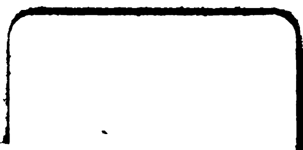

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

FEMTONDE ÅRGÅNGEN

1895

STOCKHOLM 1895
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Bilagor.

Karl IX:s testamente och tronskiftet 1611[1]

AF

E. HILDEBRAND

Arfriket räknas med skäl som ett af Gustaf Vasas storverk, men det nya statsrättsliga begreppet fick svårt att göra sig gällande och trängde endast långsamt in i det allmänna medvetandet. Det var ej flera än två af de sju vasaregenterna, hvilka utan vidare såsom *arfkonungar* kunde taga vid regeringen omedelbart efter företrädarens bortgång, och det var, egendomligt nog, just de två, som blefvo afsatta, Erik XIV och Sigismund. Det är tydligt, att deras öde, brytandet af så dyrt besvurna trohetsförsäkringar och de ändringar i tronföljden, som däraf framkallades, skulle försvaga känslan för kronans ärftlighet. Härtill kom sedan slutet af 1500-talet ett tyst motstånd mot arfriket, en underström i tänkesätten, riktad mot detsamma, som visserligen till en del torde framkallats af några högborna och lärda rådsherrars drömmar om medeltidsinstitutionernas härlighet (valrikets inbegripen) och längtan tillbaka till dem, men äfven torde haft sitt upphof i en växande insikt af de verkliga faror, som arfriket kunde medföra för ständernas frihet, samt af svårigheterna att lagbinda en arfkonung, en insikt, som uppgått icke endast för rikets råd och högadeln, utan äfven för de ofrälse, åtminstone hos deras den tiden mest bildade representanter, prästerna. Ridderskapets och adelns oration 1594 var till en god del en enda fortlöpande bevis-

[1] Grundadt på ett föredrag i Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien den 8 jan. 1895.

föring *för* möjligheten att förena ett arfrike med ständers frihet, *mot* identifiering af arfkonungadöme och absolut regeringssätt, och prästerskapets målsmän hade både 1593 och 1594 under striden mot Sveriges arfkonung spänt bågen ganska högt för ständernas sak. Inflytandet af denna opinion kunde icke ens konungahuset undandraga sig. Karl IX:s upprepade beskyllningar mot sina politiska motståndare, att de ville åter införa valriket, voro på sitt sätt ett vittnesbörd därom, och de förnyade bekräftelserna på tronföljden ett annat.[1] Karl IX återtog titeln »utkorad konung», som Sigismund lagt bort, och bar den ända till kröningen; på samma sätt Gustaf Adolf och Kristina (däremot icke Karl XI).

Sedan Sigismund 1599 blifvit afsatt, hade man emellertid efter några års uppskof kommit till ett nytt ordnande af tronföljden, som efter vårt sätt att tolka och tillämpa lagar borde varit afgörande för framtiden. Norrköpings arfförening 1604 var, åtminstone hvad den manliga tronföljden angick, fullt så tydlig som vår nu gällande successionsordning, och hertig Johan hade vid samma tillfälle afsagt sig sina anspråk. Icke desto mindre inträdde vid Karl IX:s död en mellantid, visserligen af kort varaktighet, men i alla fall ett interregnum, då ingen fanns, som bar titeln Sveriges konung, mer än den affällige vasaättling, som lefde i Polen och som svenskarne ej ville höra talas om. Denna oväntade företeelse har naturligtvis ej kunnat undgå att väcka historieskrifvarnes uppmärksamhet, och den herskande åsikten är, som bekant, sedan gammalt den, att det var konungen, Karl IX själf, som genom sitt sista testamente och den samvetsömhet, som han däri visade, var vållande till den osäkerhet i fråga om tronföljden, som röjde sig efter hans död. Obestridligt är det också, att tronföljdsfrågan vid den tidpunkt, när detta testamente nedskrefs, för dess författare måste tett sig som en särdeles ömtålig sak.[2] Han gick rundt omkring den som kring ett hett järn. Ville ständerna taga Johan III:s yngre son, hertig Johan, till konung på grund af hans högre ålder och bättre rätt, skulle

[1] Jfr äfven längre fram sid. 9 ett yttrande af Karl IX 1608.

[2] Märkvärdigt nog tog Karl i ett tidigare testamente (1600) och dess tillägg (1601) Gustaf Adolfs tronföljd som vida mera afgjord och öfverlät kronan helt enkelt till honom.

konungens egna söner ej sätta sig däremot utan låta sig nöja — i värsta fall med att dela faderns forna furstendöme. Ville åter ständerna verkligen förblifva vid sina förra beslut om tronföljden, skulle hertig Johan nöja sig därmed; i hvarje fall lämnades dem valet fritt mellan sonen och brorsonen. Detta testamentes giltighet har man utan vidare pröfning antagit såsom gifven, åtminstone allt ifrån den tid A. A. von Stiernman i förra århundradet offentliggjorde detsamma i sina Riksdagars och mötens beslut.[1]

Det är ohållbarheten af denna åsikt, som jag i det följande till en början skall ådagalägga. Karl IX:s testamente fick aldrig någon statsrättslig betydelse.

* * *

Det var år 1605, som Karl IX uppgjorde sitt veterligen sista testamente, strax före sin olyckliga expedition till Livland — sålunda i och för sig af en mycket giltig anledning.[2] Dess nedskrifvande förutsattes för öfrigt uti besluten i Norrköping året förut och det hade varit tal om detsamma på en riksdag i Stockholm våren 1605. Konungen hade då erbjudit sig att för ständerna »summavis» uppläsa sin yttersta vilja. Det är dock ovisst, huruvida detta någonsin skedde.[3] I hvarje fall blef testamentet icke färdigt och undertecknadt förr än fyra månader senare, då konungen redan stod i begrepp att bryta upp för att ställa kosan till Östersjöprovinserna. Han förde det med sig ett stycke på vägen, till Furusund, och uppläste det där den 12 aug. för några få närvarande af rikets råd[4] med begäran, att det skulle publiceras samt af dem och rikets ständer

[1] Widekindi i sin Gustaf Adolphs lefvernesbeskrifning (tr. 1691) vet ingenting alls om testamentet. Lika litet nämner Baazius om det i sitt Invent. eccl. Sveogoth. (1642). Wilde i Suecię historia pragmatica, s. 626, är väl den första, som i sammanhang med tronskiftet 1611 omnämner Karl IX:s testamente. Stiernmans första band utkom 1728, Wildes bok 1731.

[2] Det första nu bevarade testamentet är nedskrifvet 1600, äfven det före en expedition till Livland. Efter Karl Filips födelse försågs det 1601 med ett tillägg, ett »bitestamente». Det är dock, af gamla anteckningar att döma, möjligt att ännu flera testamenten af Karl funnits.

[3] Jfr bil. I, II.

[4] Testamentet är dateradt d. 12 aug. men har som ort Stockholm. Originalet finnes numera ej i Riksarkivet, men förvarades där enligt gamla förteckningar ännu i midten på 1600-talet. Stiernmans aftryck är, såsom första ögonkast visar, dåligt.

bekräftas.[1] Riksråden svarade med ett motiveradt afstyrkande. Testamentet innehölle sekreta saker, som endast konungens förtrognaste borde känna. De vore själfva för få, för att deras beslut skulle äga någon betydelse, och det vore ovisst, huruvida ständerna ensamt för denna sak skulle lyssna till deras kallelse, helst de så nyligen varit tillhopa; det vore olämpligt, att rådet i konungens frånvaro hölle en riksdag o. s. v. Hufvudargumentet var emellertid, att i testamentet gjordes »tvifvelaktigt» hvad rikets ständer i Linköping och Norrköping beslutat om arfföreningen och äfven hertig Johan för sin del hade bekräftat.

Konungen replikerade, äfven han i ett skriftligt anförande och i den vresiga ton, som så ofta var en krydda på hans framställningar till råd och ständer. Vore de för få, så finge de »samka flera tillhopa», när dem kunde vara lägligt. Någon riksdag behöfde visst icke sammankallas; man kunde i hvarje landsända gifva saken till känna. I testamentet gjordes ingenting tvifvelaktigt, i fall de icke själfva ville vara »tvifvelaktiga» eller röja ostadighet. Detta motiv betonades yttermera: om så vore, att de hade betänkande därutinnan, att det icke borde rikets ständer föreläsas för den ena punktens skull, som de hölle tvifvelaktig, belangande hertig Johan, så vore samma punkt *icke* tvifvelaktig, om de blott ville hålla därutöfver, hvad de tillförene lofvat och förskrifvit. Men, tillade konungen, om de verkligen hyste tvifvel om lämpligheten att låta en sådan hans yttersta vilja blifva allmänt kunnig, så kunde de, hvad den ifrågavarande punkten angick, lämna den ute; allt det andra kunde hvem som helst få veta.[2]

Sättet att lösa svårigheten förefaller en smula egendomligt, och den höge författarens tronföljdsbetänkligheter

---

[1] I Norrköpings riksdagsbeslut 1604 hade ständerna på förhand lofvat att godkänna konungens testamente, under förutsättning att det stämde öfverens med Guds, all världslig och Sveriges beskrifna lag samt föregångna beslut, med hänvisning till arfföreningen. Från denna afvek nu testamentet i en viktig punkt, men äfven annars torde det ansetts nödigt att inhämta ständernas konfirmation på detsamma.

[2] Se de båda anförda bilagorna. Det är i konungens replik, som en antydan förekommer, att ingenting blifvit ständerna meddeladt på riksdagen i Stockholm. — I ett öppet bref den 13 aug. 1605 hänvisade Karl IX dottern Katarina med afseende på hennes arf och underhåll till testamentet, som han lämnade i sin husfrus förvar, naturligtvis för den händelse, att konungen skulle dö under resan.

tyckas icke varit så allvarligt menade. Det är ej bekant hvad riksråden svarat, men så vidt man vet, blef aldrig 1605 års testamente kungjordt i landsändarna. Karl IX återkom oskadd från det livländska fälttåget. Testamentet lades ad acta och blef veterligen aldrig vidare framdraget ur familjearkivet för att få någon rättslig användning.

I själfva verket var det redan samma år i en punkt föråldradt och var det i ännu högre grad vid Karl IX:s död 1611. Konungen hade i detsamma insatt ett antal befälhafvare för krigsmakten samt höfvitsmän på de viktigaste slotten och fästningarna. En af dem hade redan aflidit 1605, åtminstone sex före 1611,[1] och några ersättningsmän blefvo aldrig utsedda, såsom erforderligt hade varit. Karl IX själf hade så fullständigt slagit 1605 års yttersta vilja ur hågen, att han på ett ständermöte följande år lät de närvarande försäkra, att de skulle rätta sig efter det »kristliga testamente, som K. M:t med tidigt och välbetänkt råd i gode förtrogne mäns och särdeles riksens råds närvaro *vill låta* förfärdiga». Ännu en gång finner man konungen tala om sitt testamente och äfven då såsom om en framtida sak. Det skedde nämligen 1611, sista året af hans lefnad, uti en disposition angående äktenskapet mellan de båda kusinerna, hans dotter Maria Elisabet och hertig Johan. Hertigen, hette det där, skulle hålla både sig själf och sin furstinna vid den kristliga rätta religionen och i denna lära äfvenledes låta uppfostra sina barn, »alldeles efter som bägge deras faderfaders . . . k. Gustafs såväl som vårt eget gjorda efterlåtna testamente, när Gud vill vi skola skiljas hädan, i bokstafven innehåller och ytterligare *innehålla och förmäla skall*».[2] Satsbyggnaden är något invecklad, men meningen är klar.

Uti handling hade konungen långt för detta gifvit bestämmelserna i 1605 års testamente på båten. Där hade

[1] Anders Lennartsson (1605), Samuel Nilsson (1607). Hans von Masenbach (1607), grefve Maurits (1607), Jost von Curtzel (1607) och Svante Bielke (1609). — Samma förhållande hade i ett par fall inträffat med 1600 års testamente, men det rättades i 1601 års tillägg.

[2] I fråga om prinsessans hemgift hänvisades endast till Norrköpings beslut och Gustaf I:s testamente; i fråga om lösören till ett bref af d. 16 okt. 1610; i fråga om eventuell utstyrsel åt fursteparets döttrar till donationsbrefvet för hertigen (af 1609), i intet af dessa fall till något testamente.

t. ex. stadgats, att hertig Johan eventuellt (om han ej finge kronan) skulle låta sig nöja med hertig Magnus' forna furstendöme med den tillökning, som det fått 1604. Åren 1608 och 1609 hade dess omfattning blifvit väsentligen förändrad. — I testamentet hade konungen i fråga om sina egna söner uppställt tre möjligheter. Antingen skulle Karl Filip få faderns furstendöme (om Gustaf Adolf blefve konung), eller skulle Gustaf Adolf få faderns furstendöme och Karl Filip hertig Johans (om den sistnämnde blefve konung) eller skulle (under samma förutsättning) Gustaf Adolf och Karl Filip dela faderns furstendöme. I slutet på 1609 utfärdade Karl IX för sin yngre son ett formligt donationsbref på sitt eget furstendöme med fullständigt angifvande af dess omfattning, som ej fullt svarade mot den ursprungliga. Det var sålunda det första alternativet, som förutsattes som det enda möjliga.[1] — Testamentet hade innehållit föreskrifter om de kungliga döttrarnas hemgift med iakttagande af de olika alternativen i fråga om tronföljden, och Katarina i ett särskildt bref hänvisats därtill. Den 13 dec. 1609 fick emellertid nämnda prinsessa en särskild försäkran på sin hemgift utan åberopande af testamentet, och den 16 okt. 1610, samtidigt med att en fördelning af arfvegodsen gjordes mellan Gustaf Adolf och Karl Filip, bestämdes i en af konungen och hans båda söner undertecknad och beseglad urkund den lösesumma, som ur dessa gods skulle utgå såväl till Katarina som till Maria Elisabet; härom hade testamentet ingenting haft att säga. Det var dessa urkunders

[1] I drottning Kristinas revers för Karl Filips räkning $^{10}/_{6}$ 1613 och Gustaf Adolfs konfirmation på broderns furstendöme $^{11}/_{6}$ 1613 användas några uttryck, som kunde förefalla tvetydiga. I reversen talas bl. a. om konung Gustafs och konung Karls »testamentsdispositioner och donationer»: men då vidare med afseende på furstens skyldigheter mot Sveriges konung åberopas hans »faderfaders och her faders testamenter och donationer», må erinras, att 1605 års testamente därom ej innehåller någonting närmare, och det heter slutligen i reversen, att fursten skall rätta sig »efter Sveriges lag, arfföreningen, k. Gustafs testamente och beggie donationerne» (nämligen Gustaf Vasas och Karl IX:s), hvilket synes vara det korrekta uttrycket. Gustaf Adolf åberopar i sin konfirmation i fråga om *rättigheterna* i furstendömet »vår sal. käre her faders donationsbref och testamentsordning», men därmed kan svårligen afses 1605 års testamente med dess tre möjligheter, som dessutom i fråga om Karl Filips eventuella rätt till faderns furstendöme blott innehöll orden: »så skall vår yngre son hertig Karl Filip behålla vårt furstendöme alt slätt tillhopa.» »Testamentsordning» användes påtagligen blott som ett förtydligande af »donationsbref».

innehåll, som åberopades i äktenskapskontraktet ($^{21}/_{12}$ 1614) mellan pfalzgrefven Johan Kasimir och Katarina, under det att testamentet ej nämndes med ett ord.[1]

Själfva den märkliga och »tvifvelaktiga» punkten i detsamma, den om successionen, hade Karl IX dessutom länge sedan uttryckligen gått ifrån. Det framgår redan af hvad här ofvan blifvit anfördt, men kan ännu bättre bestyrkas. På det nyss omtalade ständermötet — det var i Örebro på våren 1606 — »uppsade» Karl formligen »regementet» och gaf för sin del på vissa villkor »sitt votum och stämma» åt hertig Johan. Ständerna stodo sålunda redan nu inför det dilemma, som testamentet uppställde, fast i en något olika form, då det denna gång gällde konungen själf, icke hans äldste son. Det var ej någon fullständig riksdag,[2] men de närvarande, rikets råd, adel och krigsbefäl, ombud för präster och köpstadsmän, besvuro konungen enhälligt att taga tillbaka sin afsägelse, förklarade sig ej kunna vika ifrån de så nyligen fattade besluten i Linköping och Norrköping samt bådo konungen, för att få en ända på all tvekan, att utsätta en bestämd dag för sin kröning.[3] Karl IX lät beveka sig, och i ständernas slutliga förklaring hette det, att de ville ännu ytterligare till föregångna beslut och arfförening oryggligen hafva sig förbundit och aldrig därifrån villa eller tränga låta, utan stadigt och fast däröfver hålla, så länge Gud unnade dem lifvet. Till yttermera visso fick hertig Johan vid samma tillfälle och med Guds namns åkallande afgifva en dyr förpliktelse att oryggligt

---

[1] Hade 1605 års testamente haft någon giltighet, borde det hafva åberopats i urkunden $^{13}/_{12}$ 1609 (jfr ofvan om det äldre brefvet $^{13}/_{8}$ 1605 för Katarina). Men det heter endast, att konungen utfärdat detta öppna bref, för att dottern skulle veta, i händelse af faderns död, hvad henne skulle tillkomma. I afseende på hvad hon skulle erhålla i lösören äro för öfrigt testamentet och det öppna brefvet ej fullt öfverensstämmande. — »Laut unsers herr Vatters disposition» är den fras, som användes i äktenskapskontraktet 1614.

[2] Konungen erkände, att något »fullkomligt» beslut ej kunde fattas, efter inga af allmogen voro tillstädes, men ville att de närvarande skulle taga propositionen med sig till hvarje landsända och antingen sedan enhälligt komma till en allmän riksdag eller gifva skriftliga svar.

[3] De närvarande prästernas svar gick i synnerhet rätt på saken: »Det är oss ock omöjligt någon tid gå ifrån de beslut, som på så många riksdagar gjorda äro om H. K. M:t och H. K. M:ts efterkommandes regement, ty därtill äro vi förpliktade vid ära och redlighet och vid vår eviga själs salighet, såsom själfva besluten det nogsamt gifva till känna.»

hålla den »frivilliga afsägelse» af regeringen, som han tillförene gjort.[1]

Man torde på goda grunder kunna anse att från denna stund skruplerna med afseende på tronföljden till det mesta, om icke fullständigt, vikit från Karl IX:s sinne; åtminstone gaf han ej vidare i offentliga aktstycken något uttryck däråt — i denna anmärkning ligger naturligtvis icke något klander mot konungen, som endast accepterade hvad den politiska nödvändigheten bjöd. Det är sant, att han på själfva kröningsriksdagen i Uppsala 1607 en gång i vredesmod hotade att nedlägga kronan och låta hertig Johan upptaga och behålla densamma. Men hotet torde blott varit att betrakta som ett skrämskott med afseende på några omtvistade ord i konungens försäkran; såsom sådant hade det också åsyftad verkan.[2] Karl IX slog in på en annan väg med afseende på brorsonen. På samma gång som han ännu vid ett och annat tillfälle lät honom förnya sin afsägelse, sökte han hålla honom skadeslös genom förbättringar på hans furstendöme och tillmötesgående vid privata ekonomiska uppgörelser.

Sålunda kallade konungen hertig Johan till sig i Örebro i början på år 1608, där under februari till april månader långvariga förhandlingar pågingo mellan farbrodern och brorsonen samt skiljedomare utsågos för de rent ekonomiska frågorna. Hertig Johan hade uttalat sin afsikt att »försöka sig i främmande land och konungariken», och det är väl icke otänkbart, att denna underrättelse inverkat på konungen, helst han i sammanhang med talet därom erinrade, att han och fursten ännu icke hade ömsesidigt

[1] En särskild framställning, som nu tycks vara förlorad, hade gjorts till hertigen. Han afgaf i sitt svar en fruktansvärdt bindande försäkran: »Hvad sedan vår frivillige renuntiation till dette riks regering tillkommer, så och de löfte, som vi uti goda tro uti våre tvenne förre öfvergifne svar oss emot E. K. M. så och E. K. M:t elskelige drätning och lifsarfvinger med förbunded hafve, hvilke och uti dette E. K. M:ts endtlige svar vidlöfteligen nu upräknes, äre vi alldeles nu och så länge Gud vår lifstid förlängiandes varder, tillsinnes oryggeligen att hålle och efterkomme, ded vi och till en endtlig och oryggelig försäkring med den högste och lefvande Guds dyre och värdige nampns åkallan hermed nu vele bekräfte, önskandes och derhos, att der vi deremot nu eller framdeles antere sielfve med berådde mode göre eller och oss af andre någod sådant till att företaga öfvertala och beveka lata, att vi då Guds straff och hämd allrig undgå måge.»

[2] På våren 1610 tillkännagaf konungen sin afsikt att, till följd af sjuklighet, ej vidare befatta sig med regeringen (jfr Rådsl. under Karl IX:s tid). Det antydes ej, huru han tänkt sig saken ordnad.

försäkrat hvarandra, såsom de borde göra. En mängd skrifter växlades under vistelsen i Örebro mellan de höga parterna,[1] men med de rent ekonomiska angelägenheterna har jag ej här att göra. Hertigen förklarade sig emellertid beredd till den äskade förskrifningen men uttalade på samma gång sin förhoppning att ändtligen få ett formligt donationsbref på sitt furstendöme. Härtill var konungen visserligen villig, men i sammanhang med de kraf, som hertigen i öfrigt framställde, kom han i en af sina inlagor, den 20 mars, äfven att närmare beröra tronföljdsfrågan. Han hade, hette det där, icke trängt eller vällat sig till den kungliga regeringen. Han hade tvärtom »uppbudit» den åt hertigen, såsom den där efter den gamla arfföreningen vore närmast till riket och regementet. Men denne hade afslagit anbudet, och rikets ständer hade genom sin enträgenhet förmått konungen att mottaga kronan samt bestämt hertigens ersättning i land och län. Han erbjöd sig det oaktadt att gå hertigens penningkraf till mötes, dock på villkor att denne gåfve sin förskrifning därpå, att han intet tilltal skulle hafva till Sveriges krona, så framt icke de fall inträffade, som i Norrköpings arfförening omtalades, och icke heller komma med några vidare skuldekraf uppå riket. Det är uppenbart, att konungen, när han nedskref detta yrkande, ej vidare tänkte på något val å ständernas sida mellan de båda kusinerna.[2] Det oaktadt tillade han, och det visar, i hvilket osäkert läge tronföljd och arfsrätt befunno sig, följande märkliga förmodan: »Hvar ock så kunde tilldraga sig, efter man af alla historier och krönikor ser mycken ostadighet hafva varit med detta rikes inbyggare och framfarna konungar, att våra kära söner efter vår död emot föregångna beslut och den arfförening, som riksens ständer i Norrköping hafva gjort, blefve trängde från regementet, och hertig Johan komme därtill» etc. I sådant fall, fortsatte han, skulle hertigen dels vara förpliktad att betala Karl IX:s söner vissa penningsummor,[3]

[1] En rätt fullständig samling finnes i afskrift i Nordinska saml., vol. 180 folio, i Uppsala univ.-bibliotek.

[2] Äfven om Karl IX:s anbud i den form, hvari de här föreslogos, icke förverkligades, behålla ordalagen sin betydelse.

[3] De finnas icke utförda, hvilket torde visa, att man i verkligheten ej fästat särdeles stor vikt vid denna hypotes, utan låtit den falla.

dels inrymma Karl Filip sitt eget furstendöme. Man ser, att konungen här som en olaglighet betraktade hvad han i 1605 års testamente lämnat åt ständernas fria val, men att han äfven under denna eventualitet velat sörja för sina söners framtid. Äfven detta visar emellertid att vid testamentet ej mera fästes afseende.

I den förbindelse, som hertig Johan omsider utfärdade den 12 april 1608, undvek han visligen att inlåta sig på den framtidens möjlighet, som tett sig för farbroderns lätt upprörda misstankar. Han förklarade sig där godvilligt för sig och sina efterkommande hafva afstått icke blott från alla skuldekraf af hvad slag som helst, utan ock från »all yttermera anfordran till Sveriges krona, regering och regemente», och nöja sig med det furstendöme, som nu skulle inrymmas honom, samt förnyade sin försäkran om huldskap, troskap och manskap mot konung Karl, hans husfru och barn. Löftet om att afstå från all yttermera anfordran på Sveriges krona både för honom själf, hans arfvingar och hans efterkommande upprepades för större säkerhets skull ännu en gång med tillägget »efter den gamla arfföreningen». Han skulle vidare städse vara »en trogen broderson och länsförste» samt efter sin yttersta förmåga handla och göra »såsom en rättrådig, trogen svensk förste ägnar och bör att göra mot högbemälte K. Maj:t och H. K. Maj:ts efterkommande, som till den kungliga regeringen kommande varda.»[1]

Det dröjde emellertid med donationsbrefvets utfärdande. Först under Karl IX:s eriksgata på våren 1609 skedde detta. Det var i Vadstena den 16 mars, som hertig Johan med stor högtidlighet och under närvaro af Östergötlands ständer undfick beläning på sitt furstendöme, hvilket numera omfattade hela Östergötland med Kind och Ydre, Sundbo härad i Närke och Kåkind i Västergötland; några dagar senare, den 29 mars, fick han sitt stora dona-

[1] Villkoren i Örebro blefvo ej alla uppfyllda under Karls lifstid. Väl fick Johan 1608 bref på Stägeborgs län i utbyte mot Leckö, samt silfver, tapeter och andra lösören, hvaremot han i en särskild revers kasserade faderns donationer på furstendömet i Finland och några öar i Roslagen. Däremot skedde ej något byte af arfvegodsen, såsom uppgjordt var, ehuru underhandlingar därom allt framgent fördes, och hertigen hade ännu några fordringar på Sveriges krona på gäld både för sin egen och sin moders räkning, när Karl dog.

tionsbref, hvari hans furstliga rättigheter bestämdes på ett sätt, som nästan gjorde honom till en suverän furste och torde motsvarat både hans faders och hertig Karls djärfvaste planer och önskningar i den vägen. Men därjämte uppräknades i brefvet för bättre minnes skull icke blott alla ständernas beslut om successionen, utan äfven alla hertigens egna förskrifningar och utvecklades vidlyftigt och detaljeradt alla hans förpliktelser mot Karl IX samt dennes gemål och arfvingar.

Med så många beseglingar i det kungliga kansliet, efter alla dessa högtidliga öfverenskommelser, borde Karl IX kunnat anse tronföljden betryggad, och det hade varit meningslöst å hans sida att ännu en gång uppmana ständerna att göra ett val mellan hertig Johan och Gustaf Adolf. Ännu ett par bevis kunna emellertid anföras. I donationsbrefvet för Karl Filip den 12 dec. 1609 motiverades öfverlåtandet af furstendömet till honom därmed, att konungen med meniga Sveriges rikes ständers bevillning och samtycke utkorat Gustaf Adolf, »Sveriges, Götes och Vendes närmaste arffurste och utkorade konung», att efter faderns död anamma krona och regemente öfver allt Sveriges rike, hvarför han icke heller borde förgäta sina andra barn utan försörja och förse dem med vederbörligt underhåll. På riksdagen 1610 framställde slutligen konungen bland annat den frågan, huru »regementet hädanefter bäst skulle kunna förestås, då han vore ålderstigen och sjuklig.» Ständerna svarade bl. a. med förnyade trohetsförsäkringar till konungahuset, till konungen själf, till Gustaf Adolf, »K. M:ts äldste son», Karl Filip och hertig Johan, »eftersom de efter den nya arfföreningen, som i Norrköping 1604 upprättad blef, till Sveriges krona och regemente äro närmaste», såsom det hette i adelns försäkran. Ordningen mellan arffurstarne är betecknande.[1]

Man torde sålunda blifva nödsakad att stryka Karl IX:s testamente ur raden af våra statsrättsliga urkunder, och stamfaderns, Gustaf Vasas, kvarstår i orubbad auktoritet

[1] »Efter som de hvar för sig äro närmast», yttrade sig prästerskapet: »efter som den nya arfföreningen i bokstafven utvisar och förmäler», allmogen, som dessutom uttryckligen utsade, att Gustaf Adolf efter faderns frånfälle var den närmaste till kronan och regeringen.

såsom den enda samfällda, men också utomordentligt högt aktade familjeurkunden för vasaättens medlemmar.[1] Karl IX:s nämndes icke heller med ett ord under förhandlingarna på riksdagen i Nyköping 1611. Det hade, såsom ofvan visats, till vissa delar ersatts genom särskilda dispositioner för konungahusets medlemmar. Däremot bibehåller det alltid ett psykologiskt intresse, såsom ett vittnesbörd om den kunglige författarens tänkesätt vid en gifven tidpunkt.

* * *

Men om så är, måste man söka någon annan förklaringsgrund till det korta interregnum, som inträdde efter Karl IX:s död. Det blir nödvändigt att då ännu en gång gå tillbaka till besluten 1604. Norrköpings riksdagsbeslut inleddes bland annat med två viktiga och väl kända bestämmelser. I händelse Karl IX aflede, innan Gustaf Adolf blifvit aderton år, skulle hertig Johan[2] och änkedrottningen, »så ock några andra af infödde svenske män», som konungen i sitt testamente skulle förordna, öfvertaga förmyndarregeringen. Det var den ena punkten. Vid aderton års ålder skulle Gustaf Adolf vidare inträda uti »halfva regeringen» med sina förmyndare, och först när han uppnådde 24 år, skulle »all konungslig makt och välde efter Sveriges beskrefne lag» honom öfverantvardas. Hvad som under tiden, innan de fyllt 24 år, af de unga furstarne (bestämmelsen utsträcktes härigenom till arffurstarne i allmänhet) begärdes eller med dem handlades, skulle vara kraftlöst och ogillt. Gustaf Adolf var, som bekant, när fadern dog, endast 16 år gammal, och en förmyndarregering efter Norrköpings beslut skulle sålunda naturligtvis inträda. Några medförmyndare hade emellertid aldrig blifvit utsedde åt hertig Johan och änkedrottningen,[3] och regeringen måste sålunda betraktas såsom ofullständig. Rikets råd

[1] Johan III:s testamente fick nämligen aldrig någon egentlig betydelse.

[2] Det tyckes icke väckt någon uppmärksamhet, att hertig Johan, om han t. ex. 1605 fått inträda i en förmyndarregering, endast varit 16 år gammal och sålunda själf omyndig.

[3] 1605 års testamente hade lämnat det uppdraget tillbaka åt ständerna. Men som dessa aldrig fått del af detsamma, hade de naturligtvis ingenting kunnat göra åt saken. I 1600 års testamente voro däremot verkligen medförmyndare jämte drottningen utsedda (ursprungligen fyra, sedermera åtta).

hade visserligen 1607 under kröningen afgifvit ett något sväfvande utlåtande om styrelsen, ifall något dödligt vidkomme konungen, innan hans söner hunnit mogen ålder. Den borde i sådant fall föras af änkedrottningen och hertig Johan »med rikets råd», och ingenting i rikets saker, »vare sig med slottslofver eller ämbetsförordnanden eller annat», företagas, med mindre det skedde med samtliga riksrådens råd och samtycke, »så ock de förnämste och trognaste E. K. M:ts tjänares betänkande.» Några medförmyndare omtalades sålunda ej direkt, men detta rådsbetänkande kunde ej gärna anses ha upphäft 1604 års riksdagsbeslut.[1]

Nu är det visserligen en gammal sägen, hvilken ännu gäller som sanning, att förmyndarregeringen skulle öfvertagits af änkedrottningen och hertig Johan jämte *sex riksråd*, en af dem Axel Oxenstierna,[2] hvilken sålunda skulle såsom förmyndare börjat sitt förhållande till sin blifvande konungslige vän.

Uppgiften saknar grund, åtminstone för så vidt det angår 1611; den uppträder för öfrigt öfverallt obestyrkt eller med mycket svaga stöd. Den kan följas tillbaka till Widekindi (i Gustaf Adolfs lefvernesbeskrifning),[3] som anför den utan något bevis, hvilket hvad denne författare angår visserligen icke kan sägas hafva afgörande betydelse. Den återgifves af Dalin, dock utan något citat, men med tillägg, att förordnandet skulle skett under Karl IX:s sjukdom *år 1609.* Den möter hos Hallenberg, som har den oriktiga uppgiften, att minderårighetsregeringen skulle »enligt Norrköpings beslut af år 1604» bestå af änkedrottningen, hertig Johan och sex riksråd, och i en not utan citat uppräknar namnen på de sex (troligen efter Widekindi). Den återkommer hos Weibull, som åberopar Norrköpings riksdagsbeslut och konungens testamente, hvilka ju ingenting bestämde hvarken om antal eller personer och upphäfde hvarandra i fråga om utnämningsrätten.

---

[1] Medförmyndare torde ej nödvändigt behöft vara riksråd. Åtminstone hade i 1600 års ändrade testamente insatts i regeringen äfven ärkebiskopen mäster Olof och biskop Petrus Kenicii i Skara. De öfriga blefvo alla utom en (Anders Lennartsson) riksråd och två insattes redan i testamentet som sådana.

[2] Om de öfriga se längre fram sid. 15 not [1], citatet ur Widekindi.

[3] För Messenius och Werving är den okänd.

Vi skola nu gå till de samtida vittnesbörden för att höra deras utsago. I sina anteckningar om händelserna efter Karl IX:s död till och med decemberriksdagen i Nyköping nämner Axel Oxenstierna först och främst icke ett ord om något sitt medförmyndarskap, hvilket han svårligen kunnat undgå att göra, därest ett sådant förtroende kommit honom till del. — I den icke så ringa mängd bref, som under interregnum utfärdades — det stora flertalet af änkedrottningen eller Gustaf Adolf — hette det stundom, att beslutet fattats »med de gode män af rikets råd, som här hos oss tillstädes äro», »med dem af rikets råd, som här äro»: det var den sedan gammalt öfliga frasen, när ej hela rådet var närvarande. Att åter förmyndarregeringen skulle föras under rådets samverkan, var ju självklart, men rådsherrarne voro icke medförmyndare. Redan i sitt öppna bref till undersåtarna af den 4 nov. om konungens död yttrade drottningen bl. a., att hon väntade på *samtliga* riksens råds ankomst för att med dem och hennes »söner» (Johan och Gustaf Adolf) besluta om riksdags sammankallande. — En af medförmyndarne skulle enligt uppgift varit riksrådet Nils Bielke. Den 27 nov., sålunda omedelbart före riksdagen, fick han af drottningen ett bannebref, därför att han, som dock var en *rådsperson*, icke infunnit sig för att sin ed likmätigt deltaga med de andra af rikets råd i öfverläggningarna, utan rest hem för att se om hustru och gård.[1] Hade han varit *medförmyndare*, hade naturligtvis detta varit ett ännu kraftigare motiv att åberopa mot honom. — Propositionen till ständerna på riksdagen i Nyköping afläts af änkedrottningen och hertigen »med samtliga närvarande riksens råd»; det tyder icke heller på något medförmyndarskap, allra minst på något sådant af de sex. — I själfva riksdagsbeslutet i Nyköping hette det ändtligen, att ständerna tillbudit och anhållit hos änkedrottningen och hertig Johan, att de under Gustaf Adolfs omyndiga år ville förmundsvis taga regeringen på sig med andra ärliga infödda svenska män, *som därtill förordnas kunde.* Frasen skulle icke haft någon me-

[1] Han hade icke ens, när han kort efter konungens död passerade Nyköping, dröjt för att tala med drottningen.

ning, om medförmyndare redan varit utsedda. Dessa bevis torde vara tillfyllestgörande.[1]

Man hade sålunda en ofullständigt sammansatt förmyndarregering; därom torde ej tvifvel kunna råda. Det borde visserligen, efter vårt sätt att se, ej hafva hindrat Gustaf Adolf att kalla sig Sveriges konung, åtminstone dess »utkorade konung». Det skedde dock icke. Osäkerheten i fråga om förmyndarstyrelsen torde kastat en villsam skugga öfver själfva successionen. En omyndig konung var ett statsrättsligt objekt, som man ej haft någon erfarenhet af, sedan arfriket infördes. Tiden var sådan, att det personliga ingripandet ännu betydde oerhördt mycket. Lagbudens bindande kraft för alla, både när- och frånvarande, var en teori, som ej allmänt trängt igenom; lagtexters tolkning efter ordalydelsen var ett okändt pedanteri, och det lät sig väl göra att det ena året handla emot eller på sidan af beslut, som det andra året fattats, helst kunskapen om desamma ej var lätt åtkomlig. Härtill kan läggas den osäkerhet i fråga om ständernas förhållande till konungahuset och arfsrätten, hvaråt Karl IX år 1608 gifvit ett så egendomligt uttryck. Låt vara att man ej hyste någon verklig tvekan om utgången, torde under sådana förhållanden vederbörande likväl ansett det vara säkrast att afvakta en ny hyllning, denna gång så mycket hellre, som det på andra sidan Östersjön uti Polen fanns en pretendent, som aldrig afsagt sig sina

[1] Widekindis ord lyda (anf arb. s. 11): »För then skul emedan riksens höga värf tå lika som uthi interregno under hertig Johans nampn tillika medh H:nes Maj:t änkiedrottningen förrättades, effter han var konung Johans son af drottning Gunila Bielke, och var af sal. K. Maj:t tillika med änkiedrottningen och någre af riksens råd, *såsom* gref Magnus Brahe, her Nils Bielke, her Seved Ribbing, her Jöran Gyldenstierna, Hans Eriksson Ulfsparre, her Axel Oxenstierna, til förmyndare för riksens arfprintz förordnader» etc. Enligt *vanlig* tolkning af svenska ger W. genom ordet *såsom* (helst *och* framför sista namnet saknas) endast exempel på några af rikets råd, som enligt hans förmenande skulle tillhört förmyndarregeringen, om hvilken han af registraturet kunnat finna att den förts med rådets samverkan. — Dalins utsago (III: 2, s. 599) vore naturligtvis af vikt, om han haft någon annan källa än Widekindi (namnen har han i samma ordning som denne). Uppgiften om konungens sjukdom (den var enligt Dalin lifsfarlig) skulle hänföra åtgärden till augusti 1609, då Karl IX vid den samlade riksdagens slut träffades af slag. D. tillägger likväl: »men som han ännu återvann sina krafter, kom denna anstalt emellertid icke till verkställighet». Skulle D:s utsago verkligen vara autentisk, måste åtgärden antagas hafva gällt blott detta tillfälle och icke framtiden.

anspråk, och mot hvilken ständernas förnyade hyllning kunde vara fördelaktig att åberopa. Det låg slutligen liksom i luften en önskan att få konungadömet mera lagbundet och regeringen ingärdad i några fastare former; det var en uppgift ärfd från Sigismunds kröning, som mellantidens långa oro trängt åt sidan; adel och präster hungrade efter nya privilegier eller betryggande försäkringar, som de aldrig lyckats utverka till sin belåtenhet af Karl IX. Tillfället var alltför gynnsamt för att man skulle låta det gå sig ur händerna: att vid hyllningen, möjligen en eventuel myndighetsförklaring, fästa några villkor. Det var naturligtvis i främsta rummet i rådskretsen dylika synpunkter gjorde sig gällande, men de torde ej inneburit något synnerligt öfverraskande för ständerna i gemen.

Detta resonnemang är ej alldeles gripet ur luften. Fallet 1611 står nämligen ej så enstaka i vår historia, såsom man tyckes ha trott. Det upprepades vid Gustaf Adolfs död. Då var ingenting alls bestämdt om förmyndarregering; det fanns intet testamente. Kristinas arfsrätt hade visserligen blifvit erkänd så nyligen som på riksdagen i Stockholm 1627. Icke dess mindre fick hon ej antaga drottningtiteln genast, utan kallades gemenligen »Hennes furstliga Nåde», ända tills den nya hyllningen ägt rum på 1633 års riksdag, och rikets råd utfärdade under mellantiden brefven i regeringsärenden uti sitt namn.[1] I uttryckssätten vid riksdagens början tycktes dock olika synpunkter göra sig gällande. Kristina kallades visserligen i propositionen till ständerna en gång för »utkorad drottning», men det talades äfven om »Hennes furstliga Nåde».[2] »Hennes furstliga Nåde fröken» är i rådsprotokollet det vanliga, dock icke undantagslöst, före hyllningen och ersattes först efter denna af »Hennes Maj:t fröken»; likaså i adelns protokoll till en början (»om unga frökens

[1] Odhner, Sveriges inre historia, s. 9. Jfr dock den egendomligt stiliserade fullmakten för Oxenstierna som legat 12/1 1633, där orden »designata regina» användas om Kristina.

[2] Gustaf Adolf, hette det där, »har allenast lämnat efter sig sin dotter ... furstinnan och fröken, fröken Kristina, Sveriges etc. utkorade drottning och arffröken.» Arfsrätten hade blifvit »expresse år 1627 ... in på vår nu förestälte furstinna och fröken stadfäst.» Hvarföre »vi böra blifva eniga, att vi anamma, hylla och hålla högbemälta furstinna och fröken för vår utkorade drottning och arffurstinna.»

utkorelse och hyllning» o. s. v.). Tanken på en försäkran och på privilegier låg icke heller nu fjärran. Adeln behöfde tio dagar för att förmås att afstå från yrkandet på en privilegiibekräftelse före hyllningen, om icke af den sexåriga arffröken, åtminstone af senaten.[1] Det behöfdes den senares hela auktoritet för att ådagalägga omöjligheten af dylika yrkanden, som äfven kommo från de ofrälse stånden, men i stället förbehöllo sig ständerna i riksdagsbeslutet, att drottningen vid mogna år skulle försäkra dem »på all vår, riksens och ständernas rätt, rättigheter, friheter och välfångna privilegier.» Och liksom i riksdagsbeslutet den 31 dec. 1611 *hertig* Gustaf Adolf erkändes för regerande konung, så förklarades ock i riksdagsbeslutet den 14 mars 1633 *furstinnan* fröken Kristina för Sveriges utkorade drottning. Äfven 1633 gällde det för öfrigt att afvärja polska anspråk och betydelsen af en formlig hyllning gent emot illvilliga grannar betonades också i senaten.

Fullt öfverensstämmande voro visserligen icke fallen 1611 och 1633. Ett framåtskridande i uppfattningen röjer sig, om det än är ringa. Det finnes veterligen intet exempel på, att Gustaf Adolf burit konungatiteln före den 26 december 1611, medan detta någon gång är fallet med fröken Kristina före den 26 februari 1633. Ställningen var ju visserligen så till vida enklare vid det senare tillfället, som inom svenska konungahuset fanns absolut ingen rival, men säkerligen hade också arfsbegreppet i afseende på kronan vunnit ett något starkare fäste i det allmänna medvetandet.

Änkedrottningen och hertig Johan skulle sålunda i hvarje fall träda i spetsen för förmyndarstyrelsen för Gustaf Adolf. Men med denna samregering kom det att förhålla sig på sitt egna vis. Det dröjde icke länge, förrän hertigen af Östergötland gaf sig i väg till sitt furstendöme, och det tyckes ej haft sig så lätt att få honom därifrån. Enligt de upplysningar, registraturet lämnar för tiden mellan Karl IX:s död och den 1 december, utfärdades

[1] När adeln visade sig alltför envis, erinrade landtmarskalken visserligen, att hyllningen redan skett 1627 »och behöfves nu intet så synnerligen att upprepas.»

sammanlagdt *en* skrifvelse af änkedrottningen och hertig Johan, en af henne och Gustaf Adolf, ett par af rikets råd, 35 bref af drottningen och nära 140 bref af Gustaf Adolf, några af dem likväl skrifna på moderns vägnar eller åberopande hennes vilja; för december månad företer samma källa endast ett bref af drottningen, alla de öfriga af Gustaf Adolf. Om det sålunda rättsligen skulle vara en samregering mellan drottning Kristina och hertig Johan, kan man säga, att det i verkligheten blef en samregering mellan henne och Gustaf Adolf — fast med råds råde.[1]

* * *

Ständerna voro af änkedrottningen och hertig Johan kallade till den första december, men först den 5 ankom hertigen, »ridande med 300 hästar», och först tisdagen den 10 kunde riksdagen öppnas[2] — dagen förut hade Gustaf Adolf trädt in i sitt adertonde år. Ett par dagar tidigare hade rådet yttrat sig med afseende på hufvudpropositionen, hvilken i öfverensstämmelse härmed, såsom redan nämnts, afläts af änkedrottningen och hertig Johan »med samtliga riksens råd.» Den gick därpå ut, att som genom konungens död regeringen vore »frånfallen» och riket fördenskull ej längre kunde vara »utan annan viss regering och herre», skulle rikets ständer förklara, om de ville blifva vid föregångna beslut och afhandlingar och förnämligast vid Norrköpings beslut, som uttryckligen talade om rikets regering »uppå sådana fall, som nu händt», eller »hvad andra medel som betänkas kunna.»

Framställningen var, tvifvelsutan afsiktligt, hållen i något sväfvande och obestämda ordalag. Närmast afsåg

[1] Trohetsförsäkringar äskades under interregnum omväxlande till drottningen, Gustaf Adolf och Sveriges krona; drottningen och hennes söner, Sveriges arfherrar; Gustaf Adolf, arffurstarne och Sveriges krona; Gustaf Adolf och Sveriges rike.

[2] Handlingarna om riksdagen äro i Riksarkivet tämligen defekta. I Uppsala finnes på universitetsbiblioteket en handskrift, sign. E. 364, innehållande bl. a. en nästan fullständig samling af akterna i afskrift. Några af dem förekomma äfven i Nord. saml. i Uppsala univ.-bibl. vol. 181 fol. I Västerås' domkapitels arkiv finnes en volym »Acta comitialia», som äfven innehåller några aktstycken från denna riksdag. En berättelse af prosten P. Drivius är tryckt i *Stockholms Magazin* II, s. 706. Axel Oxenstierna har lämnat några kortfattade anteckningar om riksdagen på latin och svenska, som äro tryckta i Oxenstiernas Skrifter I: 1.

den ordnandet af förmyndarstyrelsen, men uttrycket »utan annan viss ... herre» kunde syfta på successionen. Men några namn nämndes icke, och under frågan: »hvad andra medel som betänkas kunna» torde svårligen någon hänsyftning på hertig Johan antagas ha legat, snarare en första antydan till den blifvande myndighetsförklaringen.

Ständerna svarade enhälligt, ehuru i något växlande ordalag, att de ville blifva vid Norrköpings beslut och arfförening, samt hänvisade i afseende på regeringens förande (»på hvad sätt regementet kan blifva förestått») till drottningen och arfherrarne (drottningen, arfherrarne och rikets råd). Borgerskapet, som i sitt svar vidlyftigast refererade sig på de förra besluten, tillade betydelsefullt: »dock härmed betänkande, att H. F. N. hertig Gustaf Adolf nu ingår i sitt adertonde år». Svaren öfverlämnades den 13 december.[1]

Arfföreningen hade sålunda blifvit bekräftad, och Gustaf Adolf borde åtminstone nu antagit konungatitel. Det skedde dock icke; därmed dröjdes ännu i nära fjorton dagar, hvilket synes visa, att hela riksdagens gång på förhand varit planlagd.

Men hade icke hertig Johan under tiden rört på sig och gjort några anspråk gällande? Widekindi berättar,[2] att han strax efter sin ankomst till Nyköping till rikets råd öfverlämnat en tämligen skarp inlaga. Han hade i sina unga år icke allenast »måst afsäga sig» successionen utan äfven afstå sitt furstendöme i Finland och mottaga ett mindre i Östergötland. Han hade visserligen gifvit sitt samtycke därtill, men kunde med skäl återkalla detta, enär enligt Norrköpings beslut hvad de unga furstarne gjorde, innan de hunne sina 24 år, skulle vara ogillt och kraftlöst. Han hade ock orsak att »åtra» sina förra bevillningar och å nyo göra pretension på kronan, i synnerhet som det icke hållits hvad som lofvats honom »både i Nyköping och Norrköping 1608». Icke desto mindre skulle

[1] Allmogen öfverlät i sitt svar helt enkelt regeringen till H. Maj:t drottningen och arffurstarne.

[2] Gustaf Adolphs Lefvernesbeskr. s. 12.

han nöja sig med en förstoring af sitt furstendöme och framställde i det afseendet fyra alternativa förslag.[1]

Framställningen slutar hos Widekindi med en fras (»hvilket ock beviljades och confirmerades de dato 7 decemb.»), som kunde tyckas tyda på, att författaren sett ett original, men uttrycket innehåller en bevislig oriktighet, för så vidt hertig Johans angifna fordringar ingalunda beviljades i någon af de former, som han föreslagit, och ingalunda kunna ha beviljats den 7 december. Äfven i annat hänseende är framställningen ägnad att väcka betänksamhet. Hertigen påstår, att hans afsägelse i Norrköping vore ogiltig, emedan han då ännu icke hade fyllt 24 år, och han glömmer att han 1611 endast var 22 år gammal, sålunda lika oförmögen att företaga en rättsgiltig handling, om man strängt skulle hålla sig vid ordalagen i Norrköpings beslut. Han går alldeles förbi de senare förbindelserna eller afsägelserna, som han afgifvit eller gjort, och när han säger, att det ej hållits hvad som 1608 lofvats honom »i Norrköping och Nyköping», så kan däremot erinras, att, såsom redan nämnts, det var i *Örebro*, som under några skiljomäns bemedling en öfverenskommelse, bekräftad genom ömsesidiga försäkringar, ingicks mellan honom och konung Karl. Han glömmer äfven att han längre fram formligen afstod från all anfordran på sitt furstendöme i Finland mot vissa förmåner, som han bevisligen mottagit.[2] Hvart helst i detta aktstycke man riktar uppmärksamheten, stöter man sålunda på besynnerligheter.

Af helt annat innehåll var den framställning hertig Johan *bevisligen* gjorde till Gustaf Adolf själf men först den 14 dec.[3] Han åberopade där, att han af god vilja och kärlig benägenhet (sålunda icke af tvång eller plikt) afsagt

[1] 1) Hela Västergötland; 2) hela Östergötland med Dal, Kinne, Kålland, Gudhem och Vartofta: 3) hela Östergötland med Sevede, Asboland, Tjust och Tunalän, eller 4) Finland.

[2] Att Karl IX icke år 1608 varit i Norrköping tyckes enligt registraturet vara säkert. Däremot uppehöll han sig i maj månad verkligen i Nyköping. Huruvida åter Johan besökt honom där, är likaledes ovisst. Åtminstone d. 22 maj skickade Karl sin läkare till Johan, som var sjuk, och under föregående del af månaden kan den senare ej ha varit i Nyköping. I förra hälften af juni var han emellertid i Stockholm och möjligen kan han tagit vägen öfver Nyköping, där konungen ännu den 3 juni befann sig.

[3] Enligt Widekindi var den af »lika, dock kortare och lindrigare innehåll». Likheten är dock icke stor.

sig den succession han haft till Sveriges krona och regemente och uppdragit dem åt Karl IX och dennes manliga lifsarfvingar samt att han vore sinnad att vidare stadfästa sin broder hertig Gustaf Adolf riket och regementet, men begärde i stället på anförda grunder (hans furstendöme gåfve ringare ränta än det i Finland, som han skulle haft, och han hade frivilligt afsagt sig kronan) en förbättring i sitt furstendöme (utan att angifva några härad). Det blef honom också beviljadt, men i de växlade akterna (dat. först d. 30 dec.) betonades myndighetsförklaringen mera än den förnyade afsägelsen.[1] Hertig Johan hade emellertid verkligen afgifvit en sådan, men förhandlingen med honom fördes utom ständerna — han och hans pretensioner nämndes åtminstone ej med ett ord i de mellan dem och regeringen växlade akterna, så långt de äro bevarade — och torde stannat inom familjekretsen och rådskretsen. *Riksdagens* viktiga händelse — den första men ej den enda — var ständernas förnyande af sina förra beslut i Norrköping, ej hertig Johans förnyande af sin afsägelse.

* * *

Vi nalkas riksdagens sista och icke minst intressanta scener. Måndagen den 16 december samlades åter ständerna på rikssalen. Hertig Johan trädde fram, upprepeterade, enligt Drivius' berättelse, Norrköpings beslut och afsade sig målsmansdömet för Gustaf Adolf, »alldenstund hertig Gustaf är kommen till sina 18 år», öfverantvardade honom »allt i händer», räckte honom handen och önskade honom lycka. Änkedrottningen gjorde detsamma genom Axel Oxenstierna.[2] Denne åberopade likaledes Norrköpings beslut om myndighetsålder och förmyndarregering, tackade

[1] Hertig Johan afsade sig nu alla ytterligare kraf af hvad slag som helst. I Gustaf Adolfs försäkran för honom antyddes, att redan för fyra år sedan alla saker, blifvit fullkomligen aftalade och förlikte mellan Karl IX och hertigen. Det kunde sålunda anses innebära ett underkännande af Johans påstående, att löftena 1608 ej blifvit honom hållna, ifall han verkligen sagt något sådant.

[2] Oxenstiernas tal skulle enligt hans egen anteckning vara hållet d. *17* dec. (Oxenst. Skrifter I: 1, s. 609). Såväl Drivius som handskr. E. 364 ha den *16* dec. Oxenstiernas almanacksanteckning har visserligen också den 17, men den är endast känd genom en afskrift (anf. arb. s. 47), och de samtida anteckningarna (ibid.) ha datum utelämnadt.

ständerna, som velat uppdraga styrelsen åt drottningen och hertig Johan; men som hon ej ansåge en dylik »regeringsform» under nuvarande lägenheter riket nyttig, och Gustaf Adolf dessutom var »stigen och inträdd i sitt adertonde år», afsade hon sig för sin del all befattning med regeringen och bad ständerna »känna hans furstl. Nåde för myndig» och »den ringa tid, som ännu kunde felas i hans myndiga år, uppfylla».

Sedan de furstliga personerna lämnat salen, framträdde Magnus Brahe, riksdrotsen, upprepade framställningen och synes enligt en berättelse hafva uppmanat ständerna att yttra sig om, på hvad sätt konungen »bäst regera skulle», ifall man »limiterade» Norrköpings beslut i afseende på honom.[1]

Det finnes skriftliga uppteckningar af de svar, som de tre högre stånden gåfvo på frågan om myndighetsförklaringen, till hvilken de alla utan undantag samtyckte.[2] De äro ej synnerligt märkliga, för så vidt det rör gränserna för konungamakten. Adeln yrkade, att konungen skulle lofva att ej börja något krig utan rådets och ständernas samtycke; att ingen af adeln skulle dömas ohörd och på falsk angifvelse; att främlingar ej skulle få råda öfver slott, fäste, land och län eller bekläda några högre ämbeten; att adeln skulle få utse ombud (»någre af theres medel») till riksdagarna, sedan de hemmavarande dessförinnan fått del af punkterna och öfvervägt, huruvida de kunde samtycka till dem; att de, som på blotta misstankar sutto fångna, måtte lösgifvas; samt att den punkten i Norrköpings beslut, som handlade om furstarnes omyndighet ända till 24 års ålder, måtte förklaras. Öfriga punkter rörde adelns privilegier, i afseende på hvilka den dessutom utarbetade en vidlyftig, i 38 punkter affattad, framställning. — Prästerskapets yrkanden[3] gällde vidmakthållandet af den »rena och oförfalskade evangelii lära» efter de tre

---

[1] Jfr Drivius i Stockholms Magazin.
[2] Handskr. E. 364 i Uppsala univ. bibl.
[3] De motiverades med följande fras: »efter Sveriges lag och alla lofliga beslut det innehålla och förmå, såsom ock både öfverhetens och undersåtarnes välfärd det högligen kräfver, att riksens ständer måtte fullkomlig församkrade varda, på hvad sätt regeringen kristligt och lagligen må varda administrerad och förestådd.».

symbola, Augsburgska bekännelsen, Augsburgska bekännelsens försvar, Luthers katekeser, Schmalkaldiska artiklarna och »libello concordiæ»; akademien i Uppsala, landtprästernas underhåll, i öfrigt sådana specialiteter, som tillsättandet af biskop och superintendenter i vissa orter. De allmänna yrkandena inskränkte sig till dessa, att konungen skulle regera efter Sveriges lag, i viktigare saker ej företaga något utan hertig Johans och riksrådets vetskap, råd, och samtycke; att han skulle stadfästa alla välfångna privilegier och friheter samt söka fred (det sista yrkades äfven af adeln). — Borgerskapets yrkanden voro ännu mera kortfattade: att hålla dem vid den evangeliska läran, Sveriges lag och välfångna friheter, samt stadfästa hvarje stads särskilda privilegier.[1] Äfven de ofrälse stånden ingåfvo för öfrigt sina enskilda gravamina.

Med användande af dessa yrkanden, men med högst betydande tillägg utarbetades nu ett antal postulater i rådets och samtliga ständernas namn, hvilka öfverlämnades till Gustaf Adolf. Då dessa postulater blott till en mindre del hade sin källa i de särskilda ståndens yrkanden, måste man antaga, att det var rådet, som egentligen sammansatte dem, och att de sålunda äro att betrakta som ett uttryck för rådskretsens statsmannavishet.[2]

Jag berörde här ofvan de svårigheter, som mötte, när man under 1500-talet ville lagbinda det svenska arfkungadömet. Författningen, om man kan tala om en sådan, erbjöd inga utvägar, äfven sedan man återgått till landslagens konungaed, hvilket dock skedde först 1594. Själfva den stigande centralisationen lade i konungens händer en makt, mot hvilken landslagen, där landskapsförfattningen ännu ej var fullt öfvervunnen, icke hade något värn.

[1] Något utlåtande af bönderna är icke bevaradt.

[2] Af denna statsakt har jag sett två afskrifter, en i den anförda Västeråshandskriften, den andra (tämligen dålig) i samlingsbandet E. 370 i Uppsala univ.-bibl. (ur Cederhielmska samlingen). Däremot förekommer den icke i E. 364. Ett fragment finnes i Nordinska saml., Uppsala univ.-bibl., vol. 181 fol., slutande på femte punkten. Att denna sammanfattning af postulaterna verkligen blifvit inlämnad synes otvetydigt framgå af Drivius' anmärkning för den 23 dec.: »blef uppläst . . . Gustaf Adolphs förklaring och försäkring på de gravamina, som ständerna och riksens råd hafva sammansatt och öfverantvardat H. F. N. sig deruppå förklara, hvilken H. F. N:s förklaring öfverens med postulatis och gravaminibus något när kom.»

Ständerna, som saknade egentligt initiativ, voro hänvisade till petitioner eller besvär, samt, när dessa icke hjälpte och tålamodet brast, såsom ultima ratio, till uppror och afsättning.

Försöken att komma ur detta tillstånd, att minska anledningarna till uppror och att förekomma så våldsamma kurer som en afsättning, äro intressanta och förtjäna eftervärldens erkännande. Johan III:s regering företedde en rad föga lyckade försök i denna väg. Sigismunds katolska religion hade däremot erbjudit ett gynnsamt tillfälle vid hans kröning, som med ifver omfattades. Ständerna uppställde, som bekant, krafvet på en försäkring, innan konungakronan sattes på hans hufvud. Sigismund åberopade sin rätt som arfkonung och yrkade, att före kröningen ingen försäkran kunde affordras honom. Från sin ståndpunkt hade han i själfva verket icke så orätt. Någon skyldighet till en *försäkran* såsom villkor för kröningen kunde man ej ur lagen påvisa. Visserligen hade 1590 års arfförening föreskrifvit, att så ofta någon förändring skedde i regementet, skulle den tillträdande konungen lofva att hålla ständerna vid Sveriges lag och gifna privilegier samt ingen tvinga mot samvetet »till någon gudsdyrkan eller tro», hvaremot ständerna skulle förnya stadfästelsen på arfföreningen. Men dels åberopades icke vidare denna arfförening direkt, dels voro bestämmelserna ytterst allmänt hållna, dels fastställdes icke, när och huru de ömsesidiga löftena skulle utbytas. Enligt gammal sedvana skulle det just vara vid kröningen.

Men man rörde sig icke i några inkörda konstitutionella hjulspår. Det blef ett maktprof mellan konung och ständer, hvarur de senare gingo som segrare; resultatet blef ett nytt faktum i arfrikets statsrätt, en konungaförsäkran. När den nya arfföreningen antogs 1604, då tillfälle hade varit till ordnande af konungs och ständers ömsesidiga rätt, gick man likväl icke ens så långt som 1590. Det hette endast på slutet, att emot denna arfförening *hade* deras »nådigste furste och herre och högbemälte våra nådiga öfverheter och arffurstar» lofvat att hålla ständerna vid deras kristliga religion, vid Sveriges lag och välfångna privilegier, samt styrka och förhjälpa dem till deras och rikets rätt. Huru man vid hvarje nytt tronskifte skulle gå till väga, därom nämndes ingenting. Några villkor för

arfsrättens åtnjutande voro visserligen inryckta i denna tronföljdsordning, men de hade framkallats af tillfälliga förhållanden under Sigismund eller voro för allmänt hållna för att kunna få någon praktisk betydelse. Arffurstarne skulle sålunda förlora arfsrätten, icke blott om de afföllo från Guds klara och rena ord, utan äfven om de underläte att göra hvad som kunde lända till fäderneslandets gagn och välfärd, Hvem skulle afgöra detta? — Hertig Karl hade emellertid varit en af de verksammaste deltagarne i 1594 års rörelse. Det bidrog väl till att han för sin räkning accepterade det nya begreppet. Allt berodde dock på försäkringens innehåll, och hans egen, för öfrigt afgifven först efter kröningen, var i det hänseendet torftig nog. Men i det allmänna föreställningssättet hade behofvet af en försäkring trängt in. En sådan ansågs snart af ständerna såsom ett skyddsvärn mot konungamaktens öfvertag. Frågan var blott, huru densamma skulle komma till stånd.[1]

Äfven genom ståndsprivilegierna kunde man lägga band på konungamaktens utöfning under en tid, då konungen hade mot sig icke ett folk, utan skillda stånder. Men det var endast *gifna* och *välfångna* privilegier, konungen i arfföreningen lofvade att bekräfta. Blef det fråga om att öka eller ändra dem, vardt äfven detta en maktfråga mellan konungen och respektive stånd. För öfrigt var det endast adeln, som hade några samfällda ståndsprivilegier, men några nya hade den aldrig lyckats utverka under Karl IX:s regering och den befann sig i det hänseendet ungefär på ståndpunkten från Johan III:s dagar. Det är bekant, huru Sigismund i det närmaste lyckades eludera yrkandet på nya privilegier. Prästerskapets försök att skaffa sig en dylik skyddsurkund hade återigen fullkomligt misslyckats.

Gustaf Adolfs konungaförsäkran, den utförligaste i Sveriges nyare historia före frihetstiden, intar ett mycket framstående rum inom denna klass af statsakter och har af historieskrifningen blifvit uppskattad till sitt fulla värde. Man har för densamma blott alltför mycket förbisett den grundläggande urkunden, *rådets och ständernas postulater 1611.*[2]

---

[1] Jfr ofvan sid. 22 not. 3 prästeståndets ordalag.

[2] Hallenberg, Gustaf II Adolfs hist. I, s. 195, 196, börjar med ett referat af postulaterna men stannar med femte paragrafen.

Redan den endräkt, som röjde sig i framställandet af desamma, gifva dem en beaktansvärd plats i vår historia. Vid Sigismunds kröning 1594, då ju, såsom nyss påpekats, ett anlopp gjordes mot arfkonungens prerogativ, hade framställningarna, för så vidt det gällde styrelsens detaljer, kommit från spridda håll: från hertig Karl, från ridderskapet och adeln, från präster och professorer, och när ständerna den 6 febr. verkligen förenade sig om en gemensam inlaga, hade den till hälften gällt det årets hufvudfråga, religionen, och icke gått in på några enskildheter i fråga om konungamaktens utöfning. När ständerna nästa gång kommo att göra en mera betydelsefull framställning till regeringen, hade redan den olycksaliga söndring inträdt mellan stånden, som haft en så fördärflig inverkan på vårt samhällsskicks utveckling. Det var de ofrälse stånden ensamma, som på riksdagen 1650 afgåfvo den ryktbara remonstration angående de inre samhällsfrågorna, hvilken sedan uti en mansålder innebar deras program, och till hvilken de endast hade att återgå vid den stora reduktionsriksdagen 1680 — för att därefter kastas i enväldets famn.

Innehållet, väl icke fullständigt men till en god del, ger åt 1611 års postulater en plats vid sidan af engelsmännens petition of right och bill of rights, en plats sålunda inom den icke synnerligt talrika grupp af statsakter från nyare tid, som före den franska revolutionen afsågo att bereda garantier för ett folks viktigaste konstitutionella rättigheter, delaktighet i lagstiftning och beskattningsrätt, säkerhet till person och egendom samt en god och opartisk rättskipning. Man kan vara öfvertygad om, att det var verkliga, ganska ömmande samhällsskador, som här i Sverige framkallade dylika fordringar. Tiden var alltför litet reflekterad för att dikta tänkta fall, för hvilka lagen skulle råda bot. Det var där skon klämde, som man ville ha hjälp, och man tänkte icke på konstruerandet af någon idealsko.

Jag sammanställde 1611 års allmänna besvär med några engelska statsakter, hvilka fått en europeisk ryktbarhet, som ej kommit deras svenska föregångare till del. Det är naturligtvis icke min mening att jämföra vår Vasaätt med ätten Stuart i England. Men denna hade ärft traditioner

och regeringsgrundsatser från Tudorerne, och med dem kunde snarare en sammanställning äga rum, ehuru Vasarne utan tvifvel voro personligen mera öfverlägsna. Äfven Henrik VII:s ätt i England hade utmärkt sig för ett starkt personligt regeringssätt; oaktadt vissa allmänna konstitutionella grundsatser hade det engelska folket haft svårt att värja sig mot konungamaktens ingrepp på den personliga frihetens och säkerhetens mark. Det engelska parlamentet hade visserligen högre ålder än den svenska riksdagen och hade nått, hvad den senare ännu trefvade efter, fasta former och en bestämd sammansättning. Dess ställning till lagstiftning och beskattningsrätt var vida klarare än den svenska riksdagens i början på 1600-talet, och likväl fick parlamentet ytterst svårt att mot konungadömet värja sina rättigheter i detta afseende, helst det icke, lika litet som den svenska riksdagen, sammanträdde på bestämda tider. Liksom ständerna i Sverige såg sig parlamentet i England gång efter annan nödgadt att tillgripa petitionsrättens svaga vapen, och äfven till dess yttersta resurser kommo inbördes krig och konungaafsättning att höra.

De svenska postulaterna af 1611 förete emellertid äfven andra sidor. De färgades till en del af återskenet från den nyss genomgångna religiösa och kyrkliga striden och blefvo i viss mening grundläggande för den lutherska statskyrkan, som under Karl IX:s tid icke vunnit någon fast organisation. De kunna, ur en annan synpunkt, äfven sägas innebära uppslaget till Gustaf Adolfs administrativa och judiciella reformer.

De sistnämnda reformerna hade mycket varit på tal 1594 vid Sigismunds kröning, särskildt med afseende på konungens förestående afresa till Polen. Krafven hade då formulerats dels af hertig Karl, dels och ännu fullständigare af rådskretsen.[1] Det kom, som bekant, icke till någon samverkan mellan det hertigliga och det aristokratiska initiativet, och Karl IX ensam hade i sin regering allför ofta låtit själfrådigheten och det onda lynnets ingifvelser skjuta åt sidan krafven på administrativa reformer, kraf, som han själf ej kunde annat än anse berättigade, men som han icke

[1] Prästerskapet inskränkte sig till det kyrkliga området.

kunde genomföra. Nu upptogs saken å nyo genom dessa postulater, och initiativet måste sålunda sökas inom riksrådet. Men hvad som gaf Gustaf Adolfs regering dess säregna karakter, var att det nu kom till ett samarbete mellan de båda riktningarna, representerade å ena sidan af Gustaf Adolf själf, å den andra af Axel Oxenstierna, och frukten blef 1600-talets stora administrativa organisationsverk.

Det är ännu en sida hos 1611 års märkliga urkund, som bör påpekas. Det är ingen fråga om, att icke postulaterna äga en ganska stark aristokratisk anstrykning, liksom sedermera själfva försäkringen fick, röjande sig t. ex. i yrkandena om rådets makt, om adelns användande i ämbeten o. s. v. Det var dock ej värre, än att ständerna kunde förena sig med rådet om samfällda yrkanden. Prästerskapet själft hade i sitt svar på propositionen om myndighetsförklaringen talat om riksrådets vetskap, råd och samtycke i viktiga angelägenheter. Det var i en annan akt, som de aristokratiska anspråken mera ohöljdt framträdde, nämligen i adelns särskilda yrkanden på privilegier. Dessa voro i hast uppsatta utan full insikt om alla yrkandens innebörd,[1] och i dem låg onekligen ett frö till söndring, som blott alltför väl skulle slå rot, växa upp och öfverskygga framtidens utveckling.

En jämförelse i några viktigare delar mellan postulaterna och den definitiva försäkringen skall belysa hvad som ofvan blifvit antydt.

Yrkandena i fråga om den rena evangeliska läran och skydd mot all kättersk lärdom samt kyrkans styrelse och akademien upptogos nästan oförändrade i försäkringen. I första punkten hade dock yrkats på upptagande af hela konkordieboken såsom en symbolisk bok, om icke förr, så åtminstone vid kröningen;[2] vidare (i andra punkten) att om nu eller i framtiden någon befunnes i ett ämbete, som offentligen bekände sig till någon »kättersk lära», han skulle afsättas. Intetdera kom in i försäkringen, i hvilken dess-

[1] Jfr Oxenstiernas yttrande i rådet om jus patronatus 1636, Sv. Riksråd. prot. VI, s. 404; om säterifriheten ibid. sid. 646—658.

[2] »Hvilken bok alle rene evangelii församblingar, som hålle sigh till Augsburgiske confession, bekenne pro symbolo veræ doctrinæ». Jfr prästerskapets yrkande, sid. 23 här förut.

utom tillades ett förbehåll, som i postulaterna saknades, för utländske »privatpersoner», som i riket kommit in för sin »handel och vandel» eller krigssakernas skull, att där få vistas och bruka sin näring, blott de förhölle sig »stilla och roligen», icke utspridde sin villfarelse eller försmädade den antagna religionen och gudstjänsten, ty, slutar betecknande nog detta tillägg, »ingen öfverhet är mäktig att råda eller regera öfver ens samvete»: ett mindre vanligt erkännande den tiden.

Yrkandena i fråga om lagstiftning (punkten 6) ingingo oförändrade ur postulaterna i försäkringens motsvarande paragraf.

Åt beskattningen ägnade postulaterna två punkter (den sjunde och tolfte), hvilka jämte den sjette samarbetades till en enda i försäkringen (§ 6). I båda betonades den viktiga grundsatsen, att inga gärder eller hjälper (pålagor, krigshjälper, gärder, tullar, växlar) skulle påläggas utan deras, »som vederbör», ja och samtycke.[1] Borgerskapet hade för sin enskilda del yrkat, att inga skatter vidare skulle påläggas, än de som beviljats på allmänna riksdagar, men därpå svarades med hänvisning till försäkringen, att konungen lofvat, att inga skatter skulle påläggas, som icke kunde beviljas på »något samkväm»: häri förbehöll sig regeringen sålunda fria händer. Sjunde punkten innehöll vidare ett förbehåll, som uteslöts, eller att beskattning ej skulle få äga rum i andra fall, än »konungens ed utvisar och lag förmå». Uteslutningen kunde vara motiverad, men i konungaeden vid kröningen fick det gamla förbehållet kvarstå oförändradt. Tolfte punkten innehöll äfven ett angrepp mot tullen »på alla bondevaror, som föres in till Stockholm, K. M:t och kronan till intet gagn, men undersåtarne såväl adel som oadel till stor afsaknad, smädelse och skada» och endast några fås egennyttiga pung »till späckning», och dess afskaffande äskades. Yrkandet förbigicks under tystnad, och »lilla tullen» kom snart att blifva en af hörnstenarna i Gustaf Adolfs finanspolitik. Vidare innehöll den sjunde punkten ett viktigt yrkande, som också ingick i motsvarande paragraf i försäkringen, nämligen att ingen utskrif-

[1] De skulle af »höga öfverheten» icke begäras, mycket mindre påläggas och utkräfvas utan nämnda förbehåll.

ning skulle äga rum utan »med riksens råds råd och menigamans samtycke.»[1] Allmogen hade i det hänseendet varit så godt som värnlös förut, åtminstone hvad lagen angick. Yrkandet och löftet afsågo att lagfästa, äfven om de icke bildade uppslaget till, riksdagens regelbundna inflytande på rikets krigsmakt, på den stående arméen och på alla de viktiga förhållanden, som därmed sammanhängde. De öfverläggningar, som under Kristinas förmyndarregering mer än en gång fördes om möjligheten att hålla utskrifning utan sammankallande af allmän riksdag, visa bäst hvilken betydelse denna föreskrift hade och huru den, äfven sedan Gustaf Adolfs försäkran upphört att gälla, respekterades. Förbudet för befallningsmän eller fogdar att af »enskildt råd» pålägga några gärder eller hjälper, »stora eller små», ingick slutligen äfven, fast icke nytt det heller, i postulaterna och upptogs i försäkringen ehuru med ett tillägg, som kunde synas försvaga dess verkan.[2]

Garantien för säkerhet till egendom (hvar och en behålla hvad han med laga fång besitter, till dess det honom med laga dom frånvinnas kan; ej afhända någon hans gods, förrän han blifvit dömd och lagvunnen) möter i båda aktstyckena, såsom yrkande eller löfte. Äfven garantierna mot olaga häktning och falsk angifvelse samt för opartisk rättskipning blefvo i försäkringen tillgodosedda. Dess tionde paragraf talade visserligen närmast om angifvelse hos konungen (hos »öfverheten» enligt postulaternas punkt 13) och dess verkningar (ej inmana någon i häkte eller plundra hans egendom, utan att han blifvit lagvunnen till saken och dömd) Men de viktiga reservationerna i postulaternas trettonde punkt: »hvar någon blifver för rätta frikänd, att han ock må för allom, så väl högom som lågom, fri vara», samt vidare: »och såsom alla domare hafva makt att döma den skyldige från lif, ära och gods, att de ock i lika måtto fullmäktige äro den oskyldige fria till lif, ära och gods», inrycktes i försäkringens § 5.

[1] Utskrifningen förenades i försäkringen med krigshjälper, gärder o. s. v., för hvilka kräfdes rådets vetskap och råd och »deras samtycke som vederbör».

[2] »Utan vårt (d. v. s. konungens) samtycke och befallning». Emellertid hade strax förut beskattningsrätten i sin helhet förbehållits »dem, som vederborde».

Postulaterna innehöllo äfven uppslag till administrativa och judiciella reformer. De flesta af dessa yrkanden uteslötos visserligen i försäkringen, men de kommo i alla fall mer eller mindre till sin rätt under loppet af Gustaf Adolfs regering. Redan i femte punkten, som i det hela har sin motsvarighet i försäkringens femte paragraf, gjordes antydningar om rikskanslerens och riksskattmästarens befogenhet med afseende på rikets sigill och dithörande saker å ena sidan, rikets drätsel, regalier m. m. å den andra, hvilka icke upptogos. Postulaterna innehöllo en åttonde punkt, som icke i försäkringen ingick. Där yrkades på en »tillbörlig reformation» i kansliet och räknekammaren, att de personer, som där användes, höllos inom sina »ämbetens vissa gränser», att de fingo fast lön o. s. v. Men äfven om försäkringen ej upptog dessa kraf, föllo de dock icke till marken. Kammarordningen 1618 och kansliordningen 1626 förverkligade ju de uttryckta önskningarna.

I hvar landsända, hette det i postulaternas tionde punkt, borde tillsättas »ärliga goda beskedliga infödda svenska män af adel» till ståthållare, hvilka kunde skydda undersåtarne för våld och orätt, samt hålla såväl fattiga som rika vid lag och rätt, hos hvilka allmogen kunde finna »tröst och råd» och dem den kunde visa hörsamhet och lydnad; likaså skulle »ärliga, oberyktade infödda svenska män» sättas till fogdar. Några allmänt hållna löften i den vägen gåfvos i § 8 af försäkringen, men landtregeringens organisation under Gustaf Adolfs och Kristinas tidehvarf förverkligade önskningarna i detta hänseende.

Postulaterna innehöllo en märklig punkt, den elfte, med afseende på bristerna i fråga om domar och rättegångar, och uppdraga en bild af rättskipningens tillstånd, som tyckes förflytta läsaren till långt aflägsna tider, då »lag satt i spjuts ända». I många orter, heter det, funnos inga vissa lagmän eller häradshöfdingar. När dom gåfves på lagmans- och häradsting, funnes ingen, som exekverade och fullgjorde den, så att, så framt icke en vore så mäktig, att han, som saken tilldömd blifvit, själf sin rätt kunde fullfölja — hvilket dock vore både nesligt och olagligt och sällan plägade afgå utan olycka — måste han,

ehuru rättvis sak han hade, den öfvergifva, så att sådana trätor aldrig kunde komma till någon laglig ända eller utgång, hvadan förorsakades »eviga trätor, kif, hugg, slagsmål, dråp och våldsverkan». Lagmän och häradshöfdingar borde därföre öfverallt tillsättas samt lagmans- och häradshöfdingsräntor ej användas för andra ändamål. Ett allmänt löfte om tillsättande af lagmän och häradshöfdingar, där sådana icke funnos, gafs i försäkringens § 8. Reformerna i rättskipningen 1614 och 1615 tillfredsställde till en viss grad krafven, och icke utan skäl kunde Gustaf Adolf 1617 fråga: »är icke lagen genom goda ordningar åter liksom uppväckt af de döda»? Hvad lagmans- och häradshöfdingsräntornas användning angick, dröjde det visserligen länge, innan de uttalade önskningarna blefvo uppfyllda.

Det kan anmärkas, att postulaterna liksom konungaförsäkringen, i hvad som rör de allmänna borgerliga rättigheterna, endast utvecklade den gamla konungaedens innehåll, men den förflutna tiden hade visat att verkligheten alltför litet stämde öfverens med lagens bokstaf. Det kan äfven erinras, att vissa yrkanden och löften väl mycket buro tillfällighetens prägel och lätt nog under ändrade förhållanden kunde blifva otidsenliga. Det gäller särskildt till en del innehållet i försäkringens berömda sjätte paragraf (om lagstiftning, beskattning, krig och fred, riksdagar m. m.). Det är slutligen sant att dessa postulater icke inledde en period af jämn och lycklig utveckling. Jag har redan påpekat en anledning därtill: tillmötesgåendet mot de adliga yrkandena, hvartill sedan kommo de långvariga krigen, som i så hög grad befrämjade adelns makt. Men i mycket blefvo löftena en verklighet och detta erkändes också, när det 1654 vardt fråga om att åter upprepa Gustaf Adolfs försäkring för Karl Gustaf. 1611 års försäkran var visserligen enligt rikskanslerens mening den »bästa», och mycket hade sedan dess »kommit i annat lag», men därföre behöfde icke heller allt numera upprepas.[1] Detta

[1] Jfr Ridd. och Adelns prot. V: 1, särskildt för 26, 27, 31 maj och 1 juni 1654. Rikskansleren kritiserade för öfrigt vissa punkter, såsom den om fred och förbund.

iakttogs också, när den gamla statsmannen åtog sig affattandet af Karl Gustafs försäkring, liksom han säkerligen hade haft sin hand med i Gustaf Adolfs. Det är dock anmärkningsvärdt, att han där, när den sjette paragrafen omredigerades, så litet iakttog att skydda *riksdagens* rätt vid lagstiftning och beskattning, därvid åtnöjande sig med konungaedens gammalmodiga innehåll.[1] Det vittnade om en viss brist i den politiska utvecklingen; kanske berodde det på rikskanslerens egen höga ålder, kanske ock på frälsemannens likgiltighet för de skattdragandes skydd; i hvarje fall är det påfallande, att endast höra ständerna, icke riksdagen omtalas.

* * *

Postulaterna öfverlämnades till den unge konungen, som under hela tiden, så vidt man af handlingarna kan döma, intagit en mycket tillbakadragen ställning, den 19 december. Han var den 23 färdig med sitt svar eller sin »förklaring», hvilken då delgafs ständerna. De tycktes redan varit på det klara med saken den 24, självfva julafton. Alla ständerna, heter det, voro då samlade från kl. 9 till 1, men inga riksråd kommo, och slutligen gingo de sin väg, med undantag af några få bönder, som stannade kvar. Slutligen trädde furstarne in, men då så få voro där, sammankallades ständerna i stället annandag jul till stora salen på slottet.

Gustaf Adolf öppnade sammankomsten med ett tal — en »egregia oratio» säger riksdagens skildrare — tackade ständerna att de icke förglömt hvad de på alla lofliga möten och herredagar utlofvat, att i händelse af hans faders död H. F. N. skulle vara närmast regeringen. Vidare ville H. F. N., ehuru Norrköpings beslut lydde annorlunda, på alla riksens ständers önskan taga den tunga regerings-

[1] Beskattningsrätten omnämndes icke alls i försäkringen och lagstiftningen torde innefattats i följande sväfvande uttryck: »och där något i riket till dess bästa, säkerhet, uppkomst och tarf vore nödigt att förandras, att sådant allt måtte ske och företagas med riksens råds råde och ständernas vetskap och samtycke». Oxenstierna hade dock själf just i fråga om konungaedens beskattningspunkt erkänt, att det så hade varit i gamla tider, men att beskattningsrätten numera utöfvades af riksdagen (anf. arb. s. 201, 202).

bördan på sig, och lofvade därpå, att han »ville så regera, som H. F. N. sig hafver förklarat i den försäkring, han alla ständer gifvit hafver, så att det kunde lända Gud till lof, pris och ära, honom till berömmelse, Sveriges rike till förkofring och alla ständer till bistånd, frid och enighet, alldeles som Sveriges lag förmäler, med den högborne herre hertig Johans ... samt riksens råds råd», hvarpå han uppenbarligen tog regeringen uppå sig och »bekände sig för riksens regent».

Ständerna hade fått del af försäkringen, sådan konungen ville gifva den, den 23 december och den 26 gillat densamma. Den utfärdades emellertid först den 31 december,[1] samma dag som Nyköpings riksdagsbeslut, och förmodligen för att dessa båda akter skulle få en och samma dagbeteckning, då riksdagsbeslutet innehöll ständernas förnyelse af arfföreningen, myndighetsförklaring och trohetsförsäkran.[2] Rikets råd afgaf en särskild obligation, dat. den 4 jan. 1612, som i det hela var grundad på den gamla rådseden och i afseende på konungens förhållande till riksråden endast åberopade hans löfte att i »högviktiga saker» intet företaga utan deras »råd och betänkande» samt att låta dem fritt och utan misshag »rådsvis» säga sin mening.

En andra proposition, angående krigshjälp, hade den 26 dec. blifvit framställd för ständerna. Dess behandling tillhör ej föreliggande ämne. De ofrälse ståndens »biafsked» med afseende på denna hjälp, hvilka äfven innehöllo ett upprepande af hyllningen och myndighetsförklaringen i »hufvudafskedet», daterades likaledes den 31 dec., ehuru de först den 6 jan. skola ha föredragits på Stockholms rådhus för de kvarvarande af ständerna. Den 10 januari 1612 reste konungen från Nyköping. Samma dag äro hans första adelsprivilegier daterade. De ofrälse ständen fingo endast resolutioner på sina respektive besvär.

---

[1] Sällsamt nog förekommer försäkringen äfven daterad d. 6 jan. 1612, så i själfva registraturet, liksom i handskr. E. 364 i Uppsala. Det samtida trycket har emellertid den sista december och den åberopades under detta datum på riksdagen 1654, då själfva originalet företeddes.

[2] Enligt Drivius' något orediga berättelse skulle ständernas försäkring först blifvit uppläst nyårsdagen 1612.

Ständerna hade sålunda samlat sig kring en sjuttonårig konung. Sina samfällda postulater hade de slutat med den förklaringen, att när hertig Gustaf Adolf hade gifvit dem den försäkran, som de äskade, och yttermera hade försäkrat hvarje stånd, på hvad det särskildt begärde, att de då icke blott skulle fast och stadigt hålla hvad de på åtskilliga tider och ställen lofvat Gustaf Adolf såsom Karl IX:s äldste son, utan äfven erkänna honom såsom deras och meniga Sveriges regerande herre och konung. Och ehuru H. F. N., ännu ej hunnit den ålder, som Norrköpings arfförening föreskref, ville de ändock känna honom myndig, alldenstund, hette det med ett slags ordspel, den del som på åren felades, det hade Gud den högste »med åran uppfyllt». Ständerna slutade sina postulater med samma trohetsförsäkringar, som sedan ingingo i riksdagsbeslutet och vid hvilka användes ordalagen i allmogens trohetsed enligt landslagen (i allt som svarligt vore konungen att bjuda och dem att göra, all rätt hållen hans och deras).

Man skulle af ordasättet kunnat tro, att ständerna velat göra äfven förnyelsen af arfföreningen beroende af konungens försäkring. Det kan dock icke ha varit meningen. Arfföreningen bekräftades ju redan den 13 dec. för Gustaf Adolf utan några villkor. Men vid myndighetsförklaringen och regeringstillträdet kunde visserligen villkor fästas och därtill erbjödo arfföreningens tämligen illa redigerade slutord en anknytning. Det hela kom an på en kompromiss, som för den ena parten, ständerna, i detta fall ställde sig synnerligt gynnsam. Hade Gustaf Adolf vid tronskiftet redan varit myndig, torde förhållandena gestaltat sig ej fullt på samma sätt.

Bilagor.

Rikets råds och Karl IX:s meningsskifte angående testamentet.

1. Riksrådens motiv för sitt afstyrkande.

Motiver hvarföre riksens rådh icke kunne befinne rådheligidt vara, att testamentet på thenne tidh skulle publiceres och af them sampt ständerne confirmeredt varda.

1. Stelle the uthi H. K. M:tz höghvise betänkiande om samme testamente bör vara alle kunnigt och vetterligidt. The för theres personer kune icke annet besinne, än myckit där uthi äre secretz sacker, om hvilke icke månge uthan H. K. M:t förtrogneste bör vettskap hafve.

Till thett 2:a är allenest af them någre få tillstädhes och förthenskuldh föge kraft kan hafve, hvadh af them i så motte kan giordt blifva. Doch för theres personer äre the i underdånighet öfverbödige att gifve H. K. M:t denn förschrifningh, som the i går öfverandtvardade H. K. M:t och H. K. M:t sigh denn lätt behaga.

Till thett tridie, giörs thett i samme testamente tvifvelachtigh, som riksens ständer enhälleligen bådhe i Linköpingh och Norköpingh hafve fulkommeligen förbundet sigh till, och den höghborne furste, hertigh Jahan, hvilken saken angår, förbe:te beslut hafver confirmeret och stadhfäst.

Till thett fierde, blef af alle riksens ständer i den sidste håldne riksdagh i Stockholm om samme testamente svaradt, att medh förbe:de testamentz publiceringh skulle fördröijes fram bätter. Synes för then skuldh rådhsampt, att där medh motte hafves opskof in till däss riksens tarf i andre flere, som i denne vichtige sak, krafde, att ständerne skulle komme till hopa.

Till thett fempte, att ständerne nu så hastigcht för thenne orsack skull allene af rådhet skulle kalles tillsamman, vore till att befare, att the effter rådhsens kallelse icke skole vele komme, anseendes på hvilken stor omkosten the nu nyligen vore thär i Stockholm, och en part medh stor armodh moste draga hem igen; ville och hafve et selsampt anseende, att rådhet uti H. K. M:tz frånvaru medh ständerne skulle hålle något mötte.

Till thett siette, är testamente nästan alt thett samme som Norköpings beslutt och then förnyiede arfföreningh, hvilken af menige Svärigis rikis stender är oprettadt, underschrifven och försäglat och nogsampt confirmeret. Derföre kunne vara tidh nogh, att testamente framdeles skulle blifva publiceret.

Till thett sidste och ytherste, effter thette konunge rike än nu swäfver uthi krigh och oro, så förhoppes the att Gudh den alrehögste icke där ofvan oppå så högcht straffer them, att H. K. M:t så hastigcht skulle blifva them ifrånrycht, uthan länge medh H. K. M:tz lifstidh fördröje, thett the icke allenest innerligen önske, uthan dageligen troligen och fliteligen Gudh där om bidhie vele, då kan lätteligen hende och sackerne så förefalle att förbe:te testamente motte förandres. Dertilmedh kan H. K. M:t, näst Gudz hielp, medh flere lifsarfvinger välsignadt varda, hvilket icke vore then ringeste orsack till testamentz förandringh; derföre kunne the icke befinne rådhligit, att ständerne skulle nu thette confirmere och bekräftige.

(Påskrift):

Ricksens rådz motiver om testamentet etc.
Actum Furusundh, denn 12 Augusti år 1605.

---

2. Karl IX:s svar på riksrådens motiv.[1]

Then stormechtige högborne furstes och herres her Karls Sverigis rikes uttkorede konung och arffurstes hertigh till Sudermannelandh Nerichie och Vermelandz etc. svar opå riksens rådz motiver. Actum Furusund then 12 Augusti år 1605.

Först, att the stelle uthi H. K. Maij:tz betenkiende om testamentet bör vare allom kunnigdt, thet är en annen fråga, och kommer inthet vidh thet som hofcantzleren och secretereren i går opå H. K. M:tz vegne hafve gifvit them tilkenne, uthen hele H. K. M:tz begären hafver gått der opå, att the skole holle utöfver hvad som the hafve förschrifvidt och utlofvedt, och öfver thet testamente som H. K. M:t giort hafver, hvilket kommer med föreskrifningerne öfvereens. Och ther the thet göre ville, så vore ingen tvifvelsmål, att the thet väl göre kunne, om the elliest vore tilsinnes att holle hvadh the tilförende lofvet och tilsagdt hafve.

Dedt the förmelle, att några få äre her allenest tilsammens, så måge the samke flere tilhope, när them kan vare lägeligit, och begärer H. K. M:t att the skole förklare sigh när the thet göre vele. Men thet the för theres personer tilbiudhe sigh thet att göre, thet hafver H. K. M:t inthet begäret, uthan then inlagde schrifft, som H. K. M:t hafver af rådet begäret, visar thett väl uth.

[1] Båda aktstyckena uti samlingen »Rådslag» i Riksarkivet. Öfriga i dessa betänkanden åberopade yttranden finnas ej numera.

Till thet andre, att tilkenne gifves, att uthi testementet göres tvifvelachtigt thet som riksens stender enhelleligen bådhe i Linkeping och Norkeping hafve förbundit sigh till, sådant viser testamentet fast annorledes uth, och gör testamentet ingen tvifvelachtighet om the icke sielfve vele vare tvifvelachtige eller snarere till att seije om ostadighet, som man doch icke förmoder hos dem icke finnes.

Till thet tridie, att riksens stender opå sidst holdne riksdagh i Stocholm skall vare svaret, att them om samme testemente skulle vetterligit vare och thet publiceres, sådant kan H. K. M:t väl lidhe och är fördenskuldh testamentet riksens rådh vordet föreläsit, att the sådant skulle menige riksens stender vette lathe. Och ther så vore att the hafve betenkiende theruthi, att thet icke skall riksens stender föreläses för then enne punchten skuldh, som the holle tvifvelachtigh, belangende then högborne furste hertig Johan, H. K. M:tz käre broder son, så är samme puncht inthet tvifvelachtigh, när som the vele holle theruttöfver hvad the tilförende lofvet och förschrifvit hafve. Men ther the hade betenkiende att lathe sådan H. K. M:tz ytterste villie blifve almenneligen kunnigh, så kunne the så mycket then punchten belangende är lathe honom uthe. Dett andre hafver H. K. M:t inthet betenkiende om, uthen må vette hvem thet vill.

Till thet fierde, att them faller besväring före, att riksens stender icke kunne komme så hastigt tilsammens för then förledne herredag skuldh, som uthi Stocholm höltz, så hindrer sådant inthet thet som H. K. M:t af them begäret hafver, ty thet kan väl utträttes uthen någen synnerlig stendernes tilsammen kommelse undantagendes adelen, hvilke all then orede hafve kommet tilväghe, och om the kunne finne sigh besvärede, så kan en utaf rådet i hvar landzende gifve them om sakerne tilkenne, efther them sådant nogsampt vetterligit är. Och derföre så kunne rådet så mycket mindre hafva sigh till att besväre sådan föreschrifning att utgifve, att the vele holle utöfver testamentet, aldenstund ther uthi inthet annet är begripit än thet the tilförende lofvet och tilsagdt hafve, som riksens rådz eigne ord lydhe.

Till thett sidste, testamentzens förendring belangende, ther om behöfves inge svar, och derföre så mycket mindre något betenkiende. Förty testamentet hafver ingen krafft, så lenge then lefver, som testamentet giort hafver, så hafver och icke heller förschrifningen, som begäret varder, någon kraft videre än som testamentet lyder.

Carolus.

(Påskrift):

H. K. M:tz svar på riksens rådz motiver.
Actum Furusundh denn 12 Augusti år 1605.

De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan

AF

HENRIK SCHÜCK

Då man, efter att hafva arbetat sig igenom de medeltida annalernas torra notiser, vänder sig till Snorres eleganta och lättflytande prosa, känner man sig såsom i en annan värld. Han berättar så väl samt framställer händelser och karakterer med en sådan liffull åskådlighet, att man utan svårighet förstår våra fäders böjelse att vilja stämpla hvarje otymplig klosteranteckning såsom oriktig och »förvirrad», så snart den ej stämde omsams med någon uppgift i detta mästervärk af historisk berättarkonst, och äfven fortfarande, utan att vi alltid själfva göra oss reda därför, inverka dessa formella förtjänster på vår uppfattning af Heimskringlas historiska tillförlitlighet, ehuru trovärdighet och berättartalang under äldre tider ofta stå i omvändt förhållande till hvarandra.

Måhända är det ock dessa litterära förtjänster, som gjort att man i det längsta låtit äfven ynglingasagan undslippa den moderna forskningens skärseld och snarare sträfvat efter att upphöja så många som möjligt af dess fabler till rang af ren historia, om än en historia i något förvirrad form. Det är därför först på den aldra sista tiden man börjat med en filologisk, historisk och mytologisk undersökning af denna »äldsta framställning af Sveriges historia», och i betraktande af de svårigheter en dylik undersökning erbjuder är det ej att undra på, att de lösningar, som föreslagits af dessa, blifvit många och olika.

Den första fråga, som forskningen har att besvara, rör naturligtvis den tid, till hvilken vi skola förlägga Ynglingatal eller den dikt, som är den väsentliga källan till Snorres prosaiska framställning. Men äfven här gå meningarna vidt från hvarandra. Under det att Finnur Jónsson[1] ännu vidhåller den gamla åsikten, enligt hvilken Ynglingatal författats af Harald Hårfagers hofskald Tiodolf från Hvin sannolikt ännu i slutet af 800-talet,[2] söker Bugge[3] visa, att dikten härrör från Tiodolfs liknämnde sonson samt författats nära ett århundrade senare (under den sista hälften af 900-talet), icke — såsom man förut antagit — till ära för Harald Hårfagers syskonbarn Ragnvald Heiðumhárr, utan för en af de i Irland lefvande norska vikingakonungarna, och Wadstein[4] vill slutligen bevisa, att Ynglingatal författats för en höfding af den isländska Breidfirdingaätten tidigast år 1000 eller under perioden 1000—1135. De skäl, på grund af hvilka man tillskrifver Tiodolf författarskapet, äro i en modern litteraturhistorikers ögon ej synnerligen starka. Först omkring tre à fyra hundra år efter den tid, till hvilken man vanligtvis hänfört dikten, nämnes Tiodolf såsom dess författare, och det fordras vår nedärfda starka tilltro till den isländska traditionens säkerhet, för att vi skola tillmäta en dylik uppgift något värde; såge vi hos en svensk författare från 1600-talet, att den eller den namngifne historikern på 1300-talet skrifvit ett visst arbete, skulle vi knappt vårda oss om att upptaga notisen, — exempli gratia Messenius' uppgift, att rimkrönikorna författats af Laurentius Arosiensis —, men isländarne hafva nu en gång fått privilegium att blifva bättre trodda än andra, och vi skola därför undersöka notisens trovärdighet.

Såvida de isländska uppgifterna om Ynglingatal äro riktiga, bör Tiodolf hafva författat denna dikt ungefär 850.[5]

---

[1] Den Oldnorske og Oldislandske Litteraturs Historie I (1893) s. 438 ff.

[2] »Diktets tilblivelsestid kan ikke bestemmes; dog hörer det vel snarest til det 9 årh.» I Arkiv IX, s. 11 yttrar han en lindrigt afvikande mening. Han bestämmer där affattningstiden till senast 875.

[3] Bidrag til den ældste skaldedigtnings Historie (1894).

[4] Bidrag till tolkning ock belysning av skalde- ock edda-dikter (Arkiv för nordisk Filologi XI 64 ff.)

[5] Bugge, Bidrag s. 112. Härmed öfverensstämma Munch, Storm, Steenstrup m. fl. Senare fanns ej plats för någon konung Ragnvald i

Hans andra stora dikt, Haustlǫng, skrefs med anledning af en sköld, som han fått af Torleif spake, hvilken nämnes såsom verksam omkring 940,[1] men som tyckes hafva lefvat ännu en 20 år senare, och slutligen uppgifves, att han skrifvit ett kväde till den danske jarlen Strutharald, som dog ungefär 984. Den isländska traditionen gifver således Tiodolf en författarbana af öfver hundra år. För att undvika denna orimlighet hafva åtskilliga utvägar försökts. Så har Finnur Jónsson antagit, att dikten till Strutharald skrifvits af en Tiodolf från Hvin, som varit sonson till Harald Hårfagers skald. *Att* det funnits en Tiodolf från Hvin, som lefvat i slutet af 900-talet, är visserligen troligt, ty bland kämparne i slaget vid Svoldern år 1000 nämnes en Torgrim Tiodolfson från Hvin. Men denne Torgrims far omtalas mig veterligen aldrig annars, och att han varit skald samt sonson till Harald Härfagers skald, är blott en af Bugge, Jónsson m. fl. framstäld gissning. Men *att* det i slutet af 900-talet verkligen funnits en Tiodolf från Hvin, är emellertid sannolikt, och om det tillika funnits en med samma namn, som lefvat en hundra år förut, så är det ju mycket rimligt, att dessa båda af den senare traditionen kunnat förväxlas. Så vida nu kvädet till Strutharalds ära öfver hufvud taget diktats af en Tiodolf från Hvin, så bör denne tydligen hafva varit Tiodolf d. y. och ej Tiodolf d. ä., och då detta kväde väl skrefs omkring 970, är det antagligen samme man, och ej hans förmodade farfar, som skrifvit den en tio eller tjugo år äldre dikten Haustlǫng. I hvarje fall synes den isländska traditionen om Harald Hårfagers samtida Tiodolf d. ä. och hans dikter[2] icke hafva varit synner-

Vestfold. Finnur Jónsson anför inga bevis för sin mening, att dikten författats kort före 900, och hans skäl kan väl knapt vara något annat än att denna sena affattningstid är den enda möjliga, såvida Ynglingatal och Haustlǫng skrifvits af samma författare.

[1] Till början af 900-talet bör man förlägga hans förlorade kväde till Hakon Jarl Grjotgardson och tvänne lausavisor, som enligt Snorres framställning böra hänföras till tiden omkring 920.

[2] Dessutom äro våra källor ej fullt ense om de dikter Tiodolf skrifvit. I Eddan (Gylf. kap. 2) uppgifver Snorre, att han författat en strof, hvilken han i Heimskringla (Har. Hårf. kap. 18) anför såsom Torbjörn Hornklofis. En annan strof, hvilken uppgifves vara af honom, anses nu vara skrifven af Eyvind. I Þáttr Haralds Hárfagra (Flatb. I 567) anföras tre strofer ur en af honom författad dikt till Harald Hårfagers ära, men Finnur Jónsson anser denna dikt snarare vara från slutet af 1100-talet. På samma ställe (Flatb. I 574) upptages Tiodolf såsom författare af en dikt, som eljes tillskrifves Hornklofi.

ligen fast, och när Bugge till förmån för sonsonen vill frändöma honom äfven Ynglingatal, så kan Snorres däremot stridande uppgift knappt anses så välgrundad, att den bör lägga några hinder i vägen.

För bestämmande af den tid, då dikten skrefs, synes man således nästan uteslutande vara hänvisad till de skäl, som kunna hämtas ur dikten själf.

Bugge visar, att åtskilliga uttryck i Ynglingatal häntyda på kännedom om eddadikterna Vǫluspá och Grimnismál, och då dessa dikter enligt nu gällande åsikt författats i början af 900-talet, drager han däraf den slutsatsen, att Ynglingatal måste härröra från en något senare period. Men dateringen af dikter som Vǫluspá måste helt naturligt blifva ytterst vansklig, och den möjligheten kan tydligen ej uteslutas, att dessa dikter åtminstone till vissa partier äro omarbetningar af äldre. Öfverensstämmelserna mellan de nämnda eddadikterna och Ynglingatal *kunna* möjligen ock förklaras däraf, att de nämnda uttrycken varit i viss mån poetiska loci communes, som från äldre förlorade dikter öfvergått till yngre.

Bugge fäster sig vidare vid stilen, särskildt vid de talrika, ofta ganska invecklade »kenningarna», hvilka tydligen icke kunna tillhöra en diktnings första barndomsperiod, utan förutsätta en tämligen lång föregående stilutveckling. Den, som utan att känna Snorres uppgift om Tiodolf såsom Harald Hårfagers skald, läser Ynglingatal, kan därför svårligen sätta denna dikt tidigare än Vǫluspá. Kenningar förekomma väl äfven där och hafva nog funnits också i den äldsta germanska poesien, men till egentlig användning — man kan väl säga öfverdrift — komma de först i skaldepoesien. De flesta forskare, hvilka icke äro isländingar, hafva med afseende på dessa kenningar kommit till samma resultat som Bugge, och äfven Vigfússon, som trots alla sina fel mot den moderna filologiens metod måste erkännas hafva ägt en ovanligt fin blick för den isländska poesiens egendomligheter, antog att de nu bevarade texterna af de älsta skaldedikterna omskrifvits under perioden 970—1070.[1] Finnur Jónsson, hvilken af nu lefvande forskare väl är

[1] Corpus Poeticum Boreale I. Introduction sid. 82 ff.

den, som mest behärskar denna litteratur, finner dock intet stötande eller elaboreradt i dessa kenningar, som han anser vara »omedelbara, naturliga och naturfriska»,[1] ett yttrande, hvilket, såsom Bugge anmärker, endast kan förklaras däraf, »att den konstlade skaldediktningen ännu i sina efterverkningar så behärskar isländarne, att de vid bedömandet af poetisk stil ofrivilligt utgå från förutsättningar, som äro olika dem, som hos andra nationer äro allmängiltiga». Men ehuru jag är öfvertygad om, att Bugge har rätt i denna punkt, är dock en mening, uttalad af en så framstående kännare af fornnordisk diktning som Finnur Jónsson, alltid beaktansvärd, och man kan svårligen mot hans bestridande bygga något blott på de anmärkta stilistiska egendomligheterna.

Härtill kommer ett annat skäl. Den äldsta nordiska folkpoesi vi känna är från 800-talet, de äldsta skaldedikterna hafva hänförts till samma tid, men poesien före denna tid är och kommer väl alltid att för oss vara en terra incognita. Vi kunna därför icke med bestämdhet säga, att den motsats mellan folkpoesi och lärd poesi, som möter oss i den älsta *nu kända* litteraturen, icke äfven existerat förut. Skaldepoesien är nog en senare utveckling af folkpoesien, men den kan hafva utvecklats ur en »eddadikt» som är långt äldre än Vǫlundarkviða, och så länge denna *möjlighet* finnes, vågar man ej begagna stilskillnaden såsom ett afgörande kronologiskt bevismedel.

Att Ynglingatal författats efter Harald Hårfagers tid, synes dock angifvas af det sätt, hvarpå skalden omtalar den Olof, som enligt Snorre var Haralds farbror:

Réð Ólafr
ofsa *forðum*
viðre grund
of vestmare.

Detta förutsätter nödvändigt, att en god tid förflutit sedan hans död, och man har därför anledning att antaga, att ett par led bortfallit mellan denne Olof och den ännu lefvande eller nyligen aflidne Ragnvald. På samma sätt

[1] Arkiv VI, 128.

uppgifves det om Olofs fader Gudröd: »Sa's fyr lǫngo vas» (Kringlas text), och det vill häraf synas, som om skalden räknat dessa konungar till forntiden. Så vida man således bortser från Snorres uppgift, att Ynglingatal diktats af Harald Hårfagers skald — ett påstående som är svårt att förena med andra uppgifter om denne skalds lefnadstid — synas sannolikhetsskälen tala för, att Ynglingatal *snarare* skrifvits af Tiodolf d. y. än af Tiodolf d. ä. Såsom strax skall visas, torde man genom en undersökning af diktens historiska moment komma till ett liknande resultat.

En annan tidsgräns har man funnit genom en jämförelse med Eyvind Skáldaspillers genealogiska kväde Háleygjatal. Att den ena af dessa dikter är en imitation af den andra, har länge varit erkändt. Men då man ansåg, att Ynglingatal författats på 800-talet och Háleygjatal kort före år 1000, så var man naturligen utan vidare på det klara med, hvilken dikt som var original och hvilken som var efterbildning. Wadstein har förtjänsten af att hafva bringat frågan under allvarlig diskussion, men jag kan icke finna, att han valt den riktiga vägen att lösa spörsmålet. En dylik fråga kan knappt afgöras på annat sätt, än att man jämför de bilder i de båda dikterna, hvilka äro öfverensstämmande, samt undersöker, hvilka af dessa äro de mest ursprungliga. Detta har Wadstein icke gjort, utan mera i allmänhet betraktat spörsmålet. Bugge har däremot i sitt bemötande af Wadstein utgått från den nyssnämnda synpunkten och, som det förefaller, har han äfven lyckats vederlägga honom.

Om man tänker sig galgen under bilden af en häst, är det tydligt, att man menar, att det är en häst, som den hängde rider; det är den straffades, ej den straffandes häst. Ynglingatal är därför i denna punkt ursprungligare, ty här kallas galgen Signys mans d. v. s. Hagbards häst. Då Háleygjatal kallar galgen Sigars[1] häst, så visar detta uttryck, att diktens författare upptagit en bild utan att fullt förstå dess innebörd. På samma sätt är det eljes icke (?) förekommande ordet *menglǫtuðr* gemensamt för båda dikterna. Men då det förekommer i Ynglingatal, är det full-

[1] Sigarr, hvilken lät upphänga Hagbard, var som bekant Signys fader.

komligt på sin plats, ty i den myt, som därvid beröres, har menet eller smycket en afgörande betydelse.[1] I Háleygjatal däremot kallar Guðlaugr *menglǫtuðr*, utan att detta epitet, så vidt man vet, har afseende på någon händelse i konungens lif; uttrycket förefaller, såsom Bugge anmärker, endast såsom en schablonmässig skaldekenning.

Det vill häraf synas, som om Ynglingatal ej kunnat skrifvas efter 986, då — ungefär — Háleygjatal författades. Bugge tror sig äfven i Egill Skallagrimssons Arinbiarnarkviða hafva upptäckt några lån från Ynglingatal, men de anförda öfverensstämmelserna synas föga slående. Viktigast tyckes vara uttrycket »ynglings burar»,[2] men detta visar ej mera, än att namnet »yngling» såsom synonym för konung då varit bekant, och förutsätter ej, att Egill känt också *dikten* Ynglingatal. Emellertid är, såsom Bugge påpekat, framställningen och stilen i Egills dikter så pass lika med Ynglingatals, att dessa gärna böra förläggas till samma tid d. v. s. ungefär den tredje fjärdedelen af 900-talet. Men under denna tid bör den Tiodolf från Hvin hafva lefvat, hvars son kämpade med i slaget vid Svoldern, och det är därför ganska rimligt, att att han författat Ynglingatal, liksom han äfven, hvad tiden angår, kan hafva diktat Haustlǫng och kvädet till Strutharald.

Den omständigheten, att en skald af Eyvinds rang både i plan och enskilda uttryck så rent plagierat Ynglingatal, tyckes förutsätta, att denna dikt icke var bekant i Norge, ty en skald, som har något rykte att förlora, vågar sig väl ej på ett dylikt plagium, som borde vara uppenbart för en och hvar, och den omständigheten talar onekligen för Bugges mening, att Ynglingatal författats i Brittannien. Ett talande bevis på, huru föga känd på Harald Hårfagers tid och långt efteråt denna sedermera så populära genealogi ännu var, hafva vi i dikten Hynðlulióð, hvilken enligt Finnur Jónsson författades i Norge 950—975. I denna dikt, som just har till uppgift att uppräkna norska ge-

[1] Påpekadt af Noreen i Uppsalastudier s. 215.

[2] Ett liknande uttryck (ynglings bǫrn) förekommer redan i en dikt, som tillägges Egills fader Skallagrim (Egills saga kap. 47), men äktheten af denna lausavisa är ej höjd öfver allt tvifvel.

nealogier, förekom icke ens ynglinganamnet,[1] hvilket knappt låter tänka sig, så vida ynglingarna då ansetts vara Norges regerande konungaätt. Enligt den norska traditionen tyckas alla berömda sagoätter hafva härstammat från Halfdan den gamles nio söner[2] Hilldir, Næfill, Audi, Skelfir, Dagr, Bragi, Budli, Lofdi och Sigarr, hvilka voro stamfäder för hildingar, niflungar, audlingar, skilfingar, dǫglingar, bragningar, budlungar, lofdungar och siklingar, och först senare, då ynglingaätten blifvit en populär sagoätt, fogade man in denna, karakteristiskt nog i stället för den likaledes svenska skilfingaätten. I *Huersu Noregr Bygdiz*[3] — jag frånser de vidfogade och dit ursprungligen ej hörande ättartalen — där man naturligen framför allt väntar att finna ett omnämnande af den berömda konungaätten, förekommer ej häller ynglingarnes namn: »Nu skal segia dæmi til, huersu Noregr bygdiz i fystu edr huersu konunga ættir hofuz þar edr i odrum londom edr hui þeir heita Skiolldungar, Budlungar, Bragningar, Odlingar, Vaulsungar edr Niflungar sem konunga ættirnar eru af komnar» — ynglingaätten, som väl framför alla andra bort nämnas, lyser genom sin frånvaro. Icke ens Tiodrek, hvilken var munk i Nidaros och 1170—1180 skref sin historia, kände något af Ynglingatals lysande släktregister, ty ehuru han förklarar sig hafva haft tillgång till isländingarnes »antiqua carmina», så yttrar han dock i företalet:[4] »quia constat nullam ratam regalis stemmatis successionem in hac terra extitisse ante Haraldi pulchrecomati tempora, ab ipso exordium fecimus». Han vet, att Harald Hårfagers fader var Halfdan Svarte, men längre tillbaka sträcker sig ej hans vetande. Ordet »yngling» nämnes visserligen någon gång i skaldernas dikter,[5] men så vidt jag har mig bekant, aldrig såsom en bestämd beteckning för den regerande konungaätten, utan endast i betydelsen *konung* i allmänhet, hvilket ock tyckes förutsätta, att Norges

[1] I den nu bevarade texten har det genom en felskrifning kommit in i stället för *ylfingar*. Se härom Bugge i hans upplaga af Sæmundar Edda, noterna till str. 11 och 16.

[2] Se ättartalen i Flatb. I 25, jämf. därmed Snorre-Eddan I, s. 522.

[3] Flatb. I, s. 21.

[4] Storm, Monumenta, s. 3.

[5] Dessutom är det ingen garanti för, att ordet hos dem är gammalt. Ofta tyckes det med anledning af ynglingarnes senare popularitet hafva blifvit insatt i stället för ett annat lika betydande och på vokal början de ord. Så skedde i Hyndluljóð, där *ynglingar* kom i stället för *ylfingar*.

konungar ej ansågos såsom medlemmar af en historisk existerande ynglingaätt.

De ättartal, som för öfrigt meddelas för Harald Hårfager, äro alldeles fantastiska samt tydligen »lavede» i sen tid, och man kan svårligen freda sig från den misstanken, att konungens närmaste eftervärld vetat ytterst obetydligt om den berömde envåldshärskarens förfäder, hvilka sannolikt voro tämligen obemärkta personer. Längre än till hans fader, Halfdan Svarte, tyckes traditionen ej hafva gått, och möjligen var denne den förste af sin ätt. Att han varit son till Gudröd veiðikonungr, är — såsom sedan skall visas — åtminstone ytterst osannolikt. Men är *det* otroligt, är det också otroligt, att dikten skrifvits på Harald Hårfagers egen tid, då Gudröds minne ännu ej förbleknat och då man ännu måste hafva erinrat sig det namn, han bar, och det område, öfver hvilket han härskat.

Först genom Are tyckes Ynglingatal hafva blifvit bekant på Island och i Norge, och detta talar onekligen för Bugges mening, att dikten författats på Irland för någon af de därvarande skandinaviska konungarne. De skäl, som Bugge anför till stöd för denna mening, äro hufvudsakligen följande. Efter Halfdan Svartes död fanns det i Norge ej plats för en konung af den betydenhet, som Ynglingatals Ragnvald måste hafva haft. Dikten har till plan och framställningssätt inga anknytningspunkter till äldre germansk diktning, men röjer däremot påvärkan af den iriska konstpoesien, inom hvilken många dikter af ett likartadt innehåll finnas; särskildt påpekar Bugge dikten Fianna batar i nEmain, hvars författare afled 975. Äfven i versformen tror han sig spåra ett iriskt inflytande och antager därför, att Ynglingatal skrifvits i Irland af en norsk skald till ära för en där lefvande konung Ragnvald, som ansåg sig tillhöra ynglingaätten.

Af dikten finnas numera endast fragment i behåll, ty — såsom Finnur Jónsson visat — var den en gång betydligt större. Hvarje konung har i det nu bevarade fragmentet fått sig en, en och en half, två eller två och en half strof. Då hvar och en säkerligen i den ursprungliga dikten behandlats i lika många strofer, så har hvarje konung erhållit minst tre och hela kvädet då bestått af minst

93 strofer, så vida antalet af i dikten nämnda släktled varit — såsom Snorre uppgifver — 30 utom Ragnvald. Men då de bevarade släktleden endast äro 26 utom Ragnvald, följer däraf, att — utom stroferna om stamfadern Yngve Freyr — de tre sista släktleden före Ragnvald under tidernas lopp gått förlorade.[1]

Att Are haft denna dikt fullständigt framför sig, är väl ej säkert, men ganska sannolikt. Ares släkt härstammade liksom en mängd af Islands mera betydande ätter från landen i väster, och han kan således hafva haft tillgång till denna föga kända dikt. Förmodligen var det han, som först kom på idéen att sammanställa denna släktledning med det norska konungahusets. Om anledningen härtill kunna vi nu intet veta, men sannolikt var det ortsanvisningarne i kvädets senare del, som kommo honom att tänka på kvädet såsom ett norskt konungatal. För hans bördsstolthet låg det naturligen ock något synnerligen lockande i tanken, att hans ätt var befryndad med de norska envåldskonungarnes, och som han i likhet med sina samtida sannolikt hade ett ytterst rymligt genealogiskt samvete, lät han säkerligen utan svårighet förmodanden och önskningar öfvergå till visshet. Vi kunna därför förstå, huru han i Ynglingatals sagokonungar kunde se både Breidfirdingarnas och de norska envåldskonungarnes förfäder.

Men *hela* kvädet kunde ej användas såsom ett norskt konungatal, ty den senare delen — den som nu är förlorad — berörde tydligen icke Norge, och denna del, hvilken afsåg de iriska konungarne, ägde icke i detta sammanhang något intresse för honom. Såsom källa var således Ynglingatal brukbart endast till ledet närmast före Halfdan Svarte, och här ansåg han af lätt insedda kronologiska skäl, att ätten grenat sig i en irisk och en norsk afdelning.[2] För den senare hade han inga verser att begagna såsom

[1] Jämf. s. 43 nederst. Efter en beräknad tidsskillnad af ungefär 30 år mellan far och son, skulle dikten således vara omkring 100 år yngre än man antagit. Att Odin och Niǫrðr upptagits såsom släktled i Ynglingatal, är ytterst otroligt. De hafva tydligen tillagts af senare, mytologiskt lärde författare. Se härom nedan.

[2] I tvänne dylika grenar hade ätten redan förut enligt Are delat sig, i det han antog, att hans egen ättegren stammade från Halfdan Hvitbens — i ynglingasagan ej nämnde — son Gudröd, hvars afkomlingar utvandrat till Irland. Anledningen att han bröt af med Olof berodde väl på en tidsberäkning af samma art som den, hvilken gjorts i föregående not.

källa och behöfde icke häller några, enär han nu öfvergaf sagans mark och beträdde ett rent historiskt område. För att förklara hans tillvägagående i öfrigt har jag tänkt mig följande hypotes. Af de strofer, som behandlat Halfdan Svartes förmodade förfäder, gjorde han — jämte det han begagnade dem för den prosaiska framställningen — ett utdrag, så att han för hvarje ätteled anförde en, en och en half, två eller två en half strof såsom bestyrkande citat för riktigheten af den prosaiska omskrifning han verkstält. I inledningen nämnde han slutligen, att källan till hans arbete varit Tiodolfs Ynglingatal, hvilket skrifvits till en konung Ragnvald, kallad Heiðumhárr, hvarjämte han till bestyrkande häraf anförde den strof ur kvädet, där detta namn förekom. Sannolikt stammar uppgiften, att Tiodolfs kväde behandlat 30 af Ragnvalds förfäder ock från honom. Hvar Ragnvald regerat eller hvilkens son han varit, behöfver han däremot icke hafva nämnt.

Sådant *kan* mycket väl Ares förlorade arbete hafva varit beskaffadt, och åtskilligt häntyder på, att det verkligen haft den form och det innehåll, som här blifvit antydt.

De underrättelser vi hafva om detta arbete stamma hufvudsakligen från Ares bevarade skrift Islendingabok samt från prologen till Heimskringla. Den nu bevarade Islendingaboken är, såsom Are själf upplyser, en senare bearbetning af ett äldre liknande arbete: »Islendingabóc görþa ec fyrst byscopom órom þorláke oc Catle oc syndac bæþe þeim oc Sæmunþi preste. En meþ því at þeim lícaþe svá at hafa eþa þar viþr auca, þá scrifaþa ec þessa of et sama far, fyr utan ættartölo oc conunga æfe oc jócc því es mer varþ síþan cunnara». Att döma häraf synes den äldre upplagan hafva innehållit äfven ättartal och konungaæfi. Af ättartalen har någon strax före början af den nu kända redaktionen af Islendingaboken gjort ett kort utdrag,[1] likaså efter arbetets slut.[2] Men konungaæfi äro förlorade, och endast de nu nämnda ätteleden säga oss den ordning, som ynglingaättens medlemmar haft i konungaæfi.

[1] Leden från Halfdan Hvitben till Harald Hårfager.

[2] Från »Yngve Tyrkjaconungr, Njörþr Sviaconungr, Frayr» etc. till Halfdan Hvitben och från denne till Are själf. Leden från Yngve till Halfdan Svarte äro på några oväsentligheter när de samma som i Ynglingatal.

Båda dessa ättartal äro tydligen, såsom Björn Magnússon Olsen och Konrad Maurer antaga, af en senare afskrifvare öfverflyttade från den äldre redaktionen till den yngre, dit de att döma af företalet ej hört. Men af konungaæfi finnes däremot intet spår i den senare och enda bevarade redaktionen. Anledningen, hvarför dessa biografier uteslötos, var förmodligen den, att de båda biskoparne och Sæmund ansågo dem ej direkt höra till arbetet. Några — såsom Gjessing, Vigfússon och Olsen — antaga, att de afsöndrats från Islendingaboken för att bilda grundlaget för ett nytt arbete, Norges konungasagor, hvilket arbete verkligen kommit till stånd, ehuru det nu gått förloradt. Andra — såsom Maurer — betvifla tillvaron af en dylik norsk konungahistoria såsom ett särskildt arbete.[1]

Mig synas de skäl, som Gjessing och Olsen anfört till stöd för sin mening, mera öfvertygande än motståndarnes; men för vårt syfte äger denna fråga icke någon afgörande betydelse, hvarför jag här förbigår skälen för och emot de båda åsikterna.

Den förste, som begagnade sig af detta arbete — vare sig det nu förelåg såsom en särskild skrift eller utgjorde en del af den stora, förlorade Islendingaboken — var den okände författaren till *Historia Norwegie*, troligen skrifven i England omkring 1180—1190.[2] Konungaraden är här densamma som i Ares ättartal, och de notiser, som anföras om hvarje konung, äro tydligen hämtade från Ares förlorade konungaæfi.

Detta sistnämnda arbete låg antagligen ock till grund för den *þáttr af Upplendinga Konungum*, som finnes i Hauksbok. Stilen och det genealogiska intresset — särskildt det här i detta sammanhang omotiverade intresset för Breidfirdingarnes förmodade stamfäder — erinra ganska tydligt om Ares Islendingabok och påminna ej om Snorres mera fylliga och raska framställning. Och i en punkt skiljer sig þáttr bestämdt från Snorre, nämligen rörande Olof Trätälja. Snorre har som bekant en historia om, huru Olof utvandrat till Värmland och där af sina egna män

---

[1] Den hithörande litteraturen finnes upptagen i Maurers afhandling i Germania N. R. XXIV, s. 61, och af Olsen i Aarbøger 1893, s. 207.

[2] Storm, Monumenta, sid. XXIII.

blifvit offrad åt gudarne för att afvända en hungersnöd, som hotade Värmland. Hauksbok känner intet om offringen och hungersnöden, utan säger: »ok var þar (i Värmland) konungr til elli», och alldeles på samma sätt har Historia Norwegie: »diu et pacifice functus regno plenus dierum obiit in Swecia». Men därjämte innehåller Hauksbok en berättelse om, huru Olof koloniserat Värmland, och man kunde tänka, att Hauksbok här lånat från Snorre. Men redan före Snorre fanns det en tradition om, att Olof koloniserat Värmland. Utom i Hauksbok förekommer denna tradition i Egils saga (kap. 70), som antages vara från slutet af 1100-talet: »Vermaland hafði unnit fyrstr Óláfr trételgja, faðir Hálfdanar hvítbeins, er fyrstr var konungr í Nóregi sinna kynsmanna». Likaså anspelar Saxo därpå, då han omtalar »Olavus, regulus Vermorum».[1] Det fanns således en tradition härom redan *före* Snorre, och allt talar för, att denna återgår till Are, ehuru den ytterst kompendiösa Historia Norwegie därom ingenting innehåller. Måhända har man dock i det binamn *Trätälja* (= Träyxa), som redan Are gifver konungen, en antydan om, att sagan om Värmlands kolonisation ej varit honom obekant.

Min mening är alltså, att vi i Þáttr af Upplendinga konungum väsentligen hafva Ares verk, ehuru tillökadt med senare kombinationer, af hvilka den i detta sammanhang viktigaste torde vara den, att Ragnvald, till hvars ära Ynglingatal skrifvits, säges hafva varit en son af Olof Geirstaðaálfr. I hvarje fall synes mig den korta framställningen vara äldre än Snorre.

Snorre har däremot i allt väsentligt fotat sin framställning på Ares förlorade arbete samt antagligen ock känt þáttr af Upplendingakonungum, hvarifrån han hämtat uppgiften om Ragnvald såsom Olofs son; att han haft Historia Norwegie framför sig, förefaller däremot ovisst och knappt troligt. Snorre upplyser själf i företalet till Heimskringla, att han haft Are till källa: »Ari prestr inn fróði Þorgilsson Gellissonar ritaði fyrstr manna hér á landi at norrænu máli frœði bæði forna ok nýja; ritaði hann mest i upphafi sinnar bókar frá Islandz byggð ok laga-setning;

[1] Saxo, s. 370. Såsom Olrik visat (Kilderne til Sakses Oldhistorie 1892—94), återger Saxo nästan i de flesta fall den norsk-isländska traditionen.

siðan frá lǫgsǫgumonnum, huersu lengi hverr hafði sagt. ok hafði þat áratal fyrst till þess, er kristni kom á Island, en siðan alt til sinna daga; hann tók þar ok við mǫrg ǫnnur dœmi bæði konunga-æfi i Nóregi ok Danmǫrk ok sva í Englandi, eða enn stórtiðendi, er gǫrzk hǫfðu hér í landi, ok þykki mér hans sǫgn ǫll merkiligust; var hann forvitri ok svá gamall, at hann var fœddr nesta vetr eptir fall Haraldz Sigurðarsonar. Hann ritaði, sem hann siálfr segir, æfi Nóregskonunga eptir sǫgu Oddz Kolsonar» etc. Den redogörelse för källorna till Ares arbete, som härefter följer, är tydligen hämtad från detta arbete självt. Men hvilket af Ares arbeten, som Snorre afser, är omtvistadt.

Att han med det arbete, han i början omtalar, menar den första, utförligare upplagan af Islendingaboken, är tydligt, och därom äro också alla ense; däremot äro meningarne delade om, huruvida han med Æfi Noregs-konunga afsett ett särskildt arbete eller blott en del af denna Islendingabok. I hvarje fall är det tydligt, att han noga ansluter sig till sin källa. I Frisboken — en af de tre gamla handskrifterna till konungasagorna — bär också ynglingasagan följande öfverskrift: »Her hefr upp konungabok eftir saugn Ara prestz froða». Vigfússon har däraf velat draga den slutsatsen, att de norska konungasagorna ända till Harald Sigurdssons död i själfva verket ej äro författade af Snorre, utan hufvudsakligen af Are, hvars verk Snorre helt enkelt inkorporerat i sitt.[1] Ehuru ett dylikt förfaringssätt i äldre tider visst ej var ovanligt, kan man dock knappt antaga, att Snorre pa detta sätt tillägnat sig en annans arbete.[2] Redan i början af de norska konungasagorna kunna vi iakttaga Snorres lifliga framställningssätt, som så starkt skiljer sig från Ares torra, annalistiska stil. Men äfven om man af den nyss anförda öfverskriften ej kan draga så vidtgående slutsatser, som Vigfússon gjort, så synes den dock visa, att man i början af 1300-talet var medveten om det starka

[1] Sturlunga-Saga I. Prolog, s. XXX.

[2] P. E. Müller antog (Danmarks og Norges Sagnhistorie s. 180), »at Snorre ikke blot har benyttet Are Frodes og Sæmund Frodes Arbeider og enkelte Islænderes Lefnetsbeskrivelser, men en hel Række af skrevne Sagaer om de norske Kongers Bedrifter», bland dessa ock en Ynglingasaga.

beroende, i hvilket Snorre stod till Are. Hvad särskildt ynglingasagan beträffar, torde dess uppgifter bäst kunna förklaras, så vida man antager, att Snorre i allt väsentligt följt Are samt — i några få punkter — den nu förlorade Skioldungasagan och Háleygjatal. Af de torra fakta, som där meddelades, lyckades han med sin berättartalang och med sin förmåga att kombinera, att skapa den berömda saga, som i så många århundraden fått gälla såsom ett oförlikneligt historiskt dokument.

Man behöfver ej länge syssla med Snorres ynglingasagor för att finna, att dessa innehålla åtskilligt, som icke kan läsas ut ur de utdrag ur Tiodolfs dikt, som han meddelar. Åtskilliga förklaringar hafva gifvits häraf. Storm[1] antog, att Snorres källor varit »en kortfatted Kongerække (Historia Norwegie), Tjodolvs vers, en skjoldungesage samt lösrevne Sagn om de senere konge», men detta antagande utgick från den förutsättningen, att Ares konungasagor endast omfattat perioden från Halfdan Svarte till 1030 eller 1047.[2] Förutsättningen motsäges bestämdt däraf, att Are bevisligen känt Ynglingatal och af detta utdragit det ännu bevarade ättartalet. Att han, *då* han skref en norsk konungahistoria och kände denna ätts äldsta ursprung, ej skulle hafva begagnat sig af denna källa, är ytterst otroligt, och ännu otroligare är det, att en norsk munk i ett engelskt kloster först skulle hafva kommit på den idéen att tyda Ynglingatals gåtor samt omskrifva dem på historisk prosa. Det kan för öfrigt betviflas, att en munk ägt den kännedom om isländsk mytologi, som behöfts för ett dylikt värf. Likaså är det åtminstone ovisst, om Snorre ägt den kunskap i latinet, att han kunnat begagna sig af detta arbete; att han kan böja några latinska ord riktigt, är sant, men detta kunna äfven personer i våra dagar, hvilka icke mäkta läsa en ganska enkel latinsk bok. Ej heller kan man påvisa, att denna krönika varit känd på Island. Då Snorre i sitt företal säger, att Are präst först af alla »ritaði frœði bæði forna ok nýja», så synes han mig med »forna» tydligen åsyfta tiden före Harald Hårfager, och det torde vara svårt att ej sammanställa detta

[1] Storm, Snorre Sturlassöns Historieskrifning (1873) s. 112.
[2] Storm, a. a. s. 14, 23, 24.

yttrande med hans kort förut lämnade uppgift: »Eptir þjóðólfs sǫgn er fyrst ritin æfi Ynglinga», ty skulle han därmed hafva afsett ett latinskt arbete, hade han väl ej underlåtit att nämna detta.

Därjämte bör anmärkas, att Historia Norwegie *icke* uppgifver Ynglingatal såsom källa, hvilket Are i likhet med författaren af þáttr af Upplendinga konungum naturligen gjort.[1] Sambandet mellan Historia Norwegie och Ynglingatal skulle Snorre således själf hafva insett, och detta skulle han utan några kommentarier blott hafva angifvit med orden: »eptir þjóðólfs sǫgn er fyrst ritin æfi Ynglinga». Detta antagande är så osannolikt, att det svårligen kan uppställas vid sidan af den naturliga förklaringen: att Ares nu förlorade arbete begagnats af en norsk munk, som därur gjort ett kortfattadt utdrag. Snorres arbete innehåller dessutom åtskilligt, hvilket icke finnes i Historia Norwegie och ej heller kan antagas såsom en fri konstruktion ur detta och Ynglingatal, utan tydligen är äkta sagohistoria. Jag kan således ej biträda Storms mening, att det, som hos Snorre förekommer utöfver de nämnda källorna, icke är »sagn, men teorier». Att döma af inledningen till Monumenta Historica Norwegiæ (1880, sid. XXII) tyckes Storm själf ej längre hålla på denna åsikt.

Bugge[2] antager för att förklara dessa äkta sagohistoriska drag, hvilka finnas hos Snorre, men ej kunna konstrueras ut ur de bevarade stroferna af Ynglingatal, att det på Island funnits en fortlefvande tradition, ur hvilken Snorre öst. Men icke heller detta synes rätt sannolikt, då denna tradition eljes ej kommer till synes i den så rikhaltiga isländska sagolitteraturen, och det är knappt troligt, att den *isländska* traditionen haft något att förmäla t. ex. om en *svensk* konung Visburr. Den enklaste förklaringen är tvifvelsutan den, som antydts af Finnur Jónsson:[3] att de flesta af de punkter, i hvilka Snorre går utöfver innehållet i Ynglingatals nu bevarade strofer, hämtats från de förlorade stroferna, hvilka naturligen också måste hafva innehållit historiska moment. Då såsom Finnur Jónsson

[1] Att döma af Snorres prolog var han ju ytterst noggrann i sina källhänvisningar.
[2] Bidrag s. 141.
[3] Den Oldn. og Oldisl. Litteraturs Historie I, s. 441.

visat, hvarje släktled behandlats i tre strofer, hafva vi icke ens hälften af Ynglingatal i behåll, och den, som först begagnade denna källa, disponerade således öfver ett långt rikare material än det vi nu hafva till vårt förfogande. Då detta material tydligen begagnats med samma omsorg som de nu bevarade stroferna, hvilkas innehåll utpressats till sista droppen, är det tydligt, att det mesta, som Snorre för äldre tider anför utöfver de notiser, som vi själfva kunna läsa ut ur versen, hämtats från denna källa.

Men en annan fråga är: är det Are eller Snorre, som gjort detta utdrag ur *hela* Ynglingatal. Då det är så godt som säkert, att Are, för så vidt han öfverhufvud skrifvit ynglingakonungarnes historia, begagnat hela dikten, så blir frågan egentligen den: har Snorre utom Ares prosa äfven kunnat begagna *hela* Ynglingatal, d. v. s. fanns denna dikt såsom helhet till ännu på Snorres tid?

Något bevis härför har jag icke kunnat finna, men väl åtskilligt, som talar mot ett dylikt antagande. Ingenstädes utom hos Snorre finnes något citat[1] från Ynglingatal, ett faktum som tyckes förutsätta att dikten ej på annat sätt varit känd. Vid några tillfällen skulle tydligen ett dylikt citat hafva gjorts, så vida dikten varit bekant. Särskildt är detta fallet vid þáttr af Oláfi Geirstaðaálfi, men där — det enda ställe där dikten citeras utom hos Snorre — anföras blott de två strofer, som citerats i Heimskringla, ej den tredje, som gifvetvis *måste* hafva anförts, så vida den varit känd af författaren.

För så vidt den åsikt är riktig, som jag förut sökt framställa, nämligen att tre släktled bortfallit mellan Olof Geirstaðaálfr och Ragnvald, följer äfven däraf, att Snorre, som gör Ragnvald till Olofs son, endast haft vissa fragment af dikten framför sig.

På grund af hvad jag här anfört synes sannolikt, att Are varit den förste som begagnat Ynglingatal, upplöst dess omskrifningar på prosa, ökat till denna framställning »efter vise mäns berättelser» och såsom bestyrkande citat anfört

---

[1] Den af Bugge s. 127 anförda halfstrofen anses ju vara af Eyvind. Om þáttr af Oláfi Geirstaðaálfi se texten ofvan. Efterbildadt tyckes Ynglingatal — utom af Eyvind — endast hafva blifvit af Shetländingen Odd den lille (Bugge, s. 127).

utdrag ur Tiodolfs dikt; vidare att författaren af Historia Norwegie gjort ett kortfattadt sammandrag af detta arbete, hvilket ock var hufvudkällan för Snorre, som ej känt själfva dikten annat än genom Ares citat. Man kunde ock tänka sig den möjligheten, att Are blott omskrifvit Ynglingatal på prosa utan att anföra några citat ur dikten, och att kvädet sedermera gått förloradt så när som på de fragment, som Snorre lyckades rädda och hvilka han inpassade i sitt arbete — kanske någon gång på orätt plats. Denna förklaring, som synes mig mindre sannolik,[1] inverkar dock ej på det hufvudresultat, till hvilket jag kommit.

Så vida den hypotes, jag framställt och sökt styrka, är riktig, får man naturligen tillmäta Snorres prosa ett högre sagohistoriskt värde än hvad man i allmänhet på den senaste tiden velat. Den blir enligt denna förklaring Tiodolfs vers upplöst i prosa. Olyckan är blott, att vi ej med säkerhet kunna i hvarje särskildt fall påstå detta, enär tydligen Snorres — samt äfven Ares — egna teorier och kombinationer mycket ofta spelat in och grumlat den ursprungliga framställningen.

Innan vi öfvergå till själfva dikten återstår att förklara namnet Ynglingatal.

Den personlighet, från hvilken ätten enligt Tiodolf härstammade, var tydligen Yngve Freyr. Detta namn förekommer hos Tiodolf i dikten Haustlǫng[2] och hos Tiodolfs imitatör Eyvind.[3] I þáttr af Upplendingakonungum säges ätten härstamma från Yngve Freyr och hos Snorre nämnes Yngve Freyr såsom fader till Fiolner och Semming, men — säger Snorre — »Freyr hét Yngvi ǫðru nafni». Emellertid är det, såsom redan Munch[4] påpekat och Noreen[5] vidare utvecklat, tydligt att detta *Yngve Freyr* står för ett äldre och i senare tid obegripligt *Inguna Freyr* (hvilket under formen *Ingunar Freyr* förekommer i Lokasenna och på några andra ställen) eller rättare — såsom jag tror — för ett *Yngve, Inguna Freyr*, hvarom jag strax skall tala. Detta

[1] *Slumpen* skulle i så fall hafva bevarat ungefär en och en half strof om *hvarje* yngling.

[2] »Allar áttir Ingifreys», Snorra-Edda I, s. 312, (jämf. I, s. 554).

[3] Heimskringla (ed. Unger s. 157).

[4] Det norske folks Historie, I, s. 59. Saml. afh. IV, s. 116.

[5] Uppsalastudier s. 223.

utförliga namn inbjöd naturligtvis till genealogiska kombinationer. Att *Yngve* eller *Ingunafreyr* var ättens stamfar, var tydligt af namnet, men af hvilken var *han* son och i hvilket förhållande stod han till Freyr? Denna fråga besvarades af den följande tiden på en mångfald olika sätt. Are lät ätten härstamma från Yngve, men då han visste, att Freyr var Niǫrðs son, började han ätten på följande sätt: »Yngve Tyrkiaconungr — Njörþr Sviaconungr — Frayr — Fjölner»[1] etc. d. v. s. han upplöste Ingifreyr i Yngve och Freyr samt insköt mellan dessa båda Freys fader Niǫrðr. Men detta är tydligen en lärd mytologisk kombination, som icke gärna kan tänkas hafva förekommit hos Tiodolf, hvilken — efter hvad både þáttr af Upplendinga konungum och Snorre uppgifva — började med Yngve Freyr. Snorre vet icke rätt, huru han skall tyda denna gåta och vacklar mellan olika lösningar. I Eddan gör han Yngve eller Inge till Odins son och den förste sveakonungen. I Heimskringla göres däremot Odin själf till den förste sveakonungen och f. d. Tyrkiakonung, Yngve är icke hans son utan identisk med Freyr, som enligt den sedvanliga mytologien göres till Niǫrðs son.[2] Men allt detta är senare, lärd mytologisk kombination; ätten måste hafva börjat med Yngve.

Huru detta namn är bildadt, har Noreen[3] på ett fullt öfvertygande sätt visat. Redan Tacitus omtalar det germanska folk *Ingvæones* eller *Ingævones*, som bodde »proximi oceano». »Enligt Tacitus — fortsätter Noreen — och den angelsaksiska runsången (Ing wæs ærest mid Eástdenum o. s. v.) härstamma dessa från en urfader *Ing*, som naturligtvis liksom Danr, Gautr o. s. v. uppkommit ur folknamnet och ej tvärt om». Dessa *ingwine* omtalas ock i Beowulf och beteckna där *eástdene* eller inbyggarne i *Scedenig* (Skåne).[4] Så väl Ing som hans afkomlingar *ingwine* måste således ursprungligen hafva varit östdanskar och icke svenskar. Men nu är det emellertid obestridligt, att

[1] På samma sätt har hans afskrifvare i Historia Norwegie: »Ingvi — Neorth — Froy — Fiolnir».

[2] Ännu andra kombinationer finnas i Sverres saga och Flateyjarboken.

[3] Uppsalastudier, s. 223.

[4] Svenskarnes konungaätt nämnes där ock, men den kallas *Skilfingar* — ett namn som äfven hos Tiodolf användes om samma uppsvenska konungar.

så väl Tiodolf som alla senare isländska författare betrakta de äldsta medlemmarne af ätten såsom uppsvenska. Noreen tror, att detta beror på följande förblandning. I Beowulf kallas östdanskarnes konung »fréa Ingwina» eller »ingvinernes herre», »men *Inguna Freyr*, den sydsvenske konungen, förblandades helt naturligt af isländingar och norrmän med den i Upsala par préférence dyrkade nationalguden, solguden, som naturligtvis också kallades *Freyr*, herren, men som, så vidt man vet, icke tillika bar namnet Yngve, såsom dock våra mytologiska läroböcker allt ifrån Snorre uppgifva. Så kommer det sig, att Lokasenna kan använda *Ingunarfreyr* om *guden* Freyr, och redan de äldsta historieskrifvarne hålla före, att den af Halfdan Hvitben i Norge grundade ynglingaätten härstammade från Uppsala».

Denna förklaring kan knappt sägas vara tilltalande. För det första är det nästan omöjligt att antaga, att man kunnat förblanda en verkligen i Danmark *regerande* konung — äfven om han burit titeln Inguna freyr — med en på ett annat ställe dyrkad *gud*. För det andra är det ganska osannolikt, att östdanskarnes konung — allra minst så sent som på Tiodolfs tid — kallats Inguna Freyr. Det är visserligen sant, att angelsaksarne kallat honom *fréa Ingwina*, men dels var detta tydligen ingen fix titel ens hos dem[1] utan blott ett sätt att återgifva ordet *konung*,[2] dels är visserligen *fréa* etymologiskt detsamma som *Freyr*, men hos nordbon finnes detta ord aldrig användt såsom appellativ (= herre) utan endast såsom proprium för att beteckna *Gud*, närmast guden Freyr, och det kan således ej antagas, att östdanskarne någonsin kallat sin konung Inguna freyr. Slutligen är det med detta antagande ganska svårt att förklara, huru dock en serie verkliga svenska konungar kunnat komma in i ätten.

I sin artikel i Nord. Familjebok gifver Noreen en annan, något afvikande förklaring. Man skulle — antager han där — hafva förblandat den östdanske *stamheroen* Yngve Freyr eller Inguna Freyr med den i Upsala dyrkade Freyr. Denna

---

[1] Han kallas så blott på ett ställe (v. 1320). På ett annat nämnes han med det likabetydande *eodor Ingwina* (v. 1045).

[2] Uttrycket står ju alldeles i paritet med *freá Deniga* (v. 359) och *freá Scyldinga* (v. 500).

tolkning är otvifvelaktigen mera tilltalande, men knappt tillfyllestgörande. Freyr dyrkades ju öfver allt i norden, om än hans tempel i Upsala var det mest berömda, och äfven om östdanskarnes stamheros kallats *Yngwna Freyr* och ej blott *Inge* eller *Yngve* — hvilket synes långt ifrån säkert — var därför ingen anledning att anse honom hafva varit konung i Upsala, ty så populär kunde den upsaliensiska Freyskulten väl ej hafva varit. Men äfven om så varit, förefaller det besynnerligt, att danskarne (eller Tiodolf) på den grund gjort honom till stamfader för en serie af *svenska* konungar samt införlifvat dessa i sin egen konungaserie.

Jag tror således, att man måste tillgripa en annan förklaring. Men innan jag lämnar denna, måste jag först beröra tvänne punkter, hvilka böra vara klara, innan vi kunna skrida till frågan om ynglingaättens förhållande till Sverge. Den första rör svenskarnes egen uppfattning af den uppsvenska konungaättens ursprung, den andra det sätt, på hvilket Tiodolf sammansatte sin konungalängd.

I Vita Ansgarii (kap. 26) berättas om en syn, som en svensk hedning skulle hafva haft. Han hade — berättar Ansgarii biograf — tyckt sig vara »in conventu deorum, qui ipsam terram possidere credebantur», och dessa hade uppmanat svenskarne, att i stället för att antaga någon främmande tro dyrka den kort förut aflidne konung Erik såsom gud, hvilket ock skedde. Men detta åskådningssätt hade väl ej varit möjligt, så vida ej gudarne ansetts såsom landets forna herrar, något som ock antydes af orden: »qui ipsam terram possidere credebantur». Af spridda yttranden hos Saxo, som ju ej är beroende af Ynglingatal, blir detta än tydligare, och af honom kunna vi finna, att de svenska konungarne ansågo sig härstamma från Freyr. »Frö, deorum satrapa — säger han (s. 120) — sedem haud procul Upsala cepit, ubi veterem litationis morem tristi infandoque piaculo mutavit». På ett annat ställe kallar han sveakonungarne Frös söner: »Sveonum fines (Starchaterus) ingreditur, ubi cum filiis Frö septennio feriatus», och i Bråvalla slag (s. 384) uppträda de främste svenske kämparne såsom »Frö dei necessarii». Äfven Tiodolf torde äga något vittnesbörd, och han nämner skilfingen Adils »Freys ätt-

ungr» samt samkonungarne Alrik och Erik »Freys afspring».[1] Att Frö, hvilken var landets främste gud,[2] också tänktes såsom landets förste konung och stamfader för den följande konungaätten, är för öfrigt helt naturligt och stämmer med åskådningssättet hos en mängd germanska folk, hvilka ledde sina konungahus anor upp till gudarne.

Utan fruktan för misstag torde vi således kunna anse, att den svenska konungaätten ansågs härstamma från gudarne, särskildt från Frö.

Beträffande det sätt, hvarpå Tiodolfs Ynglingatal kommit till, var man förut böjd att anse, att ett eller flera utförliga svenska kväden legat till grund för detta, som därför endast borde betraktas såsom ett tort utdrag ur dessa. Denna mening kan naturligen ej längre upprätthållas, utan vi måste tydligen uppfatta Tiodolf ungefär såsom vi uppfatta Saxo. Hans arbete var ett lärdt, historiskt arbete enligt den tidens fordringar, och i likhet med Saxo sökte han att skaffa sig tillgång till alla de källor han kunde använda. Finnur Jónsson synes mig på ett förträffligt sätt hafva utvecklat detta: »Som sine kilder opgiver digteren *fróðir menn* (særlig i oldhistorien), »kyndige mænd», hvem han har udfrittet (v. 10, jfr v. 11 *nu* det jeg *ved*); fremdeles hedder det: »det har jeg hørt» (v. 14), »det har jeg fremdeles erfaret» (v. 31); hermed er vistnok ensbetydende »jeg *vet* at» (v. 32). V. 30 hedder: »jeg har hørt, at de gærninger af Váttr og Faste blev meget omtalte hos sveerne», (v. 30). En særlig betydning må tillægges digterens udtryk i v. 10—111, hvor det hedder: »og ofte havde jeg spurgt vise mænd om Yngvars gravsted — nu ved jeg det, at» o. s. v. Alt dette er tilstrækkelig klart til at vi kan danne os en forestilling om, hvorledes digteren har arbejdet. Han har da forhørt sig hos alle, både Nordmænd og Svenske (v. 30), om de gamle konger og på den måde søgt at tilvejebringe et efter hans plan fuldstændigt og nöjagtigt materiale angående de 3 punkter: »kongernes rækkefølge, dødsmade og begravelsested. Det er næsten

[1] Det enda därmed jämförliga epitet, som förekommer i Ynglingatal, är »Tys áttungr» (om Egill Tunnadolgi).

[2] Detta är tydligt af Adams af Bremen beskrifning på Fröblotet i Upsala.

på forhånd givet, at han hos udspurgte kyndige mænd undertiden har fået forskellige traditioner om én og den samme fyrste; ved en kritisk behandling og sigtelse af stoffet har han så frembragt en kongeliste med tilbehør, så sandsynlig og historisk, som han har ment den kunde blive».

Han har tydligen gjort historiska kombinationer af samma art som Saxo, varit lika obesvärad som denne af all slags kronologi och därför, såsom sagoålderns historieskrifvare ofta göra, helt enkelt häktat olika genealogiska släktföljder vid hvarandra. Den s. k. prosaiska krönikans författare sammanfogade ju Västgötalagens konungalängd med konungalängder, hämtade från Jordanes, Historia Norwegie, Didrikssagan och en dansk krönika. På samma sätt förfor säkerligen Tiodolf, dock med den skillnaden att han endast hade den muntliga traditionen att ösa ur, ej den skriftliga.

Vi återvända nu till frågan, huru den danska ynglingaätten kunnat blifva gjord till svensk. Den bästa förklaringen af detta fenomen vore otvifvelaktigen, *om* det kunde visas, att en svensk konungaätt eröfrat Danmark, ty då blefve följande utveckling af saken helt naturlig. De svenska eröfrarne ansågo sig härstamma från Frö, deras danska undersåtar däremot från Inge eller Yngve. Ville nu den svenska ätten blifva legitim, var det onekligen ett steg i den rätta riktningen, om den förklarade sig också härstamma från Yngve eller -- då den ej ville eller kunde uppgifva sina gamla anor — om den förklarade, att Freyr och Yngve voro identiska. Och här kunde namnlikheten hjälpa. Inguinernes stamheros Yngve *kunde* åtminstone kallas *Inguna freyr*,[1] och hela transformationen bestod således däri, att man identifierade *Freyr* och *Yngve*, *Inguna freyr*. I släptåg på denne stam- och ättheros följde sedan helt naturligt hela den svenska raden af sagohistoriska och historiska konungar, hvilka därigenom på sätt och vis nationaliserades i Danmark.

---

[1] Detta är naturligen något annat än att den regerande konungen bar denna titel. Här är det en mytisk personlighet, som får titeln *freyr* (= gud, herre).

Denna förklaring hänger likväl på ett *om*, och frågan blir då: känner historien någon dylik svensk eröfring af Danmark? Härpå kunna vi emellertid svara jakande.

Vid Ansgarii första ankomst till Sverge (829) härskade en konung Björn där. Denne tyckes någon tid därefter hafva efterträdts af en Anund, ty på 840-talet omtalas denne såsom fördrifven från Sverige, hvilket han med danskarnes hjälp fåfängt sökte återtaga. Då Ansgarius andra gången eller 852 begaf sig till Sverige regerade en Olof därstädes. Möjligen är det samme man,[1] om hvilken vi sedermera höra berättas af Adam af Bremen, som i detta fall hämtade sina underrättelser från den danske konungen Sven Estridsson. Han berättar först om en konung Helge, som efter danskarnes stora nederlag (891) uppstigit på den danska tronen, samt fortsätter därefter: »successit illi Olaph, qui veniens a Sveonia regnum obtinuit danicum vi et armis, habuitque filios multos, ex quibus Chnob[2] et Gurd regnum obtinuerunt post obitum patris». Vidare upplyser han: »Post Olaph, sveonum principem, qui regnavit in Dania cum filiis suis, ponitur in locum ejus Sigerich.[3] Cumque parvo tempore regnasset, eum Hardigon, filius Svein, veniens a Northmannia privavit regno». Hvad hufvudsaken beträffar, hafva Adams ord i senare tid blifvit på ett oväntadt sätt bestyrkta, i det att man funnit tvänne slesvigska runstenar, som rests till minne af konung Sigtrygg, Gnupas son. Genom tvänne utländska källor få vi ock några underrättelser om denna svenska, i Danmark regerande konungaätt. Den saksiske historieskrifvaren Widukind berättar, att konung Henrik 934 kufvat danskarnes konung Chnuba samt tvungit honom att mottaga dopet, och genom annalisten Flodoard veta vi, att »Setricus», konung öfver vikingarne »på andra sidan hafvet», stupat på sommaren 943.

Förmodligen har Adam eller hans sagesman misstagit sig däri, att Hardeknut (= Hardigon) fördrifvit Sigtrygg, ty dels stupade denne senare ej i strid mot någon dansk konung, dels lefde Hardeknut sannolikt långt före Sigtrygg, och äfven om Olof eröfrade hela Danmark — detta är tyd-

[1] Detta är Strinnholms mening, Sv. Folkets Historia, I, s. 295.
[2] Motsvarar nordiskt Gnúpr.
[3] Motsvarar antagligen det nordiska Sigtrygg.

ligen Adams mening, hvilken icke motsäges af någon annan, tillförlitlig källskrift — tyckas hans efterföljare dock hafva blifvit inskränkta till vissa delar däraf. Att Gnúpa och Sigtrygg regerade i Sönderjylland, veta vi säkert, och deras område kan icke hafva varit så obetydligt, då Gnúpa kunde uppträda såsom Henrik I:s motståndare. Att döma af den senare danska traditionen förefaller Olofs andre son Gyurd hafva härskat öfver Skåne.[1]

Wimmer och Storm sätta eröfringen till början af 900-talet, Möller däremot till tiden omkring 893, och detta senare synes mig sannolikare. Anledningen att eröfringen lyckades — forntidens Sverige stod nog i folkmängd betydligt tillbaka för Danmark — inser man genom en blick på vikingatidens historia. Perioden 880—890 kännetecknas genom en stark manspillan i den danska hären. 880 stupade 5,000 man, 881 9,000, 882 1,000, i Paris belägring 885 deltogo 40,000, af hvilka naturligen en god del stannade på platsen, 886 stupade 1,500, 890 skola ända till 12,000 hafva fallit, 891 stod slaget vid Löwen, som betecknas såsom nordmännens svåraste nederlag och 893 — då eröfringen skulle hafva skett — befann sig den stora vikingahären i England.[2] Det vapenföra manskapet var således betydligt reduceradt, och allt lämpade sig därför förträffligt för ett öfverfall af den art, som vi här måste förutsätta. Att Olof icke länge mäktade bibehålla väldet öfver Danmark, är sannolikt, men af historiens vittnesbörd veta vi dock, att hans ättlingar omkring ett halft århundrade höllo sig kvar såsom härskare öfver vissa, ej obetydliga partier.

Vi vända oss nu till Ynglingatal och Ynglingasagan för att undersöka, om vi där kunna påträffa någon motsvarande tradition.

Otvetydigt utsäges i Ynglingatal om hvarje monark från Aun till Olof Trätälja, att han härskat i Sverige, och som det förefaller har Tiodolf tänkt sig hela den före Olof lefvande raden af konungar såsom svensk. Men vid Olof

[1] Rörande dessa frågor se Wimmers festskrift, Sønderjyllands historiske Runemindesmærker (1892), Möllers anmälan i Zeitschr. f. d. Altert. (1893), Wimmers och Möllers fyra följdskrifter i Oversigt over det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab (1893) samt Storms To Runestene fra Sønderjylland (norsk Hist. Tidskr. 3 R. III B.).

[2] Steenstrup, I, s. 217.

Trätälja sker ett alldeles bestämdt afbrott. Wadstein har visserligen öfvertygande visat,[1] att hela historien om Olofs kolonisation af Värmland och hans offerdöd är en senare konstruktion,[2] beroende på ett missförstånd af Ynglingatals strofer. Men icke desto mindre är det tydligt, att ätten med Olof upphör att vara svensk. Ingen af de följande konungarne betecknas såsom svensk och ingen af dem aflider i Sverige. Det land, öfver hvilket de regerat, nämnes ej, åtminstone ej i bestämda ordalag, och det kan äfven vara omtvistadt, *hvar* de dött, då lokaliteterna i allmänhet synas vara osäkra och möjligen först tillhöra en senare tids omtydningar.[3] Are ansåg visserligen, att dessa ynglingar lefvat och regerat i Norge, men tills vidare kunna vi lämna denna mening å sido för att sedermera återkomma till den. Emellertid är det tydligt, att de icke härskat i Sverige — om deras förhållande till Norge får jag i det följande tala.

---

[1] Aarbøger 1891, s. 371 ff.

[2] Offerdöden är tydligen Snorres konstruktion, kolonisationssagan torde däremot, som förut påpekats, återgå till Are.

[3] Så har »við taur», såsom Noreen visat, kommit att i stället för »med trolldom» betyda »vid Södertörn», »ofsa» (= tyranniskt) har blifvit ett norskt fylke, »himinn heiðr» (= den klara himlen, fria luften) en viss ort med detta namn, stenen, in i hvilken Svegder lockas, göres af Snorre till en svensk by »at Steini», och »á beðe skúto» (= skutans bädd, stranden eller den bädd, som utgjordes af skutan) till floden Skutas bädd. Att Vestmarr, som sedan ansågs vara en provins i Norge, ursprungligen blott afsett Västerhafvet, torde också vara ganska sannolikt. Om Geirstaðir se nedan. Huruvida Stiflosund, som i Hauksbok förklaras ligga i Vestfold, verkligen legat där och icke först senare lokaliserats i denna trakt, förefaller ganska ovisst, och isländingarne hade väl som alla äldre tiders antikvarier en viss böjelse att i mer eller mindre likljudande ord igenkänna beteckningar för de lokaliteter, som passade i stycke med deras historiska teorier.

Ursprungligen behöfva väl blott ett eller två ortsnamn i denna del af Ynglingatal hafva varit eller ansetts vara norska, för att andra sedermera af traditionen skulle göras därtill, och hade man kommit så långt, drog man sig väl ej heller för en eller annan lätt ändring för att lämpa ett moträfvigt ord efter teorien. Så misstänker jag förhållandet vara med »Skíringssal», där Halfdan Hvitben enligt sagan skulle hafva jordats. Om Halfdan säges först: »Ok hallvarps hlífinauma þioðkonung á Þótni tok», hvilket väl måste öfversättas = »och grafkumlets beskyddarinna tog folkkonungen i Toten» d. v. s. han dog eller lades i grafkummel i landskapet Toten. Sedermera har Ynglingatal: »ok skæreið i Skiringssal of brynjalfs beinum drúpir», hvilket af Bugge öfversättes: »och jorden (skæreið) lutar i Skiringssal öfver hjältens ben». Snorre fattade emellertid dennas vers så, att Halfdan blifvit flyttad från Toten till det tämligen långt därifrån belägna Skiringssal — hvarjämte han gjorde skæreið till en ort i Skiringssal — men utom det att en dylik grafflyttning i och för sig är ganska osannolik, tyckes den hafva varit Are fullkomligt obekant, ty Historia Norwegie känner intet därom (hic provectus ætate in provincia Thotne reddidit spiritum), och Þáttr af Upplendinga

Enligt Ynglingatal upphör således ynglingaätten att med Olof Trätälja regera i Sverige. När detta skulle hafva skett, säges naturligen icke, men att döma däraf att den isländska traditionen lät Olof få Ivar Vidfamne till efterträdare, äro vi tydligen inne i vikingatidens period. Dit hänvisas vi för öfrigt genom Snorres detaljrika berättelse om Ingiald Illråda, som så mycket påminner om den senare tidens utsmyckade historier från vikingatiden. I själfva sagan hafva vi dessutom en hänsyftning på Danmark. Det berättas nämligen, att Ingiald gift bort sin dotter Åsa, Olofs syster, med konung Gudröd i Skåne, tydligen i afsikt att genom detta äktenskap bana sig väg till den skånska tronen. Åsa lockar först Gudröd att dräpa brodern Halfdan och låter sedermera dräpa sin egen make. Halfdans son Ivar Vidfamne eröfrar därefter Ingialds rike och blir herre öfver både Danmark och Sverge.[1]

Att detta icke kunnat läsas ut ur de förlorade strofer i Ynglingatal, som rört Ingiald och Olof, är tydligt, om än måhända några yttranden gifvit anledning därtill, och säkerligen hafva vi här en af Snorre[2] vidare utbildad saga, som måhända hämtats från den förlorade Skioldungasagan.[3] Men så mycket är dock sannolikt, att traditionen redan på Ares tid, kanske redan på Tiodolfs, satt Ingialds och Olofs historia i en viss förbindelse med Danmarks.[3]

Tiodolfs dikt förutsätter, såsom jag redan nämnt, att ynglingaätten äldst regerat i Sverige, och att ätten med Olof upphört att härska i detta land. Namnet *Ynglingaätt*

konungum har: »hann varð sottdauðr a Þottni ok var hann fluttr á Heiðmǫrk ok heygðr þar»; Heiðmǫrk låg midt emot Toten på andra sidan Mjösen. Det synes således antagligt, att »Skiringssal» i versen ej afsett det historiska Skiringssal i Vestfold, hvilket landskap först Halfdans son — enligt þáttr af Uppl. kon. — genom giftermål erhöll. Sannolikt menas här med Skiringssal blott reningssal, blotställe eller tempel i allmänhet.

Ett exempel på denna böjelse att skapa lokaliteter hafva vi i det sätt, på hvilket Flateyjarboken återgifver versen om Olof Geirstaðaálf. Efter »réð Áleifr» har här tillfogats »goðum líkr ok Grenlands fylki». Att detta är ett sent tillägg, torde ej lida något tvifvel, men är det det första?

[1] Snorre har ej observerat, att den saga han här anför är den samma, som han kort efteråt berättar, ehuru i en annan form och efter en annan källa (Ynglingatal). Halfdan milde efterträdes nämligen af Gudröd, på hvilken följer en Olof. Äfven denne Gudröd mördas på anstiftan af sin hustru Åsa — således samma regentföljd och samma mordhistoria, hvilket näppeligen kan bero på en tillfällighet.

[2] Och i viss mån äfven Are. I Historia Norwegie är redan Ivar Vidfamne Ingialds motståndare.

[3] Olrik, Skioldungasaga s. 153—155.

förutsätter, att denna ätt regerat i Danmark, och såsom jag ofvan påpekat förklaras förblandningen af svensk och dansk fabelhistoria bäst därigenom, att man antager, att en svensk ätt under någon tid härskat i Danmark. Detta skedde verkligen med en Olof, hvilken — som det synes fördrifven från Sverige[1] — grundade en svensk dynasti i Danmark, och det förefaller mig ganska sannolikt, att det är med denne Olof, som den svenska Freysätten öfverförts till Danmark och där gjorts till ynglingaätt. Ett stöd — om ock svagt — har denna mening däri, att en bland denne Olofs närmaste företrädare i Sverige hetat Anund, ty såsom Olof Trätäljas farfar upptager ju Tiodolf Braut-Anund. I den historiske Olof, som omkr. 893 eröfrade Danmark, skulle vi således hafva att igenkänna sagans Olof Trätälja.[2]

Vi vända oss nu till de efter Olof följande konungarne. Den första i denna afdelning — Halfdan Hvitben — säges hafva dött »á Þótni», hvarmed, så vida den nuvarande texten är riktig[3], bör förstås det vid Mjösen belägna norska landskapet Toten. Hans efterträdare Eysteinn begrofs, där »Vǫðlu straumr» faller ut i det »gautska hafvet», men denna lokalitet är icke känd. Den tredje i raden eller Halfdan milde säges hafva bebott »Holtum» och begrafts »á Borror».[4] Det förra ortsnamnet är föga upplysande och kan passa för en mängd ställen i norden; det senare identifierades af Snorre med Borre i Vestfold. Ättens viktigaste medlem är Gudröd »gǫfogláte» (i prosan kallad veiðikonungr). Om honom yttras:

Varð Guðrøðr sá's lǫngo vas;
en gǫfogláte ok umráð,
lóme beittr, at ǫlum stille,

[1] Sannolikt ligger detta i uttrycket »de Sveonia veniens». Att döma af så väl Adams framställning som af de danska krönikorna tyckes ätten sedermera ej hafva regerat i Sverge.

[2] Denna kombination är redan förut gjord af Hamsford (Langebek I, 268). Jag ser däri intet stöd för åsiktens riktighet, men heller intet argument däremot. Namnet Olof tyckes för öfrigt hafva varit vanligt inom den svenska konungaätten vid denna tid.

[3] Detta synes kunna ifrågasättas, och det ligger nära till hands att misstänka, att »á Þótni» är en förvrängning af något annat ord för att få fram en lokalitet, som passade för teorien om Olof Trätäljas och Halfdan Hvitbens härstamning från Värmland. Toten ligger ju mellan Värmland och Vestfold, och denna väg *böra* ynglingaättens medlemmar hafva passerat — *så vida* de från Sverge kommit till Vestfold; se noten å sid. 64.

[4] Så har handskriften Jǫfraskinna. Kringla har »á Borroe» och Frisboken har »á Borru i». (Upplysning af prof. Noreen). Man tyckes således ej hafva varit rätt säker på ställets namn.

hǫfoð heiptrækt
at hilme dró
ok launsigr
en lómgeðe
Áso árr
af iǫfre bar;
ok buðlongr
á beðe fornom
Stiflosunds
ofstungenn vas.

[Gudröd den storståtlige blef ett jaktbyte för uselheten, han som lefde för längesedan; när härordnaren var rusig, satte nämligen ett af hätskhet drifvet hufvud sin plan i verket mot den hjälmprydde. Och en lömsk seger öfver hjälten vann den lumpna själ, som gick Åsa's ärenden; och fältherren blef nedstucken vid Stiflosunds urgamla flodbädd.]

Hvar Stiflosund legat, upplyses ej af Snorre, men Hauksbok förklarar denna ort ligga »á Geirstǫðum á Vestfold»; för öfrigt omtalas orten ej i norska handlingar, och har ej heller sedermera kunnat identifieras med någon lokalitet i Vestfold.[1]

Gudröd efterträddes af Olof, om hvilken det heter:

Ok niðkuisl
i Nórege,
þróttar þrós
of þróazk hafðe.
Réð Ólafr
ofsa forðom
viðre grund
of vestmare,
unz fótverkr
við foldar þrǫm
vígmiðlong
ofviða skylde.
Liggr gunndiarfr
á Geirstǫðom
herkonongr
hauge ausenn.

[Och mannens af okuflig styrka släktförgrening i Norge hade frodats. Olof härskade fordom tyranniskt öfver vidsträckt mark ända hän öfver västerhafven, tills det skulle gå så, att plågor i benen fjättrade vid strandbrädden den, som plägat stå midt i striden. Ligger stridsdjärf härkonung på Geirstaðir[2] i en öfver honom uppkastad hög.][3]

[1] Jämf. Munchs Hist. I, 383.

[2] Att Geirstaðir afsett en bestämd historisk ort — enl. Snorre gården Geirstaðir i Vestfold — tror jag icke. Olof skildras i versen såsom en stridbar konung, och hans tapperhet hedras med lysande epitet. Man vill därför gärna i Geirstaðir (= spjutplatsen) se en däremot svarande kenning (t. ex. slagfältet). Det är för öfrigt egendomligt att se, huru Olof i dikten prisas för sin krigiska duglighet och sitt vidsträckta välde, under det att prosan framställer honom så ömklig som möjligt. Enligt denna förlorar han det ena landskapet efter det andra. Men meningen är tydlig. För en *mäktig* Olof och en *mäktig* Ragnvald fanns ingen plats vid Harald Hårfagers sida, och man måste därför så mycket som möjligt inskränka hans område.

[3] För text och öfversättning står jag i tacksamhetsskuld till professor Noreen.

Här angifves för första gången Norge såsom det land, där ätten på Olofs tid härskat, och det säges, att han regerat öfver ett vidsträckt område »ända hän öfver västerhafven». Egendomligt är emellertid ordet »ofsa» (= såsom tyrann, öfvermodigt), som användes för att karakterisera hans herravälde öfver landet »hän öfver västerhafven». För en laglig arfkonung passar detta adverbial onekligen långt mindre än för en eröfrare, och i senare tid måtte man också hafva haft en känsla däraf, då man tydde »ofsa» såsom namn på ett fylke i Norge. I detta ord *kan* åtminstone ligga en antydan om, att Olof eröfrat det land »hän öfver västerhafven», öfver hvilket han härskat.

Vi kunna nu fråga, huru dessa uppgifter motsvaras af den verkliga historien eller de samtidiga annalerna. Om Norge hafva dessa intet att mäla, men väl om Danmark, och i Gudröd veiðikonungr har man länge igenkänt en där regerande konung Godofredus. Då Eginhard och de frankiska annalerna i sina uppgifter om Danmark i slutet af 700- och början af 800-talet tydligen äro fullt tillförlitliga,[1] skall jag i korthet anföra, hvad dessa källor upplysa om Danmarks och Norges historia under denna tid.

Eginhard känner ej till norrmännen såsom ett särskildt folk. I Vita Caroli Magni omtalar han[2] »Dani et Sveones, quos nortmannos vocamus»; att äfven norrmännen räknats till nortmanni nämner han ej, väl därför att dessa ännu icke i likhet med danskar och svenskar utgjorde *ett* folk. På samma sätt är det i den kort efteråt författade biografien öfver Ansgarius; de nordiska folk, som författaren känner, äro blott danskar och svenskar.[3] Första gången, som en del af Norge nämnes, är 813, då Eginhard upptager »Vestarfolda» såsom en del af det danska riket,[4] och att Danmark ännu i slutet af samma århundrade sträckte sig ända upp till Kristianiafjorden, omfattande de nuvarande västsvenska landskapen samt kanske ock något af det i norr om dessa liggande Norge, framgår af Ottars och Ulf-

[1] Uppgifterna förskrifva sig delvis från sändebud, som skickats till Danmark att undersöka de politiska förhållandena därstädes.

[2] Pertz II, s. 449.

[3] Först genom en senare interpolation har man tillagt: »Färöber, norrmän, grönländare, isländare och skridfinnar».

[4] Pertz I, s. 200.

stens resa. Då Ottar seglade ut från Skiringssal i Vestfold till Hedeby i Slesvig, hade han under de tre första dagarna öppen sjö på styrbords sida, däremot Danmark på babord; de två sista dagarna hade han Jutland på styrbord, de danska öarna på babord. Danmark i början af 800-talet var således den tidens stormakt i norden; Sverge omfattade nog endast landskapen norr om Holaveden, och Norge var deladt i en mängd småfylken, af hvilka de folkrikaste i söder i början af 800-talet hörde samman med Danmark.

Första gången vi höra någon dansk monark omtalas är 777,[1] då Eginhard berättar, att den bekante Vidukind tog sin tillflykt till »Sigifridum, danorum regem». 782 mottager Karl den store sändebud från samme Sigifridus, »rex danorum», och skickar 798 en Godescalcus såsom legat till honom.[2]

804 omtalar Eginhard en ny dansk konung, nämligen Godofridus.[3] Att han omedelbart efterträdt Sigifridus, synes dock ej troligt, och sannolikt har mellan dessa båda en Herioldus regerat under något år, ty efter Godofridus död uppträder en Anulo, »nepos Herioldi quondam regis», och gör anspråk på tronen. Då det väl ej är troligt, att dessa anspråk sträckte sig till tiden före Sigfrids regering — tidigast 777 — får man väl antaga, att Herioldus efterträdt Sigifridus och att Godofridus följt efter Herioldus.

Godofridus är bekant för sina krig mot Karl den store och var en bland dennes besvärligare motståndare. 804 uppträdde han med hela sin här och sin flotta vid Sliesthorp (Slesvig) »in confinio regni sui»[3] utan att det dock tyckes hafva kommit till öppna fientligheter. 808 förenade han sig med wiltzerna och öfverskred gränsen,[4] men — heter det — »priusquam reverteretur, destructo emporio, quod in oceani litore constitutum lingua danorum Reric dicebatur, et magnam regno illius commoditatem vectigalium persolutione præstabat, translatisque inde negotiatoribus, soluta

---

[1] Jag frånser den af Gregorius af Tours omtalade Chochilaicus (början af 500), likaså en konung Ongendus, som regerade omkring 700 (Dansk Hist. Tidskr. V, II, 230).

[2] Pertz I, s. 157, 162, 163, 185, 349. Sigfrids legater voro »Halptani cum sociis suis».

[3] Pertz I, s. 191.

[4] Därvid stupade hans brorson Reginoldus. Pertz I, s. 354.

classe ad portum qui Sliesthorp dicitur cum universo exercitu venit. Ibi per aliquot dies moratus, limitem regni sui qui Saxoniam respicit vallo munire constituit, eo modo, ut ab orientali maris sinu, quem illi Ostarsalt dicunt, usque ad occidentalem oceanum totam Ægidoræ fluminis aquilonalem ripam munimentum valli prætexeret, una tantum porta dimissa, per quam carra et equites emitti et recipi potuissent; diviso itaque opere inter duces copiarum domum reversus est».[1] Året därpå inledde han underhandlingar med kejsaren, och det sätt, hvarpå Eginhard skildrar dessa, tyckes förutsätta, att Godofridus åtminstone under denna tid ej befunnit sig så synnerligen långt från gränsen. Men dessa underhandlingar voro tydligen aldrig allvarligt menade, och 810[2] lät Godofridus en flotta af 200 skepp anfalla Frisland och förhärja öarne; själf säges konungen dock hafva varit »hemma». Att därmed ej menats någon aflägsen ort, framgår af fortsättningen, ty då Karl i största hast samlade hop några trupper för att rycka mot fienden, skröt — säger Eginhard — »rex ille, vanissima spe victoriæ inflatus, acie se cum imperatore congredi velle». Något slag blef emellertid ej af, ty strax därefter erhöll Karl underrättelse, att den danska flottan från Frisland återvändt »hem» och att Godofridus dödats »a quodam satellite.[3]

Om anledningen till detta mord känner man intet,[4] men sagan bemäktigade sig snart detta tacksamma ämne. I slutet af 800-talet skref en munk, hvilken såsom gosse hört en af Karl den stores soldater berätta om kejsarens äfventyr, en krönika, de Gestis Karoli Magni, hvilken är af stor betydelse för Karl den stores sagohistoria. Om Godofridus yttrar han: »Godefridus rex normannorum absentia Caroli animatus fines regni francorum invasit[5] Mosellanumque pagum in sedem sibi prælegit. Cum vero falconem suum de aneta vellet extrahere, consecutus est eum filius suus, cujus nuper-

[1] Pertz I, s. 195. Ejdern var således sydgränsen för hans rike.

[2] Pertz I, s. 197.

[3] Ungefär på samma sätt omtalar Saxo händelserna (I, s. 438): »Cumque Gotricus, transcursa Fresia, ac reverso jam Roma Karolo, in ulteriores se Germaniæ provincias effundere statuisset, proprii satellitis insidiis circumventus ferro domesticæ fraudis interiit».

[4] Måhända stod det i samband med de följande tronstridigheterna.

[5] Pertz II, s. 757. Enligt Eginhard befann han sig tydligen vid sydgränsen af sitt rike.

rime matrem reliquit et alteram super eam duxit uxorem, per medium divisit.»

Efter Godofridus fall började häftiga tronstrider. Karl erhöll först underrättelse, att Godofridus efterträdts af sin brorson Hemmingus, men då denne kort därefter eller i början af 812 aflidit, uppträdde tvänne pretendenter. När då — säger Eginhard — »Sigifridus, nepos[1] Godofridi regis», och »Anulo, nepos Herioldi quondam regis», båda ville efterträda honom och ej kunde komma öfverens om, hvilken af dem, som skulle regera,[2] kom det till en strid[3] mellan dem, i hvilken båda stupade och jämte dem närmare 11,000 man. Anulos parti segrade emellertid och utropade den fallne höfdingens bröder Herioldus och Reginfridus till konungar.[4]

---

[1] Några författare hafva här öfversatt nepos med barnbarn i stället för med frände (närmast brorson). Detta är tydligen orätt, ty *först* uppträder Godofridus' nepos såsom tronkräfvare, *därefter* hans söner.

[2] Pertz I. s. 199: »Cui ... Sigifridus ..... et Anulo ... succedere voluissent, neque inter eos, uter regnare deberet, convenire potuisset».

[3] Möjligen är det denna strid, som sedermera blifvit sagans Bråvalla slag.

[4] En fjärde broder Hemmingus var fången hos Karl den store.

Jag tillåter mig här att uppställa en — redan förut gjord — gissning om Herioldus II:s fader. 782 skickade Sigifridus en Halpdani såsom legat till kejsaren (se ofvan s. 69 not), och då namnet särskildt nämnes, kunna vi antaga, att han varit en man af synnerligen hög börd. 807 omtalar Poeta Saxo (Pertz I 263): »Interea northmannorum dux, Alfdani dictus, Augusto magna sese comitante caterva subdidit, atque fidem studuit firmare perennem.» Då sedermera en »Hemmingus, Halpdani filius» 837 omtalas såsom dräpt af danskarne vid ett af dem företaget tåg till Frisland (Pertz I 361), hafva vi troligen — såsom Steenstrup I 116, II 27, förmodat — att i honom igenkänna en son af den Halfdan, som 807 öfvergått till kejsaren. Anledningen härtill kan knappt hafva varit någon annan än oenighet med den då regerande konungen Godofridus, och då han antagligen är den samme som den Halptani, hvilken 782 användes såsom konung Sigifridus' betrodde man, sammanhänger denna oenighet sannolikt med de följande tronstridigheterna.

Då han 807 underkastade sig kejsaren åtföljdes han antagligen af sin son Hemmingus, som väl med anledning af sin trosförändring sedermera erhöll det län i Frisland, hvarest han 837 dräptes. Men nu omtalas, att tronpretendenterna Herioldus och Reginfridus, då kriget utbröt 812, hade en broder Hemmingus, som befann sig hos kejsaren. Det synes då ytterst rimligt att antaga, att denna Hemmingus varit densamma, som 807 beledsagat sin fader till kejsaren. Kejsaren hade efter Godofridus död slutit fred med konung Hemmingus — det lika namnet häntyder på släktskap — och då nu Reginfridus och Herioldus gjorde uppror mot denna, kvarhöll väl kejsaren af politiska motiv den tredje brodern såsom gisslan. Men i så fall voro ock Anulo, Reginfridus och Herioldus II söner till samme Halfdan och då den förstnämnde tillika säges vara »nepos Herioldi quondam regis», voro Herioldus I och Halfdan bröder. Då vidare Herioldus I antagligen efterträdde Sigifridus, och då det 782 ej nämnes, att Halfdan, hvilken då afgick såsom sändebud till kejsaren, varit Sigifridus son — hvilket Eginhard väl gjort, så vida detta varit fallet — få vi antaga, att

813 afslöt kejsaren en högtidlig fred med dessa. Konungarne voro — säger Eginhard — vid detta tillfälle ej »hemma», utan hade med krigshären begifvit sig »ad Vesterfoldam, quæ regio ultima regni eorum inter septentrionem et occidentem sita, contra aquilonalem Brittaniæ summitatem respicit, cujus principes et populus eis subici recusabant. Quibus perdomitis, cum revertissent, et fratrem ab imperatore missum recepissent, filii Godofredi regis et ex primoribus danorum non pauci, qui jam dudum relicta patria apud Sveones exulabant, comparatis undecumque copiis, bellum eis intulerunt et confluentibus ad se passim ex omni danorum terra popularium turmis, commisso cum eis proelio, etiam regno non multo eos labore pepulerunt.»[1]

Hvad dessa Godfridssöner hette, som nu bemäktigade sig tronen, säges icke, men väl berättas om deras strider med de fördrifna konungarne Reginfridus och Herioldus. 814 samlade dessa sistnämda nya trupper, med hvilka de anföllo Godfridssönerna, och i denna strid (814) stupade den äldste af dessa (namnet uppgifves icke) samt dessutom konung Reginfridus. Herioldus flydde till kejsaren och underkastade sig honom. Understödd af denne inföll han året därpå i Slesvig, men möttes af Godfridssönerna och måste draga sig tillbaka. 817 sökte Godfridssönerna förmå kejsaren att öfvergifva Herioldus sak, men förgäfves, och fientligheterna tyckas hafva fortsatt ända till 821, då Godfridssönerna togo Herioldus »in societatem regni» d. v. s. afstodo en del af riket åt honom.[2] Men vid den riksdag, som kejsaren höll på hösten 822, infunno sig sändebud hos honom både från Herioldus och från Godfridssönerna. Anledningen härtill var säkerligen förnyad oenighet mellan båda partien, ty 823 begaf sig Herioldus personligen till kejsaren för att begära hjälp.[3] Herioldus återvände visserligen till Dan-

dessa bröder stått i ett annat nära släktförhållande till Sigifridus. Dennes bröder voro de svårligen, enär Anulo i så fall snarare kallats nepos Sigifridi än nepos Herioldi. Sannolikt voro de hans brorsöner.

[1] Pertz I, s. 200. Jag har i texten anfört Eginhards ord in extenso, då det — såsom sedan skall visas — ligger en viss vikt på uttrycken.

[2] Att detta är meningen och att uttrycket ej betyder, att de togo honom till samkonung, framgår af Vita Ansgarii (kap. 7), som omtalar »Herioldus, hvilken såsom konung härskat öfver en del af danskarne».

[3] Denne skickade då tvenne grefvar till Danmark, »qui et causam filiorum Godofridi et statum totius regni nordmannorum diligenter explorantes» etc.

mark, men kejsaren tyckes icke längre hafva förmått eller velat skydda hans anspråk, ty 825 erhöll Herioldus, som samma år mottog dopet och kommit till kejsaren med sin familj och en stor mängd danskar, grefskapet Hriustri (Rüstringen) i Frisland att i händelse af behof användas. Redan året därpå fördrefs han definitivt af Horicus, den ende af Godfridssönerna som nu och framgent nämnes.[1] Med anledning däraf började fientligheterna på nytt. Här afbrytas tyvärr Eginhards annaler.

I de följande annalerna omtalas ej längre Godfridssönerna såsom härskare i Danmark utan blott den nyssnämde Horik, hvilken i Vita Ansgarii uttryckligen säges »då för tiden *ensam* hafva regerat öfver Danmark.[2] Emellertid utbröt det 850 ett krig mellan konungahusets medlemmar, och detta slutade därmed att Horik afstod vissa delar af riket åt tvänne brorsöner (nepotes).[3] Freden varade blott till 854,[4] då det mellan Horik och hans brorson (filius fratris) Gudurm uppstod en ny strid, som slutade därmed, att båda föllo. Jämte dem stupade — tillägga Fuldaannalerna — ett oräkneligt antal, så att af hela konungaätten (de stirpe regia) blott återstod en ung gosse.[5] Att döma af de följande bigotta reflexionerna om Guds vrede etc. är väl detta en öfverdrift, och säkert är, att den Horik d. y., hvilken efterträdde den äldre med samma namn, ej var ett minderårigt barn.[6] Att hela *konungaätten* utrotats, är väl ej häller annalernas mening, och med »stirps regia» afsågs kanske blott konung Horiks afkomma, hans söner och sonsöner. Att hans bröder, brorsöner och syskonbarn äfven omkommit i denna drabbning, är en slutsats, som man näppeligen vågar draga af annalistens ord.

Om striderna under denna tid få vi äfven några upplysningar genom iriska annaler, särskildt genom de s. k.

---

[1] Möjligen hade Horicus redan 819 fördrifvit två af sina bröder (Pertz I, s. 206), men ännu 827 nämnas »Godfridssönerna» såsom Danmarks konungar.

[2] Det heter (kap. 24): »qui tunc solus monarchiam tenebat danorum». Tiden är här troligen 848—850.

[3] Prudentius (Pertz I, s. 369).

[4] Pertz I, s. 369 (Fuldaannalerna), Vita Ansgarii kap. 31.

[5] Prudentius säger (Pertz I, s. 448): »Dani intestino inter se proelio dimicantes adeo tridua concertacione bacchati sunt, ut Origo rege et ceteris cum eo interfectis regibus, pene omnis nobilitas interierit».

[6] Ann. Fuld. (Pertz I, s. 370). Vita Ansgarii kap. 31, 32.

Three Fragments,[1] hvilkas trovärdighet visat sig vara synnerligen stor. Dessa berätta, att den sedermera så bekante vikingahöfdingen Amhlaeibh (Olof Hvite) »mac rig Lochlann» eller son af konungen öfver Lochlann kommit till Irland, där alla vikingarne underkastat sig honom.[2] Han förde — heter det[3] — befallning med sig från sin fader om många afgifter och skatter, men reste plötsligt bort. Imhar (Ivar), hans yngre broder, kom efter honom att uppbära dessa skatter.[4] Three fragments omtala vidare, att han ägt tvänne bröder Imhar och Oisle, hvilka sägas vara söner till konungen af Lochlann,[5] och lyckligtvis uppgifves äfven hela deras släktledning. 871 säges Amhlaeibh hafva farit »från Erin till Lochlann att föra krig mot Lochlanns och hjälpa sin fader Goffridh, ty Lochlanns hade börjat krig mot honom»,[6] och strax efteråt omtalas den andra brodern Imhar såsom »mac Godfraidh, mic Raghnaill, mic Godfraidh conungh, mic Godfraidh» d. v. s. vi få här namnen på Olofs förfäder i fyra lèd.

Då Olof Hvites far lefde ännu 871, var han väl född i början af samma århundrade, och då han 853 hade flera vuxna söner, måste han vara född före 815. Hans födelseår torde således hafva infallit omkring 810. Han säges vidare 853 hafva varit konung öfver »Lochlann», men, såsom Zimmer visat,[7] menade irerne med »Lochlann» icke Norge, utan Danmark. De slutsatser, vi häraf kunna draga, äro viktiga.

Var Godfred 853 konung i Danmark, måste han hafva varit en af de båda nepotes, till hvilka Horik 850 öfverlämnade vissa delar af riket, och i så fall var han sonson till den 810 mördade konung Godofridus. Detta stämmer förträffligt med de iriska annalernas vittnesbörd, att han var son till Raghnaill, som var son af »Godfraidh conungh.[8] Genom dessa iriska annaler blir det sålunda tydligt, att

[1] Utgifna 1860 af John O'Donnavan. Genom prof. J. Steenstrups godhet har jag erhållit detta arbete till låns.

[2] Jämf. Steenstrup II, s. 119.

[3] Three Fragments s. 124—127.

[4] Då allt detta hänföres till året 853, få vi antaga, att Olof rest samma år han kommit. Han vände ej tillbaka till Irland förr än 857.

[5] Three Frag. s. 171.

[6] Three Fragments s. 195.

[7] Zeitschr. f. d. Altertum LIII, s. 131 ff.

[8] Man torde observera det nordiska epitetet och därmed jämföra Gudröds binamn »veiðikonungr».

Horik 850 öfverlämnat vissa delar af riket åt sin broder Ragnars (Raghnaills) båda söner Gudurm[1] och Godfred. Anledningen, hvarför Olof Hvite i slutet af 853 så plötsligt reste från Irland, blir härigenom ock klar: han skulle tydligen i hemlandet deltaga i det vid denna tid ånyo uppflammande kriget, hvilket kulminerade i slaget 854.

Men dessa iriska annaler gifva oss ock en antydan om orsaken till de ständiga tronstridigheterna inom den danska konungafamiljen. Den konung Godofridus, som 810 mördades, var själf son till en Godfraidh, men det lika namnet säger oss, att han var född *efter* sin faders död,[2] och göra vi nu det sannolika antagandet, att denne Godofridus I (Godfraidh) också varit konung i Danmark, förstå vi, huru händelserna sedermera utvecklats.[3] Då Godofridus I dog, voro hans söner ännu minderårige — den yngste var ännu ej född. Han efterträddes därför af en frände — väl närmast broder — Sigifridus, som regerade till 798 eller kort efter. Då denne dog, efterlämnade han antagligen inga söner, men hans broder Godofridus I:s yngste son[4] var nu vuxen och kunde således uppträda såsom kronpretendent. Såsom jag förut sökt visa, hade Sigifridus troligen ock haft en annan bror, hvars son Herioldus I var äldre[5] än Godofridus II, och det kunde således vara ovisst, hvem af dessa efter gällande successionshäfd hade de bästa anspråken på tronen. På skäl, som jag förut anfört, efterträddes Sigifridus troligen af Herioldus I, hvars högre ålder kanske tillerkändes företräde. Efter en kort regering dog denne eller utträngdes af Godofridus II, som innehade tronen till 810. Då han mördats, var tronföljden fortfarande oafgjord. Först

---

[1] Gudurm kan visserligen hafva varit son till en annan af Horiks bröder, men sannolikare är väl, att de båda nepoterna varit bröder. Gudurm säges förut hafva lefvat såsom viking: »ab eo regno pulsus piratico more vixit». (Pertz I, s. 369).

[2] G. Storm, Vore Forfædres Tro paa Sjælevandring og deres Opkaldelsesystem (Arkiv IX, s. 199 ff.). Härmed stämmer, att Olof Hvites far, Godfred, såsom nyss visats, måste antagas född »omkring 810». Han erhöll tydligen sitt namn kort efter farfaderns död 810.

[3] Detta antagande är föröfrigt ej alldeles nödvändigt för det följande.

[4] Dennes äldre bröder voro döda åtminstone 810, ty då företrädas deras rättsanspråk af sönerna.

[5] Godofridus II var den yngste af Godofridus I:s söner (antagligen född kort före 777), och Herioldus broder Halfdan var redan 782 en vuxen man. Men då Sigifridus efterträddes af Herioldus och ej af Halfdan, bör den förre hafva varit den äldre af bröderna.

uppträdde hans brorsöner Hemmingus och Sigifridus[1] såsom bärare af hans anspråk och efter deras död hans egna söner. Mot dem reste sig då Herioldus I:s brorsöner och arftagare, först den älste Anulo, sedermera Reginfridus och Herioldus II. Striden afgjordes dock till Godfridssönernas fördel.[2] Genom att fördrifva sina bröder eller genom deras död blef Horik sedermera ensam konung, men måste 850 dela med sig af riket åt Ragnar Godfridssons båda söner, af hvilka den ene, Godofridus III, öfverlefde katastrofen 854 och var fader till den bekante Dublinkonungen Olof Hvite.

Vi få således följande stamtafla öfver konungahuset:

N.

Godofridus I (konung före 777). — Sigifridus (konung omkr. 777—omkr. 798) — N.

Barn till Godofridus I: N. — Godofridus II (konung omkr. 804—810).

Barn till N.: Herioldus I (konung omkr. 798—omkr. 804). — Halfdan († efter 807, men före 812).

Hemmingus (konung 811. ÷ 812.) — Sigifridus (tronpretendent † 812.) — Ragnar ÷ 814. — Horik (konung 814—854 . . . . ./. . . . . Horik d.y. — Bröder — Anulo † 812, (tronpretendent). — Reginfridus ÷ 814. (Konung 812—814). — Herioldus II † 852. (Konung 812—814. 821—826). — Hemmingus ÷ 837.

Gudurm (konung 850—854 † 854). — Godofridus III, (konung 850 --?)

Olof Hvite. Ivar. Oisle.

Då jag nu på grund af säkra och samtidiga vittnesbörd sökt uppvisa släktförhållandena inom den danska konungafamiljen på 800-talet, återgår jag till Ynglingatal.

Att dess konung Gudröd är den samme som den konung Godofridus, hvilken 810 mördades, har af alla senare

[1] Dessa voro tydligen söner af en *äldre*, eller tvenne äldre bröder till Godofridus II — emedan denne var född efter faderns död. Vid Sigifridus' död voro dessa söner väl ännu ej så vuxna, att de kunde komma ifråga, och därför företrädde farbrodern Godofridus II denna grens arfsanspråk. Men efter dennes död upptogo de den äldre grenens fordran, hvilken äfven tyckes hafva erkänts af Godfridssönerna, som först *efter* deras död uppträda som tronpretendenter.

[2] Den äldste af Godfridssönerna stupade 814. Denne älste var säkerligen Ragnar (Raghnaill). Detta sluter jag mig till af två skäl. Anledningen, att hans söner kunde göra anspråk på tronen, var antagligen, att deras fader varit äldre än Horik. Då Ragnar hade en son, hvilken var född 810 eller kort efter, bör han själf hafva varit född redan på 780-talet och således troligen äldre än Horik, hvilken stupade 854 och vid denna tid — att döma af Vita Ansgarii — ej tyckes hafva varit någon gubbe.

forskare varit insedt och erkändt; likaså att frankerna i sina annaler måst återgifva det nordiska Gudröd med Godofridus. Namnet är således det samma och enligt Are — samt väl äfven enligt Tiodolf — bör tidpunkten för deras död hafva varit ungefär den samma. Vidare är deras dödssätt — som ju kan sägas vara äfven för denna tid jämförelsevis ovanligt — detsamma, åtminstone såsom traditionen därom var i slutet af 800-talet: båda mördas nämligen på hustruns anstiftan. Äfven namnet Veidikonungr får genom St. Gallen-krönikan sin förklaring — han dräpes under jakten, och detta antydes ock i Tiodolfs vers — och det andra binamnet, gǫfugláte (eller i prosan: mikilláte), är ju äfven passande för Karl den stores öfvermodige motståndare. Slutligen kan ännu en likhet påpekas. Enligt den isländskt-norska traditionen hade Gudröd en son vid namn Olof, och en son med samma namn har han äfven enligt den danska, af isländarne oberoende traditionen. Saxo låter nämligen Gotricus — så kallas Godofridus hos honom — efterträdas af en Olof, om hvilken han yttrar: »Olavus Gotrici filius patre mortuo regnat. Hic paternæ vindictæ studio civilibus patriam bellis implicare sustinuit, publicam pietatem privato affectui subjiciendo. Cujus extincti corpus collis Olavi titulo celeber prope Lethram congestus excepit». Denne Olof låter han efterträdas af Hemmingus. Ehuru hans uppgifter således äro bevisligen oriktiga, är det dock tydligt, att han stöder sig på en dansk lokalsägen, som knutits till Olshögen vid Lejre.

Men vi kunna gå ännu längre. Enligt historien efterträddes Godofridus af Hemmingus, på hvilken följde motkonungarne Sigifridus och Anulo. Saxo har däremot konungaraden Olavus—Hemmingus—Sivardus Ring och Ringo. Som man lätt märker, äro här tvänne källor sammanarbetade. Olavus bär alla spår af att tillhöra folktraditionen; Sivardus Ring och Ringo återgifva däremot tydligen de historiska konungarne Sigifridus och Anulo, men öfversättningen »Ring» visar, att Saxo här stöder sig, icke på folktraditionen, utan på en latinsk källa; han har nämligen fattat Anulo såsom Annulus. I värkligheten är *Anulo* hos Eginhard endast den fornhögtyska formen af det nordiska *Óli*, som vid denna tid ännu hette *Anule* (eller Anula).

Men det nordiska *Anule* var eller kunde åtminstone betraktas såsom ett »Kosenamen» af *Anulaifr* (sedan *Olof*).[1] Om en tysk författare vid denna tid skulle återgifva *Anulaifr*, kunde han således mycket väl begagna formen *Anulo*. Saxos Olof är därför säkerligen identisk med Eginhards Anulo -- att folktraditionen glömt den fredlige Hemmingus, är ej att undra på — och det är tydligen Anulos korta, men krigiska regeringshistoria, som går igen i Saxos nyss citerade ord. Enligt den tradition, som Saxo hade till sitt förfogande, efterträddes Godofridus (Gotricus) af Olof, enligt hans lärda källor af Hemmingus, Sigifridus och Anulo. På vanligt sätt kombinerade Saxo dessa båda källor samt använde först den folkliga, sedan den lärda.

Men är Saxos Olavus identisk med Eginhards Anulo, måste äfven Tiodolfs Olof vara det, och i så fall passar det krigiska innehållet i dessa strofer förträffligt i stycke med den verklige Anulos lif.[2] Det »Geirstaðir», på hvilket han säges hvila, afser i så fall tydligen det blodiga slagfält, på hvilket enligt Eginhard 11,000 man stupat, och den grafhög, som af det segrande partiet uppkastats öfver honom, måtte hafva varit vida berömd, då minnet om den bevarats både hos Saxo och hos Tiodolf (se ofvan s. 67). Vi kunna nu äfven förstå det förut omtalade uttrycket »ofsa» (= tyranniskt), som användes för att karakterisera Olofs herravälde öfver Vestfold. Det var just detta landskap, som gjorde uppror mot Anulos bröder och som därför af dem med våldsam hand kufvades. Antingen är det denna strid, som af traditionen — här representerad af Tiodolf — förlagts till Anulos regering, eller hade äfven Anulo behandlat Vestfoldingarne med en hårdhet, som framkallat ett uppror redan mot honom, ehuru det först af hans efterträdare kufvades.

Jag tror, att vi kunna identifiera ännu en af Ynglingatals konungar. Enligt denna dikt är Halfdan (milde) Gudröds närmaste företrädare (och väl fader). Enligt en

[1] Äfven senare betraktades *Óli* såsom en annan form af *Ólafr*. Så kallas Olof Tryggvason äfven Óli (Flatb. I, 111). Eginhards sagesman kan således mycket väl hafva kallat den ifrågavarande tronpretendenten *Anule*. Men äfven för *Anulaifr* var *Anulo* den närmast till hands liggande tyska öfversättningen.

[2] »Fotvärk» — den sjukdom af hvilken hjälten säges hafva lidit — behöfver ej betyda benvärk, utan kan äfven afse sådana plågor i benen, som uppkommit genom krigiska sår. Måhända var det af dylika sår, som Anulo-Olof i traditionen — och kanske i verkligheten — afled.

annan — väl ursprungligen identisk — tradition,[1] som återfinnes i Ingiald Illrådas saga, äro Halfdan och Gudröd bröder. Enligt denna tradition blir Halfdan dräpt af sin broder, som bemäktigar sig hans rike, hvarefter Gudröd själf mördas på anstiftan af sin hustru Åsa. Sedermera hämnas Halfdan af sonen Ivar Vidfamne, som bemäktigar sig Gudröds rike.

Äfven med denna tradition erbjuder den verkliga historien några anknytningspunkter. Såsom jag förut påpekat blef Herioldus I:s broder Halfdan 807 fördrifven af Godofridus. Halfdan var i verkligheten således icke bror, utan förmodligen blott kusin med Godofridus, han hade visserligen ej själf varit konung, men hans broder Herioldus I hade varit det och hans söner voro det, och liksom i sagan hans son följde på Gudröd, så följde i verkligheten Halfdans söner Anulo, Reginfridus och Herioldus II efter Godofridus.

Äfven här torde vi således hafva ett stycke dansk historia, om än i mera förvirrad form. Men är alt detta sant, så kunna vi fråga: hur går det i så fall med Ynglingatals karakter af norsk historia?

I en såsom vanligt väckande uppsats har G. Storm[2] sökt att rädda denna genom att förfäkta den åsikten, att den ätt, till hvilken Gudröd hörde, ursprungligen varit norsk — från Vestfold — och att denna vestfoldiska konungaätt eröfrat Danmark samt fördrifvit den inhemska ätten. Den följande striden har således enligt hans mening varit en strid mellan den norska Gudrödsätten och den danska Haraldsätten. Emedan man då icke kände Gudröds förfäder — och dessa således kunde vara de samma som uppgifvas i Ynglingatal — uppställde de äldre släktleden inga hinder för en dylik hypotes, och hvad de yngre beträffar, kunde man ju antaga, att Gudröd utom Horik äfven haft sönerna Olof och Halfdan svarte, hvilka i Norge fortsatt ätten.

Men såsom Steenstrup visat, låter detta antagande icke förena sig med de frankiska annalerna.

---

[1] Se ofvan sid. 65.

[2] Norsk Hist. Tidskr. III (Ynglingeætten i Danmark). Då denna uppsats skrefs 1875, kan den icke utan vidare betraktas såsom ett uttryck för författarens nuvarande åsikt.

Storm fäster sig först vid annalernas uppgifter om konungarnes »hem». Han påpekar, att Eginhard, då han berättat, att Godofridus 808 befäst vallen norr om Ejdern, säger, att konungen därifrån »drog hem». Häraf följer, att han icke bodde nära Ejdern. Vidare säger Eginhard, att Herioldus och Reginfridus 813 ej voro »hemma» utan i Vestfold. Detta var således icke *deras* »hem». Däremot håller Storm för troligt, att Vestfold varit Gudröds och hans ätts fosterbygd och att detta landskap därför vägrat att underkasta sig Haraldsätten.

Till dylika slutsatser gifva källorna ej anledning. Att Godofridus ej bodde alldeles vid gränsen, är tydligt, och då han från Ejdern återvände »hem», behöfver han ej hafva rest längre än till Lejre, de danska konungarnes vanliga residens. Hela tiden som han säges vara »hemma», tyckes han — af de anförda citaten att döma — hafva befunnit sig tämligen nära Tyskland och säkerligen ej så långt borta som i Vestfold.

Att framställningen af händelserna 813 skulle tala för de förmodade båda ätternas olika nationalitet, är tydligen ett förhastadt antagande. Monarkiens hufvudcentrum — åtminstone i Eginhards ögon — måste hafva varit Danmark, och om Haraldsnepoterne vid ett kritiskt tillfälle ej befunnit sig i Danmark, utan i Vestfold, kunde Eginhard naturligen med fullt fog skrifva, att de ej varit »hemma».[1] Men att Gudrödsätten varit af norsk börd och underkufvat Danmark, motsäges bestämdt af källorna. Godofridus nepoter flydde ej — såsom man i så fall skulle hafva väntat — till Vestfold för att få hjälp, utan till Sverige, och i landsflykten åtföljdes de af »non pauci ex primoribus danorum.» När de sedermera ryckte in i Danmark, fördrefvo de Haraldsnepoterne »non multo labore», och därvid strömmade skaror af folk till dem från alla håll i Danmark. Man måste medgifva, att detta talar för, att Gudrödsätten snarare varit den legitima danska konungaätten än en främmande eröfrarsläkt, och att Vestfold icke ville underkasta sig Haraldsnepoterne, berodde väl på att detta landskap

[1] Då t. ex. Karl IX var i Finland, kunde naturligen en dansk författare skrifva, att konungen ej var »hemma», utan i Finland.

liksom öfriga delar af den danska monarkien stod på den äldre ättegrenens sida.

Det sätt, på hvilket Eginhard omnämner förvecklingarne, häntyder enligt min mening på, att de kämpande tronpretendenterna varit af samma ätt. Sedan han omnämnt Hemmingus död 812 fortsätter han; »cui (sc. Hemmingo) cum Sigifridus, nepos Godofridi regis, et Anulo, nepos Herioldi quondam regis, succedere voluissent, neque inter eos, uter regnare deberet, convenire potuissét» etc. »När båda ville efterträda honom» betyder väl på vår tids språk — »när båda gjorde anspråk på successionen». Äfven uttrycket, att *»de icke kunde komma öfverens om*, hvilken som skulle blifva konung», häntyder ej på förhållandet mellan en usurpatorisk, utländsk konungaätt och den legitima regentfamiljen, ty att dessa i denna punkt ej kunde ordna tronföljden genom en fredlig öfverenskommelse, är lika klart som att den legitima ätten inom sig kunde träffa en dylik öfverenskommelse, så vida en tvist utbrutit mellan dess olika grenar.

De öfriga skäl, som Storm anfört till stöd för sin mening, vill jag här af hänsyn till utrymmet ej upptaga, utan hänvisar till Steenstrup I 73 ff, hvarest enligt min mening Storms hypotes tillräckligt vederlagts.

Af det anförda är således klart, att ej blott Gudröd, utan äfven hans företrädare och efterföljare varit danskar. Något skäl att antaga ätten såsom norsk finnes icke utom Ares — och *möjligen* Tiodolfs[1] — uppgifter. Men till dessa kunna vi ej sätta någon tilltro, emedan genealogierna be-

[1] Tiodolf har hänfört denna gren af ätten till Norge, blott så vida »á Þótni» är äkta, hvilket är tvifvelaktigt (se sid. 66 not 3), och Borror betecknat en lokalitet i Vestfold — de öfriga ortsanvisningarne låta förklara sig på annat sätt, och Tiodolfs strofer om Olof, Gudröds efterträdare, afse visserligen en norsk monark, men såsom jag sökt visa, tillhörande det infödda, danska konungahuset. — Hvad Borror angår, är det ej nödvändigt att antaga, att därmed afsetts Borre i Vestfold, och i sådan händelse vore uppgiften ohistorisk, ty den Halfdan, som här väl menas, dog tydligen i Tyskland eller Frisland. Det är därför ganska möjligt, att här föreligger en förvrängning af ett utländskt ortsnamn (jämf. s. 66 not 4.) Jag tillåter mig att uppställa en gissning. De nordiska kristna slogo sig i allmänhet ned i Frisland, som i norr genomflöts af floden Bordne (Bordena). Landsflyktige nordiske höfdingar fingo i allmänhet län i Frisland och möjligen fick äfven Halfdan ett dylikt — i likhet med sönerna Herioldus II och Hemmingus. Han skulle i så fall hafva dött där. Kanske har dikten ursprungligen haft »i Bordå», ehuru detta i en senare tid uppfattats såsom det norska ortsnamnet Borre.

visligen äro oriktiga. Gudröds fader hette icke, såsom Ynglingatal uppgifver, Halfdan, utan Gudröd; att konungen själf haft några söner med namnen Olof och Halfdan är visserligen ej otänkbart, men konungar hafva de knappt varit, ty redan på 830-talet var Horik ensam konung, och det anmärkes särskildt, att han 850 måste afstå några delar af monarkien åt sina brorsöner. Hans bröder tyckas således då ej längre hafva lefvat.[1]

Möjligheten af en norsk eröfring af Danmark torde man ock kunna betvifla.[2] *Äfven om* man till Vestfold lägger alla de kringliggande landskapen, upptaga dessa ej en lika stor areal som det dåvarande Danmark med dess sydsvenska och västsvenska landskap, och dessa danska provinser voro — hvilket är det viktigaste — Skandinaviens bördigaste och folkrikaste landskap. Om nu värkligen en ätt från Vestfold genom ett hastigt öfverfall lyckats bemäktiga sig den danska tronen, är det fullkomligt otänkbart, att den under mer än ett århundrade skulle hafva lyckats hålla sig kvar i strid mot den legitima konungaätten.

Gudröds ätt var således en dansk ätt, hvilken under någon tid hade väldet öfver den norska provinsen Vestfold — om ätten härskat äfven öfver de kringliggande landskapen, är något vi ej veta och ej behöfva antaga. Länge behöfver denna occupation ej hafva varat. 843 plundrades Nantes af en vikingaskara, som benämnes »Vestfaldingi», hvarmed troligen menas »män från Vestfold». Landskapsbeteckningen utsäger visserligen ej, att Vestfold varit ett suveränt område, men länge efter det blodiga slaget 854 kan Vestfold i hvarje fall ej hafva tillhört Danmark, ty någon tid bör dock Halfdan Svarte, som väl är en historisk person, hafva regerat, och Danmark var nog vid denna tid allt för försvagadt för att kunna bibehålla sin suveränitet öfver ett så pass aflägset landskap.

En historisk dikt, hvilken på detta sätt sammanblandat händelserna under 800-talets första decennier; hvilken ej

[1] Storm, som anser att *hela* konungaätten utslocknat 854, sätter detta år såsom Ragnvalds dödsår. Hvarför han då låter Halfdan Svarte dö »circa 860» och ej också 854, förstår jag ej.

[2] Att den svenska eröfringen lyckades berodde på särskildt gynnande omständigheter (se ofvan s. 63). Genom vikingatågen och de oupphörliga tronstridigheterna var väl ock den danska konungatroheten betydligt försvagad.

känner det riktiga namnet på Gudröds far; hvilken låter Olof, som i värkligheten var son till Gudröds kusin, figurera såsom den berömde konungens son; hvilken gör Halfdan, i värkligheten Gudröds kusin, till dennes far — en dylik dikt kan ej vara författad en fyrtio år efter de sista händelser den skildrar, aldra minst af en norsk hirdskald vid ett stabilt norskt hof. Den skald, som skrifvit denna dikt, har, som man finner, bygt icke på ett värkligt, i en släkttradition fortlefvande stamträd, utan på senare *regentlängder*. Skulle han dessutom — hvilket jag för min del ej vill tro — hyst den öfvertygelsen, att de konungar, han besjungit, varit norska konungar, blir den gamla åsikten om diktens affattningstid än orimligare.

På grund af dessa historiska skäl är jag för min del böjd att i likhet med Bugge anse, att denna dikt författats först under senare delen af 900-talet. Då det vid denna tid ej fanns någon Ragnvald i Norge, till hvilken dikten kan tänkas skrifven, håller äfven jag före, att den skrifvits för en skandinavisk vikingahöfding i Brittanien, och jag tror mig äfven kunna gifva några sannolikhetsskäl för, hvilken af dessa som varit diktens föremål.

I slaget vid Temair 980 eller kort förut stupade vikingarnes anförare Raghnall. Denne Raghnall var son af Olof Kvaran, vikingakonung ömsom i Dublin, ömsom i Northumberland,[1] hvilken uppträdde på 930-talet och dog kort efter 980. Olof Kvarans fader hette Sigtrygg[2] och var konung först i Dublin, därpå i Northumberland. Han dog 926 eller 927.[3] Denne Sigtrygg kallas »Dubhgalls och Finngalls herre» (= konung öfver de svarta och de hvita främlingarne d. v. s. öfver danskar och norrmän).[4] Sigtrygg uppgifves vidare vara Ivars sonson.[5] Olyckligtvis tyckes ej med bestämdhet kunna afgöras, hvilken af de två berömda vikingahöfdingarna med namnet Ivar, som här afses. Den ene Ivar var son till Ragnar Lodbrok, den andre var en broder till Olof Hvite samt således sonsons son till

[1] Bugge, s. 132.
[2] Steenstrup III, s. 70.
[3] Steenstrup III, s. 16 ff. 94 ff. 109.
[4] Steenstrup III, s. 20.
[5] Steenstrup III, s. 20.

Gudröd Veiðikonungr († 810). Var nu Raghnall († 980) en ättling af den sistnämde Ivar, tillhörde han således samma ätt som Ynglingatals Gudröd, och då Olof Hvite enligt den isländska traditionen i slutet af 1000-talet — då Are gjorde sina samlingar — ansågs härstamma från den äldre (svenska) »ynglingaätten», är det åtminstone icke något orimligt antagande att förmoda, att denna tradition existerat ett århundrade tidigare, då Tiodolf skref sin dikt.

Genom hypotesen att dikten skrifvits till ära för Olof Kvarans son Raghnall (= Ragnvald)[1] — såsom äfven Bugge är böjd att antaga — blifva en mängd dunkla punkter i dikten förklarade.

Den nordiska befolkningen på de brittiska öarna utgjordes vid denna tid af en brokig blandning af de olika nordiska nationaliteterna, och *här*, i denna krets, fanns således den mest tacksamma jordmån för genealogier, i hvilka svenska, danska och norska stamsagor sammanblandades. Vid ett norskt vikingahof i Vestfold bör det hafva funnits en fast tradition, åtminstone för några generationer tillbaka i tiden; icke så vid ett iriskt vikingahof. Vikingaskaror föllo och nya strömmade till dels från olika delar af norden, dels från de utländska kolonierna, de nordiska vikingarnes mödrar voro ofta af irisk börd, några år härskade konungahuset öfver Dublin, andra åter öfver Northumberland — i denna omgifning kunna stamträden tydligen icke hafva fortlefvat i något friskt minne.

Till denna skara af kringflackande emigranter kom nu en norsk skald och fick i uppdrag eller beslöt af egen drift att författa en genealogisk hofdikt. Han hade således icke såsom den norske hirdskalden att stödja sig på den tradition, hvilken han såsom själf ett af landets barn kände angående konungahusets härstamning, utan var hänvisad till nödvändigheten att hämta upplysningar från den osäkra vikingatraditionen.[2] Från den ene fick han en genealogi, från den andre en annan — och alla dessa stamsagor skulle han förena till ett helt. Någon tradition befarade han för

[1] Den iriska skrifningen *Raghnall* afser väl vanligen det nordiska *Ragnar*, men tyckes äfven hafva kunnat begagnas för att återgifva *Ragnvald*.

[2] Man torde observera den i Ynglingatal ofta förekommande uppgiften, att författaren rådfört sig med kunnige män.

de äldre tiderna knapt att såra, ty icke ens konungen själf torde hafva känt sina förfäder i sjätte eller sjunde led, och voro stamträden blott lysande, förlät han honom nog, om han i en eller annan tvifvelaktig punkt varit väl positiv.

Af en hemulsman, hvars förfäder kanske med Olof (Trätälja) ett århundrade förut kommit öfver till Danmark från Sverige, hörde han, att det i Danmark regerat en lysande ätt, ynglingaätten, hvilken härstammade från Yngune-Freyr, och med begärlighet upptog han naturligen denna lysande stamsaga, hvarigenom ätten härleddes från gudarne och dess forna välde utsträcktes äfven till Sverige.

Af en annan hemulsman hörde han danska konungasagor från 800-talet, och emedan hemulsmannen kanske var af norsk extraktion och skalden själf med säkerhet var det, fäste han sig möjligen särskildt vid dessa konungars förhållande till Norge.

Hans närmaste uppgift var nu att häkta dessa olika stamträd vid hvarandra, och vi hafva all anledning att förmoda, att han därvid förfor på samma sätt och enligt samma principer som öfriga medeltida genealoger, hvilkas arbete vi bättre kunna se i sömmarne. För att belysa dessa principer vill jag anföra ett af Jessen[1] meddeladt exempel. För den tid, vi nu genomgått, hafva Eginhard och hans afskrifvare Adam af Bremen följande danska konungalängd:

Hemmingus
Sigifridus et Anulo
Reginfridus et Herioldus.

Saxo, i hvars arbete dessa historiska fakta redan äro insvepta i sagans dunkel, har serien:

Hemmingus
Syvardus (cognomento) Ring et Ringo[2]
Regnerus Lothbrog et Haraldus
(Sivardus).

---

[1] Undersøgelser til nordisk Oldhistorie (1862) s. 27.

[2] D. v. s. en öfversättning af Annulus. Syvardus är naturligen = Sigifridus. Af de båda motkonungarne hafva således blifvit *en* person; men *därjämte* äro de två, ty Sivardus Ring har såsom motkonung en Ringo.

Dessa båda serier, som ju blott äro en olika uppteckning af en och samma, slår Ryårböckerna ihop till en enda af följande utseende:

Hemming
Ring et Siwardus
Regner Lothbroki
Ingvar filius Lothbroki
Sywardus
Anulo et Sigifridus
Reinfridus et Haraldus.

D. v. s. kompilatorn tog först Saxos lista — med undantag af att han från Adam insköt »Ingvar, Lodparchs son» — och därefter fogade han ogeneradt Adams lista utom det första ledet (Hemmingus), som var gemensamt för båda; att det var ursprungligen samma lista han här två gånger återgaf, var honom tydligen obekant.

Ungefär så förfor väl ock Tiodolf. Han använde först den danska listan så långt den räckte, ty han började naturligen nedifrån med den ätt, från hvilken Raghnall närmast stammade, och när denna tog slut, häktade han vid den svenska.

Att dikten enligt denna förklaring saknar allt värde såsom historiskt dokument, är en naturlig slutsats af det redan anförda. Hvarken Danmarks eller Sveriges och ännu mindre Norges historia kan därifrån hämta några data och fakta. Men en annan fråga rör den vinst, som sagohistorien och mytologien kunna draga af denna så omtvistade dikt. Böjelsen att i Ynglingatal framför allt vilja se en om ock förvirrad historia, icke blott en dikt, har dock länge afhållit forskare från att ur denna synpunkt undersöka Tiodolfs arbete. Först nyligen hafva Noreen[1] och Detter[2] gripit sig an med denna tacksamma uppgift, och det är att hoppas, att de icke skola sakna efterföljare. De resultat, till hvilka de kommit, måste jag här gå förbi[3] för att blott fästa mig vid en hufvudfråga: är den sagohistoria, som förekommer i Ynglingatals första del svensk, dansk eller norsk? På denna

[1] Mytiska beståndsdelar i Ynglingatal (Uppsalastudier).
[2] Zur Ynglingasaga (Sievers Beiträge XVIII, s. 72 ff.).
[3] En sammanfattning af sin åsikt har Noreen gifvit i Nord. Familjebok art. Ynglingatal.

fråga torde man knappt kunna gifva annat svar, än att det är en norrman, som berättar dessa sagor, att han enligt egen uppgift sport kunnige män — väl i Raghnalls omgifning — om dem och att *han* betraktade dem såsom svenska. De, med hvilka han för Ynglingatals äldre del rådfört sig, voro väl företrädesvis danskar, men att döma af hans egna ord äfven svenskar, af hvilka det naturligtvis funnos åtskilliga vid vikingahofvet på Irland. Om sagokonungen Ottar säger han: »Dessa Vǫtts och Fastes gärningar *sporde jag* hafva blifvit till sagor hos det svenska folket», och detta påstående är tydligen icke ett löst tal, ty denna »skilfingsgrupp» — Egill, Óttarr och Aðils — behandlas äfven i den fornengelska dikten Beowulf såsom svenska konungar, och det är således tydligt, att det funnits svenska sagor om dem.

På samma sätt är det åtminstone mycket sannolikt, att de egentliga Frö-sagorna — Vanlande, Visburr, Agne — varit svenska sagor. Detta är sannolikt därför, att den svenska konungaätten ansågs härstamma från Freyr, och *om* det öfverhufvud funnits några mytiska svenska konungasagor, så böra dessa hafva varit Frö-sagor. Vidare: ehuru dessa sagor äro variationer af den gemensamt nordiska Freysmyten, så äro de hvarken hos isländingarne eller hos Saxo kända såsom Freysmyter, och i den rika isländska literaturen förekomma de endast i Ynglingatal och dess afläggare, hvarjämte isländingarne själfva ej insågo den mytiska karakteren hos dessa sagor, hvilka de alltjämt förmenade vara svensk historia. Hade dessa sagor på annat sätt eller under annan form varit kända på Island, skulle literaturen därom säkerligen hafva innehållit någon antydan.

Andra sagor äro nog af dansk börd; så framför allt Fiolnerssagan samt möjligen ock Svegderssagan, ehuru dessa mytiska konungar af den tidens etymologer och historiker gjordes till svenskar. Yngve var naturligen en dansk sagofigur, och den myt, som Tiodolf anförde om honom, finnes troligen återgifven på prosa hos Snorre (kap. 10. — Frodefriden och fördöljandet af konungens död).[1] Detta bestyrkes

[1] Denna historia passar ju för öfrigt ej alls in på Freyr, som hade ett helt annat dödssätt, och bör tydligen hafva rört en jordisk konung,

däraf, att samma myt upptages äfven af Saxo (I 256) såsom en dansk saga. Ynglingatals tre första monarker voro således antagligen hämtade från den danska sagan.

Tiodolfs dikt är naturligen blott ett utdrag ur dessa sagor, hvilka med all sannolikhet icke meddelades honom i bunden form utan såsom prosaberättelser. Ur dessa berättelser tog han ut hvad han för sitt speciella ändamål behöfde, nämligen släktledningen, dödssättet och begrafningsorten. Om själfva sagorna gifva hans dikt oss endast antydningar.

---

hvilket heroen *Ynguna-Freyr* var. Att Tiodolfs strofer om Yngve handlat om dennes dödssätt och grafplats, veta vi. Noreen (a. a. s. 221) har en annan mening, men denna förutsätter, att redan Are blott haft fragment af dikten framför sig och därför placerat stroferna på orätt plats, hvilket ej är sannolikt.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Upplysningar om det italienska originalet till Histoire des intrigues galantes de la reine Christine.

År 1697 trycktes i Amsterdam hos Jan Henri en bok om 300 sidor in 12:o kallad »Histoire des intrigues galantes de la reine Christine de Suède et de la cour pendant son séjour à Rome.» Arbetet är anonymt, och i företalet uppgifver förläggaren, att det är en öfversättning af ett italienskt manuskript, som inköpts i Rom af en fransysk abbé, som bevistade konklaven för Innocentii XII:s val 1691. Författaren säges hafva varit en i Christinas tjänst anställd officer, hvilken aflidit kort före abbéns afresa från Rom och i hvilkens papper skriften funnits. Utgifvaren tillägger att han själf aldrig sett det italienska originalet, utan endast den fransyska öfversättningen, och gör en ursäkt för det dåliga språket i denna, såsom röjande sin egenskap genom ofranska ord och vändningar.

Dessa uppgifter hafva emellertid hittills af forskningen mottagits med ett visst misstroende, som återfallit på bokens innehåll. Arckenholtz förklarar (I, s. VI. not) det vara säkert att arbetet aldrig skrifvits annat än på franska, och tvekar ej att inräkna det bland orimliga sagor (»contes absurdes», I, s. X.). Icke desto mindre synes det ha funnit gunst hos samtidens läsare, ty det utkom, enligt Arckenholtz, 1697 i London i engelsk och 1705 i Leipzig i tysk öfversättning samt omtrycktes 1710 i Lüttich under titeln »Mémoires des intrigues politiques et galantes de la reine Christine de Suède et de sa cour depuis son abdication et pendant son séjour à Rome.»

Barbier (Dictionnaire des anonymes, V, s. 756 och VI, s. 214) uppgifver såsom författare den tyske historikern och rättslärde Christian Gottfried Franckenstein (1661—1717). Vore denna uppgift, som af Barbier hämtats ur den holländske samlaren Van Thol's anteckningar, riktig, skulle den tala synnerligen illa för arbetet, ty Franckenstein synes aldrig hafva varit i Rom eller ens i Italien, och uppehöll sig under Christinas sista lefnadsår, om hvilka arbetet hufvudsakligen rör sig, oafbrutet i Leipzig, där han var advokat i öfverrätten och konsistoriet. Att Franckenstein icke kan vara författaren, skall det följande likväl ådagalägga. Han skall däremot enligt C. J. Jöcher (Allgemeines Gelehrten-Lexikon, II, s. 723) vara upphofsman till den i Leipzig 1705 tryckta tyska öfversättningen.

Den första titeln, »Histoire des intrigues galantes», är ganska väl funnen, ty författaren sysselsätter sig till största delen med kärleksäfventyr, till hvilka Christinas hof lånar vare sig skådeplatsen eller de handlande personerna. Politiken kommer däremot i andra rummet. Bokens egentlige hjälte är drottningens öfverhofstallmästare markis Orazio Bourbon del Monte, hvilken i tjugutvå år 1666—88 tillhörde hennes hof och därunder äfven två gånger besökte Sverige. Grefvarne af Wasenau, Warwick och d'Alibert skildras äfven såsom inblandade i ganska pikanta episoder, men om drottningens egna ömmare förhållanden lämnas knappast mera än antydningar. Med få undantag äro de detaljer, författaren roar sig med att teckna, af föga värde för historien, men i sin helhet sedd skulle den bild han uppdrager af Christinas hof vara af högt intresse som samtida sedemålning, om man kunde lita på dess trohet.

Men hvad tillit skulle man väl kunna skänka en anonym samling af anekdoter, lämnad i en föregifven öfversättning af ett obefintligt original? — Man har också länge vägrat att däri se annat, än en af de talrika skandalskrifter, som just den holländska tryckpressen i rikt mått alstrade under 17:de och 18:de århundradena. Hur förklarlig än denna förkastelsedom är, synes dock tiden nu vara inne att mildra den. En italiensk forskare, Gaudenzio Claretta, utgaf 1892 i Turin ett arbete »la regina Christina di Svezia in Italia», stödt bl. a. på de toskanska och savoyiska sändebudens berättelser till sina hof från Rom samt på den del af drottningens brefväxling, som förvaras i medicinska fakultetens i Montpellier arkiv. Hvad han hämtat ur dessa hittills nästan obegagnade källor bekräftar i många afseenden uppgifter af författaren till »Histoire des intrigues», för hvilka ingen hemul förut funnits, och ökar därmed trovärdigheten af de öfriga, som åtminstone lämnas oemotsagda. Därtill har ett exemplar af den italienska handskrift, hvaraf »Histoire des intrigues» är en öfversättning, ändtligen kommit i dagen. Det tillhör klosterbiblioteket i Grotta Ferrata vid Rom och utgöres af 123 blad liten kvart i samtida, troligen florentinskt läderband. Titeln är »Istoria segreta della regina Cristina Alessandra di Svezia» och ordningsmärket i biblioteket H'. II. 3. Den är inköpt af klostret för några år sedan, men om dess tidigare öden är intet bekant. De första 86 bladen äro skrifna med en i Rom under 17:e århundradet ytterst vanlig kopist-stil, de sista 37 med en annan icke mycket sällsyntare, och det lider intet tvifvel att det hela är flutet ur yrkes-renskrifvares penna.

Vid jämförelse med »Histoire des intrigues» synes det mycket snart, att det är denna senare som är öfversättningen och icke tvärtom. Den italienska handskriften har ett, om ej vårdadt, åtminstone fullt begripligt språk, med omisskänlig romersk lokalfärg, men detsamma kan ej sägas om den franska texten. Tvärtom; öfversättaren har af bristande kunskap om italienska språket och romerska förhållanden gjort sig skyldig till en mängd löjliga misstag, som endast låta förklara sig då man får den italienska texten under ögonen. Så

t. ex. kallar han (sid. 36) markis del Monte »notre Barbon» och tillägger ur egen fatabur: »on l'appeloit Barbon par corruption, au lieu de Bourbon qui est son nom de famille», men i den italienska texten står ej nostre Barbone, såsom öfversättaren trott sig läsa, utan nostro Borbone, hvilket är den vanliga italienska formen af namnet Bourbon. Öfversättaren fortfar emellertid att kalla honom »le Barbon» på talrika ställen, där den italienska handskriften helt enkelt har »il marchese». Förmodligen har han trott att man vid Christinas hof roat sig med att förvränga markisens namn, och om denne burit långt helskägg, kunde det möjligen legat nära till hands för en skämtare att af Borbone göra Barbone (storskägg), men markisen bar aldrig hvarken helskägg eller dithörande öknamn, och det berättas just att han dog strax efter det han slutat raka sig. — Ett af de roligaste misstagen är, när öfversättaren (sid. 94) säger att Christina ville gifva en engelsk charlatan en anvisning för 30,000 scudi »sur le banc où le Saint Esprit étoit en depost», medan originalet har »sopra il Banco di S. Spirito ove erano in deposito» (på banken S. Spirito, där de (pengarne) voro deponerade). Banco di S. Spirito var en välkänd romersk penninge-inrättning, hvilken ägt bestånd ända till 1894, men den bank, där den helige ande är deponerad, torde vara svår att finna. — Namnförvrängningar äro vanliga. Borghese t. ex. har öfversättaren läst som Belpaese och däraf gjort Belleville. Ofta äro några ord öfverhoppade, stundom också några tillagda, men dessa då alltid fullkomligt oväsentliga. — Det vore lätt anföra många flera prof på öfversättarens oefterrättlighet, men detta torde vara tillräckligt för att häfda den italienska textens prioritet och därmed vitsorda sanningsenligheten af uppgifterna i företalet till »Histoire des intrigues».

Hvem är väl författaren? Han säger själf att han varit en fransk officer i drottningens tjänst; såsom det vill synas en af hennes drabanter (lancie spezzate), af hvilka flere hade officers rang. Men hvarför skulle han då ha skrifvit på italienska? Det förefaller troligt, att han varit italienare, men kallat sig fransman för att blanda bort korten, ty att bli röjd såsom författaren till en skrift, som talade med föga vördnad om kyrkans höga herrar, kunde ha föranledt en mindre angenäm bekantskap med den heliga inkvisitionen. Och att få ett *imprimatur* af »reverendissimus magister sacri palatii apostolici» för ett sådant arbete var naturligtvis otänkbart. Det kunde därför ej cirkulera annat än i handskrift, anonymt, och i största hemlighet. Tyvärr har denna så väl bevarats, att vi ännu stå svarslösa i fråga om författarskapet, men med tid och tålamod kommer namnet kanske en gång fram.

Att framhålla dessa omständigheter är icke att för »Histoire des intrigues» utan vidare begära erkännande såsom ett ojäfvigt vitne. I själfva verket vore detta för den svenska forskningen af underordnad vikt, ty de större tilldragelser arbetet omförmäler kunna bestyrkas af bättre intyg, och detaljerna om markis del Monte's och andra hofmäns kärleksbedrifter kunna vara oss skäligen likgiltiga.

Afsikten med dessa rader är blott att fästa uppmärksamheten därå, att arbetet icke förtjänar att anses såsom blott en nidskrift, och att fördomens skärm icke får sättas mot det ljus det sprider öfver Christinas sista dagar, så egendomligt detta än stundom må vara.

»Histoire des intrigues» blef i slutet af förra århundradet åter öfversatt från franska till italienska. Detta arbete återfinnes i handskriftsamlingen i Bibliotek Casenatense i Rom (Ms 925. 4:o) och är antecknadt i d:r Elof Tegnérs »Handskrifna suecana i italienska arkiv och bibliotek efter 1523» sid. 32. Det utgöres af 165 sidor kvart motsvarande de 130 första sidorna af det 1697 tryckta verket.

C. Bildt.

Några råd att iakttaga under pestilentie.

I en liten handskrift i Riksarkivet, enligt Antikvitetsarkivets beteckning sign. J. 18, som hufvudsakligen är af kyrkligt innehåll, förekomma äfven några anvisningar angående det lefnadssätt man borde föra under farsotstider — pestilentia var ju det vanliga namnet på alla större farsoter — hvilka måhända kunna förtjäna att meddelas. Handskriften är från slutet af 1500-talet, och dessa medicinska råd torde väl sålunda få anses tillhöra de äldre i sitt slag.

* *
*

Huruledes man skal holla sigh, når pestilentzien regerar.

Man skal hafva sin boningh och vist uti en kammar eller stufva, hvilken är vel högt emellan gulfvet och lofftet och samma boningh skal vara vel torr och icke sänk heller dambachtigh. Ty thet är inghen verre och skadeligare tingh til, när pestilentie regerar, än att hafva sin vist uti sänke och dambachtigh hus, uti hvilke lukten ickie kan förvandlas och renses. Och vindughen af samma hus skole vara emoth nordhan, och om thet hafver någre emoth sundan, the skole vel tett tillyckies, och the vindugh, som äre mot nordan, på itt af them skal göras itt hull så stort som ena rutha, på thet att thet ondhe damb må fara uth. I samme hus skal göras tre eller fire gångh om daghen en godh rök af vèlluktendes tingh, som är af canelberk, muskåtbloma, rögelse, mirrham, enebär, enebärträ. Thetta skal man serdeles göra, när regnvädher är.

När som någhor dör af pestilentzie, skal thet huset och väggianar vel renses och alt annat hvadh ther inne är skures och twås, vare sigh bordh, benkier, fotapal, sengier etc. Ty then onde förgifft kan gifva sigh på en vegg eller uti ena refvo och sitter ther inne en långh tidh. Och når tå någhor inkommer i samma hus, som af naturen tilböieligh är til pestilentz, han befengis strax, hvilket medh förfarenheten genom monge historier bevises kan.

På thet at then flygande forgifftige pestilentz skal ickie gifva sigh in uti någhon refva eller vägg, skal man hafva ståendes i tet hus then siuka uti ligger någre ember eller byttor medh lunkit vattn. Tå gifver sigh then flygande forgifft nider på vattnet och vattnet blifver påseende, like som ther vore en tåghe uppå eller ther vore fallet stofft uti. Om man vil göra, att for:de vatn skal veldeligh dragha ethret til sigh, thå skal man kaste en handh heller två fulle med koparrök ther uti effter karsens storhet. Man skal och kaste en glöendes tigelsten eller glöendes jern eller stål i samma vattn. Tå dragher samma vatn ethret teste betre til sigh. Thette skal ickie göras ena gångh men offte. Om man lägger uttsluckter kalk uti thet hus, han dragher och ethret til sigh.

Effter middagsmåltidh skal man icke niderleggia sigh til sompns, ty ther af blifve alle lemmar tunghe. Man får och ther af hofvudverk, kollesiuke och matens lust forgås. Men vil man tå sofva, må man sittia rett retter och en lithen stundh sofva. Om afftonen effter afftonsmålstidh skal man ickie for tiligh läggia sig til sompns, for en 2 eller 3 timar forlopne äre. 7 timar är en rett naturligh sompns. Hvad ther ofver går, kommer det menniskionen til skadha.

Strax effter måltidh skal man ickie arbethe, ty her af forhindres concoctio cibi in stomacho, och födhen får ickie sin naturlighe rette gångh i the ådrar, som hon skulle, lefren, mielten och nyrerne forstoppis, af hvilket svåre siukdome komma. Men the, som äre af barndom upvande til arbethe, the unnantaghis af thenne reglo.

Att badha i thenna tidh förbiudes af läkiarene, ty af svettebadh göres hiertat siukt och man blifver maktlös och törster effter badhet. Och badhar man lenghe, thå beredes vedskon till att wndhe. Men ho som van är att badhe, han må badha ena lithen stundh och ickie i stor hetha, att svetteholen ickie skole forstoppas, utaf hvilkit mykit ondt kommer.

Man skall och vel ackte sigh for hastighet, vredhe, fortörnilse, sorgh, ångist, bedröfvilse, frucktan, forfärdelse. Man skal vare lettsinnigh och gledie sigh med sine venner och bruke sångh, harpolek, trompepipo och andra sadhana spell och lustighet.

Läkiarenar forbiude, att man ickie skal bruke månghe åttskilielige retter, medhan pestilentzien regerar, ty mångehanda slagh af retterne kunde ickie fortäres i enom magha, utan forrottne och forderfvis, af hvilkit åtskilielige siukdomar komma, och serdeles om man äther kiöt och fisk tilsaman ofver en måltidh.

Man skal och dricka gott gammalt öl, som ickie är for sterkt. Man må och theruti hengia holzurt, latine enula campana, eller och stötte lauerbär.

Det är och nyttigt och gott, att man brukar ätikio uti alle retter, som kokes.

Thett vattin man skal koka maten uti, skal vara ferskt kiellovattn, som uttspringher undher then klare himmel.

Underrättelser.

— Förre lektorn d:r Carl Johan Bergman afled i Visby den 22 sistl. jan., 77 år gammal. Hans historiska författarskap gällde hufvudsakligen fäderneön Gotland, af hvars minnen och natur han var en af de mest framstående kännarne och till hvars historia han hade betydande samlingar. Gotlands historia gällde ock hans inträdestal såsom hedersledamot i Vitterhets-, Historie och Antikvitets-Akademien år 1892: *Danmarks sista affär på Gotland 1676—79.*

— Förre kanslirådet d:r F. A. Dahlgren afled den 16 febr. å Djursholm, 78½ år gammal. Efter afslutade studier i Uppsala ingick han i ämbetsverken i Stockholm och tjänstgjorde bl. a. åren 1841—61 såsom amanuens i riksarkivet, där han verksamt deltog i de nyss började arbetena för handlingarnas bättre ordnande. I det i dec. 1843 bildade Svenska Fornskriftsällskapet inträdde han i början af år 1844 såsom sekreterare och skötte denna funktion ända till sin död. För sällskapets räkning utgaf han *Hunds Erik XIV:s krönika*, *Ett fornsvenskt legendarium*, *Läsning för klosterfolk*; för riksarkivets räkning utgaf han *Lagförslag under Karl IX:s tid*; dessutom redigerade han icke mindre än 15 delar af Historiska samfundets handlingar. Intresset för den historiska språkforskningen väcktes härunder och betydande samlingar gjordes för 1500- och 1600-talen, hvilka numera tillhöra Svenska akademien. Bland hans öfriga arbeten må här endast nämnas *Anteckningar om Stockholms teatrar* (1866). Såsom vi förut omnämnt, firades den 1 dec. 1893 i den gamles hem femtionde årsdagen af Fornskriftsällskapets stiftande.

— Professor Wilhelm Arndt afled i Leipzig den 10 jan. 1895, 57 år gammal. I flera år arbetade han för den stora publikationen Monumenta historiæ Germaniæ och idkade därunder särskildt paleografiska studier. Såsom en frukt af dessa har han utgifvit två häften mycket använda *Schrifttafeln*. Utnämnd till e. o. professor i historia vid Leipzigs universitet, vände han sig till den moderna historien och sysselsatte sig med studier för ett större arbete i Tysklands historia efter Vestfaliska freden. Han företog därunder ett par resor till Stockholm, där han flitigt arbetade i Riksarkivet och förvärfvade sig flere vänner. En och annan mindre monografi hann han att utgifva, men det stora arbetet blef aldrig fullbordadt. Förlidet år hade han utnämnts till ordinarie professor vid universitetet i Leipzig i historiens hjälpvetenskaper.

— Professorn Moritz Carriere afled i München d. 19 sistl. januari nära 78 år gammal. Hans vidlyftigaste arbete *Die Kunst im Zusammenhang der Culturentwickelung und die Ideale der Menschheit* (5 band) behandlade konstens, litteraturens och idéernas utveckling samt berörde i sammanhang därmed äfven de epokgörande historiska tilldragelserna.

— Af anslaget till resestipendier och lärda verk har professor J. Paulson i Göteborg erhållit 800 kr. till utgifvande af *Petrus' de Dacia skrifter*.

— Kvarstående sökande till professuren i historia vid Göteborgs universitet vid ansökningstidens utgång den 15 febr. äro docenterna L. Stavenow och R. Kjellén samt fil. d:r H. Larsson.

— Af *Göteborgs Högskolas årsskrift* har redan första numret utkommit. Det innehåller *Studier i ståndsriksdagens senare historia. Presteståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval* af L. Stavenow.

— Af riksantikvarien Hildebrands stora arbete *Sveriges Medeltid* har första delen afslutats med ett häfte om öfver 300 sidor, hufvudsakligen afhandlande mått, vikt och mynt, varupris samt vägar. Af andra delen lär fortsättningen snart vara att förvänta.

— Som bekant har under senaste årtionde samlats ett *Östergötlands Museum* i Linköping. Stiftaren, kaptenen vid första lifgrenadierregementet Anton Ridderstad, har med sällsynt energi och oegennytta ägnat sig åt denna uppgift och arbetar redan under goda utsikter för att få en egen byggnad åt sitt museum. För någon tid sedan har detta efter numera aflidne v. häradshöfding C. Dahlgren såsom testamente erhållit en storartad samling taflor — nära 2,000 nummer — som nyligen afsändts till sin bestämmelseort. Det intresse, som på detta sätt visats fädernebygden af en dess son, skall säkert mana till efterföljd, så att Östergötlands museum icke blott snart kommer under eget tak utan äfven ihågkommes med gåfvor af sådana föremål, som för realiserande af dess uppgift att vara ett provinsmuseum kunna äga betydelse.

— *Svenska literatursällskapet i Finland*, som årligen den 5 febr. (Runebergsdagen) utdelar ett pris af 2,000 mark, hvilket hvart tredje år tillfaller en framstående forskare på det historiska området, har denna gång gifvit priset åt docenten C. G. v. Bonsdorff för första delen af hans arbete »Åbo stads historia under 17:e seklet».

Samma sällskap har vid sitt årsmöte till korresponderande medlemmar kallat arkivarien E. V. Bergman, professor H. Schück och amanuensen i riksarkivet d:r T. Westrin.

— Docenten C. v. Bonsdorff har med fjärde häftet slutat första bandet af sin ofvannämnda Åbo stads historia under sjuttonde seklet. Det afhandlar handtverken och är försedt med talrika illustrationer. Genom vetenskaplig anläggning och systematiskt utförande torde denna stadshistoria höra till det bästa inom den svensk-finska topografiska litteraturen. Genom utgifvande af Åbo stads äldre domböcker och kyrkoråds protokoll under en del af 1600-talet har förf. förberedt sig för sin uppgift. — Andra bandet skall behandla kyrka och skola samt seder och lefnadssätt. Arbetet ingår som bekant i publikationen »Bidrag till Åbo stads historia utgifvna af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum».

— H. E. Aspelins arbete *Vasa stads historia* har med andra delens senare häfte afslutats (så när som på innehållsförteckning, namnregister och vapenplansch).

— Docenten G. Grotenfeld har i Helsingfors utgifvit *Jakob Teits klagomålsregister mot adeln i Finland 1555—56* (388 sid.). Med en numera i Finland vanlig brist på vetenskapligt omdöme, för att icke säga takt, är inledningen skrifven på finska. Den är lyckligtvis tämligen öfverflödig, då själfva textpublikationen, som icke är öfversatt på finska, talar för sig själf. Den meddelar ganska många intressanta drag till frälsets historia.

— I *Historiallinen Arkisto* har professor M. G. Schybergson meddelat ett *supplement* till den samling af *bref från professor Algot Scarin* i Åbo, som i nämnda publikation redan för ett par år sedan blifvit tryckt. De här meddelade tolf brefven äro hämtade ur den intressanta Bergianska samlingen i Vetenskapsakademien och äro mycket betecknande för den lärde professorns historiska ståndpunkt, fulla som de äro af etymologiska och historiska funderingar i den Rudbeckska skolans stil samt af vestgötsk bygdpatriotism. Det utförligaste brefvet, ställdt till Vetenskapsakademiens berömde sekreterare Vargentin, är en hel liten afhandling och ådagalägger Hunnernas forna vistelse i Skandinavien och beröringar med de götiska folken.

— Det *Danske selskab* i Köpenhamn har firat sitt 150-årsjubileum med utgifvande af en festskrift om dess stiftare Jakob Langebek. Sällskapets namn är som bekant närmast fäst vid den omfångsrika publikationen *Danske Magazin*.

— Af H. v. Sybels stora arbete *Die Begründung des deutsches Reiches durch Wilhelm I* ha banden 6 och 7 utkommit och verket därmed uppnått sitt mål, d. v. s. själfva begynnelsen af tysk-franska kriget 1870. Förf. bekräftar uppgiften, att några månader efter furst Bismarcks afgång fråntogs honom tillåtelsen att begagna utrikesministeriets handlingar. Han har emellertid funnit en ersättning härför dels i muntliga meddelanden, som han har mottagit från många framstående deltagare i dessa årens händelser, dels i skriftliga källor af enskildt ursprung, dagböcker, brefväxlingar, otryckta själfbiografier m. m. Han anser sig på detta sätt ha kommit till en tillförlitlig uppfattning af det väsentliga i händelsernas gång, trots nämnda förbud.

— För *preussiska arkivaspiranter* ha utfärdats nya föreskrifter. De böra ha aflagt mogenhetsexamen på klassiska linien, förete intyg om 6 terminers (semestern) universitetsstudier, 2 terminers öfningar vid ett seminarium för historiens hjälpvetenskaper, 2 terminers deltagande i ett historiskt, en termins i ett tyskt-filologiskt seminarium, samt minst en termin deltagit i öfningar i arkivkunskap. Därefter följer en examen, som omfattar tysk historia, rättshistoria, stats- och förvaltningsrätt, historiens hjälpvetenskaper, latin, medelhög- och medellågtyska samt franska.

Generalen Grefve Gustaf Wachtmeister hans släkt och hans fälttåg

Af

A. HAMMARSKJÖLD

8.

Expeditionens utrustning. Flottans styrka och afsegling.

Puke hade alltså »*uti särskild tillkallad krigskonselj*» den 19 juli[1] blifvit utnämnd till »general-befälhafvare öfver kungl. krigsmakten till lands och sjös[2] uti Bottniska viken».

Dagen efter sin utnämning skrifver han: »I anseende till förestående expedition anhålles nämligen, det alle såväl härstädes närvarande som ankommande finnskutor af Ålands fartyg måtte genom herr general-adjutantens benägna biträde beordras tillsvidare härstädes kvarblifva, hvarom äfven Vaxholms fästning torde få behörig del.»[3]

Denna framställning var väl behöflig. Ty märkvärdigt nog hade förbindelsen mellan Stockholm och åtskilliga finska sjöstäder varit ganska liflig under sommaren. Öfverståthållaren grefve Klingspor hade nämligen utfärdat en mängd

---

[1] Protokollet rörande denna krigskonselj finnes bland statsrådsprotokollen af år 1809. Af detta protokoll kan ses, att den nya regeringsformen ej ännu alltid följdes, ej ens af Adlersparre, utan att den hade en rival i Förenings- och Säkerhetsakten. Som detta förhållande är anmärkningsvärdt, är protokollet upptaget i bil. I.

[2] Så kallar han sig själf i ämbets-memorial till W. von Stedingk 20/7. Ank. handl.

[3] Ibidem.

pass för fartyg från finska orter. Gustaf Wachtmeister, Wrede[1] och äfven andra hade icke dolt sina farhågor för den skada dylika förbindelser kunde medföra i militäriskt afseende, men vederbörande synas icke ha fäst något synnerligt afseende vid deras föreställningar. Puke däremot lyckades verkligen skaffa sig gehör.

Vidare begärde han af generalmajor af Tibell den 22 juli, att från krigsarkivet skulle mot kvitto till honom utlämnas »rekognosceringskartor från Torneå älf och till Stockholms skärgård samt öfver Ålands haf.»[2] Dessa kartor borde aflämnas till general Wachtmeister, »som dem under min frånvaro mottager.» Kartorna ha ock utlämnats, hvadan somligas påstående, att man under expeditionen ej haft tillgång på sådana är fullkomligt grundlöst.

Två dagar efter sin utnämning uppsatte Puke förslag till sin stab, såväl hvad örlogsflottan som armén angår, hvilket bifölls. Ett par dagar senare har han äfven gjort det för skärgårdsflottan, ehuru denna handling saknas.

Den 23 juli nämligen gjorde Puke ett kort besök på flottan vid Gisslinge, men han öfvertog icke då formligen befälet. Han återvände redan samma dag till Stockholm efter en kort rådplägning med vice-amiralen Cederström, som därunder fick »nödiga order» såväl angående staben som för de bägge linieskeppen, fregatten Jaramas och 1:sta bataljonen af Sundska-eskadern samt 2:dra och 5:te af Stockholms-eskadern. Alla dessa fartyg jämte barken Kusen och och behöriga ammunitions- och andra fartyg[3] skulle nämligen dagen därpå afgå till den vid Norrteljeviken, på Rådmansölandet liggande lilla hamnen Gräddö och där afvakta öfver-amiralens vidare order. Ty vid denna ort skulle Gustaf Wachtmeister låta största delen af det infanteri, som skulle åtfölja expeditionen, embarkera.

I anledning däraf hade general Wachtmeister redan den 23 juli utfärdat order till öfver-adjutanten öfverstelöjtnant Reuterskiöld, som efter Lagerbrings afmarsch till Norra armén mottagit befälet öfver den i Uppsala kvar-

[1] Om Wredes förtrytelse öfver denna sak se hans bref till Adlercreutz $^{26}/_{7}$, Bil. V.
[2] Kungl. Bref till chefsämbetet vid fältmätningskåren 1805—11. Krigsarkivet.
[3] Journal vid flaggen. Pukes skrifvelse $^{24}/_{7}$. Bil. I.

lämnade delen af 3:dje brigaden, att låta det till denna brigad hörande infanteriet uppbryta »successivt». Den lilla endast 204 man starka bataljonen af Vestmanlands regemente hade redan enligt order af den 21 juli därifrån aftågat till Gräddö, hvadan endast Upplands regemente och Lifgrenadierna hade att följa ofvannämnda order. Af trossen skulle endast fältkistor och ränslar medtagas.

Trupperna skulle ock medföra vanlig ammunition i patronköken af 30 skarpa skott per man och lika mycket »i reserv» å ammunitionsvagnarna. De bägge regementena skulle afgå till trakten af Finsta och Norrtelje och där ställa sig under chefens för 1:sta brigaden, öfverste Fleetwoods befäl, tills den nyutnämnde chefen för 3:dje brigaden hunne anlända.

Den 25 juli fick det infanteri af Stockholms garnison, som skulle åtfölja expeditionen, order att afgå till Gräddö lika rustadt som de ofvannämnda regementena. I följd däraf inskeppade sig den 26 på 5 galerer, af hvilka 4 redan[1] följande natt afseglade, en bataljon eller 365 man[2] af Svea lifgarde, 70 man tillfrisknade af tyska regementena samt den andra bataljonen af Västmanlands regemente, som redan den 15 juli hade samlats i Västerås och därifrån afgått till Stockholm. Dess styrka utgjorde 374 man.[3]

Hvad arméns embarkering angår hade Puke i en skrifvelse af den 24 juli, hvilken näppeligen kan vara ställd till någon annan än general Wachtmeister, gifvit tillkänna, att han lämnat order till sin öfveradjutant major Wirsén att befordra en snar verkställighet af densamma »efter nedanstående repartition», så fort trupperna hinna ankomma till det utsatta stället.[4]

---

[1] Om dessa truppers embarkering se Wachtmeisters order till major Stjernstam och befälhafvaren för lifgardet till fot af ²⁵/₇, ²⁶/₇. Kustarméns handlingar.

[2] I Wachtmeisters extra generalorder $^{26}/_{6}$ nämnes visserligen icke »bataljon», men väl »regementet». Att det blott var en bataljon ses af Wirséns order $^{28}/_{7}$ om embarkeringen, Svea Lifgardes orderjournal för fälttåget 1809, Krigsarkivet.

[3] Wachtmeister skrifver i sin order till major Stjernstam $^{25}/_{7}$, att bataljonen »enligt uppgift» hade denna styrka. Men i Pukes skrifvelse $^{24}/_{7}$ uppges bataljonens styrka med befäl till 364 man. Om regementet för öfrigt se Fredenbergs anteckningar, manuskript i Krigsarkivet.

[4] Bil. I. Denna skrifvelse har nog som bilaga medföljt general Wachtmeisters extra generalorder af $^{25}/_{7}$.

Hela Jönköpings regemente, både den del af detsamma som fanns på arméns flotta[1] och om bord på Försiktigheten och den del, hvilken var i land, skulle fördelas på kanonsluparna, så att hvarje slup utom sin egen besättning skulle som transport intaga 50 man.[2] På Kung Adolf Fredrik skulle embarkera Södermanlands regemente och en del af Kronobergs regemente; på Försiktigheten åter resten af Kronobergs regemente.

Af »Lifgardet till fot skulle 150 man[3] med befäl, af Lifregementsbrigadens grenadier-corps 300 man[4] med befäl samt af Västmanlands regemente 364 man med befäl» från Stockholm afgå till Gräddö,[5] där de skulle blifva »mera sammanlagda, emedan (sic!) 204 man af Västmanlands regemente, som nu» voro vid Norrtelje. Dessa trupper och hela Upplands regemente skulle embarkera på galererna samt några smärre till transport utsedda fartyg.

De tyska regementena skulle till en del embarkera på fregatten Jaramas; de återstående jämte Lifgrenadierregementet[6] skulle fördelas på kanonslupar och andra lediga fartyg.

I följd af denna Pukes skrifvelse utfärdade Gustaf Wachtmeister den 25 juli extra generalorder,[7] genom hvilka brigadcheferna befalldes afsända sina adjutanter till major Wrasén för att med honom öfverenskomma om tiden, då brigaderna vid embarkeringsställena borde »inträffa till undvikande af trängsel och vinnande af tid och ordning.»

Innan inskeppningen skedde, skulle brigadcheferna förrätta invalidmönstring. Det till all tjänstgöring otjänliga manskapet skulle kvarlämnas, men de, som kunde begagnas

[1] Journ. vid Flaggen: enl. extra general-order af [23]/7 skulle 184 man från jollbrigaden embarkera på 2:dra kanonslupsbataljonen och 118 man från chefsgaleren Seraphimerorden på 5:te bataljonen.

[2] Den i föregående not åberopade generalordern påbjuder dock att ingen slup skulle intaga mer än 14 à 15 eller 16 man.

[3] Detta måtte vara en felskrifning, ty af Svea lifgarde medföljde 1 bataljon om 365 man.

[4] Kanske har det i början varit meningen att en del af denna kår skulle åtfölja expeditionen, men att så icke blef förhållandet framgår af kårens egna handlingar. Ty den [24]/7 beordras denna kårs 411 soldater och 117 man vargering att i hufvudstaden aflösa de bataljoner af Västmanlands regemente och Svea lifgarde, som skulle afgå till Gräddö. Krigsarkivet.

[5] Såsom förut är berättadt, afgingo 5 galerer med trupper från Stockholm, en afgick senare än de andra. Denna förde nära hälften af Svea gardes bataljon.

[6] Detta regemente, som vid ankomsten till Stockholmstrakten bestod af 2,400 man, utgjorde nu endast 3 regementsoff., 31 off., 9 af mindre staben, 53 underoff. och 1361 korporaler och soldater; 2:dra rusthållsbataljonen, öfver 600 man stark, hade, såsom förut är omtaladt, ställts under Döbelns order. Dessutom hade ju med Sölfverarms kanonslupsbataljon till Ångermanland, såsom förut är uppgifvet, medföljt 307 lifgrenadierer som besättning.

[7] Kustarméns handlingar. Krigsarkivet.

till rodd eller annat arbete, skulle mottagas och förteckning därpå insändas.[1]

Alla rekryter, som icke voro exercerade, skulle likväl åtfölja expeditionen för att vid annan tjänstgöring användas.[1]

Genom samma generalorder tillkännagaf Gustaf Wachtmeister, att sekundchefen vid Lifgardet till häst, grefve G. Löwenhjelm, som i början af juni återkommit ur den ryska fångenskapen, blifvit utnämnd till chef för 3:dje brigaden.

I anledning af denna sin general-order fick Wachtmeister från chefen för 2:dra brigaden, öfverste Boije, som ännu hade sitt krigskvarter i Ortala, en rapport, hvarur följande utdrag[2] må lämnas:

»Jag har varit högst villrådig i anseende till brigadens uppbrott och afmarsch, och är icke säker, om jag uppfyllt eller mankerat order. Enligt de den 26 dennes kl. 4 e. m. genom en artillerisoldat mig tillställda general-order, påskrifne, att de med kurir afgått och daterade *den 25 sistlidne april*, som jag förmodar bör vara den 25 juli, är mig anbefaldt »att afsända min brigadadjutant för att uppsöka öfveramiralens öfveradjutant, majoren och riddaren Wirsén, och med honom öfverenskomma om tiden, då brigaderna böra till embarkeringsstället inträffa, för att undvika trängsel och vinna tid och ordning». Sedan dessa order med dess bilagor hunnit expedieras till 6 corpser och trenne öfrige brigaden tillhörande ämbetsmän, afreste brigadadjutanten Edelfelt samma natt till skärgårdsflottan och erhöll af öfveradjutanten Wirsén blott den upplysning, att trupperna kunde embarkera, när de till Gräddö ankomma, utan föreskrift i hvad ordning brigaderne borde inträffa, äfvensom han icke kunnat lämna underrättelse om brigadstabens och öfrige ämbetsmäns placering, eller artilleri och kavallerihästars embarkering, som han enligt första order, trodde böra efterlämnas, och att han för öfrigt icke ägde uppbrottsorder att brigaderna meddela». Med dessa upplysningar återkom brigadadjutanten den 28

[1] Denna förteckning har jag ej lyckats få reda på. — I en skrifvelse af Puke 29/7, expedierad på generalorderne 31/7, ses det dock, att af det manskap, som voro rekryter och mindre duglige till tjänstgöring i land, skulle 560 man med 4 officerare och 6 underofficerare afgå till de utanför Singön liggande kanonsluparna, för hvilka i stället till expeditionsarmén skulle afgå 3 officerare, 8 underofficerare och 335 man af Jönköpings regemente, 3 officerare, 6 underofficerare, 229 lifgrenadier; 2 officerare 2 underofficerare, 121 man af drottningens lifregemente samt 2 officerare, 3 underofficerare 118 man af v. Engelbrechtenska regementet. Däremot finnes ingen uppgift, huru stor styrka af detta mindre krigsdugliga manskap medföljt expeditionen för att användas till rodd eller andra göromål.

[2] 29/7. Kustarméns handlingar.

om morgonen, och då jag icke från herr grefven och generalbefälhafvaren erhållit särskildte uppbrottsorder eller befallning att indraga mina på 12 mils utsträckning förlagda posteringar, och jag icke kände ryttmästaren frih. Klinckowströms erhållne instruktion till deras aflösning, eller var anbefalld att dem vid afmarschen kvarlemna, och öfveradjutanten Wirsén likväl förmodat, att expeditionen tisdagen *den 1 augusti borde afgå*, samt herr grefven och generalbefälhafvaren trott trupperna redan vara under marsch, värdes herr grefven och generalbefälhafvaren gracieust inhämta, i hvilken tvetydig belägenhet jag mig befunnit.

Jag har emellertid sökt reda mig utur detta mörker och derföre vidtagit de anstalter, jag nu har den äran herr grefven och generalbefälhafvaren ödmjukast rapportera. Jag har anbefalt alla invaliders aflemnande till major Boije, som i går på förmiddagen ankom, och att dermed magasins- och förrådsvakter skola bestridas, *det enda, hvartill de kunna begagnas.* Posteringen uti Östhammar har jag genom kurir meddelat order att i afton till dess regemente inträffa. Alla öfriga vakter och posteringar indragas i dag kl. 10 f. m., sedan de genom ryttmästaren frih. Klinckowströms kår blifvit aflösta, på det sätt dess instruktion innehåller.

Kronobergs, H. M. Drottningens Lifregemente och von Engelbrechtenska regementet afmarschera i eftermiddag kl. 8 öfver Norrtelje till Gräddö, hvarest befälhafvarne sig böra anmäla hos öfveradjutanten Wirsén den 31 dennes tidigt om morgonen, och hvarom jag honom genom express underrättat.»

Den af Boije omnämnda ryttmästaren frih. Klinckowström var nämligen redan utsedd att kommendera den postering, som Wachtmeister blifvit befalld att kvarlämna vid Grisslehamn och trakten däromkring, för att bevaka kusten, sedan expeditionen afseglat.

Det kavalleri, som skulle åtfölja expeditionen, utgjordes endast af 4 subaltern-officerare, 4 underofficerare, 2 trumpetare, 48 man korporaler och menige under ryttmästare Wahlfelts befäl.[1] Af denna trupp tilldelades 1 subalternofficer, 1 underofficer och 10 gardister hvarje brigad. De återstående synas enligt order af 15 augusti utgjort generalstabsvakt.

[1] Den $^{26}/_{7}$ rapporterar Wachtmeister, att han »beordrat 3 subalternofficerare, 4 underofficerare, 2 trumpetare och 30 gardister af den under den 9 dennes mig nådigst tilldelte skvadronen af Eders Kongl. Maj:ts Lifgarde till häst» att så fort ske kan härifrån afgå till Norrtelje. Af Boijes rapport till Wachtmeister $^{29}/_{7}$ ses, att ryttmästare Wahlfelt, som dittills stått under hans order, skulle inhämta order af chefen för tredje brigaden, Löwenhjelm, som var chef för Lifgardet till häst. Wahlfelt har således med en subalternofficer och 18 gardister förenat sig med dem, som aftågat från Stockholm.

Att Wachtmeister icke fick en större kavalleristyrka än den här ofvannämnda var en stor brist i arméens sammansättning. Denna trupp var nämligen alldeles för obetydlig för att den skulle kunna göra grundligare rekognosceringar. I alla händelser var det ett svårt fel af regeringen att icke låta en större kavalleristyrka åtfölja expeditionen.

I sin order till Reutersköld af den 23 juli hade Wachtmeister befallt, att det i Uppsala varande ammunitionsförrådet skulle genast afsändas till den i närheten af Norrtelje liggande Björnö hamn.

Af trettonde fältbatteriet med servis skulle så många man till Norrtelje afgå, som behöfdes för att mottaga och vårda de hästar, som af fjärde 6℔-fältbatteriets och andra 8℔-haubitzbatteriets skulle kvarlämnas och ej expeditionen medfölja.

Man ser således, att en stor del af Kustarméens artilleri ej skulle medtagas på expeditionen; vidare att en del af de hästar, som tillhörde de batterier, hvilka skulle åtfölja expeditionen, kvarlämnades.

En deltagare i expeditionen, Pehr Sparre, berättar, att Wachtmeister klagat öfver expeditionens ofullständiga utrustning, hvilket bekräftas från andra håll. Så t. ex. då Wachtmeister begärde »gröfre artilleri», svarade man honom »det fins inte». När han åter yrkade på flere hästar, fick han följande besked: »dem skall ni taga från fienden»[1] i Västerbotten. Hvad förstnämnda anhållan beträffar, måtte den ha gällt positionsartilleri men icke fältkanoner. Ty af gröfre kanoner än 6 ℔ har fältartilleriet ej bestått.

Hvad åter den andra begäran, eller den om flere hästar, beträffar, har den nog blifvit gjord, hvilket synes framgå af ett bref[2] från öfversten frih. Boije till general Wachtmeister, i hvilket det om denna sak säges:

»Artilleriet har nu tvenne dagar exercerat med krut, och hästarna behöfde denna undervisning, som likväl redan haft den verkan, att de därvid förhålla sig så trankilt som gamle erfarne krigare. *Detta ökar ännu mera saknaden, om de skola efterlemnas. Jag förlitar mig hvarken på bondhästar, om de vore möjliga att erhålla uti ett redan utplundradt land, eller på båtsmän, om de ock i allt öfrigt*

[1] Ant. om och af gen. v. Döbeln, III, s. 52.
[2] Bil. I, $^{25}/_{7}$.

hafva en dragares egenskaper. Då de intet kunna förspännas med annat än handlinor, som de bekvämt kunna kasta ifrån sig, förutser jag deras hastiga skilsmessa från kanonerne, om någon fientlig kula skulle stanna i anspannet. Går en kanon därvid förlorad, så sätter visst nuvarande förvaltning af sjö- och landtärender sådant på en stackars befälhafvares räkning.

Var därföre nådig, och om möjligt är. låt oss få behålla våra oskyldiga kreatur vid kanonerna.»

Det artilleri, som åtföljde expeditionen, utgjorde likväl 16 pjeser ur Svea artilleriregemente, nämligen första och fjärde 6-℔ åkande fältbatterierna, hvartdera om 6 kanoner, samt fyra 8-℔ haubitzer. Fältbatterierna hade anspann. Detta synes likväl från början ej varit ämnadt, att döma af Boijes ofvan anförda framställning. Däremot medtogos inga hästar för haubitzerna. Inalles åtföljde endast 229 hästar[1] för kavalleriet och artilleriet expeditionen.

Orsaken till att expeditionen försågs med ett otillräckligt antal hästar är svår att finna. Icke kan den gärna vara att söka i brist på penningar; ty man hade ju vid denna tidpunkt råd att till Paris afsända en stor ambassad bestående af »excellensen Essen, statsrådet Lagerbielke, generaladjutanten Peyron, kavaljererna Brahe, Stjerncrona och v. Essen» Och man kan ej annat än instämma med Adlercreutz, som i ett bref till Wrede skrifver:[2] »hvad denna karavan skall kunna uträtta, som svarar emot kostnaden, skall tiden utvisa, men allt dirigeras af små enskilda afsigter och interessen».

Icke heller har den bristfälliga utrustningen med kavalleri haft sin grund i att man saknade tillgång på manskap och hästar; ty såsom förut har visats, funnos både det ena och det andra, om också icke till öfverflöd. Af Lifgardet till häst och Lifregements-brigadens husarer hade ju erforderligt antal trupper kunnat tagas. Behöfde man kavalleri i hufvudstaden, hade ju i stället för det förstnämnda regementet Lifregementets kyrassierer kunnat inkommenderas. Om endast de 50 man af Lifgardet till häst

[1] Jfr Ad. Lindström, Öfveramiralen, frih. Pukes expedition till Västerbotten, s. 15 och bil. II. På det förstnämnda stället tyckes förf. mena att i ofvannämnda antal hästar äfven det högre befälets ingingo. Detta motsäges dock af bilagan.

[2] Bil. V: $^{27}/_{7}$.

jämte nödigt befäl,[1] hvilka på Wachtmeisters begäran oberidna kommo att som skarpskyttar åtfölja expeditionen, i stället varit beridna, hade ju Wachtmeisters kavalleristyrka fått en väsentlig förstärkning, enär den i detta fall hade blifvit dubbelt större än den nu blef. Felet har legat hos regeringen, och är att söka dels i dess slapphet, dels i dess brist på förutseende. Ty när man, såsom förut är visadt, så länge varit betänkt på denna expedition och den 19 juli i en särskild krigskonselj formligen beslutit denna expedition, så är det högst besynnerligt, att generalintendenten för Kustarmén Klingstedt först »den 29 juli erhöll order att till den 5 augusti hafva 14 fartyg för kavalleri och artilleri förbyggde». Klingstedt skrifver härom: »öfvertygad, att det var hastigheten af denna expeditions utrustning, som så hufvudsakligt borde verka på dess lyckliga utgång, använde jag yttersta bemödande för verkställigheten; i hvilket afseende jag genast begärde, att alla i staden befintliga skeppstimmermän borde till polisen kl. 3 på eftermiddagen inkallas, hvaraf 140 st. antogos, och hälften samma afton började arbetet på de under tiden krönte och till Blasieholmen uppförde 14 st. Finnskutor; hvarefter arbetet sålunda natt och dag fortsattes intill den 5:te om morgonen, då fartygen med god vind afseglade till destinerad ort, hvarest de på aftonstunden inträffade.[2]

Men det var icke endast ordern för byggandet, som blef för sent utfärdad, utan vederbörande gjorde sig äfven skyldiga till samma försumlighet, då det gällde anskaffandet af proviant för expeditionen. Ty det var först den 29 juli, som Klingstedt fick befallning att anskaffa proviant för tvenne månader för 7,000 man. Denna proviant borde vara inlastad och till Gräddö ankommen äfvenledes den 5 augusti.

»Men som proviantanskaffningen», såsom Klingstedt skrifver,[3] »berodde af Krigsdepartementet, och till den bestämda dagen för ex-

---

[1] Se vidare härom Wachtmeisters mem. af 30/7 och Adlercreutz svar 31/7. I det sistnämnda medgifves att 1 ryttmästare, 4 underofficerare och 50 gardister för nämnda ändamål blifvit beordrade att medfölja. Kustarméns handlingar.

[2] G. F. Klingstedt, Ekonom. bidrag. Fälttågen 1808, 1809, 1813 och 1814.

[3] Klingstedts anf. skrift s. 31—33. Jfr krigsförvaltningens skrifvelse 5/8 till viceamiralen Cederström, bil. I, Skeppsholmens arkiv.

peditionens afgång till Gräddöviken endast halfva proviantbehofvet blifvit framskaffadt, så, på det ej expeditionen måtte uppehållas, afsändes den erhållne provianten, som på föreskrifven tid var i Norrtelge, i den förmodan, att innan halfva provianttillgången var åtgången, skulle återstoden kunna vara att påräkna. Huru missräknade jag mig icke häruti, då den fördelning af stora flottan, som låg i Gräddöviken, till de truppers proviantering, som derå embarkerat, reqvirerade nära hela den provianttillgång, som blifvit afsänd. Jag begärde därföre genom en afsänd express, att återstående provianttillgången måtte skyndsamt från Stockholm afsändas, och afreste sjelf landvägen, för att från Öregrunds och Gefle magasiner afsända proviant till flottan, hvilken i anseende till dess uppehåll under seglingen till Härnösand också lyckligen erhöll densamma. Då flottan sedan inträffade i Hernösand, provianterades armékorpsen med 3 dagars torrföda, för att ej dermed hindras vid sjelfva debarkeringen».

Orsakerna till att dessa befallningar blifvit för sent beslutade och utfärdade torde i väsentlig mån berott på det spända förhållandet mellan Adlersparre och Adlercreutz. Den enhet, som var af nöden för expeditionens utrustning, kom nämligen därigenom att saknas. Att Adlercreutz' myndighet såsom generaladjutant för arméen fortfarande var kringskuren af Adlersparre framgår af följande bref[1] från den förre till den senare:

»Min egen bror! — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

Jag har märkt på någon tid, att Konungen i kommandomål, hvilka tillhöra mig som dess tjenstgörande Generaladjutant att föredraga, gått mig förbi, hvilket utmärker ett minskadt förtroende och leder till än större oordningar än dem vi redan känna oss hafva. Misstroende och kabaler emot mig har jag dessutom länge erfarit. Medvetandet af mina rena tänkesätt och oförvitliga uppförande, så i enskildta som allmänna affärer, har satt mig öfver allt sådant; hvarföre jag med liknöjdhet och lugn afvaktat slutet på vår invecklade belägenhet; men i allt hvad som rörer min tjenstebefattning, kan jag icke vara indifferent, och låter mig omöjligen kompromettera mig; detta har jag underdånigast framställt och fått Kongl. Maj:ts nådiga löfte, att allt som rörer kommandomål skall få gå i sin lagliga och behöriga gång och ordning. Jag önskar derför, att du i allt, som rörer det militära, hyser det förtroende till mig. som jag vet mig förtjena; och var försäkrad, att ingen skall vara mera nitisk än jag, att understödja allt, som kan lända till Konungens och fäderneslandets bästa.»

[1] Handl. rör. Sveriges äldre, nyare och nyaste hist., VI, s. 1—3.

Då detta bref skrefs, hade Adlersparre aftågat med sin fördelning af Västra arméen till norska gränsen. Kanske syftar Adlercreutz endast på hvad som förekommit, medan Adlersparre ännu var kvar i Stockholm, men det är högst sannolikt, att han äfven *efter* sin rivals aftåg haft skäl till missnöje i ofvannämnda hänseenden. Ty sedan Adlersparre var borta, blef det »hufvudsakligen 'hans vän' Platen, som tog befattningen med beredelserna till expeditionen i Västerbotten».[1]

Men Platen måtte redan kort efter den särskilda krigskonseljen, eller före den 23 juli,[2] afrest till engelska flottan i Finska viken för att underhandla med sir James de Saumarez. Först den 26 återkom han till Sverige. Månne orsaken till att Klingstedt ej fick ofvannämnda befallning förr än den 29 stått i sammanhang med denna Platens bortovaro?

I samma bref omnämner Adlercreutz äfven Svea gardes och Västmanlänningarnes sinnesstämning, då de i Stockholm skulle inskeppa sig till Gräddö, i ordalag, som icke sakna en viss spetsighet mot Adlersparre:

»I går[3] embarkerade Lifgardet och Västmanlänningarne, hvarvid ett myteri höll på att utbrista, i det mesta föranledt af fylleri: de förstnämnda påstodo sig äga innestående fordringar och sade sig vilja hafva samma förmåner som Västra arméen; Västmanlänningarne klagade att de blifvit skilda från Västra arméen m. m.»

Det är redan förut omtaladt, att Adlercreutz och Wrede icke voro belåtna med Pukes utnämning. Men att Puke själf icke varit så alldeles glad öfver det ansvarsfulla befäl han fått sig uppdraget, framgår af följande ord af Adlercreutz till Wrede: »Generalissimus eller rättare sagdt *ami-*

---

[1] Louis de Geer, Valda skrifter, s. 219. Frih. de Geer uppvisar likväl icke, huru Platen »tog befattning med beredelserna», *utom* hvad hans underhandlingar med sir James de Saumarez beträffar. Se härom längre fram.

[2] Handl. rör. Sveriges äldre etc. hist., V, s. 25.

[3] Trupperna skulle sålunda ha inskeppat sig 27/7. Enligt Wachtmeisters order skulle detta ha skett den 26/7, åtminstone hvad den största delen af dem angår. Af Wetterstedts bref 26/7 till Adlersparre i ofvan citerade urkundsamling VII, s. 1—3 ses ock, att trupperna embarkerade 26/7 men afseglade på natten.

ralissimus, är en hederlig karl, som visst icke är nöjd med sin stora makt».[1]

Hvad Gustaf Wachtmeister beträffar, känner man af honom intet muntligt eller skriftligt uttalande, som visar, att han känt sig missnöjd öfver Pukes utnämning. Men det är nog högst sannolikt, att han, lika litet som Wrede, gärna sett sig förbigången af en amiral. Hvad man inom Kustarméen tänkte i anledning af Pukes utnämning torde likväl framgå af det ogement dråpliga bref öfversten frih. Boije i anledning af denna sak skref till sin general. Den allvarsamme och taktfulle Wachtmeister tycktes likväl icke illa ha upptagit Boijes skrifvelse, ehuru den näppeligen stod i öfverensstämmelse med den vördnad, som den militäriska disciplinen fordrade af en underordnad, då han yttrade sig om expeditionens öfverbefälhafvare.

»Sedan öfveramiralen frih. Puke nu fått befälet till lands, hafva de besynnerligaste hafsdjur börjat göra landstigningar. Jag har den äran öfversända ett prof på denna nya landtmilice. Fänrik Gerdes, som i går afton var utgången på ett vanligt fiske och intet anade något fientligt från sjösidan, upptäckte ett alldeles okändt vattendjur, råkadt på grund uti en liten strömränna vid landet. Osäker, om det verkligen var af våra allierade, och med pligten att försvara sin trand attackerade han den förmente fienden, som efter ett hårdnackadt motstånd och efter flere kastningar af 20 alnars höga vattenkolonner dödades och tillfångatogs. Då ingen sådan fisk på flere mansåldrar blifvit fångad, och rospiggen i allmänhet är föga hemma i naturalhistorien, uppstod en gruflig tvist om hvad släkte den tillhörde, och sedan den församlade menigheten öfvervunnit sin första förskräckelse och blifvit fullkomligt förvissad, att detta fasans djur nu blott utgjorde ett liflöst ting och således kunde utan lifsfara nalkas, upptäcktes vid närmare undersökning, att det var en ovanligt stor *stör* af mellan 3 och 4 lispunds vigt, och som skall vara den läckraste fisk man någonsin förtärt och i släktskap med lax.

Fänrik Gerdes har gjort mig en present däraf, men sådant är af naturen skapadt för palatset och icke ämnadt att pryda ett tarfligt bord uti en Eremitage. Om herr grefven och generalen finner honom för raritetens skull värdig att presenteras uti konungens kök, så har han åtminstone figuren för sig. Från mig är han likväl förpassad till herr grefvens och generalens eget. Han är fångad i går afton sent, har sedan legat uti iskällare, och reser nu under svalkan till hufvudstaden. Han dog genast af sine blessyrer och har intet

---

[1] Bil. V: 27/7.

varit i läkarhand. Jag har bedt kuriren anmäla honom i tullen som en död resande, hvilken i anseende till dess sällsynthet kan begrafvas på landet. Jag vill ej förmoda att han anses för kontraband och därigenom stannar hos gref Ugglas. Då är han olycklig äfven efter döden, och mitt ändamål förfeladt.»[1]

Truppernas embarkering vid Gräddö försiggick under de tre eller fyra sista dagarne under juli och varade ända till den 2 augusti, ehuru icke precis efter den »repartition» Puke den 24 juli befallt.[2] Den 2 augusti på eftermiddagen gjordes skärgårdsflottan klar för att kunna afsegla följande morgon kl. 2. Trupperna hade dessförinnan öfvats i att embarkera och debarkera. Den 3:dje befallde major Wirsén galererna Småland, Västgöta-Dal, Västmanland och transportbåten N:o 13 att åtfölja honom till Singön för att med de under major Sjöholms befäl varande 1:sta och 3:dje kanonslupsbataljonerna göra det utbyte af trupper, som Puke den 29 juli befallt.

Puke hade emellertid redan flera dagar förut, eller den 31 juli, ankommit till Gräddö och där embarkerat på Kung Adolf Fredrik, under det att manskapet mannade rå. Öfveramiralsflaggans hissande på sistnämnda linieskepps stortopp och den omedelbart därpå följande väldiga kanonaden förkunnade för hela flottan och alla regementena, att expeditionens öfverbefälhafvare var ankommen och själf öfvertagit högsta kommandot. Cederström måtte ha ställts under Pukes befäl. Ty ehuru han redan den 29 juni blifvit befordrad till viceamiral, kungjorde han detta för flottan först den 31 juli, då han äfven hissade sin flagg på chefsgalerens förtopp.

Hvad truppernas embarkering på de bägge linieskeppen och fregatten Jaramas beträffar, var denna fullbordad redan den 1 augusti, hvarefter öfveramiralen med dessa skepp afseglade till Tjockö, där de lågo för ankar några dagar, under hvilken tid fyra däckade kanonslupar af major Dorphs bataljon jämte flera andra fartyg äfven ankrade därstädes för att åtfölja örlogsskeppen, då dessa under Pukes omedelbara befäl skulle gå till hafs norrut.

---

1 ²⁷/₇, bil. I.

2 Så t. ex. embarkerade på Försiktigheten utom Kronobergs regemente äfven delar af de tyska regementena. Se loggboken, där det embarkerade manskapets numerär är specificerad.

Under denna tid, eller den 5 augusti, fick Puke besök af sin och Adlersparres vän konteramiralen statsrådet frih. B. B. v. Platen, hvilken, såsom förut är omtaladt, »hufvudsakligen» haft med förberedelserna till expeditionen att göra. Hvad som afhandlats mellan de bägge amiralerna är okändt. Kanske hade de ej råkats efter Platens återkomst från besöket hos amiral de Saumarez. I så fall har nog det, som Platen kommit öfverens om med engelsmännen, varit på tal, hvarom längre fram skall berättas. Den 6 augusti återreste Platen till Stockholm.

Uppgifterna om flottornas storlek och sammansättning liksom om de expeditionen åtföljande landttruppernas styrka äro hvarandra mycket olika.[1] Detta gäller icke blott hvad de tryckta arbetena angår, utan äfven om själfva urkunderna, af hvilka flera innehålla mot hvarandra stridande uppgifter. Fördenskull är det i högsta grad svårt och för närvarande till och med omöjligt att uppgifva fullt exakta siffror såväl för arméen som för sjötrupperna. Hvad den förstnämndas styrka angår, uppger major Lindström, som bäst och grundligast studerat denna expedition, att hela den inskeppade styrkan af landttrupper utgjort »7,587 stridande, hvarifrån dock, för bedömande af arméens verkliga styrka, böra afdragas omkring 700 man såsom sjuke, å fartygen kvarlämnade vakter och handräckningar m. m.» Såsom längre fram skall visas måste dock allt mer än 700 man afdragas. Att Puke i sin meritförteckning uppger arméen till endast 6,000 man betyder mindre, ty hans uppgifter därstädes om flottan äro bevisligen oriktiga. Ännu mindre tilltro förtjänar Adlercreutz' utsago i ett bref till Wrede, eller att Puke skulle komma med 5,000 man. Med säkerhet kan dock visas, att den krigsdugliga styrkan af Wachtmeisters armé utgjorde nära 6,500 man.[2]

[1] Om kustarméens hela styrka såväl *med* som *utan* expeditionstrupperna, se styrkeförslaget för juli månad, bil. I.

[2] Ofvan anf. arb., s. 14—15. Förf. stöder sig på major Königs i bil. II i ofvannämnda arbete införda »förslag». Enligt detta skulle styrkan af de trupper, hvilka såsom transport voro embarkerade å stora och lilla flottan, utgjort utom befäl och spel 6,803 man, hvartill kommo 739 man landtvärn (s. 15) och 250 man af Jönköpings regemente, som varit kommenderade till tjänstgöring på skärgårdsflottan. Men dessa uppgifter äro näppeligen fullt exakta. Ty för det första var det icke endast af Jönköpings regemente, som en del var kommenderad till denna tjänstgöring,

Däremot är Adlercreutz' uppgift till Wrede riktig, att Puke skulle komma »med en considerabel flotta». Örlogs- och skärgårdsflottans stab, sammansättning, styrka och besättning voro följande:

Öfverbefälhafvare.

Öfveramiralen, frih. J. af Puke.

Örlogsflottan:
stab

Flaggkapten:	konteramiralen M. P. v. Krusenstierna.
Öfveradjutant:	kapten O. G. Nordenskjöld.
Stabsadjutant:	kapten N. G. Fischerström.

fartyg

Linieskepp:		*chef:*
Flaggskepp:	Kung Adolf Fredrik,	öfverste N. P. Petersén.
»	Försiktigheten,	» D. G. Blessingh.
Fregatt:	Jaramas,	major Hauswolff.
Briggen	Svalan,	kapten K. Cronstedt.
Kuttern	Örn	löjtnant K. Wollin.

Skärgårdsflottan:
stab

Öfveradjutant vid flaggen:	major K. Wirsén.
Stabsadjutant:	löjtnant J. K. Blomstedt.
»	» A. K. Bruncrona.

* * *

Eskaderchef:	major K. J. Hjärne.
Adjutant:	löjtnant Graner.
Intendent:	kapten Wahrenberg.

fartyg

	Galerer:	*chef:*
1:a div.	Taube,	kapten J. Ekelöf.
	Småland,	underlöjtnant K. H. Geigel.
2:a div.	v. Rosen,	kapten Olivelöf.
	Västervik,	underlöjtnant K. G Gedda,
3:e div.	Västmanland,	kapten v. Schneidau.
	Västgöta-Dal,	underlöjtnant Löwenadler.[1]

---

utan äfven delar af Änkedrottningens lifregemente och det Engelbrechtenska, omkring 120 soldater af hvardera, hvilka efter ankomsten till Ratan förenade sig med sina bataljoner. Krigsarkivet.

[1] Om galercheferna finnas motsägande uppgifter och misskrifningar af deras namn.

Kanonslupar:	*chef:*
1:a Sundska bataljon,	kapten J. R. Ögnelood.
2:a af Stockholmseskadern,	» K. U. af Klercker.
5:e » » (8 kanon- 4 haubitzslupar),	» frih. A. L. Klinckowström.
Däckade kanonslupsbataljonen: 4 st.	» Jägerfelt.
Mörsardivisionen: 4 st.	» de Brunck.
Barken Kusen.	

Linieskeppen voro ej rustade till strid; deras kanoner voro nedhalade och deras besättning af sjömän troligen ungefär densamma som förut, eller 174 man. De voro således endast att betrakta som transportfartyg. Skärgårdsflottan bestod alltså, såsom Adlercreutz skref till Wrede [$^{21}/_{7}$, bil. V], af »en considerabel flotta», eller 51 beväradе fartyg. De däckade kanonsluparna voro *icke 6*, såsom major Lindström (s. 15), uppger, han torde ha medräknat de 2, som sedan juni voro uppe i Ångermanland och först i Härnösand stötte till flottan), utan *endast 4*, hvilka först den 2 augusti ankommit till Gisslinge (Journal vid flaggen). Men det hade varit meningen, att hela major Dorphs däckade kanonslupsbataljon skulle ha medföljt expeditionen; den 19 augusti anlände nämligen ytterligare 2 af denna bataljon till Gisslinge och afgingo följande dag »till Norrbotten» under kapten Rotkirchs befäl. Den 22 ankommo 2 andra under underlöjtnant Vogelsang, hvilka afgingo följande dag. Först den 28 ankom major Dorph själf med sitt chefsfartyg till Gisslinge och afseglade nästan omedelbart därefter norrut för att taga befälet öfver sin bataljon, men såväl de sistnämnda 4 sluparna som han själf kommo för sent för att deltaga i krigsoperationerna. (Om uppgifterna angående dessa slupar se Cederströms rapporter $^{21}/_{8}$, $^{24}/_{8}$, $^{31}/_{8}$. Ankomna handl.; om hela däckade kanonslupsbataljonen Dorphs rapporter i samma urkundsamling.)

De obeväradе fartygen åter utgjordes, utom af ammunitionsbåtarne, af chefsjakterna Gustafva, Falken — denna förde en stor del af Wachtmeisters generalstab — Fredrika och sumparna Jehu och Lejonet med brigadcheferna och deras staber, samt af sjukfartyg, nämligen galeasen Clarina, som förde 1:e fältläkaren prof. Almroth och medikamentsförrådet, sjukbriggen Elisabeth och en öppen sjukbåt; major Lindström omtalar två sjukfartyg hvartdera med 90 sängar, samt af proviant- och transportfartyg. Dessa sistnämnda kunna dock ej närmare specificeras på annat än följande sätt: proviantskeppet Triton, proviantgaleren N:o 1, transportfartyget Hvita Gåsen, galeasen N:o 34. Major Lindström säger, att 40 roslagsskutor blifvit förbyggda till transportfartyg, bland dessa voro väl då de 14 finnskutor Klingstedt förbyggt och de transportbåtar, som omtalas i Wirséns order. Med säkerhet kan i alla fall påstås, att de obeväradе fartygens antal varit större än de bevärades. Tilläggas må ock, att »åtskilliga proviantskepp» enligt Cederströms rapport $^{21}/_{8}$ flera dagar *efter expeditionens afsegling* från Stockholm afgått för att förena sig med Pukes flotta. Af örlogsfartygens loggböcker ses, att proviantfartyg från andra orter i riket äfven ankommit till flottan.

Om flottans besättningsstyrka finnas inga exakta uppgifter, enär tyvärr styrkeförslag öfver denna lika så litet finnas som öfver Cederströms flotta. Major Lindström påstår (s. 16), att Pukes flottor haft »2,500 man sjötrupper», hvilket är orimligt. I detta antal har han nog medräknat de *landttrupper*, som utgjorde en del, och hvad skärgårdsflottan angår, största delen af fartygens besättningar. Trupper af flere regementen utgjorde nämligen under expeditionens uppsegling fartygsbesättningar, hvilka dock efter framkomsten till Ratan afgingo och förenade sig med fältarméen.

Hvad Pukes stab angår, hade öfveramiralen, såsom nämndt är, redan den 21 juli i ett memorial föreslagit örlogsflottans stab, och samma dag *»för arméens ärenden»* till sin öfveradjutant, majoren frih. J. A. Ankarsvärd, till adjutanter åter kaptenen vid artilleriet J. F. Boy, ryttmästaren vid Smålands dragoner J. Weidenhjelm samt kornetten vid samma dragoner grefve G. K. A. Ehrensvärd. Sistnämnda officerare hade nog blifvit föreslagna under påverkan af Adlersparre och hans vänner. Ankarsvärd hade ju varit chef för Adlersparres generalstab och var dessutom son till landtmarskalken vid 1809 års riksdag, sedermera grefven och generallöjtnanten Mikael Ankarsvärd. Hvad de andra tre officerarne beträffar, är om dem föga kändt, med undantag af Ehrensvärd. Han var nämligen son till den bekante konstfilosofen och generalamiralen och blef slutligen chef för Smålands dragonregmente.

Däremot har nog Puke själf föreslagit ofvannämnda officerare af örlogsflottan; och såväl om dessa som om de för arméen föreslagna stabsofficerarne skrifver han i sitt memorial, att han för deras »kunskaper, nit och verksamhet att befrämja Kongl. Maj:ts höga tjenst» ägde »det fullkomligaste förtroende». Ett bättre val till flaggkapten än det af sin vän »Moje» Krusenstierna hade väl Puke ock knappast kunnat göra. Han var nämligen en af örlogsflottans erfarnaste och dugligaste officerare. Under 1808 års sjökampanj hade han under amiral Nauckhoff varit flaggkapten, hade särskildt utmärkt sig vid attacken på ryska skärgårdsflottan i Jungfrusund natten mellan den 17 och 18 augusti. För sitt förhållande i denna olyckliga men ärorika strid hade han blifvit riddare af stora korset. 1809 på våren hade Krusenstierna fått befälet öfver de 15 linieskepp och fregatter, som enligt Pukes förslag blifvit utrustade och utlagda på redden för att försvara inloppet till Karlskrona. Den 23 juli fick Krusenstierna order af befälhafvande amiralen i Karlskrona, frih. M. Palmqvist att »genast aflemna» detta befäl och »skyndsamt» begifva sig upp till Stockholm.[1] Vid sin an-

[1] General-Ordres, utgifna genom befälhafvande amiralens adjutant. — Expeditioner från den 12 juli 1800 till den 29 december 1812 (finnes i den del af örlogsflottans handlingar, som Krigsarkivet till låns bekommit).

komst dit eller kort förut utnämndes han till konteramiral. Den 2 augusti hade han ankommit till Gräddö.

Kapten O. G. Nordenskjöld var brorson och på sätt och vis fosterson till Pukes gamle vapenbroder, Gustaf III:s utmärkte amiral, Otto Henrik Nordenskjöld. Släktskapen med denne amiral hade väl kapten Nordenskjöld hufvudsakligen att tacka för att Puke gjorde honom till sin förste adjutant. Dock må erkännas, att kapten Nordenskjöld var en behjärtad man, hvilket han på ett lysande sätt visade, då han »kommenderade första kolonnen af barkasser och slupar vid ofvannämnda attack» på ryska skärgårdsflottan vid Jungfrusund.[1]

Hvad skärgårdsflottans stab och officerare beträffar, voro Wirsén och Hjärne de mest framstående, men om deras lefnadsomständigheter är redan förut taladt. Om den förre må tilläggas, att han på ett utmärkt sätt hade ledt hela arméens embarkering.

Den 1 augusti utgaf Puke en order, att Wirsén i egenskap af tjänstgörande öfveradjutant vid Flaggen skulle föra kommandot öfver den fördelning af arméens flotta jämte de densamma åtföljande transportfartygen, som från Gräddö ofördröjligen skulle afgå.[2] Sedan Wirsén den 3 augusti hämtat proviant i Norrtelje och med de under major Sjöholms befäl liggande båda kanonslupsbataljonerna vid Singö utbytt manskap, afgick han den 4 augusti inomskärs norrut till Härnösand, där han skulle förena sig med de örlogsskepp och andra fartyg, som under öfveramiralens eget befäl utomskärs skulle afgå till nämnda stad. Enligt Wirséns marschordning skulle skärgårdsflottan med de densamma åtföljande transportfartygen segla i följande ordning: först galererna »i venster af marscherad kolonn» divisionsvis. Af galererna hade Västmanland, Småland och Västervik hvar sin transportbåt med manskap, Västgöta-Dal däremot två transportfartyg. Galeren Västmanland skulle såsom trög seglare gå i teten. Därpå i centern alla transportfartygen utom de, som voro galerdivisionerna tilldelte. Så-

[1] O. G. Nordenskjöld avancerade efter hand ända till amiral i Kongl. Maj:ts flotta samt upphöjdes i friherrligt stånd.

[2] Svea lifgardes orderjournal under sjöexpeditionen 1809. Krigsarkivet. I denna journal finnas äfven nedanför åberopade af Wirsén utfärdade order för arméens flotta.

som en generalregel under marschen skulle gälla, att hela flottan skulle hålla sig tillsammans enligt anbefalld marschordning och så nära som möjligt följa i ledarens kölvatten. Med allra största uppmärksamhet skulle alla signaler, som gjordes under dagen eller natten följas. Chefsjakten Gustafva, på hvilken Wirsén själf var ombord, och som hade »blå standert och vimpel på toppen», tillhörde avantgardet. I centern skulle intendenten, kapten Wahrenberg från barken Kusen hafva öfversikt öfver transportflottan, hvarför alla de order, som han gaf, prompt skulle åtlydas af hvarje transportfartyg. Arrièregardet under major Hjärne skulle bildas af kanonslupsbataljonerna i följande ordning: först 2:dra bataljon med sina kokbåtar, därefter den 5:te och 1:sta med sina, sist kom mörsaredivisionen med sina kokbåtar och tilldelte fartyg. Det ålåg Hjärne att se till, att intet fartyg blef efter.

Den 8 augusti kl. 3 på morgonen lyfte örlogsskeppen samt öfriga med dem följaktiga fartyg ankar vid Tjockö och gingo under en matt sydost under segel. Örlogsbriggen Svalan och kuttern Örn följde något senare på dagen efter, ty de hade legat för ankar i närheten af Kapellskär. Däremot måtte de 14 finnskutor, som Klingstedt låtit förbygga för kavalleriet och artilleriet, ha åtföljt öfveramiralens eskader, emedan de ju enligt Klingstedts egen uppgift först den 5 aug. ankommit till sina beståmmelseorter. Dessa trupper hade embarkerat till större delen vid Björnö, en del af artilleriet dock vid Bredvik.

Redan kl. 5 observerade man från flaggskeppet, att linieskeppet »Försigtigheten stannat på ett midt i farvattnet beläget hittills icke upptäckt grund.» Detta låg sannolikt i Hafssvalget. Öfveramiralen lät genast flaggskeppet ankra, och sände de däckade kanonsluparna »att assistera Försigtigheten, som efter att hafva bringat tyngden förut och utfört sitt ankare, vindade sig af grundet och var åter kl. $^{1}/_{2}7$ på flott vatten, Gud vare lof, utan att hafva erhållit märkbar skada». Jaramas, som »i anseende till infallande regntjocka» hvarken kunnat se öfveramiralens signal eller manöver att ankra, hade under tiden fortsatt sin färd förbi Arholma. Kl. en kvart till 8 voro de bägge linieskeppen jämte de däckade kanonsluparna åter under segel och passerade något öfver

kl. 8 Arholma,[1] men framkommo till Härnösand först sent om aftonen den 11 augusti. Arméens flotta var då ännu icke framkommen.[2]

General Wachtmeister hade hvarken medföljt Puke eller Wirsén. På Adlercreutz' uppmaning hade han nämligen landvägen begifvit sig upp till Härnösand[3] för att där rådgöra med Wrede. Puke hade märkvärdigt nog fått samma råd och synes, till en början åtminstone, icke varit ohågad att följa detsamma, ehuru han sedan ändrade mening. Wachtmeister fick således resa ensam. Enligt en uppgift skall han redan den 28 juli med fortifikationsöfversten Cedergren och stabsadjutanten von Platen afrest dit öfver Norrtelje.[4] Den 4 eller senast den 5 aug., var han, såsom längre fram skall visas, framkommen till Härnösand.

Det är redan förut omnämndt, att ryttmästaren frih. Klinckowström fått befälet öfver den truppstyrka, som skulle bevaka kusten från Östhammar öfver Grisslehamn till Norrtelje. Hans styrka bestod af den skvadron af Lifgardet till häst, som förut hört till 2:dra brigaden, men som likväl var förminskad med de 18 man, som åtföljt expeditionen, samt af Roslags skvadron af Lifregementets kyrassierer, som dock endast i nödfall borde från roten kommenderas. Hans infanteri bestod endast af »mindre brukbart manskap af olika regementen och kårer», hvilket Wachtmeister kvarlämnat, samt af alla från sjukhusen[5] tillfrisknade och från hemorten ankommande rekryter för de expeditionen åtföljande regementena.[6]

---

[1] Pukes allerunderdånigste rapport 8/8. Ank. handl.

[2] Pukes rapport 14/8. Bil. VII.

[3] Bil. V: 27/7.

[4] Lindström, s. 16. Order med hans underskrift finnas dock utfärdade under senare datum. Dessa kan han dock ha underskrifvit före sin afresa.

[5] I sin rapport 31/7 begär Wachtmeister, att, emedan K. Maj:t ej besvarat hans anhållan om att regementsläkaren Zotterman skulle förordnas till fältläkare för expeditionen, fältläkaren Ahlander i stället blefve det för expeditionstrupperna, emedan förste fältläkaren i anseende till ett kvarlämnadt antal af 1,200 sjuka icke ifrån deras vård kan skiljas. Han begärde ock att sjukhusläkaren Samuelsson beviljades det af honom föreslagna traktamente af 2 rdr 24 sk. banko om dagen, så länge expeditionen varade, så att han kunde åtfölja expeditionen. Jfr Hallmans memorial 24/7, bil I.

[6] Se vidare härom Wachtmeisters instruktion för Klinckowström 27/7, samt dennes allerunderdånigste rapport 31/7 och Tjänstefördelning vid kustarméen från Norrtelje till Östhammar 31/7. Krigsarkivet.

Genom expeditionens afsegling hade Cederströms flotta blifvit betydligt försvagad såväl till fartygens antal som besättningens styrka. Den bestod nämligen nu utom af chefsgaleren Seraphimerorden endast af 44 kanonslupar, 42 kanonjollar, 13 à 14 karronadespingar, hvartill kommo tvenne örlogskuttrar, Ystad och Malmö. Hufvudstyrkan var fortfarande samlad vid Gisslinge,[1] dit äfven major Sjöholm från Singön med sin brigad kanonslupar på Pukes befallning återvändt, sedan han med Wirsén gjort ofvannämnda utbyte af besättningsmanskap.

Cederström hade likväl från hufvudstyrkan till posteringar detacherat 10 jollar, 7 espingar samt de bägge kuttrarna. Malmö hade nämligen fått sin station vid Måssten. Ystad låg jämte kapten Stolpes 10 jollar vid Kapellskär, således där linieskeppen förut legat.

Hvad besättningsstyrkan angår, hade Cederström redan den 24 juli begärt någon förstärkning af densamma, eller 400 man. Det reguliera infanteri, som varit på flottan hade visserligen ersatts med landtvärnsmanskap, men detta var 200 man svagare än den reguliera trupp, som afgått. Genom att från den kvarvarande delen af Sundska eskadern fördela 190 man landtvärn och vargering samt genom erhållande af 1 officer, 1 underofficer och 61 man af olika landtvärnskårer samt 41 man öfverkomplett manskap från Försigtigheten och genom öfriga jämkningar blef flottan dock så tjänstbar, att fartygen med rodd kunde röras och befallningen att bibehålla positionen vid Gisslinge lättare att verkställa.[2] Sjukligheten ökades dock efterhand bland besättningen och brist var både på läkare och sjukfartyg.[3]

På Ålandshaf kryssade fortfarande Nordenankar med fregatten Camilla men hade att påräkna stöd af de engelska fregatterna Tribune, Rose och örlogsbriggen Hearthy, af hvilka den sistnämnda fregatten först den 1 augusti ankommit. Dessa fartyg stodo under chefen på Tribune kapten Reynolds befäl.[4] Denna förstärkning var en följd af statsrådet, amiralen B. B. von Platens ofvannämnda besök på

[1] Se om dessa fartygs antal och fördelning Cederströms rapporter: 7/8, 14/9, 27/7, 7/8. Ank. handl.

[2] 24/7, 31/7. Ank. handl.

[3] Se Cederströms rapport härom 3/8, 7/8, 14/9, 16/9, 18/9. Ibidem.

[4] Cederströms rapport 27/7. Ibidem.

sir James de Saumarez' flotta, hvars hufvudstation var vid Nargön i närheten af Reval. Därifrån hade Platen, såsom redan omtaladt är, återkommit på fregatten Tribune till Sandhamn den 26 juli.

Om hans förhandlingar med Saumarez berättar frih. Louis de Geer (Valda skrifter, II, s. 209—10), att Platen utverkat, »att den engelske amiralen lade sin flotta längs Sveriges kust såsom en skyddande vall, bakom hvilken den svenska expeditionen (till Västerbotten) trygg för hvarje anfall, kunde gå upp i Bottniska viken. Jämväl uppgjorde Platen en plan till ett anfall på Åland för den händelse, att expeditionen i Västerbotten fullständigt skulle lyckas, och i sådant fall borde engelska flottan skicka en kår till Kökar i Finland för att afskära ryssarnas transportlinie genom nämnda land. Likaledes besökte Platen den svenska flottan, innan hon afgick, och underhöll sedan med Puke en liflig brefväxling».

Ofvannämnda anfall mot Åland har likväl varit nära att företagas, innan man i Stockholm ännu hade sig något bekant om utgången af fälttåget i Västerbotten. Detta framgår nämligen ur Platens bref af den 22 augusti till Adlersparre:[1]

Engelska amiralen och äfven Cederström skulle gärna deltaga uti en expedition emot Åland, men årstiden var därtill för sen; dessutom hade man inga trupper till hands att sätta ombord på Cederströms flotta; det landtvärn, som var på den kunde vara bra till sjös, men man kunde ej gärna med det verkställa en landstigning; alltsamman skulle dock komma an »på utgången i Bottniska viken, och huru Puken sedan vill och kan göra».

Om man således i Sverige haft tillgång på trupper, skulle man utan att hafva afvaktat utgången af expeditionen till Västerbotten i förening med engelsmännen sökt återeröfra Åland. Bristen på trupper gjorde, att man ansåg sig böra afvakta Pukes återkomst från väl förrättadt värf. Hade hans företag åter misslyckats, så tjänade ju ett anfall på Åland så sent på året näppeligen till något.

En annan fråga blir dock huruvida man icke kunnat ega tillgång på erforderliga trupper samtidigt med expedi-

[1] Handl. rör. Sveriges äldre etc. hist., VI, s. 19—20.

tionens afsegling, om man haft dem förlagda på rätt ställe. Visserligen lär hela Sveriges disponibla krigsstyrka vid denna tid endast ha utgjort 26,000 man,[1] hvilkas hufvudstyrka var fördelad på norra arméen och expeditionen till Västerbotten samt södra och västra arméen. Adlersparre hade ju under förberedelserna till expeditionen med Västra arméen uppbrutit till norska gränsen »för att vara till hands vid en revolution, som man oriktigt föreställt sig skulle utbryta i Norge för att åvägabringa dess förening med Sverige».[2] Västra arméens förläggning vid norska gränsen hade ej det minsta gagn med sig; om den däremot stått i Stockholmstrakten, skulle anfallet på Åland med framgång kunnat företagas samtidigt med expeditionen till Västerbotten, samt Åland möjligen kunnat räddas åt Sverige.

I följd af brist på landstigningstrupper måste således Cederström med sin flotta fortfarande hålla sig på defensiven. Men sedan han fått underrättelse om att en stor rysk transportflotta var samlad vid nordvästra kusten af Åland, lät han Camilla och de engelska fartygen den 29 och 30 augusti verkställa en rekognoscering af denna kust intill Långskär. 2 armerade slupar skickades i land om natten till sistnämnda ort, hvarest underrättelse erhölls, att ryssarna $^3/_4$ mil söderifrån nämnda ställe lågo med 160 kanonslupar. Efter fullbordad rekognoscering tog Camilla enligt order sin station utanför Måsesten samt på Cederströms begäran äfven de engelska fartygen,» hvarifrån vidare kryssning på den kusten» skulle fortsättas. »I anseende till ryssarnas betydliga styrka vid Geta och Äpplö är denna kryssningsstation af stor vikt, så länge ingen del af skärgårdsflottan kan detacheras till Singön.»[3]

---

[1] Mem. af generalmajor G. W. af Tibell rörande freden med Ryssland och Finlands afträdande. Det är odateradt, men af innehållet ses, att det hör till sommaren 1809. Riksarkivet.

[2] De Geer, anf. arb., s. 209.

[3] Cederströms rapporter $^{30}/_8$, $^4/_9$. Ank. handl.

9.

Krigsrådet i Härnösand.

I följd af den öfverenskommelse Sandels den 3 augusti ingått med den ryska parlamentären de Thuyl, ansåg han sig icke behöfva befara, att Kamensky skulle uppsäga stilleståndet förrän den 9 på aftonen, Sandels position vid Öre var emellertid så vidsträckt, att den emot en så öfverlägsen fiende var nästan omöjlig att bibehålla. »De många spridda posteringarna» hade nämligen i händelse af en reträtt (ifrån ett eller några ställen) »svårighet att kommunicera med hvarandra», innan det blefve »för sent att sammanstöta vid Lögdeå, som till point de raillement vore tjänligast», i anseende till att de många vägarna där förenades. De utlofvade förstärkningarna hade ej heller ännu framkommit, hvilket gjorde hans ställning än mera kritisk. Han hade likväl vidtagit följande mått och steg för att skydda sin högra flank.

Vid en rekognoscering kort före den 28 juli af Öre älfmynning hade han nämligen funnit, att det grunda och trånga farvattnet därstädes icke behöfde bevakas af så många fartyg, hvarföre han efter samråd med kapten v. Horn befallde, att endast en galer i egenskap af blockskepp skulle där kvarblifva för att förhindra fientliga mindre båtar att i älfven inlöpa. Den andra galeren däremot skulle stationeras »vid Kråkön, $^3/_4$ mil utåt hafvet belägen», för att därifrån observera hafssidan. De bägge däckade kanonsluparna åter, hade beordrats »att såväl norrut åt Umeåskären och västra Kvarken som söderut på kryssning utgå och söka förhindra fientliga fartygs framsmygande».[1]

I den händelse att Kamensky efter den 9 öfverginge Öre älf och fördjupade sig i Ångermanland, tyckes Sandels hafva velat göra en djärf kupp mot Umeå, som han efter Kamenskys aftåg trodde hafva endast en obetydlig styrka till sitt försvar. Om Sandels finge »nödigt antal transport-

[1] Sandels' rapport $^{29}/_7$ till Wrede.

fartyg eller större segelbåtar», ämnade han nämligen, så vida Wrede tilläte det, med hela sin styrka embarkera och gå till Umeå för att komma fienden på ryggen och förstöra bron öfver Umeå älf och på detta sätt blifva mästare af norra delen af Västerbotten. Så framt Kamensky sökte framtränga till Ångermanälfven, skulle han där mötas af de 1,600 man af Kalmar regemente och 2:dra rusthållsbataljonen, hvilka enligt Wredes order ju nu vore på väg för att förstärka Sandels. Öfvergången af ofvan berörda älf skulle blifva Kamensky helt och hållet betagen genom dessa trupper och de med dem samverkande armerade fartygen. Huru Kamensky »skulle kunna reda sig utur denna mellanhand» kunde icke Sandels inse.[1]

Wrede svarade på detta bref detsamma som förut nämligen, att, om fienden angrepe Sandels fördelning med öfverlägsen styrka, så skulle Sandels småningom låta tränga sig tillbaka. Dessa små fördelar för ryssarna skulle snart medföra bittra reflexioner, då de finge »se general Wachtmeister i Ratan kanske i Umeå», och ju mera fienden ockuperade sig att nedtränga i Ångermanland, ju lättare blefve det för stora expeditionen att vinna sitt ändamål. Wrede hade visat Wachtmeiser Sandels' bref och gifvit honom kännedom om Sandels' ställning, hvarefter Wachtmeister förklarat sig vara fullkomligen af enahanda tanke som Wrede.

Samma dag detta bref afgick, afseglade på e. m. med god vind öfverstelöjtnant Rappe med sin bataljon af Kalmar regemente med order att landstiga i någon af Nordmalings hamnar, sedan han förut anlöpt Utås vik eller Dombäck för att därifrån rapportera Sandels om sin ankomst.

»Om nu så rasande» vore, att Sandels blefve tvungen gå tillbaka, innan Rappen hunnit ankomma, så skulle Sandels göra tidiga och säkra anstalter till att »både sjö- och landväg folk utsändes mot Rappen, för att han ej ovetande måtte falla i fiendens klor». Kronofogden på Dombäck borde på den sidan och bönder med båtar från Järnås udde eller ock kanske de bägge galererna sättas i rörelse för att i tid underrätta Rappen om faran. Denne

---

[1] Sandels till Wrede 4/8. Bil. VI,

hade nämligen afseglat från Härnösand, innan Sandels bref ankommit; således kunde han ej veta af hvad som kunde komma att hota honom.

»Både Wachtmeister och jag», tillägger vidare Wrede, »vänta här stundeligen Pukens ankomst för att konferera och uppgöra sättet till vår gemensamma plans utförande, och då vi uppgjort denna affär, och jag får med litet mera visshet rangerat mina jämtländska truppers uppmarscher, så begifver jag mig genast till Tit:s fördelning, men det är en horreur att få fram trupper i dessa provinser, det mesta hoppas jag få fram sjövägen. Reutersköld med 400 dalkarlar, som man mycket berömmer, tar jag ock upp. Äfven låter jag Jämtlands dragonhästar uppgå för att kunna göra beridet hästjägarekompaniet.

2:dra 12-℔ med hästar och Pankéens 6-℔ batteri går ock upp. Tit. ser, att jag griper mig an, men nu eller aldrig. Tit. kan äfven passa till diplomatikus, det var en god idé att påfinna ett uppskof för stilleståndet, får nu se, om innan den 9:de ingenting framkommit af Pukens expedition, allt beror här af vinden, och sjöexpeditioner på 70 mils väg äro sällan att påräkna på dagen. Det vore önskligt, att fienden lemnade Tit. i ro, tills allt framkommit, men jag tviflar därpå. Hvad gör Sölfverarms kanonslupar, som ej framkommit, häraf kan synas huru infamt långsamt allt går till sjös.»[1]

Af detta Wredes bref framgår således, att general Wachtmeister den 5 aug. var i Härnösand, och att åtminstone *Ratan* varit bestämdt till landstigningsställe för Wachtmeisters trupper. I följd däraf torde man kunna våga draga den slutsatsen, att Ratan redan i krigskonseljen 19 juli blifvit utsedt till landstigningsort, ehuru därom intet finnes i protokollet. I detta fall skulle ju G. M. Sparres ofvan nämnda uppgift att öfverste af Schultén uppgjort planen för expeditionen vinna bekräftelse.

Men dagen efter ankomsten af detta Wredes bref, eller den 6 aug., erhöll Sandels major Sölfverarms ofvannämnda rapport af den 5, att denne med sina 12 kanonslupar och 2 karronadespingar sistnämnda dag på aftonen ankrat utanför Järnås udde. Men såsom ofvan förut nämndt är, hade öfverstelöjtnant Améen, då Sandels och Wrede harmades öfver att örlogseskadern i slutet af juli icke kunnat hindra, att betydliga transporter af proviant från Österbotten fram-

[1] Wrede till Sandels 5/8. Datum är ej angifvet på annat sätt än att brefvet med kurir afgått denna dag.

kommit till Piteå, förklarat, att han hade för få fartyg till sin disposition för att omöjliggöra dylika transporter. Fördenskull beordrade Sandels Sölfverarm att låta 2 divisioner kanonslupar afgå till Umeå älfs utlopp samt taga sin station vid Obola holme, ty dessa mindre armerade fartyg vore i det farvattnet lämpligare än örlogsskeppen, emedan de såsom mera rörliga genom rodd kunna i trängre och stillare farvatten användas, och om nödigt blefve, äfven inlöpa i själfva älfven.

Vid denna tidpunkt företogos dagligen starka rekognosceringar af fienden, framför allt åt Hummelholmatrakten, men från Degerforssidan kände sig Sandels alldeles säker genom de underrättelser han mottagit från prosten Sedenius i Degerfors och dess son magister Sedén.[1] Ofvanför Umeå vid älfven lågo enligt deras uppgifter de dragoner, som tillhörde Kamenskys armé, inkvarterade. En och en half mil uppför älfven från staden på norra sidan voro smärre vakter posterade. En flock kosacker »torde väl kring de öfre byarna och Vänfors snoka omkring». Därifrån åt Nyby, Mjösjö och in i Nordmaling finnes ingen körväg. »Därofvanför norrut är det impassabelt att framkomma åt Degerfors.» Den fruktan, som ryssarna till en början hyst. att svenska arméen skulle kunna från Nordmaling öfver Bjurholm och Lycksele lappmark tränga fram till Degerfors och därifrån angripa deras högra flank, hade prosten Sedenius helt och hållet betagit dem. Fördenskull kunde också Sandels anse sin vänstra flank tryggad för ett anfall från Degerfors samma väg ned till Bjurholm. Sandels' farhågor för ett ryskt anfall från denna sida, voro, yttrar general von Lancken, »gamla minnen från vinterfälttåget i Finland, som» dock »under ett sommarfälttåg i Västerbotten» knappast voro befogade.

För att icke Kalmarbataljonen skulle råka ut för några oförutsedda farligheter, hade Sandels tillsändt öfverstelöjtnant Rappe skriftliga order att såsom ett lämpligt debarkeringsställe välja Avaviken och därefter med bataljonen intaga kantoneringskvarter i Lögdeå by. All umbärlig tross hade skickats till Aspeå by. Sandels hade så-

[1] Bref från dessa personer medfölja Sandels' bref till Wrede $^{7}/_{8}$.

ledes tagit sina mått och steg till reträtt på det sätt Wrede befallt honom. Dock önskade han lifligt stora expeditionens snara ankomst, ty därigenom borde man efter all mänsklig utsikt lyckas att afskära hela den fientliga styrkan och tvinga den till kapitulation.

För att underlätta general Wachtmeisters företag skickade Sandels en förteckning[1] på de hamnar och ställen, som funnos i Västerbottens län, ehuru han visste, att general Wrede redan ägde en sådan.

Men i anledning af general Wredes uttalanden, att fienden snart skulle få »se general Wachtmeister i Ratan, kanske i Umeå», ansåg sig Sandels böra framhålla, att han för sin del icke trodde Umeå stad eller Ratan för denne vara de gagneligaste debarkeringsställena. Fienden, som säkert blefve om expeditionens ankomst i tid underrättad, och »som med mycken hastighet marscherar och gör sina rörelser», kunde nämligen därigenom få tillfälle att undkomma, hvartill väg gafs ifrån Umeå åt Degerfors och Burträsk o. s. v. Likväl skulle det icke skada, om 2 à 3,000 man landsattes vid Ratan och de öfriga trupperna vid Storkågefjorden, något öfver en mil ofvan Skellefteå älf, då hela ryska arméen blefve totaliter afskuren, förutom några posteringar vid Piteå, Luleå, Kalix, mest bestående af konvalescenter och invalider, som enligt de underrättelser Sandels kort förut erhållit tillsammans icke skulle utgöra mer än 800 man. De vid Ratan landsatta trupperna borde icke sätta sig i marsch mot Umeå förr, än de ifrån Kåge kommit en à två dagsmarscher nära Ratan. Därigenom skulle Norra arméen från Nordmaling-sidan nog få tillfälle att söderifrån framtränga, hvartill tid behöfdes för broars förfärdigande öfver Öre och och Umeå älfvar.[1] Ty den, som nu fanns vid Umeå, skulle ryssarne nog, om ofvannämnda händelse inträffade, förstöra. För öfrigt lade de batterier och förskansningar fienden anlagt söderut hinder i vägen för Norra arméen att hastigt avancera.

Sandels' tankar, att hvarken Ratan eller Umeå voro de bäst passande ställena för general Wachtmeisters armé att debarkera, delade Wrede fullkomligt, så ock Wacht-

[1] ...els till Wrede ⁷ s. Bil. VI.

meister. Wrede skref, att han endast nämnt dessa ställen, för det fall att Sandels för fiendens öfvermakt skulle finna sig nödsakad att retirera och ryssarna trängt djupt ner i Ångermanland. Om detta vore fallet, och deras hufvudstyrka sålunda vore ockuperad 8 à 10 mil söder om Umeå, trodde Wrede, att en vigorös landsättning, som bemästrade sig denna stad och flod, skulle vara tämligen afgörande i det hela. Om ryssarna däremot, såsom nu var förhållandet, med hela sin hufvudstyrka stod kring Umeå, vore visserligen en landstigning i trakten af Skellefteå den mest lämpliga att företaga.

Men Wrede fann det vara beklagligt, att nordanvinden fortfarande höll i sig, hvadan hvarken Puke eller hans flotta syntes. Lika fatalt var det med Wredes egna trupper, som skulle upp till Nordmaling. Rappen hade nog därför ingenstans kommit med sin bataljon. Öfverstelöjtnant Stålhammar med 2:dra bataljonen af samma regemente låg visserligen i Härnösand, men väntade där, liksom Reuterskiölds dalkarlar i Sundsvall, på vind. Pankéens batteri hade dock inkommit till Härnösand och 2:dra rusthållsbataljonen väntades dit snart. Om Sandels emellertid blefve tvungen att draga sig något tillbaka, hade Wrede dock den tröstén, att detta i det hela ingenting skulle göra till hufvudsaken. Tvärt om torde »det förlätta anfallet och borttagandet af Umeå», som borde vara »vår hufvudspekulation».

Sandels' disposition af kanonsluparna gillade Wrede fullkomligen, men påpekade, att, om reträtt skedde, borde en del af dem alltid åtfölja flanken för att beskjuta de ställen af vägen, som därtill voro »applikabla», t. ex. de låga ängarna vid Nordmalingsfjärden, ungefär en half mil söder om Olofsfors, i synnerhet borde vägen vid Fjäblingeviken så kunna beskjutas från sjön, att fienden skulle få svårt att där förbi passera.

Af Sandels' och Wredes brefväxling kan man således se huru de hvar för sig menade, att expeditionen borde utföras

Sandels förkastade Umeå och Ratan som debarkeringsställen och föreslog i stället trakten kring Skellefteå såsom Wachtmeisters operationsbas, om än en mindre del af den sistnämndes armé kunde landsättas vid Ratan.

Wrede åter [illegible] under vissa omständigheter Skellefteå som debarkeringsställe, men föredrog Umeå, om ryssarna med sin hufvudstyrka redan inträngt i Ångermanland 8 à 10 mil söder om Umeå. I detta fall borde general Wachtmeister söka bemäktiga sig denna stad. Stode ryssarne åter med sin hufvudstyrka kring Umeå, då vore Skellefteå den lämpligaste orten.

Efter ofvan anförda bref har tyvärr ingen af de skrifvelser Sandels och Wrede växlat före krigsrådet i Härnösand varit mig tillgänglig. Såsom längre fram skall visas har dock Sandels den 12 till Wrede afsändt en skrifvelse hvilken före middagen den 13 kommit Wrede tillhanda. Som denna vardt — ehuru näppeligen såsom Sandels tänkt det — afgörande för krigsrådets ändtliga beslut, skulle det ha varit ytterst intressant att ha fått se själfva originalet. Hvad man nu vet om dess innehåll känner man dock endast ur andra hand.

Af Wredes och Sandels brefväxling kan man således icke få någon kännedom om krigsrådet i Härnösand. En sådan kan däremot inhämtas ur öfversten grefvo Pehr Sparres ofvan citerade brochyr[1] och af generallöjtnanten, frih. G. O Lagerbrings skrifter[2] samt af

---

[1] Ant. rör. exp. åt Västerbotten år 1809 af Pehr Sparre, s. 31—37 (1865).

Denne författare säger i sid. 31, att han ej vet, om något *protokoll*, upptagande hvars och ens yttranden, förts under konseljen; »men där funnos», skrifver han, »personer tillstädes, som gjorde enskilda anteckningar, och jag fick flera år därefter taga del af ett sådant dokument, innan författaren sönderref detsamma.»

[2] Af dessa är en tryckt, näml. ofvan citerade »*Betraktelser*» 1836, som dock endast innehålla några antydningar om denna sak. I den andra skriften däremot, *Anmärkningar rör. kustarméens operationer i augusti månad 1809*, som hittills varit otryckt, har han något mera utförligt berört hvad som beslöts i krigsrådet. Originalmanuskriptet till dessa »Anmärkningar» äges af författarens sonson frih. G. Lagerbring, som välvilligt ställt det till min disposition. Det är helt och hållet skrifvet med general Lagerbrings handstil. Dessa »Anmärkningar» äro äldre än ofvannämnda »Betraktelser» och ha liksom dessa karakteren af en försvarsskrift.

Det manuskript åter, som finnes i Krigsarkivet, är tydligt endast en afskrift. På detta står följande ord skrifna af utgifvaren till arbetet: »Några anteckningar om och af general von Döbeln: Detta innehållsrika och vigtiga dokument, uppsatt efter grefve Wachtmeisters och andres upplysningar strax efter händelserna, är meddeladt af hans dåvarande adjutant, grefve F. Ridderstolpe och ficks af honom kort före hans död år 1852, sedan jag i Biogr. Lexikon till hans och andre kännares nöje tecknat i korthet grefve Gustaf Wachtmeisters lefverne och expeditionen åt Vesterbotten i aug. 1809. Dessa uppgifter och de däri lämnade stämma märkvärdigt öfverens,

Pukes rapport till konungen och [illegible] till amiral von Platen[1]

Emedan dessa Pukes skrifvelser äro affattade de närmaste dagarne efter sedan krigsrådet hållits, torde de såsom källskrifter böra tillerkännas företräde framför icke blott Lagerbrings, utan äfven Sparres framställning. Det skall dock i det följande visas, att Pukes och Sparres uppgifter i flera väsentliga punkter komplettera hvarandra.

Pukes eskader anlände emellertid, såsom redan nämndt är, till Härnösand den 11 på aftonen. Ombytliga vindar, tjocka och stiltje hade försenat dess ankomst. Den ankrade mellan Härnön och Lungön och afvaktade därstädes skärgårdsflottans ankomst.

Wrede och Wachtmeister aflade, så fort det sig göra lät, besök hos öfveramiralen. Den förstnämnde meddelade honom, att Kamensky uppsagt stilleståndet samt dessutom allt hvad han visste om fiendens styrka och ställning. Af dessa underrättelser drog Puke den slutsatsen, att ryssarna ännu voro i fullkomlig okunnighet om allt hvad som rörde expeditionen. Fördenskull ansåg han, att det åsyftade ändamålet med densamma desto säkrare skulle vinnas, ju förr de svenska trupperne kunde landsättas i fiendens rygg. Men som arméens flotta ännu på aftonen den 12 icke från de högsta punkterna kring Härnösand kunde upptäckas, sammankallade öfveramiralen till den 13 om morgonen ett krigsråd ombord på flaggskeppet.[2]

I detta voro närvarande generalerna Wrede, Wachtmeister och von Döbeln, hvilken sistnämnde kort förut återkommit från Jämtland; vidare öfverste Lagerbring, som på Wachtmeisters begäran från Norra arméen blifvit förflyttad till Kustarméen såsom generaladjutant för de yttre ärendena; samt slutligen fortifikationsöfversten Cedergren

---

ehuru jag ej känt dessa utan efter uppgifna materialier och egna funderingar ihopsatt nämnde biografi.

E. G. v. D(öbeln).»

[1] Major Lindström har endast känt till hvad Sparre och Lagerbring skrifvit, men alls icke vetat af Pukes rapport af den 14 aug. till konungen och endast ytligt begagnat Pukes bref till Platen, ehuru de länge varit tryckta.

[2] Pukes underdånigste rapport 14/8 Bil. VII.

och öfveradjutanten, öfverstelöjtnant Hård.[1] Af flottans stab nämnes ingen. Men som det skulle rådplägas om arméernas och flottans kombinerade rörelser, är det väl föga antagligt, att icke Pukes förtrogne vän och flaggkapten, konteramiralen v. Krusenstierna, äfven varit närvarande.

General Wrede torde först ha yttrat sig.[2] Han förklarade sig vara ur stånd att kraftigt uppträda, förr än de trupper, som voro på marsch från Jämtland och andra ställen hunnit förena sig med den vid Öre älf stående fördelningen af hans armé. Under tiden ansåg han sin uppgift vara inskränkt till att söka narra Kamensky så långt söderut som möjligt, medan general Wachtmeisters armé landsattes norr om Umeå å någon tjänlig ort för att därifrån, så fort omständigheterna det medgåfvo, framrycka mot Umeå och bemäktiga sig denna af ryssarna svagt besatta stad.

General Wachtmeister gillade denna plan, men framhöll därjämte följande: att hans armé vore, ända tills sambandet med general Wredes på något sätt blifvit åstadkommet, endast en särskild för sig opererande kår; mot denna skulle Kamensky lätteligen kunna kasta sin hufvudstyrka, emedan han vid de många vattendragen i söder med en mindre del af sina trupper kunde hindra Wredes framryckande norrut. På grund af dessa omständigheter ansåg sig Wachtmeister först och främst böra intaga en fast position, hvarifrån han kunde börja sina operationer. Därtill hade han för sin del redan utsett Skellefteå.

Ty där fans för det första ett vattendrag, hvars norra strand genom fältverk lätt kunde befästas och således ej allenast blifva en lämplig operationsbas för honom utan äfven en fördelaktig reträttpunkt, om han vid sitt framryckande söderut skulle råka ut för oförutsedda motgångar.

---

[1] Enligt ofvannämnda »Anmärkningar» af Lagerbring. Bil. II. Puke däremot säger i sin rapport endast: »herrar generaler och åtskilliga stabsofficerare».

[2] Enligt Sparre, s. 41. För öfrigt må nämnas, att jag låtit de olika ledamöterna i krigsrådet yttra sig i den ordning, som jag vid jämförelse af ofvannämnda källor funnit vara den sannolikaste. Jag har såvidt möjligt är bibehållit källornas ordalag.

För det andra, om Kamensky låtit narra sig flera mil söder om Öre älf och efter erhållen underrättelse om Kustarméens landstigning i hans rygg med sin hufvudstyrka skyndat norrut för att försöka slå Wachtmeister, skulle hans trupper, i den händelse att de ej stötte på Kustarméen förr än i Skellefteå, vara så utmattade af den långa marschen, att de, när de sågo, att reträtten var dem afskuren, skulle fälla modet, och Kamensky i följd däraf antingen se sig nödsakad att kapitulera eller åtminstone att begära fritt aftåg mot förbindelse att draga sig tillbaka på andra sidan om Torneå.[1] Är ofvannämnda framställning af Wachtmeisters plan riktig, skulle enligt densamma *hela* Kustarméen ha tagit sin position vid norra stranden af Skellefteå älf.

Wachtmeisters förslag synes således i en hufvudpunkt ha öfverensstämt med det, som Sandels några dagar förut föreslagit Wrede, eller att Wachtmeisters armé skulle landsättas vid Storkågefjorden ungefär en mil norr om Skellefteå. Däremot finnes ej med ett enda ord angifvet, att Wachtmeister ansett det vara lämpligt, att 2 à 3,000 man skulle landsättas vid Ratan, hvilket Sandels visserligen icke bestämdt yrkat på, utan endast framhållit att en sådan åtgärd »icke skulle skada».

Wachtmeisters plan vann emellertid icke Pukes bifall. I stället föreslog öfveramiralen, att de 2,200 man landttrupper, som voro embarkerade på hans eskader, borde, så fort det sig göra lät, landsättas i närheten af Umeå älfs mynning, för att, om möjligt vore, genom en *coup de main* bemäktiga sig denna stad och förstöra den flottbro ryssarna där slagit öfver älfven. För fiendens hufvudstyrka skulle därigenom reträtten vara afskuren.[2]

Denna öfveramiralens plan motsatte sig generalerna på det bestämdaste. Wrede visste ju genom Sandels, att ryssarna på norra sidan af älfven hade uppkastat ett batteri af 4 kanoner samt jordvallar. Förskansningarna sträckte sig ofvanför staden förbi Ytterhiske och Grisbacka byar ända fram till Umeå landskyrka, hvarifrån vägen till Degerfors socken gick. Vid dessa byar hade större delen af infanteriet

---

[1] Sparre, s. 32. Jfr »Anmärkningar rörande Kustarméens operationer». Bil. II.

[2] Pukes rapport $^{14}/_{8}$. Bil. VII.

sitt läger, men äfven i Västerhiske vid assessor Forsells gård var en betydlig styrka af detta vapenslag. En stark postering låg ock på den midt i floden ej långt nedanför flottbron liggande ön, där äfven starka batterier och jordvallar voro uppkastade. På södra sidan af älfven vid Teegs by och vid Röbäck voro äfvenledes vallar eller batterier uppkastade. Den från Ångermanland kommande vägen kunde beskjutas icke allenast från sistnämnda orter, utan äfven från förskansningarna på norra sidan.[1] Trenne batterier och hufvudstyrkan af ryska arméen sades försvara Umeå och trakten däromkring. Utom dessa omständigheter framhölls äfven, att skärgårdsflottan ännu icke anländt, och att det icke alls var så säkert som öfveramiralen menade, att hon redan följande dag skulle vara framkommen. Den på örlogseskadern varande styrkan var nämligen alltför svag för ett så djärft anfall som det ofvannämnda, äfven om den, såsom Puke erbjöd, finge understöd af några hundra äntergastar vid fältverkens stormande. Men äfven om landstigningen, som i alla händelser måste ske ett godt stycke från staden, blefve lyckligt verkställd, så kunde ej något svenskt artilleri fortskaffas uti den kuperade, goda vägar saknande trakt, genom hvilken arméen måste framtränga. Dessutom skulle fienden hinna att i för honom fördelaktiga positioner med öfverlägsen styrka möta de svaga svenska anfallskolonnerna.[2]

Generalernas åsikt var sålunda, att ett anfall på Umeå — snart sagdt under alla förhållanden men isynnerhet med en så svag styrka — vore alltför vågadt.

Att detta var fallet medgaf till slut äfven Puke, hvaraf följden blef, att planen att genom en coup de main taga Umeå förkastades.[3] »De betänkligheter» generalerna anfört mot densamma hade därför den verkan, att Wachtmeisters plan återupptogs till behandling, och detta på ett grundligare sätt än förra gången. Döbeln hade i en promemoria

---

[1] Ur prosten Sedenius' i Degerfors och hans sons magister Sedéns skrifvelser till Sandels äro uppgifterna om ryska arméens ställning omkring Umeå tagna ur Wredes papper. Pukes bref 14/8 till Platen (Handl. rör. Sveriges äldre etc. historia, IV) bekräftar delvis dessa uppgifter.

[2] Sparre, s. 35—36.

[3] Pukes rapport 14/8. Bil. VII.

uppsatt sina tankar rörande expeditionen, hvilka han på sitt originella språk föredrog.

Expeditionens beskaffenhet innefattade, enligt hans mening, strid till lands och demonstrationer på sjösidan. Dessa ansåg Döbeln kunna komma att äga rum på hela den långa sträckan emellan Öre älf, eller något söder om densamma, och Skellefteå, så vida flottan snart kunde komma dit upp. Fördröjdes flottans ankomst till Skellefteå, blefve fienden afgjordt öfverlägsen Wredes armé. Men denna hans fördel motvägdes i längden af general Wachtmeisters starka ställning vid Skellefteåns mynning. I alla händelser borde man genom demonstrationer på kusten söka förmå fienden att dela sin styrka. Ratan förtjänte därvid största uppmärksamheten, emedan det vore den punkt, från hvilken Kamensky lättast kunde misstänka, att Kustarméen skulle falla honom i ryggen. Ratan torde således af ryssarna komma att besättas med åtminstone 3,000 man, hvarefter de ej hade mer än 7,000 man fördelade mellan Umeå och Öre älf. När nu de svenska arméerna skulle öfvergå från blotta demonstrationer till operationer, skulle åtskilliga svårigheter möta dem, emedan landning vid strömmarnas mynningar vore ytterst besvärlig och landsvägen för långt aflägsen från dem, hvarigenom den rätta verksamheten komme att fördröjas. Huru utvecklingen af alla rörelser skulle ske och hvarest man skulle leverera hufvudbataljen kunde ej bestämmas förr, än demonstrationerna förutgått, och följderna af dem visat sig. Mycket berodde dessutom på väder och vind, hvarigenom möjligtvis just det skulle fördröjas, som man hastigast önskade verkställa; »men huru som helst fanns ingenting» för svenskarne »oersättligare än förlust af tid».

Afvägde man allt, som tycktes visa sig för och emot, kunde det antagas, att fienden blott med sin halfva styrka skulle söka fördrifva Wredes armé ifrån Nordmaling och därvid hota honom i vänstra flanken men hvarken gå fram eller tillbaka med hela kåren, hvilkens återstående del, hållen i medelpunkten på en halfcirkel af cirka 6 mils periferi, kunde anfalla, hvar han ville inom densamma, utan att svenskarna förmådde nog tidigt upptäcka rätta meningen.[1]

[1] Sparre, s. 32—33.

Döbeln ändade sitt anförande med att framhålla, att Kamensky var en sann lärjunge af Suworoff och som sådan oerhördt tilltagsen, samt skoningslöst offrande sina soldaters blod, då det gällde att vinna det mål han satt sig före. Döbeln framhöll vidare ryska arméens otroliga förmåga af rörlighet och hastighet, som berodde därpå, att dess egentliga styrka låg i mängden af jägare-regementen eller lätt infanteri.

De skäl Wachtmeister framhållit för lämpligheten att intaga positionen vid Skellefteå jämte den omständigheten att Döbeln understödde den, voro väl de orsaker, hvilka för att begagna Pukes ord »stadgade beslutet att vid Skellefteå söka fatta posto» med ofvannämnda styrka, 2,200 man, hvilka därför borde skyndsammast sändas till nämnda ort i stället för till Umeå älfs mynning. »Fienden, som härigenom ansågs blifva tvungen att på en betydlig distans sprida sin styrka, skulle därefter af herr generalen grefve Wachtmeister med den stundeligen i väntan varande på arméens flotta och transportfartygen embarkerade styrka blifva attackerad, så fort den kunde upphinna något mot dess center beläget debarkeringsställe. Generalen herr grefve Wrede skulle inrätta sina dispositioner i öfverensstämmelse härmed».[1]

Det hade sålunda blifvit beslutadt, att endast de trupper, som voro ombord på öfveramiralens eskader, skulle fatta posto vid Skellefteå, men stället, där Wachtmeister med expeditionens hufvudstyrka skulle landstiga, antydes endast i allmänna ordalag. Meningen torde hafva varit, att detta skulle ske antingen vid Ratan, i enlighet med Sandels och Döbelns förslag eller vid den $1^3/_4$ mil norr därom liggande Gumbodafjärden, i hvilken åtminstone mindre fartyg kunde inlöpa, och hvarifrån en väg gick till Gumboda by vid stora landsvägen.[2]

Många timmar hunno likväl icke förflyta, förrän Puke ansåg sig böra uppgifva äfven denna plan. Ty senare på dagen fick han underrättelse om att Wirséns och Hjärnes

[1] Pukes rapport $^{14}/_{8}$. Bil. VII

[2] Handl. rör. Sveriges äldre etc. hist., IV, Puke till Platen $^{4}/_{8}$, s. 4. I detta bref står visserligen Guarnebo som jag dock för min del tror vara ett tryckfel i stället för Gumbeboda eller som det oftast skrifves Gumboda.

eskader var i sikte och kunde väntas vara framme vid Härnösand före aftonen.[1] Samtidigt hade ock Wrede erhållit en rapport från Sandels, att ryssarna uppsagt stilleståndet,[2] och att de stodo med sin styrka på denna sidan Umeå, dock så att de stödde sig på Umeå bros södra sida på en half mil nära.[3] Huru stor styrka Kamensky lämnat kvar i själfva staden, visste Sandels ej, men han väntade att redan dagen därpå, eller den 13, blifva attackerad af en styrka, som han uppskattade till omkring 6,000[3] man. I denna händelse ärnade han efter order retirera för att draga fienden längre bort från Umeå och för att förena sig med general Wrede.

Dessa underrättelser hade till följd, att Puke åter sammankallade krigsrådet och för detsamma tillkännagaf, att han ändrat mening. Wachtmeister och högst sannolikt äfven Lagerbring gjorde, hvad de kunde för att förmå honom att vidhålla den en gång uppgjorda planen, men den gamle sjömannen var obeveklig. Han menade, att Skellefteå låg så långt ifrån Umeå, som snart måste tagas, att han aldrig skulle kunna inför konungen och folket ansvara, om debarkeringen utan den mest tvingande nödvändighet där företoges. Döbeln hade uppgifvit Ratan som en god demonstrationspunkt, Puke menade, att den äfven vore en förträfflig ort som operationsbas. Stora vägen till Umeå gick ju i närheten där förbi. Hamnen därstädes vore för debarkering den tjänligaste, som på hela kusten kunde uppletas. Ville man uppföra starka retranchementer, så lämpade sig terrängen ypperligt därför.

Skellefteå-positionens fördelar bestode egentligen däri, att den låge på ett betryggande afstånd från Kamenskys hufvudställning vid Umeå för att tjäna till operationsbas och replipunkt, hvarjämte större utsikt funnes för Wrede att hinna komma Kustarméen till bistånd, innan denna möjligen kunde krossas af Kamensky. Men månne ej Ratan erbjöd samma fördelar, om man rätt begagnade dem? Till vidt omfattande, många mil inåt skogarna sträckta manövrer, fanns det hvarken tid eller medel till följd af svårig-

---

[1] Pukes rapport 14/8. Bil. VII.
[2] Pukes ofvan citerade bref till Platen.
[3] Pukes rapport 14/8. Bil. VII.

het vid provianttransporterna. Från Ratan hade man stor utsikt till att hinna fram till Umeå före Kamensky. Skulle man åter icke hinna före honom, gällde det att uppehålla ryssarna, tills general Wrede med sina trupper skulle komma. Ehuru Puke erkände sig icke vara general i ordets egentliga bemärkelse, ansåg han sig dock kunna våga det påståendet att man lika väl kunde uppehålla en fiende, om man ställde sig på sidan om den väg han måste fram, som om man ställde sig rakt midt framför honom, helst då det såsom här åsyftades förening med en egen fienden efterföljande trupp, och motståndaren måste dels i en lång file medföra bagage dels vara utmattad efter en besvärlig marsch. Hvarhelst landstigningen än mätte ske, skulle general Wrede möta samma hinder vid förföljandet; och desto fler ju längre hans väg blefve, innan föreningen kunde verkställas. Dessa hinder voro, såsom Puke villigt medgaf, mycket svåra, ehuru enligt hans tanke icke oöfvervinneliga, åtminstone för framkastandet af lätta trupper.

Utom dessa skäl var det äfven ett annat, som ännu mera afgjordt talade för Ratan som landstigningsställe än för Skellefteå, nämligen att Puke befarade brist på proviant. Generalintendenten Klingstedt hade visserligen lofvat, att tillräckligt med proviant skulle komma, men litet däraf fanns nu för arméen och flottan. Komme ej den utlofvade proviantförstärkningen, hade expeditionen icke föda för mer än 14 dagar.[1] Om ryssarna ägde stora förråder, sade sig Puke ej veta, men trodde, att de kunde svälta bättre än svenskarna. Om således Kamensky kunde hålla sig tre veckor utan att svälta ihjäl, måste expeditionsarméen med oförrättadt ärende draga sig tillbaka, eller ock general Wachtmeister ensamt utkämpa striden med honom. Om ingen annan utväg stode öppen, ansåg Puke, att Wachtmeister borde göra detta. Det vore ju ej omöjligt, att han ensamt kunde slå fienden. General Döbeln hade ju yttrat, att Kamensky behöfde 3,000 man för att försvara Ratan mot Wachtmeisters armé; om således denna ryckte fram mot Umeå, antog Puke, att Kamensky behöfde använda

[1] Sparre, s. 35 och Pukes bref till Platen $^{14}/_{8}$, af hvilket äfven ses, att provianttillgången var knapp, hvarigenom Lindströms omdöme s. 15 n. 2 vederlägges.

samma styrka mot general Wrede, hvarför Kamensky icke kunde möta Wachtmeister, som hade 6,000 man, med mera än högst 7,000, och i ett så lyckligt förhållande hade svenskarne under hela kriget sällan fått strida.[1] Puke sade sig därför helt och hållet instämma i general Döbelns sats: »att för oss är förlust af tid oersättlig, och med dessa ord som valspråk väljer jag Ratan och går, vill Gud, dit».

Som Puke endast nödd och tvungen, eller därför att han insett, att hans första plan för ett anfall på Umeå vore alltför vågadt, och emedan han icke väntat, att skärgårdsflottan, så snart som nu skedde, skulle förena sig med hans eskader, hade gått in på att taga trakten af Skellefteå till landstigningsställe eller operationsbas, var det ju icke underligt, att han i sakernas nya läge lät den en gång antagna planen falla. Detta skulle näppeligen kunnat äga rum, om Wrede ogillat detsamma. Ty ehuru Wrede enligt det beslut, som fattats vid den krigskonselj, som den 19 juli hölls i Stockholm, skulle stå under Pukes öfverbefäl, var detta likväl icke nu längre förhållandet. Wrede hade nämligen till svar på underrättelsen om sistnämnda konseljs beslut begärt sitt afsked. Genom konungens ursäktande bref och Adlercreutz, uppmaningar förmåddes han likväl att behålla sitt befäl. »Tryggt kan jag försäkra», skref han till Adlercreutz den 30 juli, »att jag ej haft någon enskild förtrytelse i sikte utan blott tjänstens nytta, då jag begärde att bli kvitt befälet härstädes. Jag ansåg så orimligt, att Puken skulle kommendera och dirigera landrörelserna efter generalordernas ordalydelse, att jag ej mera ville hafva någon slarfva i den byken. Nu efter den senare explikationen jag fått och isynnerhet efter konungens eget nådiga bref[2] skall jag fortfara, så godt jag förstår, att föra befälet och därvid så vidt sig göra låter uppfylla amiralissimus' fordringar.»[3]

---

[1] Sparre, s. 35. Sparre måste, så vidt jag kan inse, ha missförstått sin källa och hänfört Pukes ord till orätt ställe. De måste nämligen gälla om ett anfall *från* Ratan, men ej, såsom Sparre menar, det anfall Puke i början af krigsrådet föreslog på Umeå. Själfva ordalagen om Kamenskys »kortare väg till Umeå» och om Wachtmeisters »debarkeringsställe» visa detta.

[2] 28/7. Wibling, Ur fältmarskalken Fabian Wredes papper.

[3] Wrede 30/7 till Adlercreutz. Jfr hans bref till konungen s. d.

Men redan den 31 juli, således innan detta bref framkommit till vederbörande, hade Adlercreutz utfärdadt en generalorder, enligt hvilken Wrede visserligen skulle medverka vid sjö- och landoperationerna, men vara för öfrigt fri och oberoende af Puke.[1]

Följaktligen kunde väl intet af vikt rörande de *gemensamma operationerna* bestämmas af Puke utan Wredes bifall. Den sistnämnde hade ju ock, såsom redan förut är visadt, för Sandels uppgifvit de skäl, som skulle afgöra, hvilketdera stället, Skellefteå eller Ratan, borde tagas till landstigningsställe. Ratan skulle ju utses därtill endast i det fallet, att ryssarna med sin hufvudstyrka stode 8 à 10 mil söder om Umeå; Skellefteå åter, om denna styrka vore koncentrerad kring förstnämnda stad.

Men liksom Puke har Wrede nog på grund af de underrättelser, som erhöllos genom Sandels' bref af den 12 aug., hvilket ju anlände nästan ungefär samtidigt med att beslutet om Skellefteå som landstigningsställe fattades, blifvit öfvertygad om att, såsom Sandels antog, ryssarnas öfvergång öfver Öre älf skulle försiggå redan den 13 aug., eller en af de närmaste dagarna därefter. I denna Wredes uppfattning har man velat söka orsaken till att han gick in på Pukes plan angående Ratan. Dock gjorde han detta endast på det villkoret att få hastig underrättelse om, när debarkeringen hade skett, hvilket Puke lofvade uppfylla, såvidt omständigheterna medgåfvo. Vidare yrkade Wrede, såsom Sparre uppger, att Wachtmeisters operationer icke skulle börja förr än 3 dagar efter sedan flottan afseglat ifrån Härnösand. Enligt Pukes utsago skulle Wrede dock först den 22 eller 24 aug. hinna få resten af de trupper, hvilka voro på återmarsch från Jämtland, förenade med sin hufvudstyrka, som Puke uppger till 4,000 man.[2] Men sedan Wachtmeister besatt Umeå, var det öfveramiralens mening att från Kustarméen sända förstärkningar till Wrede.[3]

Men om än Puke och Wrede och sannolikt äfven Döbeln voro öfverens om Ratan såsom utgångspunkt för Kust-

[1] Lindström, s. 7, n. Tyvärr har jag ej varit i tillfälle att få se denna generalorder. Af konungens bref 26/7 och C. A. Adlersparres Tidstaflor, I. s. 57, framgår det dock, att Wrede nog på sätt och vis stod under Pukes öfverbefäl.

[2] Puke till Platen 17/8.

arméens operationer, så voro Wachtmeister och Lagerbring det icke. Dessa bägge sistnämndes motstånd hade mot planen föga att betyda, enär de ju endast hade att lyda Pukes befallningar. Den generalorder, som frigjorde Wrede och Norra arméen från Pukes öfverbefäl, gällde nämligen icke för Wachtmeister, ehuru han i densamma kallas för general en chef för Kustarméen. Adlersparre och hans försvararare påstå dock, att detta varit förhållandet.[1] Wachtmeister och Lagerbring ansågo ju Skellefteå »i alla militäriska afseenden» för »det bästa debarkeringsstället»[2] och ansågo företaget att landstiga vid Ratan, som var endast 5 mil aflägset från Umeå, vara vådligt. Wachtmeister skulle ju genom denna plans fullföljande ensam med sin armé få utkämpa den afgörande striden med Kamenskys hufvudstyrka, emedan fienden, sedan han förstört sin brygga vid Umeå, med en mindre afdelning kunde uppehålla Wredes armé och hindra denne att i rättan tid framkomma till Wachtmeisters bistånd.[3] Det ligger härjämte i öppen dag, att Wachtmeister och Lagerbring icke ha velat operera offensivt utan endast defensivt, och att de af dessa skäl föredragit positionen vid Skellefteå. Att Puke ändrat den en gång antagna operationsplanen har därför icke kunnat annat än hos dem uppväcka de största betänkligheter, farhågor och till och med missnöje. Detta framgår dels direkt dels indirekt af deras skriftliga uttalanden.

Sparre har ock om denna sak några, ehuru mystiska antydningar. Men han anser sig icke böra anföra, hvad han därom hört, emedan »det skulle kunna uppväcka otillbörliga misstankar mot aktningsvärda personer». Att han med dessa ord syftar på Wachtmeister och Lagerbring framgår omedelbart därefter både af hvad han själf berättar och af hvad han citerar ur Lagerbrings »Betraktelser».

Men det är högst osannolikt, att Sparres dunkla antydningar haft den innebörd, som han insinuerar. Ty såväl Wachtmeister som Lagerbrings karakter och patriotism tala mot en sådan uppfattning. Puke synes icke heller haft reda på att deras sinnesstämning varit af den art, som

[1] Ofvan anf. ställe i Tidstaflor.
[2] Anm. rör. Kustarméens operationer. Bil. II.
[3] Lagerbring, Betraktelser, s. 20—21.

Sparre vill antyda. Detta framgår nämligen af dessa hans ord till konungen: »Den utmärkt driftiga nit, erfarenhet, kloka urskiljning och modiga verksamhet, hvarmed kommenderande herrar generaler befrämja detta viktiga företag, det oförtrutna bemödande och den goda esprit, som råda hos befäl och trupper af alla vapen, gifva mig den gladaste anledning att under öfvertygelsen af den Högstes bistånd hoppas lycklig framgång.»[1]

Framför allt var Puke särskildt intagen af Wrede. Han »är en ypperlig man på allt sätt», skrifver han (14 aug.) till Platen; »jag tviflar icke, att han skall göra allt sitt till, måtte endast vi kunna hastigt nog kommunicera våra tankar oss emellan; men detta måste ske sjövägen, som ej alltid går så fort.» Denna Pukes farhåga skulle besannas. Enligt major Lindström har nämligen denna långsamhet icke varit utan inverkan på utgången af operationerna.

Vidare må framhållas, att icke allenast Sandels, utan äfven Wrede och Puke förräknade sig, då de tänkte, att Kamensky den 13 eller 14 augusti skulle öfvergå Öre älf. Hade han det gjort, skulle Wachtmeisters uppgift att från Ratan marschera på Umeå och besätta denna stad lätt nog kunnat utföras. Men först den 16 på morgonen bröt den ryske öfvergeneralen upp från Umeå och stod följande eftermiddag just i begrepp att öfvergå Öre älf, då underrättelsen om att Wachtmeisters armé landstigit vid Ratan, tvang honom att afstå från detta företag.

Resultatet af förhandlingarna i krigsrådet blef således, att Wachtmeisters *hela* armé skulle landsättas vid Ratan. Det skall dock längre fram visas, att Puke varit nära att välja en annan ort. Men det ser ut, som om han icke meddelat någon af generalerna denna sin tanke.

Det torde ej vara ur vägen att närmare undersöka och granska de förslag, som framställts och det beslut, som fattades i krigsrådet. Detta ligger naturligtvis helt och hållet utanför min kompetens, ty om dessa saker kan endast en insiktsfull fackman döma. Men jag har till all lycka varit i tillfälle att få inhämta hvad en af *våra dagars* militärer tänker om detta krigsråd och dess förhandlingar.

---

[1] Pukes rapport ¹⁴/₈. Bil. VII.

T. f. chefen för Generalstaben generalmajor E. F. von der Lancken har nämligen godhetsfullt genomläst min här gjorda framställning om krigsrådet och ökat sin godhet med, att till mitt begagnande lämna en egenhändigt affattad promemoria, i hvilken han punktvis granskar de olika förslag som i krigsrådet framlades samt äfven det beslut, som där fattades. I återgifvandet af general von der Lanckens anmärkningar har jag i det följande så långt det sig göra låter bibehållit hans egna ordalag.

Hvad först angår Wredes och Sandels resonnemang om lämpligaste landstigningsstället, yttrar sig generalen som följer:

Under förutsättning, att fienden hade *sina hufvudkrafter vid Umeå*, och att landsättningen icke förblefve honom obekant, allt intilldess den var verkställd, kan man ur militärisk synpunkt underskrifva Wredes och Sandels' åsikter om, att Skellefteå såsom landstigningsställe vore att föredraga framför Umeå och Ratan, dock endast under följande villkor, nämligen 1:o) att Norra arméen var alldeles ur stånd att spela en aktiv roll, samt 2:o) att med Skellefteåtrakten menas, i allmänhet taladt, en punkt, hvilken som helst, belägen längre från Umeå än Ratan. Hade fienden åter trängt 8 à 10 mil söderut från Umeå, torde ej Sandels haft något mot Ratan att erinra, ty fienden skulle i detta fall ej kunnat hinna, äfven om han finge nys om landsättningen på förhand, att vidtaga erforderliga motåtgärder, d. v. s. att sätta sina hufvudkrafter i rörelse mot och närma sig landstigningspunkten. Skellefteå var sålunda för dessa bägge generaler ingalunda i och för sig den lämpligaste landstigningspunkten. Ratan var lika bra — kanske till och med bättre — *förutsatt att fienden hade utsträckt sina operationer längre söderut än till Öre älf.* Ett annat medel fanns emellertid att åstadkomma samma effekt, nämligen ett *offensivt* uppträdande, d. v. s. hänsynslösa småanfall, vid Öre älf, af Norra arméen. Ett dylikt uppträdande där hade varit ett vida kraftigare medel att *binda* en del af Kamenskys styrka vid denna punkt än det låtsade tillbakavikandet, som skulle »locka» Kamensky söderut! Det måste dock erkännas, att ofvannämnda hänsynslösa småanfall äro ytterst svåra att på rätt sätt företaga, samt att de på högsta ledningen ställa de största anspråk.

Hvad åter angår Wachtmeisters förslag, nämligen att *han* med sin armé borde intaga en fast position, hvarifrån han kunde börja sina operationer, och att han därtill valde Skellefteå, så kan däremot först och främst invändas, att han hvar som helst uti flottan och dess kanoner hade den »fasta positionen», hvilket klart och tydligt framgår af själfva Ratanstriden.

Hvad vidare Wachtmeisters och Lagerbrings åsikt beträffar, — att, om Kamensky låtit narra sig flera mil söder om Öre älf, men efter erhållen underrättelse om Kustarméens landstigning i hans

rygg, med sin hufvudstyrka skyndat norrut för att försöka slå Wachtmeister, så skulle hans trupper, i händelse att de ej stötte på Kustarméen förr än i Skellefteå, vara så utmattade af den långa marschen och blifva så modfällda, när de sågo reträtten vara dem afskuren, att Kamensky skulle låta sig föreskrifvas nästan hvilka villkor som helst — så vittnar denna åskådning om ett alltför gammalmodigt krigföringssätt. Detta Wachtmeisters och Lagerbrings sätt att se saken, bär nämligen ett tydligt vittnesbörd om, att de resonnerat helt och hållet i 1700-talets stil, och att de tyckas hvarken ha känt till Napoleons fälttåg eller Kamenskys härförarekraft. Kamensky behöfde i detta, af Wachtmeister ifrågasatta fall *ingalunda brådska*, blott förstöra alla broar bakom sig, så att Wrede ej kunde komma efter. Flera dagars marscher utmatta icke, om marschansträngningarna hvarje dag göras måttliga. Med en sådan passivitet för sin armé, som Wachtmeister här förordade, vinner man intet *positivt mål*. Det är en stor skilnad mellan Wachtmeisters uppfattning af Skellefteålandstigningen och Sandels'. Wachtmeister ville stå stilla och *invänta* Kamensky. Sandels åter ville rycka framåt och *anfalla* honom. Och det är såsom ett slags förberedelse till detta anfall, som han förordar landsättning af en mindre styrka, ett slags blifvande avantgarde, vid Ratan! Men den långa framryckning, som Sandels afsåg af kårerna vid Ratan och Skellefteå, var svårligen möjlig att utföra i praktiken, då Kustarméen saknade träng och således ej kunde aflägsna sig mera än en eller ett par dagsmarscher från sin bas — flottan.

Tager man så i betraktande de dispositioner, för hvilka man vid krigsrådets första sammanträde beslöt sig, torde dessa äga ett ganska väsentligt — militäriskt-strategiskt — fel, nämligen det att vara *synnerligt invecklade*. Puke såsom högste befälhafvare skulle fått 3 skilda kårer att leda: Norra arméen 4,200 man, Skellefteåtrupperna 2,200 man och landstigningstrupperna omkring 4,800 man. Ingen af dessa grupper skulle ha fått *någon verklig stridskraft*, enär de därtill voro för svaga. Med den tidens opålitliga förbindelser till sjös, kunde vidare intet göras för att bereda *erforderlig samverkan* mellan grupperna o. s. v.; det hela skulle ha slutat med nederlag för den ena gruppen efter den andra, därest Kamensky hade handlat så, som man hade all rätt att vänta af denne ovanligt kraftige och hänsynslöse, samt klarsynte befälhafvare.

Hvad slutligen den plan beträffar, som Puke i krigsrådets sista sammanträde med snart sagdt kategoriskt maktspråk dref igenom, eller hela Kustarméens landsättning vid Ratan, så kan mot Pukes hela anförande vid detta tillfälle ur militärisk synpunkt knappast göras mer än *ett enda* inkast. Detta inkast afser, hvad han tänkte om operationernas utförande, så vida icke Wachtmeister före Kamensky. kunde hinna bemäktiga sig Umeå. I denna händelse gällde det, enligt Pukes egna ord, för Wachtmeister att uppehålla fienden, tills general Wrede hunnit framtränga för att samverka med honom. Här träda sålunda i dagen de stora kraf, Puke ställde på Wredes, i jämförelse med Kustarméens ju betydligt svagare

armé. Af Wredes armé fordrade Puke i denna händelse en *kraftig offensiv*, till och med att han *med våld skulle kunna tilltvinga sig öfvergång öfver Umeå älf;* men åt Wachtmeisters armé ville han förbehålla defensiven vid blotta underrättelsen att Kamensky skulle hinna före honom till Umeå, — en underrättelse, hvars pålitlighet knappast stode i någons makt att konstatera, såsom förhållandet vanligen är i fält. Defensiv för Wachtmeister borde emellertid — militäriskt taladt — icke kunnat ifrågakomma förr, än han blifvit verkligt slagen. Men då kunde ock Pukes tal om den s. k. flankställningen varit fullt befogadt!

Att Wrede gick in på att Ratan skulle blifva landstigningsställe, anser general von der Lancken hafva haft sin grund däri, att Wrede aldrig hyst någon förkärlek af samma slag som Wachtmeister för Skellefteå. Wrede har resonnerat *fullt strategiskt riktigt* och velat göra landstigningen så nära Umeå, som med full trygghet kunnat ske. Såsom redan förut är antydt, ville han, om Kamensky hade sina hufvudkrafter samlade vid Umeå, landstiga jämförelsevis långt därifrån, *naturligtvis för att gå offensivt tillväga.* Vore Kamensky åter långt söder om Umeå, ville han, att landstigningen skulle göras mycket närmare denna stad.

Om den afsikt, som Puke i sitt bref till Platen omtalar, eller, att sedan Wachtmeister besatt Umeå, med en del af dennes trupper förstärka Wredes armé, yttrar general von der Lancken följande:

Den åtgärden kunde nog vara riktig under vissa omständigheter, t. ex. om Wachtmeister *kommit fram och besatt Umeå utan nämnvärd strid.* Då borde nämligen Wachtmeister *med en mindre styrka* kunnat hindra alla Kamenskys öfvergångsförsök, medan åter Wrede behöfde förstärkning för att *med våld söderifrån tränga Kamensky i älfven* och göra ett definitivt slut på honom. Att Puke såsom högste befälhafvare ägnade en tanke åt denna långt in i framtiden liggande *möjliga operation*, kan icke klandras, men väl, att *han omtalade den.* Andra möjligheter skulle ju kunnat inträffa, t. ex. att Wachtmeister behöft förstärkning med någon del af Wredes trupper för att få erforderlig anfallskraft efter en första oafgjord eller mindre lycklig strid norr om Umeå. Det är icke klokt af en högste befälhafvare att på detta sätt *ensidigt* syssla med *en* långt in i framtiden liggande möjlighet, ty då glömmer han måhända alla öfriga, och när en gång tiden kommer, att han behöfver tillgripa medel, som svara mot dessa möjligheter, står han handfallen.

10.

Seglatsen upp till Ratan. Landstigningen. Frammarschen till Säfvar.

Emellertid anlände skärgårdsflottan under den »snälla och käcka major Wirsén», såsom det på förmiddagen förutsagts, samma dag till Härnösand, »sedan han hållit öppna sjön i tvenne dygn icke utan att detta kostat på folket att i dessa öppna slupar sitta jämt i 3:ne dygn».[1] Hela den 14 aug. fingo de hvila samt för att begagna Pukes ord »räta på benen, iutaga sitt vatten och förse sig med proviant». Örlogsbriggen Svalan och kuttern Örn hade äfvenledes den 13 förenat sig med flottan för att jämte briggen »Vänta litet» vara expeditionen följaktiga. På Pukes befallning hade de bägge däckade kanonslupar, som i juni månad följt kapten v. Horn upp till Ångermanland, äfven stött till flottan, hvadan 6 däckade kanonslupar kommo att åtfölja flottan.

Puke hade visserligen hoppats att redan f. m. den 14 aug. »kunna komma till segels med hela smältan». Men först den 15:de kl. 4 om morgonen kunde han afsegla med alla till expeditionen hörande bevärade och obevärade fartyg. Öfveramiralen ställde till en början kosan utomskärs åt västra Kvarken för att enligt fleras tillstyrkan lämna vid Umeå älf några transportfartyg, med hvilka han ville paradera för att skrämma ryssarna. Flaggskeppet gick i têten. Dock skulle örlogsbriggen Vänta litet hålla sig förom Kung Adolf Fredrik dels för att loda dels för att verkställa de order den kunde erhålla. Denna brigg hade generaladjutanten Lagerbring ombord. Efter Flaggskeppet följde försigtigheten. På sidan eller akter om detta linieskepp gick fregatten Jaramas. Hvart och ett af dessa tre fartyg skulle vara beredda att vid första signal därom taga på släp en bataljon kanonslupar. Däckade kanonsluparna åter skulle

[1] Källor för framställningen af »seglatsen» äro Pukes bref till Platen (Handl. rör. Sveriges äldre etc. historia); Pukes rapporter (Bil. VII); Pehr Sparres ofvan citerade brochyr.

alltid göra sitt bästa för att följa têten af flottan. Därefter kommo transportfartygen »så tätt samlade och slutna som möjligt»; Galererna seglade på ömse sidor om dem. Chefsfartygen, koksluparna, ammunitions- och sjukfartygen höllo sig vid sidan af de fartyg, till hvilka de hörde. Briggen Svalan och kuttern Örn seglade efterst för att tillse, det alla transportfartygen följde med.[1]

Gustaf Wachtmeister var naturligtvis ombord på Flaggskeppet. Och man kan ej säga annat, än att öfveramiralen äfven i öfrigt under färden visade generalen all möjlig uppmärksamhet. Puke höll sig dock mycket på däck, där ingen enligt sjöetiketten fick nalkas högste befälhafvaren ombord utan att vara kallad. Att Puke ville vara ensam väckte likväl ingen uppmärksamhet. Ty man förstod, att han med egna ögon ville iakttaga huru hans befallningar utfördes samt genast vara till hands för att kunna förändra kurs m. m. De som kände honom närmare, sågo dock »huru tankarna sysselsattes med därutöfver gående funderingar.» Det var ock mycket under denna märkvärdiga seglats, som måste taga Pukes uppmärksamhet och tankar i anspråk.

Vinden var likväl den bästa Puke kunnat önska sig eller S.S.V. à S.V. till S.; och den förblef densamma hela denna och följande dagen. Äfven vädret var länge utmärkt vackert men efterhand började horisonten blifva töcknig. Såväl i anledning däraf som att vinden något friskade, befallde Puke, »att en af honom i förväg beslutad åtgärd skulle verkställas», nämligen att hvart och ett af de bägge linieskeppen samt fregatten Jaramas skulle taga 12 kanonslupar, således en bataljon, på släp. Ända till eftermiddagen höll Puke i nämnda afsikt ofvan antydda kosa, men då beslöt han att ändra kurs, enligt egen utsago, »sedan han tusen gånger vändt dessa angelägna saker i sitt hufvud». Fördenskull gjorde på hans befallning chefen för sjömätningskåren, öfverste af Schultén, kl. 9 e. m. uti sin lilla speljakt »Malla» en rund kring flottan, meddelande öfveramiralens order: »att kursen skulle sättas genom östra Kvarken, så att fienden ej ifrån land måtte kunna upptäcka eskadern». Puke afsåg därigenom att osedd komma

---

[1] Amiral v. Krusenstiernas på befallning utfärdade order $^{14}/_{8}$. Svea Lifgardes ofvan citerade orderjournal.

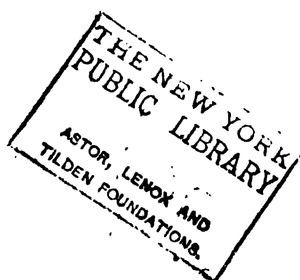
fram till debarkeringsstället, till hvilket Ratan nu stämdt. Han hade nämligen förut tvekat mellan de och det något längre i norr liggande Gumboda. O nen ungefär 6 mil nordvest om Norrskären kommo freg Euridice och af Chapman i sigte af flottan. Puke g sistnämnda order att fortfara med sin kryssning Vasaskären, men Euridice fick befallning att följa till Ratan, dock först sedan den till majoren frih. bielke, som med Bellona låg i västra Kvarken, fr Pukes order att genast afgå till Vasaskären för att sig med fregatten af Chapman.

Kl. 1 på natten till den 16:de ändrades kursen ti till N., och kl. 1/2 3 kastades en raket från chefsk kl. 5 och 3/4 6 om morgonen gjordes flagg- och vim naler. Kort därefter kommo, ehuru horisonten var Gaddarne i sikte. »Kl. 8 pejlades fyrtornet i N.O. på cirka 2 mils afstånd. Disan kom allt närmare, hela eskadern, kl. något efter 9, insveptes uti en dimma eller, som det på sjöspråket heter, tjocka. 10 signalerade chefskeppet med 3 gevärssalfvor och nonskott, samt kl. 1/4 11 åter med lika många kanon hvilka ifrån Försiktigheten och Jaramas besvarades».

Kl. 11 f. m. friskade vinden och började blifva ostadig. Luften klarnade en stund, då himmelen s fullsatt med strömoln. Kursen ändrades till N. Tjockan tog öfverhand; men det oaktadt tillsattes seglen kl. 2 e. m. för att öka farten. Kl. 1/2 3 lät luften åter ett ögonblick, »så att vi sågo chefskeppet upp till N. och gjorde sammaledes».

Flera af Kustarméens högre officerare kunde icke f huru man vågade rusa åstad med sådan fart midt ig sjömörkret, sedan man bestämt sig för att flottan s styra kurs rakt mot land. Sjöofficerarne bestormades före med frågor angående denna sak. En af dem, so tillfället stod sysslolös, gaf enligt Sparre följande sva

»Vi må vara glade, att Puke beslutit sig till det parti tagit; och jag litar på att lyckan ända till slut blir honom bevå ty hon plägar, såsom ordspråket lyder, gerna stå dem djerfvo Om jag skall säga sanningen, så hafva vi länge befunnit oss belägenhet, som kunnat blifva ganska svår, ifall antingen n

motgång inträffat eller öfveramiralen försummat att begagna vår Herres sällsynta nåd. Af tio på hvarandra följande år, kan man högst räkna två à tre, under hvilka stormar i augusti månad uteblifva, och ännu hafva vi, ehuru första hälften gått till ända, icke haft några sådana. Så långt norr ut, som hit, har ej något linieskepp före oss framträngt; sjökorten äro osäkra, och lotsarna veta icke reda på undervattensskären, utom de stråkvägar, som handelsfartygen vanligtvis begagna. Fördelen att kunna se ett godt stycke framför sig, nästan hela natten, minskas betydligt genom ofta uppkommande tjockor. Vi mötte sådant otyg redan vid Gaddarne, och det har ännu icke släppt oss. Ofta skingras de med hård kultje, i det vinden kastar sig till motsatt streck på kompassen; och tänk er nu, om det blåst upp ifrån nord till nordvest, så att vi tvingats att kryssa med refvade segel, och släptågen antingen måst kastas loss eller sprungit af sig sjelfva uti hög sjö, hvad hade följden deraf kunnat blifva? Jo, att kanonsluparne med tung last af folk, som icke fick kastas öfverbord, i stället för att komma till Västerbotten drifvit ned till Österbotten, där en del lidit skeppsbrott, och Ryssarne anammat resten, Puke gjorde därföre rätt, då han bara gick på, och belönas nog med en exempellöst lycklig resa, utan att fienden anar vår ankomst.»

Kl. 3/4 5 e. m. lättnade luften på en liten omkrets kring fartygen, så att flaggsignalen från chefsskeppet, kunde urskiljas. Kl. 5 gafs ånyo flaggsignal, men knappt var densamma observerad, förr än tjockan åter slöt sig tillhopa. Ankaret föll på 15 famnars »djup och slick grund», med gissad 1/4 tysk mils afstånd ifrån land. Tjockan var därefter »så tryckande», skrifver Puke till Platen, »att man ej kunde se landet sedan hela afton, och att jag fann mig så nära landet, att jag genast måste utföra varp för att hinna Ratan. Då jag svajade upp med hela min styrka af kanonslupar, var den sista inuti kretsen af stenarna på landet af Ratan».

Någonting liknande ofvan beskrifna seglats hade ingen tänkt sig, långt mindre sett. Det var alldeles så, som om Puke haft ett hemligt maskineri, med hvilket han kunde göra tjock eller klar luft efter behag, och tvinga vinden att blåsa på det sätt och med den styrka, han önskade.

På 36 à 37 timmar hade således Puke med sin stora fartygsmassa tillryggalagt nära 40 mil, ehuru han för det mesta seglat uti en sådan mist, att man knappt kunde se några famnar för sig. Men trots denna tjocka hade icke det minsta haveri timat, hvilket var så mycket märkvär-

digare, som linieskepp aldrig förut seglat i dessa farvatten. Knappt nog hade en fregatt gjort det. Kapten Carl v. Frischen, sedermera amiral Ridderstolpe, hade visserligen år 1714 i denna trakt kryssat med ett par galèrer och ett litet fartyg, hvilket kallades fregatt, ehuru det näppeligen förtjänade denna benämning.

Själf har Puke om sin färd skrifvit följande till sin vän Platen: »Mången skall säga, att min manöver ej varit enlig med förnuftigt sjömansbruk; detta får jag tåla, ty jag är ändå här».

Hvarken Pukes utmärkta skicklighet som sjöman eller hans lysande mod och djärfva beslutsamhet ha någonsin förut, icke ens under den förfärliga dagen vid Krosserort, lyst med en större och skönare glans än under denna hans hart när sagolika färd; den gör äfven flottans officerare och manskap den största heder.

Denna för svenska flottan så ärorika seglats, som utförts med en sådan underbar lycka, kom dock tyvärr att långt mera gagna fienden än svenskarna. Det var nämligen en olycka i lyckan, att färden varit så snabb; ty om flottans framkomst till Ratan timat en 18 à 24 timmar senare, hade Kamensky öfvergått Öre älf och börjat fördjupa sig i Ångermanland, innan underrättelsen om svenskarnas landstigning i hans rygg hunnit framkomma till honom.

Wachtmeister, Lagerbring och äfven Klingstedt[1] ha påstått, att de sex signalskott, som lossades från örlogsskeppen i förtid varskott fienden. Men som de första af nämnda kanonskott afskötos sex timmar, innan flottan framkom till Ratan, så måste hon ha befunnit sig alltför långt ifrån denna ort, för att signalskotten, som aflossades blott med små pjeser eller backskanonerna på läsidan om fartygen, kunnat höras ända fram till Ratan. Men äfven om skotten hörts på land, ha de icke förkunnat mera, än hvad ryssarna redan visste, nämligen att svenska örlogsskepp kryssade utanför kusten, och att dessa för tjockans skull gåfvo hvar-

---

[1] Se den förstnämndes rapport till konungen $^{25}/_{8}$ bil. VII; Lagerbrings ofvan citerade skrifter; K:s »Berättelse om expeditionen till Västerbotten» i Krigsarkivet. I sin i tidningen Synglaset införda »Expeditionen till Ratan» har Klingstedt alldeles motsatta uppgifter.

andra signalskott för att undvika sammanstötning. Icke heller ha trumhvirflarna, som en stund före ankringen slogos å flaggskeppet eller Jaramas, kunnat höras i land, enär ljudet af dem blott svagt framträngde till de fartyg, som lågo närmast sistnämnda skepp.

Skulle ofvannämnda tre personer ha rätt i sitt påstående, skulle väl redan samma eftermiddag flottan anlände till Ratan bud härom därifrån afgått till Kamensky. Huruvida vid denna tidpunkt en dylik rapport afsändt kan blott ur ryska källor bevisas. Endast en sådan har varit oss tillgänglig, men den synes ej bekräfta de sist åberopade personernas förmodan. Michailoffski-Danilefski uppger nämligen, att Kamensky erhållit underrättelse om flottans ankomst från ryska posteringen vid Ratan genom öfverste Froloff, som då själf stod vid Säfvar. Enligt de bästa svenska källorna kan ej detta budskap ha afskickats förr än på morgonen följande dag.

»Tjockan, som oafbrutet fortfor, hindrade» emellertid, enligt Pukes utsago, »all utsikt och beredde omöjlighet att kunna begynna debarkeringen af trupper[1] ännu samma eftermiddag. Några hafva dock lagt i Pukes mun dessa ord: »Jag får dem icke åstad i kväll, men om mitt bestick är rätt afsatt, gör det ingenting, ty blott de sedan taga ut stegen, blir Kamensky ändock i knipan.» Har öfveramiralen fällt detta yttrande, så antyder det ju, att han önskat genast landsätta arméen. Men att detta icke skedde, tillskrifva samme sagesmän det motstånd, som Wachtmeister skall ha gjort mot detta öfveramiralens yrkande. Pukes ofvan anförda ord om »omöjlighet att begynna debarkeringen» synas dock innebära, att hans och Wachtmeisters åsikter i förevarande fall icke varit så delade som man påstått.

Kort efter ankringen afgingo på Pukes befallning 4 kanonslupar samt en lättrodd båt för att rekognoscera Ratans hamn och stranden. Detta uppdrag skulle verkställas af Pukes öfveradjutant, majoren frih. J. A. Anckarsvärd. Men denne återkom utan att hafva funnit något ställe, där han kunde landstiga, »och ingen lefvande hördes

[1] Pukes rapport, $^{17}/_{8}$. Bil. VII.

utaf från land».[1] Klingstedt uppger dock, att Anckarsvärd landsatt 100 man,[2] men som denna uppgift strider mot Pukes, måste den vara gripen ur luften. Däremot är det högst sannolikt, att Anckarsvärd lämnat Puke den underrättelsen, »att ingen fiende fanns på stället». »Förtroendet till denna uppgift var så stor», säger Klingstedt[3], »att tapto slogs om aftonen å liniefartygen, som skulle uppskrämt fienden, om den ej trott, att det varit dess egna kanonslupar, som väntades från Gamla Karleby».

Först kl. 2 på morgonen den 17 augusti lättnade det något, så att man från flottan kunde se inloppet till hamnen. Ehuru det kort därefter åter tjocknade till, gick emellertid major Wirsén i land för att efter Pukes order taga om hand bestyret af truppernas landsättning. Wirsén kunde ock snart rapportera, att omkring 70 à 100 ryssar »flytt härifrån ett par timmar förr, än trupperna började landstiga».[4] Af invånarna i Ratan inhämtade man, att denna kosackpostering funnits på stället vid flottans ankomst. Det buller, som hade uppstått vid flottans ankring hade gjort kosackerna så oroliga, att de en stund ridit fram och åter längs stranden, på allt sätt efterspanande orsakerna till bullret, detta dock förgäfves, emedan den starka tjockan var ogenomtränglig. Vid kanonsluparnas annalkande drogo de sig tillbaka från stranden och redo väl vid den tidpunkt Puke uppger, åtminstone till största delen, tillbaka till Djäkneboda. Puke skrifver ock, »fienden har ej förr än i dag kunnat upptäcka oss» genom denna postering. Enligt en annan uppgift skall af kosackerna en utkikspost varit kvarlämnad vid hufvudstyrkans afmarsch. Från Båkholmen skulle denna ha upptäckt flottan kl. 3 om morgonen, då dimman lättade. Hade kanonsluparna legat kvar i hamnen, »så skulle», menar major Lindström, »utkiksposten icke kunnat få sin plats på denna högt belägna och för den-

[1] Puke till Platen 17/8.

[2] Klingstedt, »Expeditionen till Ratan», tryckt i tidningen *Synglaset*. Denna berättelse är i flera afseenden märkvärdig, icke minst genom felaktiga uppgifter och de mest gemena och hänsynslösa insinuationer och omdömen.

[3] Detta ej i »Expeditionen till Ratan», utan i sin i Krigsarkivet endast i manuskript tillgängliga »Berättelse», som major Lindström åberopar.

[4] Pukes sist anf. bref till Platen. Jfr hans rapport 17/8. Bil. VII.

samma synnerligen lämpliga punkt». Denna utsago behöfver icke stå i strid med Pukes. Men af bägge dessa uppgifter framgår det, att ryssarna ej upptäckt flottan förr än på morgonen den 17:de, hvadan åter rapporten om svenskarnas ankomst till Ratan väl icke kunnat afgå till Kamensky förr än tidigt på morgonen denna dag.

Ett dunkelt rykte om att någonting förehades från svensk sida mot hans rygg, skall enligt ryska författares uppgifter dock ha framkommit till Kamensky. Har detta varit förhållandet, så har likväl den ryska öfvergeneralen fått denna underrättelse, redan innan Puke afseglade från Härnösand. Ty när Kamensky stod i begrepp att bryta upp för att inträngа i Ångermanland, lät han genom order af den *14 augusti* vidtaga följande särskilda åtgärder för att skydda sin rygg i händelse af en svensk landstigning. Öfverste Froloff med 23:e jägare- och 1 bataljon af Navaginska regementet skulle observera Ratan. Umeå åter, skulle hållas besatt af generalmajor Jerschoff med Tenginska regementet och 1 bataljon af det Navaginska. Den bataljon, som stod vid Piteå, skulle tillsammans med den, som var förlagd vid Torneå genast vid underrättelsen om en svensk landstigning tåga emot fienden, hindra honom att besätta Piteå samt följa honom, om han ginge söderut.[1]

Ifrån Ratan gingo två vägar till närmaste punkt af kustlandsvägen eller Djäkneboda. Hufvudvägen, som var 14 km., gick i en halfcirkel öfver Dalkarlså, en gångstig åter af 6 km. genom skogen. Djäkneboda, där tvenne sjöar bildade ett pass, utgjorde en stark försvarsställning mot en från sydvest kommande fiende, men var svagare mot en norr ifrån anfallande. Vid denna punkt stodo af Froloffs trupper jägare och 50 kosacker, eller enligt Lagerbrings uppgifter tillsammans 420 man.

Kl. 2 f. m. den 17 aug. anbefalldes enligt Wachtmeisters utsago debarkeringen. Enligt Sparre skall den dock ha börjat först kort efter kl. 3. Redan kl. 8 f. m. var 1:sta brigaden, som jämte de tre jägarebataljonerna[2] skulle utgöra avantgardet, i land. Så snart avant-gardets infanteri

---

[1] Lindström, s. 31—32.
[2] Dessas styrka utgjorde tillsammans 764 m. Se vidare om dessa bataljoner, Lindström, s. 12—13.

landstigit, ryckte Lagerbring med en del af detsamma fram mot Djäkneboda. Chefen för 1:sta jägarebataljonen kapten Anderson intog passet genom ett raskt anfall med förtruppen, 220 man Södermanlands- och Kronobergs-jägare, hvarefter ryssarna drogo sig tillbaka söderut. Vid denna lilla affär förlorade svenskarna utom kapten Anderson, som blef sårad i foten, endast 4 man blesserade och 2 dödade. Fienden åter efterlämnade 9 fångar. Den del af 1:sta brigaden, som ej med Lagerbring tågat skogsvägen, hade samtidigt under brigadchefen, öfverste Fleetwood, afmarscherat stora vägen öfver Dalkarlså. Denna väg följde äfven de två först landsatta kanonerna, som vid Djäkneboda tilldelades avantgardet. Kl. 4 e. m. kunde hela 2:dra brigaden skogsvägen afgå till Djäkneboda. Efter den följde general Wachtmeister själf med sin generalstab. 3:dje brigaden, *utom Uplands regemente*, uppbröt först omkring kl. 6 e. m. och tågade stora vägen jämte 8 kanoner, som vid framkomsten till Djäkneboda fördelades på 2:dra och 3:dje brigaderna. Kl. 8 e. m. den 17:de var hela arméen med artilleri och hästar i land. Medan landstigningen ännu pågick, hade general Wachtmeister själf i samråd med öfversten vid fortifikationen Cedergren utsett plats för förskansningar vid Ratan. Genom dessa ville han nämligen »gifva arméens operationsbas nödig fasthet» och arméen en repliepunkt, i händelse af att fiendens öfverlägsenhet skulle göra en reträtt nödvändig. Dessa arbeten skulle under några fortifikationsofficerares ledning utföras af flottans manskap.

Som berättelse inlupit, att en fientlig styrka af omkring 2,000 man skulle vara i antågande norrifrån,[1] gaf Wachtmeister order åt öfverstelöjtnanten frih. Sture att med 2 kanoner och Upplands regemente, utom dess jägare, afgå till Bygdeå och där intaga ställning å en höjd söder om kyrkan. Äfven sedan Lagerbring efter intagandet af Djäkneboda inrapporterat, att flera mil norr om detta ställe ingen större fientlig styrka stode, utan endast små posteringar, fick denna styrka kvarstå i Bygdeå. Wachtmeister ansåg sig nämligen icke kunna sätta full tillit till de underrättelser, som hans generaladjutant fått af allmogen. Och denna misstro saknade tyvärr icke all grund. »En

[1] Pukes rapport [17] s. Bil. VII.

sorglig iakttagelse», skrifver grefve Magnus Björnstjerna i sina anteckningar om operationerna i Västerbotten, »vid detta såväl som vid några följande tillfällen var böndernas bristande fosterlandskänsla. Våra motståndare hade nog reda på allt; de betalte bra. Vi däremot saknade hvarje underrättelse om fienden».

Dessa 2,000 ryssars anmarsch var nämligen ett falskt allarm. I förstone hade det, såsom Puke skrifver till Platen, uppgifvits, att denna styrka skulle stå på endast »1 à 2 mils afstånd». Västerbottniska bönder hade, troligen genom ryskt guld, lockats att utsprida dessa rykten. Dock bör det framhållas, att ryssarna för att nå sina syften haft tillfälle att använda »andra vida kraftigare medel än penningar att lossa tungans band och pröfva fosterlandskärleken».

För att icke kasta en alltför stark skugga på Västerbottens allmoge böra därför dessa ord af presten Gravallius äfven framhållas: »Landtfolkets glädje vid vår ankomst står ej att beskrifva. Med förekommande tjänstaktighet yttrade de sin tillfredsställelse, och liksom de tviflat på verkligheten af sin lycka, frågade de under glädjetårar: Åren ni verkligen svenskar, Gud vare evigt lof, och den gode konungen, som skickat våra landsmän till vår frälsning».

Vidare må man icke glömma, att denna allmoge, som redan vid årets ingång var nödställd, under många månader fått uthärda krigets tunga börda. De ryska generalerna hade pålagt allmogen de svåraste krigsgärder. Framför de ryska och svenska trossfordonen sågo många bönder sin enda häst stupa, till proviantkolonnerna fingo äfven många lämna sin sista ko, och deras sädesfält afbetades af kosackernas hästar.[1]

Från Djäkneboda uppbröt emellertid avant-gardet kl. 6 e. m.; 2:dra brigaden åter kl. 9 e. m. och något senare 3:dje brigaden. Hela arméen, utom det vid Bygdeå stående Upplands regemente och de sjuke samt det på flottan kvarlämnadt bevakningsmanskapet, var således strax efter kl. 9 e. m. på marsch söderut till Umeå. I sin första rapport till konungen efter landstigningen skrifver Wachtmeister: »Jag

[1] Om böndernas förhållande till fienden och deras nödställda belägenhet, se vidare Lindström, s. 35—37.

ämnar med det första med Eders Maj:ts trupper framtränga till Umeå, lycklig om denna viktiga position faller i våra händer».

Tyvärr lät dock Wachtmeister sina trupper göra denna marsch med alltför många uppehåll, hvadan framryckandet endast skedde ytterst långsamt. Orsakerna till halterna uppgåfvos vara, att man skulle rekognoscera. Man ville nämligen ha noga reda på huru långt fienden vikit undan. Dock stötte man icke på honom förr än 11 km. från Djäkneboda, eller 9 km. från Säfvar. Hade man icke enligt den tidens krigsbruk fördelat alla de beridna hästgardisterna på brigaderna som ordonnanser, skulle man nog bättre kunnat iakttaga fiendens rörelser, än som nu var händelsen. Kl. inemot 4 på morgonen den 18 augusti inträffade avantgardet i Pålböle, som ligger 3 km. norr om Säfvar, och omedelbart därpå arméens hufvudstyrka. Afståndet mellan Djäkneboda och Pålböle var likväl icke mer än 17 km. Men för att tillryggalägga dessa hade man märkvärdigt nog användt *sju* timmar. Men som mellan Djäkneboda och inemot Pålböle, icke fanns mer än en egentlig väg, som till på köpet gick genom en obygd med ändlösa skogar och mossar, är det, menar major Lindström, svårt att inse, hvad som med så stor noggrannhet rekognoscerades. Från Pålböle gick nämligen endast en mindre väg till Gunnismark. Kort efter arméens ankomst till Pålböle beordrades öfverstelöjtnant Hederstjerna att med Kronobergs regemente öfver *Gunnismark,*[1] icke såsom Hederstjerna själf och flera andra uppgifva öfver Tväråmark, rycka fram till Säfvar för att där taga fienden i flanken. Hederstjerna, hvars regemente redan marscherat 23 km., gick den honom anbefallda marschen inåt landet. Under en nästan 4 timmars oafbruten marsch träffade Hederstjerna, såsom han själf skrifver, icke på någon fiende, utan såg endast några kosacker. Då han ungefär kl. 9 f. m. efter en 16 km. lång marsch framkom till södra sidan af strömmen, möttes han af en ordonnans från högkvarteret. Genom denne fick han veta, att ryssarna vid upptäckten af hufvudkårens annalkande och Kronobergarnes framryckande på deras vänstra flank,

[1] Lindström, s. 41.

retirerat utan att lossa ett skott och utan att förstöra bron öfver Säfvar ån. Froloff drog sig därefter med sina 3 bataljoner och 2 kanoner, tillsammans omkring 600 man, tillbaka ända till Täfte, 14 km. norr om Umeå.

Hederstjerna intog emellertid efter order sin plats i bivuaken inom 2:dra brigaden till hvilken han hörde. Därefter begaf han sig till högkvarteret, som var förlagdt på bruket eller Säfvars herrgård, för att afgifva muntlig rapport till general Wachtmeister. Hederstierna, som i yngre år en lång tid varit adjutant hos general Wachtmeister, hyste för dennes ädla karakter och militäriska skicklighet ett oinskränkt förtroende. Aktningen och tillgifvenheten synas ha varit ömsesidiga. Men det oaktadt var det, när Hederstierna efter en stund återkom till sitt regemente, synbart för en och hvar, att han var förargad. Ty han gick med händerna på ryggen, småpratade för sig själf, ruskade på hufvudet, hvilket var hans vanliga sätt, då han var mera missnöjd. Några af de officerare, som han plägade hedra med sitt förtroende, gingo då fram till honom och anhöllo att få veta om någon olycka händt. Härpå svarade Hederstierna, »nej ännu icke». Men han förklarade, att vissa yttranden, som han hört i högkvarteret, ingifvit honom oro öfver hvad som kunde komma att hända. Hans gamle chef hade visserligen nu såsom alltid tillförne tagit vänligt emot honom och berömt hans ihärdiga marsch. Wachtmeister hade ock erkänt, att Hederstierna genom den i synnerhet hade bidragit till att fienden så hastigt retirerat, att han icke hunnit bränna bron, samt till att positionen kunnat intagas utan blodsutgjutelse.

Hederstierna hade af dessa generalens yttranden dragit den slutsatsen, att man blott hade väntat på honom för att fortsätta marschen söderut. Han hade därför anhållit, att hans regemente, som var mycket ansträngdt genom den 2 mils långa marsch det gjort, medan de öfriga trupperna hvilat ut vid Pålsböle, tillsvidare måtte få bilda arméens arrièregarde. Skulle hans soldater få stanna 3 à 4 timmar vid Säfvar och få ordentlig föda samt åtnjuta sömn, hvilket de icke fått på mer än ett dygn, lofvade Hederstierna, att de innan kl. 5 e. m. skulle ha återförenat sig med arméen och vara färdiga att gå i elden.

Till sin förvåning afbröts härvid Hederstierna — »*af hvem*» — ville han icke säga — med den invändningen: »det är icke ni ensamma, som behöfva hvila; ty alla trupperna äro utmattade efter sitt långa vistande om bord».[1] Hederstierna, som icke brukade förifra sig, hade likväl då blifvit så förargad »öfver detta opassande, enfaldiga prat», att han svarade: »kan svenska arméen icke tåla de strapatser, som den nu måste underkasta sig, så står det illa till. Mitt förslag gjordes endast i afsigt att, om möjligt, bereda den trupp jag kommenderar lika hvila med de öfriga; men då det tolkas annorlunda, återtager jag min anhållan. Jag dömer efter mig själf. Jag har gått hvartenda steg till fots och känner mig ej tröttare än att genast, om så befalles, kunna tillryggalägga de återstående 2³ₛ dels milen». Därpå hade Hederstierna vändt sig *till general Wachtmeister* med dessa ord: »upptag ej illa, att jag vågar erinra om nödvändigheten af att snart blifva mästare af Umeå; ty i krig är första regeln: den som vinner tid vinner allt. Och nämnda stad är den enda säkra position, hvarest man totalt kan afskära reträtten för Kamensky». Wachtmeister skall efter dessa ord tegat en stund, hvarunder Hederstierna började frukta, att han varit för fritalig. Till slut yttrade dock generalen: »Ni kan hafva rätt, min gamle vän, likväl ser det tyvärr ut, som skulle jag nödgas låta hela arméen stanna kvar härstädes, åtminstone till aftonen, i afvaktan på huru omständigheterna utveckla sig».

Sedan Hederstierna berättat detta, frågade en af de kringstående honom, hvad det då kunde vara som satte sådana myror i hufvudet på general Wachtmeister. Härpå svarade Hederstierna: »det vet jag icke; måhända råder det olika åsikter emellan hans många rådgifvare, men jag är öfvertygad om att han snart skall fatta ett, till målet ledande kraftigt beslut, och man bör lika litet klandra sina förmäns handlingar, hvilkas rätta grundorsaker man icke känner, som misströsta, när oväntade hinder uppresa sig

[1] Sparre, som själf var vittne till detta Hederstjernas uttalande anför (s. 49) dessa ord. Hederstjerna redogjort i sina Anteckningar s. 74—75 ej så utförligt för detta samtal som Sparre. Men Hederstjerna har nog af grannlagenhetsskäl gifvit denna episod en mildare färg.

mot ens önskningar. Jag ber därför, mine herrar, icke utsprida hvad jag nu i min obevakade sinnesstämning uttalat, ty det kunde gifva anledning till nedslående rykten».

Grefve Sparre, efter hvilkens berättelse detta samtal blifvit återgifvet, tillägger: »vi lofvade förtegenhet, och då ingen tillstymmelse till uppbrott förmärktes, utbredde jag min kappa på marken, lade mig ned och somnade snart».

Sparre vaknade först vid middagstiden. Han fick då höra, att Lagerbring blifvit skickad till öfveramiralen. Wachtmeister hade nämligen genom tvenne förlupne Kamenskys tjänare trott sig ha fått säkra underrättelser om att fienden redan höll på att koncentrera 7 à 10,000 man omkring Umeå. Dessutom skulle en betydlig rysk styrka ha besatt den starka positionen vid Täfte, belägen endast 9 km. söder om Säfvar. I följd däraf ansåg han sig icke kunna våga ett anfall på denna stad, förr än han skaffat sig nya order från Puke. För att inhämta dessa hade han verkligen ock affärdat Lagerbring till Puke, som olyckligt nog stannat kvar på flottan i stället för att åtfölja arméen.

Wachtmeisters halt vid Säfvar och Lagerbrings afsändande till Puke skulle komma att ödesdigert inverka på expeditionens utgång. I viss mån torde visserligen Wachtmeister kunna ursäktas för, att han ej följde Pukes order att gå fram till Umeå och bemäktiga sig denna stad. Sandels utsago att Kamensky med sin hufvudstyrka lämnat Umeå för att intränga i Ångermanland hade icke fått bekräftelse, medan flottan ännu låg kvar i Härnösand, ej heller senare. Däremot hade ju rykten om raka motsatsen framkommit till Wachtmeister.

Men om det således än måhända kan ursäktas Wachtmeister, att han uppgaf den anbefallda kuppen af Umeå, så hade det dock varit lyckligt, om han ej afbrutit sin marsch söderut vid Säfvar, utan först vid det 14 km. från Umeå belägna Täfte. Wachtmeister skulle nämligen vid sistnämnda ort funnit en vida bättre ställning[1] än vid Säfvar. Detta skulle i ännu högre grad ha blifvit fallet, om Puke, såsom Wrede hade anordnat för Sandels, låtit hufvudstyrkan af sin skärgårdsflotta längs kusten åtfölja den framryckande Wacht-

[1] Om Täfteställningens fördelar likasom om dess svaga sida, se Lindström, s. 42.

meister. I alla händelser borde väl åtminstone Sölfverarms kanonslupar, som redan lågo utanför Umeå älfs mynning, haft order att med det första försöka sätta sig i förbindelse med arméen. Men lika litet som Wachtmeister förstod vikten och betydelsen af Täfteställningens besättande, lika litet insåg Puke gagnet af skärgårdsflottans samverkan med arméen. Han hade visserligen redan den 17 aug. afsändt sin stabsadjutant kapten Nordenskjöld och major Anckarsvärd för att de med Sölfverarms kanonslupar, v. Horns galérer och de ombord på dessa fartyg varande landtrupper skulle understödja Wachtmeisters anfall på Umeå. Hvarför Sölfverarm skulle aflösas af Nordenskjöld kan knappast förklaras på annat sätt, än att Puke velat gifva sin gamle väns brorson tillfälle att få utmärka sig.

De egentliga orsakerna till Wachtmeisters halt vid Säfvar och Lagerbrings afresa skola i det följande, så långt det sig göra låter, förklaras. Men dessförinnan är det nödigt att visa hvad Kamensky var för en man samt huru han handlade för att rädda sig ur sin ytterst farliga belägenhet.

Om Ynglingar såsom namn på en svensk konungaätt

Af

AXEL KOCK

Den tid är redan länge sedan förbi, då historikern och språkmannen ansågo Heimskringlas Ynglingasaga innehålla fullgod historia. Vår tid med sin skepsis och sin kritik har delvis för länge sedan hänvisat Snorre Sturlassons berättelser i Ynglingasagan till folksägnens eller mytens område eller till gränsområdet mellan historien och sagan.

Men vetenskaplig skepsis kan äfven gå för långt. Det är otvifvelaktigt, att vissa af de konungar, som omtalas i Tjodolfs Ynglingatal och i den på Ynglingatal byggande Ynglingasagan, verkligen härskat i Sverige. Då t. ex. de till Ynglingaätten räknade Ottar och hans son Adils omtalas såsom Sveakonungar icke blott i Ynglingatal och af Snorre, utan äfven i den angelsaxiska dikten om Beowulf, så finnes ingen anledning betvifla, att Sverige i en grå forntid verkligen haft två konungar, far och son, med dessa namn.[1] Men om detta icke kan betviflas, så har man på allra sista tiden sökt göra troligt, att Ottar, Adils och andra till samma ätt räknade Uppsalakonungar icke tillhört Ynglingaätten, utan Skilfingaätten. Deras namn *Ynglingar* skulle — menar man — helt och hållet bero på

---

[1] Jmf. t. ex. Montelius i Illustrerad svensk historia I, 246 och särskildt Fahlbeck, Beovulfskvädet såsom källa för nordisk fornhistoria i Ant. Tidskr. VIII, n:r 2.

ett missförstånd. Ja, de uppsaliensiska Ynglingakonungarna hafva till och med af en författare, som hyllar denna åsikt, med tanke på de »legitima» Skilfingarna kallats »troninkräktare mot sin vilja».[1]

Det torde dock ej vara så illa beställdt med de uppsvenska Ynglingarnas legitimitet, utan fastmer har namnet *Ynglingar* (icke mindre än namnet *Skilfingar*) burits af denna urgamla konungaätt.

Såsom bekant sattes namnet *Ynglingar* redan i forntiden — med rätta — i omedelbar förbindelse med namnet på den företrädesvis i Uppsala dyrkade guden *Yngvi Freyr*, *Ingifreyr*, *Ingunarfreyr*. Min uppsats kommer därför att söka belysa dessa benämningar, företrädesvis den sist anförda. Dessutom kommer jag för hufvudfrågans besvarande att undersöka, huruvida den uppsaliensiska Fröskulten är urgammal i Sverige, eller om den i relativt sen tid dit införts.

Det är Noreen, som i Uppsalastudier, tillegnade Sophus Bugge, s. 223 ff. först framställt åsikten, att Ynglingar såsom benämning på Uppsalakonungarna skulle vara oberättigad. Namnen *Ingunarfreyr*, *Yngvi Freyr* för den i Uppsala dyrkade guden Frö skulle enligt honom helt och hållet bero på ett missförstånd af isländingar och norrmän, och det skulle därför äfven ha varit alldeles oberättigadt, att de forna Uppsala-konungarna af isländska författare kallades Ynglingar: »att Uppsala-konungarna någonsin annat än hos norröna författare burit namnet Ynglingar, synes mycket osannolikt». Missförståndet skulle — menar N. — ha uppstått på följande sätt.[2] Såsom redan Munch framhållit, voro *Ingwine* östdanskar (*Eástdene*) och bodde i det nuvarande södra Sverige (Skåne). Det isl. *Inguna freyr* motsvarar enligt Munch det angels. *freá Ingwina*, »Ingvinernas herre». Nu menar Noreen, att detta *Inguna freyr*, benämning på den östdanske (sydsvenske) konungen, skulle af norrmän och isländingar hafva missuppfattats såsom syftande på den i Uppsala dyrkade nationalguden, solguden, som kallades Frö, »herren». Den v e r k l i g a Ynglingaätten skulle däremot hafva härskat i öst-Danmark

[1] Jmf. Arkiv för nord. filologi N. F. VI, s. 166.
[2] Jmf. Hist. tidskrift 1895, s. 57 f.

(syd-Sverige), under det att de gamla Uppsalakonungarna med rätta blott buro namnet *Skilfingar*, såsom de äfven kallas i Beowulf (*Scylfingas*).

I Nordisk familjebok (artikeln *Ynglingaätten*) har Noreen refererat sin åsikt beträffande dessa frågor, men något modifierat sin mening om, huru missuppfattningen af namnet kunnat försiggå. Ingvinerna ansågo sig härstamma från *Ing*, och »denne stamheros' fullare titel Yngvefreyr, Ingefreyr, Ingunarfreyr (angels. *fréa ingvina*, »ingvinernas herre») föranledde författaren af »Ynglingatal» att förblanda den af honom besjungna Ynglingaättens stamfader med den i Uppsala företrädesvis dyrkade nationalguden, den i »Uppsalir» (d. v. s. himlen) tronande solguden Frey, 'Herren'.»

Till Noreens mening har Läffler[1] obetingadt anslutit sig.

Schück är i denna tidskrift 1895 s. 57 ff. så till vida af Noreens mening, som äfven han anser, att *Ynglinga*-namnet icke blifvit buret af de gamla Uppsalakonungarna, men han söker på annat sätt än Noreen förklara, att de i senare tid oriktigt kallats med detta namn. Omkring år 900 eröfrades Danmark (eller en del af Danmark) af en svensk höfding. Denne landets nye härskare eller hans efterföljare — menar Schück — begagnade sig af en fint för att gifva sig ett sken af att vara landets legitima herrar. De svenska eröfrarna ansågo sig härstamma från Frö, deras danska undersåter däremot från den ingvæonske stamheros *Ing* (*Yngve*). Svenskarna uppgåfvo därför, att Frö och Ing (Yngve) voro identiska, hvilket påfund underlättades däraf, att »ingvinernas stamheros Yngve *kunde* åtminstone kallas *Inguna freyr*».

Det torde vara uppenbart, att man måste hafva mycket bindande skäl för att kunna förkasta den isländska traditionen, att Uppsalakonungarna kallats *Ynglingar*. Så vidt jag ser, hafva dylika skäl ingalunda åvägabragts.

Redan Schück har i denna tidskrift 1895 s. 58 framhållit det otroliga i att *Inguna freyr* (= *Ingwina freá*) »Ingvinernas herre» såsom benämning på en i Danmark rege-

---

[1] Arkiv för nordisk filologi N. F. VI, s. 166 f.

rande konung skulle af någon kunna missuppfattas som syftande på den företrädesvis i Uppsala dyrkade guden Frö. *Ingwina freá* är nämligen, såsom Schück anmärker, alldeles icke något stående epitet till Ingvinernas furste. Tvärtom förekommer uttrycket icke mera än en enda gång i Beowulf,[1] under det att Ingvinernas furste i samma dikt äfven kallas *eodor Ingwina*[2] (*eodor* »herre, furste»).

Föga antagligare synes Noreens hypotes i dess modifierade form, att titeln *Yngvifreyr*, *Ingifreyr*, *Ingunarfreyr* (*freá ingwina*) förledt Ynglingatals författare till att förväxla Ingvinernas stamheros med guden Frö. Och i alla händelser är denna hypotes oantaglig, om guden Frös benämningar *Ingunarfreyr*, *Yngvi Freyr* kunna visas vara berättigade.

På Schücks teori om Ynglinganamnets oriktiga öfverförande till Uppsalakonungarna inlåter jag mig icke, eftersom han, enligt muntligt meddelande, icke fasthåller den.

Det är mycket tilltalande att med Munch[3] i *Inguna Freyr* se »Ingvinernes herre», då *Inguna* tydligen sammanhänger med det angels. *ingwine*, och då *freyr* har betydt »herre». Men härvid hafva vi emellertid att göra en mycket viktig anmärkning. Något *Inguna freyr* har ingenstädes påvisats i den isländska litteraturen. Det åsyftade uttrycket förekommer så väl i Edda-dikten Lokasenna som i Olof den heliges större saga, men öfverallt skrifves *Ingunar freyr* (*Ingunarfreyr*), ingenstädes *Inguna freyr*.[4] Att med Munch säga, att *Ingunarfreyr* »rättare» skulle heta *Inguna freyr* är därför blott ett annat uttryck för att formen *Ingunarfreyr* lämnats oförklarad.[5]

Vi hafva därför att i *Ingunarfreyr* se något mera än »Ingvinernas herre».

---

[1] Versen 1320 i Heines upplaga, efter hvilken här citeras.

[2] Versen 1045.

[3] Det norske folks historie I, 1, s. 59; Saml. Afhandl. IV, 116.

[4] I Lokasenna v. 43 skrifvet *ingvnar freýr*, i Ol. h. saga enligt Kristianiaupplagan s. 2 *til Ingunarfreys* och *Ingunarfreys son.*

[5] Detta är väl orsaken till att Bugge i Norrœn fornkvæði s. 119 ej accepterar Munchs mening, utan tänker sig att *Ingunar* i *Ingunarfreyr* är genitiv af ett mansnamn *Ingun*, så att *Ingunarfreyr* skulle angifva Frö såsom Inguns son. Denna förklaring strandar, så vidt jag ser, därpå, att man annars icke vet något om att Frös fader skulle hetat Ingun.

Frö dyrkades såsom en årsväxtens gud. En af hans benämningar i Snorra-Eddan är därför *árguð* »ärings-gud» (I, 262). I Gylfaginning heter det: »Freyr — — — ræðr fyrir regni ok skini sólar, ok þar með *árvexti* jarðar (jordens årsväxt), ok á hann er gott at heita *til árs* (äring) ok friðar» (Sn. E. I, 96). Särskildt Ynglingasagan kap. 10 skildrar Frö såsom en årsväxtens herre. Han kallas där *ársæll*, »äringssäll», och det heter, att under hans dagar »var ok *ár* um ǫll lǫnd; kendu Svíar þat Frey; var hann þvi meirr dýrkaðr, en ǫnnur goðin, sem á hans dǫgum varð landz-fólkit auðgara, en fyrr, af friðinum ok *ári*». I Flatöboken I, 338, 6 säges om Frö: »hann gerir monnum *ar*bot (förbättring i äringen)».

Besinnar man detta, blir Frös benämning *Ingunarfreyr* lätt förklarlig. Dess äldre form har utan tvifvel varit *Inguna-árfreyr* »Ingvinernas äringsherre». Detta *Inguna-árfreyr* har i uttalet på normalt sätt sammansmält till *Ingunarfreyr*, alldeles liksom t. ex. i Guta-sagans språk *gutna alþing*, »gutarnas allting», sammansmält till *gutnalþing* (skrifvet *gutnal þing*).[1] Vi må ock erinra oss, att isländskan (utom detta *árfreyr*) har åtskilliga andra sammansättningar med *freyr* till senare kompositionsled, såsom *galdrfreyr* »galderherre» eller »galder-Freyr», *gunnfreyr* »stridsherre» eller »strids-Freyr» m. fl.

Men hvad lär oss då Frös benämning *Ingunarfreyr*, d. v. s. *Inguna-árfreyr*, »Ingvinernas äringsherre», eller hvarför kallades den företrädesvis i Uppsala dyrkade guden Frö med detta namn?

Enligt min uppfattning beror namnet därpå, att Fröskulten blifvit öfverförd till Uppsala från *Ingunernas* (*Ingvinernas*, *Ingvæonernas*, *Ingævonernas*) land. Genom full ttillförlitlig uppgift hos Tacitus veta vi nämligen, att ingvæonska stammar hade en kult, som på det allra närmaste öfverensstämde med Frös-kulten i Uppsala.

Tacitus berättar (Germania kap. 2), att en af germanernas hufvudstammar *Ingævones* bodde vid oceanen (*proximi oceano*), d. v. s. vid Östersjön och Nordsjön eller vid

---

[1] Resultatet blir detsamma, om man ville antaga *Ingun-árfreyr* »Ingvin-äringsherren» vara en egentlig sammansättning af *Inguni* eller *Ingun* och *árfreyr*.

ett af dessa haf. Han förtäljer vidare (kap. 40), att sju (smärre) folkstammar dyrka gudinnan Nerthus, och det är på en ö i »oceanen», som denna dyrkan försiggår. Men Tacitus' detaljerade beskrifning af kulten är här af vikt. De sju stammarna (Reudigni, Aviones, Anglii, Varini, Eudoses, Suarines och Nurtones) dyrka gemensamt *Nerthus*, d. ä. modren jorden (*Terram matrem*), som personligen skall uppenbara sig här nere och fara från folk till folk (*eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur*). På en ö i oceanen finnes en helig lund, och i denna står en med en duk betäckt invigd vagn. Blott prästen får beröra den. Han märker, när gudinnan är närvarande i helgedomen, och ledsagar henne mycket vördnadsfullt, då hon på vagnen drages af sina kor. Det är då en glad tid och festlighet öfverallt, där gudinnan värdigas komma. Ingen drager i krig; ingen griper till svärdet; alla vapen äro gömda. Sedan gudinnan återvändt till helgedomen, badas i sjön både vagnen, kläderna och —»om man kan sätta tro därtill» — gudinnan själf. Men de slafvar, som härvid betjänat, dränkas strax i sjön.

Det finnes intet tvifvel om att den ö, som här omtalas, tillhört det nuvarande Danmark eller legat omedelbart intill dess södra gräns, vare sig att Tacitus på detta ställe med *oceanus* menar Östersjön eller Nordsjön. Jmf. t. ex. Muchs framställning af de germanska stammarnas boningsplatser i uppsatsen »Goten und Ingvaeonen» i Beiträge zur gesch. der deutschen sprache und liter. XVII, 178 ff.

Däremot har tvistats och kan tvistas om, hvilken ö vid eller i närheten af Danmark Tacitus menat. Redan Munch[1] framställer den meningen, att Nerthus varit dyrkad på Seland ännu bort emot hednatidens slut, och Much, som senast utförligt uttalat sig i denna fråga, menar, att Nerthus-ön varit just Seland. Då Nerthus af Tacitus jämföres med *Terra mater*, den fruktbringande modren jorden, är Nerthus tydligen att uppfatta såsom en fruktbarhetens gudinna, och det harmonierar icke illa med Selands naturförhållanden att tänka sig denna bördiga ö såsom hufvudort för hennes dyrkan. I namnet *Hleiðr* (Lejre) ser Much (såsom redan Munch före honom) ett med det gotiska *hleiþra*

[1] Norske folks historie I. 1, s. 58.

»hydda, tält» besläktadt ord, hvilket skulle tyda på den byggnad, där gudinnans vagn och bild förvarades. Ett, som mig synes, kraftigare stöd för sin mening hade Much kunnat finna däri, att man i Sokkelunds härad på Seland redan under 1100-talet möter ortnamnet *Niartharum*,[1] äldre *Niartharhem*, hvilket är den fullständigt normala utvecklingen af ett ännu äldre *Nerthar heimr* »Nerthus hem». Ej heller ett dylikt ortnamn är dock bevisande, ty ortnamn, sammansatta med Niords eller Nerthus' namn, finnas i många andra bygder af Norden.

Men den af Tacitus omtalade Nerthus-ön må ha varit Seland eller någon annan vid eller i närheten af Danmark liggande ö (man har t. ex. tänkt på Femern eller Als), hvad som för oss är af vikt, är blott, att Nerthus-ön tillhörde eller låg helt nära detta Sveriges södra grannland, och detta har väl ingen betviflat.

Men vi böra icke förbigå ett urgammalt vittnesbörd om en reflex af Nerthus' kult i det forna Danmark — ett vittnesbörd, som är vida äldre än den tid, från hvilken vi känna något om den uppsalieusiska Frös-kulten.

I inledningen till Beowulfsdikten häntydes till en saga om huru Danernas konung *Scyld Scéfing*, d. v. s. *Skiold*, son af *Sceáf*, såsom barn kommit seglande öfver vågorna. I yngre fornengelska källor (Ethelwerd, Vilhelm från Malmesbury, Albericus och Matthæus från Westminster) framställes sagan utförligare, men där är det om Sceáf, Scylds fader, som den berättas. Så kom enligt Vilhelm från Malmesbury Sceáf såsom liten gosse drifvande på en farkost till en ö *Scamphta* eller *Scandea*. Gossen sof och hvilade hufvudet på en sädeskärfve; därför kallades han *Sceáf*, »kärfven». Han uppfostrades af inbyggarna och blef sedan konung. Den ö, till hvilken gossen kommer, kallas af Ethelwerd *Scani*, af Albericus »*Scania* insula quæ est in Dania»; hos Matthæus heter det *in* ... *insulam Germaniæ Scandalin nomine*. Det är tydligt, att *Skåne* afses (isl. *Skáney*, angels. *Sceden-íg;* isl. *ey*, forneng. *íg* »ö»). Men helt visst har Herman Möller[2] rätt i att

[1] Kjøbenhavns Diplomatarium I, 1, 3, 5; jmf. O. Nielsen i Blandinger til oplysning om dansk sprog i ældre og nyere tid I, s. 265. *Niartharum* år 1193 och 1198, *Niartherum* år 1186.

[2] Das altengl. epos, s. 43. Prof. Schück har fäst min uppmärksamhet på Möllers behandling af denna fråga.

den äldre, d. v. s. den i Beowulf antydda, variationen af sagan, är den ursprungligare. Det vore nämligen onaturligt, att den på kärfven sofvande gossen själf bar namnet *Sceáf* »kärfven», men det är däremot helt begripligt, att han kallades *Scéfing*, »kärfvens son».

Denna saga om den på kärfven sofvande gossen sammanhänger tydligen med myten om fruktbarhetens gudinna Nerthus och fruktbarhetens gud Freyr.[1] *Scyld scéfing* är emellertid *Skiold*, den danska Skioldungaättens förmente stamfader, och ännu en relativt sen isländsk källa, Flatöboken, har bevarat ett minne af detta Skiolds samband med Skåne. Här kallas nämligen Skiold[2] *Skanunga god*, under det att Odin kallas *Saxa god*, Tor *Engilsmanna god*, Frö *Svia god* och Godorm *Dana god*.

På grund häraf ha vi allt skäl förmoda, att Nerthuskulten eller en därmed besläktad kult varit känd i öst-Danmark vid den tid (kanske omkring år 600), då den i Beowulf antydda sagan öfverfördes från Danmark till England.

Af intresse för vår fråga är äfven, att Skåningarna, öst-Danerna, enligt angelsaxarna just äro *Ingwine* (*Ingvæoner*). Härpå tyder nämligen den gamla angelsaxiska runversen om *Ing*, Ingvæonernas stamheros:

Ing wæs ǽrest
mid Eástdenum
gesewen secgum,

oð he siððan eást
ofer wǽg gewát.
Wǽn æfter ran.

»Ing var först bland öst-Danerna, till dess han drog öster ut öfver hafvet. Hans vagn rullade efter».

Äfven i denna öst-Danernas stamheros Ing ser ten Brink,[3] säkerligen med rätta, en mytisk figur, som är nära befryndad med Nerthus. ten Brink förmodar Ing vara identisk med *Freyr* »herren» och menar, att han under en viss period uppfattats såsom son till Nerthus. Vi återkomma härtill längre ned.

Det nyss från Flatöboken anförda stället visar, att man ännu i relativt sen tid hade god kunskap om, huru under hedendomen olika germanska stammar dyrkat olika

---

[1] Jmf. t. ex. härom nyligen Much, anf. afh. s. 197. [2] III, s. 246.
[3] Pauli, Grundriss der germ. Philologie II, s. 532.

gudomligheter, eller att åtminstone i en trakt en, i en annan trakt en annan gudomlighet blifvit företrädesvis dyrkad.

Detta stämmer äfven öfverens därmed, att vi på annan väg säkert veta, att en kult öfverförts från ett land till ett annat. Så har Henry Petersen i sin utmärkta afhandling »Om nordboernes gudedyrkelse og gudetro i hedenold» visat, att Tors-kulten varit den i Norden egentligen populära, och att den i den isländska diktningen så starkt framträdande Odins-dyrkan först i relativt sen tid vunnit fast fot i Norden: den infördes hit från nord-Tyskland. Härmed bör sammanställas, att Odin på det anförda stället i Flatöboken ännu kallas *Saxa god*.

Men vi ha äfven ett direkt vittnesbörd om att Frös-kulten öfverförts från ett folk till ett annat, nämligen från Svearna till Trönderna.

Att det i synnerhet var i Sverige och framför allt i Svearnas nationella kultort Uppsala, som Frö dyrkades, framgår af flera källor. Vi erinra här blott om det nyss anförda Flatöbokens uttryck *Svia god* samt om Frös benämning *blotgud Svia* i samma källa (I, 339). Nu berättas i denna skrift (I, 403), att efter Frös, Svea-konungens död, högsattes hans lik. Svearna gjorde en dörr på högen och dessutom tre gluggar, genom hvilka guld, silfver och kopparpenningar (folkets skatt) inkastades till honom. Till Frös förnöjelse hade Svearna dessutom låtit göra två »trämän» och fört dem in i högen. Då skattplundrare senare bröto upp denna, fingo de intet gods, men bortförde de »trämän», som gifvits Frö att leka med. Men »trämännen» togo Svearna och dyrkade den ene själfva, men den andre skickade de till Trondhjem. »Han har blifvit dyrkad här (d. v. s. i Trondhjem), och båda 'trämännen' hafva kallats *Freyr*». Denna historia låter Flatöboken Olaf Tryggveson berätta för Trönderna, sedan han brutit sönder deras Frösbild, och han gör det uppenbarligen för att visa dem, huru klen deras gud varit. Men bakom denna berättelse ligger helt visst en tradition om att Frös-kulten öfverförts från Sverige (Uppsala) till Norge.

Men liksom denna kult kommit till Trondhjem från Sverige, så har man antydningar om att den i en aflägsen forntid införts äfven till detta senare land.

Frö liksom hans syster Fröja och deras fader Niord tillhörde som bekant enligt den nordiska mytologien *vanerna*. och under det att någon kvinnlig Niord icke omtalas i våra nordiska källor, utgör namnet Niord (isl. *Niorðr*) den fullt normala utvecklingen af det äldre *Nerthus*. *Niord* och *Nerthus* äro alltså identiska, eller *Niord* är att uppfatta som *Nerthus*' manliga motbild, enligt Munch[1] som hennes broder och make.[2]

Nu omtalar Ynglingasagan,[3] som öfver hufvud uppfattar gudarna väsentligen såsom mänskliga väsen, att Asarna och Vanerna förde krig med hvarandra, samt att vid fredsslutet Niord och hans son Frö öfverlämnades som gisslan af de senare till de förra. Odin satte dem till offerpräster (*blótgoða*), och sedan voro de *díar* (gudar eller präster) tillika med Asarna (»ok váru þeir díar með Ásum»). Denna berättelse visar, att Vanerna ursprungligen icke tillhört Asarna, utan att de, d. v. s. deras kult, först senare införlifvats med Asa-kulten.

Äfven Saxo har antydningar om att Frös-kulten icke är urgammal i Sverige utan blifvit dit införd. I Holders och Balders tid tager Frö sin boning i Uppsala och inför dit människo-offer:[4] »Frø quoque deorum satrapa sedem haud procul Upsala cepit, ubi veterem litacionis morem. tot gentibus ac seculis usurpatum, tristi infandoque piaculo mutavit. Siquidem humani generis hostias mactare aggressus, fœda superis libamenta persolvit.» I Haddings saga låter Saxo (s. 50) den danske konung Hadding instifta de sedan årligen återkommande offren *Fröblot*: »Siquidem propitiandorum numinum gratia Frö Deo rem divinam furvis hostiis fecit. Quem litationis morem annuo feriarum circuitu repetitum posteris imitandum reliquit. Fröblod Sveones vocant.»[5]

---

[1] Det norske folks hist. I, 1, s. 57; jmf. Ynglingasagan kap. 4 slutet.

[2] Den ordgrupp (*u*-stammarna), till hvilken det feminina *Nerthus* hörde, förlorade i de nordiska språken alla femininerna och bibehöll blott maskulinerna. Jag hoppas i annat sammanhang kunna visa, att denna omständighet förklarar, hvarför *Niorðr* och *Freyr* äro gudar, fastän *Nerthus* är gudinna, samt hvarför namnen *Freyr* och *Freyja* uppkommo.

[3] Kap. 4; jmf. ock Snorres Edda I, 92. [4] Saxo, ed. Müller och Velschow I, 1, s. 120.

[5] Jmf. A. Olriks utmärkta skrift Kilderne til Sakses Oldhistorie I, s. 64.

Det är söder ifrån, som Frös-kulten införts till Uppsala, ty den ursprungliga identiteten af Nerthus-kulten och Frös-kulten, särskildt den uppsaliensiska Frös-kulten, framgår tydligt af följande jämförelse.

Frö är son af Niord, hvilken är identisk med eller en manlig motbild till Nerthus. Liksom Nerthus var den fruktbringande jorden (*Terra mater*), och liksom Niord var en åringens gud (jmf. t. ex. »Svíar trúðu því at Njǫrðr réði fyrir *ári*». Ynglingasaga kap. 9), så dyrkades äfven Frö såsom fruktbarhetens gud. Han kallas därför (Inguna-)*árfreyr* och *árguð*. Liksom sju smärre ingvæonske stammar gemensamt dyrkade Nerthus, så hade flera smärre svenska stammar Uppsala med dess *Fröblot* till gemensam kult-ort. Vapnen hvila och fred råder, då gudinnan Nerthus föres omkring på sin vagn; om Frö heter det som nämndt, att det är godt anropa honom om äring och fred. Ett minne af den vagn, på hvilken Nerthus-bilden åker, återfinner jag i Niords epitet *vagnaguð* »vagn-guden» i Codex regius af Snorres Edda, och i den uppsaliensiska Frös-kulten spelar vagnen en betydande roll. Flatöboken (I, 338) omtalar nämligen, huru i Svithiod Frös bild om vintern köres omkring i landet, människorna till god äring. I vagnen sitter jämte Frö hans prästinna (här kallad hans *kona*), och hans tjänare gå före vagnen. Öfverallt, dit tåget kommer, anställas gästabud och blodiga offer.

Men då öfverensstämmelsen mellan denna Frös-kult och den ingvæonska Nerthus-kulten ligger i öppen dag, så måste vi äfven sätta tro till källornas vittnesbörd, då de kalla Frö *Ingunarfreyr*, d. v. s. *Inguna-árfreyr* »Ingvinernas (Ingvæonernas) äringsherre». Vi måste med andra ord i denna benämning se ett minne af Frös-kultens införande från Ingvinerna.

Jemte *Ingunarfreyr* kallas guden Frö emellertid också *Yngvifreyr*, *Ingifreyr* (genitivus *Ingifreys*) och *Yngvi* (*Ingi*) *Freyr* med *Yngvi* och *Freyr* uppfattade såsom två ord. Att dessa namn äro mycket nära besläktade med benämningen *Ingunarfreyr*, är tydligt, och det har väl aldrig varit betviflадt, äfven om man kan vara något tveksam om, huruvida *Ingifreyr*, *Yngvifreyr* (såsom ett ord) eller *Yngvi Freyr* (såsom två ord) varit den ursprungligare benämningen.

Om *Yngvifreyr*, *Ingifreyr* varit namnets ursprungliga form, så synes det vara en sammansättning med det folknamn *Ingwine*, som möter i Beowulf, eller med en därmed nära beslägtad form af samma namn. Ett äldre *Ingvinfreyr* kan hafva blifvit *Yngvifreyr*,[1] och *Yngvifreyr* betyder då »Ingvin-herren» eller ungefär detsamma som *Ingunarfreyr*. Om åter (hvilket synes mindre sannolikt) *Yngvi Freyr* ursprungligen varit två ord, så kan man fatta *Yngvi Freyr* »Ing herren» såsom samma gudomlighet som den ofvan s. 164 omtalade *Ing*, Ingvinernas stamheros,[2] d. v. s. att denne *Ing* dyrkats såsom gud, och att hans kult öfverförts från Ingvinerna till Uppsala.

I realiteten skilja sig dessa två uppfattningar af *Yngvifreyr* och *Yngvi Freyr* icke väsentligt. I båda fallen hänvisas vi nämligen till Ingvinerna såsom källan för den uppsvenska Frös-kulten, och i båda fallen äro *Yngvifreyr* och *Yngvi Freyr* såsom namn på den uppsaliensiske Frö fullt berättigade och bero ej på någon missuppfattning af isländingarna.

Nu veta vi att svenskarna, och särskildt Sveakonungarna, ansågo sig härstamma från den företrädesvis i Uppsala dyrkade *Ingunarfreyr*, *Yngvifreyr*, *Yngvi Freyr*, hvilken äfven ansågs hafva där såsom konung härskat. Detta framgår af flera yttranden hos Saxo. Schück har i denna tidskrift 1895 s. 59 framhållit ett par, och till dem kan ytterligare läggas, att Saxo efter uppräknandet af svenska kämpar i Bråvallaslaget tillägger: »Iidem quoque ad Frø deum generis sui principium referebant» (I, 1, s. 384).

Då Uppsalakonungarna ansågo sig hafva detta ursprung, är deras benämning *Ynglingar* fullt berättigad, och det ligger intet oriktigt eller underligt i Snorres uppgift,[3] att Frös ättmän efter hans namn *Yngvi* kallades *Ynglingar*. Liksom formen *Ingifreyr* vexlar med *Yngvifreyr* och *Ingi* med *Yngvi*, så förekommer *Inglingar* jämte *Ynglingar*.[4]

---

[1] I oaccentuerad stafvelse har *n* förlorats framför *f*.

[2] I Pauli, Grundriss der germ. philologie I, s. 1059 anser Mogk Yngvi (Yngvifreyr) vara »samma gudomlighet, efter hvilken Ingvæonerna hade sitt namn, ... och hvilken såsom Ing enligt den angels. runsången först dyrkades hos öst-Danerna». För öfrigt uppfattar M. förhållandet helt annorlunda än jag.

[3] Ynglingasagan kap. 10.

[4] Jmf. ock Ynglingasagan kap. 17, där det vid berättelsen om Dyggves död heter: »En Yngvi eða Ynguni var kallaðr hverr þeira ættmanna alla ævi.

Häremot strider det naturligtvis icke, att de gamla Svea-konungarna i Beowulf kallas *Skilfingar* (*Scylfingas*). Ty konungaätten bär namnet *Skilfingar* och namnet *Ynglingar* med hänsyn till helt olika synpunkter.

Redan Bugge har[1] härledt det angels. *Scylfingas* och det nordiska *Skilfingar* från det angels. ordet *scylf*, »något af bräder sammanslaget, t. ex. en bänk», samt från ett likbetydande nordiskt *skialf*, hvilket ej uppvisats som enkelt ord, men som han återfann i de isländska namnen på gudaboningarna *Hliðskialf*, *Valaskialf*. Senare har Läffler[2] med någon tvekan anmärkt, att ättnamnet *Skilfingar* kan ha sitt upphof från ortnamn, sammansatta med *skialf*, så att *Skilfingr* ursprungligen betydde »en man från *Skialf*», och han har anfört åtskilliga sådana ortnamn. Några få må här nämnas, hämtade från Uppland, Svearnas hufvudbygd, och från de i närheten liggande landskapen. I Uppland lågo t. ex. *Loaskialf* i Bälinge socken (grannsocken till Gamla Uppsala, omtaladt år 1291), *Viskælf* i Hagunda härad (år 1369), *Hidinskiælf* i Husby-Långhundra; i Sörmland t. ex. *Skialfby* (Ösmo socken, år 1331); i Nerike t. ex. *Skælff* (Gladshammars socken, år 1397).

Då de engelska ord, med hvilka vårt *skialf* sammanhänger, kunna användas om ganska olikartade, af bräder sammanfogade föremål,[3] så torde det nordiska *skialf* i ortnamn ursprungligen ha antydt en på platsen uppförd träbyggnad, och med Läffler hafva vi utan tvifvel att i ättnamnet *Skilfingar* se en afledning af något ortnamn, sammansatt med *Skialf*. *Skilfingar* betyder således »männen från *Skialf*», fastän vi naturligtvis ej kunna uttala någon gissning om, från hvilken bland de talrika orterna, sammansatta med *skialf*, ätten härstammade.

Under det att *Skilfingar* således angifver den ort, från hvilken konungaätten härstammade, antyder *Ynglingar* åter den personlighet, från hvilken de ansågo sig leda sitt

en Ynglingar allir saman». I st. f. *Ynguni* ha vissa handskrifter *Yngvin*, hvarmed möjligen det angels. *Ingwine* och det isl. *Yngvi[n]freyr* äro att sammanställa.

[1] Tidskrift f. Philologi VIII, s. 43.

[2] Arkiv f. nord. filologi N. F. VI, s. 166 ff.

[3] Det angels. *scylfe* förekommer i pluralis om den träbeklädnad, hvarmed Noah förser arken, under det att det nyengelska *shelf* betyder »hylla».

ursprung. Det är därför mycket naturligt, om båda benämningarna användts samtidigt. Flera paralleller härtill skulle kunna anföras. Jag erinrar t. ex. om att i Beowulf *Vígláf* kallas så väl *leód Scylfinga* »Skilfingafursten» (v. 2604) som *Vǽgmunding* »en ättling af *Vǽgmund*» (v. 2815). I våra dagar finner man lätt paralleller. Nu för tiden kan t. ex. en familj *Peterson* på gården *Gedsholm* kallas så väl *Petersönerna* som *Gedsholmarna*.

För öfrigt är det äfven möjligt, att namnen *Skilfingar* och *Ynglingar* knappast samtidigt varit fullt gängse. Blott en gång torde i en isländsk källa (Ynglingatal 28) *Skilfingar* förekomma i sådant sammanhang, att det med någon sannolikhet kan anses direkt beteckna Skilfingaätten. Då det för öfrigt är i Beowulf, som Svea-konungarna kallas med detta namn, under det att de först i de århundraden yngre isländska källorna kallas *Ynglingar*, så är det möjligt att benämningen *Ynglingar* icke blifvit egentligen gångbar, förrän namnet *Skilfingar* väsentligen kommit ur bruk.

Resultatet af vår undersökning torde vara följande. Frös namn *Ingunarfreyr* har uppstått af ett äldre *Ingunaárfreyr* »Ingvinernas åringsherre». Såsom detta namn antyder, och såsom en jämförelse mellan den ingvinska (ingvæonska) Nerthus-kulten och den uppsaliensiska Frös-kulten visar, har Frös-kulten införts till Sverige från Ingvinerna. Frös benämningar *Ingunarfreyr*, *Yngvifreyr*, *Yngvi Freyr* äro fullt berättigade, och således är äfven *Ynglingar* berättigadt såsom namn på Svea-konungarna, hvilka ansågo *Yngvifreyr* vara sin ättefader.

Sveriges politik vid tiden för Altona-kongressen 1686—1689

AF

LUDVIG STAVENOW

Den europeiska politiken behärskas i allmänhet under 1600-talets senare hälft af motsatsen mellan Frankrike med dess federativsystem och de öfriga staterna i Europa. Den franska monarkin under Ludvig XIV:s ledning var Europas dominerande makt, som med kraft och konsekvens fullföljde en medveten sträfvan att vinna hvad de franska statsmännen betraktade såsom naturliga gränser och att medelbart behärska hela det europeiska statssamhället genom ett vidt utgrenadt allianssystem, som band andra stater vid dess politiska ledning eller neutraliserade och isolerade fientliga krafter. Det var en ny universalmakt, som hotade det europeiska statssystemets frihet liksom förut den habsburgska, men byggd på vida mer reela förutsättningar än denna. Liksom den habsburgska universalmakten framkallade äfven Ludvig XIV:s stat med nödvändighet motståndskrafter och en medveten tendens att bevara europeisk jämvikt och egen själfständighet genom dessa krafters association.

Äfven Sveriges yttre politik under denna tid vinner sin principiellaste belysning ur förhållandet till den franska monarkien. Sverige hade samtidigt och i förbindelse med Frankrike uppstigit till en af Europas mer betydande makter. Men utom det att den svenska stormakten saknade Frankrikes territoriella och etnografiska enhet och

därföre led af en viss svaghet i sin yttre byggnad, fingo motsatser mogna i dess eget inre, som hotade att spränga hela dess samhällsordning och undergräfde dess försvarskrafter. Sverige råkade allt mer i beroende af sin mäktiga allierade, och den kris, som på 1670-talet hotade med hela den svenska stormaktens undergång, framkallades i väsentlig mån af Frankrikes önskan att uti dess egna strider nyttja Sveriges arméer till en diversion i norra Europa. Den dyrköpta erfarenheten af denna kris lärde behofvet af en själfständig politik och af reformer, som å nyo samlade rikets militära och ekonomiska krafter till dess försvar och mildrade de inre motsatserna i det svenska samhället. Fred blef hufvudsyftet för ögonblicket. Men en fred i förening såsom förut med Frankrike ansåg man knappt möjlig. Det var Frankrike, som representerade de aggressiva tendenserna i tidens allmänna politik, och dessa tendenser fullföljde det efter fredssluten i Nijmwegen blott under annan form genom de beryktade reunionerna. »Kungl. May:t hafwer uti alle dess Rådh och dådh haft sitt förnämste ögnamärke på fredens bijbehållande — säger Karl XI till sina ständer — och därför när sidste swåre krijg blef ändat, betraecktade K. M. huru såsom Swerige war förfallit uti ett allmänt haat för dess sammanhang skull med Franckrijket och att sådant haat skulle mehr och mehr tilltaga, sedan det bleef kundbart, huruledes Franckrijket sökte andras förtryck, eftersom det icke allenast intet wille åthnöijas med den westphaliske freden, hwarpå begge cronornes förrige förbund sig grundat hade, men wille ej eller stanna wijd den Nimwegiske i dy det straxt därefter gick till wärcka med sine reunionspraetensioner och allehanda inkräcktningar, hwarpå föllia skulle, at om Swerige blefwe ansedt at i alle saker göra ett med Frankrijket, då worde ock dy wederfahrandes detsamma som i sidste krijget; nembl. att det skulle åter störtas i krijg för Frankrijkets skull, fåå heela swärmen på sig och kanske ändteligen med sin förlust fåå betahla Frankrijkets winst.»[1] Fruktan för Frankrikes krigiska politik är det drifvande motivet för den svenska regeringen till att intaga en motsatt ståndpunkt och associera sig med de makter, som i Europa representerade

[1] Sekreta propositionen 1689.

freden och motsatsen mot Frankrike, nämligen generalstaterna och kejsaren. Garantitraktaten i Haag 1681 betecknar den stora vändpunkten i Sveriges yttre politik, uppslaget till Sveriges hela följande hållning till de stora europeiska motsatserna under årtionden.

Men otvifvelaktigt var det ej blott behofvet af fred, som dref till detta omslag i Sveriges alliansställning, utan äfven insikten att Frankrike icke förmådde gifva nödig trygghet åt Sveriges vidt spridda besittningar. Sverige behärskade ej längre Östersjön, men på väldet däröfver berodde dess kraft och bestånd, då dess områden voro belägna rundt om Östersjöns kuster. Häri låg ett motiv att söka en förbindelse med tidens främsta sjömakt, som kunde tillförsäkra Sverige stödet af dess flotta. Den året efter garantitraktaten afslutade alliansen med kejsaren band ytterligare Sveriges politik vid Frankrikes motståndare och afsåg därjämte att vinna ett stöd för dess tyska länder, som efter krigets slut voro illa medtagna och försvarade af otillräckliga krigskrafter. Med denna allians var i hufvuddrag den federativställning färdig, i hvilken Karl XI såg en garanti för sitt rikes fred och självständiga bestånd, medan han genomförde enväldets reformatoriska uppgifter.

Svagheten i den svenska stormaktens yttre byggnad låg emellertid icke allena — knappt väsentligen — i dess förhållande till de allmänna politiska motsatserna i Europa, utan i dess ställning till den andra skandinaviska makten, Danmark. Sveriges ofantliga maktutvidgning under Gustaf Adolfs, Axel Oxenstjernas och Karl Gustafs ledning hade fullkomligt omkastat förhållandet mellan de båda nordiska kronorna. Eröfringen af de skånska provinserna gaf Sverige hafvets tryggande gräns och bröt den farliga angreppsposition, som Danmark dittills ägt mot själfva hjärtat af Sverige. Men icke nog därmed. De svenska statsmännen hade åt sig själfva gent emot Danmark skapat en ställning icke mindre farlig, än den Danmark förut ägt, och af den art, att det blef en lifsfråga för Danmark att befria sig därifrån. Besittningen af Pommern, Bremen och Wismar möjliggjorde uppställandet af en armé i Tyskland för att söderifrån angripa Danmark samtidigt med en aktion från svenska hufvudlandet mot öarne och Norge. Denna

angreppsställning var ytterligare stärkt genom den intima förbindelse, som Karl Gustaf grundat mellan pfalziska och holstein-gottorpska husen genom sitt giftermål med Hedvig Eleonora och ännu mer genom att med svenska vapen eröfra åt hertigen suveränitet öfver Slesvig och vidgadt område. Denna suveränitet liksom den fulla självständiga besittningen af sina länder öfverhufvud förmådde hertigen ingalunda upprätthålla genom egen kraft. Han var både politiskt och dynastiskt lierad med Sveriges krona och hänvisad till denna makt för bevarandet af sin egen ställning. Det hertigliga området sköt långt in i hjärtat af Danmark och förstärkte ytterligare Sveriges hotande anfallsställning. Den holsteinsk-gottorpska makten var helt enkelt en indirekt form för svenskt välde.

Faran häraf kändes äfven djupt af de danska statsmännen. Till det ärfda hatet mot den gottorpske fränden och förbittringen öfver denna vasalls frigörelse från sin gamla länsplikt kom den oafvisliga skyldigheten att söka krossa Sveriges maktställning i norra Tyskland. Ännu hade därjämte Danmark icke uppgifvit hoppet att återeröfra de förlorade sydsvenska landskapen. I 1670-talets stora nordiska kris sökte den genom enväldet pånyttfödda danska staten att med begagnande af gynnsamma yttre konjunkturer och Sveriges sjunkande inre kraft nå både hämd på hertigen af Holstein och återeröfring af sitt förlorade område på den skandinaviska halfön. Frederna i Fontainebleau och Lund återställde emellertid allt väsentligen på samma fot som före kriget. Sverige hade visat sig äga tillräcklig styrka att försvara sitt eget område. Sina tyska länder däremot hade det icke förmått skydda mot föreningen af de makter, som ägde intresse af deras eröfring. Endast Frankrikes diplomati återgaf hvad Sverige i detta fall förlorat.

Insikten af omöjligheten att med egen kraft bryta Sveriges öfvermakt framkallade ett närmande. Den ömsesidiga känslan af det fördärfbringande och upprifvande i den ständiga inbördes täflan väckte tanken på att genom en nära vänskap mellan de nordiska makterna undanröja de faror, som hotade båda af hvarandras fiendskap, och gifva båda i stället ökad kraft och självständighet. Men det

var blott en ögonblicklig glimt af ett enadt norden. Den traditionella misstron mellan de båda ländernas statsmän och hatet mellan folken hade fordrat en synnerligen öm vård af den späda gryende skandinaviska tanken, som ej kom densamma till del. Inom kort lågade motsatsen upp igen lika fientlig och oförsonlig som någonsin förut.

Då Sverige öfvergaf den gamla franska alliansen för att i stället knyta förbindelser med Holland och kejsaren, syntes helt plötsligt det stöd, som trots det sista krigets militäriska resultat upprätthållit Sveriges tyska maktställning, försvinna på samma gång som Sveriges nya vänner förlamades, Holland genom Frankrikes innerliga förbindelse med den stuartska konungen i England, kejsaren genom de hotande förvecklingarna i Ungern och utbrottet af det turkiska kriget. Det var tidpunkten för Ludvig XIV:s högsta maktställning, och både Danmark och dess bundsförvant från det föregående kriget, Brandenburg, som ej kunde glömma återlämnandet af Stettin, grepo lockelsen att kasta sig i Frankrikes armar för att med dess mäktiga hjälp ånyo upptaga en strid med Sverige, som ju syntes tämligen värnlöst i sin nya alliansställning. Under åren 1682 till 1684 hotade kriget ständigt att bryta löst i norra Europa. Det var endast Sveriges egen försiktiga hållning och kanske mest Frankrikes politik, som förhindrade ett utbrott. Frankrike önskade i själfva verket innerst hvarken ett krig, som kunde störa dess egna planer, eller ett omstörtande af Sveriges maktställning i norra Tyskland, af hvilken det vid andra konjunkturer hoppades i framtiden liksom hittills draga nytta; det hade endast hetsat Sveriges fiender och hotat för att framtvinga en återgång till dess gamla alliansställning och för att pådrifva sin egen fordran på reunionernas erkännande. När stilleståndet i Regensburg för en lång tid tryggat beståndet af Frankrikes nya besittningar, öfvergick Frankrike till en mindre agressiv hållning i sin nordiska politik, och krigshotet mot Sverige dog bort. Kejsarens oväntade framgångar mot Turkiet höjde äfven betydelsen af denna allierade för Sverige, och när slutligen kurfusten af Brandenburg 1686 lämnade det franska förbundet och återgick till vänskap med kejsaren, Holland och Sverige och således afstod tills vidare

från sina planer mot svenska Pommern för att i stället erkänna det gemensamma intresse, som de båda makterna ägde i den protestantiska religionens beskyddande, i förhindrandet af Frankrikes vidare kringgripande och äfven öster ut mot Polen,[1] var i själfva verket all fara förbi hvad Sverige beträffar. Den var det dess mer, som Karl XI själf under träget statsarbete och en rad af inre reformer å nyo upphjälpt sin förfallna stat. För hvarje år växte dess ekonomiska tillgångar, dess här och flotta, och det stod redan bättre rustadt till försvar än någonsin. Dess defensivställning hade stärkts genom nya förbindelser. 1686 slöts ett nytt fördrag med Holland om inbördes vänskap och ömsesidigt skydd, emedan de äldre, som garanterade frederna i Westphalen och Nimwegen kunde synas upphäfda genom stilleståndet 1684. Med Brandenburg tecknades nytt, och den beryktade, ehuru i sig mycket obetydliga augsburgska alliansen med en del sydtyska kretsar, Spanien och kejsaren gaf åtminstone en moralisk förpliktelse och stärkt anseende såsom en af det franska motpartiets hufvudmakter i Europa. Först därmed var den nya och farliga yttre kris öfver, som följde omsvängningen af den svenska politiken i 1680-talets början, och under hvars tryck det inre arbetet fortgått. Man kan icke misskänna betydelsen och vikten af Sveriges politik under dessa år. Den vann målet att trygga de inre reformerna på samma gång som Sveriges uthållighet under de svåraste förhållanden, när äfven Brandenburg och andra sveko, på den sida, som representerade motsatsen mot Frankrikes universala makttendenser, otvifvelaktigt bildade en af stödjepelarna för den förening af alla mot Frankrike fientliga krafter, som dock så småningom under 1680-talet kom till stånd och långsamt men säkert redan vid dess midt bådade en kommande omkastning i det allmänna politiska läget.

Endast förhållandet till Danmark hade icke förbättrats med de allmänna konjunkturerna. Därtill var motsatsen för stark och principiel och intressena för oförenliga. Danmark hade visserligen ej fått bruka de fördelaktiga

---

[1] Fördraget mellan Sverige och Brandenburg den 10 febr. 1686 tryckt i sammandrag hos v. Moerner, Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700.

konjunkturerna under förra hälften af 1680-talet till ett angrepp mot Sverige själf, men det hade riktat sina krafter mot dess svagare allierade, hertig Christian Albrecht af Holstein-Gottorp, hvilken genom Sveriges egen fara och absoluta behof af fred stod öfvergifven och värnlös. Från 1682 började konung Kristian egenmäktigt utskrifva kontributioner inom hertigens område och betunga detsamma i städse växande grad med inkvarteringar och genommarscher, hvarjämte han ensam redan från 1680 lagt beslag på inkomsterna från de båda hertigdömenas ridderskap och prelater, hvilka stodo under konungens och hertigens gemensamma regering. Till slut kulminerade dessa angrepp på hertigens lagliga rätt i en fordran, att han skulle afstå sin suveränitet öfver Slesvig och rätten till självständig yttre politik samt öfverlämna hertigdömenas försvar allena åt konungen m. m.[1] Det betydde ett fullkomligt kullkastande af den rättsliga ställning, som de nordiska frederna gifvit hertigen och indirekt Sverige. Då hertigen vägrade, förklarade konung Kristian den 30 maj 1684 hertigdömet Slesvig indraget till danska kronan, emedan hertigen brutit de gamla fördragen och ingått förbindelser med främmande makter till Danmarks skada. Riddare, prelater och ämbetsmän kallades att svärja Danmarks konung allena trohetsed. Den fördrifne hertigen tog sin tillflykt till Hamburg. Härifrån afsände han ifriga böneskrifter om hjälp till alla sina beskyddare, främst till Karl XI, som ej förmådde mer, än att trösta honom med försäkringar om sin uppriktiga vänskap och hänvisa till framtiden.[2] Af rikets myndigheter var ej större hjälp att vänta.

[1] Danmarks ultimatum d. 22 april 1684 öfverlämnades äfven i afskrift till Karl XI själf af den danska envoyén Christian Stockflet d. 7 maj 1684. Danska beskickningens i Stockholm memorial och noter.

[2] Hertigens bref till Karl XI 28 nov. 1683, 4 april och 13 juni 1684 bland hertigars af Holstein bref till K. Maj:t. — Hertigen sände äfven förgäfves sändebud till Karl XI både 1683 och 1684.

Karl XI sökte dock genom hertigarne af Lüneburg bereda hertigen hjälp, och en bestämmelse härom intogs ibland de sekreta artiklarna till den defensivallians mellan Sverige och hertigarne, som tecknades den 14 april 1683 och ratificerades af Karl XI den 10 maj s. år; men i sista stund vägrade hertigarne ratificera fördraget och de följande årslånga underhandlingarna blefvo fruktlösa och stannade slutligen alldeles på hertigarnes fordran, att Karl XI skulle uppställa en större krigsstyrka i sina tyska provinser, hvilket Karl XI ej förmådde. De prydligt på pergament utskrifna exemplaren af 1683 års traktat finnas i riksarkivets traktatsamling. — Likaså sökte Karl XI förgäfves att vid stilleståndsförhand-

Nedersachsiska kretsens ständer hade väl redan 1682 på en kretsdag beslutit skydda hertigens lagliga rätt, men detta beslut förblef en tom demonstration. Kejsaren utfärdade på hertigens böner skrifvelse på skrifvelse till konungen af Danmark, inhibitorier, moratorier, dehortatorier etc., men hans auktoritet var ringa, så länge faran från Turkiet var öfverhängande och Frankrike hotade vid Rhen. Efter Slesvigs formliga reunion hemställde kejsaren hertigens sak till riksdagen i Regensburg, där de båda parterna i långrandiga rättsdeduktioner förfäktade sina åtgärder, och Danmark därjämte gjorde gällande att frågan hvad Slesvig beträffade ej angick riket, emedan Slesvig ej hörde dit.

Redan 1683 hade strömmen af skäl och motskäl i de mer än vanligt intrasslade rättsförhållandena mellan hertigen och konungen begynt genom digra och tungskrifna broschyrer.[1] Den fortgick ända till 1686 och hade åtminstone betydelsen att hålla frågan vid lif och ådagalägga, att hertigen ej tacite uppgifvit sin rätt. Förgäfves sökte Danmark förmå hertigen i godo till någon sorts uppgörelse mot ersättning eller att tvinga honom därtill genom att äfven inkräkta det ena stycket efter det andra af hans område i Holstein under förevändning, att de utgjorde hypotek för gamla kontributionsrestantier från föregående krig, som hertigen ej förmådde betala.[2] Hvad hertigen ägde kvar

lingarna i Regensburg genomdrifva en artikel om hertigens restitution. Då därtill ej var någon utsikt, arbetade han med större framgång för att åtminstone icke den holsteinska frågan in statu quo skulle inneslutas i stilleståndet. Sekr. propos. 1689. Beträffande Karl XI:s hållning under Danmarks våldsamma förfarande mot hertigen, se Wahrenberg, Quæ a rege Carolo XI ad ducem gottorpiensem restituendum 1679—1689 acta sint. Upsaliæ 1847.

[1] De flesta häraf finnas bland kungl. bibliotekets samlingar af småtryck rörande Slesvig-Holstein. Dessutom hos Londorp, Acta publica XIII.

[2] 1682 bemäktigade sig Danmark ön Femern, som hertigen genom Frankrikes ingripande måst lämna såsom hypotek för en dylik påstådd fordran. 1686 tog Danmark i besittning amten Tremsbüttel och Steinhorst i södra Holstein i prins Georgs namn. Äfven dessa utgjorde säkerhet för en fordran, som konungen tvungit hertigen erkänna och sålt till sin broder, prins Georg. Då hertigen ej förmådde betala räntor och amorteringar lade Danmark utan vidare beslag på de båda amten. På samma sätt hade hertigen af Holstein-Plön kommit i besittning af amtet Trittau (likaledes i södra Holstein), hvilket utan hertigens medgifvande öfverlämnades af hertigen af Plön till Danmark 1684. Om dessa och andra detaljer af striden mellan Danmark och hertigen se Wahrenberg, anf. arb., Hegewisch, Geschichte der Herzogth. Schleswig und Holstein, Theatrum europæum m. fl.

blef dessutom så utsuget genom durchtåg och inkvartering, att hertigen – såsom han klagar sin nöd till Karl XI i bref den 22 febr. 1686 — var så godt som fullkomligt beröfvad allt lifsuppehälle. Hans villkor blefvo allt bekymmersammare allt eftersom åren gingo, under det Danmark inrättade sig såsom stadigvarande ägare af Slesvig och med ifver arbetade på stärkandet af sin här och flotta för att försvara sin självtagna position. Men hertig Christian Albrecht var en seg natur; han gaf icke med sig, utan bevarade åtminstone sin rätt och sina pretentioner oskadda, till dess de politiska konjunkturerna skulle ändra sig till det bättre.

Karl XI släppte ej heller lätt några anspråk. Han hade hela denna tid den slesvigska frågan i sikte och betraktade Slesvigs reduktion för hvad den i själfva verket var, ett ingrepp i de nordiska pakterna och Sveriges fördragsenligt häfdade maktställning, förutom det att han såsom garant af hertigens rätt ägde grundade anspråk att uppträda till hans skydd. Visserligen kunde Karl XI ej tala i frågan, så länge han fruktade för egen säkerhet,[1] ej heller kunde han med framgång omedelbart yrka, att den rad af defensivallianser, hvarmed han så småningom omgifvit sig, skulle omfatta äfven den indirekta maktställning, som Sverige ägde i hertigen af Holsteins traktatenliga rätt, men han arbetade dock hela tiden på att försäkra sig om diplomatisk medverkan för en kommande aktion till hertigens förmån. Både fördragen med kejsaren och Brandenburg förpliktade dessa makter till goda officier för hertigens sak. I den svenska regeringens ögon blef den slesvigska frågan hufvudfrågan i dess diplomati, sedan man väl sörjt för egen säkerhet. Kring denna fråga har i själfva verket Sveriges utrikespolitik koncentrerat sig under några år. Striden mellan hertigen af Holstein och konungen af Danmark om Slesvig är innerst en förtäckt kamp mellan de båda nordiska kronorna. Då båda dessa makters politik var i det närmaste sammanflätad med den

[1] 1682 hade dock Karl XI, när angreppet mot hertigens rätt började, genom ett memorial till konungen af Danmark försökt interponera till hertigens förmån, ehuru i försiktiga ordalag. Danmark afvisade Sveriges rätt att tala i denna fråga såsom varande af Sverige i Lund 1679 erkänd för domestik. Wahrenberg, a. a. s. 19.

europeiska, som just under dessa år mognade till betydelsefulla ändringar och svåra kriser, har den slesvigska frågan därjämte kommit att på ett ganska betydande sätt spela in i den allmänna politiken. En mängd andra intressen hafva invecklats däri och i viss mån gjort frågan äfven till en kamp om det franska allianssystemets bestånd i norra Europa.

Uppslaget till den lifliga politiska kamp, som under flera år skulle fortgå under växlande former och med växande skärpa, till dess lösningen vanns genom 1689 års Altonafördrag, kom genom den danska politikens stora felgrepp i aug. 1686 att bruka den armé, som den genom lösa rykten om ett hotande svenskt anfall på våren s. å. mobiliserat, till ett angrepp mot Hamburg, för att slita den gamla tvisten med denna stad och genomföra sina pretentioner på öfverherrskap öfver densamma. Detta anfall brakte till utbrott den jäsning bland norra Tysklands ständer, som Danmarks behandling af hertigen och våldsamma förfarande äfven mot andra riksstånd, såsom Anhalt och Mecklenburg,[1] framkallat, och gaf därmed det länge efterlängtade gynnsamma tillfället att börja arbetet för hertigens restitution.

I.

Den makt, som kännbarast berördes af Danmarks angrepp mot Hamburg och därför i viss mån tog initiativet till de följande underhandlingarna om gemensamt uppträdande mot Danmark, var det Braunschweig-Lüneburgska huset, som nu representerades af de båda bröderna hertig Georg Wilhelm af Celle och hertig Ernst August af Calenberg-Hannover. Dessa båda furstar spela en betydande roll i tidens historia, och särskildt bildar förhållandet till dem en mycket viktig faktor i Karl XI:s politik under de närmast följande åren. Detta berodde af deras länders omfång och läge, som gjorde dem till den mest betydande makten i det för öfrigt så splittrade nordvästra Tyskland och till en värdefull allierad, hvars vänskap både kejsaren och Frankrike funno godt att söka i den ständigt växande

[1] Se t. ex. Theatr. europ. XII för år 1683 och 1684.

spänningen sig emellan. De båda hertigliga bröderna voro liksom de flesta samtida tyska furstar kejserligt sinnade och fruktade och hatade Frankrike. Men så länge kejsaren var invecklad i en kamp med Turkiet, hvars slut man ej kunde förutse, gällde det att icke taga något utmanande steg eller bestämdt parti, och hertigarne underhandlade äfven ideligen med Frankrike, hvars subsidier de gärna togo, om de kunde undgå mer tryckande förpliktelser. I den stiltje, som utmärkte den europeiska politiken före det stora pfalziska tronföljdskrigets utbrott, sökte de hålla sig neutrala så länge som möjligt för att se, hvart makten skulle luta. För öfrigt riktades deras uppmärksamhet väsentligen på att förstora sitt eget område och stärka sin armé och ekonomi samt att hålla reda på och genomföra så långt möjligt och när tillfälle bjöds den mängd af s. k. pretentioner och rättigheter, hvarmed hvarje riksstånd i regel var utrustadt gent emot sina medständer, samt att förekomma eller hindra en rivaliserande granne. I detta fall kommo de lüneburgska hertigarne oupphörligen i konflikt med den store kurfursten, som heller icke var sinnad att offra några anspråk. Det fanns gammal rivalitet mellan hohenzollerska och welffiska furstehusen. Båda voro uppåtsträfvande makter, hvilkas stridande intressen vanligen ställde dem på motsatt sida i de inre tyska tvisterna och hindrade en samverkan.

Genom sin stats läge hade de lüneburgska hertigarne äfven ett omedelbart intresse af de båda nordiska makternas politik. Närmast anvisade dem deras egen fördel till fiendskap mot Sverige. Sveriges ställning i norra Tyskland var dem ganska besvärlig. Hertigdömet Bremen med Verden var ett lockande byte, synnerligen välbeläget att införlifva i det lüneburgska området, emedan det delvis sköt in i detsamma och i viss mån behärskade Wesers och Elbes mynningar. Men af egna krafter kunde huset Lüneburg aldrig hoppas att vinna denna besittning utan endast genom deltagande i någon större europeisk koalition mot den mäktiga svenska militärmakten. Hertigarne hade äfven under det stora krig med Sverige, som fördes af Danmark och Brandenburg på 1670-talet, passat på och lagt händerna pa Bremen, men måste i freden släppa sitt rof

och nöja sig med ett litet amt såsom pant för en penningsumma. Huset Lüneburg gömde sina planer till ett bättre tillfälle, som visserligen syntes allt mer aflägsna sig genom den svenska statens inre konsolidering under 1680-talet. Intet hindrade därför längre en samverkan mellan Sverige och Lüneburg, i synnerhet som Karl XI tagit parti för den sida i Europas stora motsats, dit äfven hertigarne helst lutade. Därtill kom, att de båda makterna ägde ett bestämdt gemensamt intresse, som framträdde ganska tvingande, i motsatsen mot Danmark.

Äfven de lüneburgska hertigarne hade med växande oro sett Danmarks förfarande mot den holsteinske hertigen. Danmarks maktutvidgning åt det tyska hållet hotade deras egen säkerhet och gaf dem en mäktig och pockande granne i omedelbar närhet. Så länge det endast gällt hertigen af Holstein och de allmänna förhållandena ej syntes medgifva att göra något offer för hans räkning, höllo de lüneburgska furstarne sig stilla. Angreppet mot Hamburg däremot skrämde till ett bestämdt uppträdande mot Danmark, ty Hamburgs fall skulle för dem själfva stängt handeln på Elbe eller gjort den beroende af Danmarks godtycke och lämnat den fasta militäriska Elbeöfvergången åt Danmark. Ehuru hertigen af Celle själf var i häftigt gräl med staden, försonades man ögonblickligen, och lüneburgska hjälptrupper skyndade att förstärka Hamburgs garnison; de öfriga lüneburgska trupperna sammandrogos i dess närhet. Hertigarne kommo nu äfven till insikt om, att någon säkerhet för nedersachsiska kretsen gent emot liknande tilltag för framtiden ej stod att vinna förr, än Danmark kastats tillbaka ur sin hotande ställning och hertigen af Holstein restituerats såsom en förmur för nordvästra Tyskland. De vände sig med planer och anbud i denna riktning till kurfursten af Brandenburg och till Karl XI.

Kurfurst Fredrik Vilhelm hade hittills förhållit sig passiv beträffande striden mellan Danmark och hertigen af Holstein. Han var ju en tid Danmarks intime allierade i planer riktade mot Sverige och stod fortfarande i försvarsförbund med Danmark. Visserligen gillade kurfursten ingalunda ett dylikt tillvägagående mot en tysk riksfurste och önskade ej heller en utvidgning af Danmarks makt i Tysk-

land, men såg dock icke utan glädje, att Sveriges öfvermäktiga anfallsställning och anseende därstädes led en viss inskränkning. Kurfursten blef emellertid nu så oroad af Danmarks tilltag, att han förklarade anfallet mot Hamburg lika ömt som ett angrepp mot Berlin. Äfven han hade besittningar och intressen att bevaka i nordvästra Tyskland och del i Elbehandeln, och han ämnade ingalunda låta hertigarne af Lüneburg ensamma lägga in hjälptrupper i den hotade staden. Brandenburgska trupper marscherade i ilmarscher till Hamburg för att förstärka dess garnison och flera följde efter fram mot nedre Elbe för att förena sig med de lüneburgska. Men kurfursten afsåg därmed närmast att undsätta Hamburg, och att därefter så snart som möjligt åstadkomma en förlikning i godo mellan staden och Danmark. Då hertigen af Celle föreslog att bruka de samlade trupperna för att följa den danska anfallshären i spåren, när den drog sig tillbaka, och genast genomföra restitutionen af Slesvig, afböjde kurfursten detta anbud förnämligast af fruktan, att Frankrike skulle bistå Danmark och angripa kurfurstens egna länder vid Rhen, som voro blottade på trupper. Den danska arméen fick i midten af september draga sig tillbaka utan fara.[1]

Men hertigarne af Lüneburg ämnade ej därföre afstå från sin plan att bruka tillfället till hertigens af Holstein restituerande och de hade vunnit mer genklang därför hos Karl XI. I första hand, när faran för Hamburg var som störst, önskade de, att Karl XI ville genast göra en trupptransport till Tyskland eller låta församla en del trupper i Skåne och utrusta några fartyg för att tvinga Danmark att fördela sin styrka och återsända en del af sin armé från Holstein till det egentliga Danmarks skydd. De vände sig med begäran härom till kommendanten i Stade, öfverste Mauritz Vellingk och bådo honom därjämte försäkra kungl. maj:t, att de nu ville göra allt för att återställa den förjagade holsteinska hertigen, hvartill tillfället var synnerligen gynnsamt, då möjligen Brandenburg kunde vinnas af förbittring öfver angreppet mot Hamburg och Frankrike likaledes af harm öfver, att Danmark utan dess

[1] R. Fester, Die Augsburger Allianz s. 93 o. f.

vetskap begynt »hamburgska väsendet», och af förhoppning att till äfventyrs återvinna Sveriges vänskap.[1]

Innan detta hertigarnes närmande till Sverige var bekant för Karl XI, hade han själf med anledning af Danmarks hot mot Hamburg funnit lämpligt att instruera Vellingk att hos hertigarne af Lüneburg förklara det intresse kungl. maj:t hade i lugnets bibehållande i Tyskland och särskildt i nedersachsiska kretsen samt att förnimma hertigarnes tankar härom, så att man kunde samverka. Men pa samma gång skulle Vellingk sondera hertigarne, om de ej funno tillfället gynnsamt att tänka på hertigens retablissement, och huru de menade, att sådant bäst kunde ske. Vellingk försågs därföre med kreditiv att så ofta han fann nödigt besöka hertigarne af Celle och Hannover och deras släktingar, hertigarne Rudolph August och Anton Ulrich af den braunschweig-wolffenbüttelska linien.[2] Man möttes i liknande tankar från båda hållen.

Öfverste Vellingk, som i de följande underhandlingarna framträder såsom den svenska diplomatiens främsta verktyg, var redan förut pröfvad i diplomatiska uppdrag; det var han som 1683 och 1684 fört de fåfänga alliansunderhandlingarna mellan Sverige och Lüneburg. Han hade äfven en tid varit vid det danska hofvet och redan från början visat sig såsom en skarpsynt och skicklig diplomat. Genom sin nära förbindelse med kanslipresidenten Bengt

---

[1] Vellingk till k. maj:t 31 aug. 1686. Äfven genom svenska envoyén i Berlin, Eberhard v. Graffenthall, som för tillfället var i Stade på resa hem till Sverige, gjordes liknande anhållan, och Graffenthall förmåddes af Vellingk att på grund af konjunkturernas vikt återvända till Berlin. Graffenthall till k. maj:t 5 sept. Uppgiften att kurfursten torde kunna vinnas till medverkan var ej blott en förmodan, ty kurfursten hade också i första ifvern att undsätta Hamburg begärt en diversion från svensk sida och för att vinna detta låtit påskina genom sitt sändebud i Stockholm, Falaiseau, att han högt önskade hertigens retablissement, ehuru han först ville att verket skulle concerteras med alla, som hade intresse i hertigens bevarande, för att på vederbörligt sätt kunna bemöta Danmarks vänner: jfr ett papper, betecknadt »Den brandenburgske envoyéns anbringande» d. 13 sept. 1686 bland brandenburgska beskickningens i Stockholm memorial och noter. Denna ståndpunkt öfvergafs emellertid snart, så fort faran för Hamburg gått förbi. Graffenthall till k. maj:t 14, 22 och 29 sept.

[2] Instruktion och kreditiv för Vellingk 8 sept. Anledning till deliberation öfver närvarande danska förehafvande mot Hamburg, uppläst i Rådet 8 sept., bland kanslikollegii memorial. Först senare kommo uppmaningar af kejsaren att undsätta Hamburg, kejsar Leopold till Karl XI, 9 sept., och af hertigen af Holstein att bruka tillfället till hans restitution, hertig Christian Albrecht till Karl XI 20 sept.

Oxenstjerna ägde han ett visst inflytande, som ökade hans anseende. Äregirig och slipad, föga mån om medlen och enträgen i fullföljandet af sina syften var han synnerligen ägnad att sköta svårare diplomatiska förhandlingar i denna intrigfulla tid. Vellingk delade med lif och själ Bengt Oxenstjernas politiska system, hatet mot Danmark och det holsteinska husets upprätthållande såsom en af hörnstenarna för Sveriges makt. Hos Karl XI stod Vellingk alltid i anseende för synnerlig skicklighet, men konungen misstrodde hans egoism och ränklystnad och hade visserligen intet odeladt förtroende till hans person. Vellingk är ingalunda någon af de stora statsmännen i Sveriges historia. Han saknar en friare blick öfver världen och upphöjdare syften. Men otvifvelaktigt har han varit en af enväldets skickligaste diplomatiska tjänare under hela dess tillvaro, och är en af de främsta representanterna för denna holsteinska dynastipolitik i förening med en kejserlig och antifransk hållning, som just utmärker envåldstidens statskonst. Det var äfven såsom en af förkämparne för de sista efterdyningarna af denna politik i frihetstidens holsteinska parti, som Vellingk slutligen skulle duka under.

Så snart Karl XI erfarit hertigarnes af Lüneburg önskan om ett närmande, fick Vellingk nya instruktioner. K. maj:t hade genast utfärdat order, att flottan skulle hållas beredd och beslag läggas på en del transportfartyg samt befallning till alla officerare vid regementena i Skåne, Halland, Blekinge, Småland, Västergötland och Bohuslän att infinna sig vid sina regementen och hålla sig marschfärdiga — allt i förhoppning, att ryktet härom skulle bidraga att förmå Danmark dra sig tillbaka från Hamburg.[1] Detta skulle Vellingk framhålla såsom skedt pa hertigarnes begäran, men framför allt styrka dem att hålla fast vid tanken att bruka tillfället till hertigens restitution. »Man måste sammanbinda hamburgska och holsteinska

[1] Någon verklig anstalt till trupptransport eller diversion var visst icke påtänkt, och skildringarna hos utländska författare såsom Fester, Zwiedineck-Südenhorst m. fl. hur Sverige stod färdigt att kasta sig öfver Danmark på en vink af stora kurfursten äro något öfverdrifna. Men otvifvelaktigt bidrog ryktet om Sveriges hotande anfall till Danmarks eftergifvenhet. Sverige har dessutom direkt gagnat Hamburg därigenom, att generalguvernören i Bremen, Henrik Horn, genast skyndade att sända en del svenska artilleriofficerare att leda försvaret inom staden.

angelägenheterna, så att de ej i afgörandet skiljas, utan följa hvarandra pari passu», heter det i K. M:ts order till Vellingk den 15 sept. Men för att ej Sverige skulle komprometteras och lämnas ensamt, om hertigarnes ifver för hertigen af Holstein plötsligen svalnade, fordrade Karl XI, innan han ville göra något verkligt, »en fullkomlig föregången, sluten och skriftlig förbindelse att stå tillsammans förente», till dess både Hamburg och holsteinska hertigen voro hjälpta. En sådan traktat borde gå ut på ett anfallsförbund mot Danmark, hvari dock Karl XI ville att Brandenburg skulle förmås att deltaga. Själfva krigsplanen tänkte sig Karl XI så, att lüneburgska och brandenburgska trupper agerade ensamma på tyska sidan, emedan Sverige efter det sista kriget endast ägde de nödvändigaste garnisonstrupperna till de tyska provinsernas försvar och årstiden var för sen till en transport, som dessutom torde ombragera en del tyska makter; han erbjöd däremot, att Sverige med hela sin makt skulle ansätta Danmark på öarne och i Norge. Karl XI afsände till och med fullmakt för Vellingk att afsluta konvention med hertigarne af Lüneburg och lät order afgå till Graffenthall i Berlin att verka i samma riktning samt till Wien och Haag att begära diplomatiskt bistånd.

Innan Vellingk kunde begynna sin underhandling med hertigarne på grund af denna order, hade det emellertid blifvit klart, att kurfursten svårligen kunde förmås gå med på någon koncert mot Danmark. Han förklarade, att han ej vågade blotta Rhenländerna mot Frankrike och i protestantiska religionens intresse ville förhindra en brytning mellan de nordiska makterna. Hertigens sak rådde kurfursten att uppskjuta, till dess kejsaren vunnit fred med Turkiet och kunde vända sina krafter mot Frankrike, då verket skulle följa af sig själf. Endast i det fall ville kurfursten öfverlägga med Sverige och Lüneburg om något sätt att restituera hertigen, att konungen af Danmark visade sig så envis vid de underhandlingar, som nu bedrefvos mellan honom och staden, att han ej ens kunde förmås till en interimstraktat, som bevarade åt staden dess fria handel, återgaf beslagtagna skepp och varor samt utsatte frågan om hyllning och satisfaktion till följande förhandlingar.

Genom sin minister i Stockholm gaf kurfursten oförbehållsamt sin mening till känna för Karl XI.[1] Med ifver arbetade hans diplomater på en sådan förlikning mellan staden och konung Kristian, under det de svenska och lüneburgska gjorde allt att egga staden till motstånd och fordran på ett bestämdt erkännande af sin självständighet.[2] Det gick efter kurfurstens önskan, och den 23 okt. kom förlikningen till stånd. Hamburg fick bekväma sig till en skadeersättning, under det Danmark sparade sina öfverhöghetsanspråk till ett bättre tillfälle. Därmed bortföll hvarje utsigt att vinna Brandenburg för en väpnad restitution af hertig Christian Albrekt.[3]

Men kurfursten kunde icke längre alldeles undandraga sig all verksamhet i denna fråga. Det var otvifvelaktigt, att både Sveriges och Lüneburgs intressen voro så införlifvade med hertigens, att de möjligen utan kurfursten kunde begynna ett krig. Äfven kurfursten önskade dessutom att trygga nedersachsiska kretsen för liknande öfverraskningar för framtiden som anfallet mot Hamburg och kunde därjämte svårligen undgå att inse, att Sveriges och Lüneburgs krafter, så länge slesvigska frågan var olöst, skulle vara bundna och förhindrade att hjälpa det all-

[1] K. M. till Vellingk 16 okt.

[2] Vellingk till K. M. 5 okt.

[3] Alldeles omöjlig torde dock kurfursten ej varit att vinna, hvilket äfven visar, att det ej blott var omsorg om freden och det allmännas väl, som ledde honom. Då holsteinska vicekanslern v. Ulcken i slutet af sept. kom till Berlin för att begära kurfurstens hjälp, antyddes, att om Sverige ville afstå Stettin, kunde kurfursten obligeras att med vapen förmå Danmark till restitution, satisfaktion och säkerhet åt hertigen samt att skaffa Sverige vederlag (t. ex. Bornholm och Trondhjems län). Anbudet frambars af Ulcken till Vellingk och af denne medelst bref till Bengt Oxenstjerna. Det kunde ju hafva vissa skäl för sig, då utan Stettins afträdelse någon verklig vänskap mellan Sverige och Brandenburg numer knappt var möjlig, och då Karl XI mot kurfurstens vilja under nuvarande konjunkturer svårligen kunde med vapen återupprätta hertigen af Holsteins makt; men att Karl XI för osäkra löften skulle bortgifvit något af sitt arf var ej att vänta. Vellingk fick order att hålla saken hemlig, men förklara för Ulcken, att om kurfursten hade allvar, torde han på behörigt sätt göra proposition hos K. M., som det ej faller anständigt att föreslå något liknande. Meningen härmed var att ej betaga kurfursten allt hopp, ehuru K. M. ingalunda reflekterade på förslaget. Skulle någon proposition sedan göras Vellingk af de kurfurstliga ministrarne, borde han blott taga den ad referendum. K. M. till Vellingk 3 nov. 1686, 15 jan. 1687. »Anledning till deliberation» öfver propositioner af Lüneburg och Brandenburg okt. 1686 bland Kanslikollegii memorial. — Förslaget hördes emellertid ej sedan utaf. Troligen ansåg kurfursten detsamma utsiktslöst.

männa väsendet» mot ett franskt angrepp. Sveriges och Lüneburgs krigshot dref honom därför att uppställa ett program äfven i slesvigska saken. Det gick ut på att försöka en förlikning i godo, och i denna plan möttes han från flera håll. Danmark självt begärde nu en medling för att trygga sig mot ett angrepp,[1] och kejsaren, åt hvilken riksdagen genom ett Reichsgutachten uppdragit att tillsätta en kommission för att å rikets vägnar slita tvisten, skyndade nu i fredens intresse att utfärda dylika kommissioner till Brandenburg, Sachsen och Lüneburg. Häri ligger uppslaget till de följande förhandlingarna i Altona. En liflig brefväxling följde, där kurfursten otvifvelaktigt bildar medelpunkten i försöken att sammanjämka de olika meningarna om en dylik förhandling. Danmark förkastade bestämdt en kommission, om dess myndighet äfven skulle röra Slesvig, men hade däremot ej något emot en mediation, i hvilken kejsaren och de båda kurfurstarne skulle taga medlarens roll. På omvägar antyddes därjämte, att Danmark därvid vore villigt att gifva hertigen något æquivalent för Slesvig.[2] Strax efter Danmark utfärdade den andra parten, hertigen af Holstein sin deklaration i frågan,[3] daterad den 27 okt. Han förklarade skillnaden mellan kommission och mediation för sig likgiltig och rättade sig däri gärna efter Danmark, men fordrade alldeles bestämdt, att hertigarne af Lüneburg skulle admitteras såsom medlare, samt antydde, att han ej ämnade ingå på något byte. Då äfven kejsaren medgaf formen af medling[4] var den frågan härmed klar. Men på de motsatta fordringarna beträffande lüneburgska hertigarnes delaktighet strandade för en tid hela denna förhandling om att pröfva en förlikning i godo.[5]

---

[1] Graffenthall till K. M. 29 sept. 1687.
[2] Graffenthall 24 okt.
[3] Bilagd Graffenthalls bref 28 nov.
[4] Kejsarens bref till kurf. 4 dec. (n. st.) bilagdt Graffenthalls till K. M. 24 dec.
[5] Både kurfursten och kejsaren sökte genom flera bref förmå Danmark gifva efter i denna punkt, ehuru förgäfves. Äfven hertigarne af Lüneburg skrefvo direkt och erbjödo sin medling, men konung Kristian afböjde deras anbud, hvilket var föga underligt, då han kände deras fullkomliga intressegemenskap i denna sak med hertigen. Konungens af Danmark bref till hertigarne af Lüneburg, bilagdt Graffenthalls till K. M. 22 jan. 1687.

Hertigarne af Lüneburg däremot hade med synnerlig ifver upptagit Karl XI:s anbud att sluta ett formligt anfallsförbund mot Danmark. De fasthöllo vid tanken att bruka tillfället till hertigens af Holstein restitution, ehuru kurfursten ej var med därpå. De ansågo konjunkturerna sådana, att ingen makt i själfva verket skulle lägga sig däremot, och att Sverige och Lüneburg ensamma hade tillräckliga krafter att betvinga Danmark. Vid en formlig konferens i Ebstorf mellan Vellingk och de lüneburgska ministrarne framlade de sina tankar härom. De gingo ut på, att Sverige skulle, såsom Karl XI föreslagit, agera på sin sida med all makt, hertigarne däremot utan Brandenburgs medverkan på den tyska sidan. Då de emellertid ansågo sig för svaga att ensamma bära hela bördan i Tyskland, fordrade de, att Karl XI skulle gifva dem några hjälptrupper, och föreslogo honom att öfverföra 4,000 man till fot till Tyskland så fort som möjligt och därstädes anskaffa 1,000 dragoner, för att förenas med hertigarnes egen armé. I nödfall, särskildt om de äfven skulle få med Kur-Köln att göra, önskade de att ytterligare få draga till sig 2,000 man ur de svenska garnisonerna, så att de svenska hjälptrupperna skulle kunna belöpa sig till 7,000 man. De förbundne skulle uppträda på grund af kejserlig kommission. Först efter upprättad traktat, då saken var klar och beredd, skulle meddelande därom göras till Brandenburg och Holland och ultimatum affärdas till Danmark.[1]

Hertigarnes af Lüneburg förslag öfverensstämde icke alldeles med Karl XI:s mening. Han hade icke tänkt sig behöfva uppställa några trupper på den tyska sidan. Men härom voro hertigarne synnerligen angelägna. De erbjödo sig till och med att ställa borgen för ett lån, som hertigen af Holstein skulle göra, till att därmed betala halfva trans-

---

[1] »Relation aus dem protocollo, so am 2 okt. in Ebstorff bey der Conference . . . . gehalten worden» bland akter ang. M. Vellingks lüneburgska beskickningar. Hertigarne hade äfven gjort ett annat alternativt förslag, att Sverige och Lüneburg tillsamman utrustade en armé af 12,000 man, hvilken öfverläts åt hertigen af Holstein att i eget namn genomföra sin rätt, under det att Sverige och Lüneburg skulle stå beredda att om han ej hade framgång med hela sin makt ingripa per modum auxilii. Men detta var bygdt på, att Hamburg icke skulle ingå förlikning med Danmark, emedan hertigen måste hafva Hamburg såsom nödig utgångspunkt. Förslaget var därför betydelselöst redan innan det framkom till Karl XI.

portkostnaden och halfva underhållet för de regementen Karl XI ville öfversända till dess, att man kom att agera; de smickrade sig för öfrigt med hoppet, att en sådan transport skulle vara nog att förmå Danmark ge vika eller Brandenburg att pressa Danmark därtill af fruktan för krig. Vägrade Karl XI härtill, ville hertigarne en gång för alla vara ursäktade, om de togo andra mesures, som kunde gagna dem.[1] Karl XI beslöt sig äfven för att i denna fråga gå ett steg till mötes. Någon transport ville han icke göra så sent på året, men lofvade att skaffa 5,000 man, ej mer, hvaraf 2,000 skulle tagas ur de tyska garnisonerna, resten dels af de hemvändande trupper, som varit i Ungern till kejsarens hjälp, dels genom värfning, hvartill anstalt genast skulle göras. Men det var äfven i ett annat afseende, som hertigarnes plan skillde sig från hans tankar. Karl XI ville icke släppa tanken på att söka förena de båda nordtyska makterna Brandenburg och Lüneburg till gemensam aktion med Sverige, eller att åtminstone förma kurfursten till bestämdt löfte att icke bistå Danmark utan fast hellre skydda Sverige och Lüneburg med vapen, om de angrepos af annan makt för sitt företag. Kunde man ej förmå kurfursten härtill, vore tydligt, att han ämnade lägga sig emot saken, »och då blefve holsteinska restitutionen omöjlig och hela verket mäkta farligt». Kejsaren och prinsen af Oranien rådde Karl XI till detsamma. I denna sak ville han ej ge efter, och han fordrade därför, att man, förr än formlig traktat slöts, skulle agera gemensamt vid brandenburgska hofvet efter en öfverenskommen plan. Vellingks uppdrag blef således att förmå hertigarne till att först gemensamt med K. M. föra underhandlingar i Berlin, innan man tecknade det förbund, som de föreslagit, och som K. M. för öfrigt med några modifikationer gillade, samt att med dem uppgöra en ny krigsplan för den händelse, att man verkligen kunde förmå kurfursten till medverkan.[2]

Med mycken skicklighet visste Vellingk att förmå hertigarne ändra sin förra ståndpunkt något och mildra deras ovilja mot att på förhand begynna några under-

[1] Vellingk till K. M. 15 okt.
[2] K. M. till Vellingk 3 nov. 1686, i Utr. Reg.

handlingar vid brandenburgska hofvet. Efter en del öfverläggningar inom lüneburgska regeringarna stannade de vid ett konferensbeslut, som af båda hertigarne underskrefs för att innebära större säkerhet, då man ju först efter någon sorts öfverenskommelse med Brandenburg skulle teckna formlig traktat. Det innehöll den krigsplan, efter hvilken man skulle gå till väga, om Brandenburg blefve med på saken. Beslutet meddelades Vellingk, som däraf torde tagit afskrift. Den nya krigsplanen gick ut på, att de tre makterna skulle i Tyskland uppställa en förbundsarmé af 15,000 man, 5,000 hvar; ultimatum skulle tillställas Danmark, när hela hären var färdig. Vägrade Danmark antaga detsamma, skulle den konfedererade arméen rycka in i Holstein, Sverige göra diversion på sin sida och Lüneburgs och Brandenburgs öfriga makt stå beredd att afvärja allt understöd åt Danmark från tyska sidan. Bäst vore att begynna operationerna först så sent nästa höst, att Frankrike ej till vatten och lands kunde komma till hjälp. Tidpunkten borde dock underkastas närmare förhandlingar. På dessa villkor förklarade hertigarne sig formligen beredda att sluta traktat med Sverige och Brandenburg.[1]

Detta projekt var alldeles i Karl XI:s smak. Han grep tillfället att vinna en formlig uppgörelse med hertigarne något ifrigare än de ämnat, och ratificerade genast hela deras insända förslag för att fastslå detsamma såsom en öfverenskommelse, hvarom utvexling af ratifikationsinstrument skulle ske till inbördes säkerhet.[2] Men därtill var förslaget föga passande. Det innehöll en mängd expressioner och »obligeanta termer», som hertigarne ej ville hafva införda i en sorts traktat; de hade blott underskrifvit sitt konferensprotokoll och meddelat Vellingk detsamma för att gifva K. M. säkerhet, att deras ministrar arbetade efter deras instruktion, och att ingenting af hvad som nu aftalades skulle ryggas vid den formella traktatens underskrifvande. Vellingk förklarade för K. M., att han förstått

[1] Afskrift af hertigarnes förslag finns bland Akter till M. Vellingks lüneburgska beskickningar samt i en bunt diverse handlingar ang. Sveriges förbindelser med de lüneburgska hofven. Förslaget insändes af Vellingk d. 30 dec. Dess titel är »Projet des Fundaments, worauf der Hr Hr Hertzogen von Cell und Hannover Durchl. Durchl. vermeinen, dass die Restitution des Hertzogen von Holstein vorzunehmen und zu vollführen sey.»

[2] K. M. till Vellingk 15 jan. 1687.

hertigarnes mening så, att om K. M. gillade den föreslagna metoden för hertigens restitution, skulle Vellingk söka erhålla i generala termer K. M:s skriftliga approbation och försäkran, att hvad Vellingk på K. M:s vägnar lofvade, ofelbart skulle sedan följa och ratificeras.[1] Någon utväxling kom ej häller till stånd.[2] Vellingk endast förevisade K. M:s ratifikation såsom bevis på hans samtycke till det aftal, hvartill man gemensamt skulle söka vinna kurfurstens bifall. Följde icke sådant bifall, blef det betydelselöst. Man skulle då återgå till planen att ensamma angripa Danmark, men äfven såsom villkor för denna senare plan först söka att gemensamt vinna en försäkran, att kurfursten ej skulle lägga sig däremot. Lyckades man ej ens nå en dylik försäkran, borde enligt Karl XI:s mening hela företaget tills vidare uppgifvas.

Genom utbyte af dessa förklaringar var således verkligen i början af år 1687 en sorts muntlig öfverenskommelse om en gemensam diplomatisk aktion och eventuella krigsplaner uppnådd. Men visserligen berodde utförandet af dessa på Brandenburgs hållning. Hela företaget kunde blifva omöjligt, eller i alla händelser länge uppskjutet. Både i Sverige och Lüneburg ansåg man därför lämpligt att begagna det tillfälliga närmandet till att formligen träda i någon förbindelse till ömsesidigt skydd af hvarandras tyska länder. Detta kunde äfven vara önskvärdt, emedan eljest ett understöd vid angrepp på enderas område, under det att de rustade och gemensamt fortsatte sina förhandlingar med hvarandra och med Brandenburg, skulle blifva beroende af nya underhandlingar och detta förhållande rent af kunde uppmuntra att förekomma den hotande sammansättningen genom ett raskt angrepp mot endera från Danmarks sida.

Uppslaget till en dylik interimistisk defensivallians gjordes af Vellingk på eget bevåg. Hertigarne af Lüne-

[1] Vellingk till K. M. 31 jan.
[2] Originalet till Karl XI:s deklaration finnes bland Akter ang. underhandlingarna i Altona, samlade af M. Vellingk. Dess titel är: »I. Königl. M:t zu Schweden Erklärung auf den von Ihren Durchl. Durchl., denen Hr Hr Herzogen zu Zell und Hannover formirten, von Ihnen unterschriebenen und Ihrer K. M:t e. o. envoyé, dem Obristen Vellingk communicirten Vorschlag die Restitution des Herren Hertzogen zu Holstein-Gotorf betreffend, gegeben Stockholm den 15 jan. 1687.»

burg hade nämligen samtidigt på hösten 1686 stått i förhandlingar med Frankrike, och öfverdrifna rykten härom väckte oro på många håll, icke minst hos Karl XI. Till Vellingk försäkrade väl hertigarne, att denna underhandling afbrutits, emedan Frankrike vägrat garantera nedersachsiska kretsens säkerhet och att medverka till hertigen af Holsteins restitution. Från andra håll kommo andra versioner häraf[1] och från ytterligare andra rykten om fortfarande förbindelser. Vellingk tog däraf anledning att förmå hertigarne erbjuda Sverige en särskild skriftlig försäkran att med viss styrka försvara dess tyska gränser mot en liknande försäkran om skydd för hertigarnes besittningar. Formen af traktat ville man undvika, emedan den ej skulle kunna hemlighållas och ge anledning till misstankar. Hertigarnes anbud härom kom samtidigt med deras beslut att tillsammans med Karl XI underhandla i Berlin. Karl XI gillade en dylik försvarsförening och afsände omedelbart en underskrifven försäkran i enlighet med det förslag hertigarne gjort, att utväxlas mot en likalydande deklaration från deras sida.[2] Några smärre ändringar fördröjde dock öfverenskommelsen till den 14 mars, då man blef ense och en utväxling af de ömsesidiga deklarationsakterna ägde rum.[3] Defensivförbundet gällde endast för år 1687 och bestod i ömsesidig förpliktelse att med 5 à 6,000 man skydda hvarandras tyska länder, om de angrepos med anledning däraf, att någon oro väcktes i nedersachsiska kretsen genom de bekanta holsteinska differentierna, samt att med samma kvantum bistå Hamburg och Lybeck, om de af Danmark anföllos. De bestämda styrkorna skulle hållas i ordning senast i juni.

[1] Kurfursten af Brandenburg lät meddela, att franska sändebudet Rébénac förklarat traktaten redan underskrifven, men att Frankrike ej skulle ratificera densamma, om kurfursten lofvade att stå fast vid sin franska allians, hvilket kurfursten, för att förhindra ratifikationen, muntligen lofvat. »Extract af skrifvelse från kurf. till Falaiseau, meddeladt B. Oxenstjerna i hemlighet på befallning den 3 dec. 1686» bland Brandenburgska beskickningens i Stockholm noter och memorial.

[2] K. M. till Vellingk 15 jan.

[3] Originalet till de lüneburgska hertigarnes försäkran finnes i riksarkivets traktatsamling (betecknadt i förteckningen såsom »konvention mellan Sverige samt Braunschweig-Lüneburg-Celle och -Calenberg angående hjälptrupper»). Då K. M:s försäkran ej var fullt likalydande med hertigarnes, gaf Vellingk en förbindelse att inom sex veckor skaffa en ny, hvilken äfven genast af K. M. afsändes den 6 april.

Med den ömsesidiga säkerhet, som dessa öfverenskommelser utgjorde, skulle man nu skrida till den påtänkta gemensamma underhandlingen vid brandenburgska hofvet. Till denna förrättning beslöt Karl XI använda ministern på stället, e. o. envoyén Eberhard v. Graffenthall, en skicklig diplomat och omtyckt utaf kurfursten. Instruktion och närmare information för Graffenthall afsände K. M. till Vellingk för att af honom meddelas Graffenthall, när sättet att gemensamt drifva verket vid kurfurstliga hofvet var fullt öfverenskommet med Lüneburg. Att påskynda öfverläggningen härom blef Vellingks nya uppgift. Hur man tänkte sig denna diplomatiska aktion framgår klart af brefvexlingen mellan K. M. och Vellingk.[1] Meningen var att icke låtsa om någon uppgörelse mellan Sverige och Lüneburg, för att ej väcka kurfurstens misstro och afund. I stället skulle man laga så, att en inbjudan till de lüneburgska hertigarne att biträda till Slesvigs restitution utgick från Brandenburg, så att — såsom Vellingk skrifver — »kurfursten lämnas den tanken och inbillade hedern, att allt vore skedt efter hans vilja och behag, men underhanden kunde bearbetas att det, som af K. M. och hertigarne af Celle och Hannover är fastställdt och aftaldt, måste tagas pro fundamento och allt stadigt därpå negotieras.» Själfva uppslaget skulle tagas ur kurfurstens egen antydan till K. M., att han i fall ett biläggande i godo af tvisten mellan Danmark och Holstein misslyckades, ej vore obenägen att taga de medel, som kunde hafva eftertrycklig verkan. Man skulle ytterligare söka att genom ett redan länge omtaladt giftermålsförslag mellan kurfurstens yngsta dotter och prins Fredrik af Holstein indraga kurfursten i holsteinskt intresse.

Karl XI trodde sig ännu denna tid, i början af år 1687, då han tecknade öfverenskommelsen med lüneburgska huset, hafva grundad förhoppning att kunna förena de båda nordtyska makterna med sig till det länge efterlängtade målet att restituera hertigen af Holstein. Äfven Frankrike trodde han sig kunna förmå att ej lägga sig emot hertigens restitution, om man läte påskina, att en ny vänskap mellan Frankrike och Sverige därefter ej skulle vara så omöjlig.

[1] K. M. till Vellingk 15 jan., Vellingk till K. M. 14 febr.

Frankrikes otvetydiga begär att i de lüneburgska furstarne vinna ersättning för förlusten af Brandenburgs vänskap kunde drifva franska politiken i samma riktning. På uppmaning af de lüneburgska furstarne samt kejsaren och prinsen af Oranien beslöt Karl XI låta envoyén Lillieroot återresa till Frankrike, som han på en tid fått lämna till följd af Karl XI:s förbittring öfver några anstötliga figurer på en ny staty till Ludvig XIV:s ära, hvilka ansågos syfta på Sverige.[1]

Det skulle emellertid snart visa sig, att Karl XI var något optimistisk i sina förhoppningar om att vinna kurfursten. De hvilade emellertid på af kurfursten själf gifven anledning. Den brandenburgska politiken var denna tid synnerligen ojämn och vacklande, men skiftningarna däri äro af viss vikt för den holsteinska frågans fortgång. Kurfurstens stämningar växla med ögonblicket, äfven om han i det stora hela följer samma syften. Den af honom pådrifna blifvande mediationen var nu och oförändradt hans program i slesvigska frågan, men omöjligheten att förmå Danmark att gifva med sig beträffande hertigarnes af Lüneburg deltagande såsom medlare synes i slutet af år 1686 hafva något irriterat honom, och han anförtrodde i hemlighet den 30 dec. åt Graffenthall, att man hade endast vederwärdigheter att vänta af medlingen, och att han ville bruka Sveriges och andra välsinnades flitiga samråd, hur hertigen med effekt skulle kunna restitueras, om traktaterna ej i godo kunde något uträtta. Han betygade sådan animositet mot Frankrike och Danmark, att Graffenthall förklarade sig fullkomligt öfvertygad, att han skulle tillgripa behöfliga tvångsmedel, om ej Danmark i denna sak tog räson.[2] Det var just denna uppmuntrande stämning hos kurfursten, hvarom Karl XI fick underrättelse samtidigt med den om lüneburgska hertigarnes tillmötesgående att vilja underhandla om Brandenburgs medverkan, och det var ej underligt, om man ett ögonblick tyckte sig stå nära målet.

---

[1] Instruktion för Lillieroot den 15 jan. 1687. Lillieroots afresa fördröjdes flera månader.

[2] Graffenthall till K. M. 31 dec., anl. 13 jan. 1687.

Men när Graffenthall i slutet af febr. återkom till Berlin efter en tids frånvaro,[1] fann han sinnena ändrade och mycket uppretade mot Lüneburg. I en konferens förklarade Fuchs, kurfurstens förtrognaste minister, att kurfursten ej kunde bistå K. M. annat än i godo. Frankrike uppträdde dessutom nu så hotande, att man måste vara synnerligen på sin vakt, och han väntade, att K. M. ville lämna den förehafvande mediationen fritt lopp; först efter dess misslyckande ville kurfursten tala om andra medel. På Graffenthalls förfrågan, om man ej underhand borde söka lüneburgska husets medverkan, svarade Fuchs, att därvid borde man ej alls röra, ty afund och misstro mellan de båda husen växte dagligen och det kunde nu ej bli tal om någon samverkan.[2]

Den svenska regeringen hade genast insett, huru störande för dess planer det nya krigshot var, som låg i Frankrikes fordran på det tjuguåriga stilleståndets förvandling till fred. Karl XI ansåg, att om Sverige, Brandenburg och Lüneburg nu i denna spänning skulle pådrifva ett anfall mot Danmark, på samma gång de bestämdt måste uppträda i Regensburg mot Frankrikes fordran, skulle det blott föranlåta Frankrike att sluta Danmark närmare till sig och alldeles offra hertigen af Holstein. Vellingk fick befallning att låta restitutionsfrågan hvila. Hertigarne af Lüneburg, som äfven räknade på Frankrike i fråga om restitutionen, delade samma uppfattning, och öfverläggningarna mellan Sverige och Lüneburg om sättet att gemensamt vinna kurfursten afstannade.[3]

Kurfurstens stora fruktan för att Frankrike skulle genomdrifva sin fordran på stilleståndets förvandling till fred och hans bestämda beslut att med all makt uppträda häremot' framkallade emellertid ett egendomligt projekt, som syntes öppna en oväntad utsikt. Vid en audiens den 14 mars förklarade kurfursten för Graffenthall, att de blifvande traktaterna i holsteinska saken ej torde medföra någon nytta, och att han själf därför ej ville hindra Sverige

[1] Han skulle just åter på permission resa hem till Sverige, då han af Vellingk förmåddes vända tillbaka och fördenskull underrättades om aftalet med Lüneburg något förr, än som var ämnadt.

[2] Graffenthall 9 mars.

[3] K. M. till Vellingk 2 mars, Vellingk till K. M. 16 mars.

att anfalla Danmark. Själf kunde han ej bidraga med trupper, men skulle med hela sin makt sätta sig vid Rhen för att hindra Frankrike att bryta in i riket och — såsom det hette — att komma Danmark till hjälp. Då han dock var för svag att allena möta Frankrike, tänkte han sig, att huset Lüneburg med bidrag från Sachsen, Hessen och de öfre kretsarna skulle uppställa sina arméer vid mellersta Rhen. På grund af missämja med Lüneburg vågade eller kunde han emellertid ej taga initiativ, utan föreslog, att K. M. härvid gick hans ärende och gjorde en concert med de lüneburgska hertigarne i denna riktning och därpå inbjöd kurfursten, som genast skulle bifalla. Närmast tänkte sig kurfursten uppställa 20,000 man, Lüneburg 10,000, hvarjämte han trodde, att prinsen af Oranien ville placera 20,000 vid Maestricht. På det sättet kunde i hast en här af 50,000 man bildas till Rhen-ländernas skydd, om Frankrike bröte stilleståndet. Sverige behöfde för att betvinga Danmark anfalla det med 15,000 man i Holstein och med all makt från svenska sidan. Naturligtvis var denna anvisning till Sverige att angripa Danmark för kurfursten endast ett medel att vinna dess diplomatiska medverkan till sin egen plan att skydda Tyskland samt att neutralisera Danmarks makt, i fall Frankrike skulle vilja begagna sig däraf till en diversion.

Med detta förslag hade kurfursten i själfva verket kommit ganska nära den plan, som Sverige och Lüneburg redan aftalat, men visserligen med den väsentliga skillnaden, att de 15,000, som opererade mot Danmark söder ifrån, allena skulle anskaffas af Sverige, hvilket var så godt som omöjligt. Alla försök af Graffenthall att vända förslaget så, att Sverige och kurfursten först enades och sedan vände sig gemensamt till Lüneburg — såsom det hemliga aftalet var — afvisades. Men Graffenthall ansåg sig ha godt hopp att åstadkomma en annan ändring med begagnande af kurfurstens tillfälliga fruktan för Frankrike och Danmark. Han antydde såsom sin enskilda mening för Bengt Oxenstjerna, att det, om blott Sverige ville afstå Gollnow, torde vara möjligt förmå kurfursten öfverlåta några regementen till Sverige mot Danmark eller rent af själf medverka. Graffenthall föreslog därföre sin regering att söka för detta pris förmå kurfursten lämna åtminstone

4,000 man; af Lüneburg skulle man säkert få samma styrka, och resten kunde tagas ur de tyska garnisonstrupperna, hvilka interimistiskt skulle ersättas med nationaltrupper. Det vore äfven lämpligt att skaffa sig vänner vid kurfurstliga hofvet genom mammon. För Gollnow åter kunde ersättning vinnas, om Danmark tvangs afträda Oldenburg och Delmenhorst såsom satisfaktion åt hertigen, då hertigen i sin tur lämnade Delmenhorst eller något annat åt k. maj:t.[1]

Men alla dessa nya planer och förhoppningar ramlade plötsligen. Frankrikes krigshot dog bort, och därmed försvann nödvändigheten att uppställa en armé vid Rhen. Samtidigt mognade den spänning mellan Brandenburg och Lüneburg, som länge förefunnits, till ett häftigt utbrott genom den bekanta Gartautvisten.[2] Graffenthall uppgaf genast allt hopp. Kurfursten själf, som var ytterligt retad, lät genom Fuchs säga honom, att han icke vidare tänkte på hvad de senast talat om.[3] Därmed försvann all utsikt, som den svenska politiken hittills trodde sig hafva haft, att få någon samverkan till stånd under nuvarande europeiska konjunkturer mellan Sverige, Brandenburg och Lüneburg till att vinna den holsteinska hertigens restitution. Gartautvisten underblåstes af Frankrike och Danmark allt hvad de förmådde och hotade ett ögonblick med brytning mellan de båda tyska makterna.[4] Visserligen förhindrades detta, och passionerna svalnade så småningom; men först på hösten 1687 kom fullständig förlikning till stånd. Under hela denna tid var ej längre tal om den slesvigska tvisten annat än för så vidt de långrandiga förhandlingarna om en blifvande mediation gingo sin långsamma gång framåt.

---

[1] Graffenthall till k. m:t 14 o. 15 mars: d:o till B. Oxenstjerna 13 o. 14 mars (bilagda brefven till k. m:t). Talet om att använda mammon syftar tydligen på Fuchs vlken var kurfurstens intime rådgifvare och särskildt betrodd med nordiska förhållandena. Redan förut synes Fuchs tagit pengar af Graffenthall. Denne berättar i sin depesch den 30 okt. 1686, att han lämnat Fuchs de 1,000 rdr, som k. m:t förordnat åt honom, och att Fuchs tackat samt lofvat goda tjänster.

[2] Droysen, Geschichte der preussischen Politik III: 3, s. 555.

[3] Graffenthall till k. m:t och till B. Oxenstjerna 19 mars.

[4] Se Urkunden u. Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. 14: 2, s. 1358.

Nästan samtidigt med detta nederlag för den svenska politiken var Karl XI äfven nära att alldeles förlora sin nygrundade förtroliga vänskap med lüneburgska huset och därmed det lilla resultat, som verkligen vunnits ur de hittills skedda förhandlingarna med denna makt. Den hannoverska politiken hotade å nyo att segla öfver i Frankrikes vänskap.

När Vellingk med de lüneburgska furstarne utväxlade de ofvan omtalta försäkringarna om ömsesidigt skydd, hade de ifrigt betygat sin vänskap med k. maj:t och trohet mot romerska rikets intressen. Hittills hade de ej vågat tala med den öppenhet, som anstod, men då nu Sverige började »armera» i riket, fingo de större mod och flera andra torde följa deras exempel att ej så lätt samtycka till Frankrikes »dereglerade appetiter». De af Sverige på våren 1687 anställda värfningarna i Tyskland väckte stora förhoppningar hos alla vänskapligt sinnade och stärkte betydligt dess anseende. De försäkringar, som k. maj:t och hertigarne gifvit hvarandra, voro emellertid ej sådana, att de tillfredsställde behofvet af ett försvarsförbund, då de endast förutsatte ömsesidigt bistånd för det fall, att oro yppades med anledning af holsteinska restitutionsverket eller ett angrepp på Hamburg och Lybeck. Vid utväxlingen af mars-försäkringarna synes man därför från båda hållen föreslagit[1] att göra en ny öfverenskommelse, där de gamla bestämmelserna skulle upptagas, fördelade i paragrafer samt utvidgade därhän, att den stipulerade hjälpen skulle gifvas af hvad anledning än endera angreps, hvarigenom fullständigt verkan af defensivtraktat och äfven formen af sådan, om ock namnet undveks, skulle vinnas. Då dessutom den förut aftalade anfallstraktaten mot Danmark blifvit utsiktslös för obestämd tid, fann man äfven nödigt att upptaga en ömsesidig förbindelse att fortfarande gemensamt arbeta för hertigens af Holstein restitution. Det var endast ett uttryck för det gemensamt kända intresset och en försäkran om gemensam diplomatisk samverkan i denna fråga, under det för öfrigt de förra tankarna att gripa till vapen öfver-

[1] Vellingk säger i bref till k. m:t 21 mars, att det var han, som tog initiativet (utan order för öfrigt), men förslaget kallas på ett annat ställe utarbetadt af Bernstorf.

gåfvos för en tid. Denna förändring och utvidgning af den föregående öfverenskommelsen var snart afgjord, och Vellingk skref, att om k. maj:t täcktes originalisera det insända projektet skulle det ofördröjligen utväxlas mot hertigarnes original.

Karl XI gillade fullkomligt den nya föreslagna s. k. traktaten, men fann bäst att dröja en tid med dess ratifikation, till dess han erfarit verkan af den föregående öfverenskommelsen, som han, trots bestämmelsen om dess hemlighållande, beslutit meddela kurfursten. Orsaken härtill var den häftiga oviljan mellan Brandenburg och Lüneburg, som gjorde, att kurfursten med synnerlig misstänksamhet såg hvarje förbindelse mellan Sverige och Lüneburg och att han, om han ej fått kommunikation däraf, skulle trott de öfverdrifna rykten om den oskyldiga defensivförbindelsen, hvilka den ingalunda kunde undgå att framkalla.

Af hertigarne upptogs beslutet att meddela försvarskonventionen till Brandenburg med en högst oväntad hetta. Uppskofvet med den sista öfverenskommelsens ratificering tolkade man såsom en afsikt att slippa bistå hertigarne. om krig uppstod till följd af Gartau-tvisten. Det medlingsanbud i denna tvist, som k. maj:t skyndat göra, afslogs, i det hertigen af Celle förklarade sig ej ämna underhandla om en besittning, som hans hus egt i 400 år. Framför allt fäste man sig emellertid vid mars-försäkringarnas offentliggörande och anförde med ifver en mängd skäl. hvarföre detta skadade hertigarnes intresse därhän, att om de haft en aning därom, hvarje öfverenskommelse hellre varit ogjord. Särskildt framhölls, att Brandenburg, som af hertigarne alltid misstänktes vara Danmarks intime förbundne, torde röja öfverenskommelsen för Danmark, som däraf finge ytterligare anledning att sammansätta sig med Frankrike och vice-versa; en missräkning låg kanske äfven däri, att Danmark nu torde taga sig i akt för ett nytt angrepp mot nedersachsiska kretsens städer, hvilket hertigarne gärna skulle sett, emedan de i sådant fall fingo bättre tillfälle än förra gangen att med Sveriges medverkan och säkerligen Brandenburgs neutralitet tukta Danmark och frigöra sig från den hotande faran af dess närhet. Hertigarne försäkrade båda, att deras politik alldeles korsats, och begärde,

att Vellingk genom bref till Graffenthall skulle söka inhibera verkställigheten af k. maj:ts order, hvilket äfven Vellingk gjorde, ehuru för sent.[1]

Karl XI blef väsentligen förvånad öfver den förbittring, hvarmed hertigarne upptogo meddelandet till Brandenburg, och sände genast ratifikation af den senare öfverenskommelsen för att undanröja deras misstankar.[2] Men nu var man på lüneburgska sidan ej längre benägen att utväxla ratifikationerna trots föregående aftal. Hertigarne förklarade sig hafva haft tillräckligt med obehag af den förra öfverenskommelsen för att hasta med någon ny.[3]

Detta blef allt mer misstänkt, ryktena om hertigarnes förbindelse med Frankrike allt flera och bestämdare, och snart ansåg sig Vellingk hafva säker underrättelse, att de lüneburgska hertigarne voro nära att afsluta fördrag med Frankrike, och att prinsen af Oranien häraf oroats därhän, att han i egen person ämnade begifva sig till Celle och Hannover för att hindra förehafvandet. Det var tydligt, att ett omslag förestod i den lüneburgska politiken, som svårligen var förenligt med Sveriges och hertigens af Holstein intressen. Djärf och förslagen beslöt Vellingk göra allt för att hindra en dylik förbindelse eller åtminstone utleta arten däraf. Han begärde genast enskild audiens hos hertigen af Celle och förklarade för honom, att k. maj:t befallt Vellingk afråda hertigarne från ett förehafvande, som syntes vara både k. maj:t och hela romerska riket skadligt, samt att formligen deklarera, att så framt hertigarne fullföljde hvad de i så måtto begynt, nödgades k. maj:t i lika mått taga andra mesures och alliera sig med sådana makter, som kunde falla hertigarne själfva besvärligt och »changera faciem rerum i hela Europa». Hertigen svarade undfallande på denna hotande deklaration, att det gjorde honom och hans broder hjärtligen ondt, om de voro orsak till en sådan metamorfos, och förklarade, att de endast sökte sin säkerhet, då nu de maximer betagits dem, med hvilka de hittills sökt sin trygghet. På eftermiddagen kom en af

[1] Vellingk till k. m:t 18 o. 27 april, 5 maj.
[2] Äfven Karl XI gaf Graffenthall befallning innehålla med meddelandet, men för sent. K. m:t till Graffenthall 30 april.
[3] Vellingk 3 juni.

de lüneburgska ministrarne för att sondera, om Vellingk verkligen talat på k. maj:ts order, och med hvem eller hvilka Sverige ämnade taga andra mesures. Så fort Vellingk märkte afsikten, började han beklaga sig, att han skulle vara instrument att befordra något oangenämt för hertigarne, och antydde, att han hade order att så fort traktaten vore sluten mellan Frankrike och Lüneburg begifva sig till Köpenhamn och Berlin och »adjustera de considerable offres, som dessa båda puissancer gjort k. m:t». Det skulle således bli ett förbund mellan Sverige, Brandenburg och Danmark, hvilket för lüneburgska hertigarne vore hotande nog. För att styrka den uppdiktade historien visade Vellingk tvenne förseglade kreditiv, som han hade i sitt schatull, det ena till konungen i Danmark, hvilket han fått för tre år sedan till ett eventuelt besök som aldrig blef utaf, det andra till kurfursten, hvilket Vellingk erhållit föregående höst, då det en tid var meningen, att han i stället för Graffenthall skulle sköta underhandlingarna därstädes om holsteinska restitutionen. Därjämte framdrog Vellingk dubletter af gamla kreditiv till hertigarne, hvarmed han påstod sig skola begära afsked.

Öfvertygad om riktigheten af Vellingks försäkringar, reste celliska vicekanslern ofördröjligen under natten till Hannover att rådgöra med hertig Ernst August. »Gudh gifve — utropar Vellingk i bref till k. m:t — att igenom detta konstlande något gott kunde uthrettas». Vellingk följde till Hannover och förnyade sin deklaration. I Hannover höllos ideliga öfverläggningar. Franska sändebudet Gourville dref å sin sida på svar. Den 7 juni sammanträdde samtliga det furstliga husets ministrar till stor konferens i Engensen, hvarefter Vellingk hade långa samtal med hertigen af Hannover två dagar å rad, då man å ömse sidor försvarade sitt handlingssätt och hertigen påpekade, huru svår deras ställning var, så länge kejsaren förde krig i Ungern; de voro tvungna att affektera den strängaste neutralitet, men ur denna roll hade k. m:t ryckt dem genom att offentliggöra deras öfverenskommelse med honom. Slutet blef emellertid, att hertigen förklarade, att han och hans broder noga balanserat Sveriges vänskap mot Frankrikes och väl funnit den senare rikare på pengar, men den

förra solidare och reelare för deras intressen; de hade därföre stannat i det beslutet att hålla sig endast och allenast till k. m:t. Till bevis härpå emottogo de nu de af k. m:t ratificerade artiklarna mot en af dem själfva underskrifven liknande förbindelse. Hertigen försäkrade äfven på sin ära, att intet ännu var slutet med Frankrike, utan allt blott i projekt. Om Frankrike icke medgaf hertigens af Holstein restitution och nedersachsiska kretsens garanti, skulle de icke genom någon lockelse kunna bevekas till alliansen, men om Frankrike emot förmodan biföll dessa fordringar, förmodade de snarare k. m:ts approbation än missnöje, om de afslöto fördrag på dylika villkor. Hertigen af Celle gaf strax därefter alldeles liknande försäkringar, som hertigen af Hannover, och förklarade, att allt hvad som trakterades med Frankrike skulle kommuniceras med Vellingk.[1]

Genom Vellingks uppträdande hade de lüneburgska hertigarne tvungits att taga bestämdare parti, än de tänkt. Karl XI visade sig äfven synnerligen belåten med Vellingks företag. Den reela vinsten däraf var vidgandet af den föregående förbindelsen till en verklig defensivallians för år 1687 (utom till namnet) och en ratificerad förpliktelse till gemensam politik i holsteinska frågan.[2] I hvad mån hertigarne ämnat inlåta sig med Frankrike, är väl ovisst, men man ansåg sig nu från svenska sidan tryggad, att en dylik förbindelse icke skulle blifva af den art, att den korsade Sveriges intresse i holsteinska frågan eller på ett förpliktande sätt förde hertigarne af Lüneburg öfver på en annan sida i den allmänna europeiska politiken. Denna insikt var nödvändig för att bevara och stärka den nygrundade vänskapen. Men visserligen återvände det fulla förtroendet icke genast, i synnerhet som Karl XI fortfarande oroades af öfverdrifna rykten om karakteren af de fortgående underhandlingarna mellan Frankrike och hertigarne.[3]

---

[1] Vellingk till k. m:t 4 o. 7 juni.

[2] Hertigarnes af Lüneburg ratifikation, daterad 23 april 1687 i riksarkivets traktatsamling.

[3] Brandenburg, som var känsligast för alla dylika rykten, erbjöd Karl XI både genom Graffenthall och Falaiseau en sammansättning för att försäkra sig mot de farliga konsekvenserna af Frankrikes och Lüneburgs allians, k. m:t till Vellingk 22 juni. Man sökte äfven göra gällande, att hertigarne redan långt för detta stått i underhandling med Frankrike, och att deras förbittring öfver defensivkonventionens meddelande till Brandenburg

denburgs medverkan eller goda vilja, och detta resultat berodde på omöjligheten af att förena Brandenburg och Lüneburg till samverkan samt på kurfurstens fruktan att väcka ett allmänt europeiskt krig och hemliga motvilja mot att bidraga till återställandet af Sveriges gamla maktställning i norra Tyskland. Planen att gripa till vapen skulle först blifva möjlig under andra europeiska förhållanden, dem man ännu knappt kunde förutse. Men just i detta negativa resultat låg en viss vikt. Sverige och Lüneburg beslöto sig för att pröfva en annan möjlighet, som Brandenburg, stödd i detta fall af kejsaren och prinsen af Oranien, ifrigt rekommenderat, och att tills vidare stoppa svärdet i skidan, ehuru de båda makterna därföre ingalunda uppgåfvo sina tankar på att gripa därtill igen, så fort konjunkturerna blefvo bättre. Denna möjlighet bestod i de länge drifna förhandlingarna om anställandet af en formlig mediation mellan konungen af Danmark och hertigen af Holstein, d. v. s. att genom diplomatiskt tryck söka lösa den farliga tvistefråga, som hotade norra Europas fred. Dessa förhandlingar mognade ändtligen på hösten 1687 till en verklig begynnelse af den omtalta mediationen. Det är just den hotande aggressiva tendensen i Sveriges och Lüneburgs politik, som väckt denna tanke och framdrifvit de långsamma förberedande underhandlingarna. Äfven från denna synpunkt är således denna politik en nödvändig förutsättning för de följande mediationstraktaterna i Altona.

Frågan om en medling var i hufvudsak afgjord redan på hösten 1686, men hade därefter stannat på de båda parternas motsatta yrkan beträffande huset Lüneburgs admitterande såsom medlare. I denna punkt gaf icke Danmark vika trots all påtryckning. Men hertigen var lika envis, och ingen kan heller förtänka honom, att han ej gärna såg Brandenburg och Sachsen, som han misstänkte såsom Danmarks vänner, och kejsaren, som väsentligen sträfvade efter fredens bevarande, allena taga om hand en sak, som rörde hans klara rätt. Men då därmed frågan ej heller kom ur fläcken och äfven utsikten om en väpnad concert på våren 1687 syntes försvinna, gaf hertigen ändtligen i maj efter icke utan de lüneburgska hertigarnes egen tillstyrkan. De lofvade liksom Sverige att icke desto mindre stödja hans

sak vid de kommande förhandlingarna. Därefter återstod endast bestämmandet af tiden för mediationsaktens början; beträffande orten hade hertigen redan på hösten medgifvit Altona, som Danmark föreslog bland andra. Med tidens fastställande skyndade man sig visserligen ej. Hertigen själf ville nu, att mediationens början skulle utdragas till hösten, då faran för Frankrikes makt blef mindre, och lät genom Gabriel Oxenstjerna, Sveriges sändebud vid kejserliga hofvet, antyda detta i Wien.[1] Ärendet blef efter önskan långsamt behandladt. Kejsaren hemställde terminens bestämmande till kurfursten af Brandenburg, och denne föreslog den sista oktober samma höst.[2]

Först därmed hade de präliminära underhandlingar, som ledde till Altona-kongressen, kommit till slut. Den holsteinska restitutionssaken och med denna den svenska politiken inträdde i ett nytt skede, som äfven det, under formen af fredliga förhandlingar, betecknar en bitter makt- och intressekamp i första rummet mellan de båda nordiska makterna, Sverige och Danmark.

---

[1] Hertigens af Holstein bref till Gabriel Oxenstjerna 26 maj, bil. till G. Oxenstjernas till k. m:t 12 juni 1687.
[2] Graffenthall till k. m:t 17 aug., 10 sept. 1687.

(Forts.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1]

11.

Envåldets tilltänkta grundlagar i Sverige.

Åt den stora lagkommissionen af 1686 uppdrogs äfven att kodifiera enväldets statsrätt. I början af år 1696 hade den fullbordat sin uppgift i detta hänseende, och resultaten förelågo i förslagen till en *konungabalk*, en *konungaförsäkring* och en *successionsordning.*[2] Konungabalkens text är länge sedan tryckt af J. H. Schröder i en akademisk afhandling (1842). Af konungaförsäkringen meddelade Schönberg några utdrag i tredje delen af sina *Historiska bref.* Successionsordningen är, så vidt jag vet, hittills obegagnad.

I början af februari 1696 öfverlämnades alla tre förslagen till Kanslikollegium att yttra sig öfver. Kollegiet lät sekreteraren Leijonmark ur arkivet sammandraga allt, som kunde röra »K. M:ts höga rätt, makt och myndighet samt undersåtarnes plikt och skyldighet i detta K. M:ts arfrike». Det gjorde att svaret icke blef dagtecknadt förr än den 16 mars. Kollegiet hade funnit allt enligt och likformigt med lag och beslut samt förra och senare arfföreningar och lät förse den öfversända utskriften af konungabalken med »allegater» uti brädden.[3]

Redan den 3 mars upplästes konungabalken, som af k. rådet Nils Gyldenstolpe redigerats, uti lagkommissionen[4] och den blef, jämte missgärningsbalkarna (däremot icke försäkringen och successionsordningen), oförtöfvadt kommunicerad med vederbörande, d. v. s. med hofrätterna och underdomarne på landet, de senare länsvis, i

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1894, s. 350.

[2] Redan 1687 var ett af Lindskjöld uppgjordt förslag till större delen af konungabalken färdigt. Jfr Posse, Bidr. till Sv. lagstiftn.hist., s. 273.

[3] De tre förslagen jämte de hopletade bevisställena, de senare registrerade, sammanhäftades till en tämligen tjock volym, som under rubriceringen *Documenter ang. det konungsliga väldet och dertill hörige höga jura och rättigheter sammansamkade till upplysning af konungabalken* förvaras bland Lagkommissionens handlingar.

[4] Posse, anf. arb. s. 281.

Sverige, Finland och Östersjöprovinserna. Hofrättspresidenterna yttrade sig särskildt. Längre fram delgafs konungabalken till utlåtande äfven åt generalguvernörerna, Hans Wachtmeister i Blekinge och Kalmar län, Axel Julius de la Gardie i Estland, Erik Dahlberg i Lifland, Nils Bielke i Pommern samt Jurgen Mellin i Bremen. Äfven ridderskapet i Estland fick yttra sig. De inkomna utlåtandena öfverlämnades till lagkommissionen och förenades till en volym: *Vederbörandernes påminnelser ang. konungabalken.*

De inkomna utlåtandena voro i allmänhet vältaliga genom sin tystnad eller fåordighet. De flesta hade ingenting att erinra. De funno i stället förslaget »väl grundadt och med allan flit uppsatt», »i alla delar fullkomligen författadt», »öfverensstämmande med Sveriges urgamla lag, stadgar och förordningar» o. s. v. i samma anda fast med något växlande ordalag. Några vågade sig dock i försiktiga ordalag fram med en och annan anmärkning eller erinran, i regeln dock endast träffande redaktionen, t. ex. att i stället för *Sverige* borde sättas *Svea- och Götarike*, i stället för *manlig* afkomma *äkta manlig* afkomma. Från ett par håll yrkades att successionsordningen — en sådan var antydd i kap. 1 — skulle införas i konungabalken, från andra på insättande af myndighetsålder för arfprins, på bestämmelser för händelse af hela konungahusets utslocknande eller om prinsars och prinsessors forum. Ett par utaf vederbörande påpekade vissa omotsvarigheter mellan konungabalken och missgärningsbalken i fråga om straffbestämmelser.

En punkt hade dock på ett par håll väckt betänkligheter. Konungabalkens kap. 1 § 3 handlade om straff för de undersåtar, som hemligen eller uppenbarligen stämplade något mot »det konungsliga väldet, rikets osöndrade enighet eller det konungsliga husets arfsrätt». Sådana, liksom alla, hvilka voro »i råd» därom, eller visste därom och ej »tidigt tillkännagifva», skulle hållas för förrädare samt förverka lif, ära och gods både i löst och fast, »och stånde till konungen, huruledes han deras barn och närmaste släkt vill anse». Detta hot att straffa fädernas missgärningar icke blott på barnen utan på närmaste släktingar framkallade från ett och annat håll hofsamma anmärkningar,[1] men de flesta förbigingo äfven denna punkt med tystnad, och Dorpts hofrätt ville t. o. m. ha straffet för sådana förrädare uttryckligen skärpt: »de skulle hanteras med glödande järn och sättas sedan på stegel och hjul eller i fyra delar styckas och således från lifvet till döden bringas».

Om enformigheten sålunda är det härskande draget i dessa yttranden — sällan har väl ett kommittébetänkande blifvit så lent behandladt — förekomma dock några, som af en eller annan an-

[1] I ett utlåtande förklarades, naivt nog, stadgandet vara dunkelt, i det man ej rätt visste, huruvida konungen ville *benåda* den brottsliges barn och släkt med någon del af dess förbrutna egendom eller utsträcka straffet till bemälta barn och släkt. Att det senare var meningen framgår otvetydigt af successionsordningen, och ingen annan tyckes heller tviflat därpå.

ledning kunde förtjäna att framhäfvas. Låtom oss t. ex. höra på generalguvernörerna.

Hans Wachtmeister, Karl XI:s bullersamme och stridslystne vän, skrifver sålunda: »allernådigste herre, jag kan med mitt samvete betyga *att aldrig ingen skriftlig uppsats nonsin mitt hjärta så med glädje rört* som denna så väl grundade till E. K. M:ts, dess kungl. hus' samt riksens säkerhet, stadfäst genom så månge riksdagsbesluter och därpå följde kungl. konfirmationer, så jag på min sida icke annat vet än applaudera hvad härvid så väl betänkt, afhandladt besluten är».

Då yttrade sig Nils Bielke, generalguvernören i Pommern, mera värdigt. »Det är E. K. M:t i nåder bekant», skrifver han, »att jag i de vetenskaper, som till lag och rätts författande erfordras, ej nogsamt öfvad och förfaren är till att kunna vid slika saker något påminna.» Han underkastade sig därför, hvad K. M:t »i nåder godt och skäligt pröfvandes varder», samt önskade, att hvar och en af konungens undersåtar så skulle veta att fullgöra sin trohetsplikt, att konungen aldrig måtte hafva orsak att straffa någon som öfverträdare af konungabalken.

Den snillrike generalguvernören i Riga slutligen, Erik Dahlberg, sände exemplaret tillbaka utan någon anmärkning men efter en blomsterrik önskan, att K. Maj:ts höga tron måtte florera i beständig lycksalighet, så att K. Maj:ts rike, hans kära fädernesland, i alla tider, så länge sol och måne skeno, måtte se sin sällhet grönskas under en så stor, nådig och rättvis konungs höga ätt.

Man har talat om det inflytande, som enväldet i Danmark utöfvat på utvecklingen i Sverige, och det är nog troligt, att ett sådant inflytande verkligen förefunnits. Men på affattningen af den svenska konungabalken har ej kongeloven haft någon inverkan. Det är ju ej heller att undra öfver. De svenska lagskrifvarne hade den gamla svenska konungabalken att följa; de behöfde blott hålla enväldets vin i dess gamla lägel; de hade endast att skärpa alla uttrycken om konungens makt, stryka allt som rörde »allmogens» friheter, utesluta hela kapitlet om konungaeden och för öfrigt allt, som af andra anledningar kunde anses föråldradt, och uppgiften var löst. Men märkvärdigt nog klingar danska kongeloven igenom i ett af »justitiebetjäntes» utlåtanden, och det var gotländingarnes. Hvad nu än orsaken må hafva varit, voro dessa icke nöjde med konungabalkens uppdragande af konungens maktsfer; de ville i flere fall ha denna utvidgad och de lånade sina tillägg mer än en gång från nyssnämnda urkund. Början af andra kapitlet borde sålunda lyda:[1] »Konungen såsom sitt arfrikes lefvande samt högste och *oföränderlige grundvaldts lag* är allena rådande». Mom. 1 i samma paragraf borde lyda: »*Konungen allena* äger *högsta makt efter egen godtyckio* öfver hela sitt arfrike lag — — att stifta — — *förklara*, *förmera*, *för-*

[1] De lånade uttrycken äro kursiverade.

minska, upphäfva den af honom själf eller dess förfäder utgifna lagen, så ock undantaga från lagen hvad och hvem honom själf behagar». Kap. 2 § 1 mom. 5: »Alla ämbeten — — utdela samt *till- och afsätta alle betjänte så höge som låga;»* mom. 12, 13: — — — »krig att föra och göra, begynna och ända — — fred och *förbund att sluta*, förändra *och upphäfva med hvem och när han det godt finner;»* mom. 14: »Under konungens makt — — — samt nödiga pålagor, *tull och kontributioner* dess undersåtar — — *ålägga;»* mom. 17: »Och alltså tillhörer den högsta makt och välde — — utan någon åtskillnad, och hafver ingen makt att förminska eller förändra den lag, som konungen gifver, efter hvilken landet äger allena dömas och rättas;» kap. 9 § 1 föreslogs ett tillägg om undersåtarnes trohet: *»att hafve och hålla konungen såsom deras af Gud själf tillsatte ypperste och högste hufvud här på jorden öfver all mänsklig lag* och dy att tidigt och i allo måtto att sökia konungens etc.

Södermanlands justititiebetjänte ansågo, kanske icke så oriktigt, att då konungen hade oinskränkt välde i sitt rike, vore det mindre nödigt att uppräkna enskilda rättigheter, eller såsom det hette: »Emedan K. M:t ett så absolut och fullkomligt välde öfver sitt arfrike och undersåtar tillhörer, att han af sig själf dem alle i gemen . . . lag samt ehvad riksens gagn och bästa fordrar, föreskrifva må och allt efter eget behag förordna utan att vara till något mer än Guds lag förbunden . . . synas alla kungl. rättigheter . . . vara därunder begrepne» och ej kunna till några vissa jura Majestatis circumscriberas. Samma vederbörande fortsätta: Att konungen ej bindes till någon ed, synes dem grunda sig på æquiteten . . . rikets och det gemena bästa fordra, att dess konungsliga makt och myndighet, *»hvilken undersåtarnes rätta frihetspelare är*, på intet sätt inskränkt varder förmedelst några dem förbehållna rättigheter» . . . Slika edsformer komma ej öfverens med undersåtarnes underdåniga förtröstan om en rättvis styrelse o. s. v. — Äfven från Kopparbergs län ansåg man konungabalken till det mesta öfverflödig.

Från ett håll, från ett enda, vågade man i försiktiga ordalag dock påminna om att ständer funnos. Det var från änkedrottning Hedvig Eleonoras lifgeding i Östergötland (Vadstena län). Utlåtandet är undertecknadt af lagman P. Fredenhielm, som väl får anses svara för detsamma, en för öfrigt nästan okänd man, som själf adlad också slöt sin adliga ätt. Det hette där ifråga om lagstiftning (kap. 2 § 1): I händelse någon revision eller förändring af allmänna lagen med tiden hos E. K. M:ts efterkommande i tredje eller fjärde led skulle fordras, isynnerhet när regeringen fölle på kvinnokönet, då en främmande furste komme i riket och då provinsers och landsorters lägenheter äro mycket olika, vore önskandes i kraft af rådets och ständernas förklaring den 16 nov. 1682 och konungens approbation därå, »att ständerna finge då som nu, icke af någon rättighet eller förfång i den kungl. högheten utan af nådigst kungl. bevåg, part däraf att inkomma med deras underd. tankar, i det de oförgripligen tyckte vid sådant tillfälle vara nödigt och nyttigt . . .

hemställes K. M:ts »försigtighet och omsorg till sitt rikes bästa.» I afseende på rätten att föra krig anmärkes i samma utlåtande: allt defensivkrig är naturbilligt och ursäktligt; allt offensive betänkligt... frågas därföre om det icke vore K. Maj:ts efterkommande, såväl de regerande som lydande, säkert och nyttigt, när offensivt krig begynnas skall, isynnerhet sedan konungafamiljen med tiden genom giftermål blifvit beblandad med främmande släkter, att sammankalla K. M:ts ständer, *såsom ett större concilium*, »hvarvid de tänka skola sig vara dit komma *mer att lyda än att råda*». Samma betänkande ifrågasatte äfven lämpligheten längre fram af en skriftlig försäkran på de tre punkter konungen enligt konungabalken skulle garantera sina undersåtar: den rena evangeliska läran, undersåtarnes skyddande vid lag och rättvisa samt rikets försvar mot »utvärtes öfvervåld»; vidare af en stadga om tronföljden för den händelse konungahuset utslocknade, liksom det äfven, i ett annat sammanhang, påminte om häradets rätt till sakören.

För kuriositetens skull må äfven anföras en påminnelse från Vasa län: att ett krönt hufvud eller dess »endaste» arfprins måtte skona sin egen höga person, »att icke utur riket och isynnerhet uti någon krigsfara sig begifva». Med tanke på Karl XII:s lif kan man ej annat än beklaga att ett sådant yrkande icke vann gehör.

Öfverblickar man det hela, måste man i sanning erkänna, att den gamla svenska friheten i rättvisans högre och lägre vårdare hade dåliga väktare. Man kan icke så mycket undra öfver gotländingarne, men att det gamla Sveriges domarekår, som dock i landslagens konungabalk hade för sina ögon ett helt annat statsskick, om än blott i dess grunddrag, yttrade sig så, som de gjorde, må väl kallas häpnadsväckande. På de underdåniga frasernas försåtliga stråt hade man oförmärkt glidit ned i enväldets famn, och äfven i annat hänseende röjde sig ordets makt öfver tanken. Det var arfrikets begrepp med hela sin mystiska innebörd af maktfullkomlighet, som gjorde sig gällande, för sista gången gjorde sig gällande. Arfkonungen, arfriket, de betonades oupphörligt i de tilltänkta grundlagarna för enväldet, liksom i utlåtandena öfver desamma. Det är emellertid högst märkvärdigt att se huru sinnena böjde sig under enväldets tryck, liksom sädesfältet för en pressande vind. De sociala missförhållanden, som ledde till användningen af en dylik kur, måtte ha känts synnerligt svåra.

* * *

Förslaget till konungabalk är, såsom nämndes, redan tryckt. Af dess tolf kapitel handlade det andra om den konungsliga makten och väldet, och i sjutton moment uppräknades dennas yttringar. Här må endast erinras, att första momentet tillerkände konungen lagstiftningsrätt både öfver stat och kyrka och att fjortonde momentet

gjorde detsamma i afseende på beskattningsrätten med orden »samt nödiga pålagor dess undersåtare vid hvarjehanda påfordrande fall att pålägga.» Hvad lagstiftningen angick, hade kanslikollegium ej haft någon svårighet att finna en stödjande urkund, då det kunde åberopa bland annat 1682 års bekanta förklaring. Lika lätt kunde det visserligen icke gå, när det gällde beskattningen. Man lyckades endast uppleta två eller tre bevis, nämligen utom själfva konungabalken riksdagsbeslutet 1693, där det hette, att ständerna erkände den stora nåd K. Maj:t visat dem »att intet denna gången vilja af oss fordra hvarken någon bevillning eller någon byggningshjälp . . . ej heller begrafningsgärd», samt den punkt i Arboga artiklar år 1561, som handlade om furstendömenas skyldighet att deltaga i allmän gärd, när konungen i något af de i landslagen angifna fallen äskade sådan. Att bevisen voro af svagaste art är tydligt och det borde väl äfven för kanslikollegium ha varit inlysande.

Förslaget till *konungaförsäkran* smög sig mera än konungabalken gjorde efter landslagens ord, d. v. s. efter den där införda konungaeden. Dess värre togs understundom med andra handen igen hvad som gafs med den ena, t. ex. i mom. 2 af tredje punkten i fråga om undersåtarnes »friheter och privilegier»; i fjärde punkten om skyldigheten att välja kungl. råd bland infödde män; i sjette punkten angående beskattningen, då till de uppräknade fallen helt generellt lades »andra oumgängelige fall och nödtorfter». I fråga om skatternas fördelning förutsattes visserligen möjligheten att därom infordra undersåtarnes mening, men som första alternativ möter konungens rätt att därom förordna.[1] I förbigående må anmärkas, hurusom ordet »ständer» (= allmogen i landslagen) i dessa förslag samvetsgrannt är utbytt mot »undersåtar».[2]

Man har förvånats öfver att enväldets lagstiftare lämnade den kvinnliga tronföljden så obestämd och sväfvande, nöjande sig med 1604 års otydliga ordalag. Att man haft ögonen öppna för nödvändigheten af klara bestämmelser härvidlag visa ej blott de yrkanden, som af några vederbörande gjordes på en *successionsordning*, utan äfven det förslag till en sådan, som utarbetades, betecknande nog, uti konungens namn, såsom en viljeyttring af honom. Så fullt klar, som vederbörande författare ansåg den vara, är den måhända icke, men följande ordning tyckes ha varit afsedd: 1) söner och deras manliga afkomma; 2, 3) lefvande dotter, äfvensom hennes manliga afkomma; 4) söners kvinnliga afkomma; 5) aflidna döttrars manliga och kvinnliga afkomma. På grund häraf borde sålunda Ulrika Eleonoras företräde framför Karl Fredrik varit höjdt öfver tvifvel. Huruvida döttrar till sönernas kvinnliga afkomma skulle ha företräde framför

[1] Jfr bil. n:r 1.
[2] Jfr förslaget till ändring i detta hänseende på ett ställe i bil. 2.

aflidens dotters söner, utsäges däremot icke tydligt, ehuru det synes ha varit meningen.

Till något resultat ledde som bekant icke dessa förslag. Konungaförsäkran och successionsordning har jag ej funnit vidare omnämnda. Konungabalken beslöt lagkommisionen att i sin arbetsberättelse 1715 icke omnämna, »emedan däruti (i lagen) ej borde föreskrifvas konungen något, såsom den där högst rådande vore, och undersåtarnes plikter kunde införas i högmåls- och edsöresbalkarne».[1] Kommissionen hade sålunda den gången anslutit sig till de åsikter, som uttalats af justitiebetjänte i Södermanland och Kopparbergs län.

* * *

Till sist meddelas förslagen till konungaförsäkran och successionsordning.

1.

Förslag till konungaförsäkran.

Konungens försäkring.

Jag N. N. med Gudz nåde, Sveriges Götes och Vendes konung och arfherre etc., lofvar och tillseijer vid Gud och hans helige evangelium först, att jag skall älska Gud och hans christelige kyrkia och försambling; så och hålla och handhafva mit arfrike och dess inbyggiare vid Gudz klara och rena ord och den samma (!) deruti grundade christeliga tro och lära, som uti den oförändrade Ausburgiske bekännelsen och Upsala concilio af år 1593 jempte de allment vedertagne symbolis och christendoms stycken är grundat.

Till det andra lofvar och tillseijer jag, att jag vill all rättviso och sanning styrkia, älska och göma och all vrångvisa och osanning och allan orätt nedertryckia och straffa med lag och rätt och med mit konungsliga välde.

Till thet tridie vill jag vara alla mina undersåtare trygg, trogen och rättrådig, så att jag ingen fattig eller rik förderfva skall till lif eller lem, utan han är lagliga förvunnen och dömder efter Gudz och Sveriges lag, och icke tillåta at någon olag skall gå öfver rätt lag eller utländsk rätt dragas in i mit arfrike, dess inbyggiare mine trogne och älskelige undersåtare till skada och tunga. Jag vill ej heller något godz, fast eller löst, af någon taga eller afhända låta, utan efter lag och laga domb.

Jag vill ock alla mina trogna undersåtare freda och frälsa sampt handhafva och beskydda vid dheras friheter och privilegier, som rätta

[1] Jfr Posse, anf. arb. s. 293.

och vällfångne äro och icke stridande emot konungslig rätt och välde och dhe allmänne till riksens bestånd och bästa giorde stadgar och förordningar.

Särdeles skall jag hägna och försvara dem, som spake och fridsamme äro och efter lag lefva villia, för ostyrigom och vrångvisom inländskom och utländskom.

Jag vill och i synnerhet hålla och styrka allmän landzfred, kyrkiofred, tingsfred, qvinnofred och hemfred och allan fred sökia till at föröka och all ofrid at hindra och förminska.

Till det fierde vill jag vid styrelsen af mit arfrike bruka mina rådz råde af infödde män och ej utländske, med mindre dhe hafva med långlige och trogne tienster giort oss och riket så högt och väll försäkrade om redelighet och skickelighet, at dhe böra och kunna anses och skattas såsom infödde, och der hos äro af den förbem:te rena och rätta i vårt kära fäderneslånd antagne religion.

Till det fembte skall mig högst angelegit vara till at noga efterfråga sampt troligen och väll sköta och gömma, så och sköta och göma låta allan konungslig rätt i cronogodz och län, slått och fästningar, hus och land med dheras gräntzor och årliga ingälder, såsom och hvariehanda rättigheter, thet konungslige väldet tillhörige, till riketz styrelse och försvar, och med alt konungsligit alfvar afväria, att intet theraf minskas för den konung, som efterkommer.

Till dhet siette lofvar och tillseijer jag ingen ny tunga eller pålaga i oträngde måle att läggia villia, utan när sådant är oundvikeligit till krigs utförande till riksens säkerhet och försvar, till slåtz, hus och fästnings bygnad eller till cröning, till mitt och mina barns giftermål eller andra oumgängelige fall och nödtorfter; då vill jag antingen sielf hvad som tarfvas och fordras skäligen och rättrådeligen emellan mine käre undersåtare förordna, eller och fordra theras mening, huruledes pålagorne bäst och drägeligast jämkas och delas måge, så at min och mitt rikes tienst, säkerhet och nödtorft må utan all tidspillo befrämiad och tillbörligen försedd blifva.

Att jag alt detta, som omförmält är, genom Gudz nåd och bistånd efter min högsta förmågo och efter mit bästa förstånd och samvete med trygga tro och all konungslig kärlek hålla vill: så lägger jag min hand på denna helige skrift och bibel, och beder mig så Gud hulldan till lif och siäl.

2.

Förslag till successionsordning.

Den konungslige successions ordningen, som uti det 1 cap. påberopas i konunga balken.

Vi Carl etc. giöre vitterligit, dhet vi uti ett andächtigt betänkiande tage, huruledes den högste Guden, som sig i synnerhet om rikens och regementens styrelse vårdar och sin stora allmacht ther

vid låter lysa, hafver i anseende till Sveriges rike sin stora nåde och vällgärning märkeligen bevisat i så måtto, at det, som illa var medfarit igenom valrikes skadelige och högst förderfvelige olägenheter, uti den gustavianiske familien blef till ett arfrike på mankiönet änteligen befäst; ock tå den samma utsläcknade, denne riksens säkerhetz och rolighetz grundvall vår konungslige herr fader konung Carl Gustaf höglofligst i åminnelse och dess konungslige manlige afkomma förmedelst Gudz allvisa försyn vard öfverdragen, hvilken rättighet och then ther på hängiande riksens vällfärd högstbem:te konung och så med segersam vapn emot konung Johan Casimirs af Polen förmente arfsrätt befästade. Så emedan samma then store Guden hafver behagat vårt regemente således vällsigna, att sedan vi then svåra krigsfara utaf så många fiender, som vi vid vårt arfrikes första tillträde uti våre unga år, i det vår konungslige herr fader oss i vår barndom frånföll, blefve straxt störte uti, lycksamligen och med vårt k. arfrikes heder och säkerhet hade utfört och till en god ända bracht, Gud alsvåldig then stora vedervärdighet, som vi ther vid måste uthstå, som allom nogsampt vitterligit är, med en sådan gudomelig nåd och vällsignelse hafver vedergällit, att vårt k. arfrikes styrelse är oss med alle våre trogne och vällvillige sampt rättsinnige undersåtares frivillige råt och goda villia således väll tillhanda gången, det vi en så märkelig Gudz godhet aldrig nogsampt kunnaveprisa, enär vi betänkie den myckna och svåra oreda i margehanda måtto, enkannerligen angående konungens högheter och rättigheter och cronones ingiäld, riketz värn och elliest dhe mångfalldige högstnödige stadgar och ordningar så väll i det andeliga och kyrkioväsendet, som det värdzliga, hvilket vi uti ett godt och tiänligit skick bracht och stadfäst hafva, hvaribland dhetta ett med dhe förnämsta bör räknas, at aldeles ur vägen rögdt är alt dhet, som kunde vara den trygga riksens rolighet till hinders, som uti ett fullkomligit arfrike består; i det at samptelige våre[1] trogne undersåtare äfvensom tilförene uti högläflig i åminnelse konung Carl den IX:des tid vid riksdagen i Norkiöping a:o 1604 finnes skedt och beslutit vara, förutan hvad sedermera thesslikes vid riksdagarne år 1627, 1633 och 1634 angående dråtning Christinæ succession och arfsrätt till cronan stadgat blef, hafva åstundat och begärt att arfsrättigheten till vårt rike måtte jembväll uppå vår qvinlige afkomma sträckias, i fall at den manlige skulle utgå, och therutaf äre vi vordne föranlåtne en sådan successions och arfs förordning at författa, som här efter föllier, alt missförstånd och oreda, såsom och alt tillfälle till arga och illvillige stämplingar, som sig gärna uti konungahusen insmyga, till att förekomma och alfvarligen betaga.

1. Vi stadge och förordne alltså först, att manslinien hafver förträdet till successionen, således att den älsta sonen är närmast och dess manliga afkomma; sampt vidare led efter led, så länge

[1] I brädden står anmärkt: *NB. quæst., om icke här borde sättias ständer och* etc.

någon af mans linien är till; aldeles såsom dhet uti den stadgade arfsrättighet till riket igenom konung Gustaf den förstes testamente sampt arfföreningen af år 1604 är bekräftat.

2. Men så frampt mans linien skulle brista, tå faller riketz arfsrätt, eftersom och bem:te arfförening innehåller, jämväl qvinno linien af vår konungsliga afkomma till. Och

3. tå skola våra döttrar, som lefva, träda till arfsrätten, framför vår sons qvinlige afkomma, nembligen then äldste och dess manlige afkomma först och så vidare, som förbemält är.

4. Men är ingenthera af våra döttrar i lifvet utan theras barn, så hafva på det fall och jemväll alt framgent i lederne sönernes qvinlige afkomma, förträde för döttrarnes både man och qvinlige, och sins emellan, nemligen så väll sönernes som döttrarnes, äger alt framgent dhen äldstes afkomma förträde för the yngre, såsom efter konung Gustaf den förstes testamente och arfföreningen tydeligen förmält är. Och enär denne förordning sålunda utan arga list iachttages och efterlefves, så kan ingen irring och oreda i successions ordningen förmedelst Gudz milda bistånd förorsakas.

5. Then uti vårt k. arfrike vedertagne och befästade rena christeliga lära bör alt framgent efter konung Gustaf den förstes testamente förblifva en grundvall, på det gudachtigheten och den sanna gudzfruktan måtte vara dhen förnämsta stadfästelse utaf dhen arflige konungslige thron; ty måste och alt framgent then, som thenna kongelige arfsrätt vill åthniuta, uti den oförändrade Ausburgiske bekennelsen och dhe öfrige stycken, som i then christelige kyrkian här i vårt arfrike äre för symboliske erkände, vara grundeligen underrättat och förbunden den samma att hålla, handhafva och beskydda.

6. Men alldenstund utaf förra tiders förfarenhet är pröfvat, huruledes under ett sken af thenna gudelige förordning mångahanda arghet är drifven till at stifta och stämpla en oreda uti thet konungsliga husets arfsrättighet; ty vele vi hafva Gudz stränga dom och hembd öfver sådan arglistighet önskat och stadge ther hos, at eho ther med beträdes, högre eller nedrigare, den samma bör utan all förskoning hafva förvärkat ära, lif och godz, löst och fast och all hans afkomma och släckte stånde under samma rätt, så frampt dhe icke konungens serdeles nådh åthniuta; hvilket också vare stadgat öfver alla dhe i råd therom äro eller ther af veta och icke tidigt tillkänna gifva; äfven såsom i alle andre mål af stämplingar emot den konungsliga arfsrätt i konungsbalken varder förmält.

Att alt detta således oryggeligen och obrätzligen i alla tider skall hållas, vele vi dhenne förordning med vårt kongl. underskrift och signete hafva bekräftat. Gifvit på vår kongl. residens i Stockholm år efter Christi börd etc.

Emil Hildebrand.

Ett ungdomsbref från Gustaf af Wetterstedt.[1]

Paris den 25 Floréal, Republikens 6 år
(g. st. den 14 Maj 1798).

En och en half månad efter erhållandet af dit bref, börjar jag först at det besvara! Det borde tyckas at på nära 50 dagar, man bör kunna hinna skrifva et bref! men Gudarne veta, lätja, nöjen, politik, alt detta tilsammans hafva hindrat; dageligen har terminen blifvit upskuten, och medlertid smögo oförmärkt veckorna förbi. Utan at ens tänka derpå, har jag således fulkomligen realiserat din proposition »at skrifva hvarannan til åtminstone en gång hvarannan månad.» Jag hoppas dock at min uprigtighet at bekänna mina synder, skaffar mig aflösning, ty i sig sjelf är det ju ej annat än en svaghets-synd? rådfråga derom Tolleson, Asplund, Murray och alla deras likar. Låt dem bara icke förleda dig til för stark gudagtighet, en svaghetssynd som jag varit fri från i halftannat år!

Men lämnom skämtets udd och

Låt oss tala om fribyggarne. Heder och ära hvile öfver Eder I uplysningens och sedernes hemlige kringspridare!!! Mägtige ären I och ansedde öfver Israël, ty I stån nära thronen och prediken seder och uplysning! I talen, och en fattig Upsala magister, som söker sprida uplysning offenteligen, får sin ansökning om boktryckeri afslagen, och hvarföre? jo derföre han grinat åt edra Höga Visor och alla edra Apocalypser och gått illa åt alla edra litterata och illiterata utskott! Fullt af edra anhängare är det Råd i Israël, som efter de senaste lagarne, skal nagelfara almanachor och spectacle-afficher, för at uptäcka om där finnes något stötande mot uplysningen och sederne; och om någon yngling, begåfvad med sundare begrep, och som hällre läser Locke än Christiernin och Litteratur-Tidningen hällre än edra uplysande Journaler, vågar inträda i samma corps som I alle, då pinen I honom så länge med edra principer etc. etc. etc. at han nödgas lämna eder mästare af fältet och låta åsnorna beta i fred och ro. Herren välsigne eder, O! Fribyggare! och uplyse sitt ansigte öfver eder!!!

Men nog med railleriet, ehuru det är raillerie med mycket alfvare! Jag gratulerar at du nu är i Krigsexpedition. Det är

[1] Bland Statssekreteraren, sedermera vice Presidenten B. C. Quidings efterlemnade papper finnas, som naturligt är, äfven bref från åtskilliga af den tidens mest framstående personer. Ett sådant från Gustaf af Wetterstedt, då han år 1798 vistades i Paris, har benäget blifvit ställdt till redaktionens förfogande af d:r Gustaf Berg och meddelas här, emedan det innehåller ett och annat, som i någon mån kan tjäna att belysa såväl förhållanden här hemma, som framför allt i Frankrike under Direktorialstyrelsen.

säkert bästa vägen för våra snillen, som ej en gång veta när Westphaliska freden blef sluten! Tack för dina nyheter. Jag ville önska at herifrån kunna gifva dig några interessanta, men här förefaller ingen ting. Man frugtade at grälet med Bernadotte i Wien skulle gifva anledning til nytt krig mellan Frankrike och kejsaren, men man hoppas at nu alt är bilagdt. Armementerne på kusterne fortfara dageligen, men man vet ej med säkerhet, hvart expeditionen ärnar sig. Hvad som är visst, är at Buonaparte är rest för få dagar sedan ned til Toulon. — L'abbé Sieyes, den finaste och kanske skickligaste menniska i Frankrike, är nu nämnd til ambassadör i Berlin, och har mottagit denna post. — François de Neufchâteau gick ut ur Directorium den 20 sistl. Floréal, (9 Maj) och man förmodar at Treilhard, plenipotentiaire i Rastadt, blir hans efterträdare.

Sommaren är nu här fulkomlig, och trädgårdarne i Paris äro öpna för publika fêter, där illuminationer, dans och fyrverkerier omväxla. Trädgårdarne bära, som nästan alt ting här, mycket granna namn, såsom: Idalie, Tivoli, l'Élysée, etc. etc. etc. Dansas göres öfver alt, på fälten, på torgen, i kojor och hoteller, och sedan detta folk slagits som Romare, segrat som Romare, ropa de äfven med Romarne: Panem et Circenses. — Bägge delarne hafva de ock i öfverflöd!

Jag har varit vid Versailles, hvilket underhålles jämte trädgården ganska väl. Man har tagit derifrån alla målningar af utländska mästare, hvilka nu sitta i Museum, här; men fört dit i stället alla af fransk hand och derigenom formerat en fransk skola i slottet. För öfrigt är alt tomt. Man förmodar at med tiden någon publik academi där blir inrättad. Trädgården är stor, väl underhållen, til och med alla cascaderne och vattukonsterne, som vissa dagar spela för almänheten. — Vissa andra smärre lustslott äro dels sålda, som St. Hubert, Marli etc. etc. etc., dels hyrda öfver sommaren åt particuliers, som där anställa fêter, där man mot betalning är närvarande, såsom Petit Trianon, St. Cloud o. s. v. — Gobelinsfabriken går ännu i all fulkomlighet. Där arbeta ungefär 110 arbetare. Regeringen betalar och underhåller inrättningen, ty dervid är ingen vinst. Magasinerne äro fulla af de skönaste tapeter, men ingen afsättning. Detsamma gäller för Porcellainsfabriken i Sèvres och Persiska mattornas förfärdigande i Savonnerie. Arbetet går ständigt, men intet får säljas. Intet i verlden kan jämnföras med skönheten af de mattor, som göras i Savonnerie. De äro dyrare än gobelins, och säljas til 6 à 700 livres Franska qvadratalnen.

Det torde roa dig at veta huru vid en publik séance i Directorium går til. Jag skal derom lämna dig en liten underrättelse. — På gården, utanföre Palais Luxembourg, paraderar gardet til häst. Det består af 120 man, och är det vackraste och bäst beridna man möjligtvis kan se. — I trappan ända up, står en haye af linietrupper och artilleri. I rummen, från trappan, ända in i sallonen, där presentationerne ske, står en haye af gardet til fot, lika starkt som det til häst, och upfyldt af karlar, som kunde tjena til modeller

åt bildthuggare. Sallonen är ganska liten; där finnas bänkar för dem, som hafva billetter af generalen för gardet at bevista publika séancerne. — I taket hänga Österrikiska, Sardinska, Engelska och Påfveliga fanor. — Alla utrikes ministrar, franska statsministrarne, som då äro i full costume, generaler m. m. upkomma då, passera genom sallonen och gå in uti et förmak, hvaräst Directörerne äro, och hvartil dörren är stängd. Då alla äro samlade, öpnas förmaksdörrarne, och alla utkomma. — Utländska ministrarne ställa sig närmast spectatörernes bänkar. Framför dem å ömse sidor statsministrarne och generalerne. För spisen, en face för sallonen, stå de 5 Directörerne, och bakom dem 5 general-adjutanter, de äro deras ordonnancer, äro i full uniform och hafva hattarne på. — Då presenteras af Ministren för Utrikes ärenderne den nykomne diplomaten, hvilken håller et tal, hvilket af Presidenten i Directorium besvaras. Dermed är hela ceremonien slutad. — Directörerne äro då altid klädda i stor costume. — Dessa presentationer ske första decadi i hvarje månad.

Fruntimren här äro hygliga, och kläda sig med den mäst utsökta smak. Perukerne äro nu ur modet. Håret lindas i flätor, aldeles à l'antique, och genomträs med röda ylleband, eller annat. För öfrigt är här intet almänt mode, utan omväxlar det efter hvars och ens tycke och smak. Bara armar brukas mycket, eller ock armar af couleur de chair silkes tricot. Kläderne äro mäst hvita, långa kjortlar, ombundna med band under bröstet. — Jag har ofta sett fru Tallien. Hon är mycket aimable och ganska vacker. I synnerhet har hon de vackraste armar som gifvas, tror jag, i verlden. Något som fruntimren här mycket bruka, äro de långa schalarne, som fästas, lik en Romersk mantel, öfver axeln. De fästas med graverade antika stenar, som efter italienska kriget i svåra mängd hitkommit; de äro mycket dyra, 80 à 100 à 150 louisd'or stycket, och dock ses fruntimmer, som deraf hafva hela halsband. — Fransyskorna äro lifliga, qvicka, mycket snygga, veta ställa sig in, och kunna, like sirener, fånga alla unga herrar, som våga trotsa dem. De äro vackra, och uphöja sin naturliga skönhet med den smak, hvarmed de kläda sig. De fästa en simpel näsduk på håret med et behag, som ej kan efterapas. — Les Françaises sont les filles des graces, plus aimables que leurs mères, et aussi belles que la Déesse des Amours, var det någon som sade om dem; jag går gärna in däruti.

Alla dina commissioner äro uträttade. Sidonius skal komma, då jag skickar alla mina böcker. Hälsa oändl. din fru mor, fru Veltzin, m:lle Vallén, morbror Bladh, och alla andra vänner och bekanta från den, som aldrig skal uphöra at vara

Din vän

Gustaf —

Underrättelser.

† Genom öfverkammarherren, grefve Adam Lewenhaupts frånfälle den 13 mars 1895 förlorade den historiska forskningen en ädel gynnare. Inre håg och yttre omständigheter bildade honom därtill; men dessförinnan hade de sköna konsterna vunnit hans första kärlek. Af naturen i hög grad utrustad med egenskaper, som erfordras för en sannskyldig artist — smak, blick för färg och form samt intresse för konstprodukter — riktade han tidigt sina tankar mot konstens värld; men att vara banbrytare genom tidens fördomar mot vissa klass- och yrkesförbindelser var ingen lätt sak och skulle hafva särskildt kräft en högre uppfattning af egen förmåga, än den grefve L. själf hyste. Pensel, mejsel och stickel föllo väl ej ur hans hand, men kommo till användning endast, då verksamheten inom andra håll skänkte honom några fristunder. Målning, i synnerhet vapenmålning, där hans heraldiska kunskaper trädde i dagen, — skulptur i elfenben och metaller, modellering i trä och lera o. s. v. voro nöjen, åt hvilka grefve L. ägnade lika stor talang som ifver, så väl i hofvets salonger som i hemmet. När det en gång gällde att förvärfva understöd åt en gammal landtvärnsman — den siste i Södermanland — åtföljdes uppropet af en af grefve L. förträffligt modellerad bild af den lemlästade krigaren, som snart kunde bo under eget tak; andra prof på hans konstfärdighet af allehanda slag fingo plats i slott och i förnäma hem. Äfven för vetenskaper — särskildt naturvetenskaperna — ägde grefve L. lifligt intresse; geologiska och entomologiska samlingar buro därom vittne. Geologiska föreningen kallade honom ock till ledamot. Den käraste samlingen blef dock för honom arkivet på Sjöholm, af honom grundadt och väl bekant för svenska forskare. Lyckliga förhållanden tillförde honom den ena skatten efter den andra. På grund af äktenskaplig förbindelse med släkten Gyldenstolpe kom han i besittning af den Gyldenstolpe-Ehrenstenska samlingen,[1] hvilken han erhöll i gåfva af excellensen Stjernelds änka, född Gyldenstolpe; den innehåller bl. a. bref till och från kungl. råden Edv. Ehrensten och grefve Nils Gyldenstolpe. Såsom riksrådet grefve v. Höpkens dotterdotter hade grefvinnan Stjerneld erhållit så väl Ulfåsa gård, som det därstädes förvarade rikhaltiga arkivet, hvilket sedan öfvergick till Sjöholms samlingar; någon del däraf blef för några år sedan aflämnad till Riksarkivet i utbyte mot handlingar af speciellt intresse för den Lewenhauptska släkten; denna sistnämnda samling af släkthandlingar ökades, då genom excellensen Sparres försorg dit öfverflyttades åtskilliga volymer, som utgallrats ur Svea

---

[1] En del finnes dock i Uppsala univ.-bibliotek.

hofrätts arkiv och voro bestämda för papperstillverkningen vid Tumba. Andra afdelningar i arkivet äro den s. k. Klerckerska samlingen, bestående af riksrådet Otto Flemings papper m. m.. och den Nordinska — bref till biskopen och till landshöfdingen Nordin — hvilken samling kommit dels genom byte, dels genom gåfva ifrån den Nordinska egendomen Forsbacka. En annan afdelning af högt värde har tillhört Louis af Bourbon-Condé, grefve af Clermont och abbé, den hufvudsakligen genom sina nederlag i sjuårskriget bekanta befälhafvaren öfver den hannoverska arméen, för öfrigt ledamot af franska akademien. Hans papper öfverfördes af Bernadotte till Sverige och förvärfvades af grefve L. under Karl XV:s tid genom byte mot ett rum gyllenläder. Bland andra märkliga nummer inom arkivet må nämnas Louis de Geer d. ä:s räkenskaper, Laurens Kaggs dagbok från Karl XII:s tid, bref från Karl XII samt från hans och trettioåriga krigets män. Såsom arkivets synnerlige gynnare hafva framstått konungarne Karl XV och Oskar II; efter grefve L:s död har arkivet ytterligare kunnat ökas genom delar af hans egen brefväxling m. m. och lär arkivets sammanhållning för framtiden vara betryggad, helt visst äfven till framtida gagn för den svenska forskningen, hvars representanter i ganska stort antal där fått under grefve L:s tid njuta af den största välvilja och bevågenhet. Fryxell, Carlson, Malmström, Odhner, Wirsén, Warburg, Yngvar Nielsen och doktor Arnheim hafva alla i sina historiska arbeten uttryckt sina stora förbindelser därföre, att detta arkivs skatter så frikostigt stått dem till buds, och samma tillmötesgående var ett villkor för att riksrådet grefve v. Höpkens skrifter skulle kunna publiceras. Själf ägnade grefve L. sina kunskaper åt arkivets ordnande, och genom sin skarpa och säkra blick förstod han att från autografsamlingen afhålla falsarier, som annars så lätt tränga sig in bland dylika papper. Ett erkännande af sin för historieforskningen synnerligen gagnande verksamhet fann grefve L. däri, att han blef kallad till ledamot af K. Samfundet för utgifvandet af handskrifter rörande Skandinaviens historia samt till hedersledamot af K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Vid sitt inträde i akademien meddelade han sina rön angående i Sverige funna pappersstämplar, dem han aftecknat och hvilkas antal lär uppgå till 7 à 8000.

En hvar, som fått komma i beröring med den insiktsfulle och förbindlige ädlingen, ägnar hans minne den djupaste vördnad.

— F. d. rektorn A. W. af Sillén afled d. 2 maj vid 81 års ålder. Under åren 1851—1871 utgaf han i fem band en »Svenska handelns och näringarnas historia», hvaraf ett sammandrag under samma titel, sträckande sig till 1809, utkom 1886.

— F. d. rektorn N. G. Bruzelius afled d. 23 april nära 69 år gammal. Bland hans arbeten, som hufvudsakligen rörde fornkunskap, märkes den kulturhistoriska skildringen »Allmogelifvet i Ingelstads härad under slutet af förra och början af detta århundrade».

— Den tyske gymnasieprofessor J. Opel afled i Halle d. 17 febr. 65 år gammal. Han hade behandlat en del af det trettioåriga kriget i sitt arbete »Der niedersächsisch-dänische Krieg» I—III. (1872—94).

— I Hannover, där han lefde som privatman, afled d. 3 mars numismatikern och heraldikern Herm. Grote vid 92 års ålder. Utom genom sina numismatiska arbeten var han hos oss känd genom sina omsorgsfullt utarbetade »Stammtafeln» (1877).

— Den 30 april afled i Wiesbaden den ryktbare författaren verkliga geheimerådet excellensen Gustaf Freytag 78 år gammal. Historieskrifningen tillhörde han — för att ej tala om hans historiska romaner — genom sina berömda, i många (delvis i 20) upplagor utgångna »Bilder aus der deutschen Vergangenheit» (1859—62).

— Den engelske historikern sir John Seeley, professor i historia vid universitetet i Cambridge, afled d. 13 sistlidne januari. Bland hans historiska arbeten märkas »Life and times of Stein» (1879); »Expansion of England» (1883); »Greater Greece and Greater Britain» (1887). Han var dessutom författare till den anonymt utgifna skriften »Ecce Homo» (1865).

— Uti Prag har E. Schebek aflidit vid 73 års ålder. Han lärer under lifstiden varit sekreterare i en handelskammare, men ägnade sig på äldre dagar åt historisk forskning och väckte ett visst uppseende genom sina studier i Wallensteinfrågan, »Die Lösung der Wallensteinfrage» (1881) samt »Kinsky und Feuquières» (1882), hvilka på samma gång de vittnade om intresserade studier äfven röjde en fantasirikedom, som dessvärre ej höll stånd för den historiska kritiken.

— Den italienske historieskrifvaren Cesare Cantù afled d. 11 sistl. mars omkr. 78 år gammal. Hans mest bekanta arbete, en världshistoria, öfversattes på flera språk, bl. a. äfven på danska.

— *Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien* har till hedersledamot kallat bibliotekarien grefve C. Snoilsky, som den 7 sistl. maj tog sitt inträde i akademien.

— Af *Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar* har trettiondeandra delen utkommit, innehållande inträdestal af Elof Tegner »De la Gardieska samlingen i Lund och på Löberöd»; Claes Annerstedt »Upsala universitetsbiblioteks historia intill år 1702»; Oscar Alin »K. Maj:ts rätt i fråga om dispositionen af besparingarna på de fasta anslagen inom riksstatens hufvudtitlar» samt Carl Silfverstolpe »Om kyrkans angrepp mot revelationes sanctæ Birgittæ. Ett bidrag till Birgittin-ordens historia».

— Under våren hafva följande afhandlingar inom den historiska ämnesgruppen ventilerats vid Uppsala universitet: »Riksdagen

i Gefle 1792» af J. A. Almquist; »Olaus Magnus och hans framställning af nordens geografi» af K. Ahlenius; »Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteafsöndringarna och de förbudna orterna» af S. Clason samt »Th. Mommsens teori om det romerska principatet» af L. Blomberg.

— Från *Göteborgs högskola* förberedes, vid sidan af högskolans vetenskapliga årsskrift, äfven en serie »Populärvetenskapliga föreläsningar under ledning af professorerna Paulson och Cederschiöld samt docenten Stavenow.

— *Letterstedtska föreningen* har beviljat biblioteksamanuensen K. H. Karlsson 1,000 kr. till fortsatta forskningar i Vatikanska arkivet samt professor M. Weibull 500 kr. för forskningar till drottning Kristinas historia.

— *Karl Johansförbundet* sammanträdde i Uppsala den 11 sistl. maj. Ett af utsedda kommitterade uppgjordt förslag till användning af förbundets fonder blef där af förbundets svenska afdelning antaget. I stället för att en större summa på en gång skulle utdelas som pris för den bästa historia öfver Karl Johan, skulle hvart sjette år utdelas belöningar för förtjänstfulla arbeten i nordens historia eller understöd för historiska forskningar, särskildt med afseende på Karl Johans person och tidehvarf eller de förenade rikenas historia efter 1809. Hvart sjette år skulle en summa anslås för detta ändamål att fördelas i två lika stora delar, att i hvartdera riket bortgifvas af därtill utaf förbundets svenska och norska afdelningar utsedda nämnder.

— Af den på P. A. Norstedt & Söners förlag, med bidrag af ridderskapet och adeln, utkommande publikationen *Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll* har af den äldre serien (redaktör S. Bergh) utkommit *tolfte delen*, omfattande riksdagarna 1675 och 1678 jämte ett adelsmöte 1676. samt af den senare serien (redaktör C. Silfverstolpe) *fjortonde delens andra häfte*, omfattande slut på protokollet för riksdagen 1742—43 jämte bilagor.

— Sedan förslaget att utgifva en ny upplaga af Anreps Ättartaflor strandat på ekonomiska skäl, har man måst nöja sig med en fortsättning på nyssnämnda berömda arbete, hvilken under titeln *Svenska adelns ättartaflor (ifrån år 1857)* utgifves af grefve F. U. Wrangel och kapten O. Bergström. Anreps stora genealogiska verk utgafs under åren 1857—64; det är orsaken, hvarföre förstnämnda år tagits till utgångspunkt. För hvarje särskild ätt meddelas riddarhusnummer, år för adlande och introduktion samt en historik, som stundom, t. ex. för ätten Bonde, är jämförelsevis ganska utförlig och i flera fall beriktigar Anreps uppgifter, hvilka hvad vissa äldre ätters härstamning vidkommer, ej sällan, såsom bekant, voro synnerligt okritiska. Företaget synes hafva väckt intresse, såsom var att förmoda, då det fallit i så goda händer, och det är redan ett ganska betydande antal personer inom och utom adeln, som till

utgifvarne lämnat anteckningar eller meddelanden om en eller flera släkter. Det är två häften, som tills dato utkommit, det andra slutande på adliga ätten *Carleson*.

— Senaste band af *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* innehåller en af arkivamanuensen d:r S. Bergh författad i bibliografiskt hänseende synnerligt uttömmande redogörelse för den svenska historiska litteraturen (eller arbeten angående densamma) under åren 1890—93.

— Biblioteksamanuensen d:r B. Lundstedt har nyligen fullbordat första afdelningen af det bibliografiska arbete öfver *Sveriges periodiska litteratur*, hvarmed han på uppdrag af Svenska publicistklubben varit sysselsatt. Den omfattar åren 1645—1812 och upptager jämte några sporadiskt utgifna flygblad (det äldsta af år 1624) 425 nummer, börjande med *Ordinari Post Tijdender* från år 1645 och sedan en tid bortåt. För hvarje upptaget periodiskt organ meddelas bibliografiska notiser om utgifningstid, utgifvare, yttre utstyrsel, pris, innehåll eller syfte o. s. v., notiser, hvilka måste kräft mycken tid och mycket besvär att samla. Icke blott bibliografen och samlaren, utan äfven historieskrifvaren och forskaren äro tack skyldiga alla dem, som främjat denna publikation: publicistklubben, som fattat beslut om utarbetandet, redaktör Hellberg, som möjliggjort, att utgifningen kunnat taga sin början, och slutligen själfva utgifvaren, utan hvars ihärdighet och omsorg företaget ej kunnat fortskrida såsom det gjort.

— I »Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte» B. VI (1894) ha några hamburgska forskare lämnat smärre bidrag till frågan om Hamburgs och svenskarnes förhållande under trettioåriga kriget. Herr A. Wohlwill meddelar under titeln »Zur Geschichte der Beziehungen zwischen Hamburg und Gustaf Adolf» några upplysningar om förhållandet mellan hansestaden och den svenske konungen, därvid bl. a. aftryckande det fördrag, som d. 26 nov. 1631 afslöts mellan de båda kontrahenterna (efter en afskrift i sv. riksarkivet). — D:r F. Voigt lämnar några meddelanden dels om Hamburgs utgifter af hvarjehanda slag för Sverige och svenskar under åren 1630—50, dels om Hamburgska områdets besättande af svenska trupper 1849 och erläggandet af Hamburgs andel i krigskostnadsersättningen till Sverige.

— *Finsk historisk litteratur år 1894.* Förutom de arbeten i finsk historia, hvilkas utkomst tidigare omnämnts i Hist. Tidskrift, må ännu följande anmälas.

I en akademisk disputation, benämnd »*Karl IX:s Ishafspolitik I*» (på finska) har S. Ingman meddelat början af en undersökning om de tvistigheter angående Lappmarkerna, hvilka för en lång tid funno sin lösning genom Kalmarkriget. Beklagande den slutliga vändning händelserna togo, ställer sig förf. afgjordt på svensk ståndpunkt och går t. o. m. i sin apologi för de svenska anspråkens gil-

tighet längre än urkunderna, kritiskt bedömda, medgifva. Förf:s föreliggande undersökning går till år 1601; andra delen, som slutar med freden i Knäröd, är redan inlämnad till tryckning i Historiallinen arkisto.

En annan akademisk afhandling, författad af A. H. Snellman och benämnd *»De finska stammarna vid Östersjön under tiden för sin självständighet»* (på finska), meddelar en på grundliga studier baserad framställning af de resultat, till hvilka den historiska, arkeologiska och språkvetenskapliga forskningen kommit i afseende å de söder om Finska viken boende finska stammarnas bosättningsförhållanden och öden före den tyska eröfringen. Öfver hufvud refererar förf. sina lärda föregångare såsom Sjögren, Bielenstein, Thomsen m. fl., men han gör det på ett självständigt sätt och tilllägger ur egen fatabur särskilda hypoteser till de många, hvilka tidigare framställts. Särskild uppmärksamhet ägnas bl. a. frågan om skandinavernas beröring med folken i de baltiska länderna.

Finska historiska samfundet har under året utsändt 13:e tomens senare häfte, upptagande, förutom en uppsats af K. R. Melander *»Om rådet i Finlands städer under förra hälften af 17:e seklet»*, supplement till prof. Algot Scarins af M. G. Schybergson tidigare publicerade brefsamling m. m., samfundets protokoll för tiden 15/12 1893—4/6 1894. Som bilaga meddelas (S. I—CL) häftets pièce de résistance, en samling *»tabeller rörande Finlands handel åren 1570—1622»*, uppgjorda af T. S. Dillner. Dessa tabeller, hvilka grunda sig på omfattande studier i arkiven i Stockholm och Helsingfors, meddela så noggranna uppgifter som handlingarna det medgifva angående de finska städernas import och export samt antalet in- och utgående skeppslaster under nämnda tidrymd.

Svenska litteratursällskapet har utsändt 8:e tomen af sina »Förhandlingar och uppsatser», innehållande flera bidrag af historiskt och litteraturhistoriskt intresse. E. Lagerblad meddelar *»En blick på den svenska tidningspressens utveckling i vårt land»*, och C. G. Estlander skildrar i en längre uppsats *»Arwidsson såsom publicist i Åbo»*. Bland uppsatser af rent historiskt intresse må framhållas E. W. Bergmans *»Några blad ur Carleborgs grefskaps historia 1652—59»* samt M. G. Schybergsons *»Riksdagsmannaval i Åbo 1774»*.

Det nyssbildade Finska kyrkohistoriska sällskapet, som ställt till sin uppgift att insamla och publicera upplysningar angående den finska kyrkans framfarna öden, har utgifvit I:a delen af sina »Handlingar». Förutom inledande ord om sällskapets arbetsplan upptager häftet *»Det odelade finska biskopsstiftets herdaminne»*, utarbetadt af K. G. Leinberg — ett på omfattande forskningar grundadt verk, som innehåller biografier öfver Finlands prästerskap och skollärare intill år 1554 samt i en mängd punkter kompletterar och korrigerar C. H. Strandbergs redan något föråldrade »Åbo stifts herdaminne» (1832—34).

Förläggarefirman K. F. Gummerus i Jyväskylä har påbörjat utgifvandet af en vidlyftig illustrerad Finlands historia, som i afseende å innehållet skall motsvara alla vetenskapliga fordringar, men genom en populär framställningsform är afsedd att spridas i vida kretsar. Efter mönster af Illustrerad Sveriges historia har arbetet fördelats på flera händer och torde aftal redan ingåtts med några äldre och yngre historieskrifvare. Som första resultat har under året framträdt »*Finska folkets förhistoria*» (på finska), utarbetad af V. Wallin och innehållande en åskådlig framställning af hvad fornforskningen och språkvetenskapen lyckats uppdaga om tiden före kristendomens införande.

I ett arbete, benämdt »*Viborgs läns återförening med det öfriga Finland*» (på svenska och finska), har J. R. Danielson framlagt ett nytt och värdefullt resultat af sina forskningar rörande tiden för grundläggningen af Finlands närvarande statsskick. Tanken på återföreningen föresväfvade tidigast det finska själfständighetspartiets ledare G. M. Sprengtporten och J. A. Jägerhorn, dykte sedan upp under krigsåren 1808—1809 och realiserades genom kejserliga manifesten af 1811 och 1812. Sin hängifnaste anhängare hade planen i G. M. Armfelt, hvilken, näst kejsar Alexander, hedern af föreningens genomförande främst tillkommer.

Mag. Aug. Schauman har numera afslutat sitt 1892 påbörjade memoirverk »*Från sex årtionden i Finland*». Med stor stilistisk talang redogör förf. för sina minnen från det politiska och litterära lifvet i Finland och främst i dess hufvudstad från 1810:talet intill år 1861. De kulturbilder, förf. tecknar, ådagalägga att han med vaken blick följt händelsernas gång och att han varit väl initierad och äfven själf deltagit i en mängd af de tilldragelser han velat rädda undan glömskan eller framställa i en klarare belysning.

Edv. Bergh har likaledes fullbordat sitt arbete »*Finland under det första årtiondet af Alexander III:s regering*», hvilket utgör en fortsättning af samme förf:s »Vår styrelse och våra landtdagar». Framställningen koncentrerar sig hufvudsakligast kring landtdagarna 1885, 1888 och 1891, hvilkas verksamhet och resultat skildras med ledning af det vidlyftiga landtdagstrycket.

I en populärt affattad skrift, kallad »*Alexander II:s minne*» och utkommen i anledning af aftäckningen af Alexander II:s staty i Helsingfors, har den åldrige skalden-historikern Z. Topelius tecknat en anslående bild af kejsaren-storfursten och af det utvecklingsarbete, som under hans 25:åriga regering pågick i Finland.

Med anledning af 300:e årsdagen af Gustaf II Adolfs födelse utgafs i Helsingfors (på svenska och finska) en illustrerad festpublikation, kallad »Gustaf Adolfs minne i Finland», och upptagande, förutom dikter af M. Lybeck och R. Hertzberg, kortare uppsatser af M. G. Schybergson, R. F. v. Willebrand, C. v. Bonsdorff, J. W. Ruuth och L. Mechelin.

A. Bergholms släktbok har avancerat till sjette häftet (slutande med bokst. F.).

Såsom öfvertryck ur Finsk militär tidskrift för 1892—94 har utkommit af G. A. Gripenberg gjorda anteckningar om den år 1812 uppsatta och 1830 upplösta finska militären, som under Napoleons fälttåg mot Ryssland tjänstgjorde i Petersburg.

C. v. B.

Friherre Jakob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution

AF

ELOF TEGNÉR.

Sveriges historiska litteratur lider, såsom bekant, ingen brist på samtida skildringar vare sig af katastrofen den 13 mars 1809 eller af dess förspel. Georg Adlersparre offentliggjorde i tredje bandet af sina bekanta »Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia» ej mindre än åtta samtida svenska berättelser, sin egen inberäknad. Hans son, som i sina »Tidstaflor», dels ur sin faders papper, dels ur egen fatabur, framlagt hvad han ansett kunna tjäna till faderns förhärligande, har där meddelat en mängd längre och kortare skildringar rörande uppträdet på Stockholms slott d. 13 mars och de närmast föregående veckornas händelser, af män som däri personligen deltagit: De la Grange, Ulfsparre, Hugo Hamilton, Norlin, Pantzarhjelm m. fl. Henning Wrangels dagbok, Björnstjernas anteckningar och Skjöldebrands memoarer, så vidt de genom Wieselgrens utdrag äro kända, innehålla framför andra bidrag till kännedomen om revolutionens förspel i januari och februari. Trolle-Wachtmeisters dagboksanteckningar äro äfven ett aktstycke af värde till historien om statshvälfningens förberedelser.[1]

---

[1] De ofvan citerade berättelserna af De la Grange m. fl. finnas anförda på olika ställen af K. A. Adlersparres »1809 års revolution och dess män»: Henning Wrangels dagbok finnes tryckt i Bihang till Schinkels minnen II: 62, utdragen ur Skjöldebrands anteckningar i De la Gardieska arkivet XV: 136 o. f. Till de öfriga här nämnda särskildt tryckta arbetena kunna läggas »Greiffska papperen», Ups. 1859.

Det senast offentliggjorda bidraget till dessa minnesvärda tilldragelsers historia är en berättelse af Hans Järta, införd i Historisk tidskrift 1894, förut i utdrag meddelad af Järtas biografer, L. De Geer och H. Forsell. Järtas framställning äger stort intresse, då han utan tvifvel var den mest betydande af de yngre bland dem, som voro invigda i revolutionsplanerna. Järta var dock, enligt sin egen berättelse, snarare en återhållande än en verkande kraft under förberedelserna, och han stod personligen ej i nära förhållande till de unga officerare, som utgjorde flertalet af revolutionsmännen i Stockholm.

Hufvudmannen för dessa sistnämnda var den då 27-årige löjtnanten friherre Jakob Cederström, en man, som i denna egenskap ofta nämnes så väl i Järtas berättelse som i andra samtidas anteckningar. Cederström, framför andra en initiativets man, hade invigt Järta i det »vådliga förtroendet» om de anslag, som voro i fråga, och meddelat honom hvarjehanda förslag, hvilka Järta fann »omogna». Men han yttrar dock om denne unge man: »Då jag ofta fann Cederströms ifver vara obetänksam, hade jag dock vid alla tillfällen orsak att högakta hans mod, hans ihärdighet och oegennyttiga afsikter. Troligen kostade honom revolutionen, hvaraf han sedermera icke sökte draga någon fördel, en icke obetydlig del af hans förmögenhet.»

Äfven Jakob Cederström, som sålunda med skäl kan anses såsom en bland de verksammaste af »1809 års män», har efterlämnat hittills otryckta anteckningar, hvilka tyvärr endast i fragmentarisk form blifvit bevarade och ej föreligga i en slutredaktion, som gör dem lämpliga till offentliggörande såsom historiskt aktstycke. En redogörelse för det väsentligaste af deras innehåll torde dock här förtjäna sin plats, icke minst för jämförelsen med Järtas anteckningar: i viss mån komplettera de hvarandra. Ingendera af dessa berättelser är nedskrifven samtidigt med de skildrade tilldragelserna. Järtas är daterad fjorton år senare (1823), och Cederströms torde vara nedskrifven på hans ålderdom, omkring 1850, således fyra årtionden efter revolutionen. Att de ej i alla detaljer öfverensstämma är sålunda ej underligt: de af Adlersparre och andra offentliggjorda samtida berättelserna, af hvilka några äro daterade

kort efter revolutionens tilldragelser, förete ju äfven väsentliga olikheter. — Själf uppgifver Cederström, att han icke till sitt förfogande haft några papper såsom hållpunkter för sitt minne, då han under den ödesdigra tiden planmässigt förstört alla bref och aktstycken, som stodo i sammanhang med hvälfningen. Men å andra sidan var hans starka minne ett föremål för samtidas undran; och hans sanningskärlek och ärlighet äro höjda öfver allt tvifvel. Själf sade han till sin vän, den bekante kammarjunkaren L. F. Rääf: »Tror Ni, att man någonsin glömmer sådant?»[1]

Närmast torde väl nedskrifvandet af dessa ej afslutade anteckningar hafva varit föranledt af önskan att beriktiga hvarjehanda tendentiösa framställningar i den yngre Adlersparres, Crusenstolpes och andras skrifter om tilldragelserna 1809. Personliga anledningar härtill saknades icke, och den gamle revolutionsmannen hade upprepade gånger gripit till pennan för att protestera mot det vanställande af historiska fakta, som han ansåg hafva ägt rum. Hvarjehanda tidningspolemik blef häraf följden, under hvilken Cederström blef föremål för ett personligt angrepp af K. A. Adlersparre, hvilket med skäl väckte ogillande.[2]

Att Cederström icke förr, oaktadt mångas uppmaningar, beslöt sig för att i en sammanhängande berättelse nedskrifva sina minnen, och att han uttryckligen föreskref, att intet

---

[1] Rääf har med anledning däraf i ett bref till Jakob Cederströms son intygat, att »presidenten C. med mera tillförsikt än de flesta människor kunde anförtro sig åt sitt utomordentligt starka minne, hvarpå Riddarhuset afhörde ett förvånande prof, då han under sin lysande strid med statsrådet Sandströmer anförde utan anteckning den stora massa af sifferbevis, som i ett dylikt ämne naturligtvis förekom. Med lika klarhet och ordning utvecklade han sina tankar, alltid blott ur minnet, vid de täta öfverläggningar, som höllos hos presidenten v. Hartmansdorff för att bereda riksdagsärendena.» (5/11 1859.)

[2] Se Aftonbladet 1849, n:o 253. Anledningen var en i tidningen »Tiden» 1849, n:o 80, införd, i hofsam ton hållen uppsats af Cederström ang. Adlersparres »1809 års män». I sitt »Svar till Herr Jakob Cederström» påstod Adlersparre, att dennes artikel endast vore ett uttryck af sårad fåfänga samt röjde en »undertryckt förtviflan öfver det i Lethes flod fördränkta, länge närda lifgifvande hoppet att af eftervärlden hälsas såsom en af fäderneslandets räddare», och fällde det förolämpande yttrandet: »Självkärleken sväller som svampen i pölen.» Det råa i tonen och det orättvisa i angreppet framkallade en energisk protest af en »Tertius interveniens» i Tiden, n:o 89. Se för öfrigt artiklar i sistnämnda tidning 1849, n:o 83, 93 (af Cederström) 96; 1850: n:o 13 (af Cederström). — I den vidlyftiga och delvis bittra polemik i början af 1830-talet, som föranleddes af utgifvandet af Adlersparres »Handlingar» och som fördes mellan utgifvaren, Montgomery, Anckarsvärd m. fl., tog Cederström veterligen ingen del.

däraf finge offentliggöras förr än femtio år efter de skildrade tilldragelserna, berodde på hans vid många tillfällen uttalade åsikt om olagligheten att offentliggöra bref och handlingar i strid med tryckfrihetslagens föreskrifter. Utgifvandet af Granbergs »Historisk Tafla af Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår» D. 3, af Adlersparres »Handlingar» och Crusenstolpes många publikationer m. m. ansåg han innebära ett öppet trotsande af denna lags bokstaf. Med öfverdrifvet nit ville han utsträcka lagens förbud äfven till historiska framställningar, hvilande på enskilda bref och aktstycken af nyare datum, och ansåg sig förhindrad att i annan form än det tillfälliga beriktigandets frambära sitt vittnesbörd inför allmänheten. I detta afseende stod han ensam bland »1809 års män», hvilkas förnämsta målsmän inom litteraturen länge voro Adlersparrarne, fader och son. Kändt är, huru afundsjukt de för Georg Adlersparre gjorde anspråk på hederstiteln »fäderneslandets räddare» och gärna ville förringa andras deltagande i den historiska bragden. Jak. Cederström delade med Hans Järta, säger denne sistnämnde, ödet att ej vara »väl omtyckt af Adlersparre själf och hans anhang». Ingendera länder detta till någon skam. Beklagas kan emellertid, att Cederström så sent började nedskrifva sina minnen från 1808 och 1809, och att endast ett fragment föreligger.[1]

Några ord om författaren till dessa anteckningar, för hvilka här skall lämnas en redogörelse, torde icke vara alldeles öfverflödiga. Samtiden kände honom väl, både såsom enskild och offentlig man; för ett yngre släkte torde minnet af hans lefnadsöden och verksamhet förtjäna återupplifvas.[2]

Han var född 1782, son af kaptenen frih. Anders Cederström, som genom sitt gifte med en holländsk dam blifvit ägare af en ansenlig förmögenhet. Jakob Cederström var den

[1] Den del af frih. J. Cederströms papper, som blifvit bevarad, öfverlemnades 1895 till Lunds Univ. Bibliotek af hans dotter, friherrinnan H. Lybecker, f. Cederström.

[2] Egendomligt nog saknas Cederströms biografi så väl i äldre som nyare följden af Sv. biografiskt lexikon och förekommer endast högst knapphändigt behandlad i Hofbergs biogr. handlexikon. Matrikeluppgifter förekomma i Anreps Ättartaflor, i Låstboms Höfdingaminne m. fl. st.: utförligare nekrologer i Krigsvetenskaps-Akad:s Handlingar 1858, i Svea 1858 samt i åtskilliga tidningar, särskildt i Svenska Tidningen 1857, n:o 184. I många historiska skrifter, mest rörande åren 1808—1840, finnes han omnämnd.

yngste och mest begåfvade af trenne bröder. Redan i barnaåren fänrik vid Svea lifgarde, blef han 1805 löjtnant vid detta regemente och gjorde sitt första fälttåg i Gustaf IV Adolfs sorgligt ryktbara pommerska krig. Han gjorde sig därunder känd som en käck officer, särskildt såsom anförare för jägartrupper. Åt det »lätta infanteriet» såsom vapen och dess organisation ägnade han alltjämt, såsom vi skola se, ett särskildt intresse. För sitt goda hufvud, sin talegåfva, sin oförskräckthet och energiska vilja gjorde han sig tidigt bemärkt; men den framtidsrika militära bana, som syntes öppna sig för honom, hotades med ett plötsligt slut redan i början af hans andra fälttåg. Det var under en skärmytsling på norska gränsen 1808, som Cederström blef sårad i högra benet, hvilket måste amputeras. Detta föranledde hans försättande ur aktiv tjänst under det pågående kriget; men blef äfven anledning till hans vistelse i hufvudstaden under vintern 1808—1809 och till hans energiska ingripande i revolutionens förberedelser. Ännu 1809 begagnade Cederström kryckor, hvilka sedan ersattes med det historiskt vordna »träbenet». Detta synes hos honom hafva nästan ersatt det ben, som den fientliga kulan beröfvat honom. Oaktadt invalid, kvarstannade Cederström i aktiv militärisk tjänst, deltog i fälttåget i Tyskland såsom anförare för sina jägarebataljoner, var med i Norge 1814 och avancerade slutligen inom arméen till generalmajor (1826).

Åren 1817—1831 var han landshöfding och militärbefälhafvare på Gottland. Hans ditsändande troddes stå i sammanhang med de befarade gustavianska stämplingarna på Gottland, hvilka föranledde den löjligt ryktbara rättegången mot Ihre och Bergelin. Revolutionsmannen från 1809, känd för sin hänsynslösa energi, ansågs vara rätte mannen att kväfva hvarje försök till den afsatta konungaättens förmån.[1]

På Gottland utvecklade Cederström en ifrig och gagnande verksamhet samt förvärfvade stort anseende såsom administratör och oförtruten ämbetsman. Fråga var 1828 om hans inträde i konseljen såsom statssekreterare för krigsärenden; men i stället förflyttades han tre år senare till den fredliga presidentplatsen i kammarkollegium.

---

[1] Jfr Trolle-Wachtmeisters Anteckn. II, 138 ff.

Onekligen var detta en ovanlig ämbetsmannabana; men »generalen med träbenet», om hvars rörlighet under landshöfdingetiden på Gottland hans underlydande skämtsamt brukade säga, att »det var en lycka, att han ej ägde två träben i stället för ett, ty då hade ingen kunnat följa honom», visade sig vara en lika nitisk kammarkollegiipresident, som han varit jägareofficer, militärbefälhafvare och landshöfding. Till 1847 kvarstod han i tjänst och öfverlefde tio år sitt afskedstagande. 1857 gick han, 75-årig, ur tiden på egendomen Findered i Kalmar län, tillhörig hans vän frih. Adelsvärd.

Såsom revolutionsmannen från 1809 tillhör Cederström vår historia, men äfven såsom riksdagsman. Från åren 1809—1850 deltog han i alla riksdagar, och det svenska riddarhuset har ägt få mera ihärdiga och oförskräckta debattörer. Särskildt motsatte han sig hänsynslöst och energiskt hvarje anfall på grundlagen af 1809, i hvars tillkomst han ägde sin väsentliga andel. I konstitutionella frågor tillhörde han den konservativa sidan af riddarhuset, hvars typiske representant på 1840 och 50-talet var August v. Hartmansdorff. Det skulle föra oss för långt från ämnet att här inlåta oss på Cederströms långa och hedrande riksdagsbana, som med tiden gick alltmera åt höger. I ekonomiska frågor var han dock en ifrig framstegsman.

Hans Järta och Jakob Cederström, som möttes vid statshvälfningsplanerna 1809, följdes sålunda åt på äldre dagar i gemensamt hat mot »liberalismens styggelser». Men likväl trädde äfven i det offentliga lifvets brytningar skillnaden mellan de båda männen från 1809 i dagen: Järta, framför allt mannen af pennan, älskade icke den öppna fejden, medan det Cederströmska krigarblodet stundom äfven i fredstid svallade öfver.

* *
*

Början af det stora krigs- och olycksåret 1808 fann Jakob Cederström på ett besök i Finland. Han bevittnade Björneborgs regementes mönstring, sedan underrättelse ingått, att den ryska invasionen var nära förestående. »Icke en enda man», säger han, »icke en officer syntes bestört

öfver underrättelsen, alla förklarade sig villiga att möta fienden». Ännu på gamla dagar uttalade han den åsikt, att det ryska eröfringståget kunnat hejdas, »om konungen genast skyndat till Finland och, stödd på nationens offervillighet och hänförelse, vågat möta faran.»

Att själf få deltaga i den ryska fejden var nu målet för den unge gardeslöjtnantens ifriga önskningar. Utsikt därtill erbjöd sig genom det anbud, som gjordes honom af general Aminoff att få befälet öfver en jägarebataljon, bildad af Åbo läns och Björneborgs sammanslagna jägaremanskap. Men det hedrande anbudet kunde ej mottagas, ty konungen förklarade på därom gjord framställning, att han behöfde sina gardesofficerare hemma i Sverige. »Ingen händelse i min lefnad har så bedröfvat mig som denna», skrifver Cederström, »men som knekt måste jag lyda.»

Med tungt hjärta återvände han till Stockholm, sedan han bevittnat Åbo-eskaderns af arméens flotta uppbrännande och andra hufvudlösa åtgärder, anbefallda från högsta vederbörande. I stället för Finland blef Norge bestämmelseorten för den återvände unge krigaren. General Armfelt antog honom till tjänstgöring i västra arméens stab och befallde honom att omedelbart afresa till Dalarne. Därifrån skulle han under öfverste Gahns befäl följa den bataljon af Dalregementet, som, förstärkt med fem ännu ej organiserade bataljoner Dalfriskyttar, genom Värmland skulle inrycka i norska Hedemarken.

Den Gahnska diversionen, i sig själf en mindre välbetänkt del af krigsplanen mot Norge, misslyckades äfven därigenom, att de tillärnade friskyttebataljonerna af dalamän, till följd af brist på medel och på förutseende hos Dalarnes landshöfding Nordin, icke kunde bildas. Stormiga uppträden föreföllo vid ett af landshöfdingen utlyst sammanträde i Malung. Öfverste Gahn underhandlade å landshöfdingens vägnar under dennes sjukdom med de styfsinta dalamännen, men fruktlöst. De tågade hem igen, då landshöfdingen förklarade, att han ej hade konungens befallning att tillfredsställa deras penningefordringar. »Det blir på Herr Barons ansvar, att fem friskyttebataljoner komma att saknas i svenska arméens anfallslinie mot Norge!», utropade Cederström, som förde bud mellan Gahn

och Nordin, förbittrad med anledning af detta Nordins svar.

Med den ena bataljonen af Dalregementet marscherades emellertid åstad till norska gränsen. Redan några dagar efter fientligheternas öppnande blef Cederström, såsom nämndt är, urståndsatt att deltaga i fälttåget: i en skärmytsling vid Skarbokil den 11 april blef han illa sårad i ena benet, hvars nedre del den 8 maj på Karlstads lasarett måste amputeras. Fram på sommaren 1808 kunde han föras till Stockholm.

Fastän invalid, följde Cederström med brinnande intresse händelsernas gång. Ett förslag till organisation af det så illa behandlade landtvärnsmanskapet utarbetades af honom under sommaren 1808 och öfversändes till konungen. Det gick ut på landtvärnets fördelning i jägarbataljoner, hvilka delvis, i anseende till den stora bristen på befäl, själfva skulle få välja underbefäl och subalternofficerare. Förslaget upptogs välvilligt af Gustaf IV Adolf, som från Åland egenhändigt svarade, att han vid sin återkomst skulle afgöra saken. Sedan konungen återvändt, blef också Cederström uppkallad till honom och erhöll hans muntliga anbud att efter det inlämnade förslaget få organisera tre jägarebataljoner.

Då hade emellertid en tilldragelse inträffat, som vållade Cederströms ohjälpliga brytning med konungen. Det var gardesregementenas bekanta degradering med anledning af reträtten från Viais till Helsinge. Cederströms anteckningar visa ögonskenligt, hvilken väsentlig faktor i afsättningsplanerna denna obetänkta och orättvisa åtgärd utgjorde. »Man häpnade», skrifver han, »och med skäl för de följder, en så skriande orättvisa skulle medföra, och den blef jämväl till en stor del orsak till, att hela arméen blef afvogt stämd mot en konung, som i dag vanhedrat några regementen, hvilka ingenting brutit, utan manligen stridt, och hvaraf icke mer än en tredjedel af befälet var närvarande, där det föregifna felet skulle varit begånget.»[1]

[1] Särskildt vände sig officerarnes ovilja mot regementschefen baron Fleetwood, efter hvilken Svea lifgarde hädanefter skulle benämnas »Fleetwoodska regementet» och mot bataljonschefen major Tornérhjelm. Efter statshvälfningen 1809 upphäfdes degraderingen; men Cederström och hans regementskamrat, den häftige baron Henning Wrangel, reste Fleetwood och

Dessa tilldragelser hade timat i oktober 1808, och harmen däröfver glödde ännu lifligt i Cederströms själ vid hans audiens några veckor senare hos den från sitt föga ärofulla finska fälttåg återvände konungen. På dennes anbud till Cederström att få enligt sitt förslag organisera tre jägarbataljoner af landtvärnet, svarade han med en fråga, om H. Maj:t tillät honom att göra detta såsom officer vid Svea lifgarde. »Konungen tog ett steg tillbaka», berättar Cederström, »och sade med allvarsam min: 'Svea lifgardet har upphört att vara'. Om jag icke ville tjäna vid hans Fleetwoodska regemente, ville han medgifva mig transport såsom major till hvilket annat regemente, som jag själf kunde önska. Hvarpå jag i underdånighet föreställde H. Maj:t, att stympad såsom jag var och ännu icke fullt läkt, kunde jag icke med hopp om framgång åtaga mig aktiv tjänstgöring i fält». Ordväxlingen fortsattes, och konungen slutade med att i vredesmod gå sin väg. »Jag», säger antecknaren, »förfogade mig hem, och frågan om organisation af jägarna hördes icke vidare af.»

Äfven skriftligen protesterade den oförskräckte unge officern mot degraderingen. Han kunde ej anse sig, skref han till konungen, såsom officer vid Fleetwoods regemente, det yngsta i arméen; äfven om Svea lifgarde försvunnit, kunde han ej hafva förverkat sina rättigheter såsom löjtnant vid gardet, så mycket mindre som han i strid mot rikets fiender mistat sitt ben, blifvit hedrad med svärdsorden och jämte 39 af regementets officerare varit frånvarande vid den affär, som föranledt degraderingsåtgärden.

Cederströms uttalanden ådrogo honom en skrapa, och hans onåd var gifven. Det må dock erkännas, att konungen i själfva verket, i betraktande af hans despotiska och våldsamma lynne, förfor med oväntad mildhet mot den djärfve opponenten. För sin egen personliga del hade Cederström sålunda ej särskild anledning att beklaga sig; och orättvis är sannolikt den beskyllning, som mot honom framställdes, att personligt hat mot konungen vållat hans

Tornérhjelm till mötes på deras väg till Stockholm och förelade dem valet mellan att skrifva sina afskedsansökningar eller att duellera: »Ville de slåss på pistoler, blefve det med mig», skrifver Cederström; »ville de slåss på värja, blefve det med Wrangel». De föredrogo det förra alternativet, och afskedsmemorialen inlämnades.

energiska arbete för åstadkommandet af Gustaf IV Adolfs afsättning.

* * *

Vid Gustaf Adolfs torg i Stockholm, snedt emot operahuset, hade Cederström under vintermånaderna 1808—1809 sin bostad tillsammans med sina båda äldre bröder. Deras gemensamma hem blef snart en samlingsplats för en mängd officerare, som vistades i hufvudstaden eller kommo dit på tillfälliga besök. Bland dem blef Jakob Cederström snart en hufvudperson, dels på grund af sin personliga ställning af ekonomiskt oberoende — han ansågs hafva varit revolutionsmännens »bankir» — dels på grund af det uppseende, hans i kriget bevisade tapperhet och hans personliga uppträdande mot konungen väckt i militära kretsar, dels slutligen genom den djärfva uttalighet och det envisa fasthållande vid det en gång föresatta målet, som utmärkte honom.

Nästan alla officerare, som kommo med rapporter till Stockholm från Sveriges trenne arméer, den södra, den västra och den norra, besökte den Cederströmska klubben. Då de återreste, voro de af Cederström försedda med upplysningar om sakernas skick eller med aktstycken, tjänande att inom arméerna fastslå öfvertygelsen om nödvändigheten af en tron- och systemförändring. Dock användes härvid stor försiktighet. »Hos mig förvarades», berättar Cederström, »aldrig någon handling, sedan den blifvit delgifven afresande officerare för afskrifters tagande; afskrifterna lämnades sedan vidare till andra o. s. v.» Bland de på detta sätt kringspridda aktstycken, ägnade att väcka och underhålla missnöjet inom den svenska hären, var naturligtvis allt, som rörde den gardesregementena tillfogade skymfen, af synnerlig vikt. Ej mindre oroväckande voro tvenne bref till general G. M. Armfelt, rörande de beslut, som fattats vid kejsarmötet i Erfurt angående Sveriges delning. Johannes von Müller, Armfelts vän från Wien, och den tyske diplomaten i fransk tjänst Otto hade både samstämmigt underrättat, att Finlands öde vore besegladt genom öfverenskommelse mellan Alexander och Napoleon. Södra delen af Sverige skulle vid styckningen tillfalla Danmark. Arm-

felt gjorde ingen hemlighet af dessa bref.[1] I afskrift eller original kommo de i Cederströms händer, och han drog försorg om utspridandet af dessa hotande underrättelser åt alla håll bland fosterlandets försvarare.

Ej blott officerare, utan äfven andra missnöjda, som ägde en politisk bana bakom sig, drogos in i den Cederströmska kretsen. »Jag hade», berättar han, »helt naturligen satt mig i beröring med de män, som vid 1800 års riksdag i Norrköping dels afsagt sig adelskapet, dels ock inskränkt sig till en skarp opposition mot de lagliga formernas åsidosättande. Genom min nära frände Claes Claesson (förut Cederström) blefvo de bland dem, som bodde i Stockholm eller i grannskapet, anmodade att komma till mig. Därigenom blef jag bekant med Hans Järta, A. F. Skjöldebrand och David Schulz (förut Schulzenheim) genom Karl Anckarsvärd sedermera med Georg Adlersparre.»[2] Naturligtvis gjorde dessa element i den Cederströmska kretsen sitt till, att den — och såsom vi sett, med rätta — betraktades som en härd för missnöjets utbredande. Polisen hade sina ögon på dem, som där gingo ut och in; och efter värden på stället kallades deltagarna i samkvämen »Jakobiner»,[3] en benämning, som dock föga motsvarade deras politiska åsikter. Mängden af deltagarna voro långt ifrån demagoger; många af dem nådde rikets högsta värdigheter och gjorde sig längre fram kända såsom konservatismens stödjepelare.

Järta, som med skäl anmärkte, att de i den Cederströmska kretsen väckta förslagen till en statskupp voro »omogna», yttrar i sin berättelse, att där aldrig talades om

[1] Jfr Adlersparres berättelse om revolutionens utbrott, i Handlingar rör. Sv. hist. III: 21; jfr Schinkel IV: 386, 395, Bihang II: 80, och Tegnér, Armfelt (2 uppl.) III: 170.

[2] J. L. v. Greiff, som den 13 mars på ett så afgörande sätt fullbordade Adlercreutz' verk, har ock någon gång besökt denna klubb, hvars medelpunkt, Jakob Cederström, var hans släkting, men hvars syften han sade sig ogilla. Han yttrar om bröderna Cederström: »Att hos dem höllos sammankomster af ganska misstänkt natur, äfvensom att deras våning var eklärerad nästan hvarje natt, var i Stockholm alldeles ingen hemlighet. Cederströms egen betjent var anställd i polisens tjänst.» »Jag visste att han var det», berättar Cederström själf i en anteckning, »men behöll honom, emedan han var dum och hela hans åliggande för den kungl. polisen bestod i att upprätta förteckning öfver dem, som dagligen besökte mig, hvilket var mig mer än likgiltigt, helst min dörr, då jag var hemma, aldrig var låst natt och dag.»

[3] Se Adlersparre, 1809 års revol. II: 60 (enligt Pantzarhjelm).

annat än att sätta f. d. konungen ur tillstånd att förstöra riket, att planerna mot konungens person aldrig sträckte längre än till arrestering, och att där aldrig yrkades någon förföljelse mot hans rådgifvare eller andra ämbetsmän. De anteckningar, vi följa, bestyrka Järtas uppgift. Cederström, måhända den ifrigaste af alla för konungens afsättning, erfor med förskräckelse det försåt mot hans lif, som var anlagdt på Åland och hvarom hans vän och regementskamrat Henning Wrangel, i sin ursinniga förbittring öfver gardenas degradering, bättre än någon var underkunnig. Cederström sände genast en hälsning till Åland med allvarlig uppmaning att, »för allt hvad heligt var», afvända hvarje fara för konungens lif.[1]

För öfrigt var Sveriges belägenhet vid årsskiftet 1808—1809 sådan, att den väl både kunde föranleda frätande bekymmer i fosterländska hjärtan och öfverläggningar om förtviflade åtgärder till olyckornas afvändande. »Bland alla klasser af Stockholms invånare», skrifver Cederström, »var missnöjet starkt och uttrycktes högt. Det hemkomna landtvärnets ohyggliga utseende, den rysligt smittosamma sjukdom, de medförde, fördystrade allas känslor.»

Då i slutet af året finska arméen var tillbakadrifven till Torneå och ett stillestånd var beramadt med ryska arméen, var, enligt Cederströms ord, »redan allmänna öfvertygelsen stadgad därom, att ingen räddning för Sverige fanns med bibehållande af Gustaf Adolf såsom konung.» »Konungens personlighet ägde inga sympatier för sig efter den våldsamma orättvisa, hvartill han gjort sig skyldig mot gardesregementena. Hans son var ett barn, hans farbroder en svag och sjuklig gubbe. Dessa utsikter voro mörka, nästan förtviflade» .... »Konungen, undsluppen den fara, som han icke anade, hvari han sväfvat på Åland, under det hans högkvarter var på Lemlands prästgård, kunde icke förmås att i den nöd, han sig med riket befann, sammankalla rikets ständer, och hans rådgifvare saknade det mod, som fordrades för att nedlägga sina ämbeten, då konungen ej ville vidtaga denna enda möjliga utväg

[1] Jfr Henning Wrangels dagbok, tr. hos Schinkel, Bih. II: 62. Af denna framgår, huru Cederström af de missnöjda officerarna betraktades såsom en hufvudperson vid alla förehafvanden.

att bereda tillgångar till krigets fortsättande. Eller ock voro dessa rådgifvare lika rädda för rikets ständer som konungen själf. Konungens rådgifvare fruktade visserligen att stämplingar förefunnos, hvilka åsyftade en revolution; men de anade icke, att afsikten kunde vara en förändring af så väl statsform som dynasti. Bland dem funnos de, som önskade ett utbrott, öfvertygade, att de ägde förmåga till dess lämpande efter sina enskilda afsikter och troende missnöjet ensamt afseende konungens personlighet, som de rätt gärna ville vara af med.»

De första månaderna af 1809 förflöto under ett skenbart lugn. Men de dolda krafterna voro i verksamhet, ej blott de som ledde sitt ursprung från den misstänkta klubben vid Gustaf Adolfs torg, utan på många håll i Sverige. Planer uppgjordes af fosterlandsälskande män, mer och mindre utförbara, mer och mindre välbetänkta, för Sveriges räddning från undergång; medan missnöjet växte och nödvändigheten af en hvälfning allt mindre beslöjadt uttalades.

Hvilka voro nu de planer, som sysselsatte den krets, mest bestående af unga krigare, som hade sin samlingsplats hos Jakob Cederström och efter honom kallades »Jakobiner»? Hans anteckningar redogöra därför vidlyftigt nog. Till planerna för en statshvälfning knöto sig högtflygande förhoppningar för det fälttåg, som under 1809 skulle utkämpas och som borde utkräfva blodig hämnd på Ryssland för dess lömska öfverfall under det tilländagångna olycksåret. Om planerna i mycket voro omogna och förhoppningarna ej realiserades, så vittna de dock om fosterländskt sinne och okufvadt krigarmod i unga hjärtan. Några anteckningar förtjäna anföras.

Med de många officerare, som besökte Cederström, berättar han själf, »resonnerades, dock alltid mellan fyra ögon, om möjligheten att bereda utväg till krigets förande påföljande fälttåg 1809, så att hvad som 1808 förlorats, då måtte kunna återvinnas.» Då sådant under Gustaf IV Adolf icke vore möjligt, måste han afsättas och hela hans ätt skiljas från tronföljden. Om man skulle blifva nödsakad att för tillfället antaga hertig Karl till konung,

borde detta dock icke ske förrän efter antagande af en ny grundlag. Den våldsamt tillkomna »Förenings- och Säkerhetsakten» skulle upphäfvas och »nödiga rättelser af 1772 års regeringsform iakttagas, hvarigenom förnyelsen af slika konstgrepp som Anjalaförbundet förekommes». Sedan borde till tronföljare utses en man, utrustad med fältherre-egenskaper, hvilken kunde föra Sveriges härar till seger och grundlägga en ny dynasti.

Så långt realiserades planerna, ehuru säkert ingen då anade, hvarifrån den nya regentättens stamfader skulle komma. Men den fälttågsplan för 1809, som säkert i denna militära krets diskuterades ej mindre lifligt än revolutionsförehafvandet, var uppgjord under förutsättningar, som väl svårligen kunde på allvar tagas i beräkning af andra än unga män med varma hjärtan och — heta hufvud.

Dess allmänna drag voro följande. Under vintermånaderna borde på de norrländska varfven byggas 4 à 500 dubbla kanonslupar och lastdragare. Därjämte borde allt vapenfört manskap i de nordligaste provinserna under samma tid organiseras till lätt infanteri, med den norra arméen till kärna — denna borde nämligen fortsätta sitt tåg till Umeå. Dessa trupper skulle vid första öppet vatten på de nybyggda fartygen föras till Stockholm och där beväras. Sedan borde allt uppbjudas för att gripa till en »häftig offensiv» tidigt på våren. Detta skulle ske genom Englands bistånd.

En traktat borde afslutas med England, hvarigenom Sverige skulle erbjuda detta land att för ett gemensamt anfall på Ryssland uppställa 100,000 man landt- och 30,000 man sjötrupper, mot det att England sände till Östersjön en flotta af 30 à 40 linieskepp och fregatter, jämte ett motsvarande antal mindre fartyg och en landstigningskår af 20,000 man infanteri och 3,000 man kavalleri, äfvensom lämnade Sverige subsidier för arméens underhåll, 200,000 nya gevär m. m. I förbifarten skulle den engelska flottan tvinga Danmark till separatfred. Denna engelska expedition skulle ställas under befäl af någon af Englands utmärktaste fältherrar, hvilken äfven skulle föra öfverbefälet öfver den svenska hären mot Ryssland, till ankomsten af

den blifvande svenske tronföljaren, hvars krigiska duglighet, såsom vi sett, förutsattes.

Sedan skulle kriget föras på Rysslands bekostnad. »Anfallet, heter det i anteckningarna, sker så tidigt på våren, att ryska hamnarna ännu icke blifvit fria från is. Samtliga ryska städer vid Östersjön och i Finska viken brandskattas eller förstöras, Petersburg icke undantaget; alla ryska fartyg af hvad slag de vara må, förstöras». Arméerna skulle landstiga i närheten af Petersburg, som genom fördämningar borde sättas under vatten. Den engelska flottan skulle hela kusten utefter följas af svenska skärgårdsflottan. England, som med skäl kunde anse det omöjligt att försvara Sverige, om detta inskränkte sig till *defensiva* åtgärder, skulle, därom gjorde man sig säker, med glädje deltaga i denna energiska *offensiv*. Så skulle Sverige och England i förening »på en gång, heter det, befria Europa från den för dess själfständighet vådliga ryska maktens ständiga tillväxt.»

Så segerviss gjorde man sig bland de unga män, till hvilkas mest högröstade talmän antecknaren torde hafva hört. Hans kryckor och stympade ben hade ej minskat lefnadsmodet och företagsamheten.

Historiens gång följde ej deras anvisningar: ryssarna gingo under den ödesdigra mars månad 1809 både öfver Kvarken och öfver Ålands haf, innan de norrländska varfven satt några kanonbåtar i sjön; och finska arméens sorgliga återstod kapitulerade i Kalix i stället för att bli kärnan i den nya svenska här, som i förening med den engelska flottan skulle fördrifva Ryssland från Östersjöns kust, dränka tsar Peters stad med Ladogas böljor och gifva Europas politik en ny vändning.

De krigiska konklaverna ledde till intet resultat, ehuru talet om »offensiv», enligt antecknarens uppgift, vann liflig genklang hos de officerare, som invigdes i planerna. Alla voro ense om nödvändigheten att hindra konungen från befattningen med regeringsärendena, äfven den utmärkte man, som, utan att vara officer, någon gång — sannolikt ej så sällan, som hans anteckningar gifva anledning att förmoda — syntes i den Cederströmska kretsen. »Järta», skrifver Cederström, »hvars snille och förmåga såsom skriftställare

och jurist var lika känd som allmänt erkänd, fann lika med mig, att ingenting kunde göras utan aflägsnandet af hela Gustaf Adolfs ätt från tronföljden; att det var ett oeftergifligt villkor för framgång, att Gustaf Adolf icke till lifvet skadades, emedan då dess son under hertigen såsom regent genast varit konung; att sedan konungen blifvit arresterad, hertigen skulle åtaga sig att såsom riksföreståndare (icke såsom regent) sammankalla ständerna och öfvertaga styrelsen, till dess ständerna, samlade, i frågan kunde förordna. Han (Järta) åtog sig att uppsätta ett schema för den provisoriska styrelsen, tills ständerna sammankommit, och grunderna för den nya regeringsformen.» Denna borde, heter det vidare, äfven enligt Järtas åsikt, »med upphäfvande af Säkerhetsakten lämna landet en stark konungamakt, biträdd af ansvariga rådgifvare.»

* * *

Huru nu allt detta skulle ske, därom rådplägades ifrigt. Första målet blef att oskadliggöra konungen: att gripa honom, ansågs vara den Cederströmska klubbens egentliga syftemål. Redan i december 1808, sedan det Åländska attentatet gått om intet, var tal om att arrestera konungen på färden mellan Stockholm och Haga samt att bortföra honom[1] — ett förslag, som under januari och februari månader ständigt återupprepades. Genom Henning Wrangels journal äro de olika faser, som denna plan genomgick, kända, äfvenså genom Björnstjernas anteckningar. Vi erinra blott om Wrangels underhandling med Armfelt och Adlercreutz för att vinna deras biträde och deras till en början afböjande svar; om den middag, som J. Cederström, Björnstjerna och Wrangel gemensamt tillställde på Mon-Bijou d. 27 januari och där förslaget om konungens bortförande från Haga-vägen till Vaxholms fästning tog fastare form; om K. H. Anckarsvärds ankomst till Stockholm från västra arméen med underrättelser om Adlersparres hållning till frågan om en statshvälfning, samt om Skjöldebrands hemliga resa till Stockholm på

[1] Se Horn, Minnen ur min lefnad, Hist. Tidskr. 1892, s. 16. Jfr Schinkel, Minnen, IV: 383.

uppmaning af Cederström och Wrangel och om mötet på Beckers värdshus d. 5 febr., då Skjöldebrands plan till konungens gripande antogs. Järta har i sina anteckningar skildrat sina öfverläggningar med Cederström, Anckarsvärd och Skjöldebrand under de första dagarna i februari 1809, hvarvid han sökte afstyra företaget såsom obetänksamt och omoget. Särskildt har Järta redogjort för sitt uppträdande vid det möte i ett hus på Södermalm d. 6 (5?) febr., dit Skjöldebrand kallat honom. Enligt Järtas uppgift skulle man där på hans råd hafva kommit öfverens, att den tilltänkta öfverrumplingen ej skulle utföras, innan man »hade säkrare understöd för en sådan revolution och vore öfverens om det därefter blifvande regeringsskicket.»[1]

Tålamodet brast emellertid de sammansvurna att hålla denna öfverenskommelse, om den nu verkligen blifvit ingången; och d. 8 febr. utsattes till dådets utförande. Huruvida Jakob Cederström, den förste, hvilken Skjöldebrand besökte i Stockholm, varit med i konklaven hos Skjöldebrand på Söder, upplysa hvarken Järtas eller hans egna anteckningar, hvilka sistnämnda egentligen först med skildringen af tilldragelserna d. 8 febr. antaga den detaljerade berättelsens form.

»En middag», berättar Cederström, »för 24 personer tillställdes på Beckers värdshus till d. 8 februari, då konungen skulle på f. m. vara på slottet, för att på hans återfärd till Haga bemäktiga oss hans person; och general Armfelt underrättades genom en ditsänd person, att hans närvaro i staden vore behöflig kl. omkring 3 e. m. ofvannämnda dag.[2] Lifregementets dragoner, som voro kasernerade i lifgardets till häst kasern å Kungsholmen, hade en skvadron sadlad, som skulle eskortera, och några bland officerarna voro till middag på Mon Bijou, för att genast efter underrättelsen från Beckers om arresteringen, kunna rida genom staden och på Ladugårdsgärdet sluta sig till dem som bortförde konungen. Afsikten var då att föra konungen till Vaxholms fästning, där kommendanten var under-

[1] Hist. Tidskrift 1894: 344. Jfr Schinkel IV: 400 o. f., Bihang 70—72., De la Gard. Arch. XV: 136, Adlersparres 1809 års revol. I: 56, 63, 68.
[2] Se härom Tegnér, G. M. Armfelt III: 175.

rättad och villig att emottaga så väl konungen som de eskorterande.»

»Emellertid inträffade, då de flesta af de 24 personer, som skulle äta middag på Beckers värdshus kl. 2. e. m., voro hos mig samlade kl. 1, att Hans Järta kom in och stannade framför mig och öfverstelöjtnant Skjöldebrand, sägande: 'Herrarna torde anse mig såsom civil person vara rädd att vara med Eder i dag. Men detta är icke förhållandet. Jag har haft förtroendet att uppsätta form för den provisoriska styrelsen, som skulle ordnas till dess rikets ständer komma tillsammans.' Han drog därpå upp några ark skrifna papper ur sin stöfvel, och sade: 'Se här är det arbetet! Men jag har kommit underfund med, att vi hafva falska bröder ibland oss. Öfverstelöjtnant Anders Fredrik Skjöldebrand och major Magnus Björnstjerna tro sig såsom adjutanter hos hertig Karl kunna styra Sverige. Jag förklarar dem därtill odugliga och förklarar Eder därjämte, att om jämväl Ni frångått hvad som öfverenskommet varit, så skall jag, i stället att biträda, anklaga Eder.' Skjöldebrand hoppade upp från soffan och sade: 'Det är sannt, att som det arbete, hvarom du talat och som du nu håller i handen, icke blifvit oss delgifvet, hafva jag och Björnstjerna kommit öfverens om, att någon annan form för styrelsen, tills ständerna samlas, vore öfverflödig, än att vi blifva antagna såsom adjutanter af hertigen; och jag beklagar, att du förrän i morgon fått kunskap därom.'

»Jag trädde då till Hans Järta och sade: 'Tror du, att om vi förmå arrestera konungen, vi skulle sakna nödig kraft. att låta herrar Skjöldebrand och Björnstjerna med lifvet böta för sitt försök att tillvälla sig makten? Du kan vara alldeles lugn. Det var emellertid icke skadligt att i förväg få veta om saken, öfvertygad som jag är, att bägge dessa män af ett missförstådt nit uppgjort sin öfverenskommelse och att de med glädje frånträda den, då de nu se, att allt är efter öfverenskommelse färdigt'.»[1]

---

[1] Jfr Järtas berättelse om detta ofta skildrade uppträde (anf. st. s. 345). I en väsentlig punkt afviker Järtas uppgift om det yttrande, han skulle hafva fällt. Det skulle ej hafva inneburit ett hot om angifvelse af sammansvärjningen, utan en förklaring att han beslutit att dela de sammansvurnas öde, om företaget misslyckades, men att förklara sig såsom deras motståndare, om det hade framgång. Den Cederströmska uppgiften är den

»Hans Järta tog afsked, och då jag följde honom genom min sal, fann jag, att af där församlade personer voro endast några få kvar. Bergmästare Hedenberg, som af de bortgående fått veta, hvad som förefallit mellan Hans Järta och Skjöldebrand, kom inspringande och frågade mig och den sistnämnde, huru det var möjligt, att bland alla dem, som nyss här voro samlade, icke funnits några med nog kraft att kasta ut den lille Hans Järta genom fönstret. På min föreställning, huru obetänkt ett sådant tilltag skulle hafva varit, sansade den unge mannen sig. Jag sade honom då: Middagen som är beställd på Beckers, måste förtäras; jag far dit, och det kan ännu vara möjligt, att vi bli tillräckligt många. Jag frågade Skjöldebrand: Följer Ni med? Han svarade ja. Bägge mina bröder, jämväl närvarande, följde ock. »Herr Bergmästare, sade jag, Ni kan ännu träffa flera. Låt se att herrn gör sitt bästa och kom själf!»

»Han gick, och jämte honom kommo J. P. Lefrén, då kapten, nu generallöjtnant, K. v. Hohenhausen, då löjtnant vid finska gardet, nu generalmajor och statsråd, H. Wrangel, kapten vid Svea lifgardet, och hans bror K. A. Wrangel, så att vi voro nio personer i stället för 24 vid middagen ... Konungen brukade färdas med hingstridare, kusk, ridande page och en löpare bak på racken samt general Lewenhaupt, tjänstgörande kaptenlöjtnant vid drabanterna, bredvid sig. Det var således sex personer. Afsikten var icke att mörda någon af dem, som följde konungen, utan att afföra dem samtliga med honom till Vaxholms fästning; och som minst tvenne för hvardera af dem, som åtföljde konungen, voro nödvändiga för att kunna arrestera dem, ansågo vi oss för svaga i antal för att våga försöket. Likväl fogade händelsen,

vanliga; och medgifvas måste, att det är svårt att inse, huru Järta genom detta argument skulle kunna hafva omstämt de förut så beslutsamma unga männen. Lyckades företaget, så var Järtas bebådade motstånd ej att frukta; misslyckades det åter, så var hans lif ej dyrbarare än hvars och ens eget. — Jfr äfven berättelsen hos Schinkel (IV: 407 o. f., såsom vanligt romantiserad), Björnstjernas Anteckn. II: 33, Adlersparre, Erinringar vid Bj:s anteckn s. 140 m. fl. Enligt uppgift af B. v. Beskow (Lefnadsminnen s. 81) skulle J. Cederströms broder, stallmästaren And. Cederström hafva varit den »faux frère», som underrättat Järta om sammankomsten. Af J. Cederströms ofvan införda berättelse synes framgå att han, huru gärna han än sett dådet utföras, dock gifvit Järta rätt mot Skjöldebrand. Någon brytning egde ej heller rum mellan Järta och Cederström.

att konungen på Fredsgatan skickade sin löpare tillbaka till slottet att hämta något, som han glömt, och i Kungsbacken skickade han pagen upp till general Tibell, så att då konungen passerade Beckers, var han åtföljd endast af gamle general Lewenhaupt, kusken och hingstridaren; men då voro vi en trappa upp i värdshussalen. Hade vi trott oss tillräckligt starka och således varit nere på gården, så hade vi, så få vi voro, verkställt arresteringen utan någon svårighet.»

»Henning Wrangel och Karl von Hohenhausen foro på aftonen till Åland, hvarifrån de på permission varit i Stockholm, för att underrätta sina kamrater om hvad som inträffat. K. H. Anckarsvärd återvände till västra arméen och underrättade Adlersparre om det skedda och skulle tillika lämna den underrättelsen, att vi i Stockholm icke ansågo oss kunna bereda en ny förening till verkställandet af konungens arrestering, förr än någon armékår satt sig i rörelse mot hufvudstaden. Då den åländska arméen icke kunde därom anmodas, enär hvarje sken af enskild hämnd för den öfvergångna orättvisan borde undvikas, ehuru den ... syntes bestämd att blifva afsiktligt uppoffrad, ... var det endast på värmländska fördelningen af västra arméen, som vår förhoppning var riktad .... Till den södra arméen i Skåne skickades med en återresande officer underrättelse om det förefallna.»

En tveksam modlöshet efterträdde för några dagar den raska beslutsamheten hos de sammansvurna, men nödvändigheten att handla utan uppskof framställde sig snart, dels genom det oväntade och lagstridiga påbudet om den nya krigsgärden, dels genom de förtviflade utsikterna för arméen på Åland och för landtvärnets behandling under det stundande fälttåget.

Antecknaren fortsätter: »För general Adlercreutz, som var kommen till Stockholm, tillställdes en middag i det s. k. Westmanska huset med en vacker transparent, föreställande Svea, visande på historien, som tecknat Lappo och Sikajoki jämte namnen Adlercreutz och Cronstedt. Adlercreutz var af mig förut vidtalad och underrättad om, att på middagen voro endast förbundna, som helgat sig för Sveriges frälsning och som önskade att få räkna honom,

Adlercreutz, såsom sin anförare, helst han genom sina krigsbragder stod främst bland Sveriges krigare. Han förklarade sig benägen att medverka till Sveriges frälsning och yttrade därvid, att han icke kunde inse, huru man kunde sätta ifråga, att icke åländska armékåren vore den som borde uppbryta mot hufvudstaden, i stället för den värmländska fördelningen af västra arméen. Denna sistnämnda vore i fiendens åsyn lika med den förstnämnda, men den ägde öppen kommunikation med landet och kunde genom sin bortgång från gränsen öppna fienden tillfälle till invasion på rikets västra gräns och till att till äfventyrs bemäktiga sig Bohuslän med Göteborgs stad; då däremot den åländska arméens ställning med hvarje dag blefve mera förtviflad, helst en enda dags stark storm kunde bryta isen på Ålands haf, då hvarje man af denna armé vore för Sverige förlorad. Gardesregementenas enskilda förhållande till konungen ansåg han vara något så underordnadt, att det icke alls borde få tagas i beräkning af dem som förenat sig för landets frälsning. Han frågade, hvad dessa regementen skulle i opinionen vinna på, att denna armé jämte dem blefve för Sverige förlorade? Funnes det något regemente i svenska eller finska arméen som, efter de fullständiga relationer, hvilka blifvit till alla lämnade öfver gardesregementenas förhållande, . . . icke erkände deras oförtjänta behandling och voro villiga att offentligen förklara det? Slutligen frågade han, hvem som kunde klandra, att en armékår undandrog sig en ohjälplig undergång.»

»Jag bad honom med den kännedom om general Döbelns personlighet, han ägde, säga mig, om han trodde, att denne general skulle utan konungens order kunna förmås att retirera öfver hafvet. — Han svarade: Däri har Ni rätt, det gör han aldrig; men, tillade han, Ni som förenat Er om att för landets frälsning arrestera konungen, kunna Ni icke förena Er om att låta arrestera Döbeln?»

»Jag bad generalen besinna, att Döbelns arrestering omöjligen kunde verkställas utan ett myteri, hvilket, mot en man som Döbeln, svårligen kunde aflöpa utan strid, hvilket åter mellan trupper och en general, som är älskad, icke är tänkbart. Att dö med eller för sin general, då denne är älskad, därtill är hvarje soldat villig, men ingen

att strida emot honom. Försök hafva flera gånger blifvit gjorda att med general Döbeln inleda öfverläggning om de utsikter för krigets fortsättning, som förefunnos, för att därifrån komma till meddelande om hvad som i Stockholm bereddes. Men hvarje gång har han alltid tvärt svarat: Hvad angår sådant oss? Hvad veta vi om de medel, konungen för krigets fortsättning kan disponera? Oss tillhör att fullgöra vår plikt som soldater och veta dö på vår post.»

»General Adlercreutz sade ändtligen: Medel att få Döbeln aflöst finnes icke, och lika litet att utverka order för honom att draga arméen från Åland till Sverige. Jag har redan talat med Lagerbring, statssekreteraren, härom. Konungen synes rädd att få hem gardesregementena och låter hellre hela åländska arméen gå förlorad. Jag måste alltså medgifva, att i denna förtviflade belägenhet annan utväg icke finnes än den Ni valt, då befälhafvaren för värmländska fördelningen är villig att uppbryta, och de trupper, han kommenderar, att följa honom.»

»Sedan denna tvistefråga nu blifvit undanröjd, öfverenskoms med Adlercreutz om detaljerna. Så snart underrättelse erhållits om västra arméfördelningens uppbrott, borde arresteringen ske vid Haga, där konungen fortfarande var boende; emellertid finge inga samtal i ämnet äga rum, men väl ömsesidigt lämnas underrättelse om allt, som i något af hvad öfverenskommet var kunde fordra ändring.»[1]

Den 7 mars klockan mellan 7 och 8 på morgonen kom grefve H. Hamilton vid lifregementets husarer till mig med bref från öfverstelöjtnant G. Adlersparre, jämte ett inneliggande till general Adlercreutz, hvari han underrättade oss om värmländska fördelningens af västra arméen uppbrott och lämnade oss hvardera ett exemplar af sin proklamation.[2] En sådan skulle jämväl af grefve Hamilton föras till Åland. Jag, som fann vådligt att låta Hamilton fara till Åland, anmodade J. P. Lefrén, tjänstgörande adjutant hos general Tibell, att skaffa sig permission att resa

---

[1] Jfr Trolle-Wachtmeisters Anteckningar I: 157, 158 rörande samtal mellan Adlercreutz och antecknarens fader, riksdrotset, som genom Henning Wrangel fått underrättelse, att Adlercreutz vore vidtalad.

[2] Jfr Hamiltons berättelse, tr. i Adlersparres 1809 års revolution. I: 46, II: 41. Adlercreutz ville ej mottaga honom, ännu mindre gifva något skriftligt löfte att biträda Adlersparres företag.

till Åland, och han reste med den släde, jag genast vid Hamiltons ankomst lät beställa, att skjutsa till Enstads gästgifvaregård klockan 4 e. m. Hamilton, sedan vi ätit middag, färdades med mig i åkareslàde, sedan Lefrén afrest, till Hagalunds värdshus och därifrån med en bonde, som från Stockholm återfor till Barkarby, och sedan vidare med skjuts. Jag ville lämna min betjent, som tillika var polisbetjent, i den tron, att grefve Hamilton rest till Enstad.... Det lyckades. Polisen, som af honom fått underrättelse om Hamiltons ankomst till staden och afresa till Enstad, lämnade i sin ordning rapport därom, hvilket medförde en order från general Tibell till general Döbeln att låta gripa grefve Hamilton och skicka honom under bevakning till Stockholm.»

»Emellertid anmodade jag klockan 10 på f. m. öfverste Gyllenstorm att gå till statssekreteraren Lagerbring med det bref, jag bekommit från Adlersparre genom Hamilton, att uppläsa det jämte inneliggande proklamation för honom och sedan lämna det till mig åter. Klockan 11 fick jag det tillbaka. Klockan 12 lämnade kungl. sekreteraren Hans Järta riksdrotset grefve Wachtmeister del af dessa handlingar och klockan 4 e. m. samma jämväl till presidenten i statskontoret Lagerheim, hvarefter på kvällen, sedan jag kommit hem från Hagalund, Järta lämnade mig handlingarna tillbaka, som genast uppbrändes.[1] Sent på aftonen lämnade jag Adlercreutz sitt bref och underrättade honom, att jag i anledning af den erhållna underrättelsen låtit till mig följande afton kalla dem som förenat sig för att arrestera konungen; att en skvadron af lifregementets dragoner skulle följa oss till Haga, samt att han genast, då konungen blifvit tagen och afförd till Vaxholmen, skulle blifva underrättad.»

»Följande dagen öfverenskoms med lifregementets dragoners officerare därom, att en skvadron skulle hafva sadladt vid elfvatiden på aftonen, men icke rycka ut, förr än

[1] Enligt Järtas berättelse hade Tersmeden jämte Lagerheim fått del af handlingarna. Däremot nämnes i hans berättelse icke riksdrotset såsom invigd i hemligheten. Enligt H. G. Trolle-Wachtmeisters Ant. (I: 168) var det Adlercreutz, som d. 8 mars på morgonen upplyste honom (Tr.-W. d. y.) om nyheten.

underrättelse kom genom löjtnant Trafvenfelt, att färden till Haga vore anträdd.»

»Onsdags afton d. 8 mars klockan efter 10 voro några och tjugu personer samlade hos mig för att efter 11 följas åt till Haga. Men klockan 1/211 kom tjänstgörande kammarherren hos konungen baron Claes Rålamb in, passerade rummen och sade mig i förbigående orden: »Han är i hamn och häl efter mig»[1] — sprang ned, kastade sig på sin häst och red i sporrsträck till slottet. De församlade ville veta, hvad detta kunde betyda. Jag sade dem, att om konungen själf skulle komma upp till mig nu, behöfde vi icke begifva oss till Haga, men att han troligen endast kom in till staden och slottet. Om emellertid något rörande vårt förehafvande kommit till hans kunskap, vore det icke klokt att förblifva här samlade. Jag anmodade därför samtliga att åtskiljas och åter samlas på Arsenalsgården vid Dramatiska teatern åt sjösidan klockan efter 12. Där kunde de två à tre, promenerande på bron och öfver Blasieholmstorget, utan att väcka något uppseende alltid vara till hands att förenade följas åt till Haga, om konungen endast en kortare stund förblef i staden. Därmed voro alla belåtna och gingo, utom Hans Järta, som blef kvar hos mig. Järta tog ned från bokhyllan 'Bacchi tempel' och läste däri högt.»

»Klockan 3/411 kom konungen ridande, åtföljd af de vakthafvande officerarna, öfver Gustaf Adolfs torg och red upp till slottet. Klockan nära 12 kom en dragonordonnans upp till mig och lämnade ett visitkort från ryttmästaren vid lifregementets dragonkår Jakob Engeström, på hvilket med blyerts fanns skrifvet: Det blir arrestering. Jag har hört Melin befalla Berger att skaffa hyrvagnar. Förre polismästaren Liljensparre är på slottet.»[2]

[1] Enligt en (ännu otryckt) berättelse om revolutionen af J. C. v. Schoting (då lifpage hos konungen och kavalleriofficer, slutl. öfverste för skånska dragonregementet) hade Rålamb, färdig att återresa till staden från Haga, där han besökt sin fader — för tillfället var han icke själf vakthafvande — på stallgården hört, att order gifvits om den brådstörtade inresan, och anat att någon fara hotade. Schotings anteckningar, som äro upplysande för stämningen inom hofvet och konungens närmaste omgifning, äro benäget meddelade af hans dotterson, doc. C. af Petersens.

[2] Melin var tjänstgörande generaladjutant och Berger hans adjutant. — I Schotings anteckningar berättas, antagligen efter Cederströms egen

»Sedan ordonnansen var bortskickad, uppläste jag skriften på visitkortet och tände därpå eld på det samt kastade det i kakelugnen; när jag vände mig om, var Järta försvunnen. — Det förundrade mig, att han skulle vara så rädd för att bli gripen; men jag satte mig emellertid att fortsätta läsningen af Bacchi Tempel, där Järta blef afbruten genom ordonnansens ankomst.»

»Innan kl. ½11 kom Järta tillbaka. Vid inträdet slängde han sin hatt ifrån sig till ett hörn af rummet och satte sig bredvid mig. Jag frågade: Hvar har du varit? Din hastiga bortgång förundrade mig!»

»Han såg upprymd och i hög grad genialisk ut och sade: »Då du uppläst Engeströms underrättelse, sprang jag till Lagerbring, sade betjenten att gå in till statssekreteraren och säga honom, att kungl. sekreteraren Järta i ögonblicket ville tala vid honom. Betjenten sade, att statssekreteraren lagt sig. Jag svarade: Då får han stiga upp. Gå du genast in och säg honom att kungl. sekreteraren Järta vill i ögonblicket tala vid honom; lyder du icke, är du olycklig! Hör du? Betjenten mätte mig från hufvud till fot med förvånad blick, men på mitt yttrande: Skynda dig, eller får du ångra dig! — gick han in. Genom dörren såg jag Adlercreutz inne hos Lagerbring, som strax kom ut. Sedan betjenten på grund af ett tecken från mig blifvit af Lagerbring utvisad, sade jag honom: Herr Statssekreterare! Det blir arrestering i natt; den förste som blir arresterad, är baron J. Cederström. Jag har kommit hit för att säga Er, att jag är hans advokat. Det bref, han förliden gårdag erhöll från Adlersparre om västra arméens uppbrott emot Stockholm, uppläste öfverste Gyllenstorm för Er kl. 10 på f. m. Jag uppläste det kl. 12 middagstiden för riksdrotset grefve Wachtmeister och kl. 4 på e. m. för presidenten i statskontoret Lagerheim. Underrättelsen har varit Eder meddelad för 1½ dygn sedan, utan att Ni därom underrättat konungen. Det blir alltså Ni och inte han, som mister hufvudet. God natt, Herr Stats-

uppgift, att denne, sedan de öfriga aflägsnat sig, haft besök af en »person med utseende af en polisbetjent, hvilken gjorde sig förevändning att fråga efter någon som bodde i huset. Då han fann Cederström ensam, aflägsnade han sig.»

sekreterare! — hvarpå jag skyndsammeligen begaf mig i dörren.»

»Herr Kungl. Sekreterare! ropade Lagerbring, får j tala några ord! — I dörren svarade jag: Jag är Ced ströms advokat! — sprang ut för trapporna och till för hvalfvet närmast Brinken, på Stadssmedjegatan, tog af m hatten och tittade åt Brinken. Icke 15 minuter förgin innan Lagerbring i kappa och värja med chapeau bas und armen, helt ensam i starkaste språng begaf sig till slott Och ser du, nu vill jag se, om det blir någon arrestering af

»En hyrvagn var redan anländ till hörnet af open källaren snedt emot min port».[1]

* *
*

Anteckningarna sluta här, just i ögonblicket af de högsta dramatiska spänning. Kändt är, hvad som föran ledde konungens plötsliga uppträdande i sin hufvudsta natten mellan d. 8 och 9 mars och den nattliga konselj som då hölls på Stockholms slott. Öfverste Rodais och den alltid lojale gamle krigaren och diplomaten Stedingk, som skyndat att hos konungen anmäla ryktet om västra arméens antågande och därigenom föranledt hela uppträdet, lönades illa för sitt nit. Sedan det lyckats andra — säkerligen var Lagerbring bland dem — att öfvertyga den föga skarpsynte monarken att ryktet var falskt, fick Rodais gå i arrest, och Stedingk mottog förklaringen om konungens onåd. Ransakningar och vittnesförhör ägde rum följande dagar, men utan resultat.

Konungens arrestering var emellertid genom hans brådstörtade färd till Stockholm sent på aftonen d. 8 mars förekommen; och de män, som då varit församlade hos Jakob Cederström, voro *icke* desamma, som den ödesdigra 13 mars afgjorde Sveriges och Vasaättens öde.

[1] I den berättelse af Järta, som finnes tryckt i Hist. tidskrift 1894, är denna episod helt knapphändigt berättad och samtalet med Lagerbring, såsom det synes, afsiktligt uteslutet. Med ofvanstående uppgifter kan däremot lätt förenas det referat af Järtas berättelse (i en annan handskrift) som finnes infördt i De Geers Minnesteckning öfver Järta (s. 20). Jfr Hist. tidskr. 1894, s. 341: Adlersp. 1809 års revolution II: 60, 176. (Pantzarhjelms berättelse).

Hvarken Adlercreutz, Silfversparre eller v. Greiff — en tre, som handgripligen verkställde arresteringen — tillhörde den Cederströmska klubben. Den förstnämnde var dock, såsom vi sett, af Cederström vidtalad att i afgörandets stund ingripa; men de båda sistnämnda visste, om man får tro deras egna berättelser, icke hvad som förestod. Greiff var anmodad att infinna sig på slottet genom öfverstelöjtnant Suremain. De unga officerare, som i Adlercreutz' följe inträngde i konungens rum, tillhörde med få undantag kretsen af hans adjutanter eller voro af honom för tillfället samlade. Då han i den tidiga morgonstunden d. 13 mars vidtog sina dispositioner, försummade han emellertid icke att sända Jakob Cederström en hälsning med anmodan att infinna sig i pelarsalen på slottet längre fram på morgonen — en anmodan, som antagligen villigt efterkoms. Att en så stor samling af officerare kunde äga rum i konungaborgen, berodde på att den sedvanliga »måndagsparaden», till hvilken i staden vistande generalspersoner och stabsofficerare en gång för alla voro befallda att från slottet åtfölja konungen, icke blifvit afsagd. Man hade fått annat att tänka på än parader!

Cederström befann sig under det afgörande ögonblicket i händelsernas omedelbara närhet. Men hans berättelse förmäler, såsom sagdt, intet om den 13 mars, lika litet som om de närmast föregående dagarnas tilldragelser. I någon mån upplyses dock hans förhållande på själfva revolutionsdagen genom samtidas anteckningar, samt genom en och annan af honom själf nedskrifven anmärkning till andras skrifter.

Hans roll var — och måste på grund af hans ofärdighet vara — den passive iakttagarens. Han befann sig sålunda, jämte ett stort antal andra officerare, i den s. k. pelarsalen, belägen i följd med de entresolerade smårum, hvarest konungens arrestering ägde rum. Från pelarsalen bevittnade han, berättar en samtida,[1] konungens försök att undkomma: genom de öppna dörrarna såg han huru konungen sprang genom nedre galleriet, och kände bittert sin oförmåga att med sina kryckor hinna honom. — Sedan

[1] Den ofvannämnde Schoting, som citerar Cederström själf som sagesman.

Greiff lyckats gripa konungen och han var införd i »hvita rummet», synes Cederström hafva inställt sig där, jämte åtskilliga andra, som nitälskade för en omsorgsfullare bevakning än den som ägnats den kunglige fången af grefve Ugglas och general Strömfelt. Obehagliga uppträden skola där hafva förefallit: konungen, som satt handfallen och sjuk, besvärad af kräkningar, skall hafva blifvit behandlad med en stötande vanvördnad, och några af hans forna motståndare sägas hafva skymfat den fallna storheten. Bland dem, som på det allra råaste sätt skulle hafva förgått sig, har särskildt nämnts Jakob Cederström.

Upphofsmannen till denna sistnämnda beskyllning torde hafva varit Crusenstolpe, genom uppsatsen »Nya facta eller ett ögonvittnes anteckningar om revolutionen i Sverige», införd i samlingsverket »Portefeuille», Bd. III, 1842. Det icke namngifna »ögonvittnet», som, i förbigående sagdt, synes hafva varit allestädes närvarande, förekommer i en 1859 utgifven anonym skrift af Crusenstolpe, »Revolutionen d. 13 mars 1809. Åsyna vittnens hågkomster», som är ett uppkok på den nyssnämnda, under beteckningen »Tertins interveniens». Man behöfver icke vara synnerligen förtrogen med den tillgängliga litteraturen i ämnet, för att finna, att båda dessa skrifter äro ett fabrikat af Crusenstolpe, utgörande en sammanarbetning af de tryckta berättelserna och gängse hörsagor, gjord med hans vanliga talang och likgiltighet för historisk sanning. I ingen af oss känd *verklig* samtida berättelse förekommer emellertid beskyllningen mot Cederström.

Crusenstolpe låter det »åsyna vittnet» från början uttrycka sin ringaktning för Jakob Cederström,[1] hvilken skildras såsom en exalterad fanatiker, intagen af ursinnigt personligt hat till den olycklige monarken. Under uppträdet i hvita rummet skulle Cederström hafva uppfört sig »pöbelaktigt» och »oanständigt», och förgått sig ända därhän, att han på konungens bön att lossa hans hårdt tillknutna halsduk, svarat: »Det skall tusan djäflar göra. Spy så mycket du vill, din rackare!»[2]

---

[1] Anf. st. s. 148, 161. Förf. låter äfven Adlercreutz uttala sig ringaktande om Cederström.

[2] Portefeuille III: 162, 171, 172; Revolutionen d. 13 mars 1809, s. 77.

Yttrandet skulle, om det blifvit fälldt, hafva röjt en oförlåtlig råhet och hjärtlöshet; och på inre kriterier skulle man, med kännedom om det ridderliga i Cederströms karakter, kunna anse det omöjligt i hans mun, huru ifrig han än varit att åstadkomma konungens arrestering. Med all sin häftighet var han för mycket af en »preux chevalier», för att vilja håna olyckan. Men äfven andra skäl finnas för vederläggning af denna smädliga berättelse; och det torde icke sakna sitt allmänna intresse att med ledning af samtida källor söka utreda, huru det verkligen tillgick under de dystra förmiddagstimmarna på Stockholms slott d. 13 mars 1809.[1]

Att den fångne konungen ej behandlats med den vördnad, som honom tillkom, medan han, utmattad efter sinnesrörelsen och plågad af kroppsligt illabefinnande, satt i en länstol i »hvita rummet», är intygadt genom mångas sammanstämmande vittnesbörd, ehuru den skildring af uppträdet, som först syntes i tryck, torde hafva varit öfverdrifven och osannfärdig. Den finnes införd i en berättelse, som under kanslipresidenten v. Ehrenheims namn finnes tryckt i Adlersparres »Handlingar»[2]; och såsom sagesman nämnes hofkansleren Zibet. Han fann, heter det, det rum, hvari konungen vistades, i oordning, drottningens toilett midt på golfvet, konungen sittande afbleknad och matt i en länstol med hatten på hufvudet, »häftigt ansatt af uppkastning samt blodig på handen och rockskörtet». Rummet var fullt af »militära och civila personer, som promenerade

---

[1] Crusenstolpe hade, såsom redaktör af den regeringsvänliga tidningen Fäderneslandet, i uppsatsen »1809 års män» (1832, n:o 180) prisat Cederströms hållning med afseende på den andel, honom tillkom i revolutionen. Han hade, heter det där, i motsats till Adlersparre aldrig »bröstat sig» däröfver: hans förfarande såsom offentlig person hade utmärkt sig genom öppenhet och flärdfrihet o. s. v. Anledningen till Crusenstolpes förändrade uppfattning torde dels vara att söka i hans förändrade ställning öfverhufvud, hvilken gjorde honom fientligt stämd mot Karl XIV Johans vänner, dels i personliga förhållanden. Familjetraditionen i Cederströmska släkten berättar om en häftig ordväxling mellan J. Cederström och Crusenstolpe, som slutat med att denne i yttersta förbittring och under hotelser om hämnd aflägsnat sig från Cederströms bostad. Han höll ord; och hans ärerörigа beskyllning har gått igen i litteraturen, ej blott i hans egen roman »Morianen» och den tyske författaren Mügges historiska roman »Erik Randal», utan ock i — Anreps »Svenska adelns ättartaflor!»

[2] III: 156 o. f. På goda grunder har hela berättelsen stämplats såsom understucken. Se Montgomery, Anm. vid Handl. rör. Sveriges äldre, nyare och nyaste historia. Afd. 2, s. 25 o. f.

af och an, sluskigt klädda i syrtuter och kastade sig vårdslöst i stolarna»; bland dem funnos åtskilliga af oppositionsmännen från 1800 års riksdag, som afsagt sig adelskapet. Zibet, som under sin vistelse i detta rummet sökt lindra konungens obehag genom att råda honom att begagna friskt vatten, skulle sedan hafva förmått general Adlercreutz att bortvisa alla obehöriga personer.

I en efterlämnad anteckning har Cederström på det bestämdaste förnekat sanningen af denna Zibets föregifna skildring, hvars trovärdighet för öfrigt icke ökas genom beskaffenheten af det aktstycke, hvari den finnes införd. Ingenting, säger Cederström, var i oordning i det rum, där konungen bevakades. »Zibet kom in, klädd uti en smutsbrun frack, ställde sig midt för konungen, men på min tillsägelse att han där icke var på sin plats, aflägsnade han sig genast, utan att yttra ett enda ord». Adlercreutz var, sedan bevakningen blifvit ordnad och konungen blifvit införd i rummet, icke där, förr än sent på kvällen, då han följde konungen ned till vagnen, hvari han affördes till Drottningholm.»[1]

De uppträden, som föreföllo, torde emellertid hafva varit stötande nog. Om, såsom Greiff berättar, några af de sammansvurna genom »grimaser» visade konungen sitt förakt och förbittrade honom genom att sätta på hattarna,[2] så lärer ej heller den kunglige fångens beteende hafva varit ägnadt att stäfja dylika utbrott af den upprörda sinnesstämningen. En officer, som stått utanför sammansvärjningen, var d. v. kaptenen, sedan generallöjtnanten Akrell.

[1] I sammanhang härmed beriktigar Cederström den i en annan berättelse, införd i samma samling (Bd III: 82), förekommande, ofta upprepade anekdoten att konungen vägrat att dricka vatten, hvarpå Adlercreutz utropat: »E. M:t lärer tro sig vara omgifven af mördare!» och drack så ur glaset. »Behöfde Adlercreutz, säger Cederström, låna af öfverstelöjtnant Suremain förtjänsten af att, då konungen var sjuk, skaffa honom ett glas vatten? Då konungen sköt det häftigt ifrån sig utan att säga ett ord, drack han ut hälften och lämnade åter glaset till konungen, som då tog emot och drack ur det.»

[2] Greiffska papperen, s. 27. Anmärkas bör, att Greiff om Jakob Cederströms äldre broder frih. Ulrik Cederström, som säges hafva varit »en besynnerlig personnage» och som ej lärer gjort släkten någon heder, berättar, att han flera gånger visat sig hos den arresterade konungen med oskickliga åtbörder (s. 5). Möjligen kan denna omständighet hafva föranledt Crusenstolpes uttalande om Jakob Cederström. Den afsiktliga förväxlingen låg nära till hands.

Han blef beordrad att tillsammans med löjtnant Gripenwald — känd för sin delaktighet i planen mot Gustaf IV Adolfs lif på Åland — bevaka konungen revolutionsdagen. »Vår första vakt, säger Akrell,[1] utmärkte sig genast med retsamma frågor af Gustaf Adolf och opassande, ohyfsade svar af Gripenwald, och slutligen med yttranden och beteende, som hos den förre visade ej endast slöhet, utan rent af rubbning i förståndet.»

Bland de objudna gästerna voro tvenne, genom hvilkas närvaro konungen särskildt lärer funnit sig sårad: oppositionsmännen från riksdagen 1800, kaptenen Claesson (förut Cederström) och stallmästaren Schultz (förut Schulzenheim). Den sistnämnde hade äfven, såsom bekant är, varit verksam vid förhindrandet af konungens flykt. En väl underrättad iakttagare, som med bedröfvelse bevittnade tilldragelserna d. 13 mars, öfverceremonimästaren v. Hauswolff, har i ett otryckt bref,[2] som skildrar denna dags uppträden, äfven bestyrkt detta; men på samma gång afgifvit ett vittnesmål i frågan om konungens och Jakob Cederströms förhållande, som bör tillmätas en helt annan vikt än Crusenstolpes obestyrkta beskyllning. Den gamle hofmannens försiktiga ord förtjäna anföras in extenso.

»Bevakningen blef efter denna scen, som man önskat kunna undvikas — Greiffs gripande af konungen — starkare. Därvid lärer litet glömska hos vederbörande varit, att de med surtouter och just ej rätt klädda infunnit sig i hans rum och kring hans person, samt att tvenne mindre behagliga personer, herr Schultz och herr Claesson, adelsmän, som i Norrköping afsade sig adelskapet, äfven voro där; och baron Jakob Cederström, som i detta krig förlorat det ena benet, var där äfven. Surtouterna etc. tillsade H. Exc. Klingspor dem att aftaga eller gå hem och kläda sig; och konungen yttrade, att om han skulle bevakas, borde det ske af verkliga officerare och ej af sådana, som ej mera vore det. Cederström har H. Maj:t varit nådig mot och befallt honom sätta sig, efter det ej kunde annat än fatiguera honom att så länge stå. Huru de andra bägge, som

[1] Minnen, I: 37.

[2] Till grefve N. Posse $^{16}/_{3}$ 1809, tillhörigt docenten C. af Petersens. Äfven Schotings ofvan citerade anteckningar omtala konungens förargelse öfver att finna Claesson och Schultz i sin närhet.

man tycker ej bort kunna komma in i slottet, när så sträng bevakning var, kommit därifrån, vet jag intet; men Cederström lärer länge varit kvar.»

Det anförda må vara nog, kanske redan för mycket, till belysning af detaljerna i detta efterspel till den afgörande katastrofen på morgonen den 13 mars. Den hade ett viktigare efterspel, som var rikets ständer förbehållet; det var uppsägandet af tro och lydnad åt Gustaf Adolf och hans ätt samt antagandet af den nya regeringsformen. »Katastrofen den 13 mars», säger den man, hvars anteckningar vi följt, »var icke slutstenen i Gustaf IV Adolfs tragedi: den inträffade först den 10 maj på rikssalen». Vid den nya grundlagens införande, så väl som för dess hållande i helgd, var Jakob Cederström ifrigt verksam.

Från början hade det för honom varit klart, att Gustaf IV Adolfs detronisering endast borde vara medel, icke ändamål. Hans anteckningar bära därom ojäfaktigt vittne, och detta länder honom till heder. Ej alla 1809 års män, äfven de som gingo försiktigare till väga än den högröstade unge krigaren, hade detta så klart för sig som han.

Sveriges politik vid tiden för Altona-kongressen 1686—1689[1]

AF

LUDVIG STAVENOW.

II.

De förhandlingar, som började i Altona på hösten 1687, framgingo icke — såsom af det föregående är klart — direkt ur Sveriges politik. Sverige deltager icke heller direkt i desamma vare sig såsom pars principalis eller mediator. Karl XI var alltför nära förbunden med hertigen och betraktade dennes sak i alltför hög grad såsom sin egen, för att han skulle kunnat erkännas såsom medlare, och detta har icke heller någonsin varit ifrågasatt. Men i allt utom namnet är Sverige en af parterna, den mäktigaste och mest fruktade, och detta förhållande gifver dess ställning under dessa förhandlingar en egendomlig prägel.

Det var just icke under gynnsamma konjunkturer i den europeiska politiken, som Altonakongressen begynte; mycket godt torde knappt någon väntat däraf. Spänningen i

---

[1] Afslutningen af de långvariga underhandlingarna i Altona och det slutliga fördragets tillkomst är författaren af flera omständigheter hindrad att skildra i denna årgång af Historisk Tidskrift. Med redaktionens benägna medgifvande kommer därföre berättelsen därom att inflyta först i en följande årgång.

Europa var sådan, att krigslågan när som helst kunde tändas. och man betraktade å ömse sidor de allmänna företeelserna med växlande stämningar af hopp och fruktan. Kejsarens växande framgångar i Ungern och den hotande jäsningen i England, som förlamade denna stats inre kraft, väckte redan stora förhoppningar hos alla Frankrikes motståndare för framtiden, men däri låg på samma gång en maning för Frankrike att icke dröja, och hotande rykten om en trippelallians mellan Frankrike, England och Danmark oroade sinnena öfverallt. Till denna motsats kom nu den icke mindre hotande och växande konflikten i norra Europa. Att framför allt förhindra ett utbrott häraf så länge som möjligt var i själfva verket hufvudmotivet hos de makter, som framdrifvit mediationstraktaternas början. För parterna var hela tillställningen väsentligen ett tillfälligt diplomatiskt medel. Sverige och hertigen af Holstein hade inlåtit sig därpå för att vrida ur händerna på Brandenburg, kejsaren m. fl. den ständiga invändningen mot en väpnad aktion, att man först måste pröfva förhandlingar i godo. Danmark väsentligen för att vinna ett uppskof till dess Frankrike ville bryta lös och dess segervana trupper skulle nedkasta alla hertigens förhoppningar. Någon tanke att gifva efter det ringaste beträffande Slesvigs restitution hade man ej å någondera sidan, och därmed syntes på förhand en lycklig lösning omöjlig, då ju en medling i godo måste förutsätta ett visst ömsesidigt tillmötesgående hos de båda parterna. Det var i alla händelser en utväg, som de politiska förhållandena manade och tvingade att pröfva, och den svenska regeringen förberedde sig också med synnerlig omsorg att sätta i scen en stor diplomatisk aktion.

Planen härtill uppgjordes i samråd med Sveriges intime allierade i holsteinska frågan, huset Lüneburg, och finnes klart uttryckt i order till Vellingk den 26 okt. — den dag, då den svenska aktionen begynner. Karl XI klargör däri sina tankar för de lüneburgska furstarne, hvilka muntligen genom Vellingk begärt förtroligt meddelande, hvari de goda tjänster, som Sverige och Lüneburg vid detta tillfälle kunde göra hertigen, skulle bestå. Dessa tjänster borde, enligt k. m:ts mening, bestå i, att de båda makternas ministrar infunno sig i Hamburg för att gemensamt råda

och stödja hertigen, att hvardera makten genom skrifvelser anhöll hos mediatorerna, att de ville verka för hertigens fullständiga restitution, hvarvid k. m:t för sin del ämnade åberopa sina traktater, hertigarne åter självfva fingo utfundera grunden för sin anhållan, vidare att båda makterna samt hertigen af Holstein genom bref vände sig till Frankrike, England och generalstaterna såsom garanter af hertigens rätt och anhöllo om fullgörandet af denna garanti, samt till sist att Sverige och Lüneburg med allvarsamma deklarationer vände sig direkt till konungen af Danmark. K. m:t meddelade till ytterligare upplysning afskrifter af de bref och förklaringar, som svenska regeringen samma dag lät afgå i dessa syften. Längre — förklarade Karl XI — kan man icke gå, så länge hertigen af Holstein och konungen af Danmark stå in terminis tractandi; men för den händelsen, att traktaterna aflupo fåfängt, vill k. m:t göra concert med huset Lüneburg, liksom k. m:t i sådant fall förmodar närmare biträde af kejsaren och Brandenburg, sedan de väl försökt amicabilia officia.

Icke utan intresse, såsom ytterligare belysande Karl XI:s diplomati vid Altonaförhandlingarnas början, är hans hållning till ett projekt, som genom lüneburgska hertigarne frambars till honom, och som synes såsom ett försök af Frankrike att begagna den holsteinska frågan till att vinna garanti af stilleståndsfördraget i Regensburg. Angående uppslaget till detta projekt, som kanske afsåg en omkastning af Frankrikes nordiska politik, har jag mig intet bekant. Men i privat bref af Vellingk till Bengt Oxenstjerna den 1 sept.[1] omtalar han, att man ifrigt väntade honom i Hannover, emedan Frankrike förklarat sig icke längre kunna åse kejsarens framgångar med indifferens och måste gripa till vapen, om det ej kan vinna säker garanti för stilleståndets bevarande. En sådan garanti önskade Frankrike ifrigt förvärfva utaf några ansenliga makter i Tyskland, och i Hannover trodde man, att om Sverige och Lüneburg erbjödo en dylik garanti, Frankrike möjligen skulle förmås tvinga Danmark att restituera Slesvig och själft återge Zweibrücken. Hertigen af Hannover erbjöd sig, att,

[1] Original bilagdt Vellingks bref till K. M:t.

om k. m:t gillade förslaget, liksom af sig själf bringa det på tal med Frankrike och antyda för detsamma, att han åtoge sig förmå Sverige till en dylik garanti. På denna invit var Karl XI icke med. Han förklarade det mycket betänkligt att förbinda sig till något sådant partikulärt verk, så länge limit-traktaten och hvad som fordrades till stillestandets fullbordan ej var afgjordt och intet slutligt resolveradt af hela riket. Han ville icke söndra sig från kejsaren och riket och fann ej heller anständigt att med slik garanti bekräfta hvad som skett och dagligen skedde mot hans egna rättigheter. Han förmodade, att ej heller hertigarne skulle inlåta sig på ett dylikt verk.[1]

Den inbjudning, som Karl XI således fått att vinna Frankrikes medverkan till sitt ifrigt åtrådda mål, blott mot någon uppoffring af sin hittills förda allmänna politik och af den intima samverkan med kejsaren, förkastade Karl XI bestämdt, och detta torde visa, att, ehuru holsteinska verket af honom fattades såsom den svenska politikens hufvuduppgift, han dock ingalunda var beredd att för densamma skifta sin allmänna politiska ståndpunkt. Det tal om komplett egoism, som utländska historieskrifvare ständigt föra om den svenska politiken denna tid,[2] är icke berättigadt i högre grad än om andra samtida regeringar. Karl XI:s inflytande hindrade visserligen icke de lüneburgska furstarne att mot subsidier för en kort tid gifva Frankrike den önskade garantien, men den holsteinska frågan berördes icke häraf. De lüneburgska ministrarne arbeta i det följande troget sida vid sida med Sveriges och hertigens.

Den operationsplan, som Karl XI uppställt för sin politik och meddelat i bref till hertigarne af Lüneburg, blef i detalj fullföljd. Till svenskt sändebud i Altona var redan på sommaren Vellingk designerad, men hans instruktion var icke färdig förrän i slutet af okt.[3] I denna instruktion ålade k. m:t Vellingk att såsom Sveriges sändebud, dock utan karakter,[4] närvara vid förhandlingarna i Altona, så

---

[1] K. M:t till Vellingk 26 okt.
[2] Senast Fester, a. a.
[3] K. M:t till Vellingk 29 juni. Instruktionen, dat. 26 okt., finns i original bland K. M:ts bref till Vellingk 1687—1689.
[4] På hertigens af Holstein anhållan fick dock Vellingk d. 17 dec. kreditiv såsom e. o. envoyé.

ofta han fann lämpligt. Legitimationsgrunden för Vellingks rätt att närvara vore dels de nordiska fredssluten i Roskilde och Köpenhamn, bekräftade i Lund, i hvilka den holsteinska saken, hvarom tvistades, utgjorde en af de viktigaste artiklarne, dels Sveriges garanti af hertigens rätt. Från båda dessa synpunkter var k. m:t hertigens medintressent och fordrade i denna egenskap kommunikation af hvad som förefaller och att hvad som Vellingk på k. m:ts vägnar andrager tages i behörig konsideration. Vellingk kan dessutom mot kejsarens och Brandenburgs ministrar åberopa, att en sådan kommunikation och samverkan är förutsatt i Sveriges fördrag med dessa makter. Beträffande själfva saken eller uppgiften för Vellingks beskickning är instruktionen tills vidare mycket kort, men klar. Vellingk skall samverka med de holsteinska och lüneburgska ministrarne på allt görligt sätt, dock så att deduktionerna i själfva kontroversen mellan Danmark och hertigen må förnämligast ankomma på de holsteinska ministrarne. Vellingk understödjer vidare hertigen med att, när det finnes lämpligt, upprepa k. m:ts fordran på hans fulla restitution. I denna inbegriper k. m:t äfven satisfaktion; men det tillkommer närmast hertigen att specificera denna senare fordran. Beträffande öfriga speciella punkter i de invecklade striderna mellan konungen och hertigen, må Vellingk skaffa sig underrättelse af hertigens ministrar och understödja dem efter görlighet och bästa insikt.

Det är klart, att en sådan ställning, som Sverige intog vid Altonaförhandlingarna, egentligen var af en sorts iakttagande och pådrifvande art. Genom Sveriges makt och kända intressegemenskap med hertigen och äfven genom det förtroende Vellingk visste att skaffa sig personligen hos både den holsteinska och de lüneburgska hertigarne, kom han emellertid att intaga ett synnerligen framstående rum vid mediationsakten. Alla deklarationer, svaromål m. m., som utgingo ur holsteinska kansliet debatterades och granskades noga i samråd med Vellingk och de lüneburgska ministrarne, innan de öfverlämnades till medlarne. Det svenska sändebudet tillsammans med de holsteinska och lüneburgska utgjorde så att säga ett råd, som bestämde den ena partens aktioner i de till formen rent holsteinsk-danska fredsunder-

handlingarna. Vellingk bildade därjämte i viss mån medelpunkten i de lifliga privata förhandlingar, som löpte vid sidan af de officiella, och alstrade ständigt uppdykande lösningsprojekt och ansatser till nya utvägar.

I öfverensstämmelse med Karl XI:s plan skulle de medlande makterna bearbetas att förfäkta hertigens och Sveriges sak. I Wien var grefve Gabriel Oxenstjerna redan länge verksam i detta syfte och hade enligt order under utarbetandet af instruktion för de kejserliga kommissarierna inlämnat en promemoria, där han redogjorde för hertigens fordringar och såsom bevis för deras rättmätighet uppräknade och kommenterade alla traktater och öfverenskommelser, som bildade rättsgrunden för hertigens ställning.[1] I den kejserliga instruktionen ålades äfven kommissarierna att verka för hertigens fulla restitution och därtill söka förmå de öfriga medlarne. En kopia[2] häraf lämnades på begäran Oxenstjerna för att styrka det kejserliga hofvets uppriktiga nit för Sverige och hertigen af Holstein. Ytterligare öfvertygades Karl XI härom, då han den 26 okt. affärdade ett bref direkt till kejsaren, hvari han framlade sin uppfattning af den holsteinska frågan och formligen anhöll om kejsarens stöd och medverkan till de nordiska fredsslutens upprätthållande. När Oxenstjerna öfverlämnade detta bref till kejsar Leopold, försäkrade denne själf, att han såsom hittills skulle åtaga sig hertigens sak och att han gifvit sina ministrar i Altona befallning att med all flit arbeta därpå.[3] Ytterligare förnyades denna förklaring i kejsarens direkta svar till Karl XI, i hvilket han äfven uttalade sin förhoppning, att K. M. skulle fortsätta att samarbeta med kejsaren till detta mål.[4] På kejsarens hållning kunde efter dessa upprepade uttalanden icke vara något tvifvel, och Karl XI kände sig äfven lugnad från detta håll.

Mer tvifvelaktig var de båda kurfurstarnes hållning. Båda uppvaktades med liknande skrifvelser som kejsaren.[5] Kurfursten af Sachsen misstänktes gynna Danmark, men hans inflytande på förhandlingarna var mycket ringa. Syn-

[1] Oxenstjernas promemoria bilagd hans bref till K. M. 2 Okt.
[2] Bil. till Oxenstjernas bref 20 Okt.
[3] G. Oxenstjerna till K. M. 27 Nov.
[4] Kejsar Leopold till Karl XI 21/31 jan. 1688.
[5] Utr. Reg. 26 okt. 1687.

nerligen viktig däremot var Brandenburgs politik. Kurfursten hade upprepade gånger förklarat, att han vid den kommande mediationen skulle i möjligaste måtto arbeta för hertigens restitution, och dessa förklaringar förnyades nu. Det brandenburgska sändebudet i Stockholm berättade äfven i dec., att kurfursten både genom bref och muntligen genom sina ministrar föreställt konungen af Danmark nödvändigheten att ge efter och varnat för den fara, som hotade från Sverige. Kurfursten synes äfven denna tid allvarligt hafva fruktat ett anfall mot Danmark från Sveriges sida, ehuru Danmark sökte betaga honom all dylik fruktan. Karl XI blef åtminstone öfvertygad om kurfurstens uppriktighet och befallde Vellingk att vara särskildt förtrogen med den brandenburgska ministern.[1] Icke utan betydelse för förhållandet till Brandenburg blef, att Graffenthall strax före Altona-förhandlingarnas början lämnade sin plats i Berlin. Öfverste Macklier, som först i början af 1688 kom för att ersätta honom, synes hafva varit föga vuxen den viktiga posten.[2]

Till Karl XI:s förberedelser för den kommande kongressen hörde äfven till sist att direkt vända sig till Danmark och ändtligen tala ut sin mening till denna makt. Förhållandet till Danmark hade under de gångna åren varit allt utom vänligt, men de båda rikena stodo ännu i vänskapsallians (från 1679) och skarpa förklaringar i den holsteinska frågan hade undvikits. I smärre och ständiga konflikter om tullpålagor, postväsen m. m. tog dock den fientliga stämningen sitt utbrott. I det memorial, som svenska sändebudet Leijonclo på Karl XI:s befallning den 1 nov. öfverlämnade, begärde Karl XI nu formligen, att konungen af Danmark behagade återställa hertigen »i det tillstånd och villkor, som nordiske fredspacterne honom tillägna». Han framhöll det intresse och den rätt, som Sverige ägde i denna sak just i följd af fredsfördragen och uttalade den förhoppning, att konungen af Danmark ej måtte skatta »pacternas observans» mindre högt, emedan därpå freden mellan rikena berodde.[3] Ehuru denna förklaring innebar ett förtäckt hot, var den dock

[1] K. M. till Vellingk 17 o. 21 dec.
[2] Mackliers instruktion af 12 nov. 1687 i Utr. Reg.
[3] Memorialet i Utr. Reg. 26 Okt.; Leijonclo till K. M. 11 Nov.

mycket moderat affattad och hade tydligen, om den af Danmark åtlydts, befriat detsamma från besvärliga satisfaktionsfordringar. På den svenska förklaringen svarade emellertid konung Kristian genom sin envoyé i Stockholm, att han vore benägen att facilitera de förestående traktaterna med hertigen, »så vidt dess stats säkerhet vill tillåta». Han bestred emellertid, att detta rörde Sverige och de nordiska pakterna, eftersom det var nogsamt bekant, att han haft fullt fog till sitt förfarande mot hertigen genom dennes skadliga och fördragsvidriga gärningar; dessutom vore i fördraget i Lund stadgadt, att Sverige och Danmark icke skulle inblanda sig i hvarandras inre domestika ärenden, och under dessa domestika ärenden hade Karl XI:s egen ambassadör i Lund uttryckligen förklarat, att den holsteinska frågan skulle förstås, hvilket man kunde bevisa genom det protokoll, som på dansk sida förts i Lund. Konung Kristian ville ej störa freden med Sverige; skulle den lida anstöt genom holsteinska frågan, borde det ej tillskrifvas honom, som endast följt hvad såväl naturlig rätt som folkrätt tillläter hvarje potentat göra till sin egen säkerhet.[1] Detta försök att undanröja Sverige dess rättsliga grund för inblandning i den holsteinska tvisten, hvilket redan förut framträdt, kunde Karl XI icke lämna obemött. Ett nytt memorial lämnades af Leijonclo i skarpare ton än det förra, hvari den svenska regeringen tillbakakastade de beskyllningar, som gjorts hertigen af Holstein, såsom obefogade. Beträffande underhandlingarna i Lund hade Sveriges ambassadör aldrig lofvat, hvad de danska statsmännen påstodo. Danmark hade visserligen framkommit med fordran, att den holsteinska frågan skulle erkännas såsom domestik, men detta hade från svensk sida tillbakavisats. K. M. kunde dessutom icke gent emot de officiella traktaterna erkänna ensidiga påståenden i danska protokoll, hvilka fullkomligen vederlades af svenska akter. Sverige måste vidhålla sin fordran, och skulden för fredsbrott drabbade Danmark.[2] För att ytterligare bevisa rättmätigheten af Sveriges ståndpunkt

[1] Det danska memorialet, inlämnadt af e. o. envoyéen Christian Stockflet 29 nov. bland danska beskickningens i Stockholm memorial och noter.
[2] Memorial i Utr. Reg. 10 dec., inlämnadt af Leijonclo 17 dec. enligt Leijonclos bref till K. M. 19 dec.

utarbetades i svenska kansliet vidlyftiga »remarker» och »annotationer» till det danska memorialet,[1] hvilka sändes till privat kännedom till Leijonclo, Vellingk och öfriga svenska sändebud i Tyskland, England och Frankrike för att därmed kunna bemöta de danska påståendena i denna rättstvist, som synes hafva utkämpats vid alla hof, där svenska och danska diplomater sökte motarbeta hvarandra. På Sveriges sista förklaring följde icke något skriftligt svar. Reventlow förklarade endast för Leijonclo, att danska sändebudet fått befallning att muntligen bedja K. M. disponera hertigen af Holstein till moderation, liksom konungen af Danmark å sin sida ej skulle underlåta att påskina all facilitet.[2] Härmed afstannade den skarpa polemiken.

I Danmark liksom på andra ställen fattades Sveriges båda noter såsom ett krigshot, men för ögonblicket fruktade Danmark ej Sverige, ehuru Karl XI genom hotande order till sin armé och flotta[3] sökt förstärka vikten af sina deklarationer, ty det ansåg Sverige icke tillräckligt rustadt och att konjunkturerna snarare vore till Danmarks fördel, så länge kejsaren var bunden af turkiska kriget och generalstaterna hotades genom sammansättningen mellan England och Frankrike. Leijonclo trodde sig märka, att »man här väl tillfredz ähr, ja gärna och önska skulle, att E. K. M. bröte löst widh desse conjuncturer». Otvifvelaktigt var äfven Danmarks uppfattning af Sveriges förmåga att genast kunna anfalla riktig, liksom af de allmänna förhållandenas innebörd, så till vida som ställningen var fördelaktigare för Danmark nu, än den lofvade blifva framdeles. Mot dessa danska resonnemang gaf Karl XI Leijonclo andra, som hvilade på en annan uppfattning. England förklarade han vara nära en revolution och vanmäktigt genom inre tvist — detta var för öfrigt det allmänna omdömet —, Frankrike upptaget af för många planer. Hos Karl XI fanns tydligen känslan af hur de allmänna konjunkturerna mer och mer ljusnade till hans förmån, och någon allvarlig tanke att gripa till svärdet hade han icke längre, innan de visserligen föga

[1] I Utr. Reg. 14 dec. Bil. till K. M:s bref till Leijonclo.
[2] Leijonclo till K. M. 7 jan. 1688.
[3] Fem regementen befalldes att vara marschfärdiga vid första order och flottan skulle göras i ordning att utlöpa första vårdag. Men väsentligen var detta anlagdt på, att ryktet härom skulle skrämma.

hoppgifvande mediationsförhandlingarna fått visa hvad de buro i skötet, och hvad diplomatien förmådde.

I Altona eller Hamburg samlades enligt öfverenskommelse i början af november de ministrar och sändebud, hvilka representerade medlare och parter. Såsom kongressförhandlingarnas främsta ledare framstod kejserliga sändebudet i de sachsiska och westfaliska kretsarna rikshofrådet Haro Burchardt, friherre v. Gödens, en äldre broder till den bekante österrikiska diplomaten vid brandenburgska hofvet Franz Heinrich von Fridag, och liksom denne en framstående förmåga.[1] Jämte honom kom rikshofrådet v. Reichenbach såsom kejsarens representant. Brandenburg företräddes af geheimerådet Paul v. Fuchs, Sachsen af geheimerådet v. Hünecke. Parterna representerades, Danmark genom geheimerådet v. Ehrenschildt och kanslern i grefskapet Oldenburg v. Breitenau, hertigen af Holstein genom geheimerådet Joachim v. Alefeld och vice kanslern von Ulcken, efter hvars snart inträffade död geheimerådet v. Wedderkop trädde i stället. Jämte dessa, som bildade medlemmarne af de officiella förhandlingarna, infann sig abbé Bidal å Frankrikes vägnar och legitimerade sig såsom e. o. envoyé hos hertigen af Holstein. Något senare, i december, anlände öfverste Vellingk å Sveriges och baron v. Görtz å Lüneburgs vägnar. In på nyåret kom äfven ett holländskt sändebud v. Hoppe. Innan Vellingk anländt, bevakades Sveriges intressen af residenten i Hamburg och e. o. envoyén hos hertigen af Holstein, Jürgen v. Brehmer. De första veckorna förnöttes med curialier och en del strider om ordalydelsen af fullmakter, pass och dylikt.

Innan de officiella förhandlingarna började, skedde från Danmarks sida genom baron von Gödens ett anbud till uppgörelse med Sverige, som tydligen visar, att man visste, att det var mellan Sverige och Danmark striden stod. Möjligen var det framkalladt af den hotande förklaring, som Leijonclo strax förut afgifvit i Köpenhamn. Gödens föreslog Brehmer liksom af sig själf att höra efter, om det ej vore möjligt att finna några vid Norges gräns belägna provinser, hvilka kunde passa K. M. såsom utbyte mot hertigdömet

[1] Se Pribram, Oesterreich und Brandenburg 1685—1686, s. 3, not 5.

Bremen, hvilket åter hertigen skulle erhålla såsom ersättning för Slesvig.[1] Denna tanke att vinna Sverige genom en ersättning i Norge afvisades naturligen af hertigen af Holstein, som väl dock fått finna sig däri, om Karl XI och Kristian V enats därom. Äfven från annat håll kom samma sondering, i det brandenburgska ministern i Stockholm, Falaiseau hos Bengt Oxenstjerna hörde sig för, om ej något förslag skulle kunna gifvas hans herre vid handen till att facilitera traktaterna. Oxenstjerna svarade, att Sverige visste intet annat expedient än hertigens fullkomliga restitution. Karl XI själf förklarade detta vara sin fullkomliga mening och befallde Vellingk söka hindra alla dylika förslags framställande.[2] Traktaterna måste hafva sin föga hoppfulla gång.

Den 2 dec. gjordes från hertigens sida början med dessa långrandiga rättsdeduktioner, deklarationer och svaromål, som hörde till tidens sätt att förhandla, då de holsteinska ministrarne till medlarne öfverlämnade hertigens postulata, affattade i 20 punkter.[3] I dessa fordrar hertigen full restitution af alla honom fråntagna besittningar, befriade för framtiden från alla kontributionsrestantier och aftvungna hypotek, fullt erkännande af sin suveränitet öfver Slesvig och riksfurstliga rätt öfver Holstein, full satisfaktion för lidna förluster ända från 1675, hvilka enligt bilagd specificerad förteckning beräknades till mer än 10 millioner rdr, därtill upphäfvandet för framtiden af den gemensamma regeringen öfver prelater och ridderskap och de gamla unionspacterna såsom en ständig källa till tvist, allt garanteradt af kejsaren samt andra makter, som ville åtaga sig sådan garanti (hvilket syftar på Sverige och Lüneburg i första rummet). Därmed hade hertigen talat och i enlighet med hvad som var att förutse intagit en ståndpunkt, från

---

[1] v. Brehmer till K. M. 22 nov. 1687.

[2] K. M. till Leijonclo o. Vellingk 14 dec.

[3] De flesta af dessa officiella akter äro tryckta i samtidigt småtryck, hvaraf en del finnes i Kungl. Bibliotekets samlingar af politiska skrifter i Slesvig-Holsteinska frågan. Några äro aftryckta i Theatrum europæum XIII, och i sammandrag hos Pufendorf, De rebus gestis Friderici Vilhelmi magni XIX m. fl. arbeten. En tämligen fullständig samling af afskrifter äfven utaf de icke tryckta akterna och förslagen m. fl. handlingar finnes i en volym akter angående underhandlingarna i Altona, samlade af M. Vellingk, i R. A.

hvilken han ej ämnade vika. Sedan medlarne förmått honom ändra en del skarpa uttryck, öfverlämnades hans postulata till den andra parten.

Det svar, som Danmark först den 5 jan. 1688 efter bearbetning både af Frankrike och Brandenburg[1] förmåddes lämna medlarne, var ännu vidlyftigare och affattadt i form af anmärkningar till hertigens 20 fordringar. Danmark förklarade däri helt enkelt, att det ämnade behålla Slesvig under titeln reunion, emedan hertigen brutit fördragen, förnekade all rätt till satisfaktion och förkastade alla förslag att ordna det ömsesidiga förhållandet på annat sätt än hittills varit brukligt beträffande Holstein. I slutet af sitt svar antydde dock konungen till medlarnes information, att han ämnade medgifva hertigen någon ersättning i grefskapen Oldenburg och Delmenhorst, hvarom sedan närmare upplysning skulle ges. Det var rent afslag på alltsamman, endast med en antydan om möjlig ersättning; huru stor nämndes icke. Tydligen var detta en första skrift, men visserligen var man så långt ifrån hvarandra som möjligt. Detta syntes desto tydligare, då inom kort en holsteinsk replik[2] följde, som punkt för punkt bestred de danska anmärkningarna utan något annat medgifvande, än att hertigen af den pretenderade satisfaktionen var villig afdraga det årliga underhåll, som hans gemål erhållit af sin broder, konungen af Danmark. Beträffande den antydda ersättningen förklarade hertigen, att intet på jorden skulle kunna förmå honom att antaga grefskapen Oldenburg och Delmenhorst »vel quoad totum vel quoad partem, pro toto vel pro parte ducatus Slesvicensis», och hertigen anropade alla rättsinniga om hjälp att vinna sin rätt.

Det såg mörkt ut för en lycklig lösning, och man diskuterade redan, om det ej vore bäst att helt enkelt bryta underhandlingen. Hertigen af Holstein torde ej haft något däremot, om blott därpå följt vapnens tillgripande. Men desto mera de medlande makterna, som framför allt ville utdraga tiden.[3] Kriget anses här in-

---

[1] Pufendorf, XIX, s. 1596 ff.

[2] Dat. 27 jan.

[3] Ett projekt, som kejsaren synes gillat, gjordes nu af lüneburgska hertigarne, hvilka föreslogo, att Danmark såsom æquivalent för Slesvig lämnade sin del af Holstein, som således fullständigt skulle komma under

evitabelt — skrifver Leijonclo från Köpenhamn den 10 febr. I Danmark rustades äfven med feberaktig ifver och dryga defensionsskatter utskrefvos. Äfven Danmarks vänner funno godt att med anledning af krigsryktena afgifva förklaringar till dess förmån. Konung Jacob lät i Stockholm sitt sändebud hos både Bengt Oxenstjerna och Karl XI själf mana till förlikning och rådde att ej spänna bågen för högt, ty Danmark torde ock finna parti »sig till styrkio». Men konung Jacobs auktoritet var ej stor och han afspisades med begäran att fullgöra Englands garanti af hertigens rätt.[1] Mer betydde, att Frankrike, som vid kongressens sammanträde syntes vilja förmana Danmark att ge efter, nu icke desto mindre förklarade, att det ej skulle tåla något angrepp mot Danmark. Bidal rådde formligen vid en audiens den 14 febr. i sin konungs namn hertigen af Holstein att antaga Danmarks bytesprojekt, ty Frankrike ägde makt att bistå sin allierade till att behålla sina »acquisitioner». Hertigen svarade »mascule», och Karl XI befallde Vellingk betyga K. M:s synnerliga nöje därmed.[2]

Ställningen syntes dess mer betänklig och förvirrad, som samtidigt ånyo öfverdrifna rykten om en traktat mellan Hannover och Frankrike spredos. Karl XI sände Vellingk till Hannover att begära förklaring. Det var endast en förnyelse för år 1688 af den garanti, som hertigen föregående höst gaf Frankrike beträffande stilleståndets upprätthållande. Hertigen förklarade för Vellingk, att hans motiv härtill endast voro behofvet af egen säkerhet och därjämte att göra sig mer necessär för kejsaren, som han ansåg försumma lüneburgska huset i jämförelse med Brandenburg. Hertigen bad själf, att K. M. ville göra remon-

---

hertigen. Härigenom blefve alla tvistefrågor dem emellan lösta, Danm. uteslutet ur riket och en god förmur för n. s. kretsen skapad. Men förslaget hade ringa utsikt, ty Danmark ville det absolut ej, Karl XI ej heller, emedan han därigenom skulle betaga sig sin rätt att tala för hertigen i framtiden, hvilken just hvilade på de fördrag, som tillagt hertigen suveränitet öfver Slesvig. Förslaget var godt i tyska rikets intresse — kanske i själfva verket äfven i danskt, men från en synpunkt, som nu ej aktades från något håll —; de båda hufvudmakterna tillfredsställde det ej. Det frambars ej heller nu annat än på omvägar genom hertigarne till Vellingk, men skulle i framtiden dyka upp igen. K. M. till Vellingk 15 febr. 1688.

[1] Leijonberg till K. M. 10 jan.; K. M. till Leijonberg 1, 4 o. 15 febr.

[2] Vellingk till K. M. 14 febr.; K. M. till Vellingk 3 mars.

strationer vid kejserliga hofvet om nödvändigheten att draga hertigarne ur Frankrikes allians genom större tillmötesgående för deras önskningar. Beträffande traktatens innehåll för öfrigt försäkrade hertigen, att han var fri att bryta med Frankrike när som helst, emedan han icke tog subsidier — hvilken försäkran väl är tvifvelaktig —, att han reserverat sig att taga andra mesures, om Frankrike oroade riket, och att Frankrike förbundit sig befordra holsteinska restitutionen och nedersachsiska kretsens garanti. Karl XI kände sig åter lugnad och gaf sitt sändebud i Wien order att tillstyrka kejsaren så mycken »deference» för huset Lüneburg som möjligt.[1]

Till Danmarks öfriga rustningar hörde äfven en plan att befästa Oldesloe, som väckte häftig oro hos nedersachsiska kretsens ständer. Rykten förmälde därjämte, att det gällde ett handstreck mot Lybeck, mot hvilken stad Danmark äfven ägde gamla pretentioner, och hvars försvarsanstalter voro i uslaste skick. Båda dessa förmodade planer framkallade en liflig verksamhet i syfte att bereda skydd; i midten af dessa underhandlingar stodo de lüneburgska furstarne. En plan att inlägga trupper i Lybeck, hvartill nedersachsiska kretsens tre förnämsta ständer, Sverige, Brandenburg och Lüneburg skulle bidraga med 3 à 400 man hvar, gillades af både kejsaren och Karl XI; äfven Brandenburg förklarade sin benägenhet därför, men ansåg det ej behöfvas förr än vid »extremiteten». Därvid torde det förblifvit, men förhandlingarna hade pågått långt in på sommaren. Oldesloes befästande väckte än större farhågor, i synnerhet som därtill anstalter började göras. Karl XI fann detta företag vara »ett mycket plausibelt och favorabelt tillfälle att sätta hela verket på en annan fot och gifva det en hel annan tour», utan att afbryta den påstående traktaten. Han befallde Vellingk sondera hertigarne af Lüneburg, om man ej å kretsens vägnar på kejsarens uppdrag kunde låta en betydande här af 15,000 man inrycka och besätta Oldesloe samt lefva af Holstein såsom kvarter. Det skulle bli ett kraftigt stöd för lycklig lösning af för-

[1] K. M. till Vellingk 18 febr., Vellingk till K. M. 20 mars; K. M. till Gabriel Oxenstjerna 31 mars.

handlingarna om Slesvig.[1] Hertigarne svarade, att på kretsens vägnar var det omöjligt, ty man finge aldrig Brandenburg med på företaget, men de gillade tanken, om Sverige allena med dem ville angripa verket, ehuru en ruptur otvifvelaktigt skulle följa.[2] Det var de gamla tankarne att lösa frågan, som åter började dyka upp. Men äfven Brandenburg och kejsaren manade och hotade Danmark att ej genom Oldesloes befästande förhindra en lycklig lösning af underhandlingarna, och Danmark fann godt att uppgifva förslaget tills vidare, kanske mest af brist på medel.[3]

Emellertid fortgingo förhandlingarna i Altona sin långsamma gång. Först den 8 mars öfverlämnade de danska kommissarierna sin andra inlaga, dupliken på hertigens replik. I denna synnerligen vidlyftiga skrift bemöttes naturligtvis ånyo alla punkter i hertigens sista svaromål, och med en öppenhet, som gör ett visst intryck och väcker medkänsla, framhöllos de danska synpunkterna af konflikten. Orsaken till Slesvigs reunion var hertigens intima anslutning till Sverige; konungen ville ej erkänna denna handling såsom ens formellt berättigad, ty suveräniteten hade enligt hans mening ej upphäft de gamla familje- och unionsfördragens bestämmelser om gemensam politik; han måste därför betrakta hertigen såsom öppen fiende och har handlat därefter. Danmark kan icke och vill icke återlämna Slesvig; det är icke »conveniens» utan helt enkelt nödtvång för att befria sig från det bekväma tillfälle, hertigen och dess allierade äger att skada Danmark. Af hänsyn till medlarne och för att visa sin villighet till fredlig uppgörelse erbjöd dock härmed konung Kristian formligen hela grefskapen Oldenburg och Delmenhorst såsom ersättning för Slesvig och förklarade sig därjämte villig att kontant betala 100,000 rdr såsom bidrag till uppbyggandet af ett nytt residens åt hertigen samt att återge alla bortförpantade områden af Holstein och förnöja fordringsägarne m. m. Härmed hade ändtligen det länge omdebatterade och väntade bytesförslaget verkligen framlagts officiellt från danskt håll.

[1] K. M. till Vellingk 22 febr.
[2] Vellingk till K. M. 7, 11 mars.
[3] Leijonclo till K. M. 2 mars, 20 april.

Men medlarne tvekade att framlämna detsamma såsom dels fylldt af »choquanta expressioner», dels för obetydligt. Danmark borde bjuda mer. Förslaget innehölls länge, och man trodde, att medlarne ville undertrycka detsamma.[1] Privatim blef det naturligtvis snart bekant, och hertigen af Holstein skyndade att förekomma detsamma med en ny deklaration den 17 mars till mediatorerna, att hertigen aldrig skulle taga de omtalta grefskapen såsom aequivalent vare sig för hela Slesvig eller en del, och hertigen uppmanade medlarne att laga så, att alla dylika bytesprojekt såsom endast varande hinder för underhandlingarna måtte undvikas. Trots denna bestämda deklaration, som synes verkat mycket nedslående i Danmark,[2] yrkade de danska kommissarierna, att anbudet skulle framlämnas, hvartill äfven medlarne den 29 mars bekvämade sig, sedan Danmark »rensat sin duplik från den ohyra, med hvilken den lär varit uppfylld», såsom Vellingk skrifver.[3]

Att medlarne tvekade framlämna Danmarks anbud, var mindre underligt, då det naturligtvis var dömdt på förhand. Till de många korsande ryktena om krigets snara utbrott, kom nu äfven det om en förbindelse mellan Lüneburg och Sverige att anfalla Danmark. Det var den ofvan omtalade underhandlingen om Oldesloes besättande, som ej kunnat hållas dold. Vid kejserliga hofvet — skref Gabriel Oxenstjerna från Wien — gifves traktaten i Altona förlorad. Kejsaren har uppmanat de öfriga medlarne, Brandenburg och Sachsen, att insända betänkande, hvad man skall göra, om underhandlingarna afbrytas, och befallt sina sändebud efter yttersta förmåga utdraga traktaterna. De skulle framgent yrka full restitution, »men skulle parterna något vilja eftergifva, kunna de (ministrarne) det tåla, allenast det ej sker till rikets förfång.»[4] Det kunde möjligen tolkas så, att kejsaren rådde till eftergifvenhet. Så har det äfven fattats af Brandenburg, från hvilket nu formligen ett ganska beaktansvärdt försök gjordes att lösa den nordiska konflikten, beaktansvärdt både genom sin egen innebörd, men mest

[1] Vellingk till K. M. 20 o. 27 mars.
[2] Leijonclo till K. M. 31 mars.
[3] Vellingk till K. M. 30 mars.
[4] G. Oxenstjerna till K. M. 21 mars.

genom den person, från hvilket det kom. Det var den gamle, döende kurfurstens sista försök att bevara freden i norra Europa och förhindra, att från detta håll signalen gafs till ett världskrig, som hvarje skarpsyntare statsman insåg förestå.

Karl XI:s stora förtroende till kurfurstens ofta upprepade löften att verka för hertigens fulla restitution hade ganska snart börjat svigta. Från alla håll inberättade de svenske ministrarne, Leijonclo, Vellingk, Macklier m. fl., att kurfurstliga ministrarne förde ett dubbelt språk och i hemlighet styrkte Danmarks parti.[1] Men ändock blef Karl XI frapperad, då i slutet af mars Falaiseau å kurfurstens vägnar meddelade ett extrakt af en kurfurstens skrifvelse d. 13 mars,[2] som enligt svenska regeringens uppfattning syntes strida mot alla de föregående försäkringarna. Kurfursten förklarade däri, att han väl fortfarande med all flit skulle bedrifva medlingen, men att hans farhågor tillväxte, att en biläggning i godo ej skulle visa sig möjlig därvid, i synnerhet som båda parterna ännu rörde sig med extremis. Hittills och så länge han ännu haft något hopp, att Danmark skulle ändra resolution och förklara sig till ansenligare villkor, hade kurfursten gjort de skarpaste föreställningar, men ej uträttat annat därmed än ådragit sig beskyllning för partiskhet. Det är tydligt, att Danmark ej skall i godo medgifva restitution eller annan æquivalent än de båda grefskapen, och att därigenom slutligen ett krig måste uppstå. Men ett krig är ruinerande för det allmänna och för hertigen, det skall skada det evangeliska väsendet och gifva Frankrike tillfälle att bemäktiga sig Rhenströmmen, kanske hela riket. Dessutom kan hertigen — enligt kurfurstens mening — icke räkna på hjälp af någon annan än Sverige. Kejsaren kan intet göra för hertigen, så länge han är upptagen af kriget mot Turkiet, och har också gifvit detta tämligen tydligt tillkänna liksom sin mening, att hertigen ej alldeles bör afslå ett anbud af æquivalent. Han kan dessutom icke utan rikets bifall begynna ett krig för Slesvig,

[1] Redan 15 febr. börjar Karl XI själf uttala misstankar om Brandenburgs uppriktighet. K. M. till Vellingk.

[2] Finnes såsom bilaga till K. M:s bref till Leijonclo och Vellingk 28 Mars; i sammandrag hos Pufendorf l. c., s. 1609.

som icke hör till riket. Äfven lüneburgska huset anser kurfursten icke kunna göra något efter sin allians med Frankrike. Därtill kommer, att då Frankrike öppet förklarat sig ämna bistå Danmark med all sin makt, om det angripes, man har orsak att befara, att hertigen med vapen svårligen kan restitueras, ja, att han, om det går illa, mister både Slesvig och æquivalent. Af dessa orsaker har kurfursten beslutat försöka en förlikning i godo, som ej kan ske på annat sätt, än att hertigen emottager de båda grefskapen jämte andra förmåner. Såsom sådana förmåner föreslår kurfursten, att hertigen får behålla amtet och residenset Gottorp i Slesvig, att unionsfördragen med Danmark upphäfvas, och att grefskapen af kejsaren upphöjas till hertigdöme med flera smärre förmåner. Mot allt detta borde hertigen kunna finna sig i afträdelsen af Slesvig, ehuru inkomstbringande, gränsande till Holstein och suveränt, ty suveräniteten har blott bragt honom olycka, och det vore vida bättre för hertigen, om han endast varit riksfurste. I alla händelser vore ett dylikt byte att föredraga framför att fortlefva i betryckta villkor eller låta ankomma på krig. Då kurfursten vet, att hertigen ej reflekterar på allt detta, såvida ej konungen af Sverige råder honom därtill, är således kurfurstens hemställan, att K. M. och kurfursten förena sig om en dylik lösning och förmå de båda parterna att acceptera densamma.

Det kan icke nekas, att den plan kurfursten föreslog hade mycket för sig. Den var otvifvelaktigt möjlig att genomföra, om Karl XI räckt kurfursten handen, ty att kejsaren ej hade något däremot var tydligt, liksom att både Danmark och hertigen skulle måst bifalla. Otvifvelaktigt hade en dylik lösning varit till hertigens egen nytta, ty han kunde aldrig hoppas att i fred få njuta sin besittning af Slesvig, så snart någon utsigt skulle bjuda sig för Danmark att befria sig från den oerhörda fara, som hertigens maktställning i Slesvig innebar. Det är heller icke utan, att den svenska politiken med fördel kunde hafva gripit detta anbud, ty endast genom ett undanröjande af den farliga förbindelsen mellan Sverige och det hertigliga huset, utrustadt med dess gällande traktatsenliga rätt, var en försonligare stämning mellan Sverige och Danmark möjlig.

Men i detta fall såg Karl XI saken med andra ögon. Att hertigens förjagande var en rättskränkning mot denne och mot Sverige och innebar en materiel minskning i Karl XI:s egen ärfda makt, kunde han icke glömma. Det traditionella hatet mot Danmark och de dynastiska sympatierna pekade åt samma håll, och därtill kom, att kurfursten i sin motivering knappt fullt rätt skildrat de faktiska maktförhållandena. Om arten af det lüneburgska husets förbindelse med Frankrike visste Karl XI mer än kurfursten, om Frankrikes maktställning och Englands inre svaghet hade han en annan uppfattning, än den kurfursten åtminstone uttalat; att kejsaren verkligen antydt, att hertigen borde taga æquivalent, var honom obekant, och framför allt såg han i kurfurstens förslag ett brott mot hans löften och kunde ej undgå att märka, det kurfursten icke talade om sig själf såsom en af hertigens möjliga hjälpare, i fall traktaterna upphörde utan resultat. Karl XI lät äfven genast utarbeta ett svar, som af Bengt Oxenstjerna muntligen afgafs antagligen den 28 mars.[1] I detta förklarade Karl XI, att kurfurstens förslag kommit honom »mycket oförmodat» före, emedan han i enlighet med traktat och kurfurstens försäkringar gjort sig säkert hopp, att om Danmark ej i godo ville bekväma sig, kurfursten då skulle concertera med Sverige, genom hvilka medel Danmark måtte kunna tvingas. Visserligen finner K. M. kurfurstens skäl mycket beaktansvärda, men anser icke tidens konjunkturer sådana, att Sverige och hertigen behöfva tåla Danmarks egenvillighet. K. M. räknar på de lüneburgiska hertigarnes goda uppsåt och har det förtroende till dem, att deras allians med Frankrike ingalunda är till prejudice för hertigen. Kejsaren vore väl i andra krig, men torde dock kunna vårda sig om holsteinska saken. K. M. tar för gifvet, att ingen af Tysklands stater i en så orättmätig sak skulle vilja tillbjuda Danmark den ringaste hjälp. Frankrike är dess enda allierade, men K. M. förmodar, att ej ens Frankrike skulle hafva något emot, att hertigen restituerades, för att ej dess

[1] »Upsatt på ett mundteligit svar att gifvas den Chur Brandenburgiske Envoyén upå hans anbringande angående den hollstenske saken» bland en bundt Memorialer uti utrikes ärenden 1688—1691. Därjämte i afskrift bilagdt K. M:s bref till Leijonclo, Vellingk m. fl. 28 mars 1688.

egna planer skulle korsas. Då nu både K. M. och hertigen af Holstein har en dylik uppfattning af de allmänna konjunkturerna, är det svårt för K. M. att råda hertigen till att antaga villkor, som han anser för sig oanständiga, helst han vet, att Sverige icke kan eller vill lämna honom utan handräckning i hans betryck för dess eget intresse. K. M. ber därför kurfursten taga saken i närmare skärskådan och tala Danmark allvarligt till och ej tröttas i mediationssaken.

Karl XI har dock icke varit alldeles oemottaglig för andra intryck. Det förefaller, som om vid ett så viktigt tillfälle som detta ett visst tvifvel smugit sig öfver honom, om han ånyo borde låta ankomma på krigets blodiga afgörande. Kanske har han tänkt på sina inre reformer, på det evangeliska väsendet, som denna tid allvarligt ansågs hotadt genom Englands och Frankrikes förbindelse — en mängd hetsande rykten voro i svang om de katolska planerna —, kanske äfven på faran för det allmänna väsendet gent emot Frankrikes öfvergrepp, en synpunkt, som han aldrig släppt fullkomligt. Det finns ett aktstycke, som kallar sig »præparatoria till en deliberation öfver Chur Brandenburgs förslagh till ett accommodement emellan konungen i Danmark och hertigen af Hollsten»,[1] som omtalar, att ehuru K. M. redan gifvit sitt svar på Falaiseaus andragande, han dock håller saken af den beskaffenhet och vikt, att han vill taga i närmare öfvervägande, om det är rådsamt, att hertigen antager kurfurstens tillbud, och att K. M. styrker honom därtill. Aktstycket har enligt påskrift upplästs i rådet för K. M. den 31 mars och där debatterats, men något protokoll häröm finnes icke kvar. Enligt tidens sed sammanställas alla skälen för och emot, sönderdelade i en mängd punkter. 18 för, 26 emot, alla hämtade ur den allmänna politiska ställningen eller Sveriges intressen. Bland dessa skäl emot framlysa på några ställen på ett synnerligen klart sätt de verkligen afgörande motiv, som bestämt den svenska politiken. Det kan icke vara Sveriges intresse — heter det — att Danmark »igenom Slessvigs accession måtte få

[1] Bland ofvan cit. bundt af »memorialer uti utrikes ärender 1688—1691.»

jembna grentzer och en unierad mackt, som för varit distraherat, ty Danmark skulle då blifva Sverie en svårare granne än tillförende och ey stanna vidh Slessvig, men sedan gå vidare på then ene eller andre sidan, och *dherföre fordrar Sveries interesse, fast dett ey vore hertigens af Hollstein, at Danmarck hålles alltidh i värck vedh Hollsteinske tvistigheterne.»* Dessutom »bör man ey gifwa hertigen anledning att föreena sigh medh Danmarck och betaga all materiam litis, efftersom han derigenom skulle föranlåtas till att renunciera sine engagementer medh Swerie och giöra ett medh Danmarck, cronan Swerie till ingen ringa nadeell.»

En klarare framläggning af svenska politikens hållning och motiv i denna fråga kan man ej önska. Den blottar, huru långt man var kommen från Johan Gyllenstjernas skandinaviska tankar under Bengt Oxenstjernas regime, på samma gång som den reelt och utan omsvep under den självklara förutsättningen, att en verklig vänskap med Danmark var en omöjlighet, visar, hvad den holsteinska hertigen egentligen var för Sverige. Slutet på öfverläggningen blef äfven, att »dett kan blifva vidh dett svar, som är allaredha gifvit åth Brandenburgiske Ministren, till thess man vidare får se, huru sakerne och conjuncturerne sigh skicka.»[1] Alldeles så visst och bestämdt afvisande låter ej detta. Det antyder åtminstone någon tvekan hos Karl XI, och att möjligheten af en konjunkturpolitik i holsteinska frågan ej är alldeles utesluten. I instruktionerna till de svenska ministrarne, särskildt Vellingk, framlyser dock ingen tvekan. Han skall betyga K. M:s oförändrade uppsåt och synnerliga nöje med hertigens deklaration af den 17 mars.[2]

Den gamle kurfursten, hvars försök att försona de stridande intressena i norra Europa misslyckats, låg redan på dödsbädden. Då Sveriges afvisande svar kom, återstod endast att söka förhindra förhandlingarnas i Altona afbrytande. För att undanrödja Karl XI:s misstankar om Brandenburgs uppriktiga uppsåt vid medlingen, fick Falaiseau förklara för Bengt Oxenstjerna, att den förra propositionen

[1] Enligt påskrift på samma aktstycke.
[2] K. M. till Vellingk 28 mars.

blott varit ett tentativ, hvilket han såsom mediator ej kunnat undgå att på Danmarks inständiga yrkan framställa, men att han, sedan han erfarit K. M:s mening, vore bestämd att cooperera med största allvar och befrämja hertigens restitution.[1] Denna försäkran, hvaröfver Karl XI betygade sitt stora nöje, ville den svenska regeringen genast begagna till sin fördel, och Macklier fick order att med anledning däraf begära kurfurstens utlåtande, genom hvilka medel han menade, att restitutionen skulle kunna befordras, och erbjuda att göra en concert. Men detta var nog icke brandenburgska hofvets afsikt, och Macklier kom naturligtvis ej ur fläcken, i synnerhet som kurfurstens sjukdom och snart följande död förhindrade alla politiska förhandlingar en tid.[2]

Brandenburgs medlingsförsök tjänade endast att stärka hertigens af Holstein tillit till Sverige, hvari han såg sitt egentliga stöd. I Altona döko emellertid nya förslag oupphörligt upp, kanske mest för att sysselsätta de båda parterna. Hertigen af Holstein hade ännu ej direkt besvarat Danmarks duplik, sedan den formligen öfverlämnats, innan ytterligare ett anbud gjordes från danskt håll. Uppslaget därtill torde hafva gifvits af de kurfurstliga medlarne — det kallas det sachsiska projektet — och framställdes af dem icke officiellt till de båda parterna utan endast under hand i början af april. Det sachsiska bytesförslaget gick ut på att utbyta en del af hertigliga Slesvig mot de områden i Holstein, som tillhörde furstliga huset Holstein-Plön, hvilket af Danmark skulle få satisfaktion i Oldenburg. I och för sig hade hertigen intet emot ett sådant partikulärt byte, utan antydde, att han ej var ovillig att afstå tre amt af Slesvig mot de plönska områdena i Holstein, hvarigenom han finge hela Wagrien och större säkerhet bereddes nedersachsiska kretsen. Äfven Karl XI hade intet emot ett sådant byte, blott hertigen först fullständigt restituerats och sedan af fri vilja gjorde detsamma, på det intet inbrott gjordes i nordiska pakterna.[3] Samtidigt med

[1] K. M. till Vellingk 18 april.

[2] Macklier skrifver 18 april, att i den gottorpska affären inclinerar hofvet egentligen blott till, att traktaterna prolongeras och dras ut i längden.

[3] K. M. till Vellingk 2, 12 maj.

detta projekt hade äfven den sachsiske medlaren antydt, att konungen af Danmark borde resolvera sig till en interimspræstation och erbjuda hertigen något visst i uppehälle, till dess saken blefve adjusterad, därmed tydligen åsyftande att bereda möjlighet till en formlig suspension af förhandlingarna. Denna sista tanke upptogs af Danmark lika ifrigt, som den af hertigen genast förkastades, stödd af både Vellingks och Görtz' förklaringar. Otvifvelaktigt kom förslaget om suspension från Danmark ehuru på omväg.[1] Till förslaget om de plönska godsens utbyte förhöll sig Danmark däremot mer villkorligt. Det gillade detsamma under förutsättning, att det förenades med bytesförslag beträffande Slesvig i öfrigt. I en ny deklaration, inlämnad till medlarne den 12 april, förklarade Danmark sig villigt att till sitt förra anbud af Oldenburg och Delmenhorst jämte öfriga förmåner lägga det plönska Holstein, mot det att hertigen afstod Slesvig och medgåfve huset Plön en ersättning i Oldenburg.

På detta sista anbud af Danmark svarade hertigen den 24 april på samma gång, som han äfven formligen genom en vidlyftig triplik återkastade de beskyllningar, som Danmark i sin duplik gjort mot den hertigliga politiken, och skarpt kritiserade anbudet af Oldenburg och Delmenhorst genom framhållande af deras ekonomiska obetydlighet och underlägsenhet i jämförelse med hertigliga Slesvig. Anbudet att tillbyta sig plönska Holstein förkastade han ej; men detta endast under förutsättning, att det icke sambands med det orimliga villkoret att lämna hela det öfriga Slesvig mot hvad som återstod af Oldenburg och Delmenhorst, sedan hertigen af Plön fätt ersättning.

Äfven dessa nya uppslag hade således icke resulterat i något närmande. Men någon sorts uppgörelse önskade man dock ifrigt från dansk sida för att vinna åtminstone en temporär trygghet. Strax efter det hertigen gifvit sitt sista afslag, förklarade Ehrenschildt helt oväntadt på en middag hemma hos sig, hvartill medlarnes ministrar voro inbjudna, att han ägde ett synnerligen förmånligt förslag till att bevara den europeiska freden. Det bestod i, att

[1] Vellingk till K. M:t 6, 10 april.

ett stillestånd ingicks mellan konungen och hertigen för 16 år, lika lång tid, som återstod af stilleståndet i Regensburg mellan Frankrike och Tyskland. Under denna tid skulle hertigen behålla de amt af Holstein, som han ännu innehade, och därtill något af Slesvig anordnas honom till soulagement efter medlarnes godtfinnande, hvarjämte konungen af broderlig kärlek ville gifva hertiginnan årligen en pension af 40,000 rdr. På detta sätt åstadkommes en universel fred i Europa för 16 år, under hvilken tid kejsaren kunde i ro förstöra det turkiska riket. Ehrenschildt bad mediatorerna framställa detta förslag till hertigen. Dess orimlighet var uppenbar, och det mottogs med förvåning. Af hertigen förkastades det naturligtvis genast.[1]

Underrättelsen om den gamle kurfurstens af Brandenburg död, i hvilken Danmark hittills haft en vän, väckte nya farhågor och förhoppningar. Man var oviss om den nya regeringens hållning, men allmänt troddes dock, att hertigen af Hannover, den nye kurfurstens svärfader, skulle få betydande inflytande på den brandenburgska politiken. Under intrycket af denna nya fara och på kejserliga kommissariens, baron v. Gödens' ifriga maning att gå ännu ett steg, begärde danska sändebudet Breitenau den 10 maj muntligen hos Gödens, att medlarne ville än en gång sondera hertigen, om han ej ville taga det föreslagna aequivalentet af Oldenburg, Delmenhorst, plönska Holstein m. m., om konungen af Danmark bevektes att därtill afstå den del af amtet Segeberg, som konungen hittills innehaft af de plönska länderna och reserverat sig själf. Gödens tillkallade genast Alefeld och Vellingk, som förklarade det oantagligt.[2]

Därmed hade Danmark nått yttersta gränsen af hvad det ägde att bjuda såsom ersättning för Slesvig. Under ansträngande af alla sina krafter hade det under våren rustat sig till försvar allt hvad det kunde, och i början af maj var redan en flotta i ordning af 14 större och 6 mindre fartyg, färdig att utlöpa. Matroser hade öfverförts från Norge och Holstein. Därjämte hade danska regeringen genom att i hemlighet sända en officer till Karlskrona öfvertygat sig om, att från svensk sida intet alls var gjordt för

[1] Vellingk till K. M:t 4 maj.
[2] Vellingk till K. M:t 11 maj.

en utlöpning af svenska flottan trots order och rykten om order.[1] Danmark fruktade därföre ej omedelbart något angrepp af Sverige. De danska sändebuden i Altona förklarade för medlarne den 17 maj, att som deras konung ej ville återge Slesvig kunde de ej göra någon vidare proposition, men bådo, att, på det icke underhandlingen måtte afbrytas, från medlarnes eller hertigens sida några »temperaments» gjordes. Hertigen kunde naturligtvis icke efter sin ståndpunkt göra något anbud och medlarne ej heller utan att alltför mycket stöta Karl XI, som så bestämdt afvisat all annan lösning än hertigens fulla restitution. Någon lösning var helt enkelt icke möjlig, så länge hertigen i intimt samråd med Sverige och Lüneburg stod fast vid sin åskådning och Danmark icke af de allmänna konjunkturerna eller verkligt krigshot tvangs att gifva efter i hvad som från dess synpunkt var en lifsfråga. Förhandlingarna afstannade af sig självfva. Det diplomatiska försöket att lösa tvisten i norra Europa kunde anses misslyckadt.

Såsom en sorts slutpunkter på den långvariga underhandlingen växlades ytterligare under sommaren några akter. I en skrift till mediatorerna den 30 juni rekapitulerade Danmark alla de förslag och anbud till uppgörelse, som gjorts från dess sida, »in connexu serie», såsom medlarne ofta begärt, och slutade med den förklaring, att konungen hoppades, det hertigen, ehuru han ideligen afslagit alla anbud, snart skulle inse sin verkliga fördel och nöja sig med de gjorda anbuden, hvarföre konungen bad mediationen fortsätta med sina officier. Från hertigens sida svarades den 28 aug. med en motskrift, hvari från holsteinsk synpunkt den gångna underhandlingen rekapitulerades och kommenterades samt de en gång gjorda postulaten upprepades i sin fulla skärpa. Hertigen uppmanade medlarne att disponera Danmark till att en gång upphöra med att föreslå sina grefskap såsom byte för Slesvig och i stället gå till restitution och satisfaktion. Det var en sorts sammanfattningar af de resultat, hvartill man kommit, i afsikt att kasta skulden för det misslyckade medlingsförsöket på hvarandra. Underhandlingarna blefvo aldrig formligen brutna. Båda

[1] Leijonclo till K. M:t 4 maj.

parterna hade begärt, att mediatorerna fortsatte sina tjänster, men de främsta ministrarne hade redan lämnat Hamburg den ena efter den andra under olika förevändningar för en kortare tid. När de å nyo sammanträdde, skulle visserligen ställningen vara väsentligen ändrad.

Den nya regeringens i Brandenburg hållning i den slesvigska tvisten drog starkt uppmärksamheten till sig från alla intresserades sida. Från alla håll skyndade man att känna sig för, om något var att vinna. I den spänning, hvartill man kommit, behöfdes så litet för att gifva ett utslag eller bringa krisen till mognad. Både hertigen af Holstein och konungen af Danmark anhöllo genast, att den nye kurfursten ville fortsätta med Brandenburgs roll såsom medlare, hvilket han äfven lofvade och formligen notificerade till de öfriga medlarne.[1] Kurfursten förklarade äfven genast sin benägenhet att bekräfta de gamla defensivallianserna med både Danmark och Sverige, hvilket äfven skedde på hösten.[2] Alla försök däremot att få den brandenburgska regeringen att gripa parti misslyckades, och Danmarks fruktan härför lade sig snart. Karl XI hade genast låtit sitt sändebud i Berlin upprepa den begäran, som han gjort strax före den store kurfurstens död, att Brandenburg ville ingå en concert med K. M:t om Slesvigs restitution, men härpå svarades undvikande. Ej ens ett löfte att medverka till hertigens restitution, såsom den föregående regeringen oupphörligt och senast strax före kurfurst Fredrik Vilhelms död afgifvit, kunde Macklier afvinna den nye kurfursten.[3] Det var tydligt, att hans uppmärksamhet var riktad på en mängd andra håll, och att han därföre intog en vacklande eller dröjande hållning i den nordiska frågan. Af Karl XI och hertigen af Holstein fattades detta såsom ett tillbakasteg från gifna löften och såsom ett närmande till Danmark.

Äfven från ett annat håll fick Karl XI insikt om den nya kurfurstens politik. Vellingk' ålades göra en resa till

[1] Macklier till K. M:t 26 maj, 20 juni.
[2] Se v. Moerner, Chur Brandenburgs Staatsverträge. Denna bekräftelse innebar ingen prolongation, utan var väsentligen en formalitet.
[3] Macklier till K. M:t 3, 20. 27 juni.

hertigen af Hannover för att öfverlägga, huru man gemensamt skulle vinna kurfursten för sina planer. Karl XI trodde då ännu, att hertigen af Hannover skulle få ett betydande inflytande i Berlin. Äfven denne hade naturligtvis kännt sig för vid det brandenburgska hofvet, men hans resultat var ej gynnsamt. Hertigen förklarade för Vellingk vid hans ankomst i midten af juni, att den nya kurfursten var ostadig och svag vid minsta motgång. Han trodde ej heller, att han själf skulle kunna utöfva något inflytande, emedan kurfurstens ministrar sökte göra honom ömtålig för hvarje sorts beroende och den gamla täflan mellan de båda husen förhindrade hvarje intimare samverkan. Äfven med Sverige — förklarade hertigen — kunde Brandenburg aldrig blifva verklig vän med hänsyn till Pommern och Preussen; det måste alltid förblifva en maxim i Berlin att snarare önska Danmark tillväxt än afgång, för att bättre balancera Sveriges makt i Tyskland. Men det funnes dock, enligt hertigens mening, omständigheter, som kunde tvinga kurfursten till hänsyn mot K. M:t i holsteinska frågan. Det var fruktan för krig i norra Europa särskildt mellan evangeliska makter och det kända behofvet af Sveriges vänskap mot Polen. Det var möjligt, att dessa motiv kunde verka, om de framhöllos af en person med verklig auktoritet hos kurfursten och hans ledande minister Danckelmann. En sådan person vore prinsen af Oranien, och hertigens råd var därföre, att K. M:t söker hans medverkan i Berlin till hertigens af Holstein förmån. Detta råd blef icke utan inflytande på det följande. Hertigens omdöme om Brandenburgs politik bestyrkte således fullkomligt, hvad K. M:t redan genom Macklier trodde sig veta, att den nya kurfursten snarare lutade åt Danmark än åt Sverige i den nordiska konflikten.

I Hannover fick Vellingk äfven upplysning om Frankrikes hållning för ögonblicket i holsteinska frågan. Frankrike sökte allt hvad det kunde vinna de lüneburgska hertigarne till en närmare allians. Det var dagarne före det viktiga kurfurstevalet i Köln. För detta syfte pressade Frankrike på Danmark och förklarade, att det borde accommodera sig, men Danmark hade hänvisat till, att Sverige ännu ej var rustadt, och att Danmark åtminstone till dess kunde

njuta Slesvigs besittning.[1] Äfven genom en sådan indirekt påtryckning var det tydligen omöjligt att under närvarande konjunkturer komma längre i den holsteinska tvisten endast med underhandlingar.

Det är icke underligt, om hertigen af Holstein, som sett förhandlingarna dragas ut och så småningom upphöra, utan att Sverige trots alla ansatser och löften stod färdigrustadt till anfall, eller Brandenburg, såsom man alltid hoppats, syntes vilja göra något för honom, snarare tvärt om, till slut började vackla. Äfven oroande rykten, att kejsaren förklarat sig ej hafva något emot, att tvisten löstes på annat sätt än genom hertigens fulla restitution, hade framkommit till honom.[2] Åren gingo, och hans betryckta tillstånd blef sig likt eller sämre. Danmark njöt inkomsterna af hans land och vann, så att säga, årens häfd. Äfven en så utomordentligt seg och envis natur, som hertig Christian Albrecht synes hafva varit, svigtade ett ögonblick. Oupphörligt hade man styrkt honom med en förändring i de allmänna konjunkturerna, men han såg ingen sådan; oupphörligt hade man lofvat sammansätta sig och gripa till vapen, men ingen annan syntes rustad än Danmark till försvar af sin eröfring. Det är väl ej heller utan, att hertigen stundom känt sig såsom ett verktyg i den svenska politikens hand. Danmark hade visserligen bjudit alltför litet, och dess anbud hade han med godt samvete kunnat afslå. Men äfven andra medlingsförslag hade dykt upp och skymtat såsom möjligare lösningar, såsom den gamle kurfurstens, hvilket låtit honom behålla en betydande del af Slesvig med det gamla residenset Gottorp och därtill grefskapen, eller ett fullständigt byte af hertigliga Slesvig mot kungliga Holstein (så långt Holstein förslog att aequivalera Slesvig), kanske andra antagliga projekt, men Karl XI hade rådt honom förkasta dem alla och väl knap-

[1] Vellingk till K. M:t 12, 19 o. 29 juni. Samma berättelse i Lillieroots bref till K. M:t 15 juni.

[2] 30 maj skref hertigen direkt till svenska sändebudet i Wien, Gabriel Oxenstjerna, och beklagade sig öfver detta rykte. Oxenstjerna svarade och tröstade hertigen med försäkran, att kejsaren ingalunda yttrat något sådant, och att en ändring i hertigens villkor kanske vore snarare förestående, än man väntade. G. Oxenstjerna till K. M:t 27 juni.

past blott i hertigens intresse.[1] Utbrottet af denna växande stämning af oro och misströstan är hertigens bref till Karl XI den 15 juni. Hertigen meddelade däri, hvad Karl XI väl visste förut, att förhandlingarna med Danmark »fast nichts» avancerat, och att Danmark tydligen ej ger efter utan eftertryckliga medel. K. M:ts ständiga välvilja förmår hertigen att hemställa till K. M:ts betänkande, hvilka tillräckliga mesures K. M:t vill taga, och att uttala sin begäran och fasta tillförsikt, att K. M:t brukar de starka medel, Gud honom gifvit, att hjälpa hertigen till sin rätt.

Kommentarierna till denna skrifvelse gaf Vellingk, som upplyste, att hertigen till följd af traktaternas fruktlöshet och de allmänna konjunkturernas stillestånd råkat i stort bekymmer; hans villkor bli dagligen sämre, och Vellingk har märkt, att han hängifver sig till förtviflan, så att han kan förmås omfatta hvad som ock bjödes honom. Vellingk hade funnit det vara sin plikt att ej dölja detta. »Hith intil hafver man värket någorlunda uphållit, män som alt mognas, så hielpa media consilia föga mehra. E. K. M. lährer bäst i nåder afväga hvad nytta hertigen af Holsteins conservation medh sigh förer, han lährer kunna considereras som en lefvandes kräfta i Dannemarks bröst och igenom hertigens bibehållande lährer E. K. M. stedze kunna vara förvissat om förstliga Lüneburgska huset; dett considererar Holstein som största delen af E. K. M:s uthrikes macht, och i den regard hafver dett ock beslutit att oupphörligen lefva medh E. K. M. i förbund och intelligence, hvilken maxime torde expirera, så frambt E. K. M:s uthrikes krafter, på hvilka principes Imperii förnembligast hertigarne af Lünebårgh reflectera, igenom hertigen af Holsteins changement försvagades.»[2]

Det var klart, att Sverige var på väg att förlora sin trogne allierade, om det ej gjorde något allvarligt försök att hjälpa honom till hans rätt. Karl XI hade oupphörligt hotat med krig, men ständigt skjutit upp att rusta. Denna politik bar sig ej längre. I hertigens bref låg en

[1] Vellingk torde insändt några projekt till Bengt Oxenstjerna af den art, att Karl XI ej hade något emot dem i och för sig, blott hertigen först restituerades. K. M:t till Vellingk 26 maj.

[2] Vellingk till K. M. 29 juni.

maning till att gripa kraftiga medel, som ej kunde tillbakavisas, utan att Sveriges hela prestige skulle därpå lida. Vellingk själf, ifrig holsteinare, fruktade hertigens affall — »hertigen intimideras allt mer», skrifver han den 6 juli — och kallade baron Görtz från Hannover samt kanslern Fabricius från Celle att jämte Vellingk vaka vid detta tillfälle och hjälpa sätta mod i hertigen. Vellingk försäkrade med ifver, att K. M. härvid kunde fullt lita på lüneburgska huset trots alla intriger från andra håll att öfverdrifva dess vänskap med Frankrike.

I Sverige öfverlades lifligt. Karl XI vände sig såsom i regel vid viktigare tillfällen till sitt råd, där Sveriges yttre politik i hans närvaro diskuterades den 9 och 10 juli.[1] I rådet föredrogs en hel berättelse om hvad som skett i rikets yttre angelägenheter, sedan sista rådslag gafs med anledning af kurfurstens af Brandenburg förslag till holsteinska frågans lösning, samt huru, sedan förhandlingarna i Altona afstannat, hertigen vändt sig till K. M:t med bön, att han ville tillgripa kraftigare medel. Då Sverige låtit tilltala Danmark med allvarsamma memorial och föreställningar och brukat sådana expressioner, som antydt, att mera allvar torde följa, och därtill låtit fråga sina allierade hvad de ärnade göra till saken, synes det, som om »dett skulle hafva ett slätt uthseende, om alle ofvanb:te förberedelser så plöttsligen stanna skulle.» Det vore då äfven att befara, det hertigen af Holstein skulle göra sitt »accommodement» med Danmark, så godt han kunde, hvarvid Danmark ofelbart skulle fordra, att hertigen afstode alla förbindelser med Sverige, »då hans accommodement torde ock kunna blifva af sådan beskaffenhett, att dett blefve någorlunda tilldrageligit för honom, men att dess svåraste

[1] Alla rådsprotokoll i utrikes ärenden för 1688 saknas. Den redogörelse Carlson gifver (IV, s. 368) af diskussioner i rådet detta år är tydligen hämtad från kanslikollegii protokoll, som omtala liknande diskussioner i kansliet. Detta framstår äfven däraf, att Gyldenstolpe, som säges med ifver förfäkta en viss ståndpunkt, ännu icke var riksråd utan blott hofkansler och såsom sådan möjligen kunde föredraga, men ej förfäkta någon ståndpunkt i rådet. På K. M. torde dessa förberedande diskussioner i kansliet ej haft inflytande. Ofvanstående uppgifter om rådsöfverläggningar den 9 o. 10 juli äro hämtade ur en akt: »Anledningh till Deliberation öfver ett Breff till K. M. ifrån hans D:lt Hertigen af Hollsten,» bland memorialer uti utrikesärender 1688—1691. På detta aktstycke finnes antecknadt, att det förehades af K. M. och rådet den 9 och 10 juli 1688.

consequents skulle redundera på Sverie.» Men å andra sidan stod kostnaden och faran af ett krig. Mellan dessa båda alternativ ville man ännu söka finna en medelväg; och härtill manade äfven den svenska regeringens hopp om konjunkturernas snara omskiftning till det bättre. En sådan medelväg trodde man sig finna i att göra en formlig concert med huset Lüneburg att gripa till vapen och göra nödiga rustningar — dock såsom det synes mer af förberedande art — samt härigenom dels kvarhålla hertigen dels verka på kejsaren, Brandenburg och generalstaterna att pressa Danmark ytterligare. En sådan medelväg blef äfven Karl XI:s beslut. Den betyder icke detsamma som ett direkt gripande till vapnen, men betecknar ändock den svenska politikens återgång till en mer aggressiv hållning och till dess planer före Altonakongressens början att i nödfall med huset Lüneburg allena framtvinga restitutionen.

Den svenska regeringens afsikt framträder ännu tydligare genom Karl XI:s svar till hertigen och order till sina ministrar af den 18 juli. Det direkta brefvet till hertigen är väl synnerligen kortfattadt, men hänvisar till muntliga meddelanden af Vellingk. De order, efter hvilka Vellingk skulle upplysa hertigen om K. M:s åsigter, äro däremot synnerligen både vidlyftiga och intressanta såsom en öppen framläggning af den svenska regeringens åskådning af de samtida politiska förhållandena och sin egen ställning däri. Ytterligare kompletteras dessa order af den instruktion[1] s. d., som ålade Vellingk en beskickning till lüneburgska hertigarne och prinsen af Oranien, hvilken instruktion han äfven fick i uppdrag att meddela hertigen af Holstein. I dessa akter påminde K. M. hertigen om hvad han hittills gjort för honom och hemställde till hertigen själf, om han verkligen under nuvarande förhållanden funne rådligt, att K. M. genast ensam grepe till vapen. Alla medlarne, äfven kejsaren, rådde ju ifrigt att vänta. K. M. har emellertid beslutat att ej blott vänta och åse verket, utan vill nu med lüneburgska huset göra en concert till att anfalla Danmark, om medlingen blefve fruktlös. Vellingk skall därför ofördröjligen resa till Hannover och före-

[1] I original bland akter till M. Vellingks lüneburgska beskickningar 1683—1689.

slå en sådan concert, hvarvid Sverige erbjuder sig att agera med hela sin makt och att gemensamt göra proposition om medverkan hos medlarne och generalstaterna för att förvissa sig om deras hållning. Därpå skall Vellingk i djupaste hemlighet besöka prinsen af Oranien och klargöra K. M:s åsikter i holsteinska frågan samt begära, dels att prinsen disponerar generalstaterna in antecessum till att tillmötesgå den proposition om medverkan till hertigens restitution med vapenmakt, som K. M. formligen om en tid ämnar göra genom Gabriel Oxenstjerna, dels att prinsen genom sin personliga auktoritet påverkar Sachsen och framför allt Brandenburg att ej motsätta sig företaget. K. M. försäkrade hertigen till sist, att han nu vore i bättre stånd än någonsin förut att kunna hjälpa honom.

Vellingk delgaf hertigen K. M:s tankar i enlighet med sina instruktioner. Hertigen tackade — skrifver Vellingk den 31 juli —, men beklagade under tårar, att Danmarks makt ansågs så formidabel, att nästan större delen af Europa måste vara med och ense om sättet att restituera honom. Efter långvariga öfverläggningar med de hertigliga ministrarne trodde sig dock Vellingk hafva vunnit säkerhet för, att hertigen skulle fasthålla sin fulla rätt och invänta en förändring i det politiska läget åtminstone till detta års slut. Hertigen svarade äfven direkt till Karl XI med ett bref, som med icke mindre öppenhet och bredd redogjorde för hertigens uppfattning af den politiska situationen.[1] Hertigen hade icke mycken tro på kejsarens omtalade snara fred med Turkiet. Att vänta på dylika konjunkturer vore föga lockande, om ej K. M. — såsom nu skett — lofvat att genast göra en concert med lüneburgska huset. Men denna behöfde ej taga lång tid, och hertigens mening var, att Sverige och Lüneburg äfven sådana förhållandena nu voro utan minsta fara för inblandning kunde anfalla Danmark, hvars egna krafter voro otillräckliga till motstånd. Hertigen pekade särskildt på förhållandena i England, som fullständigt beröfvade Danmark all nytta af denna allians, och på den tvist, som utbrutit om kurfurstestolen i Köln, där Frankrike antingen måste ge efter, men då äfven förlora allt inflytande i nordvästra Tyskland och all prestige,

[1] Hertigen af Holstein till Karl XI 31 juli.

eller gripa till vapen och i sådant fall blifva tillräckligt sysselsatt för egen räkning. Dock hemställer hertigen allt detta till K. M:s högst upplysta omdöme och bad blott ännu en gång om snar hjälp. Ännu ett utbyte af ömsesidiga försäkringar och förklaringar ägde rum direkt mellan hertigen och Karl XI, hvilka i sin mån bidrogo att styrka hertigen och fasthålla honom vid Sveriges politik, till dess krisen i de allmänna europeiska förhållandena ändtligen inträdde och gjorde slut på all misströstan och alla tankar på eftergift från det holsteinska husets sida.[1]

I början af augusti begaf sig Vellingk i väg på sin beskickning till hertigarne af Lüneburg och prinsen af Oranien. Hans ärende var snart uträttadt. De båda hertigarne voro redan på förhand beredda. Hertigen af Holstein hade äfven hos dem klagat sin nöd, och af liknande fruktan med Karl XI:s, att hertigen skulle försonas med Danmark på egen hand, hade de redan beslutit afsända en beskickning till Sverige att concertera en närmare sammansättning och klargöra deras uppfattning i frågan. Äfven denna gång möttes man således liksom två år förut från båda hållen samtidigt i liknande tankar. Till denna beskickning var baron Görtz utsedd och skulle afgå så fort som möjligt.

Från de lüneburgska hofven skyndade Vellingk att uppsöka prinsen af Oranien, hvilken han träffade vid Loo i Overyssel. Han behöfde icke resa till Haag och kom ej heller dit. Prinsen uttalade sig synnerligen välvilligt och förklarade, att K. M:s afsikt att formera en concert med generalstaterna och flera väl intentionerade angående holsteinska verket vore synnerligen välbetänkt och nödvändig. Han försäkrade, att Gabriel Oxenstjerna vid sin ankomst skulle finna en mycket god disposition, så att han utan svårighet torde erhålla hvad K. M. önskar. Äfven i Brandenburg och Sachsen lofvade prinsen använda allt sitt inflytande och försäkrade, att han redan disponerat kurfursten af Brandenburg så, att Danmark ej vidare skulle kunna betjäna sig af honom. Vellingk mötte således i allt det största tillmötesgående. Naturligtvis berodde denna

[1] Karl XI till hertigen af Holstein 18 aug., 21 nov. Utr. Reg. Hertigen af Holstein till Karl XI 20 sept.

lofvande välvilja på det hotande utbrottet af Frankrikes spänning med Tyskland och på prinsens egna, redan länge mognade planer, som gjorde en synnerlig hänsyn till Sveriges vänskap nödvändig. Men sin egen plan röjde han icke. Dock framhöll prinsen för Vellingk Hollands farliga ställning. Han förklarade, att Frankrike och England sammansvurit sig till republikens undergång liksom 1672, och han uttalade det såsom sin öfvertygelse, att detta anfall vore inevitabelt, om konungen af England finge befästa den suveränitet han eftersträfvar och utrota den protestantiska religionen i sina riken. För Holland fanns intet annat än att sätta sig i det tillstånd, att det kunde afböja den olycka som förestod. Härtill hoppades han bistånd af alla protestantiska makter och af alla, som hade intresse i, att icke all handel råkade under Frankrikes och Englands godtycke. Det var blott en indirekt antydan om hvad som förestod och afsåg väl närmast att understödja den begäran om hjälp, som generalstaterna redan gjort i Sverige, och som Karl XI skyndat att tillmötesgå för att själf vinna tillmötesgående i sitt särskilda politiska hufvudsyfte.[1] Händelsernas gång förde Sverige och generalstaterna å nyo närmare hvarandra och tvang dem att lämna den försiktiga passivitet, som i själfva verket trots upprepade fördrag utmärkt de båda makternas uppträdande i Europa under 1680-talet både till de europeiska konflikterna och till hvarandra.[2]

Redan i slutet af augusti var Vellingk tillbaka i Hamburg efter väl förrättadt ärende.[3] Han kom lagom för att medhjälpa vid redigeringen af den sista holsteinska skriften i de långsamma kongressförhandlingarna 1688.

Äfven på ett annat håll hade den svenska politiken måst arbeta för att undanröja misströstan att nå något

---

[1] K. M. till Vellingk 8 aug. i Utr. Reg.

[2] Det holländska sändebudet v. Hoppe, som på våren en tid varit i Altona, hade väl där manat på hertigens restitution; men till följd af den fara, hvari Holland själf sväfvade denna tid, fäste Danmark sig föga vid dess uppträdande. Hoppes egentliga uppgift var för öfrigt att genom underhandling med Sverige om den holländska trähandelns förflyttande från Norge till Sverige förmå Danmark återtaga några nya tullpålagor, som det lagt på norska trävaruexporten.

[3] Vellingks berättelse till K. M. om sin beskickning till hertigarne af Lüneburg och prinsen af Oranien är affattad efter återkomsten till Hamburg och daterad 24 aug. Finnes bland hans öfrige bref från Hamburg detta år.

resultat i den slesvigska striden på den ståndpunkt Karl XI förfäktade. Det var i Wien, hvarest det ej torde förblifvit obekant, att hertigen själf ett ögonblick velat ge vika. Kejsarhofvet hade hittills troget stått på Sveriges och hertigens sida och yrkat genom sina sändebud vid Altonakongressen eller genom direkta skrifvelser till konungen af Danmark på hertigens fulla restitution. Denna hållning hade det bevarat af hänsyn till sin mäktiga allierade i norra Europa, och emedan det på det sättet bäst trodde sig kunna förekomma ett krig. Men då Altonaförhandlingarna resultatlöst afstannat, den europeiska freden syntes alltmer hotad, under det att det turkiska kriget lofvade blifva ändlöst, synes det kejserliga hofvet hafva uppgifvit hoppet att åstadkomma en lösning af den nordiska konflikten på annat sätt än genom ömsesidig eftergift, hvartill man trodde, att hertigen själf vore benägen, blott Karl XI gåfve med sig. Då Gabriel Oxenstjerna enligt sin konungs order[1] såsom vanligt manade på om nya skrifvelser till de kejserliga sändebuden i Hamburg och begärde, att de af Danmark skulle fordra finalresolution, kom det till något häftiga förklaringar å ömse sidor mellan Oxenstjerna och kejserlige hofkanslern grefve v. Strattmann, som förklarade, att mediatorerna icke sågo annan utväg än ett accommodement, och att det allmänt ansågs och klandrades, att »slutet af tractaten hemmades af Sverige, som det ej tåla ville.» Oxenstjerna försäkrade sig genom hertigens egna bref kunna visa, att hertigen själf fasthöll alla anspråk, och påminde om Sveriges förtjänster, då det hållit ut på kejsarens sida år 1683. Redan efter några dagar var tonen ändrad vid kejserliga hofvet. Belgrads glänsande eröfring höjde modet och hoppet om snar fred, och Strattmann förklarade, att han erkände, att Sveriges ståndpunkt var riktigare än den, som Danmark förfäktade, och lofvade att önskade order till sändebuden i Hamburg skulle afgå.[2]

Kejsarhofvets vacklan var förbi, och Sverige hade lyckats fasthålla och stärka bandet med de makter, som representerade dess egen ståndpunkt i de nordiska kronornas

[1] K. M. till Gabriel Oxenstjerna 18 juli.
[2] Gabriel Oxenstjerna till K. M. 5 o. 12 sept. (n. st.).

inbördes kamp. Under Vellingks beskickning till Hannover och Holland hade den svenska politiken äfven inledt eller mött de förhållanden, som skulle komma att framkalla och bestämma den slutliga lösningen, och som nu under hösten af 1688, medan Altonakongressens förhandlingar tacite suspenderats, mognade till fast gestalt: nämligen å ena sidan den stora förändring i de europeiska förhållandena, som betecknades af det tysk-franska krigets utbrott och den stuartska regimens fall i England, å den andra den samtidigt men oberoende däraf försiggående definitiva sammanslutningen mellan Sverige och Lüneburg till ett fast anfallsförbund mot Danmark.

III.

Den stora omkastning i det europeiska statssystemets maktförhållanden, som på hösten 1688 inleddes och efter flera decenniers blodiga krig skulle resultera i den franska universalmonarkiens fall och uppkomsten af nya stormakter i Europa, har ingalunda försiggått utan den svenska politikens medverkan. Sveriges fasta anslutning till det antifranska systemet under 1680-talet bildar otvifvelaktigt en vida mer betydande faktor i dess sammanhållning, inre styrka och utveckling, än som i allmänhet erkännes. Sverige var dock en af tidens mest ansedda stormakter, hvars ord i många fall var afgörande för det norra Europas öden. Dess inre kraftuppsving var äfven väl bekant, och dess härar kunde åter ingripa afgörande i kontinentens strider såsom förut. Visserligen hade Karl XI:s regering fått anseende för att uppträda med en viss försiktighet och afgjord benägenhet att envist fullfölja sina egna små fördelar i första rummet. Någon storslagen och djärf diplomati var det förvisso ej. Men den var klar, bestämd och fast i sina ingångna förpliktelser och icke utan att äfven bestämmas af allmänna europeiska motiv. Karl XI synes i de samtida europeiska kabinettens ögon haft vida större anseende än hvad hans gengångare i Preussen Fredrik Vilhelm I sedan förmådde skaffa sig. I inre reformarbete hafva båda ar-

betat med samma enträgenhet och framgång att stärka sin armé och sina finanser. I den yttre politiken hafva båda väsentligen eftersträfvat fred och trygghet för det inre arbetet, båda hafva otvifvelaktigt saknat intresse och insikt i den högre politiken; men Karl XI:s regering torde aldrig fått samma anseende för ren egoism och nyckfull opålitlighet, ej heller af samma politiska oförmåga, som den preussiska stormaktens grundare.

Naturligtvis har den svenska politiken i första rummet haft att tillgodose de rent svenska intressena, och ett dylikt intresse var eller ansågs vara hertigens af Holstein restitution. Första frågan för den svenska regeringen vid de stora händelserna i Europa var i hvad mån de kunde komma dess egna intressen och planer till gagn. Sverige hade icke samma intresse i Rhenströmmens försvar eller den franska öfvermaktens brytande, som kejsaren, Brandenburg eller Holland. Sverige är därföre icke heller någon af de direkt ingripande makterna i den förändring, som det dock själf varit med att förbereda, men en närmare granskning af den svenska politikens hållning under den viktiga europeiska krisen på hösten 1688 torde dock bestämdt visa, att dess roll icke blott varit åskådande, utan särskildt genom det nordiska statssystemets sammanhang med det allmänna utöfvat ett betydande indirekt inflytande.

Den utomordentliga betydelse, som en omstörtning af den stuartska regeringen i England skulle erhålla för Europa, kunde samtiden naturligtvis icke genomskåda i hela dess vidd. Men att Englands lösryckande ur franska federativsystemet och dess rika ekonomiska och maritima krafters placerande på en motsatt sida i tidens stora konflikt skulle betydligt ändra maktförhållandet och undanröja faran för ett franskt universalvälde i den europeiska statsvärlden, detta har man allmänt insett. I samtida broschyrer, i samtidens diplomatiska korrespondens, öfver allt finner man uppmärksamheten skarpt riktad på företeelserna i England och den tanken uttalad, att Europas frihet berodde af och fordrade Englands öfvergång till Frankrikes motparti. Äfven den svenska diplomatien har flerfaldiga gånger framställt för sig denna möjlighet och hoppast därpå, ehuru man

icke anade formen därför. När därtill kom kejsarens ständiga framgångar i Turkiet, den höjda patriotiska stämningen i Tyskland och det franska inflytandets synbara aftagande bland de tyska småfurstarne särskildt efter Brandenburgska politikens omkastning 1686 samt till sist kurfurstevalet i Köln, som satte motsatsen på sin spets och gjorde kriget så godt som oundvikligt, är det icke underligt alls, om den svenska diplomatien insåg den utomordentliga fördel. som de allmänna konjunkturernas ändring inom kort måste medföra för dess egna närmaste syften. Både Englands öfvergång till motsats mot Frankrike och krigets utbrott måste i hög grad gagna lösningen af den nordiska konflikten. Ett bref af Bengt Oxenstjerna till Karl XI vittnar. bland många andra aktstycken, mer än behöfligt, att den svenska politiken icke slumpvis råkade ut för oemotsedda, gynnsamma förhållanden, utan insiktsfullt bidat, hvad de mognande allmänna konjunkturerna kunde bära i skötet. »Sist ankomne utländske brefven — skrifver han från Rosersberg den 27 juli — förmäla oriktigheten af Curfurstevalet i Cöln, hvilket torde föda någon vidlyftighet af sig. Så är ock tillståndet i England förvirrat, hvilket tillhopa äro importanta conjuncturer, at där de rät nyttjas torde deraf E. K. M:s intresse en båtnad tillväxa och mycket tjäna till hans Durchlauchts hertigens af Holsteins restitution.» Men visserligen torde verkan af dessa båda förhållanden inträdt både hastigare och på annat sätt, än Oxenstjerna då anade.

Samtidigt med Vellingks besök i Holland hade från generalstaterna en anhållan gjorts, att Karl XI ville på vissa villkor mot ersättning öfverlämna en truppstyrka af omkring 6,000 man till fot. Denna begäran hade redan i juli framställts till Bengt Oxenstjerna af holländska residenten Rumpf i djupaste hemlighet.[1] Otvifvelaktigt kunde det för K. M:t te sig såsom ganska betänkligt att tillmötesgå denna begäran och därmed synas väl öppet taga parti mot Frankrike och England, men både K. M:ts estime för generalstaternas och prinsens af Oranien vänskap och den åhåga K. M:t har för deras stats understödjande och upp-

[1] Bengt Oxenstjerna till Karl XI 27 juli.

rätthållande — såsom Karl XI förklarar i bref till Vellingk — gjorde, att den svenska regeringen raskt nog, redan i början af augusti, har fattat sitt beslut att bifalla generalstaternas anhållan och öfverlåta 6,000 man af de värfvade regementena dels i Sverige, dels i de utländska provinserna, hvilket gafs Rumpf tillkänna med en antydan, att han borde skaffa sig fullmakt att afsluta en formlig kapitulation.[1] En dylik öfverlåtelse eller försäljning af värfvadt och öfvadt folk till en annan makt, som i hast behöfde rusta, var en mycket vanlig sak denna tid och bedrefs af en del tyska småfurstar såsom en vinstgifvande affär. Härvidlag var det otvifvelaktigt fråga om att göra den holländska staten en verklig tjänst, både därföre att Karl XI var i nära vänskap med denna stat, men ännu mer med hänsyn till den svenska politikens tillfälliga behof. Det var ju i samma dagar, som Vellingk skulle begära prinsens af Oranien medverkan i Sveriges speciella önskemål, och som Gabriel Oxenstjerna fick bereda sig att gå till Nederländerna för att begära understöd enligt fördragen till nordiska fredslutens bevarande.

Först den 12 september tecknades den formliga kapitulationen om svenska truppers öfverlåtande i holländsk tjänst.[2] Sverige förband sig öfverlämna 1,000 man i Göteborg 15 dagar efter ratifikationernas utväxlande, 2,000 man i Bremen en månad och resten i Pommern sex veckor efter samma tid för 108,000 rdr. Afhemtandet af manskapet dröjde emellertid ganska länge, ehuru ratifikationerna utväxlades i förra hälften af oktober. I Göteborg var det svenska manskapet i ordning redan i slutet af oktober, men afhemtades först i mediet af december, det tyska manskapet först i februari följande år. Någon direkt betydelse för prinsens af Oranien engelska expedition kom det ej att få, ty denna skedde långt innan det afhämtades. Men otvifvelaktigt har äfven detta tillmötesgående från den svenska regeringens sida i sin mån bidragit att minska de holländska statsmännens

[1] K. M:t till Vellingk 8 aug.

[2] Fullmakten för Rumpf hade dröjt något, emedan generalstaterna ej voro samlade, då hans bref att svenska regeringen ville tillmötesgå deras önskan, framkom. Bengt Oxenstjerna till Karl XI 8 sept. Fullmakten för de svenska underhandlarne är daterad redan 18 aug. Utr. Reg.

fruktan för att skicka bort sitt eget manskap och blotta sitt eget land på trupper.

Karl XI kunde icke undgå att märka, att lifliga förhandlingar pågingo mellan generalstaterna, Brandenburg och en del andra tyska småstater. Hvad de afsågo, har han däremot icke varit invigd uti. Från flera håll talades om, att det var en öfverhängande fara för det evangeliska väsendet, och Karl XI själf lät föreslå prinsen af Oranien en sammansättning till protestantiska lärans skydd.[1] Prinsen tackade, men ansåg, att man, när faran inträffade, i hast borde förena sig härtill, för att nu ej stöta de katolska makter, hvars vänskap mot Frankrike man behöfde, men han antydde den fara, som hotade Hollands existens från Frankrike och England, utan att därföre meddela någon tanke på ett anfall eller en landstigning i England. Genom prinsens förtrogne, Bentinck, gjordes däremot till Vellingk en ouverture om en ansenlig sammansättning mellan några evangeliska makter till religionens skydd. Det är klart, att man icke ansåg lämpligt att inviga flera i hemligheten af prinsens af Oranien plan, än som voro direkt afsedda att medverka därtill. Men hänsyn till Karl XI:s vänskap syntes fordra, att man gaf någon förklaring till de ifriga underhandlingar och rustningar, som han ej kunde undgå att iakttaga, och särskildt synes kurfursten af Brandenburg hafva fått på sin lott att tillfredsställa Karl XI. Det sätt, som därvid användes, torde dock knappt varit fullt ärligt, utan snarare gått ut på att vilseleda. I midten af augusti gjorde Falaiseau ett liknande meddelande i Stockholm, som Bentinck gjort Vellingk, med några närmare enskildheter, hvilka bestodo i, att ett aftal var gjordt mellan konungarne af Frankrike och England att införa katolska läran i England; men då detta uppsåt svårligen kunde verkställas utan att Holland först kastades öfver ända, hade de sammansatt sig att använda all flit att verkställa denna plan med det snaraste. Kejsaren ämnade de vinna i religionens intresse och genom tillbud af en del länder vid Rhen. För att afvända detta hade nu en del makter, generalstaterna, Brandenburg, Sachsen, Hessen-Cassel och her-

[1] Instruktion för Vellingk 18 juli.

tigen af Celle förenat sig. »De voro ock komna på den tanken — berättar Karl XI till Vellingk den 18 aug. — att erkänna oss för deras hufvud och protektor i detta fall och att uppdraga oss högsta direktionen öfver dessa konsiderabla arméer, som på det sättet inom kort kunde sammanbringas». Karl XI bad Vellingk utleta sanningen så vidt han kunde. Han synes således ej just hafva litat på dessa uppgifter, och i ett annat bref s. d. äfven till Vellingk, men afsedt att visas för hertigen af Holstein, förklarar K. M:t, att generalstaterna rusta ifrigt, men det synes, som om de fruktade »någon ännu i det fördolda liggande fara», hvaremot de sätta sig i säkerhet. Falaiseau hade antydt samtidigt, att kurfursten ville ingå närmare concert, hvarföre han begärde, att någon pålitlig person måtte förordnas att följa kurfursten till Preussen för att öfverlägga. Karl XI utsåg härtill assessor F. W. Horn, som fick befallning hålla sig i ordning att resa vid närmare order.[1]

Något vidare hördes emellertid ej utaf på en tid, förrän krigets utbrott vid Rhen tvingade att vinna Sveriges medverkan till att hålla Danmark i styr. Af Falaiseau gjordes nu en ny ouverture till Karl XI.[2] Det hette nu, att de ofvannämnda makterna gjort en concert dels att försvara Rhenströmmen mot Frankrikes invasion och mot kardinal Fürstenbergs machinationer, dels ock för att facilitera och befordra hertigens af Holstein restitution, hvaröfver man nu formligen bjöd att närmare öfverlägga. Men därjämte — och detta var naturligtvis hufvudändamålet — rådde kurfursten Karl XI att på sin sida göra några mouvements så till sjös som lands för att divertera Danmark, att dess krafter måtte distraheras och ej kunna göra Danmarks allierade vid Rhen något gagneligt biträde till dess planers fullföljande. Karl XI lät äfven sin flotta gå i sjön ett slag, hvilket synes betydligt hafva oroat Danmark. En svensk eskader gjorde en kort seglats i Östersjön, men inlöpte redan den 16 sept. å nyo i Karlskronas hamn. I Danmark fruktade man ett öfverfall eller öfverförande af trupper till Pommern och lugnade sig först, sedan man erfarit flottans

[1] K. M:t till Horn 18 aug.
[2] K. M:t till Gabriel Oxenstjerna 19 sept.

inlopp.[1] Beträffande den blifvande concerten till hertigens förmån upplyste Falaiseau vidare, att det var meningen att underhandla i Hamburg genom de därvarande ministrarne, så att man oförmärkt kunde hålla konferenser. Det var således ej längre tal om assessor Horns beskickning, och han blef ej heller afsänd förrän på våren följande år. Att låtsa medgörlighet i holsteinska frågan, var just att tilltala Karl XI på rätta sättet, och han skref om detta kurfurstens anbud till Gabriel Oxenstjerna att däraf »ses, att nuvarande kurfursten visar mera allvar för det gemensamma väsendet och i synnerhet holsteinska restitutionen, än som skedde i dess faders tid, hvilken hade mer deference för Danmark.»

Men så småningom klarnade det i all denna mystifikation och allt detta tal om concerter än för ett, än för ett annat ändamål, hvartill Karl XI inbjöds, utan att det blef något vidare däraf. Det blef snart tydligt, att holländska flottans utrustning gällde England. I början af oktober berättades detta såsom otvifvelaktigt från alla håll,[2] ehuru man väl kände sig oviss både, huruvida företaget någonsin skulle komma till stånd, och detta, ju mer det led in på hösten, och ännu mer, huru det skulle aflöpa. De flesta torde väl hafva delat Gabriel Oxenstjernas mening, att prinsens företag var »otenckt och äfventyrligt».[3] Och under det man med oro väntade att se hvad detta skulle bli, öfversvämmade franska härar i hastiga, glänsande och lättvunna framgångar hela sydvästra Tyskland och väckte jubel hos dess vänner och bestörtning hos dess fiender. Under dessa veckor, som förflöto mellan fransmännens infall i Tyskland och prinsens af Oranien expedition måste det hafva rådt en ofantlig spänning och ängslan hos alla de makter, som i Europa gripit parti mot det franska universalväldet.

Under denna tid har Karl XI äfven fyllt en verklig uppgift af icke ringare vikt för prinsens företag, ehuru han icke var däri invigd, än Brandenburg, som ställde sina trupper vid nedre Rhen till Nederländernas betäckande från landsidan. Det är Sveriges starka krigsmakt och hot, som håller

[1] Leijonclo 14, 17, 21 sept. I hvad mån flottrörelserna voro föranledda af kurfurstens begäran eller gjordes på eget initiativ är ej fullt visst, då dagen för Falaiseaus meddelande ej är nämnd.
[2] Leijonclo till K. M:t 1, 8 okt.
[3] G. Oxenstjerna till K. M:t från Haag 13 Okt.

Danmark tillbaka, ehuru det oupphörligt liksom rycker af ifver att bruka tillfället. Danmark var äfven det väl rustadt, särskildt till sjös. Det var ingen makt att förakta. Dess präktiga flotta kunde hafva varit nog att störa hela prinsens expedition, om den vågat lämna de danska farvattnen för att stödja sin allierade Jakob II eller förena sig med en fransk eskader till hans skydd mot hans vilja. Dess betydande truppstyrkor i Holstein kunde tillsamman med franska arméer, som brandskattade ända uppe i Cleve, hafva blifvit en farlig makt till anfall mot Hollands sårbara punkt, dess landgräns mot Tyskland, ett anfall, som om det gjorts i tid, kunde ha förhindrat hela expeditionen. Hvarken tid eller lust därtill hade heller felats i Danmark, om det kunnat för Sverige, som hotade att bruka hvarje gynnsamt tillfälle att bryta löst.

Sveriges flotta hade omedelbart efter krigets utbrott varit ute i sjön att förhindra Danmarks association med Frankrike. Men Frankrikes framgångar höjde snart modet igen. »De fransöske vapnens progresser i Tyskland giör dem här mycket modige -- skrifver Leijonclo från Köpenhamn — så att man märkia kan, att dhe börja sättia up hufvudet och tro, att ingen entreprise så svåhr är, som Frankrike icke gåhr vähl igenom, om det sig den företager».[1] Danmark började å nyo sin gamla tvist med Hamburg och företog sig att under åtskilliga förevändningar öfva s. k. repressalier på hamburgska skepp och gods. Hamburg anropade Sveriges bistånd genom bref den 28 sept. De lüneburgska hertigarne, som äfven oroades häraf, vände sig likaledes i denna sak till Karl XI, som fann godt att å nyo skrämma Danmark med sin flotta. Order afgingo till Hans Wachtmeister att bereda flottan till utlöpande i sjön, men samtidigt äfven bref,[2] att orderna icke voro gifna i den intention, att en sådan utrustning nu i själfva effekten måtte verkställas, utan endast i akt och mening, att Danmark måtte alarmeras och sättas i ovisshet om Sveriges förehafvande, på det att det ej må draga hela sin makt till holsteinska sidan. hvarför Wachtmeister egentligen skulle utsprida ryktet om dessa order, så att man fick

[1] Leijonclo till K. M. 8 okt.
[2] K. M. till Wachtmeister: Utr. Reg. 10 okt.

kunskap därom i Danmark. Därjämte fick Leijonclo i Köpenhamn befallning att inlämna ett hotande memorial till Hamburgs förmån.[1] Innan det lämnades, hade emellertid Danmark, påverkadt äfven från andra håll funnit godt att ge efter och försonas med staden.[2] Äfven Danmark fann godt att invänta utgången af prinsens af Oranien företag, hvarom man ej längre hade något tvifvel, och som det motsåg med oro.

De danska statsmännen synas hafva tänkt sig ännu en utväg att bruka de nuvarande konjunkturerna. Det var att förvärfva neutralitet och rollen af en medlare. Man synes ett ögonblick velat pröfva, om ej Sverige genom en association i detta fall med Danmark, som skulle leda till båda rikenas heder och ekonomiska fördel, skulle kunna förmås att pruta något af på hertigens af Holstein rätt. Leijonclo hade i sitt memorial till Hamburgs förmån äfven fått upprepa den svenska regeringens »præterea censeo» genom en yrkan på hertigens restitution. På detta senare svarade Danmark genom sin minister i Stockholm med sitt gamla påstående, att detta var en domestik sak, men vid samma tillfälle anbragtes äfven, att Danmarks konung ansåg de närvarande konjunkturerna i kristenheten så bullersamma och farliga, att det vore både nödigt och nyttigt att i norden vara betänkt på fred och rolighet, hvarför han begärde K. M:s tankar härom och erbjöd sig att fatta med Sverige anständiga mesures. Danmark föreslog därjämte förnyelse af det gamla förbundet från år 1679, som inom ett år skulle utlöpa. Den svenska regeringen insåg mycket väl afsikten i detta närmande och svarade, att det gör K. M. ondt, att holsteinska saken är oafgjord, ty den är af den beskaffenhet, att den först måste vara undanröjd, innan man kan göra sig förhoppning att i det som Danmark föreslagit vinna den framgång och den fördel, som man eljest hade att vänta.[3] Äfven detta försök tillbakavisades, och Danmark kunde hvarken med krigiskt hot eller lockelser befria sig ur det hårda tag, hvarmed den svenska politiken från alla håll omslutit detsamma, för-

[1] K. M. till Leijonclo 17 okt.
[2] Leijonclo till K. M. 26 okt.
[3] K. M. till Leijonclo 7 nov.

lamade dess krafter och dömde det till overksamhet under den spänning och den rikedom af möjligheter, som den europeiska politiken erbjöd strax före den världshistoriska händelsen af Vilhelm af Oraniens landstigning i England.

Den svenska politiken har således indirekt spelat en betydande roll i den allmänna diplomatien och i gestaltningen af de faktiska maktförhållanden, det maktläge så att säga, under hvilket det världsbefriande företaget blef möjligt och verkligt. Att Karl XI icke varit formligen invigd i detta företag på förhand minskar ingalunda betydelsen af hans andel. Hans roll därvid var påräknad, och med sina sympatier stod han troget på prinsens sida, äfven sedan det blef klart hvad som länge varit i görningen, och att han själf till viss grad förts bakom ljuset, ty om alla de förra planerna, som särskildt Brandenburg förespeglat honom, var icke vidare tal.[1] Man kunde möjligen förutsätta, att Karl XI i hemlighet varit invigd, ehuru han i sin diplomatiska brefväxling med de svenska ministrarne icke röjt detta, utan synes sväfva i okunnighet om det stora företaget, till dess det allmänna ryktet stadgat sin mening och nått äfven honom, men ett tydligare bevis på, att så icke är fallet, kan knappt gifvas än ett bref till Lillieroot, sedan företaget redan var öfver och det visst icke fanns anledning att dölja sin medvetskap, snarare tvärt om. Karl XI skrifver den 30 jan. följande år: »I mågen veta, att printzen af Oranien aldrig hafver någon communication eller rådförande med Oss plägat om sin dessein till Engelland, hafvandes Vi allenast af General-Staterne den underrättelse därom bekommit, som de vid samma tid, som deras flotta uthlöpa skulle, igenom en publique resolution anbefallt sina ministrer vid alla hof att göra angående den hielp med deras skepp och fahrtyg, som de låtit printzen bekomma, och hafve Vi ey heller sedan den tiden någon communication hvarcken af General-Staterne eller printzen om detta värcket haft, *så att Vi*

[1] Karl XI afvisade äfven genast de försök till närmande, som på hösten gjordes från Frankrike genom Lillieroot. Han uppfattade dessa försök såsom väsentligen afsedda att sprida misstro mellan Sverige och dess allierade och befallde därför Lillieroot uppmana Frankrike sluta fred och själf lämna Paris. Lillieroot till K. M. 12 okt., 19 nov., 10 dec. K. M. till Lillieroot 31 okt., 17 nov., 2 jan.

aldeles ingen hand däruti hafver haft eller ännu hafva hvarcken med råd eller dåd; dock skrifves detta icke till den ända, att I skole däraf göra någon deklaration, men allenast till Eder efterrättelse.»

Det är icke utan intresse att iakttaga den skiftande stämningen hos de nordiska statsmännen allt eftersom olika berättelser inströmmade om det underbara företag, som de endast kunde åskåda, ehuru deras eget intresse låg så djupt inveckladt däruti. Leijonclos depescher ge i detta fall belysning af stämningen i Köpenhamn. Den första expeditionens misslyckande och flottans återkastande genom motvind höjde genast tilliten. Ryktet förstorade de förluster, som den lidit, och alla jublade och klandrade skarpt prinsens företag såsom orimligt och för sent satt i gång. Samtidigt kommo underrättelserna om Philipsburgs fall, som bekräftade tron på de franska vapnens oemotståndlighet. Konung Kristian tog en högre ton och skref till kurfursten af Brandenburg samt bad honom förhjälpa den holsteinska saken till fordersamt och godt slut, eljest nödgades Danmark taga andra mesures. Det lät som ett förtäckt hot att sluta ny allians och förena sina öden med Frankrike. Med Frankrike underhandlades äfven lifligt om renovation af förbundet. Denna renovation omfattades af alla ministrarne — skrifver Leijonclo den 16 nov. — men man ville först afvakta, hur prinsens nya företag, som något afkylde den första glädjen, skulle aflöpa. Lika högt, som hoppet stigit genom prinsens första motgång, lika nedslagen blef man, då den ena underrättelsen efter den andra bragte kunskap om hans hastiga framgångar.

Äfven vid Rhen tog saken en annan vändning. Magdeburgconcerten (12 okt.) mellan Brandenburg, Sachsen, det lüneburgska huset m. fl. hade i hast åstadkommit bildandet af en betydande styrka vid mellersta Rhen, som hindrade fransmännens vidare utbredning, under det de brandenburgska trupperna vid nedre Rhen täckte dess egna länder och Holland. Det blef snart klart, att Frankrikes krigsplan att med ett stort afgörande slag vinna hastigt erkännande af sina reunioner och sina öfriga anspråk alldeles misslyckats, och att Tyskland i ovanlig endräkt beredde sig att upptaga en kamp, som såg vidtgående ut.

Med dessa båda omkastningar, som redan vid årets slut syntes afgjorda, föllo alla Danmarks förhoppningar om en god lösning af dess nordiska konflikt, alla förhoppningar att Sverige och hertigen skulle gifva efter, alla resultat af ett tioårigt ansträngande och utmattande politiskt arbete. »En gräslig förbittran spörier man här särdeles vid hofvet emot Holland — skrifver Leijonclo den 14 dec. — ja så, att konungen sielf har kunnat tåhla, att öfver des bord en generalsperson uthbrustit har och sagdt, att han önska wille att se printzen af Oranien på en eschaffaut.» Danmark öfvergaf nu alldeles sin hotande ställning. Den nya alliansen med Frankrike tecknades ej, och på kurfurstens af Brandenburg föreställning, att Danmark ej borde afbryta de vänliga förhandlingarna med hertigen, emedan både kurfursten och hans grannar i sådant fall måste uppträda mot detsamma, svarades undvikande, att Danmarks mening ej varit att genom någon fientlighet utan genom traktat och vänlig afhandling afgöra den holsteinska saken. Danmark kom till och med till viss grad i en obehaglig mellanhand mellan sina båda och enda vänner, Frankrike och Brandenburg. Det var i defensivallians med båda, men då franska trupper brandskattat Cleve, fordrade kurfursten bistånd enligt fördrag af 4,000 man, som Danmark hvarken kunde afvara eller af hänsyn till Frankrike vågade lämna. En häftig brefväxling härom mellan Danmark och Brandenburg följde, som synes tillspetsats i skärpa i början af år 1689.

Lika mycket som den politiska horisonten mörknade för Danmark, lika mycket ljusnade den för Sverige. Det, som man länge väntat och eftersträfvat, inträdde nu, och verkningarna däraf kändes omedelbart. Gabriel Oxenstjerna, som från Wien begifvit sig till Haag att här söka medverkan till de nordiska pakternas upprätthållande, anlände just i brådskan och oron strax före flottans afgång.[1] Allas tankar voro riktade på det stora företaget och på Frankrikes krigshot. Därtill kom, att rådspensionären Fagel var döende och regeringsverksamheten äfven däraf förlamad. Någon underhandling om hjälp kunde under sådana förhållanden ej komma i fråga. Oxenstjerna fick inskränka

[1] Oxenstjernas första bref från Haag är 10 okt. 1688.

sig att mana på afhämtandet af det hyrda manskapet och penningarnas riktiga erläggande. Hans roll blef för öfrigt tills vidare iakttagarens. Men han hyste godt hopp för framtiden och beredde sig redan vid årsskiftet att följa efter prinsen af Oranien till England, dit nu generalstaternas fullmäktige och de främmande ministrarne allmänt begåfvo sig i den riktiga känslan af, att härifrån hädanefter sjömakternas politik skulle bestämmas.

Af omedelbarare verkan för den svenska politiken var det tysk-franska krigets utbrott. Det tvang de medlande makterna, kejsaren och Brandenburg, att ännu ifrigare eftersträfva en lösning af den nordiska konflikten. Så länge Karl XI var bunden däraf, ägde Sverige enligt hans uppfattning ingen skyldighet att bistå riket eller kejsaren och kurfursten enskildt, hvartill han genom sina traktater var förbunden. Både genom Sveriges sändebud i Wien, grefve Dona, som på hösten efterträdt Gabriel Oxenstjerna, och direkt genom bref till Karl XI begärde kejsar Leopold Sveriges traktatsenliga hjälp mot Frankrike. Detta gaf ett utmärkt tillfälle att framhålla, att fred i norden och hertigens restitution voro villkor både härför och för Sveriges kontingent till rikets försvar såsom riksstånd. Hofvet i Wien gaf äfven nya försäkringar att befordra K. M:s afsikter med all makt och nya order till sändebuden i Altona.[1]

Äfven Brandenburg fick ett omedelbart intresse att närma sig Sverige. Kurfurst Fredrik III, som i början synts luta åt Danmarks parti, hade af prinsen af Oranien och genom behofvet af Sveriges bistånd på hösten 1688 visat stort tillmötesgående och talat om sin benägenhet att göra en concert till hertigens restitution. Detta tal upphörde väl med det mest trängande behofvet af Sveriges hjälp,[2] men i stället kom en häftig spänning med Polen, som hotade med den gamla planen att angripa och eröfra

[1] Dona till K. M. 1, 15, 21 nov. (n. st.). K. M. till Dona 5 dec. — Kejsar Leopold till Karl XI 5 nov. (n. st.), Karl XI till kejsar Leopold 21 nov., båda tryckta i tysk öfversättning i Theatr. europ.

[2] Dock fann kurfursten nödigt att för egen räkning begära, att Sverige skulle skydda hans länder, om de angrepos, medan hans härar stodo vid Rhen, hvilket K. M. lofvade. K. M. till Bjelke och till kurfursten af Brandenburg 10 nov. Hur farligt blottade på trupper de brandenburgska länderna en tid voro, synes af N. Bjelkes bref till K. M. 6 okt. 1688.

Ostpreussen.[1] Frankrike underblåste ifrigt denna plan, som skulle blifvit en farlig diversion mot kurfursten, hvars härar stodo vid Rhen. Både kejsaren och kurfursten begärde Karl XI:s hjälp, och svenska residenten i Warschau Dörffler fick order att samverka med de österrikiska och brandenburgska diplomaterna både till att förhindra ett dylikt angrepp mot Preussen och förmodade planer af kung Johan Sobiesky att få sin äldste son Jacob erkänd såsom tronföljare.[2] Ända bort till Polen sträckte sig de europeiska motsatserna och konflikten mellan de intressen, som knöto sig vid frågan om den holsteinske hertigens restitution.

Medan de allmänna konjunkturerna undergingo denna hastiga och betydelsefulla förändring, som allt igenom gynnade den svenska politiken, hade den svenska regeringen samtidigt och oberoende däraf direkt arbetat för egen räkning till den holsteinska frågans lösning. Äfven det resultat, som härigenom nåddes, blef af afgörande betydelse för det följande.

Sveriges nära förbindelse med det lüneburgska huset grundade sig på gemensamma intressen gent emot Danmarks aggressiva politik i nordvästra Tyskland. De planer, som de båda makterna en tid ifrigt drifvit, att med förenade krafter tillbakakasta Danmark ur dess självtagna position hade endast uppskjutits för att lämna rum för en omfattande diplomatisk aktion, som tycktes mer förenlig med de allmänna politiska förhållandena. Då äfven denna utväg misslyckades och de båda makterna hotades af faran, att hertigen af Holstein skulle söka en uppgörelse med Danmark så godt han kunde, hvilken så att säga skulle hafva sanktionerat Danmarks ökade maktställning, måste de gamla angreppsplanerna dragas fram igen, och från båda hållen hade man mötts redan i juli 1688 i gemensamma tankar att

[1] Denna tvist berodde af, att änkemarkgrefvinnan Louise Charlotte, född Radziwill, som ägde ofantliga besittningar i Polen och var föremål för prins Jacob Sobieskys frieri, med kurfurstens samtycke bröt denna förbindelse och plötsligen äktade pfalzgrefve Carl Philip af Neuburg, hvilket väckte en ytterst häftig förbittring hos det polska hofvet. Planerna på Ostpreussen voro för öfrigt gamla, och gynnades äfven af Sverige, så fort den svenska politiken var på spänd fot med den brandenburgska.

[2] Om Frankrikes polska politik se instruktion för markis de Béthune i Recueil des instructions etc.: Pologne. — K. M. till Dörffler 21 nov. 1688.

afsluta det så länge eftersträfvade förbundet. Häri ligger uppslaget till den kommande sammansättningen mellan Sverige och Lüneburg, ej i de allmänna företeelserna, hvilkas innebörd ännu icke var så klar. Men visserligen hafva de stora händelserna på hösten i väsentlig grad lättat och bestämt gången af de båda makternas inbördes underhandling.

Först i oktober anlände baron Fr. W. von Görtz till Stockholm, ehuru hans fullmakt är daterad redan den 15 aug.[1] I ett långt memorial framlade Görtz de båda hertigarnes tankar och förslag till allians,[2] och K. M. utsåg redan följande dag kommissarier att underhandla med honom. En vecka därefter voro konferenserna i full gång. Görtz' förslag bestod i, att Sverige och Lüneburg skulle öfverenskomma om medel att utverka hertigens restitution, så fort tillfälle och årstid lämpade sig. Hertigarne erbjödo härför 12,000 man,[3] däraf 4,000 ryttare, hvilka tillsammans med de 6,000 man, som Karl XI enligt defensivförbindelserna mellan de båda makterna borde hålla i ordning i de tyska provinserna, skulle inmarschera i Holstein, under det att Sveriges öfriga makt agerade till vatten och lands mot danska öarna och Norge. På den tyska sidan skulle hertigarne föra högsta befälet. Tiden för begynnelsen hemställdes till K. M. De förbundne skulle uppträda på kejsarens auktoritet, hvilken därför skulle uppmanas utfärda nödiga akter, på grund af exekutionsordningen och n. s. kretsens beslut 1682. Hos Brandenburg och Sachsen skulle man begära i första rummet, att de medverkade, därnäst att de lämnade garanti mot angrepp af de förbundnes egna besittningar under företagets utförande, och i sista hand, att de gjorde goda officier eller åtminstone förblefvo in terminis neutralitatis. Sverige och Lüneburg skulle naturligtvis ömsesidigt garantera hvarandras besittningar under den tid kriget varade och ej ensidigt ingå fred och stilleståndsunderhandlingar, än mindre göra verklig fred utan hertigens fulla restitution och satisfaktion. Det var den

[1] Fullmakt i riksarkivets traktatsamling.

[2] Görtz' memorial, dat. 14 okt., bland lüneburgska sändebuds memorial, förhandlingar med dem och konferensprotokoll.

[3] Hertigarne erbjödo sig dock öka denna sin kontingent till 15,000, så snart de 3 à 4,000 man, som hertigen af Celle och hertigarne af Wolffenbüttel skickat till Holland, återkommit därifrån.

gamla idéen för en samverkan, något modifierad i detalj. Till sist föreslogo hertigarne att efter anträdda operationer concertera, hvilka gemensamma mesures man efter krigsräson och till bådas säkerhet, uppkomst och välfärd samt det allmänna väsendets bästa efter omständigheterna borde företaga, och att sins emellan fastställa, att man junctis animis, viribus et consiliis uppriktigt håller tillsamman, i synnerhet som K. M. och det hertigliga huset torde i förening vara i stånd att i betydande mån bestämma freden i Tyskland och skapa sig själfva säkerhet. Dessa något dunkla ord syftade tydligen på, att man, om krigslyckan vore god, äfven skulle tänka på något förvärf för egen räkning och i nära förening försvara detta samt gemensamt uppträda i den europeiska politiken.

Detta förslag gillades i alla dess punkter af K. M.,[1] och öfverenskommelsen mellan Sverige och Lüneburg kunde därmed varit klar snart nog, ehuru några smärre punkter alltid fordrade öfverläggning och tid. Men när Görtz anländt till Stockholm, ankom strax efter honom en kurir (13 okt.) med några nya fordringar, föranledda af den fara för nedersachsiska kretsen, särskildt Hamburg, som ansågs hota från Danmark, medan hertigarne enligt sin förpliktelse såsom tyska riksfurstar sände sina härar till Rhens försvar. Hertigarne oroades därjämte synnerligen af den mellan Sverige och Holland ingångna konventionen om truppers öfverförande från de tyska provinserna till Holland. De fruktade, att äfven Sveriges krigsmakt i Tyskland därigenom skulle försvagas och Danmark finna ett synnerligen lämpligt tillfälle att slå ett slag. Görtz fick därför i hast tillfoga ett secundum membrum till sitt memorial, hvari han å hertigarnes vägnar begärde, att K. M. ville, medan deras trupper voro vid Rhen, hålla i ordning de utlofvade 6,000 man att genast vid behof förena sig med i nejden varande celliska och brandenburgska trupper, hvarför hertigarne äfven begärde, att K. M. ej lät sina till Holland destinerade trupper aftåga förr, än deras antal vore fullt ersatt, vidare att K. M. behagade transportera ytterligare nya regementen till Pommern och göra Danmark ombrage genom hotelser

[1] »Apostille till att tiena till swar på Herr Baron Görtz' memorial» bland lüneburgska sändebuds memorial etc.

till ruptur samt till sist förpliktade sig, att om Hamburg eller nedersachsiska kretsen ändock angreps, bryta lös mot Danmark med hela sin makt på sätt och i syfte, som ofvan föreslagits. Hertigarne lofvade å sin sida, att därvid och för öfrigt prestera allt hvad de lofvat rörande holsteinska saken genom nya värfningar m. m.

Dessa vidtgående förpliktelser voro ingalunda i Karl XI:s smak. Han förklarade sig väl beredd att hålla i ordning 6,000 man i Tyskland och upplyste, att det manskap, som ur Bremen afgick till Holland, utgjorde blott 1,300 man, hvilkas afgång genast skulle fyllas ur pommerska och wismarska milisen; i dess ställe åter företogos värfningar, hvarjämte något manskap skulle denna höst öfverföras från Sverige till att fylla hvad som kunde behöfvas i fästningarnas besättande. K. M. vore äfven fullt beredd att vid behof inkasta trupper i Hamburg eller Lybeck och fullgöra de förpliktelser, hvartill han genom sin defensivallians med lüneburgska huset vore förbunden, men frågade hvad säkerhet hertigarne ägde, att Brandenburg skulle medverka till kretsens försvar. I dessa punkter visade således K. M. allt tillmötesgående som var nödigt för att fylla sina förpliktelser, men beträffande hertigarnes fordran, att Sverige skulle bryta löst mot Danmark med all sin makt, därför att Hamburg angreps, förklarade K. M., att »såsom holsteinska saken ger orsak nog till ruptur mot Danmark, så blir det skälet det förnämsta och multipliceras orsaken, där en aggression mot Hamburg eller n. s. kretsen också skedde; men ej finnes anständigt at på hamburgiske saken såsom en hufvudorsak fundera en krigsdeklaration; hvilken dock såsom en accessoriesak tillika med den holsteinska kan pari passu afgöras.» Karl XI fordrade således, att den holsteinska frågan allena skulle vara krigsorsak mot Danmark, och att allt därför vid en brytning skulle vara så beredt som i förslaget till concert därom vore föreskrifvet.

Vid de följande konferenserna förklarade man sig tydligare å ömse sidor, och det visade sig då vara en ganska betydande skillnad i ståndpunkt, som hotade att omintetgöra den egentligen åsyftade öfverenskommelsen. Görtz framlade hertigarnes mening så, att Sverige skulle förpliktas att bryta med Danmark och börja det aftalade an-

fallskriget till hertigens restitution, om Danmark anfölle Hamburg eller Lybeck eller till och med blott fortsatte med de repressalier, som det begynt, och detta äfven om hertigarne med sina styrkor stodo vid Rhen och ej i början skulle kunna med de svenska trupperna förena mer än 4,000 man i stället för de aftalade 12,000; därjämte specificerade Görtz hertigarnes fordran på trupptransport från Sverige därhän, att K. M. genast skulle öfverföra 3 à 4,000 man.[1]

Denna anhållan föreföll de försiktiga svenska statsmännen misstänkt, och de menade, att det måste ligga något därbakom, närmast att hela underhandlingen var afsedd att indraga Sverige ensamt i krig och vältra på detsamma hela lasten för Danmarks hållande i styr och kväsande.[2] Det svar, som vid konferensen följande dag lämnades, var också rent afslag. K. M. förklarade, att någon ytterligare transport, än den han lofvat till garnisonernas kompletterande icke kunde åstadkommas och ej behöfdes. Beträffande Hamburgs och Lybecks säkerhet förklarade K. M., att för så vidt det blott gällde de danska repressaliernas inställande mot Hamburg kunde detta lätt nog hjälpas utan krig, men om de angrepos, ville K. M. liksom 1686 per modum auxilii inlägga trupper och jämte Lüneburg och Brandenburg skynda till undsättning, utan att därför förklara något krig. De svenska kommissarierna framhöllo, att när man ej direkt ville förklara krig för Slesvigs skull, utan uppsköte därmed till lämplig tid, skulle hertigen finna mycket egendomligt, om man däremot för Hamburg och Lybeck genast bröte lös; dessutom hörde Hamburg allena till riket, och K. M. funne ej anständigt att för dess skull börja krig nomine coronæ Sueciæ. Så fort hertigarnes trupper återkommit från Rhen, kunde man däremot med åberopande af hertigens af Holstein rätt angripa Danmark; till dess vore Hamburg säkerligen att rädda per modum auxilii.[3]

Med denna af de tillfälliga förhållandena föranledda skiljaktighet kunde man ej komma längre, och Görtz måste

[1] Konferensprotokoll 23 okt.
[2] Kanslikollegii protokoll 23 okt.
[3] Konferensprotokoll 24 okt.

inhämta nya order. Men snart ändrade sig de förhållanden, som framkallat de lüneburgska hertigarnes fordran. Danmark tvangs att tillfredsställa Hamburg och upphöra med sina repressalier, och revolutionen i England omkastade så ögonskenligt förhållandena i norra Europa, att Danmark ej vidare kunde tänka på en aggressiv politik. De lüneburgska hertigarne gåfvo med sig, och före årets slut var alliansunderhandlingens framgång betryggad. Vellingks hemkomst i slutet af oktober bidrog äfven att lugna misstankarna mot hertigarnes uppriktiga nit för hertigen af Holstein.[1]

Äfven hertigarnes oro öfver de svenska truppernas affärd till Holland lugnades så småningom. De hade härom äfven vändt sig till generalguvernörerna i Bremen och Pommern, Henrik Horn och Nils Bjelke, och begärt upplysningar och försäkringar; äfven till fursten af Waldeck, som under prinsens frånvaro hade ledning af de holländska rustningarna ställde de en begäran att icke pådrifva afhämtandet af det svenska folket. Hos Nils Bjelke föreslogo de till och med en metod att kvarhålla trupperna, utan att det skulle se ut såsom något försök att undfly konventionen med Holland. K. M. lugnade dem med att genom Bjelke gifva noggrann specifikation på de 6,000 man, hvilka i Tyskland voro i ordning.[2]

Under de fortsatta underhandlingarna mellan K. M. och hertigarne af Lüneburg enades man om att i en separatartikel tillförsäkra hvarandra passande ersättning, om kriget ginge lyckligt. Hertigarne skulle erhålla Oldenburg och Delmenhorst, K. M. det lilla området Vuhren i grefskapet Delmenhorst[3] och därjämte något område i Norge eller hvar K. M. fann bäst passande. Äfven om tiden för att bryta mot Danmark kom man öfverens. Det skulle senast ske den 20 maj och allt till dess vara fullbordadt. Dock skulle man bryta lös förr, om lämpligt tillfälle erbjöd sig, och genast nu på vintern, om kölden isbelade sundet, så

---

[1] Vellingk närvarande i kanslikollegium redan 29 okt.

[2] Horn till K. M. 1 okt., K. M. till Horn 13 okt.; K. M. till Gabriel Oxenstjerna 27 okt.; Bjelke till Bengt Oxenstjerna 29 nov., till K. M. 15 dec.

[3] I bref till bremiska regeringen den 28 nov. 1688 befallde K. M. densamma att gifva en noggrann redogörelse för situationen och inkomsterna af landet Vuhren, som skall vara en del af grefskapet Delmenhorst. Utr. Reg.

att K. M. med svenska trupper kunde marschera öfver till de danska öarna. Först den 12 februari 1689 tecknades det formliga fördraget i Stockholm och ratificerades af Karl XI den 19 och af hertigarne den 24 febr.

Karl XI hade ändtligen nått hvad han så länge eftersträfvat, en bestämd och afgörande slutpunkt i sina långa, omsorgsfulla diplomatiska förberedelser för att trygga sig mot alla oförutsedda faror och isolera sin motståndare, när han nu åter skulle tända kriget mellan de båda nordiska kronorna för att framtvinga hvad han ansåg såsom Sveriges traktatenliga rätt och såsom dess sannskyldiga intresse. Både de allmänna konjunkturerna och de politiska förhållanden, som närmast kunde bestämma det nordiska statssystemets kriser, hade mognat så gynnsamt, att han med fullt lugn ansåg sig kunna pröfva en blodig kamp.

I det inre hade hans trägna arbete väsentligen gjort sitt verk. Allt motstånd mot den kungliga myndigheten var brutet, kronans kredit och affärer upprättade och Sveriges flotta och här starkare än någonsin. Vid slutet af år 1688 utgjorde den svenska krigsmakten till lands omkring 64,000 man, hvaraf 46,000 fotfolk och resten kavalleri och dragoner. Af denna betydande styrka voro omkring 36,500 förlagda i Sverige, 11,000 i Finland, 7,000 i östersjöprovinserna och 9,500 i de tyska provinserna.[1] Den flotta, hvaröfver Karl XI förfogade, bestod af 42 skepp, däraf 29 med öfver 50 kanoner, förutom brandare och lastfartyg.[2] De viktigaste fästningarna inomlands, Kalmar, Göteborg, Malmö och Marstrand, i östersjöprovinserna Narva, Riga, Dünamünde samt i Tyskland Wismar och Stralsund

---

[1] I östersjöprovinserna synes den svenska krigsmakten ännu ej hafva återupprättats efter föregående krig. Fotfolket därstädes utgjorde blott 38 kompanier med 5,386 man, därtill 1,535 hästar i Estland. I Lifland och Ingermanland fanns intet annat kavalleri än adelsfanan, men beträffande densamma hade ännu i slutet af 1688 inga uppgifter inkommit sedan sista kriget. »Generalförslagh på hela K. M:s militie efter dhe förslagh och efterrättelser som till den 31 dec. a:o 1688 äre inkombne». Bilaga till Sekr. propos. 1689.

[2] »Specification uppå Kongl. Maj:s för tiden befindtlige Örlogsflätta med dhe der under varande Brandare och Lastdragare.» Bil. Sekr. prop. Af de stora skeppen var ett med 80 kanoner ännu på stapel och färdigt att gå i sjön först på hösten 1689.

voro bättre i stånd än någonsin.[1] Karl XI kunde med självkänsla betrakta resultaten af sitt verk.

Det är kanske icke utan att nu, då allt syntes så väl beredt, krigiska tankar då och då vaknade hos Karl XI. Hans ungdoms bragder voro hans käraste minnen. Hans ungdomsvän och krigskamrat Nils Bjelke synes bidragit att underhålla sådana tankar. I ett bref till Karl XI i okt. 1688 heter det: »Eders Maj:t behagar i nåder uptaga mitt ringa omdöme, jagh kan bedraga migh och skall deröfver altidh fröjda migh, män jagh tycker, att alt i värden ställer sigh så an, att E. M. nu omöijeligen kan vahra säker att behålla freden, hvarföre ähr bäst slå först till, om möjeligit ähr.»[2] På nyåret, då det blef stark köld, befallde Karl XI kanslikollegium öfverlägga, om det ej vore lämpligt att nu tala hårdt i holsteinska saken, »hälst vederleken med det starcka frostet sig ey illa synes därtill beqväma.» Kansliet ansåg dock, att concerten med Lüneburg först måtte vara ratificerad.[3] Denna innehöll äfven bestämmelser, som snarare gingo ut på att finna tillfälle och förevändning att »slå först till» än motsatsen.

Äfven de pekuniära medlen att föra ett krig och i första rummet företaga en mobilisering behöfde Karl XI ej sakna. Redan i november hemställde han till sitt råd att öfverlägga om medel till att befästa rikets trygghet under nuvarande farliga konjunkturer, och rådet tillstyrkte hans mening att sammankalla K. M:s trogna ständer.[4] Detta blef äfven Karl XI:s beslut. Men innan ständerna hunnit sammanträda och fördraget med Lüneburg vunnit sin sista afslutning, hade redan kongressen i Altona sammanträdt å nyo för att under helt andra omständigheter än förut fortsätta sitt arbete att på diplomatisk väg förekomma ett krig mellan de skandinaviska makterna.

[1] Sekreta propositionen 8 febr. 1689.
[2] Generalguvernören N. Bjelkes bref till K. M. 6 okt. 1688.
[3] Kanslikollegii skrifvelse till K. M. 22 jan. 1689. — Af K. M:s bref till Nils Bjelke 15 dec. 1688 synes ock, att det var Karl XI, som föreslagit hertigarne den bestämmelsen i det kommande fördraget, att man genast skulle anfalla, om isen bar öfver till Seland.
[4] Rådets skrifvelse till K. M. 24 nov. 1688.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett klagomålsregister från Småland 1563.

Till de för den äldre vasatiden karakteristiska förvaltningsformerna, innan landsregeringen blef ordnad, börde de kringresande kommissioner, inför hvilka alla stånd, särskildt allmogen, fingo andraga sina besvär och som speciellt skulle hålla räfst med adelns och fogdarnes möjliga öfvergrepp. Kommissionens medlemmar kallades också stundom för räfsteherrar, liksom man emellanåt begagnade sig af den gamla konungsräfstens namn. 1545 utskickades t. ex. en dylik kommission, ehuru man ej känner dess resultat. 1546 besöktes södra Sverige af en sådan i sammanhang med ett allmänt möte i Arboga (jfr en kort berättelse Sv. Riksdagsakter I, s. 500). I midten af 1550-talet höll Jakob Teit en ransakning i Finland, hvars resultat under titeln »Klagemålsregister mot adeln i Finland» nyligen äro tryckta. 1558 anordnades för södra Sverige en stor *konungsräfst*, med Jöran Persson som sekreterare, från hvilken ett och annat är bekant, och bland de äldre handlingarna från Erik XIV:s tid finnas äfven två i Kammararkivet bevarade volymer *Klagemålsregister* öfver fogdar och adelsmän uti Sverige och Finland. Hela 1500-talet igenom och därutöfver förekommo med längre eller kortare afbrott dylika kommissioner, som i undersökningar om olagligt frälse, s. k. frälseransakningar, stundom fingo en ny uppgift. Ofta hade de karakteren af små reduktionskommissioner, ett århundrade före den stora reduktionen. De invecklade och osäkra ägoförhållandena i det gamla Sverige och Finland, de otaliga öfvergrepp, för hvilka kronan icke mindre än allmogen var utsatt, gjorde sådana undersökningar till en periodiskt återkommande nödvändighet.

Bland de ofvannämnda klagomålsregistren från Erik XIV:s första år förekommer den här nedan införda berättelsen af Jakob Teit, en i det kungl. kansliet och kammaren på den tiden mycket använd man af finsk härstamning. Den har visserligen blifvit begagnad af en och annan forskare, men torde ej vara ovärdig att i sin helhet tryckas. Hvad som särskildt frapperar, är den anda af välvilja, nästan godmodighet, som genomgår densamma, ett ovanligt drag i

Erik XIV:s regering, för hvilken en kall och hjärtlös skärpa eljest är betecknande.

* * *

(På omslaget.) *Clagemål register på the saker och ärender, som Erich Monsson til Broxvik och Jacob Teijtten förhörde och gåfve svar upå i Småland anno domini 1563 then 28 januarii. Här röres ochså korteligen um alle the verf the hade i befalning att utrette samme tid.*

Clagemåll register, therudinnen ochså författat står hvad svar man bönderne gifvit hafver, sammeledis adelen. Här står ochså anteknat hvad man hafver hollit bönderne före udi en måtte och annen och ther hos hvad både adelen och bönderne svaret hafve.

Till thet förste besväre sig bönderne af Synnerbo och Vesbo, så och af alle the häreder, här ligge näst um kring, thet the icke kunne eller förmå årligen utgöre the taverne penninger, som pålagde äre, utan bidie och underdånligen begäre, att K. M:t v. a. n. herre ville verdiges af infödde konungsl. mildhet och nåde se til theris store oförmögenhet, motgång och armod. The hafve inge sådene; thet lilla the få i ladune eller loan thet gifver inthet, är icke heller så gott, som thet skulle och hafver tilförende varit.

Ålden skogen hafve the icke heller haft gagn utaf. Sammeledis är um bökeskogen, så att the än nu i thette närvarende och tilstundende år inthet hafve sig til förmode af bökeskogen. Utöfver alt thette störte och svinen skendelige för them, såsom bevisligit är, både här vid Croneberg, i Calmarne och allestadz här nid i landet. Hvad siukdom eller fel the hafve, thet vet Gud, men här clage bönderne, att the icke hafve råd til att holle svin, när eken och boken vele icke stå them bi, och effter udi förlidne år bar hvarken ek eller bok, och icke förmode eller kunne the förvente, som förberört är, någon bok i thette tilstundende år. Derföre moste the dö, ty the hafve icke råd til att föde them, mykit mindre til att göde och slachte them. Der til med är spannemålen dyr och kunne the icke heller, såsom de clage, bekommen til köps, hvar icke K. M:t af gunst och nåde tecktis anse theris nöd och unne them til gode, att hvar motte få löse sine tiende spanmål för lideligit verd.

Thernäst, när man then menige man förehult um the sex dagsverker til Calmar slotz och stads befestning med sådane ord, som der til tiente, thå låthe the sig finne välvillige. Och effter största hopen äre landbönder och skole arbete både nu på crononnes befestninger och eliest; derföre begärede samme landbönder, att två landbönder motte blifve recknade emot en skattebonde. The ville, landbönderne, sielfvilleligen utgöre didt til Calmar hvar man fyre daxverker. Thet samme begynte the på sidzstone alle samptligen bidie um.

Til thet tridie hult man them före K. M:tz nådigiste vilie um then brudeskatt til then högborne frökens behof, fröken Anna, nu pfaltzgrefvinne til Rein etc., och endog man icke gaf them tilkenne, anten K. M:t v. a. n. herre begärede hel daler eller half til samme hielp, thå svarede the allesammens vid thenne mening alt så: hvad v. a. n. herre och konung på esker eller upå legger udi en måtte och annen, ther vele vi gerne hörsamligen undergå, så lenge vi något förmå, och skall näst Gudz hielp ingen motvillighet eller tredzsko befinnes hos oss. Gud gifve att giffter målet må vare then gode fröken och furstinnen til gode och sedhan Sveriges rike til styrke. Vi vele gerne hielpe ther til effter vår yterste macht och förmögenhet.

Medh thet samme begynte the åter igen repetere the taverne penninger och mente att menige man skulle vare redbogen och velvillig til att utgöre brudeskatten, hvar thet motte blifve med skiutzresorne och förslårne, som thet hade varit tilförende, och the motte blifve af och aldeles her effter frie för samme taverne penninger. Snarest sagdt, the beclagade sig mere än nog um theris mottgångh och begärede för Gudz skuld, att man theris clagemåll skulle i ödmiukt och underdånighet på theris vegne gifve K. M:t v. a. n. herre tilkenne. The försåge sig thet fulkommeligen til H. K. M:t, H. K. M:t skulle nådigist vethe theris bäste. Ther vid moste vi lathe thet så blifve och förtröstede them, att the upå theris underdånige besväringer, som the ödmiukeligen hade andragit, skulle nest Gudz hielp bekomme K. M:tz vår allernådigste herres svar, huruledis H. K. M:t ther um nådigist vil att bestelles skall.

Till thet fierde kan man icke sanningen dölie,[1] att här hafve varit svåre clagemål upå Lasse Toprid af Synnerbo och Vesbo, men hvad sant är um samme clagemål, kan jag icke mere vethe, än att bönderne så klage, som här effter fölier. Och mente the, att Lasse Toprid skulle väl få flere clagemål upå sig, ther the viste, att han motte blifve utaf med befalningene, och skulle thet befinnes, mente the, udi sanningene, att Lasse Toprid hade handlet mere än grofft med them, hvar K. M:t ville sätie dem en annen fougde, men så lenge the befructe att Lasse Toprid skal komme igen, så driste the icke clage.

1.) Lasse Toprid hade bönderne gifvit med hvar oxe, som indrifves skulle til K. M:tz behof, penninger 3 öre. Ther clagede the utöfver, att han tog förmykit.

2.) Pigor, kånor och drengiar, som tiene bönderne, måge icke vare fri, utan the skole så väl som husmän och qvinnor, der til med gamble blinde män och qvinnor,[2] som gå med staf och tigge sig mat eller och ligge på theris barnes, venners och slectingers benkier och barnen, vennerne eller slectingerne föde them för Gudz skuld i theris bedröfvelse, armod och elendhet: af alle tesse förnempnde clagede the menige man, så gott som med en mund, att Lasse Toprid skulle ut-

[1] Nederst på sidan följande anteckningar: *Actor: Harald i Fagerhult i Götrud soken. Reus:* Lasse Toprid.

[2] Öfverskrifvet: *käringar.*

kräfvie, anname och uppbäre en daler, then fatige stackers siuke motte tage penningerne hvar han kunde. Hade han icke råd til peninger, thå lott Lasse Toprid uthpante grytor, pottor, ketzler, kläder och snarest sagdt alt hvad han kunne öfver komme, som theris vore. Och ingen fatig man, hvarken bonde eller prest, kunne beholle sitt folk fritt för honom, utan ther en pige hade af menniskelige skröplighet latit locke och belägre sig och therutöfver hade then bött för henne, som henne hade belägret, thå motte hon endogh sedhan icke vare fri och tiene en erlig man, bonde eller prest, utan hon moste gifve fougdenom Lasse Toprid hans husbonde hold eller hemmens öre, såsom the kallet, i penninger: 4 mark ortuger årligen.

Husbondeholltet. *Hemmelsören.*

3.) Af en pige, som tiende Harald i Fagerhult, hafver Lasse Toprid upburit tu husbonde hold i thette näste förlidne år.

4.) Ther 3 bönder, 4, flere eller fierre, äre alle tilsammens på it hemman, thå är icke mere än sielfve husbonden fri och alle the andre moste uthgöre husbonde hold. Ther clagede the icke synnerligen utöfver, utan the mente, att K. M:t v. a. n. herre skulle icke göres regenskap för them alle.

Tesse vore böndernes clagemåll och mykit mere der til med, som ransakes skulle ther hemme hos dem i härederne, um oxer och annet, som Lasse Toprid skulle hafve bortbytt och satt ringere och sembrere oxer i staden igen ibland then hop, han skulle hafve upsendt til Upland til K. M:t v. a. n. herres behof i sommers eller i höstera.

Upå tesse clagemåll gåfve vi sådane svar: til thet förste, att the gode män icke ville stå emott thet the skyllige och plictige äre göre K. M:t och cronone. Thå svarade the alle: *neij*, the vilie icke stå emott K. M:t v. a. n. herres vilie och befalning, men thet kunde the icke tro, att K. M:t v. a. n. herre skulle hafve befalet Lasse Toprid så skatte theris legefolk, theris gamble föräldrer, ståtare och betlere, som för siukdom och krankheit skuld hvarken kunne tiene sig eller andre til gode, ty the kunne icke ryckte barn eller boskap, och ingen ville heller betro them ther um för theris svaghet och en partz siukdom skuld.

Thenne theris almenlige hefftige clagen stelte vi ther med tilfredz, att vi sade K. M:t icke hafve varit ther um tilkenne gifvit, utan fougten hade thet förtegat och icke latit H. K. M:t få vethet. Men nu, effter vi hade fått vethe theris brister och clagemål, thå ville vi väl, näst Gudz tilhielp, så bestellet, att the skulle få vethe thet v. n. herre och kouung, alles vårs nådigiste herre, hade icke vetat af thenne Lasse Topridz handel.

När bönderne thet hörde, att theras gamble möder och fäder, som icke ärbeta förmå, och theris legepiger eller legedrenger, ther sådane finnes hos bonde enkia, som sitter för store utgierder, skole vare frie för husbondehold och synnerligen til tess man får svar ifrå K. M:t igen, huruledis ther um skall bestelles, thå tackede the allesammens högstbem:te K. M:t v. a. n. herre och droge ther med ganske glade hem til sinn. Thette vare så kortelige scrifvit på thenne tid um the Synnerboers och Vesboers clagemåll och besväringer.

Nu vil man och något sätie korteligen um the bönders clagemål, som nu i höst hade varit in novembri et decembri måneder här utaf the näst umliggende håreder up til K. M:t och beclaget sig, att skytterne och tealikes knecterne, som hafve legat här vid Croneberg och Oseby gårder, skulle hafve våldgest them och eliest stelt sig otilbördeligen emott bönderne och theris husfolk.

Endog then förscrift, som samme bönder hade och en benempnd Giala Bagge i Albo håredt hade förverft hos K. M:t v. a. n. herre, var her Karl Gera friherre til Börkevik tilscrifven och icke Erich Monson eller Jacob Teijtten, så tog likeväl Jacob Teijtten samme förscrift up sampt med it annet bref, som ther hos var och her Karl Gera friherre var tilscrifvit, på thet han motte vethe hvad the claget hade, um them vore skedd orätt, och att han sedhan motte kunne stelle them til fredz, när han hade hördt theris clagemåll.

Och befantz udi sanningene um gestningene icke som bönderne hade claget, utan så: nempnligen, att her Karl Gera friherre til Börkevik hade hollit them före ifiord, thet the skulle väl rydie theris vägar och byggia theris broar; then thet icke giorde, thå skulle befalningsmannen på Croneberg och ritmesteren Knut Bendtsson leggie bro hestar in til dem och lathe geste dem, in til tess the hade bygdt theris broar och rydt theris vägar. Dog hade samme bönder ingen annen gestning haft, utan att effter her Karl Gera til Byrkevik icke kunne på samme tid, som the beclage sig hafve haft then svore gestning, komme så snart fram för then diupe sniö, som var ifiord, som her Karl Gera sielf gerne hade sett; thå hade skytterne legat några dager och förtöfvet her Karls tilkommelse. Hvadh udi så motte vore förtärdt ifrå bönderne, ther upå gaf man them thenne svar att ther um skulle ransakes. Funnes thet, att bonden, som i så måtte gester var, hade haft onde broar, thå skulle han rekne sig til samme förtäring för bro gestning; hade och bonden gode broar och ostraffiige vägar, så skulle then samme blifve tilfredz stelt, så att thet skulle anten skytterne sielfve betale af theris foderpenninger, som the nu på några år inge bekommet hafve, heller thet skulle och bönderne udi några andre pertzeler, som the skyllige och plictige äre utgöre, afkortes. Med thenne mening, att bönderne skulle i så måtte blifve tilfredz stelte, som förberört är, lathe the på både sidhor, så väl skytterne som bönderne, sig åtnöije, så att man hade sedhan inge clagemåll um skytternes foderpenninger, årslön udi cläde och penninger heller och något annet, utan snarest sagdt, thet blef alt vel tilfredz stelt.

Thet udi samme bref claget var på knecterne, som vachten hade hollit på grentzserne, så att inge förbudne varur motte utföres af riket, thet kunde bönderne icke bevise, utan moste bestå, att knecterne hade varnet och tilsagdt them, thet the icke skulle driste sig till att vele utföre lönligen eller öpenbarligen någen then del, som högstbemelte K. M:t v. a. n. herre egenom H. M:tz förbud och öpne mandates bref hade them förbiude latit. Um the någen ther utöfver kunne beslå, thå ville the icke skone them.

Thette är så udi sanningene skedt och kan än der utöfver bevises, såsom knecterne ochså giorde för rette, att bönderne hade kallet knecterne til gest, så och eliest när knecterne hende komme til bonden, och gifvit them öll och mat udi then mening och förhopning att knecterne skulle se igenom fingerne med them och late them utföre lefvendis boskop och alle andre pertzeler, såsom the ville och hade råd till. Men knecterne hafve betenkt theris ed, then the hafve svorit K. M:t v. a. n. herre, såsom erlige karler, och inthet achtet böndernes öll och mat, utan tagit ifrå bönderne hvad the hafve funnit på them på vägerne, ther the actede drage uth af landet med förbudne pertzeler.

När thette clagemål var förhördt, thå moste bönderne bekenne sanningene, som förberördt är, och vi betackede dog bönderne för then välvillighet the hade bevist K. M:tz v. a. n. herres krigsfolk, på vachten hade stadde varit, för öll och mat. Men then skade, the hade fått, kunne the ingen skylde före utan sig sielfve.

Udi like motte tackede vi ochså krigsfolkit för thet the hade troligen actet theris tienist och ihugkommet then ed the K. M:t svorit hafve. Till thenne saks beslut tilsade man bönderne, effter K. M:tz vår aller nådigiste herres förschrift til her Karl Gera, then ene halfparten af thet the mist hade och then andre halfparten skulle krigsknecterne, som på vachten hade varit, beholle. Och ther med lyste vi konungs fred emellan både parterne, så att ingen skulle förgripe sig på then andre anten med ord eller gerninger, utan the skulle stelle sig emot hvar annen erligen på beggie sidhor vid thett straff, som ther til hörer. Förre än man fik utseije samme mening, thå ropede the alle sammens och tackede ödmiukeligen K. M:t vår aller nådigiste herre, som en sådane medel hade giordt med sine fattige undersåter udi thenne dyr tid, som nu är, och låfvede the ther hos, att the ville bettre achte K. M:tz v. a. n. herres förbud, än the hade giordt, fatige män, af oförstånd tilförende udi thette fall.

Thet the hafve claget på Lindorm Persson, thet är icke heller altså, såsom the claget hafve, utan fast annerledis. The vele icke lathe utscrifve theris barn, utan vele slå och skiuthe både en och annen ihäll, effter som thet vitnesbref inneholler, som vi hafve gifvit Lindorm Persson til försvarelse vitne emot samme clagemål, så lydendis ibland annor ord, att Lindorm Persson hafver icke någon utscrifvit effter sitt hufvud, utan ther hafve the förnemeste i hvar soken varit hos och utöfver, både lendzmän och andre. När the någon hafver utnempndt, thå äre the utnempnde med theris kull och kynningar kompne til hope och velet slå både lendzmännerne och andre ihäll, som ther hafve varit hos, så väl som Lindorm Persson.

Till thenne artikel sade man, att the, såsom ville så bäre sig åth och slå på K. M:tz befalningsmän, the skulle tenke til, att thet vore icke rätt giordt och att ther ville utan tvifvel fölie straff effter. Till att förekomme all oenighet, som sig förorsake kunne ther utaf, att hvar ville försvare sin och att enörkne män och enkiors drengier motte blifve fri; item att gammelt utarbetet folk motte beholle theris

tienstefolk, thet är en dreng, fri etc.; thå gaf man them, på K. M:tz v. a. n. herres nådigiste behag, then råd, att the skulle hvar man of soknen komme tilhope, när folkit utscrifves, och ther skall hvar udi sin stad med sin helge andz ed svärie, att han ingen person af sine söner, sonesöner, dottersöner, mågar eller drengiar undandöll utan later alt förekomme och upscrifve. Then ther sedhan kan varde beslagen ther med, att han någon person undandöll, han skall effter thenne dag straffes, såsom en menedig egner och bör straffes.

Der ropade the alle till och sade *ja*.

Ibland andre besveringer, som Lindorm Persson hade emot bönderne, thå beviste Lindorm, att then Gisle Bagge, som hade varit up til K. M:t v. a. n. herre nu i höst udi novembri och decembri måneder med the clagemål, han hade hollit några hemlige ting med bönderne både ene stedz och annerstedz, heredzfougtenom och häredzhöfdigenom aldeles ovitterligen. Så talede man menige man til, att the icke skulle besökie sådane hemlige tingssteder, ty ther plegar inthet gott fölie med, och ther Gud förbiude att igenom sådanne hemlige ting kunde något ondt förorsakes, så ville the först ther um blifve tiltalede, såsom sådane hemlige ting hade kommet til väge: Af sådana tall blef för:de Gisle Bagge strax för rette ille förfäret. Men vi tröste honom och sade, att han icke skulle niuthe K. M:tz v. a. n. herres nådigiste förscrifft til onde utan til gode, och hvar han eller någon annen hade clagemål eller andre besväringer, såsom nu vore skedt, thå skulle the gifve K. M:tz v. a. n. herres trogne tienere, oss och andre, som här framdrage med H. K. M:tz verf och ärender, ther um tilkenne. Man ville väl så förskaffet, att the skulle få hugsvalelse på theris clagemål, Gud gifve hvad som helst för saker och ärender the kunne hafve, ther någen macht upå låge. Sedhan the och thet hade hördt, thå tackade the alle sammens på nytt K. M:t v. a. n. herre och bådhe, att H. K. M:t ville verdiges vethe allers theris bäste.

Endog man för rette sade Gisle Bagge til, att man ville lathe åtniute honom K. M:tz v. a. n. herres nådigiste förscrift til gode, likeväl fructede han för effterttall och kom in på biscopsgården och bad för Gudz skuld, att man skulle gifve honom then sak till, att han något för mildt(!) och mere hade claget på skyttere och knecter, än honom borde. Effter både en och annen hade sagdt nej ther til, att hvarken ryttere eller knecter hade gest bönderne annerlunde än skälelige, och när the finge betalning för theris hö och korn, thå vore the väl tilfredz stelte; item effter bönderne inthet clagede på knecterne, utan knecterne hade bevist sig ärlige handlet hafve emot all man och vore på theris side ther med tilfredz, som afsagdt var i rådzstufvun, ty sade man samme Gisle Baggo annet sinne fri, så att ingen skulle tiltale honom, utan thet erligit och gott kunne vare. Med thet samme tackade ochså han Gud och K. M:t v. a. n. herre och gick glader hem.

Then bonde, som Lindorm Persson hade latit fenklig tage för hans fem söner skuld, för thet att samme bonde med tredzske stod

emott och ville icke lathe utscrifve them udi K. M:tz v. a. n. herres och rigsens tienist, han kom för oss then 26 januarii i Vexsiö och beclagede sig, thet Lindorm hade bastet och bundet honom, men icke gaf han then sanskyllige orsak före, effter som saken hade sig tildragit. Thå sade vi honom, att han skulle blifve tilstedes in til then 28 dag i samme månedt, thå ville man hålle rådzstufvu dag. Vore ther dog någon, som then andre hade tiltale, thå skulle han komme fram; man ville effter K. M:tz v. a. n. herres nådigiste vilie och befalning förhielpe både en och annen til rette, så att the skulle förnimme udi sanningene, thet K. M:t v. a. n. herres alfverlige vilie och nådigiste välmening är, att hvariom och enom skall vederfares rätt. På tordzdagen, när vi hulle rådzstufvu dag, thå kom samme bonde icke fram och hade likevel, som förberört är, claget. Dhå kunde vi icke göre annet til saken, utan stelte Lindorm Persson udi en borgen, så att han skall blifve til stedes och svare bonden til rette, um samme bonde vill honom clagevis något tiltale.

Tesse effterscrifne äre gode för Lindorm Persson, som äre Jöns Arvidzson til Lesta, Matz Hindrichson i Gimbla och Gunnar Galle til Uglendzry. Lyfftis brefvet haffver Jacob Teijtten hos sig. Och hafver Jacob Teijtten scrifvit her Karl Gera till um alle the clagemål, som för:de Gisle Bagge med sine medbröder hade i höstes udi decembri och novembri månader andragit högst bemelte K. M:t v. a. n. herre. Um så är, att her Karl Gera kan tenkie thet man blödligere och letferdigere udi någen sak hade handlet, än ske borde, thå hemstelte man thet hans herredöme att lathe utfråge, ransake och döme um. På thenne tid hafver man icke kunnet mere göre til samme Gisle Bagges clagemåll.

* * *

Fölie nu några andre clagemål.

Presterne i Vexsiö stigdt eller stifft, the hafve gifvit tilkenne, att K. M:t v. a. n. herre hade af gunst och nåde efterlatit them en af the stompner, som äre vid hvar ridkyrkie, på thet att, när presten kommer til kyrken våter eller frusin, att han thå må få verme sig, torke sine cläder och få it stycke matt, när så behof göre. För samme nådige tillatelse, att the må beholle en stompn vid hvarie ridkyrkie, tackede the högstbe:te K. M:t v. a. n. herre ganske underdånligen och ödmiukeligen och begärede, att the samme frihett än nu motte få niuthe, effter K. M:tz v. a. n. herres brefs innehold, som the ther på hade. Och effter erlig velbördig man Lasse Persson til Segersta hafver kyrkie landbönderne udi befalning, thå frågede jag honom till, huru ther um var. Lasse Persson gaf mig then svar, att presterne hade haft 3, 4 eller fem stompner vid hvarie ridkirkie och somblige stedz flere; af samme stomner hade the effter högstbe:te K. M:tz bref en fri vid hvarie ridkyrkio, och derutöfver vele the hafve

en stompn fri vid sielfve sätekyrkiene, derudinnen han rådfrågede med oss, hvad vi syntes gifve honom för råd der udi. Thå sade man them, att presterne skulle holle sig vid K. M:tz v. a. n. herres bref, til tess thet kunne igen kalles. Tvert emott skulle Lasse Persson kennes vid then upbörd, som går af the stompner vid sielfve sätekyrkerne, effter presterne hade inge bref på the stompner. Ther med lathe the sig åtnöije på både sidor, och Lasse Persson begärede, att jag K. M:t v. a. n. herre skulle ther um tilkenne gifve.

The clagede ochså menige man um the nye uptagne torpestäder, som äre bolbyerne til men, och mente, att ther någor tilfelle vore, fast ther än kunde cronones rettighet utaf förökes, thå ville the föröke cronones rente, såsom udi bolbyenom sithie, på thet att sådane torpesteder icke skole ödelegge sielfve bolbyen. Upå thenne sak gaf man them en sådane svar, att the skulle med landzfougterne och häradzhöfdingerne ther um ransake lathe och gifve sedan K. M:t v. a. n. herre um sådane torpesteder tilkenne. Ther sådant befunnes i sanningene, som the sade, thå hade man thet tilförende nogsampt förstått, v. a. n. herre och konung ville icke tillstedie, att sådane torpere skole byggie och sitie bolbyen til men.

Ländzmännerne, effter the hafve stort omack både med ett och annet, begärede ödmiukeligen, att K. M:t ville verdiges gifve them fri för hielpe gerder, kåste gerder, taverne penninger och alle andre små utgerder, såsom the äre fri för sielfve hufvud skatten. Der upå viste man ingen annen svar gifve them, utan man förmante them, att the ville ochså tenke til och bestelle något til menige rigsens inbyggeres beste. Der behöfdis ärlige trogne män til, som thet göre skulle. Hade the något arbete eller någon möde, så hade the ther hos en god lön, som vore thenne, att the vore fri för hufvudskatten. The kunne icke heller mere begäre, ty K. M:t v. a. n. herre hade ochså hielp behof til att holle krigsfolk med med alle tilbehöringer både til land och vatn. Hvad dog K. M:t härudinnen göre teckes, thet hemsteller man Gud och H. K. M:t.

Effter bönderne hafve nu i thette förlidne år anno etc. 62 inge skiutzferder giord eller velet före emellen Calmarne och Croneberg K. M:tz egne förselor, derföre hafver man hollit them före, att the ville hvar man hielpe H. K. M:t med en försle på 3 eller 4 miler til görende, och ther skole andre komme och tage emot samme förslår. Dhå hafver man funnet udi thette fall skatte bönderne velvillige, men kyrkie-, klöster-, prebende- och andre landbönder, som K. M:t tilkomme, the hafve mest strefvet ther emott, och hafver man ther igenom varit förorsaket sampt med fougten, K. M:tz befalningsman på Croneberg Jöns Arvidzson, förmane samme nest förnempnde bönder, att the skole vare förtenkte till så väl utgöre K. M:t v. a. n. herre en årslig försle, såsom adelens landbönder göre theris husbönder en årlig försle, didt och så vidt som hans husbonde begärer. Och vil man komme öfver ens med Joen Karlsson och Jöns Arvidzson, huruledis thet skall tilgå med samme förslår. Der sade thå samme bönder på sidzstone ja till, men thet är it underligit selskap: man vet icke hvad

man skall tro dem; när the komme til theris stalbröder, så få the sig andre ord. Likvel får man them med gode ord hvart man vill.

* * *

Mere haffver man icke scrifve um böndernes ärender. Nu vill man kortelige scrifve um adelen och skytterne.

Then fatige adel, som icke hafve flere än et, tu, tri eller och til thet högste fyre godz, the begäre i underdånighet att the må få niute och beholle theris frelse; the vele gerne göre ther tienist utaf, bidiendis ödmiukeligen att K. M:t ville afkorte årligen udi theris lön så många penninger, som theris upbörd kan förslå, och hvad them sedhan mere tilkommer i lön, anten i cläde och penninger eller ochså i foderpenningar, den dell bidie the ödmiukeligen och underdånligen att the med K. M:tz nådig:ste tillatelse motte bekomme?

Här upå hafver man icke kunnet gifve them någon annen förtröstning än udi constitutionen står. Hvad dog K. M:t v. a. n. herre der udinnen göre nådigist teckes, thet hemsteller man i underdånighet H. K. M:t; hvar thet skall them efterlates, så vill theraf fölie, att then adelsman, som mere rente hafver årligen än til en hest, han skall holle en hest af the öfrige penninger, så vidt then summe sig förstrecker, som öffrig är, och sedhan bekomme besoldning, så hög som man tenke kan, att skiäll kan vara.

Ehuru hordt the stå effter att blifve vid theris frelse för theris hustruer och barn skuld, som the fatige män hafve, så hafver man likevel förnummit, att the, en part som icke flere gårder hafve än en, två eller 3, the hafve latit utlöse sig och tagit penninger, som bevisligit är, ty Jacob Teijtten hade månge inscrifvit i fiord för frelses män, som nu hafve soldt godzen och sitie en part på prestegeld och äre prester, en part sitie landbönder på theris egne godz och the, som godzen köpt hafve, the skole göre K. M:t och rikeno tienist. Um så är, att tesse fatige, som nu begäre beholle theris frelse, få thet icke niuthe, utan skole blifve skattebönder eller sälie godzen, så synes them vare tungkt drage skatten, hvilkit dog rätt är effter lagen, och theris egne slectinger hafve icke råd gifve them skiäll för theris godz? Ther til hafver man svaret them, att hvar the icke vele gifve sig under skatten, som Sverigis lag innehåller och K. M:t v. a. n. herre vil holle oss vid lagen, så må the sälie godzen, och hvar theris frender icke kunne, vele eller förmå gifve them så månge penninger, som fremmende män biude, thå är thet lag, att then må vare näst til att bekomme theris godz, som bäste skiel och betalning tilbinder, K. M:tz v. a. n. herres och cronones rätt aldeles oförkrencht och oförhindret.

Sedhan man mere än nog både en och annen udervist och lärt hade, och the stelte sig tilfredz, thå komme K. M:tz v. a. n. herres gemene skyttere och beclagede sig, att the hade ingen råd til att holle sig här nid udi thenne skarpe landzende; med cläde och pen-

ninger, ville the hafve tolemod, men öl och matt til theris egit behof, så och hö och korn til theris hester, thet kunne the icke umbäre, och hade der til inthet holle sig utaf utan theris blåtte lön; foderpenninger hade the icke fått i någre år; begärede förthenskuld samme skyttere, att K. M:t ville verdiges för Gudz skuld lathe drage them hedan och til Östergötland heller annerstedz, hvar K. M:t kunne hafve theris tienist behof, thet vore udi Lifland eller annerstedz; the ville lathe bruke sig som hofmen bör göre; the förmotte icke lide then ynke på theris hester, som the lidit hade; the moste vel sielfve tage tiden, såsom han kom, men på theris hester kunne the icke se then ynke, såsom the sett hade. Hvar och K. M:t tecktis lathe gifve them it nådigt förlåf af tienisten, thå vore the en part och thet begerse(!), the ville näre och föde sig och sine barn eliest, såsom andre trogne undersåter göre här i riket.

Til thenne besväring svarede man fogelige och gaf tilkenne, hvad ursechter der til varit hade, att the icke i retten tid, såsom högst bemelte K. M:t v. a. n. herre gerne set hade, hafve fått theris förtiente lön, såsom thenne hafver varit then förnemmeste, att man icke mere hafver af myntet kommet til väge, än såsom man noge hafver kunnet holle krigsfolkit med i Reffle. Och effter then liflendiske handel vore nu kommen til en god ende och vi nu eliest, Gud vare låf, hade fred med våre umliggende naboer, så skulle the fulleligen förlate sig derpå, att K. M:t v. a. n. herre ville vel löne them, så att the icke skulle med rette hafve sig emott H. K. M:t udi någon måtte besväre. Man hölt them ochså före, huruledis krigsmän, som ligge för fienderne i markene, the lathe sig finne tolemodige och hafve it medlidende med theris herre och stundom med then herre och furste, som the icke kunne vethe, anten han någon tid kan få macht til att betale them eller icke theris tilsagde besoldning. Göre the thet i krig och enom okend herre, thens förmögenhet the icke vethe, mykit mere bör oss svenske göre thet vår infödde herre och konung, thennom vi fulkommeligen alle vethe både hafve vilien och machten til att löne oss. Der utöfver, sade man, står eder gode karler väl til hielpende; när ritmesteren Knut Bendtsson kommer up, thå få I väl then del I skole holle upå.

Vid thenne mening hafver man talet med skytterne, och the lathe sig med thenne svaren väl åthnöije.

Annet hafver man inthet synnerligen handlet med en eller annen, ther macht upå ligger, utan fru Madelin til Berkqvare begärede tilstond af mig Jacob Teijtten til att utsende til Danmark tiugu eller tretie par oxer, som hennes landbönder hafve hollit på stall til hennes behof, effter hon icke var här nid, utan uppe hos K. M:t v. a. n. herre, then tid slachteriet skulle stå i höstens. Samme fru Madelin til Berkqvare hafver jag Jacob Teijtten icke annet vethet svare, utan den edle fru skulle, så väl som andre göre, rette sig effter K. M:tz v. a. n. herres mandatz bref; giorde hennes Strenghet der emot, så kunde man väl tenke, K. M:t v. a. n. herre skulle thet til evintyrs tage verre vid sig, än um en bonde utförde någon del, effter hennes

Strenghet mere viste hvad sådane förbud hafve innebäre, än en simpel bonde vet. Här med latt hon sig åtnöije och begärede dog, att jag ville K. M:t v. a. n. herre ther um tilscrifve, så att hon motte få svar igen, ther hon kunne sig effterrette, effter hon vore vid then mening, att K. M:tz förbud skulle vare utgångit för landzköpmandz skuld och icke för adelens skuld. Ehvad jag sade, thå var hennes mening likevel thenne, som här förscrifven står. Derföre vore gott, att Jöns Arvidzson viste K. M:tz mening med thet förste, så att han kunne lathe achte upå och vete K. M:tz v. a. n. herres beste. Thet hafver jag dog fulkommeligen för min person sagdt fru Madelin, att hon inge oxer skall lathe utköre til Danmark, utan hon får synnerligen K. M:tz v. a. n. herres bref ther upå, ty att mandatet förbiuder all man, både adel och oadel, och derföre kunne then gode fruen icke til egne sig större friheter än andre af adelen hafve. Samme mening hafver jag ochså sagdt för Jöns Arvidzson, som befalningen hafver här på Croneberg. Vele the nu annorlunde göre än som sagdt är, thå stånde theris egen fare. Jag vil ther med plat inthet hafve bestelle. Diximus.

Följer nu mantalet på the adelsmän, som hafve gifvit theris godz och gårder bescrifne, item förleningerne.

1 Lasse Persson til Segersta.
× 2 Måns Persson til Holmgården eller Harstade.
× 3 Erich Monsson til Broxvik.
4 Christiern Persson til Haddesahult.
× 5 Jören Olsson til Håkonstorp.
× 6 Lasse Jönsson til Valdznäs.
× 7 Per Duse til Hultzvik eller Dåleby.
× 8 Hindrich Jönsson til Fylleryd.
× 9 Jören Jonsson til Uglansryd.
× 10 Anders Olsson til Hörid eller Hogryd. Horn.
× 11 Krabbe Persson til Hof.
× 12 Joen Svensson til Biörneskog.
× 13 Birge Drake til Dannäs.
× 14 Gunnar Galle til Tösstorp.
× 15 Birge Arvidzson til Uglebode.
× 16 Sven Orm til Åshufvud.
17 Jören Orm ibidem.
× 18 Niels Persson til Bestorp.
× 19 Matz Hindrichsson til Gimbla.
× 20 Clement Stölpe til Ytersiö.
× 21 her Per Nicolai til Hofmannetorp.
× 22 Erich Nilsson musterscrifvere till Hielshammer.
× 23 Per Gudmundzson i Bakora eller Skyflingeryd.
× 24 Niels Ref til Finhult.
25 her Jacob i Hvitaryd.
× 26 her Torkil i Dädesiö.
× 27 Jöns Arvidzson til Lesta.

Flere haffve icke än nu gifvit theris godz bescrifne, dog likevel hafve the alle constitutionen förseglet och underscrifvit, like som her effterfölier.

× Per Christersson til Hinsekin.
× Oleff Arvidzson til Näs.
× Jören Trolle.
× Sven Esbiörnson til Näs.
× Johan Olsson til Höfren eller Asa.
× Knut Bendtsson til Ikornetorp.
× Jöns Jönsson til Ingelstade.
× Per Åkesson til Halsnäs.
× Niels Isacsson Bagge til Elmteryd.
× Lindorm Persson til Oseby.

Så månge, som kårsa stå före, thå hafve the alle förseglat, men ther inthet kårs står före, the hafve en part förseglet i Upland, såsom Lasse Persson til Segersta giordt hafver, och en part hafve icke kommit hit tilstedes utan sendt theris godz hit bescrifne.

The, som icke hafve varit här med theris signeter och förseglet, the skole komme til mig i Calmar och försegle ther eller och drage up til K. M:tz vår aller nådigiste herres hof.

Hæc breviter finivit *Jacobus Teitus.*
4 februarii Cronebergii
anno domini 1563.

Sedhan thette register var stelt, thå komme några Vexsiö borgere och gåfve clagevis före, thet the icke få niute the previlegier och friheter, som them äre af K. M:t v. a. n. herre nådigist effterlatne. Och effter udi theris bref, som the af K. M:t v. a. n. herre hafve bekommet, står uttryckt att både en och annen, som vil bruke borgere näring, så väl der som annerstedz sker utöfver hele riket, skole vare förtenkte til att drage stadzens tunge, hvar effter sin förmögenhet och handel, och borgerne clagade att en hop knecter hafve satt sig ther nid, köpt borgere gårder, item åkrer och engiar, och bruke allehånde borgere näring, then dog ganske lithen är, som the clage, och vele dog icke samme knecter drage någen tunge med the andre borgere, hvilke äre ganske få och tungen like stor nu såsom tilförende.

Der til svarede man them på både sidhor så, att the skulle rette sig fulkommeligen effter K. M:tz v. a. n. herres bref, och hvar någon parten kunne sedhan niuthe eller bekomme några synnerlige friheter, som icke vore then menige man förnär och til tunge, thet kunde och moste the väl lide. Men att tungen skulle vare like stor på borgerne och att knecterne skulle hafve handlingen borte, item beste gårderne, ther åker och engier underliggie, thet tyckte man icke vare rätt eller skäligit. Derföre sende nu knecterne bud up med theris höfvidzman, erlig, velbördig Lindorm Persson til Oseby, hvad medel K. M:t v. a. n. herre verdiges göre med them fatige karler, så att samme medel icke motte komme K. M:tz undersåter andre, nempnligen

för:ne borgere i Vexsiö, till tunge; thet står til Gud och H. K. M:t. Gud alzmectig bevare v. a. n. herre och konung och gifve och unne H. K. M:t en långvarig lifs sundhet til att förestå och utföre sitt regemente, Gudi til äre, H. M:t til glädi och frome och menige Sverigis rike, vårt fädernes land, til en evig hugnet och velferd. Thet höre Gud. Amen.

Konung Karl XII:s sista egenhändiga bref.

Så vidt man känner, äro Karl XII:s sista egenhändiga skrifvelser de tvenne ordres, som han d. 20 och d. 22 nov. 1718, således endast en vecka före sin död, gaf kapten-löjtnanten vid drabanterna, generalmajoren J. Hiertta, hjelten vid Strömstad d. 19 juli 1717, och hvilka ålade Hiertta att drifva de fientliga partierna öfver på andra sidan Glommen. Som dessa bref först nyligen, vid en i Riksarkivet anställd fördelning af Kanslikollegii inkomna handlingar, blifvit för vår tid kända (för en äldre forskare, Karl XII:s historieskrifvare Nordberg, voro de ej obekanta), hafva de ej kunnat inflyta i den af professor E. Carlson 1893 utgifna samlingen af »Karl XII:s egenhändiga bref». Dels på grund af tidpunkten för deras tillkomst, dels med anledning af ett och annat i dem förekommande, för Karl XII karakteristiskt uttalande torde de förtjäna att återgifvas i tryck. Brefven finnas ej i original. De föreligga i bestyrkta afskrifter. Bakom dessa räddande afskrifter ligger en historia — historien om den första på svenska tillämnade historien öfver Karl XII och om det första försöket att samla hans egenhändiga bref och befallningar.

* * *

Sveriges ständer skyndade visserligen att för nationens räkning lägga beslag på den enväldige kung Karl XII:s makt, men de voro ock angelägna om att åt folket förvärfva det knappast mindre rika arf, som låg i kännedomen om en väldig personlighets gärningar. Redan 1720 års riksdag »rekommenderade Karl XII:s historia att skrifvas».[1] Och den året förut till rikshistoriograf utnämnde Jakob Wilde, hvilken en sådan uppgift närmast ålåg, vidtog redan i april 1720 förberedelser för ändamålet. Bland annat hemställde han, att Kanslikollegium måtte i bref anmoda landtmarskalken att laga så, att »de af salig konungens följeslagare, som hafva något uppskrifvet till upplysning för posteriteten, ville sådant med Wilde kommunicera till

[1] K. Gyllenborg i Kanslikoll. d. 13 mars 1722.

historiens förfärdigande».[1] Men Wilde blef ej den, som skildrade Karl XII. Han var hindrad af *Jus publicum*[2] och hade därjämte åtagit sig Karl XI:s historia.[3] Det hedrande, men svåra uppdraget lämnades i mars 1722 en man, som stod utan medtäflare på den tiden, när det gällde talets konst, censor libror. Johan Rosenadler. Eftervärlden känner honom förnämligast — under hans ofrälse namn Upmarck — såsom den oförliknelige tolkaren i romersk dräkt af höga och tändande tankar i den akademiska katedern i Upsala, men 1720-talets människor mindes lifligast hans gripande svenska tal vid konung Karl XII:s begrafning och trodde sig ej kunna antvarda karlssagans berättande åt bättre läppar. För att »uppmuntras till det viktiga och angelägna verket» hugnades han med kansliråds titel samt fick »votum et cessionem» i Kanslikollegium i akademiska saker. Det var de höge herrarna i kansliet, kanslipresidenten Arvid Horn samt riksrådet Banér och hofkansleren Karl Gyllenborg, som genomdrefvo utmärkelsen under lifliga invändningar från kansliråden v. Kochens, Wrangels, Cedercreutz' och Cederströms sida.[4] Dessa menade nämligen, att sekreteraren i Kanslikollegium den 44:årige Kristian König prejudicerades, därigenom att man befordrade en i deras ögon så obetydlig person som en f. d. universitetsprofessor, hette han ock Rosenadler och hade hunnit sitt 58:e år. Det dröjde ej många dagar, förrän Rosenadler i kollegium beklagade sig öfver brist på källor, hvarefter kanslipresidenten framställde det egendomliga förslaget, att »bref kunde afgå till dem, som varit med, det de sammanträda och gifva hvar och en till känna hvad de veta och kunna sig påminna», ett förslag, som, efter allt att sluta, ej ledde till något resultat. Kollegium framhöll den ledsamma omständigheten, »att Hermelins journal ej är till hands».[5]

Emellertid gick år efter år, utan att Rosenadler blef färdig med sin uppgift. På tyska, franska och holländska hade den sanningsmåne Schmauss, den flitige Limiers och Le Long i vidlyftiga verk täljt Karl XII:s bedrifter, för att ej tala om Zschackwitz' (»C. T. F. von H.») digra »Historische Nachricht von dem Nordischen Kriege» och S. Fabers (»S. F.») jämmerliga »Ausführliche Lebensbeschreibung Carls des XII» i ett halft tjog band. Men på svenska saknades ännu alltjämt hans historia. Ändtligen brast tålamodet hos höga vederbörande. Den 10 okt. 1727 uppkallades Rosenadler i rådet och tillspordes hvad som var åtgjordt af Karl XII:s historia. Rosenadler genmälde, att »han haft en uppriktig dessein att skrifva denna historia» och anförde såsom bevis därpå — att han för »ett par 100:de Rdr» inköpt böcker angående salig kungens lefverne. Men hans

[1] Kanslikoll. prot. d. 8 April 1720.
[2] Wildes bekanta »Suecia historia pragmatica», i hvilket han skildrade den svenska statsförfattningens uppkomst och alla de förändringar hon sedermera undergick t. o. m. det karolinska enväldet.
[3] Riksrådet Banér i Kanslikoll. d. 13 mars 1722.
[4] Kanslikoll. prot. d. 13 mars, 25 april och 14 juni 1722.
[5] Kanslikoll. prot. d. 19 juni 1722.

hopp att till sin i Upsala förvärfvade teori applicera »kunskap uti själfva praxi af politiska saker» vid öfverläggningarna i Kanslikollegium hade gäckats därigenom att hans kansliràdsfullmakt föreskref, att han skulle få närvara endast vid sådana, som angingo »studier, akademier och skolor». Han hade aldrig tänkt annat än att han skulle få närvara vid deliberationerna och höra åtminstone så mycket som auskultanterna för att däraf lära, huru det tillgår vid själfva bruket af politiken. Kunskapen därom vore nödig vid ett sådant verks sammanskrifvande. Visserligen ägde han tillträde till arkivet, men det vore otillräckligt. Han hade icke ens kunnat gripa sig an med arbetet, då den viktiga källa, som utgjordes af Hermelins samlade och hitsända packe af underrättelser rörande Karl XII:s historia, ej kunnat återfinnas.[1] Från generaler och andra, som varit med konungen, hade han ej kunnat få upplysningar, emedan han ej hade några order till dem. Slutligen hade censorssysslan hindrat honom, »i synnerhet denne tiden mer än någonsin tillförene, då Pietistiska kontroverserna börjat gå i svang», och med rätta framhöll han, »att denna sysslan samt sal. konungens historieverk väl fordrade hvar sin man».[2] Rosenadler uppsatte sedermera en skriftlig redogörelse öfver motigheterna. Denna upplästes i rådet d. 7 dec. 1727, och rådet remitterade den till Kanslikollegium med befallning att öfverlägga med Rosenadler om huru konungens historia skulle kunna förfärdigas.

Säkerligen på grund af sådana öfverläggningar kom kollegiet till insikt om att för Karl XII:s historia »af de publika handlingar icke är så alldeles förråd att tillgå». Men kollegium hade sig bekant, att konung Karl »haft för plägsed att vid åtskilliga tillfällen med egen hög hand skrifva ordres och befallningar . . . af hvilka aldrig någonsin hvarken koncepter eller afskrifter kommit i kansliet . . . och af hvilka egenhändigt skrifna bref dock tvifvelsutan stode att inhämta stort ljus och noga efterrättelse om de tiders förlopp och högbem:te store konungs desseiner och bedrifter både till en begärlig kunskap för posteriteten såväl som en högstnödig rättelse för dem, som lära sig företaga att beskrifva dess historia». I betraktande däraf och sin plikt likmätigt att komplettera samlingen af »acta publica och angelägna handlingar» hemställde Kanslikollegium i en af riksrådet von Düben d. 30 juli 1728 föreslagen och d. 7 aug. aflåten und. skrifvelse »att få insamla sådana dyrbara öfverlefvor af merhögbem:te konung, ehvarest de kunna finnas . . ., medan sakerna ännu äro i friskt minne och förrän slika dyrbara bref igenom långlighet af tiden kunna komma i glömsko eller medelst vangömmo att förskingras och alldeles förlorade varda». För ända-

[1] Den 5 mars 1729 berättade Rosenadler i Kanslikollegium, att landshöfding Brauner sett Hermelins diarium; d. 10 febr. 1731 nämnde han för hofkansleren, att den mannen, som öfverfört Hermelins diarium, då var i Stockholm; men först 1736 fick Nordberg genom »en förnäm gynnare» själfva manuskriptet i sina händer.

[2] Rådsprot. i Inrikes civila ärender d. 10 okt. 1727.

målets vinnande skulle K. M:t, enligt kollegiets förslag, affärda bref till rikets råd och order till de höge ämbetsmän och generaler, som antogos äga sådana kungliga bref, att antingen insända originalen eller korrekta afskrifter till Kanslikollegium samt en berättelse om tiden för brefvens tillkomst, »emedan själfva de kungliga brefven lära vara mäkta korta och koncisa». Därjämte kunde regementscheferna få order att bland sina underlydande efterfråga dylika och »förnäma sterbhus» anmodas insända hvad de ägde i den vägen. Kollegium namngaf 28 riksråd och regementschefer samt 16 sterbhus (bl. a. Pipers, Rehnschiöldts, Stenbocks, Mörners, E. Sparres).

Regeringen skänkte sitt bifall åt kollegii hemställan, och redan d. 14 aug. affärdades till 13 riksråd, 17 regementschefer samt 34 andra högre militärpersoner följande kungliga bref:[1]

Friedrich etc. Såsom vårt Cancellie Collegium under d. 7 hujus hos oss inkommit med en underdånig föreställning, huru til completterande af de dit hörande acta publica så väl som til beskrifningen af Högstsal. Hans Maj:ts Konung Carl den XII:tes Historia til en begjärlig kundskap för Posteriteten om de tiders förlopp och Högbem:te Konungs bedrifter, det nödigt vara vill, at bem:te vårt Cancellie Collegium får kundskap om de bref och befallningar, som Hans Maj:t vid åtskillige tilfällen med egen hand skrifvit til dess högre och mindre befelhafvande, efter orters och tiders omständigheter, af hvilka bref aldrig några concepter eller afskrifter kommit i Kongl. Cancelliet at afgifvas; altså föranlåtes Vi Eder härmed i nåder at anbefalla, det, i fall några sådana bref hos Eder skulle finnas, I då noga och correct låten dem afcopiera och bem:te afskrifter til vårt Cancellie Collegium insända, så framt I sjelfva skullen vilja behålla originalerne af dem, samt at I därhos meddelen bem:te Collegio en kort efterrättelse, så mycket I Eder kunnen påminna, på hvad tid och ort, samt vid hvad tillfälle I dem bekommit, och hvad I eljest til närmare ljus uti högst bem:te Konungs hafda desseiner och bedrifter kunnen hafva at andraga*. Hvarmed sker det oss til nådigt välbehag länder. Och Vi etc. Stockholm i Råd Cammaren den 14 Aug. 1728.

FRIEDRICH.

O. Cederström.

**Til chefs vid Regementerna.* Hafvandes I jämwäl vid det Eder i nåder anförtrodde regementet at låta antyda, at eho, som något dylikt original Kongl. bref äger, han därmed, som ofvan förmält är, förfarer.

Huru lyckades detta under hägnet af den högsta auktoritet gjorda försök att samla Karl XII:s egenhändiga skrifvelser? Det ser

[1] Vid sammanträde i rådet d. 12 aug. beslöts, på hemställan af statssekreteraren Åkerhielm, att de ej af kollegiet nämnde generalmajorerna Löwen och Löwenstierna skulle tillskrifvas, »emedan de om 1716 års norska campagne lära hafva kunskap», och, på förslag af riksrådet Lagerberg, att i brefven skulle inryckas, att vederbörande borde meddela de underrättelser de eljest hade om Karl XII:s desseiner.

ut, som om i Riksarkivet skulle föreligga svar från endast 18 af de i det kungl. brefvet tillskrifna personer.[1] Två af dem, C. G. Hårdh och G. F. von Rosen, lofva, att de skulle ställa sig befallningen till efterrättelse. Det är ovisst, om de ägt några konungens egenhändiga bref; åtminstone hafva tills dato inga sådana publicerats. Fjorton af de tillskrifne förklara sig icke äga eller vid sina regementen kunnat uppspåra handlingar af ifrågavarande slag, men två af dessa, generalmajor A. Lagercrona och S. Wallenstierna, säga sig väl hafva haft konungens egenhändigt skrifna befallningar, men hafva förlorat dem, den förre vid Dnjepr 1709, den senare genom branden i konungens hus under kalabaliken 1713.[2] Öfverste J. A. Lillie berättar om bombexplosionerna vid konungens hus i Fredrikshald 1716. Öfverstelöjtnanten G. W. Marcks von Würtenberg meddelar innehållet af en konungens muntliga order 1718 af stor vikt.[3] Af ännu större historiskt värde är den upplysning angående Karl XII:s »desseiner», som dåv. generallöjtnanten i rysk tjänst friherre Ph. B. von Schwerin lämnar i ett bref af Perejaslav d. 28 nov. 1728.[4] Endast två synas hafva verkligen

---

[1] Att svar inlupit från de flesta är otvifvelaktigt, men de hafva af en eller annan anledning kommit ur vägen. Af Kanslikollegii protokoll finner man, att i kollegiet upplästs åtskilliga bref, som nu ej finnas i serien af de öfriga; i dem meddelas, att brefskrifvarna ej hafva några Karl XII:s egenhändiga skrifvelser. Af prot. d. 6 sept. 1729 framgår, att riksrådet Meijerfeldt förklarat sig äga ett diarium öfver Karl XII:s aktioner, som han ämnade låta afskrifva och insända. Att han också haft egenhändiga bref af konungen framgår af Carlsons upplaga, men de hamnade i Uppsala universitets bibliotek.

[2] Förlusten var för Lagercrona så mycket svårare, som »jag äfven måst sakna den höga med Kongl. Maij:ts egen hand skrefne ordrerne att jag med det jemte mig commenderade partiet skulle stanna wijd Staradubb, hwarmed jag lijkwähl kunde wijsa min oskyldigheet emoot den wrånga förtydning, som till min grämelse en eller annan torde willja giöra om denna expeditionen» (Lagercronas bref af d. 11 okt. 1728).

[3] Marcks von Würtenberg hade i slutet af september 1718 skickats af generallöjtnant Armfeldt från Trondhjem till konungen, som då vistades i Strömstad, för att redogöra för orsakerna till att jämtländska armén ej utfört de expeditioner, som ålagts densamma. Han kom, berättar han, vid midnattstid till konungen, som lät honom »till sin såfwekammare för sig kalla och efter igenläst eller stängder dörr mig i 7 timmars tid quæstionerat öfwer alt det som wid arméen förelupit». Därefter hade Marcks von Würtenberg genast fått återvända den 100 mil långa vägen till Armfeldt — hvilken han efter 10 dagars färd träffade vid Værdalsören — med muntlig order »att, så vida den jämtlänse arméens återmarche ifrån Norje, för bristen på underhåld under vägen, icke utan dess största ruin skie kunde, det fördy vore nyttigare ock med Hans Maj:ts förra ordres åhnligare, den uti Norje ock det Drontheimske gebietet så långt skulle inryckia, som den nånsin kunde, samt sökia sig att bemächtiga staden Drontheim med de der intill befintelige forts, såsom Christiansteen ock Munkholmen jemte hela stifftet; elliest skulle ingen menskia tänckia på någon återkomst». Marcks önskade en skriftlig order, men fick till svar, att han vore ju så länge redan generaladjutant och borde veta, att han beklädde ett sådant kall, den mera än ett bref anförtroddes. — Enligt Marcks von Würtenbergs påstående ägde Armfeldt åtskilliga Karl XII:s egenhändiga bref »des desseiner angående.»

[4] Detta bref meddelas in extenso längre fram i detta häfte sid. 341—342.

lämnat bidrag i den önskade riktningen.[1] Den ene var kanslipresidenten A. Horn, som i bref af Ådö d. 21 aug. 1728 förklarade att, »jag alla de skrifter, bref och handlingar, som jag vid de mig i nåder anförtrodda förrättningar och beskickningar undfått, redan för detta emot vederbörligt kvittence aflefvererat».[2] Den andre var generallöjtnanten frih. Giertta, som i bref af Stockholm d. 18 dec. 1728 insände nedan tryckta afskrifter.

De bidrag Rosenadler sålunda erhöll vid sitt arbete voro icke synnerligen stora. Utsikterna för att han skulle fullborda det åsyftade verket ökades icke. Också öfvertogs 1731 utarbetandet af Karl XII:s historia af kyrkoherden i Klara församling i Stockholm, doktor Jöran Nordberg, hvilken bevistat Karl XII:s fälttåg såsom konungens hofpredikant och biktfader, ägde personliga förbindelser med många af de ledande männen och själf fört anteckningar öfver det märkliga, som passerat omkring honom. Han löste ock genom sin flit uppgiften: 1740 utkom hans bekanta »Konung Carl den XII:tes historia» i 2 väldiga folioband. *Th. Westrin.*

* * *

1.

Tistedalen d. 20 Novemb. 1718.

Welb H CapL och GM.

Som iag har förnummit at ännu nyligen på denne sidan Glomman skola sig uppehållit, både af fiendens Infanteri så wäl som något Cavallerie och några troppa skola wara i marsch från Vinger at gå öfwer Blacker til at oroa quarteren medh små Partier, altså finner iagh så mycket nödigare at åftare påminna dhet samma som iagh giönom öfw. Stenflyckt som och GAadiut. Freijdenfelt munteligen giort, nembligen at ingen fiende måste tillåtas at blifwa på dhenne sidan Glomman utan bör giönom starka Partier förjagas, och quarteren således reen giöras ända til Feetsund och Blackersund. Om det partiet som widare är uthskickat ej beståer af så stort antahl som behöfwes till at på alla ställen giöra landet reent, så måste flere effter sändas och partiet förstärkias åhtminstone till 1000 eller 2000 hästar, som af Drabanterne och Lifsquadron och alla hos H. GMaioren stående

[1] Såsom en följd af det kungl. brefvet d. 14 aug. 1728 får väl betraktas att Karl XII:s bref till Rehnschiöldt 1730 införlifvades med Riksarkivet. Därom läses i Kanslikoll. prot. d. 30 okt. 1730, att excellensen von Düben berättade, att exc. grefve Horn »fått på visst sätt Hans sal. K. M:ts egenhändiga correspondence med sal. gr. Renschold, som Hans Excell. nu här uptedde, och mente den kunna förseglas och lefvereras uti Archivo, som bifölls».

[2] Horn måtte likväl här hafva afsett till honom ställda ämbetsskrifvelser rör. konungens »desseiner», ty Karl XII:s egenhändiga bref till honom förvarades ända in i senare hälften af detta århundrade på Fogelvik.

Regementer kan uttagas. Om H. GMaioren har tidh kunde H. GMaioren siälfw gå medh at taga alt uti så mycket bätre ögnesikte, jämpte et par öfwerstar, hwilka sedan H. GMaioren reser tillbakas till regementernes quarter kunna behålla posteringen wedh Fetsund och Blackersund så länge, till dhes isen lägger sigh fast öfwer Glomman. Dhe som af regementerna intet blifwa utcommenderade utur quarteren dhe måste emedlertidh giöra sin flijt giöra förrådh på proviant, mala och baka mäst dhe kunna hinna, och de som äro på Partiet måste och sökia försörja sigh derhos. Om det är någon skantz upkastader wedh Blakersund, så wore nödigt at wårt Cavallerie söker sitt ramm at bemästra den samma, så framt de intet sielfwa förlöpa honom, som de gjordt skantzen wedh Svanesund under Fridrikstadt. Prästerskapet här [i] Nårgie är bäst at de alla flyttas bårt öfwer Glomman. Iag måste nu sluta i största hast

Carolus.

Wåra partier måste få order på gambla maneret at gripa an fienden utan at räkna om fienden är starkare eller swagare, och alt bara med wärian i näfwen bryta igiönom.

2.[1]

Tistedalen d. 22 Nov. 1718.

Welbor H. CaptLieut och GMaior.

Jagh förnimmer giönom H. GenMaiorens bref med Freijdenfelt at H GMaj: ärnar om tillkommande måndagh aldeles ändra qvarter; men som mitt brefw som iagh i går skrefw medh ryttmästare Lado förmodeligen lärer wara framkommit; så har iagh dheruti tydeligare yttrat min mening at dhe qvarter och posteringar wedh Glomman som Regementerne nu hafwa böra behållas, men et par tusende hästar kunde H GMajoren taga commenderad manskap både af Drabanter och Lifsquadron så wäl som regementer tillika med et par öfwerstar, och andra behörige officerare och låta dhem taga underhåldh medh sigh på sina egna hästar och utan tråss marchera och föriaga fienden så wida någon ännu finnes på dhenna sidan Glomman och fullföllia wägen ända till Feet och Blackersund och så wida någon skants wore wedh Blackersund så bör partiet bemästra sigh dhen samma och intaga Posteringar uhtmedh Glomman wedh Feet och Blackersundh in till dhess Strömmen fryser fast. På detta sättet giöras alla qvarter aldeles obrydda för små partier som elliest kunde stiäla sigh fram och uppehålla sigh i nägden, och dessutan så mycket mera tillgångh blifwa på underhåldh at förskaffa utur dhen dhelen af landet både för dhesse så wäl som flere regementer. Dhe som eij nu blifwa uht commenderade måste emedlertidh i dhe quarteren som dhe äro giöra sin högsta flit till att eij allenast skaffa sigh uht dageligit underhåldh utan bör och sambla några weckors förrådh till at kunna föra medh

[1] Detta bref finnes tryckt hos Nordberg, »Kon. Carl den XII:s hist.» (II, 678—679), ehuru ej med diplomatisk noggrannhet.

sigh när marcherna widare lärer företagas. Dhet är olycka at ordonancen fallit sig bråk och är fuller bäst at han ännu i quarteren förblifwer till dhess Slädeföhre blifwer. Då kan widare påminnelse giöres till hwadh ohrt man må bekwämligast kunna föra honom. Jagh

förblifwer H CapLieutenantens wän

Carolus.

Karl XII:s sista planer.

Om Karl XII:s sista planer, särskildt rörande Norges besittningstagande, landstigningen i Skottland och krigets fortsättande, meddelas högst märkliga och, man torde väl tryggt kunna säga det, trovärdiga upplysningar i nedan tryckta bref, som förre generalmajoren i svensk tjänst, dåvarande ryske generallöjtnanten friherre Philip Bogislaus von Schwerin d. 28 nov. 1728 från Perejaslav riktade till Kanslikollegium.[1]

* * *

Hochgebohrner herr Graf, Jhro Königl. Maij:t und des Reichs Raht auch Cantzelleij Præsident.

Hochwollgebohrne, wollgebohrne herren Hoffcantzler, Staats Secretaires und sämtl. Cantzelleij Rähte.

Zu unterthänigster folge Jhro Königl. May:tt gnädigstem befehl vom 14:te Augusti,[2] habe Euer hochgräfl. Excelence und dem hochlöbl. Königl. Cantzelleij Colegio hiedurch demüthig-gehorsamst melden sollen, wie beij mir keine S:r höchstseel. Königl. May:tt, König Carll des XII:n eigenhändige brieffe befindlich, und wie alle Königl. briefe, ordres und verordnungen, so in meinen händen und eigentlich der Norwegischen Campagne angehen, contresigniret, folglich auch in der Königl. Feld-Cantzelleij Concipiret seynd. Wass aber die Desseins betrifft, welche Jhro Königl. May:tt, glorwürdigsten andenkens damahls können gehabt haben, wie mir solche ordres nach und nach, absonderl. das ambt der verrichtung beij der Kriegs-Macht auf der Bohus-lähnschen seite gnädigst ertheilet worden, so kan soviel berichten, dass Jhro Königl. May:tt sich geeusert, Sie wolten gedachtes Norwegen nicht conqvetiren umb es beständig zubehalten, sondern Jhre absicht wehre, sich nach erobrung des Landes mit dem König von Dännemarck zusetzen, selbigen von der Feindlichen Aliance abzuziehen und nach geschehener Restitution der Festung Stralsund, der Insul Rügen und des Herzogthums Schleswich die gräntze an der

---

[1] Brefvet i original finnes i Riksarkivet, afd. »Acta historica» (Vederbörandes svar med anledning af K. br. d. 14 aug. 1728 ang. Karl XII:s egenhändiga skrifvelser). Det har meddelats Red. af Dr Th. Westrin.

[2] Se artikeln *Konung Karl XII:s sista egenhändiga bref* här ofvan, sid. 337.

Glomma zubehaubten, welche gleichsahm eine natürliche gräntze zwischen Schweden und Norwegen machte.

Dann schienen Jhro Königl. May:tt nicht abgeneigt zuseyn, dem Könige in Preussen das Schwedische Vor Pommern bis an die Üker abzutreten, wie vormahls zu des Churfürsten Friedrich Wilhelms zeiten, unter Frankreichs vermittlung, darüber ein Vorschlag gewesen, umb besagten König in Preussen der Feindlichen aliance ebenmässig zuentwenden und also den König von England, als Churfürst von Hannover und dero letzten beleidiger, in England zusuchen, von Norwegen aus, mit einige tausend Mann Infanterie und unberittene Cavalerie (die doch Sattel und Zeug mit sich nehmen solte) nebst den berittenen Pohlen nach Schottland überzugehen und dorten das von dem Baron Goertz und damahligen Königl. Schwedischen Ministre in England gemachte projet auszuführen, durch billige Conditions, nach gehabtem succés in Norwegen, den Ruschen hof zubefriedigen und zuletz des Königs Stanislaus Sachen in Pohlen auszumachen. Wie dann Jhro Königl. May:tt damahls, obschon mit verwundrung vieler Leute, die verfertigte wassersäcke und Brod-Körbe beij der Armée mit nehmen liessen umb in ermanglung der Gefässe, das frische wasser und trockene Brod darinnen auf die Transport-Schiffe fortzubringen.

Zu des Reichs sicherheit wolten Jhro Königl. May:tt im winter die Reserve-Mannschafft durch damahligen General Lieutenant Baron von Lieven aufbringen lassen und im früh-jahr einige Regimenter aus Norwegen nach Schweden gegen die Rusche Macht zurück senden, indem Jhro Königl. May:tt sich eben nicht viel auf den erfolg der Åländschen Tractaten verliessen, wor über Sie, zwey tage vor dero tod, nembl. den 28 Nov., wie der seel. Gen. Feld-Marechal Graf Rehnschiöldt in den aprochen mit Ihnen ein langes gespräche gehabt, dero zweiffel mir gnädigst entdeckten, vorhero auch zu zweijen mahlen sagten, es wehre vor diesem in Deutschland ein dreijssigjähriger krieg gewesen und man könte woll einen vierzig-jährigen führen, wenn man nach und nach, mit einigen Feinden sich sezte und zulezt einen billigen und sichren Frieden machte: Denn es wehre dem lande ein unbilliger und unsichrer General-Friede mehr nachtheilig, als ein langwihriger Krieg, so ausserhalb den innersten gräntzen geführet wiirde. Der zusammenhang dieser Umstände ist bishero beij mir verschwiegen gewesen und hätte bis ins Grab verschwiegen bleiben würden, wann nicht auf allerhöchsten Königl. befehl, Euer hochgräfl. Excelence und dem hochlöbl. Königl. Cantzelleij-Colegio solchen gemeldet, der mich zu geneigtem wollwollen und beharlicher gewogenheit bestens embfehle und mit Respect auch aller hochachtung verbleibe

Euer hochgräfl. Excelence und
des hochlöbl. Königl. Cantzelley Colegii

Demüthig-gehorsamster diener
Schwerin.

Perejaslaw d. 28:n Now. 1728.

När föddes Gustaf Vasa?

Det har, som bekant, varit ifrågasatt, att 1890-talets många svenska sekularminnen borde ökas med ett — minnet af Gustaf Vasas födelse den 12 maj 1496. Nu har emellertid tvifvel uppkastats mot själfva födelsedagens riktighet. Gustaf Vasa skulle vara född, har det förmenats, den 12 maj 1485.[1] Som stöd för detta påstående anföres inskriften på marmortaflan å Gustaf Vasas grafvård i Uppsala domkyrka: enligt den skulle konungen uppnått »ter quinque lustra», tre gånger fem lustrer eller 75 år.

Uppgifterna om Gustaf Vasas födelseår hafva, såsom också anmärkts, starkt varierat. Vi ha nyss hört grafvårdens utsago, hvilken närmast, tycker man, borde representera Johan III:s mening. En annan son, Karl IX, gör emellertid i sin Rimkrönika fadern till 72 år vid sin död; han skulle sålunda vara född 1488. Gustaf Vasas äldste biograf, Peder Svart, och hans systerson Per Brahe i deras krönikor låta honom vara född 1495. Rasmus Ludvigsson uppgifver ena gången 1490, andra gången 1495. Alltsedan Erik Jöransson Tegel, som skref under Karl IX:s ögon, och till början af detta århundrade, har 1490 gällt såsom konungens födelseår; äfven Messenius omfattar samma åsikt.[2] Slutligen hafva dels Geijer, dels Strinnholm i senare tid sökt bevisa, att året måste vara 1496, och det är f. n. den allmänt härskande meningen.

Finnes det nu någon möjlighet, fastän kyrkobok och dopattest icke kunna tillrättaskaffas, att komma till någon visshet?

Två fasta utgångspunkter, ehuru kanske ej fullt lika fasta, erbjuda sig verkligen. Peder Svart, som uppenbarligen skref efter konungens egen inspiration och slutade sitt arbete kort efter dennes död, uppgifver (förutom året) att Gustaf Eriksson föddes Kristi himmelsfärdsdag, »som var den 12 maj». Nu är Peder Svart, hvad fakta angår, dessvärre ingen auktoritet, hvars utsagor äro oangripliga eller höjda öfver kritik. Tvärt om, han begår i det afseendet många och stora misstag, som med den historiska forskningens nuvarande hjälpmedel utan svårighet kunna icke blott konstateras, utan äfven vederläggas. Men uppgiften om den 12 maj och Kristi himmelsfärdsdag gör dock intrycket af en familjetradition. Att födelsedagen sammanföll med en stor kristlig högtidsdag var ägnadt att fästa sig i minnet, och man har sålunda i och för sig ingen anledning att betvifla uppgiftens riktighet, låt vara att man icke häller kan anföra något annat stöd för densamma och den sålunda icke är lika bestyrkt som t. ex. uppgiften om Gustaf Adolfs födelsedag. Den

---

[1] Stockholms Dagblad d. 29 aug. 1895.

[2] Det af Peringsköld i Monum. Ullerakerensia införda anträdet anger också 1490 som födelseår.

12 maj inföll på Kristi himmelsfärdsdag under 1480- och 1490-talen åren 1485, 1491 och 1496.

Den andra säkra utgångspunkten är följande. Det finnes intet tvifvel därom, att icke Gustaf Vasas mormor var Sigrid Eskilsdotter af släkten Banér. Nu kan man verkligen uppgifva dagen för hennes giftermål med Gustaf Vasas morfar, Måns Karlsson af Eka. Det skedde den 15 jan. 1475. Dagen därpå är nämligen dennes morgongåfvobref till sin hustru dateradt.[1] Gustaf Vasas moder Cecilia torde alltså kunna med viss sannolikhet anses vara tidigast född i midten af oktober 1475.[2] Den 12 maj 1485 var hon sålunda högst nio år gammal, och detta årtal är alltså uteslutet ur möjligheterna; samma tid 1488 var hon tolf år och detta år torde få dela samma öde; samma tid 1490 var hon 14 år och borde, om hon den 12 maj födt Gustaf Vasa, varit gift vid 13 års ålder. Det får medges, att detta är osannolikt, och går man till 1491, hvilket man, såsom ofvan visats, har rätt att göra, skulle hon varit 15 år vid sonens födelse. Om nu detta icke är lika otroligt, som de senast anförda fallen,[3] får det väl ändå anses såsom något tämligen ovanligt. Går man till 1496, så skulle hon vid sonens födelse varit 20 år gammal och sålunda äfven då en ung mor. Mellan åren 1491 och 1496 har man emellertid att välja, allt under den förutsättning att uppgiften om den 12 maj och Kristi himmelsfärdsdag är riktig. Uppgifterna 1490 och 1495 låta under dessa förhållanden måhända enklast förklara sig som felskrifningar för 1491 och 1496, lätt begripliga med den tidens onöjaktighet i afseende på data; till 1485 har man naturligtvis kommit på den grund, att Kristi himmelfärdsdag då inföll den 12 maj, hvarjämte man synes hyst den föreställningen, att konung Gustaf vid sin död var omkring 70 år gammal.

Att med *säkerhet* komma längre än till det ofvan nämnda alternativet, synes knappast vara möjligt. Gustaf Vasa hade en syster Margareta, som några år varit gift med Joachim Brahe, när denne omkom i Stockholms blodbad. Man är benägen att anse henne äldre än brodern, men man kan ej bevisa det. Hon hade en dotter, som 1531 blef trolofvad med Birger Nilsson Grip. Under antagande, att flickan då varit 15 år, skulle hon varit född 1516, hvilket utan svårighet låter förena sig med antagandet att Margareta varit född efter brodern, t. ex. 1497. Margareta och Joachim Brahe uppgifvas hafva haft fem barn. De kunna naturligtvis alla vara födda under åren 1516—1520.

Men rätt starka *sannolikhetsskäl* kunna visserligen anföras för 1496 såsom Gustafs födelseår. Den nyss anförda Peder Svart omtalar i sin likpredikan att Gustaf Eriksson på sitt trettonde år sattes i skola och på sitt nittonde kom »till hofva» hos Sten Sture d. y.; i sin historia utsätter han årtalen 1509 och 1514, men uppgifver

[1] Originalet finnes i Riksarkivet och är af hofintendenten Örnberg år 1888 tryckt i Autografsällskapets Tidskrift I, s. 239.

[2] Cecilias dag är d. 22 nov.

[3] Den heliga Birgitta gifte sig t. ex. vid 14 års ålder.

för det senare tillfället, att Gustaf då var på sitt *adertonde* år. Äro nu åldersuppgifterna riktiga, så skulle vi, med antagande af 1490 eller 1491 som födelseår, föras fram till 1502 (1503) och 1508 (1509) eller 1509 (1510). Det senare året för oss till Svante Nilssons regering. Men det finnes icke den ringaste anledning att antaga, att Gustaf Eriksson under densamma börjat sin hofmannabana. Det är för denna tid en stor mängd handlingar bevarade, och han framskymtar i dem först 1517. Det är föga troligt att en yngling med sådana egenskaper som Gustaf Vasa ej på 8 à 9 år skulle en enda gång göra sig omtalad. Äro åter Peder Svarts årtal (1509 och 1514) riktiga, skulle Gustaf, om han varit född 1490 eller 1491, börjat sina studier vid 18 à 19 års ålder och sin hoftjänst vid 23 à 24 år. Det är föga troligt, ehuru Tegel ej funnit det orimligt. Peder Svart ger en annan tidsuppgift eller att Gustaf Vasa på sitt »femte år» skulle sammanträffat med konung Hans, som klappat honom på hufvudet och sagt, att det nog skulle blifva en man af honom. Tegel låter det ske 1497, då konung Hans var i Stockholm. Men äfven 1501 var konungen där i februari månad, och den unge Gustaf var då verkligen på sitt femte år, om han blifvit född 1496. Om man sålunda föredrager att hålla sig till d. 12 maj 1496 såsom Gustaf Vasas födelsedag, kan på forskningens nuvarande ståndpunkt ej något väsentligt invändas däremot.

Ehd.

Underrättelser.

— Heinrich v. Sybel afled den 1 aug. 1895 78 år gammal. En af Rankes förnämsta lärjungar, om icke den förnämsta, blef S. redan vid unga år (1844) e. o. professor i Bonn, sedan han 1841 utgifvit sitt första betydande arbete, *Geschichte des ersten Kreuzzuges.* 1844 utkom en annan viktig undersökning, *Die Entstehung des deutschen Königthums*, ett af de förnämsta inläggen i den på 1840- och 50-talet lifligt debatterade frågan om Germanernas äldsta samfundsförhållanden. Redan 1845 flyttade S. till Marburg och 1856 till München som professor. Här blef hans verksamhet synnerligt omfattande och betydelsefull. Han grundade det första historiska seminariet, blef sekreterare i den af konung Max inrättade Historiska kommissionen, grundade (1859) den ännu under hans namn utkommande *Historische Zeitschrift*, länge centralorganet för den tyska historiska forskningen, och planlade den stora arkivpublikationen *Deutsche Reichstagsakte*, af hvilken flera band redan utkommit. 1861 flyttade han som professor tillbaka till Bonn. Under de närmaste åren utgaf S. ett antal förträffliga småafhandlingar under titlarne *Kleine historische Schriften* samt *Vorträge und Aufsätze* (några af dem i svensk öfversättning på Gleerups förlag).

Redan långt förut (1853) hade han börjat offentliggörandet af sitt hufvudverk, *Geschichte der Revolutionszeit* (I—V; 4:e uppl. 1882), sedan Paris-arkiven, tack vare personlig bekantskap med Napoleon III, öppnats för honom. 1875 kallades han med titel »Geheime oberregierungsrath» till direktör för de preussiska statsarkiven och organiserade här en serie ståtliga arkivpublikationer, utaf hvilka ett stort antal band sedan dess utkommit. I Berlin utgaf S. längre fram (1889, 90) i snabb följd banden I—V af sitt sista stora verk *Die Begründung des deutschen Reichs durch Wilhelm I.* Det är ännu i friskt minne, hur hans framhållande i detta arbete af furst Bismarcks förtjänster beröfvade honom icke blott tillträde till preussiska utrikesarkivet utan äfven det s. k. Verdun-priset för historisk forskning, men huru han det oaktadt, tack vare enskilda meddelanden från många håll förlidet år i två nya band kunde föra verket fram ända till 1870. Vid sitt 50-årsjubileum som professor fick han emellertid 1894 geheimeråds- och excellenstiteln. Ännu i år var han litterärt verksam. Hans sista uppsats i Hist. Zeitschrift gällde 1870 års händelser och innehöll en vederläggning af den »lögnkrönika», som i Frankrike uppstått om orsakerna till krigets utbrott och om det franska kejsarparets andel i detsamma. S. var ordinarie medlem af Vitterhets Hist. och Ant. Akademien sedan 1878.

— Verkliga geheimerådet, professorn och excellensen Rudolf v. Gneist afled d. 21 sistl. juli 79 år gammal. I början praktisk jurist blef han 1844 e. o. och 1858 ordinarie professor vid universitetet i Berlin och utvecklade dels som sådan, dels som riksdagsman en mångsidig och djupt ingripande verksamhet. Inom den historiska världen blef G. berömd genom sina studier i Englands författnings- och förvaltningshistoria, hvilkas förnämsta frukt blef det stora verket *Das heutige englische Verfassungs- und Verwaltungsrecht* (1857—63), hvars första del fullständigt omarbetad utkom under titeln *Das englische Verwaltungsrecht mit Einschluss des Heeres, der Gerichte und der Kirche* I. II, innehållande äfven den engelska förvaltningsrättens historia (3 uppl. 1883—84). Andra delen, omfattande det engelska »*Selfgovernment*», har likaledes utkommit i tre upplagor. Sedermera utgaf Gneist de båda till engelska öfversatta *England's Verfassungsgeschichte* (1882) och *Das englische Parlament* (1886) förutom en mängd juridiska arbeten.

— Professor George Stephens dog den 9 sistlidne aug. Han var född i England, slog sig 1834 ned i Stockholm, där han under flera år utvecklade en liflig litterär verksamhet. Han var en bland stiftarne af Svenska Fornskriftsällskapet och utgaf för dess räkning *Herr Ivar Lejonriddaren* och tre band af *Ett fornsvenskt legendarium*; utgaf vidare jämte Hyltén-Cavallius *Svenska folksagor* samt *Sveriges historiska och politiska visor*. Sedan 1851 bosatt i Köpenhamn — han var lektor vid universitetet med titel professor — fortsatte han sin författareverksamhet på det filologiska området och utgaf här sitt stora verk *The old northern runic monuments of*

Scandinavia and England. S. var medlem af Vitterhets Hist. och Ant. Akademien sedan 1866 och den äldste af dess utländske medlemmar.

— M. A. Geffroy, f. d. direktör vid franska arkeologiska skolan i Rom, medlem af franska Institutet och sedan 1884 medlem af Vitterhets Hist. och Ant. Akademien, afled d. 15 sistl. aug. 78 år gammal. Han var en af de utländske vetenskapsmän, som mest sysselsatt sig med svensk historia. Bland hans många skrifter rörande Sverige och svenska förhållanden märkas *Lettres inédites de Charles XII* (1853); *Notices et extraits des manuscripts concernant l'histoire ou la littérature de la France qui sont conservés dans les bibliothèques ou archives de Suède, Danemark et Norvége* (1855, 56) samt *Gustave III et la cour de France* (1867). Dessutom märkas smärre broschyrer om Sveriges politiska och litterära förhållanden under Oskar I och Karl XV. G. besökte Sverige 1851 och 1854 samt 1877, denna gång såsom representant för Sorbonne vid Uppsala universitets jubelfest.

— Professorn i Göttingen Ernst Steindorff afled d. 9 april. Hans förnämsta historiska arbete var »Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich III». Förlidet år utgaf han en omarbetning af Dahlmann-Waitz »Quellenkunde der Deutschen Geschichte».

— Finske kanslirådet A. J. Liljenstrand afled d. 2 sept. 1895. Han hade åren 1857—77 varit professor i nationalekonomi vid universitetet i Helsingfors. Bland hans skrifter märkes äfven en afhandling om *Finlands jordnaturer och äldre skatteväsende.*

— Till professor i historia vid *Göteborgs högskola* har af lärarerådet enhälligt utnämnts docenten L. Stavenow. Vi lyckönska högskolan till det förvärf, som den gjort, och vi lyckönska den nye innehafvaren till de gynnsamma utsikter, som sålunda öppnats för hans verksamhet på den historiska forskningens fält.

— Till afdelningschef vid *Generalstabens krigshistoriska afdelning* efter öfverste G. Björlin har utnämnts majoren vid Generalstaben *N. G. Stedt.*

— Professor M. Weibull i Lund åtnjuter under höstterminen tjänstledighet för anställande af arkivforskningar i Frankrike rörande drottning Kristinas historia, för hvilket ändamål han likaledes en del af sommaren vistats i Stockholm.

— Biblioteksamanuensen dr K. H. Karlsson har till Vitterhets-Historie- och Antikvitetsakademien afgifvit berättelse om sina *forskningar i det Vatikanska arkivet* under det första året han tillbragt i Rom. De ha omfattat åren 1351 till 1431. För honom ha ett par serier varit tillgängliga, som icke Munch under sin vistelse i Rom hade tillgång till. Den ena är de s. k. *Regesta Lateranensia* (skrifvelser från det påfliga kansliet), hvilka nyligen öfverflyttats från Lateranen. Den andra serien omfattar *Supplicationes,*

utdrag ur till kurian ingångna skrifvelser, från och med 1417 ända till början af 1500-talet, äfven den upphämtad från Lateranen. Af dessa supplikationer har Munch endast begagnat den äldre serien, som slutar 1365. Resultatet, kvantitativt beräknadt, utgör för ifrågavarande tidrymd 443 nummer i afskrift eller utdrag. Tack vare det samarbete, som kommit till stånd med den danske utskickade, teol. kand. Moltesen, har antalet ännu mer kunnat ökas. Den sistnämnde har nämligen genomgått curians räkenskaper för åren 1295—1402 och låtit d:r Karlsson afskrifva 120 kvittenser rörande Sverige. Siffran ökas därigenom till omkring 550. Det är, såsom d:r Karlsson påpekar, anledning att antaga, att forskningarna för den följande tiden skola lämna ännu rikare resultat. För ännu ett år hafva Vitterhetsakademien och Letterstedtska föreningen lämnat anslag. Men det är allt skäl, att de så framgångsrikt började undersökningarna äfven utöfver denna tid måtte utan afbrott kunna få fortsättas, och det torde för denna eventualitet vara nödigt och lämpligt, att staten griper in med understöd, liksom det skett i Danmark och numera äfven i Norge, från hvilket sistnämnda land professor Gustaf Storm i höst afrest till Rom. Det är ett nöje att kunna konstatera, att de påfliga tjänstemännen i arkivet och biblioteket visat ett synnerligt tillmötesgående. Därjämte har d:r Karlsson haft mycket hjälp af chefen för det Österrikiska institutet i Rom hofrådet Th. v. Sickel.

— Af *Meddelanden från Riksarkivet* har nittonde häftet utkommit. Ur riksarkivariens berättelse för 1894 torde följande angående riksarkivets samlingar förtjäna anföras. Till riksarkivet har från kammarkollegium öfverlämnats en större samling af s. k. *finska handlingar*, hvilkas öfverlåtande till Finland från finsk sida redan sedan flera år varit ifrågasatt. Den detaljgranskning dessa handlingar enligt berättelsen undergått, torde utgöra en garanti för, att till Finland ingenting öfverlåtes, som utgör en integrerande del i de serier af handlingar rörade svenskt statsskick och svensk förvaltning, som riksarkivet inrymmer. Som deposition har till riksarkivet öfverlämnats en mindre samling akter från Stockholms rådhusarkiv, bl. a. *borgarståndets äldsta kända riksdagsprotokoll* (1668—1678). Slutligen har utrikesdepartementet af de förut till riksarkivet öfverlämnade beskickningsarkiven under sin egen vård återtagit alla handlingar, som äro yngre än den 1 januari 1814. — Med häftet följer afdelningen III af *Förteckning öfver den i riksarkivet förvarade samlingen af originaltraktater* (upprättad af B. Taube och S. Bergh), hvilken härmed afslutats.

— Till firande af 250-årsdagen af Hallands förening med Sverige har biblioteksamanuensen A. Andersson utgifvit *Breviarium juridicum* af David Svensson, en hjälpreda i den danska rätten för de svenska domarne under den första tiden efter införlifvandet med Sverige. Skriften är tillägnad staden Halmstad.

— Af *Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och brefvexling*, på P. A. Norstedt & Söners förlag utgifna af Vitterhets-Historie- och Antikvitets-Akademien, har senare afdelningens sjunde band utkommit. Det är för den historiska vetenskapen af stort intresse, då det såsom hufvudbeståndsdel innehåller *Hertig Bernhards af Sachsen-Weimar* ryktbara bref till Axel Oxenstierna jämte ett antal bref till den förre, hvilka medföljt som bilagor. Dessutom innehåller bandet *landtgrefven Vilhelms af Hessen-Kassel* och dennes gemål *landtgrefvinnan Amalia Elisabeths* bref. Med någon undran finner man, att i denna del af ifrågavarande berömda svenska urkundspublikation själfva redigeringen, företalet inbegripet, är gjord på tyska — en artighet, som måhända varit mindre nödvändig, helst själfva brefven utan undantag äro affattade på det senare språket. För Johan Banérs näst förut utgifna bref var någon dylik åtgärd icke vidtagen.

— Generalstabens krigshistoriska afdelning har utgifvit andra delen af sitt stora arbete öfver *Sveriges krig åren 1808 och 1809*. Bandet slutar med berättelsen om Sveaborgs fall, en skildring, som särskildt för den större kretsen af bildade torde erbjuda ett specielt intresse. Det åtföljes dels af en samling bilagor, styrkebesked, operationsöfversikter, bref, order m. m. d., dels af kartor (t. o. m. striden vid Revolax), och kan man härmedelst följa förändringarna på krigsskådeplatsen nästan dag för dag. Själfva textafdelningen är dessutom försedd med 6 ljustrycksplanscher öfver Sveaborg. Så snart det låter sig göra, skola vi ägna arbetet ett utförligare omnämnande.

— Årets *läroverksprogram* innehålla, hufvudsakligen i form af föredrag, åtskilliga frukter af 1894 års Gustaf Adolfs-fester. Talen eller minnesbilderna äro författade af doktor A. Rydfors (Nya Elementarskolan), docenten lektor J. F. Nyström (Uppsala), rektor S. Wägner (Nyköping), lektor L. Eklund (Norrköping), lektor N. Höjer (Visby), lektor G. E. Axelson (Karlskrona) samt adjunkt J. E. A. Ohlsson (Halmstad). Rektor A. Schagerström har i Hudiksvalls program infört en afhandling under titel *Gustaf Adolfs personlighet belyst genom citat ur hans skrifter*. Dessutom innehåller programmet för Norrköping en afhandling *Om hertigdömenas statsrättsliga ställning till kronan i Sverige 1556—1622* af K. G. Lundqvist; för Helsingborg två smärre uppsatser af O. Malmström, *Änkedrottning Maria Eleonora och hennes förhållande till Danmark* samt *Underhandlingarna om ett giftermål mellan Kristina af Sverige och Fredrik Vilhelm af Brandenburg*, och slutligen för Vestervik *Försök till kortfattad framställning af kyrkans historia. I. Gamla tiden* af N. Assarsson.

— *Jämtlands Fornminnesförening* har i år med ett fjärde häfte afslutat första bandet af sin Tidskrift (1891—95). Bidrag ha lämnats af lektorerna Ohlsson och Kardell samt kand. J.

Nordlander. Den förstnämnde har behandlat Jämtlands och Härjeådalens forntid och fornminnen, hällmålningarna vid sjön Skärvången m. m. samt äfven meddelat ett antal *Fornhandlingar rörande Jämtlands län;* lektor Kardell har behandlat *Jämtlands och Härjeådalens kyrkors räkenskaper 1628—31* och kand. Nordlander *Härjeådalen på Erik XIV:s tid.*

— Lektor S. J. Kardell har som separattryck ur Jämtlandsposten utgifvit *Prosten Tidemans Dagbok* i bearbetning. Henning Tideman, af en med flera kända Norrlandsfamiljer befryndad Jämtlandssläkt, föddes 1699, var en tid rektor vid Frösö skola, blef sedermera kyrkoherde i Rödön samt prost och dog 1763. En bror till honom var ingeniören Johan Tideman, bekant i litteraturhistorien genom sitt inflytande på Hedvig Charlotta Nordenflycht och sin förlofning med henne. Prosten Tidemans dagbok förvaras i »Jämtlands bibliotek» och innehåller en mängd notiser af lokalhistoriskt och biografiskt intresse, liksom upplysningar om förhållanden i Jämtland på hans tid. För den politiska historien åter är, såsom utgifvaren själf anmärker, icke mycket att hämta. Såsom en kuriositet kan anföras en minnesvers öfver de 1739 licentierade riksråden: »Kors (Creutz), huru Hård sitter Barken på Bielken, sade Bonden till Dufvan» (Taube). Äfven en latinsk minnesruna öfver samma tilldragelse anföres: »Crux, Cortex, Durus, Trabs, Rusticus atque Columba Pares consilio paria fata ferant.» — Såsom ett Bihang meddelas några notiser om *bergshandteringen inom provinsen Jämtland på 1700-talet.*

— Antalet tryckta nationsmatriklar har ökats med *Smålands Nation i Uppsala. Biografiska och genealogiska anteckningar,* hvaraf första häftet utkommit 1894. Förarbetena för dessa anteckningar började 1887 af fil. kand. G. Norlander. Numera byråingeniören Å. G. Ekstrand öfvertog sedermera arbetet och fortsatte det, tills han lämnade Uppsala. Redigeringen har sedermera fullbordats af bibliotekarien P. G. Vistrand och juris stud. M. Seth. Första häftet, som sträcker sig in på 1716, upptager 702 namn. Till grund för det hela ligger nationens album i Uppsala, men för uppgifternas fullständigande ha naturligtvis kräfts både en vidlyftig brefväxling för ännu lefvande personer och forskningar i otryckta handskriftsamlingar. Arbetet bär alla tecken till att vara omsorgsfullt utfördt. Biografiska data lämnas, så vidt möjligt fullständigt, kortfattade karakteristiker meddelas, när källorna därtill erbjuda ledning, likaså genealogiska upplysningar om vederbörandes fränd-skap och släkt samt descendenter samt slutligen äfven bibliografiska notiser. Vår tids med så stor förkärlek omfattade biografiska forskning bör här finna ett intressant material. Det blir måhända tillfälle, när någon del föreligger färdig, att utförligare återkomma till arbetet.

— Theol. kand. A. Brandrud i Kristiania, en lärjunge till den bekante kyrkohistorikern, numera statsrådet A. Chr. Bang, har

nyligen utgifvit en större afhandling (326 sid.) under titeln *Klosterlasse*, skildrande den beryktade jesuitens lif och skrifter. Vi torde längre fram få tillfälle återkomma till denna publikation.

— *Danska riksarkivet* har nyligen ökat sina publikationer med två nya. Den ena är första häftet af *Sönderjydske skatte- og jordeböger fra reformationstiden* utgifna af en utom arkivet stående forskare F. Falkenstjerne. Den andra är fortsättningen af *Kancelliets brevböger vedrörende Danmarks inre forhold 1561—1565*, utgifven af arkivassistenten L. Laursen, som med ett digert häfte hunnit fram till det bestämda året 1565. Sistnämnda publikation svarar närmast mot svenska riksarkivets registraturpublikation. Medan denna emellertid ännu är inne på 1540-talet, har den danska hunnit 25 år längre. Orsakerna äro tvenne: dels har den danska publikationen ett mera begränsadt mål, då bref i utrikesärender äro uteslutna; dels meddelas brefven här endast i utdrag. Det är af intresse att för en längre följd af år få prof på den senare metoden. Det lärer nu från början aldrig varit meningen att i längden fortsätta utgifningen af det svenska registraturet efter den hittills följda planen, som visserligen åtminstone för en del af Gustaf Vasas bref haft sitt berättigande. Man förlorar naturligtvis något genom att öfvergifva den, men hvad man vinner torde uppväga förlusten. Det måste nämligen för forskningen anses af större vikt att få en öfversikt af registraturets innehåll i en eller annan form något så när raskt, än att under en oöfverskådlig tidsutdräkt få handlingarna in extenso. Det är naturligtvis ej sagdt att den danska metoden är den bästa af alla. Den har dock blifvit pröfvad under flera år, och därtill kommer, att vid sidan af densamma utgifvas separatpublikationer för mera begränsade ämnen, dock äfven i fråga om dem med tillämpande af en snarlik plan. För öfrigt bör tilläggas, att förevarande »Brevböger», efter registret att döma, innehålla åtskilligt af intresse för vår historia under början af Erik XIV:s tid.

— I *Brünn* har med stor högtidlighet firats 250:de årsdagen af stadens befrielse från svenskarne under Torstensson. Dagen högtidlighålles hvarje år, men det har naturligtvis skett med särskild högtidlighet på sekular- eller halfsekulardagarna. Liksom 200-årsfesten af samma anledning, har äfven denna satt sitt märke i den historiska litteraturen, i det två arbeten af vetenskapligt värde i år utkommit, båda författade af d:r B. Bretholtz. Det ena är en festpublikation (186 sid. stor 8:o) under titeln *Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden*, försedd med illustrationer och plankartor öfver belägringen. Den andra har titeln *Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645* (143 sid.). Ett par aktstycken angående Brünns tappre försvarare Ludvig de Souches, som i början varit i svensk tjänst, äro hämtade ur svenska riksarkivet. Öfver minnesfesterna både förr och nu och

den med dem förknippade litteraturen innehåller Stockholms Dagblads extranummer d. 22 sept. en beskrifning författad af märket H. W.

— När detta ark var färdigt att läggas under pressen, har den oväntade underrättelsen just hunnit oss om fil. d:r professor Viktor Rydbergs död d. 21 sept. vid nära 67 års ålder. För hans rika själ hade äfven den historiska vetenskapen intresse. Vi ha alla tjusats af den mästerliga och formfulländade framställningen i *Romerska kejsare i marmor*. Hvad som utom det personliga karaktersstudiet utöfvade den mäktigaste dragningskraften på Rydbergs sinne var de dunkla områden inom historien, som beröra religionen, mytforskningen och de rent psykologiska företeelserna, isynnerhet när de yttrade sig i försöken att lösa tingens gåtor, dessutom kulturutvecklingen i allmänhet, särskildt i dess finaste blommor uti konstens värld. Vittnesbörd härom bära utom romanerna *Den siste atenaren* och *Fribytaren på Östersjön* skrifterna *Om Jehovakulten*, *Medeltidens magi*, *Urpatriarkernas släkttafla*, *Sibyllinerna och Völuspå*, *Astrologien och Merlin*, *Undersökningar i germanisk mytologi* m. fl. Vi minnas också de vackra »hägringarna» från vår reformationstid uti *Vapensmeden*, som skalden lokaliserade i fädernestaden vid Vetterns strand och i dunklet af Smålands skogar. De djupaste historiska problemen, som vanligen draga sig undan den exakta forskningen, berörde han därjämte ej sällan i sina dikter med siarens intuition och idealistens sinne för sanning, skönhet och rätt.

S. Birgittas hospital och den svenska kolonien i Rom under 1600-talet[1]

AF

C. BILDT

Den 31 juli 1557 var en sorgedag i S. Birgittas hospital i Rom. Olaus Magnus, Sveriges siste katolske ärkebiskop, den varme fosterlandsvännen, den slagfärdige troskämpen, den förslagne diplomaten, den flitige författaren, låg på sitt yttersta, och kring honom, i de tre sparsamt möblerade rum den gamle prelaten bebodde i hospitalets första våning, voro samlade de män han kallat att bevittna sin yttersta vilja. De voro birgittiner-brodern Thomas de Buccis från klostret Paradis vid Florens, kapellan i S. Birgittas i hospitalet inredda kyrka, två holländske präster från Leyden Petrus de Lintris och Henricus Hubertus, en tysk präst,

---

[1] Denna uppsats, hvilken är afsedd att utgöra fortsättning till E. Hildebrands afhandlingar om den svenska kolonien i Rom under medeltiden och S. Birgittas hospital därstädes (H. T. 1882 och 83), grundar sig till större delen på en samling handlingar, utgörande 656 blad i 29 afdelningar förenade i ett band under titel »Varia ad Ecclesiam et Hospitale Sancte Birgitte Nationis Gothorum ipsamque Nationem spectantia». Den tillhör Biblioteca Angelica i Rom och bär märket »Mss. Fondo Novelli N:r 1650». Huru och hvarifrån den kommit dit, är icke antecknadt; åtminstone har jag ej kunnat därom vinna annan upplysning, än att den fanns där före 1886. Det torde likväl kunna antagas som säkert, att den en gång tillhört kardinal Gio: Franc: Albani, sedan Clemens XI, ty flera af handlingarna bära noter af hans hand, och ornamenten å bandets rygg äro hämtade från hans vapen. Handlingarna äro påfliga bref, räkenskaper, petitioner, promemorier, protokoll, bref från myndigheter och enskilde, o. s. v. i original, afskrifter och utdrag, samtliga rörande Birgitta-hospitalet och svenskarne i Rom. När andra källor begagnats, äro de särskildt angifna.

Philippus Arff, en polack, Petrus Pesser, samt slutligen två svenske andlige från den döendes fädernestad Linköping, Nicolaus Jo: Petri och Nicolaus Holms, den senare kapellan i tyskarnes, flamländarnes och skandinavernes gemensamma nationalkyrka »Beata Maria de anima nationis Theutonicorum de Urbe». — Testamentet,[1] som notarien Reydettus uppsatt, var en viktig handling, ty Olaus Magnus var en ganska välmående man. Efter broder Holmsten Jonssons död — troligen vid sin återkomst 1549 från Bologna — hade han af påfven blifvit förordnad till styresman för S. Birgittas hospital med rätt att fritt förfoga öfver dess inkomster, och tack vare hans energiska förvaltning och inflytelserika förbindelser hade välståndet snart återvändt i det svenska huset vid Piazza Farnese. Redan våren 1551 kunde han placera sina besparingar i fastigheter. Den 3 mars 1551 köper han af Gio. Pietro Caffarelli för 500 guldscudi ett hus i kvarteret S. Eustachio och den 26 april s. å. af samme man ett annat hus vid Via delle Botteghe Scure för 533 1/3 guldscudi.[2] Detta senare köp göres dels i hans eget namn, dels för hans två brorsöner Magnus och Olaus, hvilka han vid denna tid synes hafva kallat till sig och för hvilka han utverkat den heliga stolens löfte om att få efterträda honom i hospitalets besittning.

Dessutom hade han kunnat uppsätta ett eget tryckeri. I hospitalets öfversta våning uppställdes tvänne prässar, som i åtta år rastlöst arbetade att tjena minnet af de tre namn, vid hvilka den varmhjärtade gamle med trofast hängifvelse hängde fast: brodern Johannes Magnus, hans skyddshelgon S. Birgitta och fäderneslandet. Redan 1550 under jubelåret hade han tryckt de *Quindecim Orationes* som bära Birgittas namn. 1554 utgaf han broderns *Historia de omnibus Gothorum Sueonumque regibus* och 1555 sitt eget storverk *De gentibus septentrionalibus.* Tryckningen af Johannes Magni *Historia metropolitana* var afslutad år 1557, men upplagan hade ännu icke hunnit utsläppas i handeln och utgafs ej förr än tre år därefter. Nu, medan Olaus Magnus

[1] Archivio di Stato, Rom. Atti Notarili, notaio Reydettus. Vol. 6174. Tryckt hos Bertolotti, »Olao Magno», Archivio Storico Italiano 1891. Ser. V, tom. VII; Hist. Handl. XII.
[2] Ibidem, Vol. 6164.

låg på sitt yttersta, pågick tryckningen af hans med prydliga träsnitt sirade upplaga af Birgittas *Revelationes*. Det var honom ej förunnadt att se detta sitt verk fullbordadt, ty först tre veckor efter hans död kunde boktryckaren Francesco de Ferraris från Milano trycka slutdatum den 21 augusti 1557 på sista arket. Året förut den 22 augusti 1556 hade Olaus Magnus utgifvit ett rikt illustrerad prospekt till arbetet, *Memoriale effigiatum librorum prophetiarum sev visionum B. Brigidæ*»

Tryckeriet var antagligen en lönande affär. I testamentet uppgifves att ett antal volymer af »Historia rerum gotticarum», funnos till försäljning i Köln och Antwerpen hos Jo: Gropperus och Philippus Canabart. Deras värde beräknades till 80 scudi[1] och värdet af tryckeriet och de i Rom befintliga outgifna alstren däraf till 600 scudi guld, efter dåvarande förhållanden ej obetydliga belopp. Testator förklarade sig dessutom hafva att fordra af namngifne personer 246 scudi och 81 ducati de camera[2] samt diverse fordringar, som kunde närmare inhämtas af hans böcker.

Huset vid Botteghe Scure hade genom en 1554 träffad öfverenskommelse återköpts af Caffarelli, som utom inköpspriset till Olaus Magnus erlade 100 scudi i ersättning för gjorda förbättringar. Det andra huset i kvarteret S. Eustachio var däremot ännu i hans ego och var uthyrdt för 55 scudi om året. Detta testamenterade han nu till S. Birgittas hospital »in recordationem et memoriam ipsius testatoris, ut oretur deus pro anima sua.» All sin öfriga egendom testamenterade han till sina redan nämnda brorsöner Magnus Laurentius och Olaus Laurentius, hvilka vid tillfället befunno sig såsom studenter, den förre i Louvain, den senare i Leyden. Särskildt förordnade han att tryckeriet och alla hans böcker borde säljas. Till testaments-exekutorer utsågos kaniken Jacob Zimermann och teologie professorn Henrik Zibert från Leyden, hvilka äfven tillsvidare skulle öfvertaga vården af hospitalet för de frånvarande brorsönerne,

[1] En scudo i guld = ungefär 11,50 francs.

[2] Ducati di camera hade upphört att myntas 1539, då dukaten ersattes af scudo d'oro, som dock höll något mindre vikt. 100 ducati motsvarade 109 scudi.

åt hvilka dettas besittning redan genom »breve apostolicum seu litteras apostolicas» var tillförsäkrad.[1]

Två dagar senare, den 2 augusti, var Olaus Magnus redan död, och exekutorerna förrättade bouppteckning[2] i hospitalet. Med möbler och husgeråd var det klent beställdt, men i stället funnos ej mindre än åtta lådor fulla med böcker, och dessutom lågo på golfvet i sängkammaren flera högar af böcker, bundna och obundna, och i tryckeriet fanns den ännu under tryckning varande upplagan af Birgittas revelationer. Inventariet upptager vidare åtskilliga föremål af guld och silfver, ringar, medaljer m. m. samt förvarade i flera börsar 573 guldscudi, 105 romerska dukater samt några engelska, tyska, franska, ungerska och portugisiska mynt. Vapen saknades ej heller; äfven de fredligaste hus kunde i dessa tider ej undvara sin lilla arsenal, och i sin sängkammare förvarade Olaus Magnus ett skjutgevär, en hillebard och tre svärd.

Den aflidne hade förordnat att han skulle begrafvas i Peterskyrkan i närheten af S. Veronicas altare bredvid sin broder Johannes Magnus samt därför till kyrkan skänkt 22 scudi. Dessutom kostade begrafningen 32 guldscudi, för hvilka exekutorerna lofvade att redovisa till arfvingarne.

Testamentets bestämmelser gingo blott delvis i fullbordan. Brorsönerna infunno sig visserligen i Rom och synas äfven hafva varit i besittning af hospitalet, åtminstone för någon tid, men därefter antingen godvilligt lämnat det eller undanträngts därifrån af någon ännu okänd orsak. Vi hafva inga handlingar, som skingra det dunkel som hvilar öfver den svenska stiftelsens öden under de följande åren, ända till den 13 nov. 1568, då nya anspråk framträda från oväntadt håll. Af en denna dag af Pius IV utfärdad bulla[3] inhämtas nämligen att abbedissan och nunnorna i en stiftelse för fallna kvinnor, »Moniales Convertitæ Beatæ Mariæ Magdalenæ, ordinis S. Augustini,» hos påfven anhållit att få för beständigt med sitt samfund in-

[1] — — — et habendi etiam curam nomine dictorum suorum nepotum quibus post mortem testatoris auctoritate apostolica est reservata administratio et gubernatio et usufructus dicti hospitalis — — —.

[2] Ibid. Vol. 6174.

[3] Archivio Vaticano, Bull. Pii IV. tom. 69. p. 39, bestyrkt afskrift i Bibl. Angelica. Cod 1650. I.

förlifva hospitalet, åberopande därvid, dels att deras eget kloster, som räknade öfver nittio nunnor, var mycket fattigt, dels att i Sverige numera blott funnos få katoliker och att sjelfva Birgittas kloster ej ens längre ägde bestånd, så att det vore sannolikt, att det ej på många år skulle komma till Rom några svenska pilgrimer, hvilka kunde draga någon fördel af hospitalet. Stiftarinnan skulle, tillade de, antagligen själf, om hon lefvat, gärna sett att hospitalets tillgångar användes till att lindra nöden för fattiga Guds tjänarinnor, hvarigenom man kunde hoppas rädda ännu flera synderskor. Inkomsterna öfverstego enligt deras uppgift ej 200 ducati di camera om året. — Den som uppsatt bullan har haft mycket otillförlitliga uppgifter till sitt förfogande. Genast i början af dokumentet lämnas den oriktiga upplysningen att »hospitale S. Brigidis nationis Gottorum» vore grundadt af »eadem sancta pro pauperibus regni Goti vel Scanie peregrinis recipiendis». Emellertid, fortsätter bullan, hade iföljd af »dicti regni gentisque Gottorum» affall från katolska läran hospitalet under flera år icke mottagit några pilgrimer och icke haft någon styresman, fastän en viss »Nicolaus Gottus presbyter» för fyrtio år sedan blifvit utsänd att förestå det för Vadstena klosters räkning. Det omförmäles också att denne beskyllts för att ha tillegnat sig inkomsterna. — Här föreligga alldeles uppenbara misstag både till person och sak. Hvem denne Nicolaus Gottus varit, som då ännu synes hafva funnits i hospitalet, låter sig nu icke afgöra. Möjligen är han den Nicolaus Petri från Linköping, som elfva år tidigare bevittnade Olai Magni testamente; kanske döljer sig också under detta namn den yngre Olaus Magnus Gothus. Säkert är emellertid att ingen Nicolaus Gothus fanns som fyrtio år förut blifvit utskickad från Vadstena att förestå hospitalet.

Den påfliga kurian gjorde sig tydligen icke besvär med någon ordentligare utredning. Det blåste en synnerligen god vind för nya religiösa ordnar under dessa den fanatiska katolska reaktionens tider, då de dystra påfvar som buro namnen Paulus IV, Pius IV och Pius V trodde sig hos jesuiterna och de nya samfund, som efter deras exempel bildade sig, finna samma stöd för den vacklande kyrkan, som tolfhundratalets påfvar hos tiggarmunkarne. Och hvad

betydde väl ett borttynande kloster i ett aflägset kätterskt land mot en lifskraftig romersk stiftelse, en vissnande stam mot ett spirande skott, en enda öfvergifven svensk andlig mot nittio italienska nunnor? *Les absents ont toujours tort.*

Påfven förklarade Nicolaus afsatt från hospitalets styrelse och förvaltning, och i afsikt att hjälpa nunnorna i deras trångmål, öfverlämnade han till Maria Magdalena monasteriet för evärdliga tider hospitalet med dess kyrka eller kapell.[1] Nunnorna berättigades att förfoga öfver alla dess förmåner och inkomster, med skyldighet likväl att tillhandahålla Nicolaus 50 guldscudi om året, så länge han lefde, samt att, för den händelse i framtiden några rättrogna från Sverige komme på besök till Rom, gifva dem nödtorftigt understöd af hospitalets tillgångar. Nunnornas protektor ägde bestämma beloppet.

Så hade nu det gamla herberget efter nära tvåhundra år gått ur svenska händer och blifvit ett hem för romerska magdalenor. Stor var förändringen i lifvet inom dess murar, och ej mindre stor den förändring, som sedan Birgittas och Katarinas dagar skett i byggnaden själf, dess belägenhet och omgifningar. Då Birgitta 1354 flyttade till Francesca Papazurri's hus »ad campum flore», låg detta ännu tämligen isoleradt i en ganska folktom trakt. Det vette med hufvudfasaden i söder mot Via Regula, en vanlig grusad väg, som löpte nästan parallelt med Tibern. På andra sidan om denna väg, ända ned till Tibern, funnos ännu knappast några hus, blott fält och ängar. Den östra sidan, som nu ligger fritt mot Piazza Farnese, vette i stället mot en trång gränd, men i norr var byggnaden åter fri mot Campo de Fiori, som ännu endast var en gräsbevuxen äng och lämnade blicken fri ända till den gamla af Birgitta älskade kyrkan S. Lorenzo in Damaso. I väster begränsades huset då såsom nu af engelska hospitalet. — Den rastlösa byggnadsverksamheten i Rom under den sista hälften af 1400-talet skapade genomgripande förändringar häri. S. Lorenzo's basilika refs ned och lämnade plats för kardinal Riario's ståtliga palats (nu Palazzo della Cancelleria), i hvars

[1] — — — perpetuo unimus, annectimus et incorporamus, l. c.

nordöstra hörn en ny kyrka inreddes, som öfvertog den gamlas namn. Mellan detta palats och Birgitta-hospitalet fylldes utrymmet af smärre boningshus. Campo de Fiori hade redan 1456 blifvit stenlagdt[1] och från betesplats förvandlat till ett ordentligt torg, där man höll marknad och reste schavotter. Sedan Ponte Sisto 1475 blifvit fullbordad, blef trakten lifligare trafikerad och än tätare bebyggd. Hus reste sig snart mellan Tibern och Via Regula, som efter byggandet af den spanska nationalkyrkan S. Maria di Monserrato (1495) började kallas Via Monserrato. Byggnaden af Palazzo Farnese (1540—80) fullbordade förändringen och gaf kvarteret sitt nuvarande utseende. Palatset uppslukade i sig småhusen söder om Via Regula och stängde för hospitalet utsikten mot Tibern, men i stället röjde man, för att skapa den fria platsen framför palatset, Piazza Farnese,[2] bort de hus som lågo midt emot hospitalet i öster, medan andra hus i stället byggdes i södra delen af Campo de Fiori för att draga en gräns mellan detta och den nya platsen. I stället för att förut ha legat med en fasad fri mot Campo de Fiori i norr och en fasad likaledes fri i söder mot Via Regula och Tibern, var hospitalet numera kringbyggdt åt norr och väster, med endast den östra sidan fri mot Piazza Farnese, medan den södra mot Via Monserrato hade en stor skymmande byggnad midt emot sig på andra sidan gatan.

Ingången till kyrkan var, såsom nu, från östra sidan. På arkitraven till stora porten lästes följande inskrift i gotiska bokstäfver och arabiska siffror till erinran om den under Peder Månssons föreståndareskap utförda stora reparationen:

DOMUS SANCTE BIRGITTE VASTENENSIS DE REGNO
SWECIE INSTAURATA ANNO DOMINI 1513.[3] I. H. S.

En annan inskrift, likaledes i gotiska bokstäfver och arabiska siffror, hvilken nu är murad inne i kyrkan öfver dörren till sakristian, lyder:

---

[1] På kardinal Scarampos befallning, Gregorovius, VII, 616

[2] Då kallad Piazza del Duca.

[3] Förkortningarna upplösta. Inskriften upptager en enda rad.

SANCTA BIRGITTA HIC OBIIT 1373 DIE 23 MENSIS
JULII ET CANONIZABATUR PER BONIFACIUM 9
ANNO 1391 DIE 7 OCT.[1]

Den är antagligen från 1400-talet och har kanske suttit öfver ingången till kyrkan, innan den föregående anbringades.[2] Inne i kyrkan hade en prydligt ristad grafsten lagts öfver stoftet af Laurentius Benedicti, som 1513 kommit från Vadstena till Peder Månssons biträde.[3] Öfverst på hällen som ännu ligger orubbad kvar läses:

STIPENDIUM PECCATI MORS

Därunder i relief en sköld med ormen slingrande sig uppför kunskapens träd, därpå orden

MEMENTO ME

samt bröstbilden i relief af en munk med kapuschongen öfver hufvudet. Den egentliga grafskriften följer därefter, så lydande:

---

[1] Förkortningarna upplösta. Inskriften upptager två rader.

[2] Om inskrifterna i Birgitta-kyrkan jfr en uppsats af H. Grisar i Civiltà Cattolica 1895, II 471—5. Två andra inskrifter äro murade öfver dörren i kyrkan å ömse sidor om stora ingången. De lyda:

I.

† HIC BRIGIDE CARE SESE CHRISTVS MANIFESTANS †
PREDIXIT CLARE VITE SPACIVM BREVE RESTANS
QVAM BLANDA FACIE CONSOLANS FORTIFICAVIT
HINC QVINTAQVE DIE QVOD TRANSEAT INSINVAVIT
ADVENIT IPSA DIES QVA SACRIS MANE REFECTAM
HANC VELVD ELECTAM COLLIGIT ALMA QVIES

II.

† HIC DESIGNATVR LOCVS IN QVO CARNE SOLVTA
MIGRAT ET IN TVTA PIA BRIGIDA SEDE LOCATVR
MILLE CENTVM TER ET DECIES SEPTEM TRES APOLLINARIS
HANC INCEPTA DIES CELESTIBVS ADVEHIT ARIS

Enligt Grisar, hvilkens åsikt jag delar, förskrifva sig dessa inskrifter från tiden mellan Birgittas död och hennes kanonisation, således 1373—91.

[3] Jfr E. Hildebrand, Den svenska kolonien i Rom under medeltiden. Hist. Tidskrift 1882, s. 247.

LAURENTIUS BENEDICTI FRATER
ORDINIS SANCTE BRIGIDE DE MONA
STERIO VASTENENSI QUONDAM
RECTOR HUJUS HOSPITALIS
NATIONE SUECUS OBIIT
ANNO MDXXIII DIE VIII
JULII

En dödskalle och två korslagda ben afsluta monumentet, hvars epigrafi, såsom läsaren ser, lämnar åtskilligt öfrigt att önska.

I hospitalet förvarades alltjämt som en vördad relik en väldig bordskifva af ek, hvilken enligt traditionen tjänat Birgitta både till matbord och skrifbord samt slutligen till dödsbädd. Säkert fans där ock den beryktade målningen af madonnan omgifven af två manliga och två kvinliga figurer, hvilken länge ansetts visa ett porträtt af Birgitta.[1] — När Magdalenasystrarna i Birgittas och Katarinas biografier läste, huru Birgitta från sitt rum kunde se krusifixet i S. Lorenzo in Damaso, eller att Tibern öfversvämmade fälten framför Katarinas boning men drog sig tillbaka, då den sköna heliga, bevekt af folkets böner, trädde ut genom sin port de hotande böljorna till mötes, ruskade de förmodligen på hufvudet med starka tvifvel på de gamla författarnes tillförlitlighet. Det passade ju ej alls in med de nuvarande lokalförhållandena, fast det nog hade gjort det med de ursprungliga. Vi veta emellertid i själfva verket alls intet om det intresse nunnorna kunna ha visat hospitalets förtid eller om något annat de gjort, ty vi hafva icke en enda handling tillgänglig från deras tid.

Föregående uppsatser i denna tidskrift ha redan omtalat Johan III:s försök att återbringa hospitalet uti svenska händer, samt huru detta slutligen lyckades Sigismund genom sitt sändebud, abboten Stan. Reszka (Rescius) hösten 1589.[2] Den katolska propagandan hyste nu lifliga

[1] Jfr Hist. Tidskrift 1883, s. 355—8.
[2] Anf. ställen. Jfr noten 1 sid. 359, 1883. Af de där anförda brefven till Rescius framgår att återställandet måste ägt rum 5 aug.—17 dec. 1589. I Sixti V:s kopiebok öfver Litteræ ad Principes under denna tid har något bref till Sigismund i saken icke återfunnits. Expeditionen kan ha skett i annan form. Rescius måste ha stått särdeles väl hos påfven, ty utom det vanliga vitsordande bref, som brukade afsändas till sändebudets

förhoppningar om att återeröfra Sverige[1] och fann i den gamla svenska stiftelsen möjligheten att för ringa kostnad utbilda tjänliga verktyg. Sigismund återfick af Sixtus V och Gregorius XIV hospitalets »gubernium» med uttryckligt tillstånd att i den mån inga pilgrimer toge inkomsterna i anspråk, använda dessa till att uppfostra unga svenskar för att tjäna den katolska kyrkans intressen i Sverige. Under Sigismunds söner utsträcktes valet äfven till polackar.[2] Sigismunds myndighet synes i verkligheten icke ha sträckt sig längre än till att utse de unge män, som under namn af »alumni S. Brigidæ» skulle uppfostras till präster i det tyska seminariet Collegium Germanicum. Den egentliga förvaltningen tillkom den kardinal, som utöfvade det maktpåliggande värfvet att vara »Protector regni Sueciæ», samt sköttes under honom af en vice-värd eller »esattore» med biträde af en bokhållare, »computista.» Gudstjänsten i kyrkan uppehölls af en af kardinalen utsedd kapellan med biträde af en »clericus», hvars funktioner någorlunda motsvarade en klockares. Som kardinal-protektorn i allmänhet var alltför förnäm för att personligen öfvervaka några detaljer, blef esattore'n den verklige styresmannen, och hans intressen sammanföllo naturligtvis icke alltid med alumnernas. Ju mera man kunde inknappa på dessa främlingars underhåll, desto mera kunde esattore'n använda för egna ändamål, och han såg väl icke med blida ögon dessa »Goti», som gjorde anspråk på att bo i de rum, han annars kunde hyra ut för egen räkning, eller begärde underhåll af de medel, för hvilka han lätt kunde finna angenämare användning. Alumnerna å sin sida ansågo sig icke utan skäl såsom i främsta rummet berättigade att draga fördel af hospitalet, i hvilket de italienske tjänstemännen förefölle dem som inkräktare. Sämjan kunde icke blifva långvarig, och vi finna också att Sigismund redan 1601 anmodade sitt sändebud Henricus Firleius att tillse, det en svensk styresman blefve tillsatt. Det ledde dock till ingen

suverän vid beskickningens slut, utfärdade påfven för honom en särskild rekommendationsskrifvelse till Sigismund. — Arch. Vatican., kopiebok 44. T. 29, 495, 497.

[1] Sixtus V aflåter den 2 juni 1589 till Johan III ett vidlyftigt bref, däri katolska kyrkans inträssen läggas honom om hjärtat. Arch. Vatic. Cod. cit. pag. 143—6.

[2] Refereradt i Clemens X:s breve den 22 juni 1673 till drottning Kristina. Afskr. i Bibl. Angelica Cod. 1650, II.

påföljd. Sveriges dåvarande protektor kardinal Odoardo Farnese var en mäktig man vid den påfliga kurian, och Firleius nöjde sig med att anmäla för Clemens VIII det han vid förrättad undersökning funnit »hospitium illud recte et utiliter gubernari», hvarefter påfven härom tillskref Sigismund med tillägg att han för sin del ansåg önskligt det ingen förändring skedde.[1]

Alumnerna voro likväl af alldeles motsatt mening. De uppsatte vid denna tid en ganska morskt hållen petition,[2] ställd så väl till påfven som till kardinal Farnese. De klaga däri, att Birgittas vilja och testamente ej respekteras, att intet afseende fästes vid Sigismunds rekommendationer, och att de beröfvas sin rätt af kardinalens »ministri», om hvilka skarpa ord fällas. Bland annat beklaga de sig öfver att de blott få tre scudi i månaden att kläda sig på, samt begära slutligen att antingen återfå sina forna villkor (en nedsättning hade således ägt rum), erhålla plats i Collegium Germanicum eller blifva sända tillbaka till sin konung.

De få handlingar, som finnas tillgängliga från denna tid, tillåta icke någon noggrann skildring af tilldragelserna i hospitalet. Tydligt är endast att alumnerna drogo kortaste strået. Kardinal Odoardo Farnese tog saken tämligen lugnt och hans esattore Pallavicino Biffi satt kvar vid förvaltningen åtminstone till 1609. 1612 finnes han vara ersatt af en viss Gasparo Campana, men af hvilken anledning framgår icke. De svenska namn, som äro bevarade bland de till kardinalen ställda petitionerna,[3] äro ej många. *Jonas Esbernius Gothus* har den 4 juli 1606 kvitterat 2 scudi i reshjälp hem från hospitalet och lika mycket från kardinalen. Han uppgifver sig såsom studiosus och omförmäler att han på resan mellan Siena och Rom gjort ett svårt fall, så att han är sjuk och svag. Samma dag har *Jacob Stras* (?)[4] *Ubsaliensis* fått liknande reshjälp. Han hade rest ut till kardinalens lustslott Caprarola mellan Viterbo

[1] Bref från Clemens VIII till Sigismund den 22 september 1601. Firleius kallas däri scolasticus Cracoviensis. — Arch. Vatic. Brev. Clem. VIII. 44, T. 45, 306.

[2] Bibl. Barberini. Cod. XXXIII, 77, odat. och osignerad.

[3] Cod. cit.

[4] Namnet otydligt. Kardinalens sekreterare Fulvio Maffeo har ej kunnat läsa det och nöjer sig med att i sin anvisning kalla honom »il soprascritto Jacomo».

och Rom, ty hans böneskrift är daterad därifrån. *Israel Potamander* har den 17 maj 1606 kvitterat sju scudi som han fått i »viaticum» öfver redan mottagna 30 scudi. Det framgår att detta senare belopp varit den vanliga reshjälpen för alumnerna vid hemfärden, samt att de efter slutade studier brukade få ett afgångsbetyg och ett rekommendationsbref från kardinalen till Sigismund. *Samuel Gelonius* och hans hustru *Elizabeth* erhålla i juli 1607 ett par mindre belopp. Deras böneskrifter skildra bjärt den nöd, i hvilken de och deras tre barn befinna sig. De ha lidit fängelse i Sverige för den katolska trons skull, pilgrat till Loreto och Rom, där mannen nu är sjuk, och bedja mycket ödmjukt om understöd och reshjälp. Resultatet blir obetydliga allmosor från hospitalet och kardinalen själf. *Johannes Cranesius*, »peregrinus suecus», kvitterar den 9 juni 1609 4 scudi af Biffi. *Ericus Axberg* får den 9 maj 1612 efter slutade studier i Collegium Germanicum, där han vistats några år, den vanliga reshjälpen af 30 scudi, hvaraf hälften deponeras för hans räkning i Collegium, och hälften lämnas honom i en växel på Venedig, samt dessutom en gåfva af 3 scudi. *Daniel Forsserus* skrifver den 28 september 1617 ett ödmjukt och ångerfullt bref till kardinalen, hvaraf inhämtas att han förut begärt att få lämna Collegium Germanicum, men nu ändrat åsikt och ber att få kvarstanna. En tysk präst *Henricus Grunfeldt* har vid denna tid sökt kapellansplatsen, hvarvid han åberopade att han vore född ej långt från Sveriges gränser, men detta goda skäl verkade ej. Platsen var ej ledig, ehuru Grunfeldt uppgifvit att vakansen skulle inträffa om fjorton dagar, och sökanden ansågs för öfrigt icke lämplig. Skulle någon förändring ske, ville kardinalen helst ha en svensk för att tysta munnen på alumnerna, som ständigt klagade att italienarne sökte slå under sig kyrkan.

Den stora af Urban VIII befallda apostoliska visitationen i Roms kyrkor och kloster förrättades i Birgittas hospital den 24 febr. 1628 af kardinal-vikarien och hans fullmäktige, bland hvilka äfven befann sig en »computista», som skulle revidera räkenskaperna.[1] De mottogos å kar-

[1] Arch. Vatican. Acta Sacræ Visitationis Apostolicæ S. D. Urbani VIII. B. VII. 112 ff. 367—9.

dinal Farneses vägnar af hans sekreterare Don Fulvio Maffeo och flera andra präster. Af visitationsprotokollet framgår, att kyrkans inre hvarken hade takhvalf eller kassett-tak, såsom då var modernt, utan efter gammalt ärligt medeltida bruk visade naket bjälklag under tegeltaket. Ty värr var det ej af god smak, som man underlåtit anskaffa någon plafond med förgyllningar och sniderier, utan helt säkert af njugghet, ty hela den öfriga inredningen synes ha varit så enkel och fattig som möjlig. Högaltaret var muradt af tegel, försedt med stenskifva, täckt af en baldakin samt prydt med en tafla, målad på trä, föreställande frälsaren, madonnan, Birgitta och andra helgon.[1] Två smärre sidoaltaren pryddes af den heliga jungfruns bild samt af en tafla på duk med valnötsram föreställande S. Birgitta. Vid den ena långväggen var Birgittas ekbord fästadt; midt emot var en nisch med tre relikvarier, som dock ej innehöllo några reliker efter Birgitta själf.[2] I sakristian, då såsom nu till höger om altaret, funnos två skåp med kyrkans husgeråd, men bland dem nämnas inga dyrbarheter. Bakom kyrkan och sakristian fanns en inre gård, som ledde till ett mindre hus, där kapellanen Don Mario Salvatorio bodde. I öfre våningen däraf fanns ett rum, där kyrkans arkiv förvarades i ett skåp, hvartill esattore'n Jacopo Frumento innehade nyckeln. I en särskild flygel, som tillsammans med kyrkan och kapellanens hus bildade fyrkant omkring gården, visades de till bönekapell inredda rum, där Birgitta och Katarina fordom bott.

Gudstjänsten uppehölls af kapellanen, som dagligen läste mässan och ombesörjde en fest på Birgittas dödsdag den 23 juli. Däremot synes man icke ha brytt sig om att fira den egentliga högtidsdagen som i den romerska kalendern bär hennes namn, årsdagen af kanonisationens slutdag den 8 oktober. Visitationen gjorde ingen anmärkning mot Don Mario Salvatorio's sätt att sköta tjänsten, men ålade honom att flytta från huset bakom gården, där han kanske hade mera frihet än som passade för en präst, till en våning bredvid själfva kyrkan.

[1] Antagligen den i Hist Tidskr. 1883 omförmälda.
[2] Jfr C. Bildt, »Birgittas reliker» i V. H. A. Akad. månadsblad 1893.

Det öppna bjälklaget i taket ansågs opassande och visitationen föreskref anskaffandet af ett nytt »decens et ornatum lacunare». I öfrigt nöjde den sig med att anbefalla några smärre reparationer samt öfvergick till granskningen af hospitalets affärsställning. Denna befanns särdeles god. Det upplystes visserligen, att det ålåg hospitalet att bekosta underhållet i Collegium Germanicum af tre eller fyra ynglingar från Sverige, Polen eller Ungern, hvilket skulle kosta 10 scudi i månaden för hvar och en, men man kunde tillägga att detta icke på någon tid behöft komma i fråga. Inkomsterna voro omkring 1,300 scudi[1] om året dels af hyror dels af obligationer (loci montium). Utgifterna voro däremot högst obetydliga. Utom hvad som erfordrades till husets underhåll utgingo följande årliga löner:

Kapellanen Mario Salvatorio, utom fri bostad .	30	scudi
klockaren, som bodde utom huset	6	»
esattore'n Jacopo Frumento	24	»
bokhållaren Jacopo Salerio	16	»
	Summa 76	scudi.

Hvart tog det stora öfverskottet vägen? Sedan Don Fulvio Maffeo upplyst, att detta på kardinalens befallning placerades i räntebärande papper, föreskrefs att en ordentlig räkenskap skulle häröfver uppsättas och granskas af visitationens sakkunnige man Andrea Broggiotto. Pengarna skulle hädanefter, allt efter som de inflöto, deponeras i den tidens statsbank, Monte di Pietà, eller någon annan säker bank, samt efter hand placeras i »loci montium».

Hade detta skett, så hade den svenska stiftelsen snart blifvit mäkta förmögen, men det var för mycket begärdt för en inrättning, som ej hade annan eftersyn än den som på den aflägsne konungens af Polen och Sverige vägnar utöfvades af en skäligen likgiltig kardinal. Sedan inga alumner längre funnos att tillgå bland den svenska emigrationen, som i sin tid följde Sigismund ut ur Sverige, och inga pil-

[1] I silfver. En scudi i silfver = ungefär 5,50 francs. Hädanefter räknas scudi alltid i silfver, då ej särskildt omförmäles att det är fråga om guld.

grimer mera kommo från den kätterska Norden,[1] fanns ingen som hade anledning att klaga öfver esattorers och andra förvaltares framfart. Hvad under om dessa betraktade hospitalets egendom som välfånget byte i lifvets strid? För någon öfverdrifven ärlighet i affärer har Rom aldrig utmärkt sig.

Detta märktes ock vid den revision, som kardinal Cosmo de Torres, hvilken efter Odoardo Farneses död 1626 öfvertagit det svenska protektoratet, någon tid därefter lät företaga.[2] Ställningen var då följande:

Inkomster:

Hyror från hospitalets sju hus .	scudi	788,10
ränta å 140 obligationer	»	714 —
andra räntor	»	54 —
	Summa:	1,556,10

Utgifter:

Kapellanen	scudi	30 —
förvaltaren (esattore)	»	24 —
bokhållaren	»	16 —
diverse	»	142,76
	Summa:	212,76
	öfverskott:	1,343,34
	Summa:	1,556,10.

Det anmärktes vid revisionen att hyrorna borde inbringa betydligt mera, att hospitalet förut egt mera egendom, som gifvit större afkastning och som borde kunna tillrättaskaffas. Ett belopp af 400 scudi var deponeradt i banken S. Spirito, och 400 sc. i förfallna räntor funnos att indrifva. Inga alumner eller pilgrimer funnos nu heller att understödja. Att någon åtgärd vidtagits utöfver anmärkningarnas nedskrifvande finnes icke antecknadt.

---

[1] Fertur hic aliquando tempore antiquissimo extitisse hospitale ad pauperes peregrinos præsertim Nationis Suetiæ hospitandos, sed hodie nullum de hoc extat vestigium, neque hic aliud opus pium præstatur, nisi quod superius dictum est de recipiendis et educandis in Collegio Germanico tribus vel quatuor ex nationalibus illarum partium, quod et ipsum aliquo ab hic tempore intermissum fuit. Acta S. Visit: l. c.

[2] Bibl. Barberini. Cod. cit.

Kardinal de Torres synes 1629 hafva efterträdts af den från sin beskickning till polska hofvet återkomne påflige nuntien Antonio de Santa Croce, hvilken samma år erhöll den röda hatten. Han passade synnerligen väl till »protector regni Sueciæ», eftersom han i Sigismunds högkvarter deltagit i fälttåget mot Gustaf Adolf. Från hans förvaltning ha vi emellertid blott en enda handling, en böneskrift från en tysk präst i S. Maria de Anima i Rom, Hermann Bavinghius, som förmäler sig till pilgrimers tjänst ha utgifvit en beskrifning öfver det ryktbara krusifixet i S. Paolo, som talade till Birgitta, äfvensom hennes Quindecim Orationes. Upplagan är nu slut, och Bavinghius ber om ett anslag för att trycka en ny. Hvilken påföljd detta haft är icke uppgifvet.

Santa Croce afled 1641, och efter honom uppträder såsom Sveriges och hospitalets protektor en i många afseenden framstående man, kardinal Virginio Orsini, hvilkens förvaltning emellertid skulle visa sig särdeles olycksbringande. Egendomligt nog var det förbehållet denna samma släkt Orsini, som trehundra år förut var Birgitta till trofast stöd, att nu bidraga till att rifva ned den stiftelse, som i Rom bevarade hennes minne och namn. Vid midten af 1600-talet representerades slägten af tre bröder, Virginio, Flavio och Lelio. Den äldste, Virginio, född 1615, började sin bana såsom malteserriddare och deltog i tyska kriget under kejsarens fanor, men öfvergick till det andliga ståndet och blef 1641 kardinal. Hufvudmannaskapet öfvergick då till den andre brodern Flavio, född 1620, som förde titeln hertig af Bracciano. Alla tre bröderna voro fint bildade män med lifligt intresse för vetenskap och konst. Don Flavio stod i brefväxling med drottning Kristina redan före hennes tronafsägelse och tillhörde efter hennes ankomst till Rom under någon tid hennes vittra omgifning; både Virginio och Flavio voro skalder, och den förre sysselsatte sig äfven lifligt med arkeologiska forskningar — men de hade tillika mycket dåliga affärer, en icke alldeles ovanlig sak för poetiskt anlagda naturer. Värst hushållade hertigen af Bracciano, i hvilkens hand såsom släktens hufvudman förvaltningen af den efter romersk sed odelade förmögenheten var samlad. Kardinal Virginio var icke heller något

mönster af ordentlighet, och det var knappast att vänta, det han år efter år skulle se på, hurusom tusentals scudi af hospitalets öfverskott placerades i »loci montium», medan han själf och hans bröder hade svårt att få låna pengar mot rimlig ränta. De hade visserligen själfva upprättat en »Monte Orsini», d. v. s. tagit en generalinteckning i sina förnämsta fastigheter, hvilken under offentlig kontroll delades i en mängd räntebärande små-lotter (luoghi eller loci), som såldes till allmänheten, alldeles som t. ex. nutidens järnvägsobligationer, men denna operation kunde icke utsträckas efter behag, ty därtill fordrades statens tillstånd och kontroll. Kardinalen fann en annan utväg. Under tidernas lopp hade hospitalets placeringar i obligationer vuxit till ganska stora belopp, men å dessa betalades ej mer än 3 till högst 3½ %, som då för tiden i påfvestaten var den vanliga räntan för goda säkerheter. Dessa obligationer använde nu kardinalen och hertigen af Bracciano för egen räkning och i stället gåfvo de hospitalet inteckningar i sina hus i Rom »vid Pasquino.»[1] Visserligen var säkerheten något tvifvelaktig, men så höjde de också räntan till 4 och 4½ %. Denna finansoperation skedde efter hand under åren 1664—72, då kardinalen och hertigen befunnos hafva af hospitalet »lånat» inalles 23,239 scudi, för hvilket belopp hertigen aflämnat 12 särskilda inteckningar. Hade räntan ordentligen betalts, kunde någon ursäkt finnas för transaktionen, men detta skedde naturligtvis icke. Sedan hertigen af Bracciano 1675 gift sig med den praktlystna och slösaktiga Marie Anne de la Trémouille,[2] och kardinal Virginio 1676 aflidit, kom det för huset Orsini till fullständig ruin.[3] Några år dessförinnan hade man sökt råda bot genom det enda medel den romerska aristokratin då, såsom nu, kände till, ett rikt parti. Ett giftermål arrangerades nämligen 1672 mellan den tredje af bröderna

[1] Bibl. Angelica. Cod. 1650, XXII. De Orsiniska husen vid Pasquino stodo på den plats, där Palazzo Braschi sedan uppfördes.

[2] Änka efter prinsen af Chalais, den bekanta »la princesse des Ursins».

[3] Huset Orsinis senare återuppblomstring berodde dels på att hufvudmannen för den neapolitanska grenen Domenico Orsini, hertig af Gravina, gifte sig med Clemens X:s släktinge Lodovica Altieri, dels därpå att dennes äldre bror Pier Francesco, som vid denna tid var dominikaner-munk i Bologna, blef påfve 1724—30 (Benedictus XIII).

Orsini, Don Lelio. och arftagerskan till släkten Cesarini's stora förmögenhet. Hon var visserligen i kloster och hade redan utbytt sitt stolta namn Donna Livia Cesarini mot det anspråkslösa och monastiska Suor Maria Pulcheria, men det befanns lyckligtvis att klosterlöftet ej var fullständigt, och hon löstes af påfven från sina band.[1] Då uppstod emellertid en annan svårighet, ty kvinnor äro ju ibland oberäkneliga. Suor Maria Pulcheria begärde ej bättre än att lämna klostret, men Don Lelio ville hon icke ha. Han var både gammal, ful och skröplig, och att han skref vers frågade hon alls icke efter, i synnerhet som hon förgapat sig i en vacker och ridderlig ung man Don Federico Sforza, som också kunde rimma och, hvad bättre var, utmärkt sig som tapper militär. Det blef en årslång fejd mellan släkterna Orsini och Sforza, i hvilken hela Rom tog liflig del. Äfven drottning Kristina, som gärna intresserade sig för älskande par, blandade sig i leken å Sforza's sida, men gjorde, såsom det ofta hände henne, mera skada än gagn. Det intrigerades, skrefs, trycktes och processades; där flöt också blod, men kärleken segrade till slut. Don Lelio fick nöja sig med en korg, släkten Orsini måste sälja sina gods, och deras kreditorer, bland dem Birgittas hospital, tvungos till ett magert ackord.

Uppgörelsen mellan hertigen af Bracciano å huset Orsini's vägnar och Birgittas hospital skedde slutligen den 20 maj 1682.[2] Det befanns då att Don Flavio var skyldig:

utom det redan omnämnda kapitalet. .	scudi	23,239,50
för obetalda räntor	»	13,556,50
hvarjämte kardinal Virginio låtit esattore'n Gio. Maria Canario kontant utbetala till sig af hospitalets medel .	»	644,53.
Dessutom hade kardinalen upptagit ett lån i hospitalets namn à 3,000 scudi à 3 % hos Collegio di S. Bonaventura, och var skyldig för obetalda räntor därå.	»	161,92.
	Summa scudi:	37,602,45.

[1] Jfr Ademollo, »il Matrimonio di Suor Maria Pulcheria». Rom 1883.
[2] Bibl. Angelica. Cod. cit. l. c.

Till afbetalning hade hertigen den 4 maj på hospitalet öfverlåtit en sin egendom vid Galera, »il Quartaccio» kallad,

hvilken värderades till . . . . scudi 33,810 —
samt aflämnade nu sin förbindelse att betalas inom ett år för återstoden . . . » 3,792,45.

För hospitalet var detta en ytterst dålig affär, ty Quartaccio inbringade i arrende ej mer än 700 scudi, hvilket kapitaliseradt efter 3½ %, motsvarade endast 20,000 scudi. Dessutom var det ansvarigt för det lån å sc. 3,000 kardinalen upptagit i dess namn, emedan hans egen kredit var slut, men hvaraf det icke mottagit ett öre, och hertigens af Bracciano revers å sc. 3,792,45 var ej något prima papper. Därå skedde verkligen under årets lopp en afbetalning till värde af sc. 1,622, hvilken karakteristiskt nog för förhållandena ägde rum i spannmål, men återstoden figurerar ända till århundradets slut bland hospitalets fordringar och har sannolikt aldrig blifvit betald. Den 23 maj 1692 finnes hertigen af Bracciano hafva blifvit lagsökt af hospitalet för skuldens dåvarande belopp sc. 3,164,68, men utan påföljd, och 1697, då han måst sälja Bracciano till Innocentii XI:s brorson Don Livio Odescalchi, begärdes för hospitalets räkning kvarstad å försäljningssumman. Härmed slutar vårt vetande om denna ledsamma affär, som under en lång tid verkade förlamande på hospitalets ekonomi och hindrade det att tillfredsställa de anspråk, som ställdes på detsamma af den nya svenska koloni som växte upp i Rom.

Kardinal Orsini huserade, såsom vi sett, tämligen själfrådigt under sitt protektorat, utan att hospitalets egentlige herrar, konung Uladislaus och konung Johan Kasimir, hvilka af den Heliga Stolen alltjämt fingo titeln »Poloniæ et Sueciæ Rex Illustris», brydde sig om att göra något bruk af sitt »gubernium». Ej ens Johan Kasimir, af hvilken man kunde väntat ett lifligare intresse för en from stiftelse, eftersom han själf en gång i tiden burit så väl jesuitens svarta rock som kardinalens röda hatt, ingrep på något annat sätt, än att han vid sin tronafsägelse utnämnde till alumn vid hospitalet sin svenske kaplan Isaac Sundius och lät tilldela honom en pension af 20 scudi i månaden.

Efter Johan Kasimirs död förordnade Clemens X genom breve apostolicum den 22 juni 1673[1] drottning Kristina till »administratrix, gubernatrix, directrix et superintendens generalis» på lifstid öfver hospitalet och alla dess tillhörigheter. Hon utrustades med den mest vidsträckta fullmakt, utan annan egentlig inskränkning, än att hospitalets egendom ej finge bortsäljas eller uthyras på längre tid än tre år. Inkomsterna fingo användas till förmån så väl för svenska katoliker som deras efterkommande. Brefvet, hvars författare tyckes ha varit föga hemma i historien, ty han han kallar Kristina »sola catholica ex S:te Birgitte posteritate», upplyser att drottningen redan i januari 1673 inträdt i utöfningen af sina rättigheter, men att hon, följande de polske konungarnes exempel, bekräftat kardinal Orsini såsom svenska nationens beskyddare. — Till bevis på att hon tog sin nya ställning på allvar lät hon genast såsom alumner inskrifva några personer för hvilka hon intresserade sig. Den förnämste bland dessa, hvilken också erhöll den största pensionen eller 50 scudi i månaden, var grefve Uladislaus Konstantin Vasa af Vasanhof, vanligen Vasenau kallad, naturlig son till Uladislaus IV, hvilken efter Johan Kasimirs död kommit till Kristinas hof. En melankolisk figur i historien denne Vasa-son! Rättänkande, hederlig, ädelsinnad, men utan några hvarken kroppens eller själens lysande egenskaper, utan tilltagsenhet och förföljd af en oblidkelig otur gick han genom lifvet utan fröjd, utan ära och utan pengar, nära till både rikedom och glans utan att kunna nå någondera. Hösten och vintern 1674 var han Kristinas ombud i Sverige[2] och öfvertog vid sin återkomst till Rom 1675 befälet öfver hennes lilla lifvakt. Åtskilliga gånger blänkte hoppets stjärna för honom; än var det fråga om ett rikt parti, än om att han af spanska hofvet skulle erkännas som arfvinge till några af de polske Vasarnes rättigheter öfver Bari, men till hans olycka lade Kristina sig hvar gång i saken, och hon hade en märkvärdig lätthet att fördärfva allt hon tog om händer. Vasenau fick nöja sig med sin anspråkslösa ställning som chef för drottningens

[1] Afskrift i cod. cit. II.
[2] Jfr Arckenholz, III, s. 473—480. Kristinas bref till honom äro fulla af de obarmhärtigaste snäsor.

lifvakt och sedan som »cameriere d'onore» hos påfven samt med trösten af den vänskap han fann hos monsignor, sedermera kardinal Gio. Francesco Albani. Han fick dock ej lefva till dess denne 1700 besteg den heliga stolen såsom Clemens XI. Då hade säkert bättre dagar randats — men Vasenau dog redan 1698.[1]

En annan af Kristinas skyddslingar, som hugnades med en pension af 10 scudi månaden, var svensken Andreas Galdenblad från Skara. Denne hade blifvit katolik i Flandern 1671 och kom till Rom 1674. Han blef genast använd af Kristina, som satte mycket värde på hans beläsenhet och lätthet att skrifva, och 1677 blef han formligen utnämnd till hennes handsekreterare för den svenska brefväxlingen. Han uppger själf, att han då fick sin pension ökad till 20 scudi i månaden, men det framgår åtminstone ej af de nu bevarade räkenskaperna. Däremot lyckades han, sedan han förmått sina bröder Lars (1683) och Johan (1685) att omvända sig och komma till Rom, skaffa äfven dem samma pension, som han själf åtnjöt. På listan öfver alumnerna förekommer vidare en viss Curtius, om hvilken endast liksom till ursäkt nämnes att han var polack och född katolik, samt de svenska namnen Johan Gammal,

---

[1] Han är begrafven i kyrkan Le Stimmate i Rom. Grafmonumentet visar hans medaljongbyst och därunder inskriften:

D. O. M.
Uladislao Constantino Vasa Comiti De Vasanhof
Uladislai IV Poloniæ Regis F.
Hujus Archiconfraternitatis Sodali
Viro Honestatis Cultu Animi Candore
Morum Suavitate Omnibus Accepto Atq. Probato
Die XIX Martis MDCXCVIII Romæ E Vivis Erepto
Joannes Franciscus S. R. E. Cardinalis Albanus
Ex Testamento Hæres
Amoris Et Desiderii M. P.

Därunder i golfvet en marmorplatta med det polska Vasavapnet och en grefvekrona samt följande skrift:

Ossa
Uladislai Constantini
Vasa
Comitis de Vasenhoff
Obiit Die XIX Martis
MDCXCVIII.

Skiljaktigheten i namnets stafning är märklig.

Andreas (Anton?) Broberg,[1] Johan Kilander och Andreas Svensson. Gammal, som var en af Kristinas affärsmän, uppbar i likhet med Isaac Sundius 20 scudi, de öfriga 10 scudi i månaden. Svensson som kvarstår på pensionslistan ända till 1693, har efterlämnat några böneskrifter, af hvilka framgår att han varit i drottningens tjänst sedan 1671; de andre hafva sina namn på listan och intet mera.[2]

Till slut förekommer bland alumnerna med det anspråkslösa beloppet af 5 scudi i månaden en mystisk person, Suor Maria Christina Gaetana Monarti, nunna i klostret della Pace i Viterbo. I sina bref uppgifver hon själf, att Kristina vid sitt första besök i Stockholm hösten 1660 lät föra henne bort från hennes moder, tog henne med sig till Rom och lät göra henne till katolik, samt att makarne Landini varit hennes beskyddare allt ifrån barndomen. Hon uppfostrades först i Rom i klostret delle Vergini samt blef därefter nunna i Viterbo. Någon egentlig kallelse för klosterlifvet har hon tydligen icke haft, ty hon skrifver själf att hon aldrig skulle blifvit nunna, om icke drottningen lofvat henne den omförmälda pensionen. Giacomo Landini var en af Kristinas drabanter eller »lancie spezzate» samt en af dem som dräpte Monaldeschi; hans hustru. en fransyska, vanligen Fanchon kallad, åtföljde Kristina till Stockholm, medan mannen var kvar i Rom, och födde under resan en oäkta dotter. Måhända är det detta barn som sedan blifvit Suor Gaetana Monarti? På den första pensionslistan kallas hon ej svenska, utan »af svensk fader», hvilket synes bestyrka gissningen om hennes oäkta börd.

Alla dessa pensioner, hvilka sammanlagdt uppgingo till 145½ scudi i månaden blefvo, så länge kardinal Orsini lefde, punktligt utbetalda den 15 i hvar månad. Hvad man än må anmärka mot hans sätt att placera hospitalets tillgångar, så må det dock erkännas att han lät föra ordentliga räkenskaper samt nöjaktigt fullgöra hospitalets förpliktelser. Med sina »esattori» var han däremot ej tillräckligt noga, ty det befanns sedermera att af de fyra,

[1] Ang. familjen Broberg jfr Arckenholtz II, s. 201—3, 215. Anton B. var i Rom 1676.

[2] Dessa uppgifter liksom alla öfriga som röra hospitalets affärer efter denna tid äro hämtade ur räkenskaperna och deras bilagor i anf. Cod. 1650, hvartill härmed en gång för alla lemnas hänvisning.

som under hans tid tjänstgjorde i denna egenskap, råkade tre i skuld till hospitalet, likvisst för jämförelsevis obetydliga belopp. Gudstjänsten synes hafva blifvit ordentligt uppehållen, man började högtidligt fira Birgittas fester både den 23 juli och den 8 oktober med blommor, ljus och musik, och kaplanen Don Vincenzo Dini har säkert lifligt intresserat sig för sin lilla kyrka, ty vid sin död 1683 hade han icke blott lämnat 56 scudi af sin lön outtagna, utan testamenterade dessutom till hospitalet ett legat a 200 scudi.

Vid kardinalens död den 21 augusti 1676 öfvertog Kristina själf hospitalets styrelse, d. v. s. att hon tillsatte en ny förvaltare, en viss Alessandro Avanzi, som sedan fick råda efter eget behag utan tillstymmelse till eftersyn. Drottningens intresse för Birgittas stiftelse var af det mest ytliga slag. Det borde väl knappast vara antagligt att hon kunnat alldeles underlåta att besöka kyrkan, i synnerhet som hon 1656 under ett halft år bebodde det midt emot liggande Palazzo Farnese, men å andra sidan kunna vi icke säga att vi veta det hon nagonsin satt sin fot öfver dess tröskel. Öfver hennes besök i andra romerska kyrkor föreligga många och omständliga beskrifningar, men om Birgittakyrkan intet. Icke en tafla, icke en altarduk, ej ens ett vaxljus har hon, så vidt man vet, någonsin skänkt dit. Visserligen skref hon den 27 nov. 1674 till påflige nuntien i Köln, med anledning af birgittinernes general-kapitel, att hon i likhet med sina företrädare på Sveriges tron atagit sig plikten att beskydda orden, men detta var också den enda gång Birgitta eller hennes verk kom under Kristinas penna, utom när det gällde att disponera öfver medlen. För våra talrika medeltidsminnen i Rom, för hela medeltidens kultur i allmänhet och för Birgittas person särskildt var hon fullkomligt kall. Hon lät gärna likna sig vid den gotiska Amalasuntha, men det föll ingen smickrare in att söka vinna hennes bevågenhet genom en jämförelse med Birgitta. Så godt var det! För Kristina, som aldrig kunnat fatta hvarken känslan eller begreppet af plikt, var det lika omöjligt att förstå Birgitta, för hvilken plikten var allt, som för en blind att bedöma färger. Någon pietet mot en annans minne kunde icke en af egenkärlek

så förblindad varelse som Kristina känna. Hon hade ju ej ens vördat sin faders! Hvad som ej kunde bidraga till hvad hon kallade sin ära, d. v. s. att skaffa henne smicker, var henne skäligen likgiltigt. Hospitalet var för henne alldeles detsamma som för kardinalprotektorerna, en billig pensionsanstalt för deras skyddslingar, intet annat. Att hon skulle bekväma sig till att utöfva någon som helst tillsyn eller kontroll, var icke att vänta. Någon sådan fanns icke i hennes eget hof, än mindre ville hon befatta sig därmed för andras räkning.

Det är ej svårt att förutse hvad resultatet af hennes förvaltning måste blifva. Under de tretton år 1673—1689 Avanzi förestod hospitalet, gjordes icke ett enda ordentligt bokslut. Han åstadkom visserligen den redan omnämnda uppgörelsen med huset Orsini, men vi hafva sett huru ytterligt ofördelaktig den var för hospitalet. Det enda som kan räknas Avanzi till förtjänst är att han 1676 lät för hospitalets besparingar bygga ett nytt hus, hvilket i alla händelser var en bättre placering än lånen till hertigen af Bracciano. Uthyrningen lämnade däremot mycket öfrigt att önska, och bland hyresgästerna rådde ständig omväxling. De voro dessutom långt ifrån af det bästa slag och ingalunda goda betalare. Vid slutet af Avanzi's regemente finnes en lista à ej mindre än 189 personer som ej betalt sin hyra, bland hvilka många äro fruntimmer med misstänkta namn som endast hyrt ett rum. Tre af dessa kvinnor voro kärleksprästinnor, som hade något otaldt med polisen, och därför till sin bostad utvalt hospitalet, hvilket var fridlyst från de påfliga sbirrerne, både såsom helig stiftelse och såsom stående under drottningens protektorat. Af samma anledning brukade traktens okynniga ungdomar samlas på hospitalets kringbyggda gård för att i lugn få roa sig med förbjudna hazardspel. Till råga på förargelsen bodde de tre flickorna i rummen ofvanför Birgittas kammare, och det kom klagomål öfver att de slogo ut vatten, som rann ned och förstörde taflorna.[1]

Vidare märkas bland hyresgästerna åtskilliga af franska ambassadens drabanter, för hvilka detta kvarter var synner-

[1] Klagoskrift till kardinal Albani af Pietro Paolo Chinzert, odaterad, föredragen 22 april 1692.

ligen bekvämt på grund af närheten till Palazzo Farnese, där sändebudet residerade, samt Kristinas beryktade hofalkemist Pietro Giacomo Bandiera. Denne borde känna sig särskildt hemmastadd i hospitalet, ty guldmakeriet var sedan gammalt där i heder. Redan 1465 finnes på förteckningen öfver dess handskrifter en »liber de alchima ligatus asseribus et pergameno conscriptus»,[1] och efter Olai Magni död upptagas i hans bouppteckning några i en mörk kammare anträffade »libri secreti artis archimiste». Bandiera hade en större våning, men gjorde ej tillräckligt guld för att betala hyran, utan figurerar på listan öfver hospitalets osäkra fordringar.

Kapellanen Gregorio Boncompagni, som 1683 efterträdde Don Vincenzo Dini, var af samma ull som Avanzi, och hade ett godt öga för biförtjänster. Han ägde rätt till fri bostad, men slog därjämte under sig flera andra rum, dem han hyrde ut för egen räkning. Dessutom tog han på entreprenad kleriken eller klockaren, som enligt hospitalets stat skulle hafva 12 scudi om året, men ej fri bostad. Boncompagni betalade honom ett mindre belopp och stack resten i fickan, men gaf i stället honom och hans mor bostad i hospitalet. Förtroendet lönades illa af klockaren, en viss Giuseppe Bescola, ty han stal åtskilliga af kyrkans tillhörigheter, hvilka Boncompagni längre fram, då räfstens timma kom, fick ersätta. Boncompagni själf blef anklagad för att ha klippt af fransarne på altarklädena och ersatt de äkta galonerna med falska, men han bestred anklagelsen och inga bevis föreligga att han låtit denna särskilda lumpenhet komma sig till last.

Under Kristinas och Avanzis förvaltning försvunno namnen Gammal, Broberg, Kilander och Curtius från pensionslistan, förmodligen i följd af dessa alumners hemflyttning eller död, men med året 1682 finna vi dem ersatta af en svensk familj, ungefär lika mystisk som nunnan i Viterbo. Dess officiella representant eller förmyndare är en kapten vid den påfliga garnisonen i Ferrara, Giuseppe Panurghi från Citerna, hvilken i sina talrika inlagor berättar att han nämnda år förde ut med sig från Sverige, för att omvända dem, tre syskon från Upsala, Elisabeth, Sara Maria Magdalena och Johan

[1] Hist. Tidskr. 1883, 359 not 4.

Sven, barn af en viss Anders Tun. Omvändelsen ägde rum i Hamburg, och därefter förde Panurghi dem sjövägen till Italien, dit de ankommo efter en svår och stormig resa. Sara, som då var aderton år, placerades för att uppfostras i S. Elisabeths kloster i Citerna, ej långt från Città di Castello; Johan Sven stannade hos Panurghi. Elisabeth blef kanske gift ty hon uppträder under namnet Morel eller Morelli, men hon dog i alla händelser ganska snart, medan Sara länge fortfor att vålla hospitalet hufvudbry och utgifter. Panurghi påstod att hela utfärden och omvändelsen skett på drottningens befallning, och hans uppgift synes bekräftas däraf att barnen verkligen tilldelades en årlig pension af 24 scudi hvar.

Hela pensionslistan uppgick vid slutet af Kristinas lefnad till 1,212 scudi om året, men med de ordentliga utbetalningarna hade det redan 1686 blifvit slut. Inkomsterna borde visserligen, äfven efter affären med huset Orsini, ha räckt rundligt till, men Avanzi hade sitt eget sätt att hushålla och ingen som höll efter sig.

Så länge drottningen lefde, var ingen förbättring att hoppas, ty om än Kristina ej frågade det minsta efter sina plikter, hade hon säkert rört upp himmel och jord, om någon annan försökt röra vid hennes rättigheter. Också synas alumnerna tåligt ha fogat sig i det oundvikliga, men genast efter hennes död togo de mod till sig. De svenske konvertiterna uppsatte en gemensam petition till Innocentius XI med anhållan, att påfven måtte anbefalla hospitalets förvaltare att använda dess inkomster uteslutande till förmån för svenska katoliker, hvilket vore stiftelsens egentliga ändamål, samt anmoda »la Congregazione dell' Ospizio dei Convertiti» att öfvervaka det så skedde. Samtidigt skyndade sig Vasenau och Sundius att begära bekräftelser å sina pensioner, och en ny petition om understöd inkom från en svensk änka Christina Gertrud Werre.[1] Ordalagen i den

[1] Kallar sig »gentildonna svezzese» och änka efter Nils Werre, »gran cacciatore delli dominii della regina di Suezia». Hon och hennes äldste son Georg Nils Werre hade kommit till Rom 1679 och blifvit katoliker. Modern hade sedermera återvändt till Hamburg för att förmå den öfriga familjen att lämna Sverige och omvända sig, hvilket också lyckades. Kristina hade därför gifvit dem en pension, men den hade upphört efter drottningens död. De bedja nu om underhåll och reshjälp till Tyskland.

gemensamma petitionen voro riktade dels emot Vasenau, hvilken såsom polack och störste pensionstagaren var föremål för de öfriges afund, dels mot en annan ännu fruktansvärdare medtäflare, som nu för första gången uppträdde på fältet, nämligen den 1675 reorganiserade birgittiner-orden, hvilken då lydde under generalpriorn Simon Hörmann i S. Maria Altomünster i Bäjern. Knappt hade nyheten om Kristinas död hunnit öfver alperna, förrän denne energiske prelat satte sig i rörelse Han utverkade bref från kurfurst M. Emanuel af Bäjern till bäjerska sändebudet i Rom abbé Pompeo Scarlatti och till påfven själf[1] med liflig rekommendation af munkarnes i Altomünster begäran att »återfå» hospitalet, hvarvid såsom skäl bl. a. åberopas att de borde tröstas öfver att de nyss gått miste om ett annat kloster.[2] Själf satte Hörmann sin flitiga penna i rörelse och utvecklade i en skrifvelse till Scarlatti på sitt sätt hospitalets historia, i ändamål att bevisa att det tillhörde birgittinerorden och ej svenska nationen. Bland andra omständigheter berättar han därvid, hurusom genast efter ordens reorganisation, vid generalkapitlet i Köln 1675 under presidium af kardinal Pallavicini, det beslutits att orden å nyo såsom fordom under Vadstenatiden skulle representeras af två generalprokuratorer i Rom. Desse hade också blifvit afsände samt af Kristina återfordrat hospitalet och dess gods, men fått till svar »hoc non spectare ad suam dispositionem». Prokuratorerne hade då vändt sig muntligen och skriftligen till påfven, som anmodat kardinal de Lucca att undersöka saken. Denne hade visserligen lofvat sitt starkaste understöd för denna så rättvisa sak, men då Kristina framlade Clemens X:s bref af den 22 juni 1673, fann han att saken måste hvila tills efter hennes död. Nu vore emellertid tiden inne att förnya ordens anspråk; och Hörmann lägger dem Scarlatti varmt på hjärtat samt medskickar en annan skrifvelse i saken till ordens beskyddare kardinal Colloredo.

Innocentius XI fick emellertid icke tid att befatta sig med att utreda härfvan, ty innan dessa skrifvelser hunno

---

[1] Dat. från lägret vid Mainz d. 23 juli 1689. Original i Cod. 1650.
[2] Il monastero di Maigran nella Retia.
[1] Dat. Altomünster 10 aug. 1689. Cod. cit. V.

fram till Rom, voro hans dagar redan räknade.[1] De enda åtgärder som att börja med vidtogos voro, att alumnernas petitioner öfverlämnades till monsignor Gio. Fr. Albani, som sedan flera år var väl bekant med förhållandena inom Kristinas hof och den lilla svenska kolonien, samt att birgittinernas petition remitterades till kardinalvikarien Carpegna såsom öfverste uppsyningsman öfver alla kyrkor och kloster i Rom, men detta skedde först sedan kardinal Pietro Vito Ottoboni den 6 oktober 1689 uppstigit på den heliga stolen under namn af Alexander VIII. Han förordnade en särskild kongregation för att ordna hospitalets angelägenheter, med kardinalvikarien till ordförande och såsom ledamöter monsignor Carracioli, »segretario della visita apostolica», abbéerna Giulio Ricci och Alessandro Bonaventuri samt markis Bernardino Spada. Monsignor Albani var att börja med icke medlem af kongregationen, men sedan han snart därefter blifvit upphöjd till kardinal, åtog han sig det otacksamma värfvet att blifva så väl Sveriges rikes som S. Birgittas hospitals protektor, samt öfvertog därpå ledningen af arbetet.

Kongregationens första sammanträde ägde rum i kardinalvikariens palats den 13 april 1690,[2] hvarvid framlades en tablå öfver hospitalets finansiella ställning. Det befanns att detta då ägde nio hus, däraf sju vid Piazza Farnese, ett vid Monte Giordano och ett vid Piazza de Branchi. I dessa voro inredda 42 olika lägenheter, nämligen 13 våningar, däraf 3 med tillhörande bod, 5 bodar eller verkstäder, 23 rum och 1 stall, af hvilka lägenheter 22 voro outhyrda. Hyrorna växlade från 3 till 65 scudi om året och uppgingo sammanlagdt endast till 739 scudi. Dessutom ägde hospitalet den från huset Orsini öfvertagna egendomen Quartaccio vid Galera, som var utarrenderad för 700 sc., 9 obligationer (luoghi de monti) afkastande 470 sc. om året samt en fordran hos kommunen Olevano å 1,500 sc. à 3,80 %, hvilken afkastade 57 sc. om året. De beräknade inkomsterna voro 1,977 sc., men i följd af de outhyrda lägenheterna uppgingo de i verkligheten endast till 1,641. Utgifterna åter uppgåfvos vara följande:

[1] Han dog den 13 augusti 1689.
[2] Protokoll i koncept. Cod. cit. V.

alumnernas pensioner	sc.	1,212 —
ränta på det af kardinal Orsini upptagna lånet	»	115,20
kapellanen Gregorio Boncompagni, lön .	»	30 —
till densamme för att aflöna klockaren	»	12 —
förvaltaren Alessandro Avanzi	»	40 —
bokhållaren Gio. Battista Zagretti. . .	»	36 —
musik vid Birgitta-festerna	»	15 —
diverse andra utgifter för kyrkan, vaxljus, vin, olja o. s. v..	»	50 —
öfriga utgifter	»	30 —
Summa	sc.	1,540,20.

Jämförda med dessa utgifter skulle inkomsterna således utvisa ett öfverskott af 101 scudi, men denna tablå var långt ifrån att lämna en bild af den verkliga ställningen. Bland utgifterna var ingenting uppfördt för reparationer eller för notarier, prokuratorer och dylikt kostsamt folk, med hvilka hospitalet hade mycket att göra, och ingen förteckning fanns hvarken å de belopp hospitalet hade att fordra af sina tredskande hyresgäster eller å dem det självt var skyldigt alumnerna.

Kongregationen uppdrog åt markis Spada att taga hand om finanserna. Han skulle låta till sig utlämna alla hospitalets böcker, besöka alla fastigheterna och kontrollera uthyrningen. Avanzi afsattes, och alla medel han hade om hand skulle genast deponeras i Monte di Pietà till markis Spadas disposition. Alla anvisningar för utbetalningar skulle hädanefter utfärdas och registreras af bokhållaren Zagretti samt underskrifvas af kardinalvikarien eller någon af kongregationens ledamöter. Dessa beslut gingo genast i verkställighet. Markis Spadas ombudsman Teodoro Cavalletti satte sig i besittning af böckerna samt började det tålamodspröfvande arbetet att ur tretton års oafslutade räkenskaper taga reda på hur debet och kredit verkligen sågo ut. Arbetet skulle räcka ett helt år och besanna de farhågor kongregationen genast från början hyste. Under tiden beslöt sig kongregationen för att tillsvidare inställa utbetalningen af pensionerna, hvilket utan tvifvel var försiktigt, men också mycket hårdt för alumnerna.

Med dessa, äfvensom med de öfrige svenskar som petitionerat om understöd skulle noggrann räfst anställas. Det skulle undersökas, om de verkligen voro svenskar, om de voro födde katoliker eller ej, samt om de hade tillräckliga medel till sitt uppehälle utom pensionen. Ifråga om Vasenau, Sundius, Galdenblad och Svensson var detta blott en formsak, ty de voro för kongregationens ledamöter gamla bekanta, men den mystiska nunnan i Viterbo och den lika hemlighetsfulla svenska flickan i klostret i Citerna hade de ej riktigt reda på. Dessutom hade, såsom vi snart skola se, nya giljare till Birgittas nådebröd uppenbarat sig.

Abbé Bonaventuri fick i uppdrag att förteckna arkivet samt att taga tillbaka nyckeln från en viss canonico de Marchis, som haft densamma om händer.[1] Han hade äfven åtagit sig att undersöka Altomünster-munkarnes anspråk och föredrog snart för kongregationen hvad som förelåg. Den nitiske Hörmann hade under tiden utverkat nya rekommendationsbref från kurfursten, men också något nedsatt sina anspråk, ty han begärde nu alternativt antingen hospitalet, eller åtminstone fri bostad och passande underhåll för två prokuratorer samt fyra studerande, som borde vara bayerske birgittiner.[2] Å andra sidan hade i de svenske konvertiternes namn inlämnats en vidlyftig promemoria,[3] hvari utreddes hurusom hospitalet från början tillhört Vadstena kloster, men icke birgittiner-orden, samt hurusom Sigismund, då han öfvertog hospitalet, bestämt att inkomsterna, då pilgrimer ej funnos, skulle användas till landsflyktige svenskars underhåll och uppfostran, såsom också alltid ägt rum. Memorialet, som att döma af stilen utan tvifvel flutit ur Galdenblads penna, framhöll de fördelar som kyrkan hade däraf att svenskar som omvände sig kunde hoppas få något understöd, samt den orättvisa som skulle ske de konvertiter, som åtnjöto understöd, om de nu beröfvades detsamma. Detta kunde medföra deras återfall i kätteriet samt skulle säkert försvåra nya omvändelser.

Kongregationen stod tydligen från början på svenskarnes sida. De hade traditionen för sig och representerade dess-

[1] Han hade under Kristinas sista år varit hennes »majordomo».
[2] Hörmann till Scarlatti 17 februari 1690.
[3] Cod. cit. V, 52.

utom en möjlighet till propaganda, hvilket ingalunda var fallet med birgittinerne. Men troget romerska kyrkans gamla grundsatser sökte den ur det nya uppslaget draga någon fördel. Scarlatti hade ytterligare meddelat, att om birgittinerne blott fingo bostad i hospitalet för två fäder, skulle de afstå från alla andra anspråk, samt förplikta sig att taga vård om kyrkan och dess effekter, säga mässan, hvarje kväll utföra de i Vadstena fordom brukliga andaktsöfningarna, upplifva vördnaden mot Birgittas minne samt öfver hufvud göra allt som ålades dem ifråga om gudstjänst.

Detta var ju ett ganska rimligt anbud; outhyrda rum fanns det, såsom vi sett, godt om, och hospitalet kunde inbespara de 42 scudi om året som nu utbetalades till kapellanen och hans tjufaktige klockare. Kongregationen uttalade sig också för en uppgörelse med birgitterne; dock förklarade sig kardinalvikarien först vilja härom inhämta påfvens vilja, hvilket skedde den 20 april 1690, då Alexander VIII gillade kongregationens förslag samt befallde deras verkställighet. Därefter uppsattes skriftligen följande villkor för öfverlåtelsen:

1) Kyrkan och rummen därbredvid upplåtas till fäderna »ad usum perpetuum.»

2) De erhålla dessutom alla befintliga till gudstjänsten hörande föremål, öfver hvilka inventarium skall upprättas.

3) Fäderna afstå från alla ytterligare anspråk, och deras afsägelse skall ske på det mest bindande sätt.

4) Hospitalet förbehåller sig självt äganderätten till så väl kyrkan som all sin öfriga egendom och öfverlämnar blott till fäderna en beständig nyttjanderätt till kyrkan och de nämnda rummen, allt under uttryckligt förbehåll af den rätt som tillkommer den svenska katolska nationen.

5) Fäderna skola anständigt underhålla kyrkan, ombesörja gudstjänsten samt alla kapellanens åligganden, bestå vin, olja, vax, paramenter och allt annat som för gudstjänsten fordras, fira Birgittas fester med musik och högtidligheter, samt underhålla klockan och ersätta den, om den skadas.

6) Fäderna få ej utan tillstånd göra någon byggnad.

7) De skola återställa allt i godt skick samt deltaga i underhållet af torg och gata.

8) Kyrkan skall fortfarande kallas »S. Brigida de Svezzesi» eller »de Goti», och fäderna få hvarken förändra befintliga inskrifter eller uppsätta nya. De skola anse sig blott och bart som kapellaner i svenskarnes kyrka, och den nu gjorda upplåtelsen skall aldrig få betraktas såsom hafvande skett till svenskarnes nackdel.

9) Från upplåtelsen undantagas Birgittas kammare och rummet näst intill, i hvilket arkivet nu finnes, men fäderna skola hafva fritt tillträde till kammaren, så ofta de vilja där förrätta sin andakt.

10) Om fäderna lämna kyrkan, få de icke ersättning för gjorda förbättringar, hvilka skola kvarblifva, liksom alla till gudstjänsten hörande föremål, som de ej köpa för sina egna medel.

11) En formlig förbindelse om allt detta skall utfärdas af fäderna, som skola utverka och betala lösen för »beneplacitum apostolicum.»

12) Kardinal-protektorns myndighet öfver kyrkan förblifver oförkränkt.

13) Om fäderna vid någon reparation skulle hitta någon sak, vare sig helig eller profan (t. ex. en relik), skall denna tillhöra hospitalet.

Dessa villkor föreföllo ej utan skäl birgitterna något tunga och de beredde sig till nya underhandlingar. Som emellertid Alexander VIII aflidit den 1 februari 1691, skaffade sig Hörmann ett nytt rekommendationsbref från kurfursten till efterträdaren Innocentius XII,[1] hvarjämte Scarlatti anmodades att mellankomma till fädernas förmån hos den nye protektorn kardinal Albani. Han uppsatte också ett medlingsförslag som han lämnade Albani, hvari han föreslog, att förbehållet om svenska nationens rättigheter skulle närmare förklaras. En ordentlig förteckning borde upprättas öfver alla skyldigheter, som skulle åligga de nya kapellanerna, vilkoret om klockan och deltagandet i gatuhållet borde utgå såsom obilliga, och det borde tydligt fastslås att fäderna ej skulle i fråga om byggnaden ha större underhållsskyldighet än vanliga hyresgäster.

[1] Dat. München den 10 augusti 1691. Cod. cit XVIII, 370.

I början af 1692 blef saken ändtligen ordnad. Påfven beviljade birgittiner-orden nyttjanderätt till kyrkan samt bostad för två munkar, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med det af kongregationen uppgjorda förslaget, och i mars månad afsändes från Altomünster fäderna Carl Schmidhamer och Benedict Schreyvogel för att taga besittning. Både kurfursten och Hörmann skrefvo till kardinal Albani[1] för att tacka, men det är tydligt att de gjorde sig illusioner om vilkoren,[2] ty ej långt efter de båda munkarnes ankomst till Rom, framkommer en ny protest mot desamma.[3] Något »beneplacitum apostolicum» behöfdes ej, eftersom påfven redan fattat sitt beslut. Villkoren voro för hårda och för en blott nyttjanderätt ville de ej afstå från sina anspråk. Att svenska nationen hade någon rätt, bestredo de uttryckligen. Anspråket på att de skulle förrätta gudstjänsten gratis vore obilligt; musik vid festerna ville de ej bestå, allraminst som klosterregeln uttryckligen förbjöd dem att använda orgel eller andra instrumenter.[4] Festen hade dessutom detta år redan firats utan musik. Birgittas kammare yrkade de bestämdt att få — annars vore hela afsikten med deras begäran förfelad. Som saken nu stod vore den nåd påfven på kurfurstens begäran beviljat dem förvandlad till en tung börda. — I en annan inlaga[5] protestera de mot att det blifvit bestämdt att de såsom kyrkans kapellaner skulle vara »amovibiles ad nutum» och begära att det åtminstone måtte förklaras, att de endast skulle kunna afsättas på grund af fel eller försummelse i tjänsten. De

[1] Kurfursten t. Albani 13 mars 1692. Hörmann t. Albani 17 s. m. Han ber kardinalen såsom bevis på fädernas erkänsla mottaga ett ur, som hofurmakaren Johan Khreutmeyr förfärdigat, samt en liten helgonbild, som dennes syster Sor Maria Catharina, »ordinis nostri professa virginea manu depinxit». Albani svarar först den 23 aug. 1692 och tämligen kärft. Han beklagar att Hörmann ansett sig behöfva skicka presenter. »Neque enim ex eorum numero sumus qui sequuntur munera.» Cod. Cit. XVIII, 376, koncept.

[2] Hörmann till Scarlatti 7 mars 1692. Han hänvisar till ett annat bref han nyss skrifvit för att fråga, om ej påfven utom bostaden också medgifvit fäderna »aliquam summulam pro sustentatione duorum patrum ex reditibus». En viss frater Germanus hade nämligen skrifvit till kurfursten att så skett. Cod cit. V.

[3] Cod. cit. V, 100, uppsatt efter den 23 juli 1692, eftersom det omtalas att Birgittafesten redan är förbi.

[4] Ej Birgittas egen regel, utan tilläggen till densamma, kap. 56.

[5] Cod. cit. XVIII, 379.

begära äfven att få behålla det anslag af 12 sc. D. Gregorio Boncompagni uppburit för att aflöna klockaren.

Vi känna påfvens ursprungliga beslut endast genom birgittinernas protester däremot och hafva icke heller tillgång till den akt, hvarmed deras nya klagomål afspisats. Det är emellertid tydligt nog att munkarne, som egentligen icke ägde någon rättsgrund att stå på, måst gifva efter i den ojämna striden mot så mäktiga krafter som Albani och kongregationen. Också har, när ändtligen kyrkan formligen öfverlämnades och inventarium den 24 september 1693 upprättades öfver de lösören som mottogos af Schmidhamer, denne ödmjukt underskrifvit sig: »F. Carlo Schmidhamer del Ordine di S. Brigida Capellano amovibile ad nutum et etiam sine causa della Chiesa di S. Brigida de Gotti di Roma.»[1] Däremot framgår det af inventariet, att de verkligen fingo Birgittas kammare, samt af räkenskaperna, att hospitalet själf betalade kostnaderna för festerna, musiken, vaxljusen, vinet och andra utgifter för gudstjänsten. Och därmed slutade saken till ömsesidig belåtenhet.[2]

Inventariet, hvaraf åtta exemplar gjordes, alla med samma underskrift, upptager åtskilliga nya taflor. Öfver högaltaret fanns nu en Kristusbild och en stor tafla föreställande Birgitta samt därunder en annan aflång tafla, förmodligen den redan omförmälda. Sido-altaren hade bilder af den heliga jungfrun och af Kristus. Öfver det vänstra var äfven anbringadt Birgittas bord, numera infattadt i en förgyld ram och skyddadt af förhängen af grönt siden. I sakristian funnos en bild af Birgitta tillbedjande krusifixet samt porträtter af kardinalerne Magalotti och Montalto, af konungen af Polen,[3] af en okänd riddare i rust-

[1] l. c. 380—4.

[2] Af tacksamhet mot Albani förrättades 1693 af munkarne och nunnorna i Altomünster följande »preces et devotiones» för hans »incolumitas et felicitas:»

Communiones sacræ	80
Salve Regina	2000
Veni S. Spiritus	700
Officium Immaculatæ Conceptionis	70
Rosaria B:tæ Mariæ Virginis	100
Quindecim Orationes S. Brigitte	75.

Dessutom en messa för hvarje år af kardinalens ålder. l. c. 388.

[3] Hvilken säges icke.

ning samt ännu en likaledes okänd helgonbild. I Birgittas och Katarinas kammare i öfre våningen funnos en på trä målad tafla, som troddes vara Birgittas porträtt,[1] samt en kopia af madonna-bilden i kyrkan. De öfriga tillhörigheterna vittna icke om någon lyx — tvärtom! Kyrkans två kalkar voro af förgyld brons, den ena likvisst med skål af silfver, men det var också det enda silfver som fanns. Asken för den heliga hostian var af trä, ljusstakarne af messing och kandelabrarne af trä. Messhakar, altarkläden och kyrklinne funnos i tillräcklig mängd, men åtminstone linnet synes ej ha varit särdeles väl underhållet. Stackars öfvergifna kyrka för det fjärran landets söner! De, som kunnat känna pietet för dina minnen, voro kättare, och de, som efter omvändelsen knäböjde vid din altarring såsom den allena saliggörande kyrkans återlösta barn, frågade blott efter dina räntor.

Vid den tid, till hvilken denna skildring hunnit, var det knappt med räntorna, och liflig täflan om det lilla som fanns. Markis Spada's förtroendeman Cavalletti höll på med den ytterst besvärliga utredningen af de krångliga räkenskaperna, och under tiden gjordes så godt som inga utbetalningar, utom till grefven af Vasenau, hvilkens vänskap med kardinal Albani och ställning vid påfliga hofvet satte honom i tillfälle att taga sina intressen i akt. De öfriga alumnerna fingo nöja sig med ett par scudi då och då. Också hopade sig klagoskrifter efter klagoskrifter hos kongregationen och i synnerhet hos Albani, för hvilken det svenska protektoratet blef allt annat än en sinekur. Från hvarje kongregationens sammanträde finns en liten bundt af dessa petitioner, dels om att få behålla gamla pensioner, dels af nya konvertiter om understöd af hvarjehanda slag.

Det är just ingen uppbygglig inblick i den svenska emigrationens förhållanden granskningen af dessa skrifter öppnar, och det är svårt att känna någon sympati för flertalet af dessa mer eller mindre äfventyrliga existenser. — Reflexion är, säger Herbert Spencer, den andliga verksamhet, hvarmed människan minst gärna sysselsätter sig — däraf det faktum, att de allra fleste förblifva vid den religion, i hvilken de äro födda. Intet är svårare att bedöma än mo-

[1] Un ritratto dicono della Santa con cornice di noce in tavola.

tiverna för en sådan handling som ett religionsombyte, hvilket den handlande själf alltid måste beteckna såsom grundadt på mogen öfvertygelse, men så vidt omständigheterna tillåta oss att sluta, så har Spencers sats sitt fulla berättigande ifråga om de svenska katolikerna i Rom vid slutet af sextonhundratalet. Önskan att komma fram i världen, hoppet om förmånligare anställning, tanken på det dagliga brödet spela här första rollen. Näst efter detta magens motiv brukar i vårt jordiska lif hjärtats utöfva sin kraft. Kanske har det ock bidragit att föra en och annan till Birgittas hospital, men de granskade papperen säga oss likväl intet om »das ewig weibliche». Tredje rummet bland omvändelse-motiven intager det mystiska elementet, mottagligheten för intryck af gudstjänstens yttre prakt och längtan att viljelöst ledas af starkare händer. Sist af alla kommer reflexionen med den efter noggrant pröfvande jämförelser långsamt mognande öfvertygelsen om att äntligen ha funnit det sökta.

Största intresset ifråga om de svenska katolikerna knyter sig vid Andreas Galdenblad och hans bröder Lars och Johan. Genast efter Kristinas död sätter Andreas sig i verksamhet och skrifver sedan petition efter petition för sig själf, sina bröder och de svenska konvertiterna.[1] Någon god patriot är han just icke, men det var också hans intresse att framställa sig som offer för Sveriges förföljelse mot katolikerna. I intet annat land, säges det i en af inlagorna, nedtryckes den katolska religionen såsom i Sverige, hvarför en konvertit måste evigt ströfva kring i landsflykt för att undvika det förskräckliga öde, som hemma skulle beredas honom äfven af hans närmaste släktingar. Det finnes i hela världen ingen anstalt till dessa beklagansvärdas skydd utom just S. Birgittas, hvars murar, arkiv och papper sjunga och förklara att det i sekler varit Goternas hospital. Att gifva inkomsterna till dem, som voro födde i andra länder eller af katolska föräldrar (en pik åt Vasenau), vore

[1] Galdenblad är icke uppgifven såsom författare till konvertiternas gemensamma petitioner, men bland dem fanns ingen utom han som varit mäktig att uppsätta dem. Vändningar och uttryckssätt äro också hans. Cod. 1650, Bibl. Angel. Samtliga handlingar rörande den svenska kolonien efter 1689 äro samlade i detta band, hvartill hänvisning här en gång för alla lämnas.

ett groft missbruk. Desse hvarken lida eller ha lidit för sin tro; de kunna stanna i hemlandet och njuta af sina gods och sin släkts hjälp, men därifrån äro de stackars svenskarne utestängda. Detta är med få varianter ledmotivet i samtliga klagosångerna.

För sin egen del prisar Andreas Galdenblad det nit han redan utvecklat för att omvända sina landsmän[1] och lofvar att jämte sina bröder söka till den rätta kyrkan återföra sina föräldrar[2] och sina öfriga syskon i Sverige. Han underlåter heller icke att anskaffa vitsord och rekommendationer både för sig och bröderna.[3] Hela hans uppträdande gifver oss bilden af en rastlöst energisk man med den hos konvertiter ej ovanliga fanatiska ifvern för andras omvändelse, passionerad och varmhjärtad, men icke särdeles mån om noggrannhet i framställning af fakta, såsom man kan vänta af en man, som umgicks med tidens jesuiter.

Andreas Galdenblad lyckades få behålla sin lilla pension och lefde i tillbakadragenhet dels i Rom dels i Loreto, men han hade ej samma framgång i sina bemödanden för sina bröder. Dessa måste efter Kristinas död lämna Rom och sina studier samt begåfvo sig till Florens, där de för att lefva togo värfning som ryttare i storhertigens garde. I trots af storhertigens rekommendationer och de löften om beskydd de påstodo sig ha fått af kardinal Albani blefvo

[1] Jfr Arckenholtz, III, s. 263 o. 459 62.

[2] Enligt Biogr. Lex. var han son af borgmästaren Lars Andersson i Skara. Skall i början hafva kallat sig Brovall.

[3] Bland dessa handlingar märkas:

1) Intyg den 6 augusti 1674 af Ignatius Augustinus Eps Namurcencis att Andreas G. omvändts i Namur af fransiskaner-patern Mathias Hanzeur samt lefvat någon tid därstädes »cattolice et exemplariter».

2) Liknande intyg den 10 augusti 1674 af Mathias Hanzeur.

3) Intyg den 8 maj 1689 af P. Johannes Apelius, föreståndare för kardinal Castaldis institut för konvertiter i Borgo, om hans nit för katolicismen samt att han omvändt sina bröder.

4) Liknande intyg den 6 maj 1689 från den bekante jesuiten C. A. Manderscheidt, densamme som var Pimentellis biktfader i Sverige och åtföljde Kristina på resan från Bryssel till Rom 1655.

5) Intyg den 9 maj 1689 fr. P. Francesco Marchese och Domenico Acami af Congregazione dell' Oratorio om att Lars och Johan G. studerade humaniora och filosofi för att ägna sig åt katolsk propaganda och omvända sina föräldrar.

6) Rek. bref från storhertigen af Toscana t. kard. Albani dat. Firenze den 29 juli 1690 för Lars och Johan G.

Samtliga handlingarna äro original.

deras böneskrifter om understöd från S. Birgitta lämnade utan afseende, och de måste tänka på att bryta sig egna banor. Lars gick i kejserlig tjänst och deltog som löjtnant vid Mansfelds regemente i Belgrads belägring. Vid stormningen af konterescarpen den 7 sept. 1693 sårades han af en pil under refbenen samt i munnen af en falkonett-kula, som så illa tilltygade honom, att han fruktade att förlora talförmågan och bli oduglig till krigstjänst. Från Kehkemet (!) skref han den 19 november 1693 till brodern i Rom ett bref med i deras naivitet djupt rörande detaljer öfver sina lidanden. Såret var farligt, och läkarevården ännu farligare. Stackars Lars kunde hvarken tala eller äta, och munnen stod alltjämt öppen. Han undrade att han ej var död, och hans enda hopp om räddning var att komma till Wien för att kureras — men huru komma dit utan pengar? — Andreas vände sig till Albani och bad bevekande om en pension eller annan hjälp från Birgittahospitalet, ty själf kunde han, som hade familj att försörja, intet göra. — Kanske har den alltid hjälpsamme och deltagande Albani själf gifvit något, men i Birgittas stiftelse var lösen då »den största sparsamhet skall iakttagas», och den tappre Lars Galdenblad finns ej på dess utgiftslista.[1]

Den tredje brodern Johan utbytte snart toskanska gardets-uniform mot jesuiter-rocken och synes under den rika ordens hägn ej ha behöft besvära brodern eller S. Birgitta.[2] Åtminstone finnas inga inlagor från honom, men vi skola senare anträffa hans namn i förbindelse med den förändring, som om några år skulle ske i hospitalet.

Till dimfigurernas antal hör den äldste af pensionärerna, Johan Kasimirs forne hofpredikant Isaac Sundius. Enligt sina egna uppgifter var han född 1626 i Östergötland, omvände sig i Prag 1650 samt blef 1667 anställd hos Johan Kasimir samt vid dennes afsägelse placerad som

[1] Enligt Biogr. Lexikon skall Lars G. hafva gått i Venetiansk tjänst och aflidit såsom befälhafvare på en italiensk fästning, efterlämnande en betydlig förmögenhet som ärfdes af Johan.

[2] Biogr. Lex. uppgifver att J. varit gemen dragon vid ett kejs. regemente i Ungern. Detta synes föga troligt. Åtminstone kan han ej ha varit med Lars vid Belgrad, ty dennes omständliga bref nämner ej Johan. Enligt Biogr. Lex. var han 1699 rektor eller prior för det i Linz grundade seminariet för Nordens omvändelse, 1715 kejsarens biktfader samt skall hafva dött i Linz 1736.

alumn i S. Birgitta. I sin krafts dagar har äfven han sysselsatt sig med aktiv propaganda, ty han skrifver att han åren 1675 och 1676 med påfvens tillstånd verkade som missionär i norra Tyskland. Han hade till och med vågat sitt lif för kyrkan genom att resa midt in i Sverige och hämta ut två sina bröder, hvilka också blifvit katoliker![1] På gamla dagar i Rom är Sundius en hjälplös, sjuklig och något virrig stackare, som särskildt synes ha varit utsatt för chikaner af hospitalets förvaltare, emedan han ingen hade som tog sig af honom. Ännu efter tjugu år talade han blott med svårighet italienska och måste anlita främmande pennor för sina talrika klagoskrifter. Ett par gånger synes Andreas Galdenblad hafva hjälpt honom därmed, men han har också råkat ut för klumpigare medhjälpare, och en gång har han kommit att titulera Albani »protettore di S. Brigida e della nazione *luterana*», hvilket nog vållade kardinalen ett godt skratt. Ondt slet emellertid stackars Sundius. Kristina hade gifvit honom två rum i hospitalet, men dem tog Avanzi från honom och hyrde ut för egen räkning. Hvar jul fick han lof att betala esattore'n sex scudi. När han försökte sluta härmed, hotades han med att mista pensionen och komma på fattighuset. Sedan han i tio år fått bo hos en barmhärtig själ, en viss Francesco Monti, som aldrig fick betaldt för hyran och dessutom lånade honom pengar att lefva på, då pensionen indrogs, fick han till slut tillbaka ett rum i hospitalet, men det blef ändå icke riktigt bra ställdt för Sundius, och han fortfor att klaga än hos Albani, än hos själfva påfven Innocentius XII, hos hvilken han verkligen lyckades få audiens. Än blef han affordrad hyra för sitt rum, än betalning för möblerna, än beskylld för att supa — han har minsann ingenting att supa för, klagar han, — än vill han flytta till trakten af S. Maria Maggiore, än resa till Tyskland för att återvinna hälsan, så att han åter kan börja läsa mässan. Albani var som vanligt hjälpsam och gaf honom kläder och kost, men kunde ej hindra att pensionen 1693 måste nedsättas till 10 scudi i månaden. Sundius har troligen

[1] Sundius berättar att en af bröderna hållit en offentlig disputationsakt i närvaro af flere kardinaler i Propagandakollegiet, samt sedermera aflidit på en pilgrimsfärd till Loreto. Om den andre lämnas inga upplysningar.

aflidit 1697, ty i räkenskaperna för 1698 förekommer han ej mer. En bräcklig lerkruka var han bland alla järnkärlen i lifvets ström; mer veta vi knappt.

Än mindre hafva handlingarna att förtälja om hans medpensionär Andreas Svensonius. Han deltager i de öfriga konvertiternas petitioner till Innocentius XI och Alexander VIII och inlämnar också själfständiga petitioner om att få behålla sin pension och utfå sina restantier, men allt hvad däri upplyses om honom själf är att han 1689 redan varit i Kristinas tjänst i 18 år, samt att han råkat i stor nöd efter hennes död, då han icke, såsom han hoppats, blifvit ihågkommen i drottningens testamente. Svensonius, som sedan kom i tjänst hos »monsignor maggiordomo»,[1] figurerar ej i räkenskaperna 1693 och har således antagligen aflidit 1692.

Vida mer besvär skulle hospitalet hafva af de återstående pensionärerna, nunnan i Viterbo och kapten Panurghis skydslingar syskonen Tun. Den goda Suor Maria Christina Gaetana Monarti hade en för fruntimmer icke alldeles ovanlig talang att skrifva om sin hälsa, och hon undfägnade särskildt Albani med icke mindre än tio bref med åtföljande läkarebetyg och andra rekommendationer. Utan tvifvel hade hon det svårt, ty hennes kloster hade ej »la vita commune», d. v. s. gemensamt underhåll för nunnorna, utan det ålåg hvar och en att på egen hand skaffa sig kost och kläder genom arbete eller af sina räntor. Nunnorna i hennes kloster hade från 20 till 120 scudi om året i egna räntor, men 20 scudi räckte endast för den, som var frisk och därtill hade släktingar, som hjälpte sig. Suor Gaetana låg ständigt till sängs och hade ingen i hela vida världen som kunde hjälpa sig, och bad därför bevekligt om att få behålla sin lilla pension af 60 scudi, men det hjälpte icke, och vid den allmänna nedsättningen som måste göras 1693, fick hon nöja sig med 30 scudi. — Syskonen Tun voro lyckligare än den öfvergifna klostersystern i Viterbo, ty de hade en verksam och nitisk beskyddare i kapten Panurghi, som visade den ömmaste omsorg om dem. Elisabeth Tun var 1689 redan död, Johan Sven var fortfarande hos Panurghi, men han hyste stora bekymmer för Sara, eller Magdalena, som hon började kallas efter ankom-

[1] Förmodligen mgr de Marchis.

sten till Italien. Alltsedan 1682 hade hon vistats hos Elisabets-systrarna i Citerna, där Panurghis syster var abbedissa, men hospitalets förvaltare hade alltsedan 1688 uraktlåtit att betala hennes pension, och klostret, som var fattigt, hade ej råd att underhålla någon för intet. Panurghi var ängslig för hennes framtid och önskade gärna före sin död se henne gift eller vigd till nunna. Men för båda delarna fordrades i Italien då som nu en hemgift, och för att anskaffa 300 scudi härtill utspann sig en liflig brefväxling. Petitioner ingåfvos som öfligt både till påfvar och kardinaler med det vanliga resultatet, att kongregationen sof på saken, medan utredningen af affärerna pågick, och ännu längre. Ännu i slutet af 1692 var intet åtgjordt och restantierna på pensionen ej utbetalda. Panurghi, som var sjuk och förutsåg sitt slut nalkas, nedsatte nu sin begäran till 250 scudi; de felande 50 skulle han själf betala, hvarjämte han lofvade att draga försorg om gossen Johan Sven Tun. Ändtligen fick han svar den 10 januari 1693. Kardinal Albani lät då skrifva, att hospitalets tillgångar efter Kristinas död visat sig så medtagna, att man ej kunde lofva Sara den begärda summan, men han upprepade ett redan förut gifvet löfte att, om Sara ville bli nunna och afstå från alla restantier, skulle hon få 150 scudi i ett för allt. När Sara fått veta det, hade hon blifvit utom sig af glädje, ty hon längtade att få bli nunna; så skref åtminstone Panurghi till kardinalen, men i själfva verket var hennes kallelse för klosterlifvet tämligen svag. Den 19 april 1693 dog Panurghi och testamenterade då till S. Birgitta ett belopp af 213 scudi, som han hade att fordra hos en viss Arienti i Ferrara, med villkor att pengarna skulle användas till Saras hemgift. Det blef för hospitalet ett ytterst besvärligt legat, ty Arienti gjorde så godt som genast konkurs, och fastän hospitalet lät bevaka sin fordran genom en ombudsman med det lofvande namnet Macchiavelli,[1] kunde denne ej hindra att Arienti fick ackord den 4 juni 1694, och att saken drogs ut, så att ännu i 1698 års räkenskaper[2] synes intet belopp vara därifrån influtet.

[1] Markis Ottavio Macchiavelli i Ferrara.

[2] De sista tillgängliga. Bref fr. biskopen till Albani den 5 september 1694. Troligen har Albani förskotterat de 150 sc., ty beloppet, som sedan ökats till 200 sc., förekommer först 1696 i hospitalets räkenskaper.

Abbedissan Suor Anna M. Panurghi fortfor efter broderns död att petitionera för Sara, som började gifva henne åtskilligt att tänka på och ställde till oreda i klostret, emedan hon ville lefva alltför fritt och umgicks med flera »secolari». Ryktet om att hon hade en hemgift att vänta hade spridt sig i Citerna, och en smed slog sina krokar för den svenska mognande mön. Till slut blef det sådant spektakel, att själfva biskopen i Città di Castello i början af 1694 fick resa till Citerna för att återställa friden. Han tog då Sara ut ur klostret och inackorderade henne hos ett gammalt par i staden, där hon ansågs i skydd för kärlekens snaror. En broder till kapten Panurghi och abbedissan var »arciprete» i Citerna och hade också lifligt tagit sig af Sara samt till och med i flera år betalt för henne i klostret, då pensionen från hospitalet ej kom. Han intresserade sig nu för partiet med smeden, men Sara hade emellertid ändrat tanke, kanske, skref biskopen till Albani, emedan hon föredrog någon annan. Dock slutet godt, allt godt. Sara ändrade sig än en gång och gifte sig på sommaren 1694 med smeden, Ambrosio Vannuzzi, hvilken hon tillförde i hemgift de eftertraktade 150 scudi.

Tyvärr var det hvarken slut eller godt! Redan den 20 juli 1695 skrifver Sara, som nu kallar sig Maddalena Fortuna, till kardinal Albani med klagan att hennes man och dennes bror ville placera hennes hemgift i sina egna hus och fält. Hon anhåller att kardinalen måtte befalla, att pengarna i stället skola placeras i annan jord i Citerna, så att hon ej må svara för mannens skulder och vara försäkrad om bröd och vin. Nu får hon stryk, då hon ej vill gå in på mannens fordringar, är »quasi disperata» och frestad att taga ett beslut, som illa öfverensstämmer med hennes själs välfärd. Döljer sig kanske under dessa ord uppslaget till någon ny roman? Det få vi ej veta, ty handlingarna föra oss ej längre. Underligt vore ej, om kardinalen fått nog af sitt besvärliga protektorat öfver Sara Maria Magdalena Andersdotter Tun.

Dessa voro Birgitta-hospitalets alumner vid Kristinas död,[1] men nya supplikanter skulle genast anmäla sig. Drottningen hade i sitt testamente icke gjort några förordnanden

[1] Se noten å nästa sida.

för sin talrika tjänstpersonal, utan nöjt sig med att anbefalla dem till sin universalarfvinge kardinal Azzolini. Hans brorson Pompeo, på hvilken, efter kardinalens strax därefter timade död, förmögenheten, jämte skulderna, öfvergick, fann sig urståndsatt att ens fullgöra alla de lagliga skyldigheter, som ålågo honom[1] — grefve Vasenau t. ex. lyckades aldrig utfå den lifränta å 500 scudi Kristina testamenterat honom — och än mindre kunde han tänka på några öfverloppsgärningar. Tjänarne stodo således på bar backe och bland dem voro, utom Andreas Svensonius, tre andra svenskar, korporalen vid lifvakten[2] Nils Malmbergh samt bröderna le Fevre, hvilka senare tjänstgjorde som »aiutanti di camera».[3] Malmbergh, som i sina böneskrifter åberopade, att han var från S. Birgittas egen provins Nerike, och därför särskildt berättigad till understöd,[4] lyckades slutligen 1693 komma på hospitalets pensionslista med 42 scudi om året. Hans petitioner vittna om att han och hans familj befunno sig i nöd, men gifva inga detaljer af intresse om hans person. Bröderna Carlo Maria och Dezio le Fevre[5] äro mera vidlyftiga i sina inlagor, men hade det oaktadt mindre framgång, ty de synas blott då och då hafva erhållit en nådegåfva, utan att någonsin blifva upptagna bland hospitalets alumner. De kalla sig »gentilhuomini suecesi» samt berätta att de kommit till Rom 1678, afsvurit sin kalvinistiska (!) tro och blifvit katoliker, hvarigenom de förlorat all sin egendom. Kristina, som öfvertalat dem till omvändelsen, hade därvid lofvat dem att de aldrig,

[1] Pensionslistan upptog 1689:

grefve Wasenau	årligen	scudi	600
Isaac Sundius	»	»	240
Andreas Galdenblad	»	»	120
Andreas Svensonius	»	»	120
Suor M. C. G. Monarti	»	»	60
Panurghi för barnen Tun	»	»	72
		S:a sc.	1212.

[2] Lifvakten, som stod under Vasenaus befäl, kallades »Svizzeri», men bestod af olika nationaliteter. Detsamma var fallet med drabanterna, de s. k. »lancie spezzate», hvilka ansågos hafva officers rang och utom tjänsten fingo kaptens titel. Bland dem funnos flere beryktade bravi.

[3] Denna befattning, närmast motsvarande nutidens vaktmästare, stod midt emellan uppassning och uppvaktning. Gränsen mellan dessa var vid sextonhundratalets hof ingalunda skarpt uppdragen, och allraminst vid Kristinas.

[4] Birgitta var i Rom känd som »principessa di Nericia».

[5] De hade tydligen vid omvändelsen förändrat sina dopnamn.

äfven efter hennes död, skulle behöfva tigga sitt bröd, men nu, då drottningen ej ihågkommit dem i sitt testamente. stodo de icke desto mindre utblottade. Det vore för dem lika farligt att resa hem till Sverige, som svårt att begifva sig annorstädes utan några medel att så göra, skrifva de med omedveten naivitet.

Dezio, som italianiserat äfven sitt tillnamn och efter 1690 kallar sig Dezio Fabri, tyckes ha varit en ombytlig herre. Snart efter drottningens död blir han antagen som ryttare vid den lätta skvadronen af påfvens garde,[1] helt kort därefter anhåller han hos Alexander VIII om tillstånd, att få gifta sig med en viss Ottavia Alberti,[2] men redan följande året (1691) har han afstått sin tjänst vid rytteriet till Carlo och förmodligen äfven brutit med Ottavia, ty han anhåller nu hos kardinal Albani antingen om pension eller om reshjälp till Tyskland och Ungern för att i den kejserliga armén tjäna den katolska religionen, för hvilken han vill lefva och dö. — Carlo visar sig som en anspråkslös och ödmjuk supplikant, men berättar intet om sina öden.

Om Andreas Galdenblad och Sundius kunna anses hafva vid omvändelsen påverkats af det mystiska motivet, är det antagligen magmotivet i sin enklaste form, behofvet af det dagliga brödet, som fört Malmbergh och bröderna le Fevre i den katolska kyrkans sköte. Men äfven den mera förfinade formen af magmotivet har sina representanter. Främst bland dessa möter oss 1690 en ung man, som bär ett af Sveriges mest klingande namn, friherre Carl Horn af Marienburg.[3] Att börja med uppträder han ganska stolt. I tre till Alexander VIII inlämnade petitioner[4] gifver han sig

[1] Påfvens beridna garde bestod af en skvadron corazzieri och en skvadron cavalleggieri.

[2] Uppgifves vara dotter till en fransman, som i 23 år varit i Kristinas tjänst.

[3] Enligt Anreps Ättartaflor född 1665 i Stade, son af fältmarskalken Gustaf Evertson Horn († 1666) och Maria Silfverhielm († 1712). Förförde 1681 sin styffader riksrådet Erik Johan Creutz' dotter i ett tidigare gifte Elsa Creutz. Hon förklarades 1685 af Kungl. Maj:t för hans hustru, men fick 1700 skiljebref. — Elsa Creutz var äldre än Carl Horn, så att det väl är tvifvelaktigt hvem som var den förförande parten. Sannolikt har denna kärlekshandel föranledt Horns utrikes resa.

[4] De äro samtliga odaterade. Enligt anteckningar å inlagornas baksida har en öfverräckts till påfven af franske ambassadören, och de två andra den 17 mars 1690 remitterats till kardinalvikarien. Remissen är skrifven af Albani's hand.

den pompösa titeln «Conte Carlo d' Hornes, Barone e Grande di Svezia» och skryter af att härstamma från hertigarne af Lothringen och Brabant och de suveräna grefvarne af Loz samt vara i släkt med svenska konungahuset. Han berättar att hans föräldrar 1683 skickat honom med ett hof, som anstod hans furstliga rang, till Paris för att utbildas i ridderliga idrotter. Där hade han i följd af de «konferenser», som höllos för kättares omvändelse, beslutat att bli katolik samt i hemlighet undervisats af biskopen af Orleans. Hans onkel svenske ministern misstänkte dock efter ett år hans afsikt och tvang honom därför att resa till Holland. En där genomgången svår sjukdom stärkte honom likväl än ytterligare i hans föresats, så att han lämnade hela sitt hof (!) och åtföljd endast af en page och en kammartjänare begaf sig tillbaka till Paris, där han inför konungens biktfader afsvor lutherska läran. Som han därefter ej längre fick några medel från sin familj, hade Ludvig XIV understödt honom och erbjudit honom en militärtjenst, men han önskade draga sig undan från all världslig ståt och föredrog att ingå i Oratorianernas seminarium, där han stannade två år för att befästa sin kallelse för det andliga ståndet, i hvilket han också inträdt. Drottning Kristina, om hvilkens beskydd han anhållit, hade lofvat honom en plats vid sitt hof samt dessutom att skaffa honom ett prebende i Tyskland. Han vädjar nu till påfven, i hennes ställe, för att få det utlofvade prebendet och utber sig att, tills något sådant blir vakant, få ett sin rang värdigt underhåll för att kunna uppehålla sig i Rom och för att hindra det ej hans släkt och särskildt hans moder måtte yrka på hans återvändande till Sverige.

Horn blef väl mottagen i Rom. Han bodde hos franska ambassadören och fick audiens hos påfven, som förmodligen gifvit honom någon uppmuntran, men också lät honom veta att han ej kunde få något tyskt prebende, emedan han ej vore naturaliserad. Horn, som ännu ansåg sig kunna slå på skrytets stora trumma, tillkännagaf då att han ämnade resa till Wien för att låta naturalisera sig och af kejsaren eller någon biskop utverka ett prebende, men som han genom sin omvändelse förlorat alla sina rikedomar (!) och ej hade medel hvarken för resan eller uppehället i Wien, bad

han påfven bestå det förnödna därtill för honom och en betjänt. Han hoppades, ifall han komme till Wien, kunna förmå sin moder att resa ut till sig och uttalade sin förtröstan att utan vidare svårighet omvända henne.

Påfven lät verkligen beveka sig — till att anmoda Birgittahospitalet att göra något för honom. Visserligen var hospitalets ställning, som vi sett, just då litet brydsam, man visste ej hur affärerna stodo och alumnerna voro på sváltkur, men för en så förnäm, interessant och väl rekommenderad person som Horn, måste något göras. Detta något tog formen af en julgåfva på 50 scudi. Med så litet var han dock ej hjälpt, och sedan Alexander VIII dött (den 1 februari 1691), börjar petitionerandet igen, numera riktadt till Albani, men betydligt nedstämdt till tonen. Att börja med ber han om något anslag från hospitalet för att kunna uppehålla sig under konklaven, sedan åter igen om reshjälp till Tyskland för att arbeta på moderns omvändelse. Han är i stora bekymmer därför att franska ambassadören, hos hvilken han hittills haft kost och husrum, bereder sig att lämna Rom, och han skrifver ödmjukt, ömkligt och beveklígt. Till slut lofvar han Albani på äkta tiggarmanér att, om han denna gång blir hjälpt, skall han ej besvära på länge. *Quantum mutatus ab illo!*

Snart fick han emellertid åter vind i seglen och lön för allt det trägna petitionerandet, Innocentius XII gjorde honom till kanik vid kyrkan S. Lorenzo in Damaso i Rom,[1] gaf honom en syssla vid sitt hof medförande titeln monsignore, ett årsanslag af 50 scudi från inkomsterna af klostret S. Maria de Muleggio vid Vercelli samt 60 scudi i guld till alla de med besittningstagandet af dessa förmåner förenade utgifter. Dessa voro många och hvarjehanda: lösen för bullor, kopior, sigill, registrering o. s. v., allt efter romerska kurians lofliga än i dag gällande bruk betalbart endast i guld, drickspengar i oändlighet och räkningar från skräddare, skomakare, tvätterska och barberare, inalles 157 scudi. Alla dessa räkningar bilade Horn i en ny ansökan till

[1] Kristina hade i sin tid skaffat Corfitz Ulfelts son Kristian ett kanonikat i samma kyrka. Han begrofs där 1688, till minne hvaraf hans vän Vasenau lät uppsätta en grifttafla.

Albani,[1] naturligtvis för att Birgittahospitalet måtte betala dem, och några månader därefter kommer han, ej nöjd med hvad han fått, med en ny begäran om pension.[2] Han har nu återtagit sina granna titlar, men så »Grande di Svezia» han var, fick han nöja sig med 50 sc. en gång för alla.

Det skulle vara intressant att följa Horns vidare öden i Rom, men hospitalets handlingar och räkenskaper hafva hädanefter intet mera att förtälja om hans föga tilltalande person. Säkert är att han ledsnade på Rom och katolska kyrkan, ty 1696 var han åter lutheran samt kammarherre hos Carl XI. Den italienske resanden Alessandro Bichi,[3] som i juli detta år hade audiens hos konungen, har i sin dagbok[4] antecknat att han till sin stora förvåning bland Carl XI:s uppvaktning fann samme Horn, som han vid sin afresa från Rom sett tjänstgöra hos Innocentius XII. Han tillägger också, att de öfrige svenske herrarne sågo litet snedt på Horn på grund af hans religionsombyten.[5]

Så långt som till tonsuren och messhaken hunno ej två andre svenske herrar *ejusdem farinæ*, som vi finna i Rom i Horns sällskap. Friherre Johan Vilhelm Duwall[6] och Erik Schnack komma båda från Paris med rekommendationsbref från själfve nuntien i Paris till kardinalerna Spada och Albani samt monsignori Cenci, Cibo och Nuzzi. Duwall har liksom Horn blifvit omvänd af ingen mindre person än Ludvig XIV:s biktfader P. la Chaise och därefter tjänat några år som ryttmästare vid ett franskt regemente, men måst lämna tjänsten, emedan han af brist på medel ej kunde uppehålla sin skvadron. Hans förmögenhet har konungen af Sverige konfiskerat. Fader la Chaise har därför skaffat honom rekommendationsbref till att bli upptagen bland påfvens gentiluomini d'onore, ty fastän Duwall

[1] Föredragen i hospitalets kongregation den 11 november 1691.

[2] Föredragen den 29 april 1692.

[3] Jfr om Bichi's resa Elof Tegnér, »Tvänne italienske resande i Sverige», Ymer 1890.

[4] Archivio Bichi-Ruspoli-Forteguerra, Siena. Fol. XXVIII.

[5] Enligt ättartaflorna var Horn marskalk vid svenska ambassaden till Rijssvijk 1697 och dog 1711 i Sachsen ogift.

[6] Son af öfverstelöjtnanten och landshöfdingen frih. Jacob Duwall † 1684 och Brita Skytte † 1687. Kallas i ättartaflorna Lorenz samt uppgifves hafva gift sig i Pressburg, men aflidit barnlös.

fått lysande anbud om militärtjänst från prinsen af Oranien och hertigen af Anhalt, vill han för religionens skull helst tjäna påfven. Så skrifver han åtminstone själf.[1]

Duwall hade en släktinge i Rom, sin morfars broder Lars Skytte, numera fransiskanermunk i Araceli, men denne gode och anspråkslöse man höll sig strängt fjärran från rekommendationer och intriger, fast hans hjärta klappade varmt för landsmäns omvändelse. Det blef också intet af med platsen vid påfliga hofvet, utan Duwall fick nedsätta anspråken till att begära reshjälp till Bäjern och en anbefallning till kurfursten för att få tjänst vid hans rytteri.[2] Erik Schnack[3] hade ej bättre tur, fast han lyckats få hjälp till uppsättande af sina petitioner till Innocentius XII af någon skribent med den då för tiden värderade sliskigt sockersöta stilen.[4] Hans historia är ungefär densamma som Duwalls. Äfven han har lidit för religionens skull, ty hans familj har förskjutit honom, och därför vill han naturligtvis gärna tröstas. Han hade ämnat taga tjänst mot turkarne, men som det för tillfället ser fredligt ut, ber han om en sin rang värdig plats vid påfvens hof, så att han kan lefva som kavaljer. Han har redan af påfven fått några »barmhärtighetens strålar» men vill gärna ha några fler. Naturligtvis vände han sig också till Birgittahospitalet, men med lika liten framgång. Kardinal Albani sade till Sparfvenfelt,[5] som då (1692) vistades i Rom, att en pension från hospitalet ej vore tillräcklig för

---

[1] Duwalls petitioner, hvartill bilagorna saknas, äro odaterade. Tiden för hans vistelse i Rom kan ej bestämmas närmare, än att han var där samtidigt med Horn, som af honom åberopas till vitsordande af hans uppgifter om sin familj.

[2] Bland handlingarna från senare år finnes en till kardinal Sacripante ställd promemoria utan datum eller underskrift, hvari föreslås att, som Duwall, hvilken numera är i kejserlig tjänst, fått bref från en sin yngre bror, kapten vid svenska gardet, att konungen vill förlåta honom om han återvänder hem och blir lutheran, påfven måtte sända honom någon hjälp, så att han ej mottager anbudet.

[3] Enligt Anreps Ättartaflor son af kammarrådet Peter Schnack, adlad Snack; åtföljde 1688 Nils Bjelkes regemente till Holland; slutligen öfverste i kejserlig tjänst.

[4] Vid den odaterade inlagan till Innocentius XII äro fogade två rek.-bref från nuntien i Paris af den 5 januari 1692.

[5] Sparfvenfelt refererade detta för Schnack, som skref till kardinalen ett bref (odateradt) ej utan en bismak af vräkighet, hvari han säger att allt hvad han fått i Rom var 20 scudi af påfven och 30 af kardinalen själf, hvilket ingalunda räckte till något högt lif.

en man med Schnacks lefnadsvanor, och det sista vi se af honom i hospitalets handlingar är en begäran om hjälp att betala sina skulder och begifva sig till franska hofvet där han hoppas få anställning. Han lämnar däri en vink om att hans själ möjligen kan gå förlorad för katolska kyrkan, då fadern bevekligt bedt honom återvända till Sverige, men det tyckes ej ha hjälpt, ty hans namn finnes ej på hospitalets utgiftslista. Utom dessa anträffas ännu flera andra svenskar bland dem, som vädja till S. Birgittas barmhärtighet, men deras böneskrifter innehålla föga annat än deras namn och klagomål öfver nöd och fattigdom.[1]

[1] Här följer en förteckning öfver dessa supplikanter. Som de flesta handlingarna äro odaterade promemorior, antagligen gjorda af Albanis sekreterare för att bespara kardinalen besväret att genomläsa böneskrifterna, kan i allmänhet tiden för vederbörandes vistelse i Rom icke fastställas. När något datum med visshet framgår är det angifvet.

Kapten *Gaspar Dreffling* (1690—91) har omvändt sig för många år sedan. Har hustru, fem barn, moder och två systrar att försörja och är nästan bragt till tiggarstafven. Dreffingska släkten var enligt Ättartaflorna från Tyrolen och hade flyttat till Sverige för religionsförföljelses skull.

Johan Henning Neumeyer, f. d. öfverstlöjtnant i svensk tjänst (afsked 1680), har efter sin omvändelse kommit på pilgrimsfärd till Rom. Han tackar Albani (efter 1691) för det han fått tjänst i påfliga armén och för upprepad hjälp samt ber om något bidrag till anskaffande af uniform.

Andreas Simmingh från Stockholm har omvändt sig i Madrid 1694 efter några veckors undervisning i därvarande tyska S. Antonii-stiftelsen.

Henrik Krumbein har omvändt sig och kommit till Rom för att studera musik.

Mathias Brun från Gotland är intagen i Ospizio Romano (kardinal Castaldi's institut för konvertiter).

Suzanna Maria de Cotte är född i Sverige och har af Kristina förts från Hamburg, där hon uppfostrades, till Rom samt blifvit genom drottningen omvänd. Kristina gifte bort henne och gaf henne understöd. Har en sjuk man och sex barn.

Petrus Petronius, nobilis, har kommit till Rom för att gå in i något kloster, där han skulle få lefva utan att aflägga löfte och ägna sig åt studier. Har tagit med sig 1,200 scudi, hvarför han köpt sig en lifränta, men den lämnar honom blott 55 scudi om året, hvilket ej räcker att lefva på.

Jacob Schipfer, son af Georg, från Stockholm, har den 1 april 1695 omvändt sig efter sex veckors undervisning i Castaldi's institut. Ville ingå i påfliga armén, men har fått det besked att inga svenskar tagas emot.

Andreas Riman är anbefalld af kardinal Acciaioli.

Anna Elisabeth Schönfels från Sverige, änka efter kapten Swarz, som stupat i kejserlig tjänst, har jämte sin dotter Agnes Eleonora Swarz omvändt sig (dottern i Wien den 31 maj 1697) och kommit på pilgrimsfärd till Rom.

Pietro Randzow di Bielke är en ganska mystisk person. Han uppgifver sig vara son till generalguvernören i Skåne, har omvändt sig i Köln, gjort två kampanjer för katolska religionens skull och önskar slåss mot turken. Hans vistelse i Rom har möjligen inträffat före Kristinas död. Han lämnar Rom efter att ha lånat 50 scudi af sin tyske betjänt.

En skildring af den svenska katolska kolonien i Rom skulle blifva ensidig, om den icke inneslöte det enda namn. som sprider något försonande ljus öfver konvertiternas brokiga flock. Om Andreas Galdenblad var en fjeskig fanatiker, Isaac Sundius ett beskedligt fä, Duwall och Schnack äfventyrets män, de öfriga så obetydliga, att deras drag ej kunna skönjas, så var däremot fransiskanerbrodern Laurentius a Divo Paulo, i världen Lars Skytte[1] kallad, en aktningsbjudande personlighet, som forskaren uppsöker i hans ensliga klostercell med en vördnad ej mindre än den samtiden ägnade honom. Hos Skytte har reflexionsmotivet tagit ut sin fulla rätt. Ej timliga fördelar, ej kvinnans tjuskraft, ej stämningens och känslans omedvetna makt hafva ledt honom, utan en genom långa år och skiftande öden efter noggrann pröfning och jämförelse ständigt mognande öfvertygelse har bestämt hans val och riktat hans lif. Kanske misstog han sig, men säkert gjorde han hvad han själf ansåg rätt, och därför dröjer äfven den olika tänkande gärna vid hans bild. Lars Skytte ägnade sig allt ifrån ungdomen åt studier,[2] och hans långa färder i Danmark, Holland och Tyskland under det oroliga årtiondet 1630—40 skedde ej med svärd utan med bok i hand. Tidigt kände han sig dragen till den religiösa spekulationen, och missnöjd med de resultat han såg sin fädernerärfda luterska lära frambringa började han söka sitt ideal utanför densamma. Liksom många andra kände han sig lifligt berörd af katolicismens enhet, dess disciplin och auktoritet, den vikt den lade på handlingen jämte tron samt af gudstjänstens högtidlighet. Sektväsendet var honom en styggelse, den enskildes anspråk att framställa själfständiga tolkningar af skriften och öfverhufvud själfständiga religiösa åsikter syntes honom förmätenhet,[3] den torra

[1] Lars Skytte till Kongsbro, son till ståthållaren på Stockholms och Upsala slott Lars Bengtsson Skytte samt Brita Håkansdotter.

[2] De biografiska uppgifterna om Skytte äro hämtade ur hans egna verk »Confessio Veritatis», och »Peregrinatio Sancta», samt ur Fr. Fernando de Soledade, »Historia Seraphica Chronologica da Ordem de S. Francisco na Provincia de Portugal. Lisboa 1705». Tom 5, Pars 5, Lib. 4, Cap. 6.

[3] Skytte omtalar med förtrytelse, hurusom i Holland hans bokhandlares hustru började en religiös dispyt med honom och med stöd af profeten Amos ville bevisa honom att Gud vore upphofvet äfven till det onda i världen. Hon fick till svar ur Ecclesiasticus »Melior est iniquitas viri quam mulier benefaciens». Pereg. Sa. 216.

kärlekslösheten hos dem som kallade sig troende, stötte honom djupt, och enkelheten i den protestantiska gudstjänsten syntes honom en ringaktning mot den Högste. I synnerhet under hans tre års vistelse 1638—41 i Holland, ett land som han sedermera kallade alla kätteriers hem, befästades dessa åsikter, och när han därifrån hemkallades för att hösten 1641[1] afgå såsom Sveriges sändebud till Portugal, var hans mottaglighet för de intryck vistelsen i ett osplittradt katolskt land skulle medföra redan förberedd. Genast efter ankomsten dit tyckte han sig ha funnit hvad han sökte: kyrkans auktoritet var hel och oomtvistad. Det skulle ej ha fallit någon, allra minst en kvinna, in att taga fram bibeln och ur dess ord söka stöd för kätterska paradoxer, såsom han till sin grämelse bevittnat i Holland. Ej minst tilltalade honom folkets flitiga andaktsöfningar, dess stilla laglydiga lefverne och den anslående gudstjänsten. Snart kände han sig öfvertygad, men ändock tveksam att öfvergå. Han var förmögen, af god släkt med en hög samhällsställning och utsikter till en lysande bana — kunde han offra allt detta? Han tvekade i flera år, under hvilka han fästes med vänskapens band vid flere andlige. Bland dem voro fransiskanern Dionisio di S. Bonaventura i det nära vid hans bostad belägna klostret S. Antonio do Curral och de båda bröderna jesuiterna Francesco[2] och Antonio Macedo. När tiden närmade sig för honom att efter slutad beskickning återvända hem, i början af 1647, kom han alltmera i det nervöst osäkra öfverspända tillstånd som hos kroppsligt svaga individer lätt framkallar brådstörtade beslut. En natt, berättar han,[3] sedan han gått till sängs efter att ha läst den helige Bernhards skrift »*de bonis deserendis*», vaknade han plötsligt ur en orolig sömn genom att falla ur sängen. Med ens i öfvergången från sömn till vaka stod beslutet klart för honom. I kloster måste han, och till klostret strax bredvid skyndade han. Bröderna, som just sjöngo »matutine» förvånades och gladdes åt att se honom, men vågade

[1] Hans instruktion är af den 21 aug. 1641. Hans första depesch från Lissabon af den 9 nov. s. å. Riksarkivet.
[2] Öfvergick sedan till fransiskanerorden och var länge Skyttes klosterkamrat i Araceli.
[3] Pereg. Sa 336 ff. Soledade l. c.

dock ej mottaga honom, fast han enträget yrkade att få blifva novis, ty inkvisitionens tillstånd måste först inhämtas. Detta meddelades efter några dagar, och Skytte fick då ändtligen aflägga sin trosbekännelse, men han måste strax efteråt lämna klostret för att ännu en kort tid vistas bland världslige män och världsliga ting.

En svensk eskader af fem fartyg under befäl af amiralen M. Thiissen Anckarhielm hade nämligen den 2 februari 1647 ankrat på Lissabons redd. Man döme om amiralens förvåning, när han fann att residenten, såsom Skytte kallades, gått i kloster! Det var viktiga saker, som skulle ske, ty eskadern kom ej så mycket på höflighetsbesök som fastmer för att öppna handelsförbindelser, fartygen medförde värdefull last och skulle hämta vin och salt, och till allt detta behöfdes Skyttes råd och erfarenhet. Han kom också ut ur klostret och handlade sin beskicknings ärenden, men när Anckarhielm afseglade medförde han ej Skytte, såsom ämnadt var, utan hans afskedsbref.[1] Han säger själf att Kristina mot andras råd, välvilligt upptog de skäl han anförde för sitt beslut.

Skytte var nu fri från alla gamla band och ifrig att påtaga sig nya. Han förnyade sin begäran att upptagas i fransiskanerorden, och fastän hans vän fra Dionisio rådde honom att välja en mindre sträng regel, stod han fast vid sitt beslut samt mottog den 8 juli 1647 i klostret S. Francisco de Alanquer minoriter-broderns bruna kåpa. Där vistades han i sju år, ett mönster af ödmjukhet, fromhet och flit, kanske också lycklig, ty Skyttes skaplynne var just ett af dem, som kunna finna verklig ro i cellen. För att betyga sin vördnad för aposteln Paulus, hvilken han städse ägnat en varm beundran och hvilkens omvändelse syntes honom såsom mönstret för hans egen, antog han namnet pater Laurentius a Divo Paulo, till hvilket han gärna fogade Nobilis Suecus, ty i all sin ödmjukhet var Skytte svag för hög börd och lifligt öfvertygad om dess företräden.

Konvertiter äro alltid gärna böjda för att draga andra efter sig, och detsamma måste vara fallet med en man som Skytte, men det låg för honom som en självklar sak att

[1] Hans sista depesch är af den 14 april 1647. Riksarkivet.

det måste ske på samma väg han själf vandrat, den djupa öfvertygelsens. Att framkalla denna hos de protestantiska folken, i synnerhet hos sina egna landsmän och om möjligt hos sin unga drottning, hvilken han omfattade med svärmiskt lojal tillgifvenhet, blef nu hans främsta mål, och han grep genast verket an.

Må en sammanställning här vara mig tillåten! Jesuiten Antonio Macedo från Coimbra, som 1650—51 var i Stockholm såsom biktfader åt portugisiska sändebudet J. Pinto Pereira och som antagligen varit den första katolske andlige med hvilken Kristina kommit i någon beröring, var Skyttes vän. Ligger det ej nära till hands att förmoda det Skytte ingifvit honom tanken att göra ett försök till drottningens omvändelse? Hypotesens lösning kan endast den gifva, som äger tillträde till Jesu sällskaps arkiv. Säkert är att Macedo tillskref sig äran af den föga hugnesamma segern.[1]

Den propaganda Skytte själf begynte, och hvilken han förklarade särskildt afse Sverige, skedde genom det tryckta ordet. 1652 utgaf han sitt första arbete *Confessio Veritatis*[2] hvarpå 1658 följde *Peregrinatio Sancta,*[3] 1668 *Scala Pietatis*[4] och 1672 *Ramus Olivæ Septentrionalis.*[5] Dessa böcker äro just ingen underhållande läsning. Skytte åtnjöt stort anseende som latinsk stilist, men hans latin är af denna egendomliga beskaffenhet som sextonhundratalets jesuiter bragte på modet och som ty värr ännu mångenstädes i Norden beundras under namnet ciceroniansk. Riktig perukstockslatin med sirligt krångliga fraser ringlande sig som brända lockar! Innehållet åter är nästan uteslutande dogmatiskt och kyrkohistoriskt, en grundlig utläggning af den romerska kyrkans satser och lika grundlig vederläggning af de olika kätterierna. Författaren ådagalägger en stor beläsenhet, och utom kyrkofäderna citerar han gärna både latinske och grekiske classici, samt medel-

[1] Jfr Arckenholtz, I, s. 463—472.

[2] Confessio Veritatis Eccleciæ Catholicæ pro Confessionis Augustanæ Professoribus. Köln 1652. 212 sid. liten 8:o.

[3] Skrifven redan 1655. Tr. Rom 1658. 367 sid. liten 8:o.

[4] Scala Pietatis tribus gradibus virtutum theologalium fidei spei et charitatis constructa, tillägnad Clemens IX, Rom 1668. 915 sid. liten 8:o. Är dels en utläggning af dogmer, dels en förklaring öfver liturgien.

[5] Denna ytterst sällsynta bok har det icke lyckats mig anträffa.

tidens och renässansens författare, Aristoteles, Plato, Seneca. Cicero, Ovidius, Juvenalis, Horatius, Virgilius, Petrarca, Aeneas Sylvius, Erasmus m. fl. återfinnas bland hans hjälptrupper, liksom Birgitta, Johannes och Olaus Magnus. Med allt detta är det sannolikt att författaren sköt långt öfver sitt mål. De protestanter, som omvändts af hans böcker, torde vara lika lätt räknade, som de läsare, hvilka lärt sig dödsförakt af Ciceros »*de morte contemnanda*» eller känt sin tro stärkas af Norbecks teologi. Däremot ägna de sig förträffligt till uppslagsböcker vid teologiska disputationer. Utom de nämnda arbetena utgaf han äfven 1669 »*Portentum Penitentiæ sive Vita S. Petri de Alcantara*», en kompilation ur äldre biografier öfver helgonet samt ur kanonisationsprocessen, i formelt afseende Skyttes yppersta verk.[1]

År 1654 erhöll Skytte efter upprepade ansökningar tillstånd af sine andlige förmän att företaga en i många år påtänkt och efterlängtad resa till det heliga landet, dit han begaf sig öfver Frankrike och Italien, utan att låta skrämma sig af den i österlandet utbrutna pesten. I Jerusalem såg han med beundran talrika skaror af män och kvinnor, gamla och unga, komma pilgrande till frälsarens graf från Ryssland, Persien, Indien och Ethiopien.[2] Han måste erkänna, att de skismatiskes trosnit var större än de romersk-katolskes, och att de bragte västerns rättrogne till skam för sin ljumhet, men han konstaterade samtidigt ej utan en viss belåtenhet att de senare, och särskildt fransiskanerne, behandlades af turkarne med större aktning än grekerne. Frukten af hans resa blef »Peregrinatio Sancta», hvilkens inledning är daterad Jerusalem på S. Pauli omvändelsedag den 25 januari 1655.

Från Palestina begaf han sig till Rom, där han fick sitt hemvist i det ryktbara klostret Araceli på Capitolium. Där tillbringade han fyrtio år i bön och arbete, ständigt behållande sitt intresse för fäderneslandet och verkande för dess omvändelse med sin flitiga penna. Kristinas omvändelse var utan tvifvel för honom en stor glädje, och han skyndade att i entusiastiska ordalag tillägna henne sin

[1] Tillägnad Clemens IX:s brorson kardinal Jacopo Rospigliosi. Rom 1669. 4:o.
[2] Peregr. Sa 353 ff.

»Peregrinatio Sancta». Efter sin återkomst från Hamburg kallade drottningen 1668 Skytte till sin biktfader och hela hofvets director spiritualis, i hvilken befattning han kvarstod till 1676.[1] Märkvärdigt nog att han kunde härda ut så länge, ty den enkle samvetsömme klosterbrodern måste ha känt sig föga hemmastadd bland det flärdfulla uppsluppna sällskapet på andra sidan Tibern, och han har nog ofta behöft taga i anspråk hvad han ännu hade kvar af diplomatens smidiga takt för att ej råka i skarpa konflikter. Bittrast är ofta den kalk man mest längtat tömma. Skyttes glädje öfver Kristinas och de öfrige svenske konvertiterne måtte ha varit blandad med rätt mycken malört.

Skytte dog 1696 i Araceli.[2] Han delar med en annan svensk katolik, filosofen Johan Oxenstierna,[3] hvilken vid slutet af S:s lefnad vistades tre år i Rom, äran att aldrig ha tagit Birgitta-stiftelsens tillgångar i anspråk.

Det är nu tid att vi återvända till hospitalets räkenskaper, hvilka Cavalletti i april 1690 på kongregationens befallning började utreda. Det var ett synnerligen mödosamt arbete han åtagit sig och det dröjde också ända till våren 1691 innan han kunde för kongregationen framlägga resultatet.[4] Det befanns då att de stackars alumnerna vid drottningens död hade att fordra på sina pensioner ej mindre än 2,852 scudi och att slarfvet med utbetalningarna börjat redan 1686. Vid slutet af året 1689 hade beloppet nedgått till 2,453 sc.,[5] men hospitalet hade dessutom andra

[1] Soledade l. c.

[2] Enligt Ättartaflorna. Aracelis arkiv skingrades under revolutionsåret 1798, och därvid förkom äfven klostrets »mortuorologium», en förteckning öfver aflidne bröder jämte biografiska notiser. Oaktadt verksamt biträde lämnats mig af flere fäder så väl i Araceli som S. Antonio har det icke varit möjligt återfinna hvarken mortuorologiet eller någon annan anteckning om Skyttes död eller begrafning. I Araceli finnes ingen grafskrift öfver honom.

[3] Jfr F. U. Wrangel, »En högadlig Filosof» i Autografsällsk. tidskr. II, 3, sid. 7—8.

[4] Det synes dock dessförinnan i slutet af 1690 hafva varit förelagdt påfven.

[5]

Vasenau hade då att fordra	sc.	1,350
Sundius	»	540
Galdenblad	»	270
Svensson	»	95
Nunnan Monarti	»	90
Panurghi för syskonen Tun	»	108
	S:a sc.	2,453.

skulder för reparationer o. s. v. samt det af kardinal Orsini upptagna lånet å 3,000 sc. jämte dess obetalda räntor. Inalles uppgingo skulderna till sc. 8,318,95, hvaremot svarade tillgångar till värde af sc. 86,834,63.[1] Vid första påseendet synes denna jämförelse ganska tillfredsställande, men det vackra resultatet berodde helt och hållet på bokhålleriknep. Skulderna voro verkliga och redan förfallna till betalning, tillgångarna däremot både för högt värderade, osäkra och delvis omöjliga att realisera. Cavaletti hade den 31 december 1689 beräknat dem till följande belopp:

egendomen Quartaccio	sc.	33,827,25
fordran hos Olevano's kommun . . .	»	1,500 —
nio hus i Rom	»	16,725 —
obligationer (monti)	»	16,825,82
fordringar för obetalda hyror	»	4,047,94
räntor å obligationerna	»	647,22
diverse fordringar och andra tillgångar	»	13,261,40
	S:a sc.	86,834,63.

Det är härvid att märka att värdet å Quartaccio, som var det i uppgörelsen med huset Orsini åsatta, alls icke motiverades af afkastningen, ty arrendet var blott sc. 700 och arrendatorn Filippo Alfonsi hade så illa sugit ut jorden att man måste förutse en nedsättning, då hans arrende skulle utlöpa 1694. Fordringarna för hyror voro till allra största delen alldeles hopplösa. Ej stort bättre var det med de under diverse rubricerade fordringarna, som innestodo hos hertigen af Bracciano, forna esattori, däribland Avanzi för sc. 1,962, samt arrendatorn Alfonsi. Slutligen bestodo 7,138 sc. af dessa tillgångar af det ökade värde fastigheterna erhållit genom reparationer! — Af samma art var den tablå öfver årens 1676—89 inkomster och utgifter, Cavalletti framlade. Den visade:

Inkomster	sc.	38,164,49
Utgifter	»	26,538,73
	öfverskott sc.	11,625,76,

[1] Cavallettis räkenskap i Cod. 1650. Bibl. Ang. XXI, fol. 488 ff.

hvilket ty värr representerades dels af de 7,138 sc. i reparationer, dels af de osäkra fordringarna. Äfven bokhållaren Zagretti uppgjorde å sin sida liknande tablåer, som skilde sig från Cavallettis i några bokföringsåtgärder, men i det stora hela öfverensstämde med hans.[1]

Resultatet i den nakna verkligheten var att sedan alla skulder betalats, skulle hospitalet kunna räkna på inkomsterna från omkring 10,000 sc. i reda pengar samt af sina fastigheter för att därmed möta utgifter till ett belopp af omkring 1,600 sc. däraf 1,212 sc. pensioner. Detta hade icke varit särdeles bekymmersamt, om blott alla lägenheterna kunnat uthyras, men det visade sig vid bokslutet 1690 att af en beräknad hyresinkomst af 739 sc. ej mindre än 344 sc. icke influtit. Tillika hade alumnernas fordringar ökats, emedan kongregationen ännu innehöll pensionerna.

Det vore allt för omständligt att år från år följa kongregationen, d. v. s. kardinal Albani och Cavalletti, hvilken 1691 öfvertog platsen som »computista», genom de olika årens bokslut. De funno sig i följd af sjunkande hyror till slut tvungne att nedsätta alumnernas pensioner, hvilket de säkert gjorde mycket ogärna. I synnerhet måtte det ha kostat på Albani att beröfva sin vän Vasenau en tredjedel af hans inkomst på gamla dagar — men nöden har ingen lag. Från och med 1693 nedsattes Vasenaus pension från 600 till 400 scudi, Sundii från 240 till 120, nunnans i Viterbo från 60 till 30, och Sara Tun ströks från listan jämte den aflidne Svensonius. Däremot uppfördes Nils Malmbergh bland alumnerna med 42 sc. Endast Galdenblad fick behålla sin pension af 120 sc. orubbad. Sedan denna nedsättning vidtagits var budgetens jämnvikt betryggad, och de följande åren erbjödo, såsom nedanstående tabell utvisar, åter normala förhållanden.

		1693.	1694.	1695.	1696.	1697.
Inkomsterna voro:	sc.	1,544,	1,559,	1,560,	1,396,[2]	1,730.
Utgifterna	» »	1,191,	1,323,	1,192,	1,416,	1,038.

Med år 1698 blir ställningen ännu bättre. Döden hade strukit Vasenau och Sundius från pensionslistan, som nu-

[1] Ibid.

[2] Minskningen föranleddes af nedsättning i arrendet för Quartaccio till 369 sc. 1698 var det åter uppe till 650 sc.

mera endast upptog Galdenblad, Malmbergh och syster Monarti. Utgifterna uppgingo nämnda år endast till 447 sc. medan inkomsterna voro 1,709, visande således ett årligt öfverskott af 1,262 sc., hvari man beräknade en ökning af 100 sc., om fordringarna hos huset Orsini kunde indrifvas.

De räkenskaper, som varit mig tillgängliga, sluta med 1698, men i stället finnas handlingar,[1] som visa huru denna goda ekonomi gaf uppslaget till ett nytt skede i hospitalets historia. Det kom denna gång om ej från en svensk, så åtminstone från Sverige. Kejserliga sändebudet i Stockholm grefve Franz von Starhemberg var en ifrig katolik, som höll sig både en jesuit till biktfader och en annan präst till kapellan. Hans hus var medelpunkten för den katolska kolonien i Stockholm, och vid mässan som hölls därstädes kunde ända till 300 personer vara närvarande.[2] Både Starhemberg och biktfadern Martin Gottzeer drömde att genom framgångsrik propaganda taga revanche för Breitenfeld och Lützen samt stodo i brefväxling härom så väl med Albani som med andre andlige, i synnerhet med jesuiterorderns »pater assistens Germaniæ» i Rom Ignatius Dertius. I jesuiternas seminarium i Linz var vid denna tid en särskild afdelning för missionen i Sverige, Norge och Danmark upprättad under namnet »Fundatio septentrionalis», och vid seminarierna i Wilna och Olmütz funnos friplatser för svenskar, hvilka dock icke kunde besättas af brist på sökande. Detta hindrade dock ej Starhemberg och Gottzeer att vända tankarna till upprättande af ännu en propaganda-anstalt, så snart ryktet om de ordnade finanserna i S. Birgitta trängt fram till dem. Redan den 10—20 februari 1697, således ännu innan Vasenaus död bragt öfverflöd i hospitalets kassa, skrifver Starhemberg från Stockholm till Albani för att föreslå upprättandet af ett »seminarium gothicum» och en »missio pro vastissimo regno Sueciæ». Den gode Albani, som städse upptog sin ställning som Sveriges protektor på fullaste allvar, fann behag i tanken och beslöt att i hospitalets talrika lägenheter låta inreda lämp-[illegible]um för några svenska studerande, som skulle ägna

[1] Cod. it. XXIII.
[2] Jfr Elof Tegnér, »Tvenne italienska resande». Ur Alessandro Bichi's dagbok 1696.

sig åt det andliga ståndet och arbeta på sitt fäderneslands återlösning, alldeles som på Sigismunds tid. Han anmodade Gottzeer att utse några lämpliga unge män i Sverige och om möjligt själf föra dem till Rom, men hans fordringar på kandidaterna voro något svåra att tillfredsställa, ty de borde vara födda af katolska föräldrar samt därjämte af god börd och framstående egenskaper.[1] Äfven med Johan Galdenblad, som numera tillhörde Jesu sällskap, skriftväxlade han härom.[2] Gottzeer klagade visserligen öfver de uppställda villkoren, ty ehuru friheten för katoliker i Sverige nu var större än den varit på hundra år, såsom han skref till Johan Galdenblad, så var dock så godt som hela folket och namneligen adeln fortfarande kättersk, och att föra några unga »illustres» ut ur landet för att omvända dem mötte vissa betänkligheter. Ville man ha unge män af katolska föräldrar, finge man nöja sig med inflyttade främlingars barn och ej vara alltför noga med börden. Icke desto mindre gick han till verket, och den 1 september 1698 kunde han föreställa fem lämplige ynglingar för Starhemberg, hvilken därpå jämte sin legationssekreterare Philip von Andverr och Goltzeer själf underskref ett intyg om att de voro »honestæ conditionis, honestorum nobilium civiumque Stockholmiæ in Suecia legitimos filios ibique in regia illa Sueciæ civitati natos et educatos».[3] De voro Frans Sallier[4] »Sudermannus», född 1687, och hans broder Josef, född 1689, söner af köpmannen Noël Sallier och hans hustru Anna; Johan Nicolaus Poget,[5] »Uplandus Holmiensis», född 1686, son af Johannes Poget som varit i någon tjänst på kungliga slottet och hans hustru Anna Dorotea; Peter Hogg, »Nobilis Suecus Uplandus», född 1683, son af aflidne sekreteraren i Kammarkollegium Johan Hogg;[6] samt Stefan Dufreno,[7] »Sudermannus», född 1685, son af en viss

[1] Illustres et simul selecti omnino. Bref fr. Gottzeer till P. Assistens Germaniæ den 5 sept. 1698, däri han klagar att dessa villkor äro så godt som omöjliga att uppfylla. Cod. cit.

[2] Bref fr. Giovanni Galdenblad della Comp:a di Giesù till Albani, fr. Ingolstadt den 20 dec. 1698. Cod. cit.

[3] Cod. cit. XXIII, 577.

[4] Namnet skrifves Sallier. Salliet och Sollier.

[5] Namnet skrifves Poget, Pouget och Poschet.

[6] Adlad 1689.

[7] Namnet skrifves Dufreno, Dufrenus och Dufrene.

Nicolaus Dufreno och hans hustru Christina. Dessa gossar, af hvilka den äldste var 15 år, skulle bli den första besättningen i det nya lilla kollegiet i S. Birgitta. Stackars småttingar! De torra papperen förtälja ej, med hvilka känslor de reste ut långt långt bort från sina hem för att uppfostras bland främmande män för en bana, om hvars betydelse de ej kunde hafva något begrepp. Kanske satt gråten i halsen på en och annan, men de skrefvo intet eller åtminstone intet vi nu ha kvar. Peter Hogg, Dufreno och Frans Sallier afreste först, därpå följde Gottzeer själf efter den 12 september 1698 med Poget och Josef Sallier.

Resan gällde att börja med Linz, dit samtlige lyckligen ankommo efter en ovanligt snabb resa,[1] och där de fem ynglingarne började förberedande studier i Fundatio septentrionalis. Gottzeer kände sig emellertid litet illa till mods i fruktan att anmärkningar skulle göras mot hans utvalde. Hogg var ju otvifvelaktigt svensk och adelsman, men de öfrige kunde icke räknas till »illustres» och deras anspråk på svensk nationalitet voro mer än tvifvelaktiga. Dessutom hade de samtlige blifvit döpte i lutherska kyrkor i Stockholm, Dufrenos moder var lutheran, ooh Pogets föräldrar bodde i Köpenhamn. Gottzeer skref därför dagen före sin afresa från Stockholm till Dertius och bad honom öfvertyga kardinal Albani om att gossarne verkligen voro födde i Sverige, hvilket enligt hans åsikt var nog för att de skulle betraktas som svenskar.

I april 1699 voro studierna i Linz afslutade[2] och de fem ynglingarne afreste till Rom under uppsikt af seminariets ekonom Urban Schlögel, väl försedde med pass och rekommendationer.[3] Resan gick öfver Trient, Modena och Bologna till Loreto och därifrån till Rom. Gossarne synas ha omhuldats under vägen. På väggen till Modena mötte de änkehertiginnan, som då hon erfor den unga karavanens

[1] De synas alla hafva varit där vid slutet af september.

[2] Georgius Schneider, præfectus scholarum inferiorum i seminariet, utfärdar 16 april 1699 afskedsbetyg för Hogg, Poget och Dufreno.

[3] Pass utfärdades för alla fem i Linz den 15 april 1699 af grefve Frans Josef v. Lamberg, guvernör i öfre Österrike. De kallas »nobiles et ingenui juvenes, omnes Sueci Holmienses» och förmälas skola i Rom uppfostras till katolska missionärer i Sverige. Ett annat pass och rekommendationsbref utfärdades för dem den 21 april af påflige nuntien i Wien kardinal Santa Croce. L. c. ff. 574, 585.

mål, bjöd på åkningen ända till Modena. Därifrån till Bologna bjödo jesuiterna i Modena på skjutsen. Sedan fingo de rida på åsnor till Loreto, hvarifrån resan till Rom skedde dels i vagn dels till häst.

Den 20 maj 1699 togo de sitt inträde i Birgittahospitalet, som sålunda åter fick höra svenska, om än ibland bruten, talas inom sina murar. De funno där före sig en annan svensk, Georg Dahlberg, som varit där sedan november 1698, antagligen i samma ändamål.[1] Kardinalen var emellertid, såsom Gottzeer förutsett, icke alldeles nöjd med de nya alumnerna: bröderna Sallier voro savoyarder, hette det, och Poget från Köpenhamn, och det fick skrifvas ytterligare för att lugna hans betänkligheter. Starhemberg, hvars nit för propagandan icke hvilade,[2] var nu jämte Goltzeer i Linz, hvarifrån han den 26 aug. 1699 utfärdade ett mycket diplomatiskt intyg om att intet hinder funnes för Poget att fritt vistas i Sverige och gagna detta sitt fädernesland, och Goltzeer skref till Dertius att man med litet tummande mycket väl kunde aflägga ed på att han var svensk. Dessutom anskaffades ett annat intyg i samma syfte från en jesuiterpater i Köpenhamn och därmed tyckes udda ha fått vara jämt.[3]

Vi hafva nu hunnit till 1600-talets slut samt också till slutet af de handlingar som hittills kunnat anträffas om Birgittahospitalet och de svenskar, som samlade sig kring detta fäderneslandets enda minnesmärke i den eviga staden.

[1] Handlingarna innehålla inga andra upplysningar om denne Dahlberg.

[2] Starhemberg lämnade vid sin död ett legat till Fundatio septentrionalis, hvilket dock ej kunde utgå såsom stridande mot släktens fideikommissbestämmelser, (odaterad böneskrift från Gottzeer, numera fundationens prokurator till Clemens XI). Han ber påfven om ett bidrag till stiftelsen, i hvilken händelse Starhembergs broder ville söka utbetala legaten. Af en annan petition i samma syfte till Clemens XI från en af föreståndarne (underskriften bortsliten) af 1 december 1707 framgår att kejsaren gifvit den nordiska missionen ett årsanslag af 1,000 floriner.

[3] Handlingarna lämna inga vidare upplysningar om de fem seminaristerna, utom att Petrus Hogg i juli 1700 var i Rom och skulle vistas hos fäderna i S. Birgitta, tills tillfälle erbjöde sig att skicka honom tillbaka till Linz. Två andra svenska namn förekomma ännu. Jesuiten Henricus Cuperus i Köln skrifver den 21 april 1699 till kardinal Paolucci för att begära reshjälp till Rom för svensken Nicolaus Grammius, Mathiæ filius, suecus nobilis, magister philosophiæ, f. d. hofpredikant och därtill f. d. regementskvartermästare vid svenska legionen i Flandern. Prefekten i Propagandan G. F. Malavolta skrifver till Albani att en svensk vid namn Gustav Lorman, som kardinalen omvändt, utmärker sig för flitiga späkningar. Det är allt som om dem nämnes.

Ännu var bandet mellan Sverige och hospitalet ej brustet, och de händer, som styrde dess öden, gjorde detta i den svenska nationens namn och i dess förmenta intresse. Detta fortfor under hela 1700-talet under kardinalerna Albanis och Braschis protektorat, tills omsider revolutionsåren sopade bort alla förbindelser både med Sverige och birgittinerorden för att icke mera återknytas.

Om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria [1]

AF

LUDVIG STAVENOW.

Begreppen politisk historia och kulturhistoria stå i det allmänna föreställningssättet och till viss grad äfven i litteraturen i en viss motsats till hvarandra. Innebörden af denna motsats är i allmänhet mindre klar, och väsentligen torde den populära uppfattningen däraf bestämmas af den individuella anläggningen hos olika människor, hvilkas begåfning, intressen och sysselsättning företrädesvis rikta uppmärksamheten på de företeelser, som tillhöra det politiska lifvet, eller på framstegen i litteratur och konst, industri och samfärdsel, religion och moral eller alla de otaliga yttringar, i hvilka den mänskliga odlingen vinner sin eviga utdaning. Vi dröja helst vid det, som vi själfva känna såsom viktigt i det aktuella lifvet, äfven när vår tanke går tillbaka i tiden för att följa utvecklingen af det förflutna till hvad som är, och äfven om vi inrymma ett rum åt andra sidor af det mänskliga utvecklingsarbetet, ligger det dock nära till hands att i den värdesättning, som får bestämma proportionen, hvari dessa olika sidor beaktas och förenas till en helhet, tillerkänna den hufvudsakliga vikten, den centrala och bestämmande ställningen åt den, hvarvid vår egen ande fäst sig med största kärlek.

Men vetenskapen kan icke operera med sympatier och mer eller mindre oklara begrepp. Den måste för att verk-

---

[1] Föreläsning vid tillträdet af professuren i historia och statskunskap vid Göteborgs högskola den 14 nov. 1895.

ligen utreda ett vetenskapligt spörsmål befria sig från de förra och söka att vinna en skarpare fixering af de senare, och i första rummet möter den då frågan, hvad politisk historia är, och hvad kulturhistoria.

Den politiska historiens ämne ger sig snart själf. Det är statslifvets utveckling i alla dess företeelser, eller i allmänhet de politiska idéernas och institutionernas långsamma framväxt i deras ständiga växelverkan med andra grenar af mänsklig odling och i deras lefvande representation genom de stridiga intressen och viljor, hvilkas kamp eller samarbete burit utvecklingen framåt. Däri äga vi den politiska historiens gifna objekt.

Lika klar och allmänt antagen denna definition är, lika oklar och omstridd är hvarje bestämning af kulturhistorien. I sin mest inskränkta bemärkelse är den vetenskapen om mänskliga seder, och bruk under skilda tider, hvardagslifvets tillstånd, sådant det gestaltat sig för genomsnittsmänniskan af olika samhällsklasser. Denna kulturhistoria följer henne i hennes dagliga arbete och hennes hvila, i i hennes utelif och hemlif, i allvar och nöd, i nöjen och festliga tilldragelser och detta från hofvet och den rike ädlingen ned till dagsverkaren, fången och fattighjonet. En kulturhistoria i denna mening afkläder sig gärna all individuell skildring af personligheter och händelser; det är endast fråga om det allmänna tillståndet, hvars oafbrutna utveckling genom sin natur undandrager sig fortgående betraktelse och endast kan belysas genom skildringar från relativt långt skilda epoker, hvilka förete en tydlig eller märkbar förändring af det hvardagliga lifvets former.

Tydligen hafva vi här att göra med en specialvetenskap, intet annat, som i brist på eget namn stundom går under det af kulturhistoria. Såsom sådan är denna specialvetenskap berättigad likaväl som hvarje annan, hvilken sysslar med att beskrifva en art af denna världens företeelser och söker att afvinna dem ett sammanhang i deras utveckling. Men i den mänskliga odlingens utveckling i sin helhet spela hvardagslifvets öden och former en så ringa och från hvarje högre synpunkt underordnad roll, att endast en högst ovanlig ensidighet eller begreppsförvirring kan

vilja i en betraktelse däraf finna den verkliga kulturhistorien eller ens en viktigare eller centralare del af densamma.

En motsats mellan den politiska historien och en kulturhistoria i denna begränsade bemärkelse är ögonskenligen omöjlig, ty de beröra hvarandra för litet. Förhållandet dem emellan är snart utredt; den ena kan gifva den andra ett handtag, hvardagslifsskildringen en fylligare bakgrund för teckningen af en personlighet, en händelse eller ett tidehvarf, den politiska historien den nödiga kronologiska dateringen eller förklaringen till främmande seders och bekvämligheters starkare inträngande under vissa perioder eller dylikt.

Men kulturhistoria kan ock fattas i en mer omfattande och egentlig bemärkelse. Att det då blir fråga om den mänskliga odlingens historiska lif i stort sedt är klart, men vid den närmare bestämningen häraf träffa vi på en faktisk begränsning, hvars berättigande bildar en omstridd och sväfvande, men ytterst viktig punkt. Vanligen afser man med kultur i detta sammanhang de företeelser af mänsklig odling, hvilka icke direkt tillhöra det offentliga lifvet eller, positivt uttryckt, hvilka falla inom det enskilda lifvets område. Hit hör endast såsom en ringa del hvardagslifvets gestaltning; det är litteraturens och konstens, religionens och moralens, rättens och det ekonomiska lifvets, vetenskapens och de mänskliga uppfinningarnas tillstånd och framsteg, som utgöra det egentliga ämnet. Sammanfattningen däraf bildar i populär mening kulturhistoriens föremål och motsättes såsom sådant statslifvet eller den politiska historiens.

Här möter oss således motsatsen öppen och medveten, och i öfverensstämmelse därmed formuleras vanligen problemet om den politiska historiens förhållande till kulturhistorien. Sin vetenskapliga begrundning finner denna motsats i den öfliga indelningen af människans verksamhet i den privata och den publika, i det enskilda samhällets lif och det offentliga. Icke desto mindre torde denna motsättning af kulturhistoria och politisk historia, denna form för problemets fixerande icke vara djupgående, utan tillfällig och ovetenskaplig både med hänsyn till det mål, man

med en dylik kulturhistoria afser eller bör afse att vinna. och till den faktiska utvecklingens eget inre sammanhang.

Det berättigade i, att hvarje särskild gren af den mänskliga kulturen är föremål för en särskild historisk specialdisciplin, är höjdt öfver all diskussion, då det bör anses såsom ett axiom, att forskningen på t. ex. det ekonomiska eller konstnärliga lifvets område lika väl som på det offentliga lifvets eger både rätt och behof att följa sitt föremål i dess egen historiska utveckling från en ringa begynnelse till dess nuvarande ståndpunkt. Lika litet kan det berättigade och det nödvändiga i sträfvan att från enhetlig synpunkt uppfatta alla de skilda företeelserna bestridas. Det är den mänskliga andens eget behof af att såsom ett helt uppfatta i dess förgångna utveckling den faktiskt såsom ett helt framträdande mänskliga bildningen, som gifvit upphofvet till kulturhistorien och därmed till den största vetenskapliga uppgift, som kan ställas för den historiska vetenskapsidkaren öfver hufvud. Denna uppgifts framträdande är så oändligt välgörande såsom reaktion mot den splittring i historiska specialvetenskaper, som det vetenskapliga arbetssättet nödvändiggör och alltid skall fordra, men som hotar att skymma blicken för det andliga lifvets enhet och för den innerliga samverkan, som förenar dess skilda yttringar och först i djupare mening förklarar desamma. Redan själfva uppgiftens ställande förutsätter en hög och universell bildning, och det är därför naturligt, att kulturhistorien i egentligaste mening är en modern vetenskap, fostrad af vårt eget sekel, som i så eminent grad utmärkes af det historiska åskådningssättets genomträngande på alla områden af mänsklig bildning, och som företer en så kraftig utveckling af alla tänkbara historiska specialvetenskaper.

Det är icke heller kulturhistoriens berättigande i sig, som framkallat någon meningsskiljaktighet, allra minst någon konflikt med den politiska historiens målsmän, utan den formulering af densamma, som ställt den politiska utvecklingen utom och i motsats till den allmänna kulturutvecklingen, det politiska lifvet gent emot det s. k. kulturlifvet. Denna motsats är icke berättigad och har icke

faktiskt stöd, ty statslif och kulturlif stå till hvarandra i den mest innerliga och oskiljaktiga förening.

Vi måste dröja något vid arten af detta sammanhang, som är af principiell vikt för hvarje försök att bestämma förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria.

Det är en allmänt och ofta gjord iakttagelse, att ett kraftigt politiskt och nationellt maktuppsving i regel framkallar en hög kulturutveckling. Hvarje politisk makt sträfvar liksom med nödvändighet att fylla sig själf med ett kulturinnehåll, utveckladt ur dess egna nationella förutsättningar eller, genom upptagandet af en högre främmande odling, besläktad med det egna folkets andliga begåfning. Så hvilar t. ex. den grekiska kulturens härligaste blomstring på den storartade segern öfver perserna, som höjde den nationella känslan och i den attiska staten skapade det grekiska folkets främsta politiska maktbildning för alla tider. Så förbinder sig den franska kulturens storhet under Ludvig XIV:s tid med dess politiska maktutveckling eller den svenska odlingen under vår egen storhetstid med Sveriges stormaktsställning i norra Europa. Och hvem ville förklara den rika blomstring, som den holländska odlingen vann efter frihetskriget mot Spanien eller den engelska under Elisabets dagar utan dess relation till det politiska lifvet? Öfverallt se vi, huru ett rikt statslif, som tränger det nationella medvetandet och den sedligt stärkande känslan af plikt mot det offentliga samhället och ansvar för dess bestånd djupt ned i folkets djupaste lager, framkallar en rik utveckling af den privata odlingen i alla riktningar. Och detta empiriska faktum har sin naturliga grund däri, att politisk makt alstrar själfkänsla, tro på sig själf och kärlek till egna kulturprinciper; den uppkallar en rikedom af krafter till arbete i det allmännas tjänst, till täflan att göra någon insats i den gemensamma storheten, att denna eggande känsla skall med nödvändighet i öfverensstämmelse med de olika individernas anlag göra sig gällande på alla kulturlifvets områden. En nation behöfver dessutom liksom den enskilde harmonisk utveckling, och ett kraftigt politiskt uppsving fordrar äfven därför liksom sitt ideala berättigande eller komplement ett höjande af det privata kulturlifvets nivå. Förnimmelsen däraf såsom

ett villkor för inre hälsa skall hos ett folk alltid göra sig gällande mer eller mindre medvetet. Däri ligger förklaringen till det faktiskt iakttagna förhållandet.

Däraf förklaras ock ett analogt motsatt faktum. Om af olika skäl en dylik utveckling af det inre kulturlifvet icke följer, bleknar snart den politiska storheten bort och försvinner, och när en betydande politisk maktbildning visar sig blottad på kulturell innebörd och endast är ett verk af en kraftfull vilja eller tillfälliga omständigheter, verkar den endast till förbannelse eller går spårlöst förbi, liksom Asiens många mongolriken, som blott varit böljor på ytan af dess djupa folklif. Med riktig instinkt har också den allmänna meningen fattat en dylik politisk makt utan kulturell innebörd såsom yttring af rå kraft, såsom ett oting, hvars existens ej blir en led i den mänskliga utvecklingen, utan ett afbrott.

Men sammanhanget mellan stat och kultur eger äfven en annan sida, hvars betraktande först fullständigt belyser förhållandet. Det är icke alltid så, att en kulturutveckling har sin förutsättning i en politisk maktbildning, utan lika ofta tvärt om. Ur det inre idélifvet tränga stundom fram nya lifskraftiga impulser eller tankar, som oberoende af eller trots staten utbreda sig i allt vidare kretsar och verka befruktande till en rik blomstring af andligt lif. Hvarje sådan ideell rörelse af principiell innebörd sträfvar efter inflytande i det politiska lifvet. Den fordrar det med nödvändighet eller skall dana sig själf nya former af organiserad makt för att finna skydd i kampen mot motsatta principer, nödigt organ för sin utbredning och medel att fullständigt influera och genomtränga alla sidor af det mänskliga lifvet. Utan sådant politiskt uttryck gå äfven dessa andliga strömningar och impulser under eller förbi utan djupare spår. Så t. ex. se vi kristendomen utveckla sig oberoende af eller i motsats mot staten, men vi finna ock, huru den å andra sidan i det romerska världsriket har en förutsättning för sin universella tendens och spridning, huru den själf till sitt skydd skapar sig en egen organisation, och huru den slutligen bemäktigar sig staten eller den politiska makten och först därigenom vinner fullständig seger öfver den hedniskt antika bildningen och i frankernas

och i byzantinernas kristliga monarkier danar organet för sitt försvar mot muhammedanismen och sin utbredning bland nordgermanska och slaviska folk. Vi se äfven, huru Luthers reformationstanke går segrande genom världen genom egen kraft, men huru den tidigt och nödvändigt förbinder sig med Tysklands statslif och de germanska monarkierna öfver hufvud, och huru den utan denna förbindelse skulle dukat under, liksom den dukade under i de sydeuropeiska staterna. Vi se, huru renässansens konstnärliga och vetenskapliga rörelse utvecklar sig i djupaste samband och växelverkan med de italienska stadsrepublikernas småstatslif, och huru hela dess åskådning inverkar på tidens politik genom utbildandet af idéen om det världsliga samhällets självständiga rätt och genom statsindividualismens seger öfver medeltidens universella politiska ideal uti det europeiska statssystemets uppkomst. Adertonde århundradets upplysning skapar sig sitt politiska uttryck och organ i revolutionens nationalförsamlingar å den ena sidan och den upplysta despotismen å den andra, och Tysklands rika andliga uppblomstring under det adertonde århundradets senare hälft och vårt eget sekel tenderade inom kort medvetet till den tyska nationens politiska upprättande.

Vi hafva ingen anledning eller rätt att betvifla, att dessa mäktiga kulturrörelser, om de icke funnit sitt nödiga politiska uttryck, skulle hafva hämmats och dött bort utan att förmå influera det mänskliga lifvets utveckling pa ett beståndande sätt. Hvem räknar de manga andliga strömningar, som gingo spårlöst förbi, de många spirande kulturfrön, som kväfdes i begynnelsen, emedan de icke funno stöd i en politisk makt, som gaf skydd och varaktighet.

Kulturlifvet fordrar äfven på ett annat sätt det politiska lifvets ständiga omformande efter sina behof. Det kräfver inom sin specifika kulturkrets en inre frid och ordning, som häfdar rätten och alla andra grundvalar för samhället, och som först möjliggör den verkliga frihet, som individen behöfver för sin andliga hälsa, och den sedliga hållning, som den vakna känslan af förpliktelse mot det allmänna befäster. När därför en kultur vuxit ut till likformigt herravälde öfver en större krets än förut, fordrar den med nödvändighet en motsvarande politisk utveckling

eller tynar och dör. Så hade den grekiska kulturen, när ett och ett halft sekel gått från slaget vid Salamis, kommit till den punkt, att småstatslifvet ej längre betydde skilda kulturprincipers brytningar i ringaste mån, utan inre anarki och de rika krafternas upprifvande i inre kamp inom en värld, där bildningen vuxit öfver de gamla politiska formerna till allmänt hellenisk och fordrade en politisk makt, som tryggade den inre rättsordningen i den gemensamma helleniska kulturvärlden och organiserade dess öfverskottskrafter till utbredning öfver en död eller motståndslös yttre värld. Den uppgiften löstes af Alexander och hans efterföljare i det helleniska världsrikets och statssystemets bildande och till sist af Rom, och först därigenom möjliggjordes ett halft årtusende af den rikaste kulturutveckling, den alexandrinska bildningen, som väl därförutan ej blifvit till. På samma sätt fordrade också den allt allmännare och likformigare europeiska kulturen med nödvändighet sin politiska motsvarighet i ett allt fastare organiseradt statssystem, som redan faktiskt lefver eller skymtar såsom ett politiskt samhälle öfver de gamla nationsstaterna, och en återgang i detta fall till en fullt isolerad statsindividualism — om den vore möjlig — måste medföra den rika internationella odlingens undergång.

Vi sammanfatta vår betraktelse af förhållandet mellan stat och kultur. Behofvet af harmonisk utbildning, af emotsvarighet i en nations eller i mänsklighetens kulturlif och dess politiska lif framträder lika oafvisligt, vare sig stat eller kultur tagit försteget i utveckling. Blir denna disharmoni för stark och utjämnas den ej genom det fortgaende samhällsarbetet, följer tillbakagång och död. Endast i den mån de växlande kulturströmningarna förmå vinna inflytande pa statslifvet blifva de af beståndande och genomgripande art. Endast i den mån de politiska bildningarna ega kulturell innebörd, erhålla de högre och varaktig betydelse. Sammanhanget kan icke vara intimare. Det är helt enkelt så, att stat och kultur endast äro olika sidor af den mänskliga andens lif, och att än de politiska problemen, än de kulturella tränga i förgrunden såsom de hufvuduppgifter, af hvilkas lösning dess utveckling beror, från urtid till all framtid.

Denna insikt i det inre sammanhanget mellan stat och kultur bör utan vidare kullkasta alla teorier om en allmän kulturhistoria, vunnen genom en förening af de skilda historiska disciplinerna till en gemensamhet, som utesluter och motsättes den politiska historien. En sådan kulturhistoria skulle fullkomligt förfela det syfte, som varit den berättigande grunden till dess uppkomst gent emot de speciella historiska vetenskaperna, att fästa blicken på det andliga lifvets enhet och såsom ett helt behandla dess olika yttringar, då den ju förbisåge en väsentlig del af sitt objekt. Den skulle icke bli annat än en ny form af specialhistoria utan inre enhet och utan möjlighet att inom sig själf finna den tillräckliga grunden för sin utveckling.

Ofullständigheten i kulturhistoriens öfliga bestämning från vetenskaplig ståndpunkt är också så djupt känd af en del nyare författare, som sökt gifva den en vetenskapligare formulering, att de måst uppställa en ny objektsbestämning för sin vetenskap. Så anser Bernheim, ett af Tysklands förnämsta namn på den historiska metodikens område, såsom kulturhistoria i vidsträckt bemärkelse den vetenskap, som utom den privata kulturens utveckling — objektet för kulturhistoria i inskränkt bemärkelse — äfven behandlar det offentliga lifvets, och Gothein i sin bekanta polemik mot Schäfer[1] tillgriper äfven, ehuru han ibland prononcerar den gamla ståndpunkten, den utvägen att förklara, att den politiska historien måste inordnas i och underordnas kulturhistorien, fattad af honom såsom vetenskapen om de mänskliga idéernas utveckling öfver hufvud.

Till samma resultat har man emellertid äfven kommit från ett annat håll, i det att den politiska historieskrifningen själf vidgats genom stigande hänsyn till de s. k. kulturella företeelserna ända till det medvetna pro-

[1] De främsta inläggen i denna polemik, som väckt liflig uppmärksamhet i Tyskland, äro D. Schäfer, Das eigentliche Arbeitsgebiet der Geschichte, Akad. Antrittsrede. Jena 1888. E. Gothein, Die Aufgaben der Kulturgeschichte Leipz. 1889. D. Schäfer, Geschichte und Kulturgeschichte. Eine Erwiderung. Jena 1891. Dessutom har G. Steinhausen i Zeitschrift für Kulturgeschichte 1894 och 1895 i ett par uppsatser: Zur Einführung och Professoren der Kulturgeschichte? uttalat sin mening. Likaså flera vetenskapsmän i olika tidskrifter. Nyligen har den danska kulturhistorikern Troels Lund i en skrift: Om Kulturhistorie. Kbhn 1894 tagit till orda såsom direkt angripen af Schäfer.

grammet att vinna en fullständig blick på den mänskliga utvecklingen.

Från båda hållen har man således mötts i den fordran att såsom kulturhistoriens föremål uppställa den mänskliga odlingens utveckling såsom ett helt, sedt i alla dess yttringar såväl politiska som andra. Med denna utvidgning af begreppet kulturhistoria torde vi också vinna den enda hållbara bestämningen från vetenskaplig synpunkt. Kulturhistoria är den universella historiska vetenskapen, världshistoria eller helt enkelt historia, som vi också kunna kalla densamma till skillnad från det faktiskt mer begränsade populära uttrycket.

Förhållandet mellan den så bestämda kulturhistorien och den politiska historien innebär tydligen icke någon motsats i högre grad än mellan hvarje helt och dess delar, mellan universalhistorien och hvarje annan historisk specialvetenskap.

Vi intaga således i det följande den ståndpunkten att gent emot de särskilda historiska vetenskapsgrenarna, hvilka naturligtvis kunna på annat sätt än som med hänsyn till den akademiska undervisningens behof är brukligt ytterligare specialiseras eller kombineras, står endast såsom uttryck för sträfvan att bevara blicken för den mänskliga utvecklingens enhet den universalhistoriska vetenskapen, fattad i dess allmännaste karakter såsom en vetenskap om det mänskliga odlingslifvets historia i dess helhet, och att någon annan kulturhistoria, motsatt och uteslutande de politiska företeelserna icke är vetenskapligt möjlig och berättigad — för så vidt icke därmed betecknas den rena specialdisciplinen af hvardagslifvets historia, skildringen af dess seder och bruk.

På denna ståndpunkt möter oss emellertid det egentligen svåra problemet. Huru skall en sådan universalhistoria blifva möjlig utan att erhålla karakteren af ett blott aggregat af de speciella disciplinerna? Hvar skall den finna sin nödiga enhet, sitt centrala element, och i hvilken proportion träda de öfriga företeelserna till den ledande synpunkten? Vi våga försöket att bjuda några skäl för en bestämd åsikt härom, men måste förutskicka några anmärkningar.

Att en sådan enhetlig synpunkt är nödvändig, är klart. Vi kunna icke bilda en universalhistoria i vetenskaplig mening genom att taga stycken ur special-historiska framställningar och ställa dem bredvid hvarandra efter någon kronologisk grund. Visserligen har detta varit det vanliga sättet; det har kunnat på sin höjd skapa en god handbok. Men om denna ändock förmått lämna en enhetlig åskådning, beror detta på den intelligenta läsarens egen organiserande förmåga och därpå, att hvarje bildad människa redan förut medvetet eller omedvetet bär inom sig ett världshistoriskt schema, förvärfvadt i skolan genom något historiskt kompendium, som, huru fullkomligt och ensidigt politiskt det än är, dock är gjordt från en enhetlig synpunkt och bildar en stomme, till hvilken allt senare vunnet material helt omedvetet anknyter sig. Utan en sådan enhetlig grundstomme torde också vår kunskap om släktets gångna lif sakna all medelpunkt och hållpunkt. Den är en både vetenskaplig och pedagogisk nödvändighet. Och ju rikare historien blir, ju mer den växer framåt i tiden eller öppnar icke anade rymder bakåt, ju mer den vidgas på bredden och fördjupas, dess mer skall behofvet göra sig gällande af en genomgående central tanke, hvartill de spridda företeelserna kunna anknyta sig organiskt i den mänskliga uppfattningen, liksom de organiskt knutit sig därtill i den faktiska händelsekedjan.

En sådan enhet bör vidare sökas i det historiska materialet själf. All historisk vetenskap är empiriskt vetande. Den spekulativa forskningen kan för sig uppställa frågan hvad den mänskliga odlingens utveckling innerst innebär och åsyftar och efter det svar, den därpå tror sig finna, urskilja ur det kolossala faktiska materialet hvad som synes beteckna de väsentliga momenten i det förflutna. Äfven en sådan filosofisk betraktelse af världshistorien och dess mål är en fullkomligt berättigad ståndpunkt och går otvifvelaktigt en oemotståndlig drift hos människoanden själf till mötes, men en sådan historiens filosofi är en spekulativ, icke en empirisk vetenskap, och ehuru ett samarbete mellan spekulation och empiri endast är och bör vara fruktbärande för båda, har den empiriska historieforskningen icke att i spekulationens svar på frågan om

utvecklingens transscendentala mål söka sin egen vetenskapliga enhet och systematisering, utan endast i sig själf. Historien måste utgå från uppfattningen af det närvarande kulturlifvet i alla dess yttringar såsom en produkt af den förflutna utvecklingen och söka en genetisk förklaring till detsamma genom att följa dess faktiska utbildning från de första frön af odling och samhälle, som forskningen kan spåra ända till det varande; den måste i denna faktiska utvecklingsprocess uppspåra de ledande krafterna och följa, huru ur den eviga striden af intressen och viljor resultatet historiskt framgår. Detta är något annat och är artskildt från spekulativ metod och betraktelsesätt, och vi taga därmed afstånd från den spekulativa vetenskapen, historiens filosofi.

Äfven andra, om ock ej medvetet spekulativa försök hafva gjorts att på annan väg än genom förutsättningslöst studium af det historiska materialet självft uppställa en bestämning af den mänskliga utvecklingens mål och betydelse och lägga en dylik princip till grund för världshistorisk betraktelse. Så t. ex. har från specifikt religiöst håll världsutvecklingen fattats såsom en utveckling af Guds kyrka på jorden och allt annat endast i den proportion, hvari det trädt i förhållande till den så bestämda utvecklingsfaktorn, tillerkänts betydelse och beaktande. Så har ock från ensidigt öfverskattande af vetenskapen det mänskliga vetandet — ofta likställdt med naturvetenskapligt vetande — uppställts såsom det centrala och egentliga i all utveckling, under det andra faktorer såsom moral och konst förklarats vara neutrala och åter andra, särdeles statslif och religion, rent af hämmande moment i den stora utvecklingsprocessen. Från en dylik princip blir den vetenskapliga forskningens framsteg under ständig kamp med de hämmande fördomarna religion och politik världshistoriens medelpunkt och skildringen däraf den enda sanna kulturhistorien. Ännu flera ensidiga bestämningar af begreppet mänsklig utveckling t. ex. från uteslutande moralisk synpunkt hafva gjorts och skola göras, och de må lämnas i sitt värde såsom mer eller mindre lyckade försök till en historiens filosofi eller till specialhistoriska kompendier — hvilket de egentligen äro — men då de förkunna sig själfva

såsom resultat af empirisk forskning och vilja uppträda hvar med anspråk att vara den enda sanna universalhistorien, måste vi ovillkorligen protestera och i den empiriska forskningens namn ytterligare inskärpa, att den i det faktiska materialet själf vill finna de krafter, som verkligen drifvit utvecklingen framåt, att detta faktiska material endast är det närvarande och det förflutna kulturlifvet i alla dess förgreningar, och att de faktorer, som däri spela en dominerande roll, såsom stat och religion m. fl., måste blifva hufvudföremålen och tillerkännas rätten att gifva de bestämmande synpunkterna, vare sig en spekulation vill förringa deras transscendentala värde eller mer eller mindre oklara sympatier och fördomar vilja förneka deras betydelse för en drömd idealbild af framtidsmänskligheten.

Sedan vi således afskilt allt obehörigt inflytande på den empiriska universalhistoriens vetenskapliga gestaltning, vända vi oss till det faktiska materialet själf för att undersöka, om vi där kunna finna någon ledande och central företeelse, hvartill de andra organiskt anknyta sig. Vi våga påstå, att det skall blifva svårt att kunna påvisa någon annan än just den politiska utvecklingen, staten, dess uppkomst och dess utbildning, som också hittills i all verklig universalhistoria intagit den dominerande platsen.

Ingen annan art af de historiska företeelserna eger en sådan karakter af allmängiltighet och nödvändighet, som det statliga lifvets. Till ingen annan art af företeelser kunna alla de öfriga anknyta sig i så obegränsad vidd och så innerlig förening, och ingen annan omfattar så totalt hela den gångna utvecklingen, är i samma grad närvarande på hvarje punkt och kan på samma sätt medgifva en enhetlig epokindelning för hela världshistorien. Dessa satser äro icke för djärfva, och de äro afgörande.

Stat i någon form är den nödvändiga förutsättningen för all mänsklig odling, för mänskligt lif öfver hufvud. Intet folk, som historien känner, har varit utan densamma och skall kunna vara det; där många människor äro, där måste finnas någon idé om rättsförhållandet mellan dem och någon organisation till inre ordning samt yttre skydd, och detta är så allmängiltigt, att vi finna analogier till statlig

ordning ända ned på djurets ståndpunkt. Det har också anmärkts, att hvarje annan sida af mänsklig odling, till och med moral eller religion, skulle man kunna eliminera eller tänka sig borta, men staten icke. Tydligen träffa vi i statens tillvaro den allmännaste nödvändiga förutsättningen för mänskligt odlingslif öfver hufvud. Och denna förutsättning utgör själf en nödvändigt integrerande del af mänsklig odling, ty statslifvets utveckling står — såsom vi förut visat — under hela den nästan oöfverskådliga tid, som historien omfattar, i innerligaste växelverkan och sammanhang med den mänskliga kulturen i dess helhet. Därtill anknyta sig alla dess yttringar mer eller mindre fullt, äfven om de icke inbördes synas i väsentligt sammanhang. Religiöst lif och ekonomiskt lif t. ex. stå båda i den mest intima förening med statslifvet, men hafva knappast direkt beröring med hvarandra. I statslifvet hafva tydligen alla de skilda grenarne af det mänskliga kulturlifvet sin förmedlande och förbindande länk, det centrala element, till hvilket allt ansluter sig naturligt och organiskt.

För att inse, att endast de politiska företeelserna fullt omfatta hela det historiska materialet, kunna vi lättast försöka att tänka oss någon annan faktor i utvecklingen såsom historiens medelpunkt. Om vi t. ex. oberoende af tendens försökte att såsom det centrala elementet uppställa de religiösa företeelserna och därtill organiskt, d. v. s. så mycket som därmed står i innerligt och väsentligt sammanhang, anknyta öfriga företeelser, månne vi på den vägen verkligen vunne en världshistoria. Ingalunda. Huru vidt vi än sträckte vår medgörlighet i fordran på sammanhang, skulle hela den rika klassiska historien, grekers och romares, med dess öfverväldigande betydelse för civilisationen sjunka ned till en högst obetydlig ställning, om ens något rum gåfves dess folk i deras originära och verkliga storhet, förr än kristendomens seger förband deras bortdöende odling med den gamla orientens religionslif. Och hvilken försvinnande roll skulle icke renässansens stora tid eller adertonde århundradets upplysning spela i jämförelse med dess verkliga betydelse. Vi behöfva icke vidare gripa till exempel, ty vår sunda instinkt känner ögonblickligen, att vi äro inne på en oriktig väg, och dock är det

religiösa lifvet den jämte det ekonomiska närmast med statslifvet förbundna sidan af den mänskliga odlingen, den som vore närmast att ställa upp såsom konkurrent mot den politiska om den centrala platsen. Ett försök att ställa konst och litteratur i centrum röjer sin orimlighet därigenom, att de redan fordra en utvecklad kultur för att komma till, och huru oändligt långa sträckor af världshistorien sjönko då ej ned till öde och ofruktbara, knappt värda en blick af den forskande anden. Ännu mer gäller det vetenskapen, kulturens senaste blomma. Blott den häntydan, att Buckle, som ville göra försöket, genast ansåg sig böra hoppa öfver medeltiden såsom ofruktbar, är nog för att blotta det orimliga i tanken. Statslifvet däremot omfattar i viss grad allt historiskt lif, allt sådant har haft sin statliga sida. Där finna vi den enda och naturliga medelpunkten, och statslifvets epoker i stort sedt och rätt uppfattade bli äfven den allmänna kulturhistoriens epoker, vunna efter en enhetlig och konstant indelningsgrund.

Men är statslifvet den konstanta faktorn, är kulturlifvet i öfrigt den differentierande och växlande, som på ett olikartadt sätt färgar och bestämmer de olika perioderna i historien, och allt efter som olika sidor träda i förgrunden, kräfva de också en dominerande plats. Ja, vi benämna till och med ofta de särskilda epokerna efter deras mest framträdande idéströmningar, såsom renässansens tid, reformationens etc. Vi tro också, att det är möjligt att vid skildringen af en begränsad epok af världshistorien lägga en dominerande kulturströmning fullständigt till grund såsom den centrala företeelse, hvartill allt annat kan fogas i sina väsentligaste drag, ehuru svårligen i den omfattning, som genom dess anknytning till statslifvet under samma epok låter sig göra.

Vi hafva kommit till det resultatet, att vi icke erkänna någon annan kulturhistoria såsom en verklig vetenskap, än den universella historiska vetenskap, som försöker att såsom ett helt uppfatta alla de skilda yttringarna af den mänskliga andens lif, eller helt enkelt världshistoria, och att vi inom denna universalhistoria vilja bevara den centrala platsen åt det politiska lifvets företeelser, ehuru vi

inrymma så vidt rum åt alla kulturlifvets yttringar, som bevarandet af den vetenskapliga enheten kan medgifva, och vi erkänna, att denna växande hänsyn till de kulturella företeelserna, den ökade blicken för deras betydelse väsentligen utbildats under den populära känslans strömning för kulturhistoria i sväfvande och icke genomtänkt omfång.

Till sist kunna vi icke undgå att hänvisa till den historiska vetenskapens faktiska utveckling och därinom till föredömet af den stora ande, som gifvet står främst i vetenskaplig och universell uppfattning, och hvars verk ständigt torde bli klassiska mönster. Det är Leopold von Ranke, skaparen af den vetenskapliga världshistorien, den som först och i sina grunddrag löst den oerhörda uppgiften att från enhetlig synpunkt behärska hela det världshistoriska materialet. Harmonien i hans verk är sådan, att de, som intagit skilda ståndpunkter i fråga om kulturhistoriens eller historiens inre gestaltning, i den sett mönster, som de för sig velat åberopa.[1] Men otvifvelaktigt är, att Ranke framför allt lagt statslifvets företeelser till grund för sin behandling både af världshistorien och den nationella historien, ehuru de religiösa, ekonomiska, litterära och vetenskapliga strömningarna anknyta sig så fint och allsidigt därtill, att tidehvarfvens hela idélif synes liksom blottadt i dess innersta kärna och följdt i dess väsentliga förgreningar. Aldrig hafva de drifvande krafterna i världshistorien så skarpt och allsidigt blifvit uppvisade. Här är världshistorien i sin hittills vunna mest harmoniska och vetenskapligt fulländade gestalt. Vi kunna icke förmå oss att tro, att denna epokgörande verksamhet, som ännu behärskar hela den moderna historiografien, är ett oerhördt felgrepp, låt vara genialiskt, eller att den anvisning, som Ranke genom sina verk gifvit, icke leder till det rätta hållet. Äfven om vi ej skulle lyckats bevisa, att så ej kan vara fallet, skall vår känsla och instinkt för vetenskapens verkliga fordringar och kontinuitet alltid draga sig tillbaka för hvarje sätt att skrifva världshistoria, som bygger på annan grund.

[1] Så Schäfer och Gothein i ofvan citerade polemik.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Från fredsmötet 1645[1].

Johan Oxenstierna hemsände på sommaren 1645 från Tyskland sin hofjunkare och förtrogne Jesper Crussbiörn (slutl. underståthållare i Stockholm och kammarråd † 1666) med bref till drottningen och Axel Oxenstierna.

Då Johan Oxenstierna vid denna tid etablerade sig i Osnabrück, voro alla detaljer rörande hofhållningen vid en fredskongress för honom af vikt, hvarför också Jesper Crussbiörn meddelar honom en mängd sådana från det pågående fredsmötet vid danska gränsen, där Axel Oxenstierna just då befann sig. Dessa detaljer sakna ej sitt kulturhistoriska värde.

* * *

I mitt siste bref hade jagh gerna förmälat om hofstatens beskaffenhet vidh Söderåker, huru then medh logementer ock folk försed är ock underhålles. Traktaternes beskaffenhet sade H. N. ock Excell. Ricz Cantzeleren sigh, som the anlåta sigh, medh posterna öfverskriva. Theras Excellentier hafva intagit prästegålen ock the näst liggiande bondehus om kyrkian. I sielva prestegålen äre man tre stuvor, som något äre om, then ena hafver H. Ricz Cantzelerens Exc:e; ofvanpå ligger her Ture Sparre ock then tridie är matsalen. The andra äre man små camrar, som marskalken ock cantzeli betiente hielpa sigh uthi. H. Exc. her Ricz Cantzelerens stuva är tapetzerat. Tär rådhslages, gifves audiens uthi och brukar höghbem:te h. Excell. then till sin såfkammare. Sengien står i en vrå medh tafts sparlakan; öfver bordet är en sammets himmel; stolarna medh ryggelän ock sammet öfverdragna. Matsalen är medh rött kläde om kring. Tär inne äre fyra bordh, ett långt som h. legaterna äta vidh, thet andra för håfjunkrarna; så anretninge skivan ock skenken. Förnemste bordet hafver ett gyllenducks tecke ock himmel af fyra våder, så att ryggen henger ifrå taket neder på gålvet. The bruka vidh bordet alla länstolar, allenast her legaternas äre alla öfverdragne

[1] Meddeladt af fil. dr E. Fries.

medh sammet. The andra Her gesanterna, her Matthias Soop ock her Ture Bielke, hafva hvar sin stuva i en annan gål, ock liggia betiente hos bönderna i någden. Medh håff-folket är så beskaffat, att somblige äre af cronan ock bruka H. May:ts liveri, som trummetaren, silvervarteren, skenken, kutskarna tvenne, kåckarna, hofslagaren; the andra pager ock lacqueier äre kledde efter sina herrars fantasie. Alla legaterna hafva sina particular tienare, men oreknade spisas the uthur ett kök.

Legaternas comportement emellan sigh är så, att the altidh comparera hos h. Ricz Cantzelerens Exc: af hvilken the lemnas; Hans Exc: behåller altidh sin plats, communierar alt medh them ock hvadh som sker skrifteligen, settia de alla theras händer under.

I hushållet hafva theras Excellentier af H. K. May:t marskalken her Göstaf Bielke, som disponerar tärutinnan; hans är att disponera om penningarna, som användas på underhållet, ankyndiga hoffjunkrarna, när någon visite eller acht förelöper, gå för maten, præsentera vatnet, biuda till bords, taga af sista duken ock si att all tingh i hushållet går skickeligen ock ordenteligen till. Kökmestaren måtte gifva honom alla veckor rekning; kellare sven thesslikes. Alla veckor går i victualier, som mig är berättat, ett hundrade Rdr, undentagandes vin, öl, brödh, specerier etc. Medh måltiderna går ordenteligen till. När her Ricz Cantzelerens Exc. lägeligit är, så anrettas; när thet är skedt, låther marskalken them andra her legaterna veta, att hvilka ej äre till städes kunna, i medhler tidh att maten bärs in, comparera. The komma alla tillhopa i H. N. och Exc. h. Ricz Cantzelerens kammare. In emot maten skall bäras op, ock marskalken kommer, stöta alla fyra trompetarena, sedan stemma the in ock blåsa en vers. Marskalken subsisterar i salen, till thess försnidaren (som står näst vidh legaterna på högra sidan) hafver alt satt i ordning. Sädan fölia opvartarna marskalken till H. N. ock Exc. her Ricz Cantzelerens dör ock gå för honom båda in ock uth. Thet præsenteras inthet mer en ett handhfat. Efter bönen settier h. Ricx-Cantzelereus Exc:e sigh för endan. På högra sidan om bordet sittia fremst her Matthias Soop ock her Ture Sparre; tvert öfver her Ture Bielke ock så som the äre äran verde. På bordet få rum nie dubbla fat. Talrikarna äre fyrkantiga och i eckerne gropige, teknade alla medh vasen. Thet hafver varit saligh konungh Carls glorvürdigst i åminnelsses servis; som öfver måltidh må föra her legaternas Excellentier till minnes then tort, som Jutarna oss på then tidhen tilfogade. Vidh hofjunkare bordet sittia cantzeli betiente. Eliest spisas en tå väl på sex orter. När the hafva afspisat, gifves vatten, ock opvarterne fölia hvarandra föråt. Öfver måltiden brukar Hans N:e ock Exc. Ricx-Cantzelerens att dricka först sina colleger till; sedan om tär äre någon fremmande. fast han en sutte undres vidh endan, ock om tiden recker, then ena thenna, den andra den andra måltiden. Thet är till förundrandes, att H. N. ock Exc. i sin höga ålder så kan bucka sig, som han gör. Efter måltiden settier H. Exc. sigh neder på en stol ock snackar. I medler tidh förtäres mera en öfver måltiden.

The hafva eliest i flacka feltet slagit op en paulun, tär the äta uthi, när vackert väder är. Vidh Brömsebro hafva the ock en, som continuerligen tär ståendes blifver ock är tecknad medh cronones vapen. Angående stallet så hafva the ett span af cronan ock en förgylt vagn. Eliest håller hvar sin caros ock hestar. Marskalken disponerar om fodret. När the draga till mötes, kunna the komma till vägs en fem vagnar. Till kyrkia, om thet är regnväder, så åka the.

Föruthom våre commissarier äre the Staatiske, Stätiske, Portugiske residenten, en Stralsundisk ock Mäklenburgisk Secreterare tär i nägden. Louis de Geer bivistar ock tractateu att kunna opteckia hvad som börs tagas i acht till commerciernas stabilirung. Pascovius hafver varit tärhoss ock är här att taga Pommerens interesse i acht.

Jagh vill hoppas mitt förra bref var väl ankommit, therföre håller jagh onödigt min depesche ifrå Söderåkra att oprepa. Sådan är jagh Gudi ske låf väl fortkommin, ock här den 14 passato arriverat. Breven hafver jagh efter min skyldighet insinuerat. Originalet var intet ankommit, therföre vore doubblettet theste angenemare. H. May:t giorde migh then nåder ock kalla mig intill sig, ock frågade först om brevens säkerhet. Jagh beklagade att Exc. fick så få bref: H. May:t sade sigh föga hafva kunnat skriva, emädan E. N. ock Exc. entå vore occuperader in ceremonialibus. Sådan blef jagh tilspord om H. N:es ock Exc. stat, huru många, på hvad sätt the voro klädde, ock i hvad färga? jagh svarade alt som thet sig hade. H. May:t tenckte E. N. ock Exc. var starkare, ståtligare, pråligare. H. May:t frågade om alla vore klädde i E. N:es ock Exc:es liveri, eliest ock om Her Gustaf Gustafsons ankomst afton bönen interrumperat vidare? Sådan hafver H. K. M. mig intet spordt. The andra breven hafver jagh ock inlevererat, men för Axel Sparres gestabud, som then 16 stod, hafver jagh intet kunnat fått tala med någon. — — — —

Af Stockholm den 19 Julij Anno 1645.

En historisk runsten.

Invid klocktornet till Ny Larsker kyrka i Vester härad på ön Bornholm finnas uppställda tvenne runstenar, af hvilka den ene torde förvara minnet af ett sjöslag, utkämpadt i ett svenskt farvatten vid midten af elfte århundradet, men hvars minne icke på annat sätt blifvit i häfdeböckerna förvaradt.

Redan på den gamle danska fornforskaren Ole Worms tid (död 1654) fanns denna sten liggande utanför ingången till kyrkans vapenhus, men blef jämte den andra och mindre märkliga, som förut stått inne i vapenhuset, vid år 1855 uppställd på sin nuvarande plats,

där den 1865 granskades af George Stephens och Carl Säve. Nu har emellertid stenen blifvit gjord till föremål för en ytterligare noggrann undersökning af den berömde danske runkännaren professor Ludvig Wimmer, hvaraf resultatet föreligger uti första delen af hans stora lärda nationalverk *De danske runemindesmærker*, hvilken del afhandlar de historiska runminnesmärkena och är en verklig guldgrufva af märkliga historiska upplysningar rörande Danmarks och hela Nordens forntid.

Stenens inskrift lyder enligt Wimmers tolkning sålunda:

»Kápu-Swæinn (Swénn?) résti stén þenna æftir Bósa sun sinn, dræng góðan, þann es drepinn varð i orrostu at Utlængju. Goð drótteinn hialpi hans ánd óuk (ok?) santa Mikjáll.» Eller i svensk öfversättning: »Kápe-Sven reste denna sten efter Bose sin son, den tappre krigaren, som vardt dräpen i striden vid Utlängan. Herren Gud och sankt Mikael hjälpe hans ande (själ).»

Genom en undersökning, för hvars detaljer vi hänvisa till arbetet själft, kommer prof. Wimmer till det resultat, att denne Kápe-Sven tillhört en märklig och i fornsagan vida frejdad bornholmsk ätt, som på denna tid gripit rätt djupt in i Danmarks och hela Nordens historia, och som på sin fädernéö tyckes intagit en ledande ställning. Den isländska Jomsvikingasagan nämner på Bornholm en Véseti (helgedomsföreståndare, alltså väl snarare en titel än ett namn), som hade två söner, Búi dígri och Sigurðr kápa. Sönerna slöto sig till jomsvikingarne, och Bue digre, prisad såsom en af de främste bland Jomsborgs hjältar, gick efter lysande mandomsrön öfver bord i slaget vid Hjörungavag, där den norske Håkon Jarl bröt Jomsborgs makt. Enligt samma saga återvände efter nederlaget brodern Sigurd Kápa till Bornholm, där han på sina gårdar lefde länge och lyckligt med sin maka Tofva, en syster till den ryktbare Jomsborgshöfdingen Sigvaldi jarl, samt blef stamfader för en stor släkt. Till denna släkt skulle nu enligt Wimmer den på runstenen nämde Kápe-Sven hört; och på skäl, som han i sitt arbete närmare utvecklar, finner han det i hög grad sannolikt, att Sven varit Sigurd Kápas son och ärft hans tillnamn.

Men hvar stod då det slag, där hans tappre son föll, och hvars minne inskriften ensamt bevarat? På den frågan vet Wimmer ej att gifva något svar, ty något ställe med namnet *Utlängan*, menar han, är icke kändt. I brist på bättre antager han, att striden stått någonstädes vid den bygd utmed Göta älf, som sagorna känna under namnet Utland, och hvars namn äldre forskare oriktigt velat läsa på stenen. Då han vidare på grund af inskriftens beskaffenhet finner sig kunna sätta dess ålder till tiden mellan 1040 och 1060, tager han för gifvet, att den unge kämpen fallit i någon af de strider, som vid den tiden utkämpats mellan den danske Sven Estridsson och den norske Harald Hårdråde i grannskapet af Göta elfs mynning.

Hvad nu först namnet *Utland* vidkommer, så har det tydligen uppstått i staden Konghälla, från hvars synpunkt det omisskännligen betecknar bygden på andra (svenska) sidan om Göta älf, i motsats

till Inland, bygden på denna (norska) sidan älfven, och som ännu bevarat sitt namn. Men det förra namnet har knappast vunnit häfd eller blifvit allmänt kändt före stadens välmaktstid kort före dess fall, då Norges konungar där ofta hade sitt säte och där höllo möten med de svenska och danska konungarne. En så sväfvande ortbeteckning förefaller äfven i öfrigt föga sannolik, då det ej var fråga om föga kända fjärran länder.

Men det är i hög grad märkligt, att en så insiktsfull forskare som prof. Wimmer icke gifvit akt på, att namnet Utlängan, långt ifrån att vara okändt, ännu i dag är i bruk på ett ställe, som ligger vida bättre till för en Bornholmskämpe. Så heter nämligen en ö i yttersta sydöstliga skärgården utanför Blekinge, hörande till Torrums socken af Östra härad, och belägen staxt utanför inloppet till Kalmarsund samt med all sannolikhet känd för hvarje sjöman, som seglar på denna farled.

Här har då med all säkerhet det sjöslag stått, där den unga bornholmska hjälte funnit sin död, hvars namn en sörjande faders kärlek velat lämna i arf åt kommande tider.

Men under hvilka omständigheter har han då fallit? Som nyss sades, vill Wimmer förlägga striden vid Utlängan till någon af de fejder, som utkämpades mellan konung Sven i Danmark och konung Harald i Norge. Ingenting hindrar att så varit fallet, äfven om Utlängan sökes på sin rätta plats i de sydöstliga Blekingsskären, men sannolikt är det dock icke, att de kämpat i Östersjön om väldet öfver Danmarks rike.

Då stämmer det mycket bättre öfver ens med sagornas uppgifter att striden skulle stått under Magnus den godes sista år (1043—47), då den landsflyktige Sven Estridsson med hjälp från Sverige upprepade gånger, men alltid förgäfves, sökte frånrycka honom den danska kronan, till hvilken han menade sig äga arfsrätt. Under dessa år har säkert mången sjöstrid, förgäten af sagan, utkämpats i dessa farvatten — strider, i hvilka svenske män säkerligen deltagit på den danske tronkräfvarens sida.

En möjlighet är naturligtvis äfven, att slaget hållits mot någon af de vikingaflottor, som i dessa osäkra tider svärmade kring alla nordiska haf. I hvarje fall har den blodiga leken blifvit lekt till slut i ett farvatten, som då ännu var svenskt och sedan länge är det å nyo; och svenske män hafva här ock för visso kämpat och blödt i strid mot den unge hjälte, som kanske af ett svenskt vapen fått sitt banesår.

Emil Svensén.

Ännu en gång om Gustaf Vasas födelseår.

I tidningen *Fyris* n:r 131 för i år är införd en uppsats under titeln *När föddes Gustaf Vasa? En fråga för dagen*, signerad C. K—g. I senaste häftet af denna tidskrift visades att, för så vidt uppgifterna om 12 maj och Kristi himmelsfärdsdag såsom födelsedag voro riktiga, man hade starka skäl att stanna vid 1496 såsom födelseår. Hr C. K—g vill nu bevisa att Gustaf Vasa var född Kristi himmelsfärdsdag, d. v. s. *d. 28 maj, 1495*. Han kan nämligen åberopa en utsago af »ett ögonvittne». Enligt en af honom påträffad anteckning af Rasmus Ludvigsson skulle »hustru Brita, Mats Poderssons i Upsala» föregifvit, att konungen varit född 1495. Denna hustru Brita tillhörde den oansenligare grenen af Vasaätten, var Gustaf Vasas kusin och hade, enligt hvad Peder Svart angifver, jämte några andra »gamla fruar» varit närvarande, när Gustaf Vasa föddes på Lindholmen. Rasmus Ludvigssons meddelande är i och för sig intressant, ty det visar hvarifrån årtalet 1495 kommit. Men hur är det med ögonvittnets trovärdighet i öfrigt?

Hustru Brita var dotter till Kristiern Johansson [Vasa] och Dordi Knutsdotter af släkten Banér. Enligt uppgift hos Anrep gifte sig Dordis far, Knut Eskilsson, 1477. Är detta riktigt, så har unga Brita, när kusinen föddes, allra högst varit två eller tre år gammal. Men en utsago efter ett treårigt ögonvittne torde ej såsom sådant äga något afgörande vitsord. Nu kan emellertid uppgiften om Knut Eskilsson Banérs giftermålsår vara oriktig — att han detta år var gift, är säkert. Men hustru Brita kan i alla fall ej hafva varit så särdeles mycket äldre. Hon lefde nämligen ännu 1565 och skulle sålunda då, om hon varit född omkr. 1490, redan varit 75 år. Nu synes det vidare vara tydligt, att Gustaf Vasa själf icke haft närmare reda på sitt födelseår; eljest hade man icke behöft göra förfrågningar. Sannolikt är det äfvenledes, att man icke frågat hustru Brita om konungens ålder förrän efter dennes död. Vi skulle i sådant fall hafva en uppgift af en minst nära sjuttioårig gumma om en händelse, som timat, när hon var ett barn. Har hustru Britas årtal, 1495, större värde än 1488 eller 1490, om dessa utaf andra skäl voro antagliga? Kanske något, knappast mycket.

Emellertid beror alltihop fortfarande på riktigheten af födelsedagens infallande på 12 maj och Kristi himmelsfärdsdag, ty i och för sig har ju 1496 icke större sannolikhet än 1495. Den senare dagbestämningen kan ju tillsvidare anses som säker. Den förras trovärdighet söker hr C. K—g förringa med att säga, att Peder Svart »så där i förbigående» säger, att Kristi himmelsfärdsdag inföll den 12 maj. Det är svårt att finna, att Peder Svart kunde uttrycka sin mening på mera än två sätt: antingen, såsom han gör, »Kristi himmelsfärdsdag, som var den 12 maj», eller »den 12 maj, som var

Kristi himmelsfärdsdag». Jag kan ej inse, att det ena är mera »så där i förbigående» än det andra.

Huru har Peder Svart kommit till den 12 maj? Man kan ej tänka sig mer än två alternativ. Antingen har den 12 maj, liksom Kristi himmelsfärdsdag, varit en familjetradition, och detta må ej förklaras för en omöjlighet. Det var nog då liksom nu lättare att ihågkomma den ständigt återvändande födelsedagen än det mer och mer på afstånd trädande födelseåret. Eller ock har den gode Peder Svart, när han måhända af hustru Brita fått årsuppgiften och därmed skulle förena den rörliga festbeteckningen, — Kristi himmelsfärdsdag rättar sig som bekant efter påskterminen — begått det grofva slarffelet att göra sin beräkning för 1496 i stället för 1495. Det må icke förklaras alldeles omöjligt, men är svårligen sannolikare än det förstnämnda antagandet. Tegel har på samma sätt sammanfört 12 maj och Kristi himmelsfärdsdag med år 1490. Antingen skulle han varit okunnig om att Kristi himmelsfärdsdag var en rörlig hälgdag eller har han ansett båda dagbeteckningarna vara säkra.

Förf. söker äfven visa, att just våren 1495 »så många damer» kunnat vara samlade på Lindholmen. Sigrid Eskilsdotters andre man Nils Eriksson Gyllenstierna dog nämligen »just på våren» 1495. Hvad de hos Peder Svart nämnda damerna angår, må erinras, att utom de två småttingarna Brita Kristiernsdottér och fru Sigrids egen dotter Kristina Gyllenstierna (två à tre år gammal) namngifvas *två fruar*. Peder Svarts uttryck »med några andra kvinnor, både ädla och oädla» är ej mycket att bygga på. Hvarföre kunna de två fruarna för öfrigt ej ha infunnit sig för det stundande barndopet, som säkerligen genast ägde rum? Nils Eriksson Gyllenstierna dog vidare i Viborg; underrättelsen därom synes i början på sommaren hafva kommit till svenska rådets kännedom, men någon antydan finnes veterligen icke, att han i slutet af maj blifvit begrafven i Sverige.[1] Att fru Cecilia vid tiden för sin nedkomst vistats hos modern, därtill kunna så många hypotetiska orsaker angifvas, att det ej lönar mödan att nämna någon.

Summan synes sålunda blifva den, att årtalet 1495 fått en ny hemulsman, hvilket i och för sig är intressant. Bevisningen för 1496 har måhända blifvit något försvagad, men längre torde man ännu så länge svårligen kunna sägas ha kommit.

Ehd.

---

[1] Svenska rådets bref 1/6 1495 (Styffe, Bidr. till Skand. hist. IV, n:r 129) talar visserligen om Nils Erikssons död såsom en anledning till uppskofvet med resan till unionsmötet i Kalmar, men icke om någon begrafning.

Om kejsarinnan Katarina I:s förste man.

Uti den nyligen utgifna »Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1894» meddelas, att sällskapets ordförande, baron Bruiningk i Riga, haft skäl att tro sig ändtligen hafva funnit, hvem kejsarinnan Katarina I:s af Ryssland förste man varit. Som bekant har länge uppgifvits, att han skulle hafva varit dragon eller korpral i svensk tjänst, men ingen har känt hans namn. Den af Just Juel, danskt sändebud i Ryssland 1709—1711, meddelade, nyligen offentliggjorda uppgiften,[1] att han varit en svensk korpral vid namn Mejer, mottogs därför med stort intresse och föranledde undersökningar i härvarande riks- och krigsarkiv, hvarvid man genomsökte såväl rullorna för öfverste Karl Gustaf Skyttes infanteriregemente [utl. värf. inf. reg:tet n:r 256 i K. A.], hvilket Nordberg under sin fångenskap i Ryssland hört sägas, att han tillhört, som ock det Öselska dragonregementets papper, på grund af den hos andra författare förekommande titeln »dragon». Men ingen af dessa vägar visade sig leda till målet.

Baron Bruiningk har emellertid under tiden kommit att fästa sin uppmärksamhet vid en protokollsbok, förd i lifländska öfverkonsistorium, och uti denna funnit märkliga upplysningar.

Protokollet för den 29 januari 1708 förmäler, att en viss *Johann Kruse* »förare» vid kapten »Mensencamps» kompani af öfverste Nieroths regemente och förlagd uti Pernau, önskade ingå äktenskap med en enka därstädes, Sophie Richter. Då Kruse härvid tillspordes om sitt förra giftermål, lämnade han följande uppgifter. Hans hustru hade strax efter bröllopet, vid Marienburgs uppgifvande 1702, råkat i fångenskap. Hon hade varit köpmansdotter, född i Polen, och till förnamn hetat Katarina. Hennes familjenamn hade han sig ej bekant. Han själf hade den tiden som menig ryttare tjänat uti öfverste Fritz Wachtmeisters regemente.

I öfverkonsistoriet upplästes därefter ett för Kruse utfärdadt intyg af svenske majoren M. P. von Heinen, så lydande:

Weilen der Führer Johann Kruse mich gebehten einen Atest von seiner Frauen, die bey Margienburg von denen Russen gefangen worden und sich da zu Mahl bey dem Printz Alexander Danelowitz Menschenkopf aufgehalten, wie ich nebst denen anderen Officiren nach der Dorptschen Eroberung nach Narwa hin geführet wurden, Ihr daselbst gesehen und von Unterschiedenen befraget wurde, ob sie nicht wieder verlangte bey ihrem Manne zu sein? Worauf sie gesaget: er mögte sich suchen zu behelfen wie er wolte, sie verlangte nicht ihr Lebtage bey im zu sein noch zu kommen, maassen

[1] En Reise till Rusland under Tsar Peter. Utgifven af G. L. Grove Khvn 1893.

sie es an jezo so guht hette als eine Prinzessin es verlangen könte. Auch sagte die Frau General Majorin Renne, das sie mit erwehnten Alexander zwey Kinder gezeiget hette, welche zu Petersburg wehren. Dieses passirte A. 1704 d. Augusti Mohnat und kan dis atestatum gedachten Führer Kruse auf sein Begehren nicht weigern, sondern habe diss zu mehrer Beglaubigung unter meines Nahmens Unterschrieft und bey gedruckten Signet von mir geben wollen. So geschehen Pernau d. 12 Julij 1706. M: P: v: Heinen.

(Sigill.)

Öfverkonsistoriets utslag blef, enligt nämnde dags protokoll, att Kruse skulle förete flera trovärdiga intyg, hvarefter Öfverkonsistoriet ville tillstädja honom formlig skilsmässa. Tillsvidare kunde emellertid icke hans förlofning med Sofie Richter medgifvas. Protokollsboken, som slutar med den 11 mars 1709, innehåller intet vidare om denna sak.

Med anledning af detta protokoll har på baron Bruiningks begäran undersökning ägt rum genom krigsarkivets tjänstemän. Det har därvid visat sig, att den 5 juli 1702 fanns enligt en i riksarkivet befintlig rulla — i krigsarkivet finnas inga rullor af detta regemente från nämnda tid — vid Fritz Wachtmeisters regemente, alias Estniska adelsfanan, på ryttmästare Leonard Budbergs kompani en menig ryttare n:r 33 Johan Cruhs.

Efter Marienburgs dagtingan den 24 augusti 1702 träffas, i november 1703, på kapten Michael Philipp von Heinens kompani af öfverste Nieroths regemente [utl. värf. inf. reg:tet n:r 267 i K. A.] Johan Kruuss såsom furir (näst rustmästare lägsta underofficersgraden). Samma regemente upptager Justus Mensenkampff såsom (stabs-)kapten vid majoren Nicolaus von Vetterns kompani.

Från 1708 och 1709 finnas i krigsarkivet inga rullor af nämnda regemente, men i 1710 års rulla upptages Johann Kruuse såsom sergeant vid samma regemente, dock nu på kapten Schwebs kompani.

De uppgifter, som af den lifländska protokollsboken lämnas, vinna således af riks- och krigsarkivens samlingar bekräftelse. Major von Heinen såsom Kruses gamla kompanichef har haft godt tillfälle att lära känna hans familjeförhållanden, och däraf kan lätt förklaras, att Kruse för erhållande af intyg vändt sig just till honom.

Största vittnesbördet för Kruses verkliga giftermål med Katarina torde måhända ligga uti Öfverkonsistoriets vägran, att, innan ytterligare intyg inkommit, medgifva honom skilsmässa.

T. J. P.

Svensk Historisk Tidskrift och finsk-finsk historieskrifning.

I oktoberhäftet af *Finsk tidskrift* hade statsarkivarien R. Hansen i en anmälan af publikationen »Jakob Teitts klagomålsregister emot adeln i Finland år 1555—56» bl. a. anmärkt »bristen på omdöme» att förse denna på svenska affattade publikation med ett företal på finska. Utgifvaren af densamma, docenten G. Grotenfelt, har uti novemberhäftet af samma tidskrift infört ett *genmäle*, där han äfven riktar ett sidohugg mot Sv. Hist. Tidskrift. »Att man i Sverige», heter det nämligen, »ej ännu insett behöfligheten för den, som vill befatta sig med *Finlands historia*,[1] att känna det finska språket, inverkar i ingen mån på saken. Källor på alla andra tungomål, t. o. m. magyariska — för att ej tala om ryska — tagas i betraktande i Sv. Hist. Tidskrift, men arbeten på det folks språk, som under sex århundraden blödt tillsammans med Sveriges, *vanligen*[1] blott då det gäller att mot dem rikta ett utfall.»

Vi beklaga, att hr G. i ifvern att försvara sin sak råkat fara med osanning. Hist. Tidskrift har, sedan den började utgifvas, innehållit två längre öfversikter öfver finsk historisk litteratur för åren 1875—1882 (årg. 1881, 1883), fullkomligt opartiskt hållna. Den innehöll under de närmast följande åren delvis rätt utförliga referat just af historiska arbeten på finska och har sedan 1888 haft förmånen att af en finsk historiker, som visserligen icke är fientlig mot den riktning hr G. representerar, få mottaga notiser om utkommande finsk historisk litteratur, vare sig på finska eller svenska. Bland den stora mängd af svensk-finska och finsk-finska historiska arbeten, som under femton års tid sålunda omtalats i Hist. Tidskrift, är det *endast två*, som föranledt några reflexioner om lämpligheten af att använda finska språket för finska historiska arbeten, — vi förmoda att det är detta, som hr G. karakteriserar med termen »utfall» — men egendomligt nog har det varit två publikationer af hr G. själf. *Hinc illæ lacrymæ.*

Det är sannt, att under senare år finskspråkig historisk litteratur förbigåtts i den årligen utgifna Hist. Bibliografien. Detta har skett därför, att det mötte svårigheter att få exakta öfversättningar af de finska titlarna.[2] Red. ansåg då, att det kunde vara nog med de notiser om finskspråkig historisk litteratur, som tidskriftens textafdelning meddelar. Den har så mycket snarare kommit att förbigå densamma, som intresset för Hist. Tidskrift från finsk sida varit mycket ringa. Vi be att få betona, att vi härvid icke uttala någon klagan, utan endast konstatera fakta. Det är ytterst sällan, som ett finskspråkigt arbete kommer Red. af Hist. Tidskrift tillhanda, och af

[1] Kursiveringen är redaktionens.
[2] Vi kunde tillägga: att i tid få bibliografiska notiser.

det språkliga läger, som hr G. tillhör, är det i Finlands universitetsstad veterligen endast *en* historiker, som tillhör Hist. Föreningen. Hr G. och hans meningsfränder synas med all makt vilja ha Finlands historiska litteratur betraktad som för Sverige främmande. Om vi skulle taga dem på orden, hade de svårligen rätt att beklaga sig. Men vi hafva gent emot den finskspråkiga historiska litteraturen gått ett steg längre än i afseende på annan främmande litteratur; vi hafva årligen meddelat referat af densamma. Att så har skett, har uteslutande berott på redaktionens personliga intresse för saken. Man skulle kunnat förmoda, att den härför borde rönt något erkännande, och den har i stället fått erfara sanningen af det gamla ordspråket: »otack är världens lön». Men vi förmoda, att hr G. äfven i afseende på detta fall tillämpar den lefnadsregel, som han i genmälet uppställer: »Någon artighetssynpunkt kan ej vara afgörande».

Hr G. synes, i den obekantskap, som han röjer med Sv. Hist. Tidskrift, förmena, att ryska arbeten oftare tagas i betraktande än finskspråkiga, och tyckes anse, att svenska historici snarare borde lära sig finska än ryska. Vi svara, hvad det senare angår, att visserligen är förmågan att lära sig språk obegränsad, men dessvärre icke tiden. Blir det sålunda nödvändigt att göra ett val, bör man ej undra, att svenska historici hellre lära sig ryska än finska. Ryskan är ett af de stora kulturspråken, har ett för oss viktigt frändspråk, polskan, och öppnar oss inblickar i arkiv, som i allmänhet för svenskar äro otillgängliga. Det är helt annorlunda med finskan. Vi skola ej tala om dess utbredning som kulturspråk, men de arkiv, den finskspråkiga historiska litteraturen för oss blottar, äro i de flesta fall våra egna. I det ofvan antydda förhållandet kunna vi därför icke se något »skriande missförhållande».

Ett par ord till sist för att klargöra vår ståndpunkt i hufvudfrågan, sedan vi nu tillbakavisat det fullkomligt obefogade angreppet mot Hist. Tidskrift. Det är bekant, att svenska riksarkivet med den största liberalitet står öppet för främmande forskare, finnar så väl som andra. Det har varit sommardagar, då man kunnat tro sig komma in i ett finskt statsarkiv, om man skulle döma efter de besökandes nationalitet. Faktiskt är, att vårt riksarkiv ofta fått tjänstgöra som ett sådant. Däröfver beklaga vi oss ej; det är blott ett faktum vi konstatera, och de finska forskarne äro lika välkomna som de svenska. Här uppsöka de och använda svenska källor, de behandla i allmänhet svensk historia — det är nämligen i själfva verket ett misstag af hr G. att tala om *Finlands* historia; det är fråga om svenskt statsskick, svensk rätt, svensk odling i de finska landskapen — och de återvända för att ofta, i vilsegången patriotism, skrifva sina afhandlingar på finska. Vi ha den största aktning för den rörelse, som i Finland pågår, att sprida den andliga odlingen på det finska språket, men ingen skall kunna öfvertyga oss, att den vetenskapliga facklitteraturen läses af de stora lagren i Finland eller har något direkt och omedelbart inflytande på allmänbildningen.

En svensk forskare tvekar ej att skrifva på tyska, franska eller engelska, om han söker sin vetenskapliga publik äfven utom Sverige, ty för denna facklitteraturs lif är den offentliga diskussionen ett oundgängligt villkor. Möjligheten till en sådan afskär den finskspråkiga historiska litteraturen sig själf, — det är obestridligt, att den borde ha sin vetenskapliga publik i Sverige lika mycket som i Finland, om ej mera, — men torde ock få erfara de svåraste följderna däraf. Vi kunna jämförelsevis lätt reda oss utan densamma, ty vi ha under våra händer samma arkiv, ur hvilka våra finska fränder vanligen öst. Huru gärna vi än samverka med dem på svenska, ha vi ett mycket bekvämare sätt att göra oss resultaten af deras arbeten till godo än att lära oss finska. Vi göra om deras forskningar på svenska — därhän kommer det utan tvifvel att gå.

Ehd.

Underrättelser.

† Den 24 december sistlidet år afled på Eriksberg öfverstekammarherren friherre Carl Jedward Bonde i en ålder af nära 83 år. Hvad den bortgångne varit i det offentliga och enskilda lifvet, såsom hofman och diplomat, såsom en af vårt lands störste jorddrottar och hufvudman för en gammal förnämlig ätt, tillkommer det andra att skildra, liksom ock hvad han gjort för att restaurera sitt ståtliga Eriksberg, för att pryda dess yttre med park- och trädgårdsanläggningar, dess inre med konstskatter och annan dyrbar inredning. Historisk Tidskrift har velat ägna en minnesruna åt den högsinte gynnaren af historisk forskning, den insiktsfulle samlaren af historiska dokument, stiftaren och ägaren af vårt lands måhända största enskilda arkiv. Hans samlareintresse inskränkte sig visserligen icke till arkivalier. Han samlade äfven ett bibliotek, som är både betydande till omfånget och rikt på bibliografiska rariteter; därtill ansluter sig en samling af porträtt och gravyrer. En dyrbar samling af mynt och medaljer hör äfven till Eriksbergs märkvärdigheter. Men perlan af dess samlingar är dock dess arkiv. Detta är icke ett arf, som hopat sig under flera generationer; det är, liksom biblioteket och det mesta af öfriga samlingar, en frukt af friherre Bondes egna ansträngningar. Under ett långt lif har han med aldrig tröttnande nit och intresse sökt förvärfva handskrifter och böcker både inom och utom landet, på bokauktioner, hos antikvarier, enskilda samlare och andre; inga uppoffringar voro honom för stora, när han var i tillfälle att rikta sina kära samlingar med värdefulla föremål. Ibland större förvärf märkas, för biblioteket inköpet af friherre C. G. d'Albedyhlls boksamling, och för arkivet inköpet af Stenbockska samlingen på Torsjö i Skåne, hvilken innehåller viktiga bidrag till vår

storhetstids historia (isynnerhet Gustaf Otto och Magnus Stenbocks samt en del af Bengt Oxenstiernas papper) och äfven till Gustaf III:s historia (prinsessan Sofia Albertinas papper, skänkta till grefvinnan F. Stenbock). En annan viktig del af arkivet äro de papper som tillhört grefve Mikael Anckarsvärd, af hvars söner två voro gifta med fröknar Bonde, äfvensom de handlingar, som förskrifva sig från Crusenstolpes samlingar (däribland Tessinska och Sparreska papper från Åkerö), samt, last not least, drottning Hedvig Elisabet Charlottas dagboksanteckningar för åren 1775—1817 och andra papper, som tillhört henne. Sistnämnda samling öfverlämnades 1817 till förvarande åt grefve E. Runth och friherre C. G. Bonde och har efter den förres död 1820 tillhört den Bondeska familjen ensam. Drottningens dagbok är säkerligen den omfångsrikaste handskriften i Eriksbergs arkiv; dessutom märkas Fr. Sparres, M. Anckarsvärds, Carl Gideon Sinclairs minnesanteckningar från Gustaf III:s tid m. m. Vi böra icke underlåta att nämna två andra afdelningar af arkivet, som lågo ägaren särskildt om hjärtat: de Bondeska familjepapperen, nyss tillökade genom byte med riksarkivet, samt autografsamlingen, som är i sitt slag mycket betydande.

Friherre Bonde hörde ingalunda till de samlare, som rufva öfver sina dyrbarheter såsom en förseglad skatt. Han var häri liksom i allt sitt uppträdande en ädling af högsinta tänkesätt, han delade med sig af sina håfvor åt forskare och litteratörer och har ur sina samlingar lämnat viktiga bidrag till många af de historiska arbeten, som sett dagen i vårt land under det sista halfseklet, arbeten af Fryxell, Carlson, far och son, Malmström, Odhner, Wirsén, El. Tegnér, K. Warburg m. fl. Forskaren var en välkommen gäst på Eriksberg och hade i den förekommande värden en god vägledare i sina arbeten. Friherre Bonde hade på senaste åren låtit ordna sitt bibliotek genom den bekante bokkännaren C. J. Broberg; arkivet var ännu icke ordnadt, men friherre Bonde visste det oaktadt väl hvad han ägde och kunde också framleta hvad som önskades ur sina gömmor. Hvarje forskare, som besökt Eriksberg, skall i ett tacksamt minne bevara den aldrig svikande välvilja, hvarmed han understöddes i sina arbeten, de intressanta meddelanden ur ett rikt lifs minnen, som gjorde hvilans stunder så angenäma, och den älskvärda gästfrihet, som öfverallt mötte honom från det första till det sista. (*C. T. O.*)

— Den 7 december 1895 afled läroverksadjunkten Magnus Roth vid 67 års ålder. Han började som historisk författare och disputerade 1863 öfver en akademisk afhandling under titeln *Abalienationen och reduktionen af kronans gods och räntor i Nerike*. för hvilken han erhöll Geijerska priset. Sedan han 1868 flyttat till Stockholm såsom adjunkt vid Nya elementarskolan, ägnade han sig hufvudsakligen åt geografien och utvecklade en framstående verksamhet som kartograf och läroboksförfattare.

— F. d. biblioteksamanuensen d:r R. A. Renvall har i Helsingfors aflidit vid 68 års ålder. Han hade utgifvit flera arbeten af

biografiskt och bibliografiskt innehåll, såsom *Biografiska anteckningar om finska universitetets lärare, ämbets- och tjänstemän, Finlands periodiska litteratur 1771—1871, Förteckning öfver filosofie magistrar promoverade vid universitetet i Åbo 1643—1827* m. fl.

— En biografisk studie öfver *Fredrika Bremer* har börjat utgifvas på Norstedt & Söners förlag, författad af S. L—d Adlersparre och Sigrid Leijonhufvud. Första häftet innehåller en intressant och liflig skildring af Fredrika Bremers barndomshem på Årsta, hennes uppväxt och första författarskap; andra häftet handlar hufvudsakligen om hennes vistelse i Kristianstad och beröring med filosofen J. P. Böklin. Häftena äro försedda med illustrationer, flertalet utförda efter ritningar eller målningar af Fr. Bremer själf.

— *Akademiska afhandlingar.* I Upsala har d. 21 september ventilerats *Om sättet för grundlagsstiftning under tiden 1809—1866* af E. Arosenius (127 s.) samt den 9 november *Svensk-danska förhandlingar 1593—1600* af K. Pira.

— Af de sex första delarna utaf *Fryxells Berättelser ur Svenska Historien*, som numera öfvergått till P. A. Norstedt & Söners förlag, har en ny *illustrerad* upplaga utkommit. Vi antaga att dessa berömda skildringar skola i sin nya dräkt utöfva samma dragningskraft på ungdomens sinnen, som de gjorde för sjuttio år sedan. Fjärde bandet, omfattande Fryxells sjette band (Gustaf Adolf), utkom redan 1894. Första bandets förra del har i slutet på detta år utkommit, motsvarande Fryxells första del »Hedniska tiden». Texten är oförändrad och publikationen adresserar sig sålunda icke till den vetenskapliga publiken i egentlig mening.

— I senaste band af *Svenska Akademiens Handlingar* (IX fr. 1886) har riksarkivarien Odhner meddelat en historisk skildring under titeln *Gustaf III och Katarina II efter freden i Värälä.* Det är ett litet fint utfördt kabinettstycke från den gamla kabinettpolitikens sista tider, då man obesväradt lekte med folks och länders öden, delade riken och planerade eröfringar. Man följer framställningen med odeladt intresse, ehuru icke med odelade sympatier. Särskildt har författaren förstått att gifva spirituellt tecknade porträtt af de båda hufvudpersonerna i detta lilla intrigdrama, som slutade med Drottningholmsfördraget 1791, de båda kusinerna Gustaf III och Katarina, hvarandra lika i snille och intellektuella sympatier, men i allt annat hvarandra så olika. Oupphörligt skymta deras figurer fram, liksom bundna inom samma trollkrets, än frånstötande, än tilldragande hvarandra. Skildringen får därigenom ett särskildt psykologiskt intresse.

— *Svenska historiska publikationer.* Vi hinna här endast i korthet omnämna några historiska arbeten, till hvilka vi längre fram torde utförligare återkomma. Kanslirådet O. S. Rydberg har med ett halfband afslutat tredje delen af urkundspublikationen *Sverges traktater*, hvilken sålunda numera i fem fullbordade delar har hunnit

fram till början af Sveriges deltagande i trettioåriga kriget. — Professor H. Hjärne har under titeln *Medeltidens statsskick omkring 800—1350* utgifvit en samling valda texter, afsedda att belysa den politiska utvecklingen. Publikationen kan på sitt område betecknas som den första i sitt slag i Sverige och är närmast afsedd för de »akademiska öfningar», som numera utgöra en så integrerande del uti universitetsundervisningen. — D:r Ellen Fries har kort före jul utgifvit *Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider*, kulturhistoriska eller biografiska interiörer och skildringar från 1500—1700-talen, som väsentligen stöda sig på otryckta källor i enskilda arkiv och i hvilka de adliga damerna spela hufvudrollen. — Fil. d:r V. Vessberg har utgifvet ett första häfte af *Bidrag till historien om Sveriges krig med Danmark 1643—1645*, ett i nyare tid föga bearbetadt ämne, handlande om *Gustaf Horns fälttåg*, och fil. d:r O. Malmström har kommit med början till några skildringar ur Karl XI:s ryktbare stridskamrat och vän Nils Bielkes senare lif under titeln *Nils Bielke och kriget mot turkarna 1684—1687*.

— Bland det norska *Kildeskriftfondets* senaste publikationer märkas en fotolitografiskt utförd upplaga af den norska hofordningen eller *Hirdskraa* efter en laghandskrift från omkring 1320; vidare en textupplaga af *Odd Snorresons till norska öfversatta saga om Olof Tryggvason* efter en handskrift i Arnamagnæanska samlingen på Köpenhamns universitetsbibliotek; slutligen några *Historisk-topografiske skrifter om Norge og norske landsdele* från 1500-talet, hvilka synas erbjuda stort kulturhistoriskt intresse.

— *Finsk historisk litteratur.* Vid universitetet i Helsingfors ha under året ventilerats två historiska afhandlingar: »*Österbottens pedagogier och trivialskolor*» af Knut Svanljung samt »*Förbindelserna mellan Sverige och Ryssland åren 1497—1560*» (på finska) af J. Forsman. Den förstnämnda afhandlingen, som utgör en god akvisition för den skolhistoriska litteraturen, grundar sig, förutom på en vidlyftig tryckt litteratur, hufvudsakligast på handlingar i de österbottniska skolarkiven samt i domkyrkoarkivet i Åbo. På ett öfverskådligt sätt redogör författaren för de respektive skolornas organisation och utveckling inpå 1840-talet, för lärarenas tillsättande och löneförmåner, skolornas ekonomi, elevernas framsteg, undervisningsmetoderna m. m., hvarjämte tio arbetet vidfogade tabeller upplysa om elevfrekvensen från frihetstidens början intill 1842. — Herr Forsman lämnar i sitt arbete — som hufvudsakligast baserar sig på tryckta handlingar af Arwidsson, Grönblad, Granlund, Rydberg, Hjärne m. fl. — en korrekt och välaffattad skildring af de svensk-ryska förbindelserna från »stora ryska kriget» till Gustaf Vasas död. Vidlyftigast är framställningen af de diplomatiska förhandlingarna under krigsåren 1555—57.

Af Histor. Arkisto har 14:de tomens förra del utkommit. Det inledes med en intressant och på hittills obegagnade källor

grundad utredning (på finska) af E. G. Palmén om tillkomsten af 1826 års Nåd. förordning angående donationerna i Östra Finland, hvars ödesdigra följder Finlands regering och ständer alltsedan landtdagen 1863 arbetat på att aflägsna. Därpå följer en undersökning af S. Ingman om Karl IX:s ishafspolitik åren 1603—1613, en fortsättning på nämnda författares förlidet år utgifna och i Hist. Tidskrift omnämnda disputation. Häftet afslutas med en *bibliografi öfver Finlands historiska litteratur 1890—1894.*

Svenska litteratursällskapet har utsändt »*Förhandlingar och uppsatser*» *IX*, af hvars innehåll må framhållas en uppsats af Gustaf Cygnæus om den år 1798 bildade »*Hypotenuserorden i Finland*» samt en af P. Nordmann författad skildring af *Åbo akademis grundläggning*, hvilken belyses af särskilda skrifvelser, hämtade ur Per Brahes nyligen funna finska registratur för åren 1637—1640. Dessutom har sällskapet publicerat sjette (slut)häftet af »*Åbo akademis studentmatrikel*, ånyo upprättad af Wilh. Lagus». Detta på grundlig forskning byggda biografiska verk äger betydelse icke allenast för finska, utan jämväl för svenska forskare, enär det upptager ett stort antal svenska ynglingar, hvilka fullföljde sina studier vid det finska universitetet.

Rektor K. A. Cajander i Nystad, som redan år 1889 under titeln »Från Nystads forntid» (på finska) publicerade en skildring om stadens grundläggning, har utgifvet ett andra häfte (s. 74—334), hvilket behandlar stadens inre förhållanden under åren 1617—1647. Arbetet röjer ett mycket allvarligt forskarenit samt erbjuder åtskilliga rätt intressanta partier, men hade tarfvat ett mera metodiskt behandlingssätt.

På G. W. Edlunds förlag har utkommit första häftet af »*Finsk biografisk handbok*», som utgifves af ett antal äldre och yngre vetenskapsmän, M. G. Schybergson, A. G. Fontell, T. Carpelan, R. Hausen, O. M. Reuter, G. Granfelt m. fl. och kommer att innehålla lefnadsbeskrifningar af omkring 2,000 män och kvinnor, »hvilka från äldsta tider till våra dagar gjort sig i högre grad förtjänta om vårt land och äro värda uppmärksamhet». Arbetet är beräknadt att omfatta 10 à 12 häften. (*C. v. B.*)

— Professor H. v. Treitschke har efter v. Sybels död öfvertagit hufvudledningen af den genom den förre grundade *Historische Zeitschrift.*

— Af W. v. Giesebrechts *Geschichte der deutschen Kaiserzeit* har ett sjette afslutande band utkommit, hvaraf större delen dock författats af annan hand.

— En samling af *Marie Antoinettes äkta bref* har börjat utgifvas för »la Société d'histoire contemporaine» i Frankrike. Första bandet omfattar åren 1767—1780.

Öfversikter och Granskningar.

Svenska Riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. Tredje delen I 1593—1594. Med understöd af statsmedel utgifven af Kungl. Riksarkivet genom EMIL HILDEBRAND. 510 sid. Stockholm, 1894 Kungl. Boktryckeriet P. A. Norstedt & söner.

Det var en lycklig tanke att innan andra delen af detta verk, hvilken omfattade början af Johan III:s regering, hunnit fullbordas, utgifva 1593 och 1594 års handlingar. Såsom en särskild festpublikation utkom den 20 mars förlidet år den del däraf, som utgör handlingar från Uppsala möte. Och under året 1894 har ett halfband utkommit fullständigt, innehållande alla tillgängliga till statens och kyrkans författning hörande dokument af betydelse för tiden från konung Johans död till och med den interimistiska anordning af regeringen, som föreningen mellan hertig Karl och rikets råd samt herredagen i Stockholm efter Sigismunds afresa åvägabragte. Utgifvaren har härmed skänkt den historiska forskningen en genom sin exakthet och kritiska noggrannhet samt sina situationen belysande kommentarier ej mindre än genom sin rikhaltighet och omfattning ovärderlig källsamling till ett af de genom sina följder betydelsefullaste kapitlen i Sveriges historia.

Det som härvid framför allt är ägnadt att ådraga sig uppmärksamhet är: den fullständiga publikationen af de tre viktigaste och omsorgsfullaste, hittills otryckta relationerna om Uppsala möte; förteckningen af vid mötet närvarande präster efter en af utgifvaren i Skoklosters arkiv påträffad samtida katalog; prästerskapets vid mötet uppsatta »besvär» i två redaktioner, af hvilka den kortare, genom rådets omredigering framkomna, hittills varit otryckt; berättelserna om kröningsriksdagen i Uppsala, af hvilka de viktigaste, nämligen den i Handl. rör. Skand. Hist. I s. 47 ff. förut aftryckta och Hogenskild Bielkes hittills otryckta redaktion, nu föreligga fullständigt jämte de afvikande redaktionerna i de öfriga; ständernas af Erik Skinnerus redigerade besvärsskrift den 6 febr., konungens

den 19 afgifna försäkran; den i det närmaste i öfverensstämmelse med konungaedens lydelse affattade kröningseden; samt förhandlingarne angående ridderskapets och adelns, prästerskapets samt städernas privilegieanspråk äfvensom förslagen till regeringsordning och regeringsfullmakt. Arbetets värde förhöjes ytterligare genom det i ljustryck kopierade hufvudbrefvet på Uppsala mötes beslut samt genom den fullständighet, med hvilken de i landsorten insamlade underskrifterna af mötesbeslutet äfvensom ständernas hyllningseder och försäkringar till konung Sigismund anföras.

Af den 510 sidor i stor oktav omfattande publikationens rikhaltiga innehåll kan jag här dröja blott vid en och annan punkt. På s. 28 ff. ger utgifvaren, med hänvisning till K. Hildebrands omsorgsfullt utarbetade uppsats i Hist. Tidskrift 1893, en kortfattad men grundlig redogörelse för berättelserna om Uppsala möte och deras olika värde. Af de tre genom fullständighet och noggrannhet mest utmärkta (A, B och C) ställer han främst den, som innehålles i en i riksarkivet befintlig kopiebok (enligt en senare upptäckt af utgifvaren Vexiöpastorn Steno Magni's kopiebok, s. 149, tillägg samt Hist. Tidskrift 1893, Öfversikter och granskn. s. 29), och därnäst ett i tre afskrifter (en i Linköpings Stiftsbibliotek, en i Rålambska samt en i Engeströmska saml. i Kungl. Bibl.) bevaradt s. k. protokoll samt i tredje rummet en i Jöran Nordbergs saml. i Kungl. Bibl. förekommande relation. Vid en jämförelse mellan dessa tre finner man, att de i hufvudsak öfverensstämma med hvarandra och med de få handlingar från mötet, som äro bevarade, der någon beröringspunkt med dessa förekommer, samt att de ömsesidigt komplettera hvarandra. I det hela är jag för min del benägen att, under det att A obestridligen står främst i fråga om *utförlighet*, gifva B företräde så vidt det gäller *summarisk* redogörelse för det väsentliga i förhandlingarne och *formuleringens precision*. Exempelvis må hänvisas til riksdrotset Nils Gyllenstiernas tal den 1 mars (s. 39 f.), de 7 teserna den 3 mars (s. 46), återkallelserna af liturgien den 6 mars (s. 53), den om ett memorialprotokoll erinrande redogörelsen för den 9 mars (s. 63 f.), där till och med de blad i kyrkoordningen, som behandlats, anföras, samt den starkt sammandragna, men innehållsrika redogörelsen för den 10 mars (s. 66).

Mot B anföres, dels att den (s. 46) till den 3 mars hänfört det föredrag af Strengnäsbiskopen, som hölls först den 5, dels att någon förvirring röjer sig vid framställningen af händelserna den 16—18 mars (s. 72 f.). Hvad det sistnämnda angår förhåller det sig dock icke så, att allt hvad där berättas tänkes ha tilldragit sig den 16 mars. Det heter uttryckligen till sist: »Efter nu något fördrögdes med then handelen, i två dagar» etc., hvarefter följer redogörelse för den 19 mars. Men skulle det icke kunna förhålla sig på liknande sätt med stället om Strengnäsbiskopens föredrag? B röjer visserligen en påfallande knapphändighet i fråga om behandlingen af Augsburgska bekännelsen, särskildt i det afseendet, att den

ej anger hvilka artiklar i hvarje session behandlats, och motsvarar därför ej här, såsom t. ex. när det gäller den 6—10 mars, de anspråk hertigen ställde på mötesakter (se hans bref den 10 april, s. 28). Men just denna knapphändighet kan måhända förklara det ifrågavarande felet såsom ett blott skenbart. B inskränker sig nämligen till att meddela: 1) att efter tesernas behandling Aug. Conf. upplästes och förklarades; 2) det formella tillvägagångssättet; 3) Petrus' Jonæ föredrag; 4) att den 5 mars uppläsandet och förklarandet af Aug. Conf. afslutades. Redogörelsen är allt för summarisk men behöfver ej med nödvändighet förutsätta en felaktig uppfattning af förloppet. Såsom verkligt fel kan blott anföras *Ericus* i st. f. *Petrus Melartopæus* (s. 46), hvilket tydligtvis är skriffel. Felaktigt skulle det ock vara, om uppgiften, att först vid audiensen hos hertigen den 16 mars denna fått »*se* hvad — — handlat och beslutit var» (s. 72), skulle vara menad alldeles så som den lyder. Att så fatta den är väl dock icke nödvändigt. I hvarje fall ligger den helt och hållet utanför protokollsföringens område.

Flera torde i själfva verket de fel vara som kunna upptäckas i relationen A. Exempelvis det besynnerliga *notarius P.* (s. 45), tillägget till *die 5 martii:* »*quæ erat dies D.*» (s. 48, not), samt *Petrus P. episcopus Sch.* (s. 49). Dessa fel kunna emellertid vara afskrifvarens. Däremot kan det ej komma på afskrifvarens räkning, att uppläsandet af Helmstädtuniversitetets betänkande förlägges till den 7 i stället för till den 6 mars. Äfven den i det stora hela synnerligen omsorgsfulla och trovärdiga relationen C har ett och annat fel, såsom då prästerskapets postulat sägas vara affattade i *64* artiklar, hvartill kommer en besynnerlig förblandning af 10:de och 20:de art. i Augsb. bek. (s. 50). Af stort intresse är det för öfrigt, att denna sistnämnda på vissa punkter utförligaste berättelse nu blifvit känd. I motsats till de bägge föregående, har den, så vidt man vet, ej legat till grund för någon skildring af mötet, som föregått utgifvandet af möteshandlingarne våren 1893.[1]

Af de tre återstående mötesberättelserna (D, tryckt af Loenbom, Hist. Märkvärdigheter, I s. 131 ff., E, tryckt i Nettelbladts Schwed. Bibl. IV, s, 81 ff., och F, som användts af Bring-Stålhös, Diss. acad. Lund 1758, och A. M. Fant, Hist. concilii Upsaliensis etc., Upps. 1792), har utgifvaren i anmärkningar gjort utdrag, då han funnit dem innehålla tillägg eller afvikelser.[2] Att härvid de

[1] Jag kan ej erinra mig att dessförinnan ha sett den användt utom i förbigående af J. Wahlfisk, Den kateketiska undervisn. i Sverige, s. 14, not 2. Hvad förf. där anför är synbarligen hämtadt ur den i Jöran Nordbergs samling befintliga mötesrelationen.

[2] På sid. 35 anföres det i E innehållna referatet af Erik Skinneri tal. I punkten III måste i handskriften några ord vara uteglömda. Nettelbladt har också: *pro clausula declamationis acriter et vehementer refutavit — — — — ab anno 27* etc. d. v. s.: »Såsom afslutning af sitt tal vederlade han skarpt och häftigt — — — — från året 27 till detta möte, med jämförande af konung Gustafs, Eriks och Johans tider.» Till innehållet i det uteglömda kan man ungefär sluta af referatet i A (s. 33 f.).

för relationen E egendomliga korta och koncisa redogörelserna få mötets behandling af hvarje särskild artikel i Augsb. bekännelsen samt för innehållet i de fyra tyska universitetsbetänkandena och Confessio Strengnensis ej upptagits, är naturligt nog, då de dels redan föreligga i tryck och dels ha sitt intresse hufvudsakligen i rent kyrkligt hänseende.[1] De äro däremot väl värda att göras till föremål för en kyrkohistorisk undersökning, hvilket hittills ej skett. Relationen är tydligen utarbetad på underlag af vid mötet gjorda anteckningar, hvilka i *sakligt* hänseende ha alla tecken till trovärdighet, men hvilkas hänförande vid en senare bearbetning till bestämda dagar gifvit anledning till några *kronologiska* felaktigheter. En märklig naivitet röjer sig, då den okände forfattaren anser Augsburgska bekännelsens andra del benämnas *Articuli mutati*, emedan dessa artiklar voro *a papistis mutati*. Det är väl knappast troligt att Petrus Jonæ eller Olaus Martini så fattat rubriken: *Abusus mutati* i Augsb. bekännelsen. Det kan ju dock möjligen vara att skrifva på en senare bearbetares räkning.

Redaktionsförslagen till Uppsala mötes beslut jämte hertig Karls spörsmål af den 10 mars, hvilka sistnämnda dock enligt anteckning i registraturet ej till mötet öfversändes, föreligga i sitt sammanhang s. 92—98. De äro af L. A. Anjou i ett rektorsprogram af år 1852 på ett ingående och i det stora hela uttömmande sätt behandlade. Men då nu här jämväl de mötet föregående förhandlingarna, bland hvilka särskildt må märkas hertigens framställning den 19 november och rådets svar den 21 s. m. 1592 (s. 2), rådets försäkran den 8 januari 1593 (s. 4 f.) och hertigens försäkran samma dag (s. 6 f.), rådets betänkande den 13 och hertigens svar den 14 januari (s. 19 f.), och dessutom konung Sigismunds bref af den 9 januari (s. 151 f.) föreligga, har man ett fullständigare material för en undersökning af motiven för de olika redaktionerna af konfessionsbestämmelserna i mötesbeslutet. Det är från början klart, att den religion, som varit rådande från och med konung Gustafs sista till och med konung Johans första regeringstid betraktades såsom identisk med den, hvars innehåll är sammanfattadt i Augsburg. bekännelsen.[2] Rådet ansåg därför i sitt betänkande

---

[1] Det i E förekommande referatet af förhandlingarne om art. 3 i Aug. visar att härvid äfven *offerbegreppet* blifvit utredt. Man får härigenom en välbehöflig förklaring af hvad A under den 3 mars berättar om utfallen mot liturgien samt af den i A och C upptagna episoden om præses' bestraffande af Uppsalapastorn Joachim Olavi.

[2] Detta är tydligen också Nicolai Bothniensis' mening, då han i sitt föredrag den 8 mars säger: »Vt autem certum esset aliquod argumentum consensionis nostræ in articulis fidei» (*consensionis* är nog riktigt: »säkert innehåll, underlag för vår öfverensstämmelse i trons artiklar»), »ideo Augustanæ confessionis, *que symbolum est nostræ fidei*, repetitionem instituendam decreuimus» etc. (s. 44 f.). På liknande sätt yttrar sig rådet i sitt den 26 november 1593 angående ständernas yrkanden till konungen afgifna betänkande, där det heter, att intet annat vid mötet beslutits än »det som

den 13 januari, att någon annan konfessionsbestämmelse än den förstnämnda vore obehöflig och borde undvikas, under det att hertigen yrkar mötets frihet att pröfva och förhandla. Prästerskapets s. k. confirmation följer helt och hållet mötesförhandlingarnes gång och inskränker sig därför i konfessionsbestämmelsen till Augsb. bekännelsen och upptager kyrkoordningen af 1572 först när det gäller ceremonier och disciplin. Hertigen däremot inrycker bland konfessionsbestämmelserna äfven den, som för den katolske konungen skulle bevisa den nu antagna bekännelsens identitet med den religion, som han i brefvet af den 9 januari i sväfvande ordalag säger sig skola skydda. Det är emellertid för hertigens klarsynthet betecknande att han ej använder det mera obestämda: »konung Johans första regementstid» utan: »Lars Petri Nericiani then äldres lifstidh», hänvisande till den år 72 antagna kyrkoordningen.[1] Egendomligt nog har denna ur hertigens »confirmation» i mötesbeslutet inkomna konfessionsbestämmelse sedan blifvit ett vapen i prästerskapets hand mot konung Karl. Bladet har vändt sig, då i ett (ännu otryckt) betänkande år 1607 prästerskapet erinras om att man ej bör göra kyrkoordningen till en »trosartikel.»

Bland bekräftelserna å mötesbeslutet har det sitt särskilda intresse att se den försäkran, som afgifvits af hertigdömets klerkeri den 21 juni 1593, samt skrifvelserna angående underskrifter från hertigdömets adel, borgerskap och allmoge. Det kan väl näppeligen förhålla sig så som Anjou antagit, att uppskofvet med de senare berott af någon obenägenhet mot mötesbeslutet från hertig Karls sida.

Angående det öde, som träffat prästerskapets »besvär» eller postulat, hvilka i omarbetadt skick, sammanfattade i 15 artiklar, daterade den 1 december 1593 (s. 197—209) öfverlämnades till konungen, har utgifvaren ådagalagt (s. 422), att den s. k. *försäkringen af den 16 mars 1594* (förut tryckt hos Stiernman, Riksdagars och mötens beslut, I, s. 417 f.) *aldrig »kommit öfver förslagets stadium.»* Den är sålunda endast ett *förslag till försäkran* i likhet med det af rådet i december 1593 uppsatta (s. 221—227). En viktig korrigering af den uppfattning, som äfven t. ex. Anjou och Norlin uttalat!

På samma sätt visar sig ock vara förhållandet med en af Stiernman i Saml. af k. bref etc. ang. Sveriges rikes commerce I, s. 417 tryckt »Ordinantia om kiöphandelen». Den har endast varit ett *förslag* till försäkran af städernas privilegier (s. 433 f.).

De handlingar, som angå ridderskapets och adelns privilegieanspråk och hvilka på ett ingående sätt äro undersökta af Boëthius

---

denne rikes religion effter den Ausburgiske confession kräfver» samt att detta alldeles kommer öfverens med det som var stadgadt och hållet både i konung Gustafs sista och konung Johans första regementstid (s. 189).

[1] Han hade så mycket mer skäl därtill, som mötet på Nils Gyllenstiernas märkliga fråga, »*antingen* the ville blifva hos *Augustanam confessionem eller* och vidh gambla *erchiebisp Larses confession*» hade svarat, att »the ville *hålla sig vid them både två*» (s. 38).

(Den svenska högadeln under k. Sigismund, Hist. Bibl. IV), föreligga här fullständigt: Erik Sparres äfven i samtida tryck befintliga »oration» (s. 375— 392), de i 19 punkter affattade »postulata nobilium» (med jämförelse af 5 handskrifter s. 393—405), rådets förslag till försäkran i tvenne redaktioner (s. 406—416), af hvilka den ena är tryckt hos Stiernman, Riksd. och mötens beslut, I s. 394 ff. och länge felaktigt ansågs vara en af konungen stadfästad försäkran, samt slutligen det kungl. brefvet den 10 juli (s. 417—420), hvilket, inskränker sig till bekräftelse af konung Johans privilegieförsäkran blott med *ett* tilllägg, hvarigenom rätt att af landbönderna uppbära kungliga sakören utsträckes till *alla* adelsmän mot det att de i stället afstå från häradshöfdingens andel i böterna. Enligt en anteckning af Hogenskild Bielke hade detta bref ej till rådet och ridderskapet öfverlämnats, utan påträffades, nedlagdt och förségladt i konungens kansli (s. 416). För öfrigt omnämnes ett ännu otryckt, odateradt koncept af hertig Karl, som punkt för punkt refererar sig till rådets privilegieförslag.

Af intresse äro ock försöken att åstadkomma en regeringsordning, som borde under konungens frånvaro tillämpas, nämligen hertigens förslag (s. 448—452), rådets första i detalj omsorgsfullt utarbetade förslag af den 20 mars (s. 453—462), ett slags förelöpare till 1634 års regeringsform, konungens af den 30 april (s. 463—470) och rådets andra förslag i början af juli (s. 472—477) samt konungens slutliga, men af hertigen ej erkända regeringsordning (s. 477—483); vidare förslagen till regeringsfullmakt (s. 485—491) jämte hertigens skrifvelse den 25 juli, där han förklarar sig ej »vidh sådana fullmacht» kunna åtaga sig regeringen (s. 492), konungens andra fullmakt, daterad Elfsnabben den 28 juli (s. 494), med hvilken hertigen likaledes förklarar sig ej kunna nöjas (s. 495); och slutligen hertigens och rådets förening om regeringen den 2 och 3 sept. (s. 498 —502), ridderskapets och adelns samt prästerskapets försäkran (s. 503 f.), underrättelsen till konungen om den ingångna föreningen (s. 505 f.) samt tvänne instruktioner för förhandlingar i landsorten (s. 508—510).

Kan det nu anförda bidraga att väcka intresse för denna med så stor möda utförda, i alla afseenden gedigna arkivpublikation, så är syftet med denna granskning uppnådt. Den som gör bekantskap med arbetet själft skall finna, huru mycket af betydande värde ännu kunde återstå att fästa uppmärksamhet på samt i hvilken klar och lefvande belysning historien framstår genom ett så rikhaltigt och med så stor kritisk noggrannhet samladt och ordnadt källmaterial som det här föreliggande.

Otto Ahnfelt.

Adelsvældens sidste Dage. Danmarks Historie fra Christian IV:s Død til Enevældens Indførelse. Af J. A. FRIDERICIA. (16) + 550 + LXVII sid. Kjøbenhavn 1894.

D:r Fridericias föregående arbeten öfver Danmarks historia under det sjuttonde århundradet hafva inskränkt sig till framställningen af de yttre politiska förhållandena. Förevarande arbete är däremot anlagdt efter en mera omfattande plan. Författaren säger själf i förordet, att han känt det olämpliga i att skilja de inre och yttre förhållandena åt i en period, hvarunder växelverkan emellan dem var af så genomgripande natur, och han har då föresatt sig att skildra Danmarks inre och yttre historia under den tid, som närmast förberedde och fullbordade adelsväldets fall. Denna uppgift har han löst på ett framstående sätt; arkivforskningar och öfriga förstudier hafva varit ytterst omfattande och samvetsgranna, och resultaten äro framställda i en form, som visar ett afgjordt framsteg framför d:r Fridericias tidigare arbeten.

Det är bilden af ett samhälle i svaghet, en stat i förfall, som förf. gifver oss. Intressant är att i hans framställning se, hur det gamla riksråds- och adelsväldet öfverlefvat sig själft och hur jämförelsevis långt före 1660 redan tecken visa sig till en ny sakernas ordning. Som en röd tråd går genom arbetet motsatsen mellan det framåtsträfvande konungadömet och det murknade riksrådsväldet, som allt mer förlorar fast mark under fötterna. Det senares egentliga lifsvillkor, förbindelsen med den öfriga adeln, förefanns ej i samma grad som förut. Vid konungavalet och handfästningens uppgörande 1648 visar sig adeln i en viss opposition till riksrådet, och det råder hos den en stämning för att låta riksrådsväldet öfvergå i en verklig ständerförfattning. D:r Fridericias hela skildring af de olika danska stånden och deras ställning till hvarandra visar emellertid, hur oförmögen den danska adeln var både att med kraft upprätthålla sitt välde och att utveckla det i en mera tidsenlig riktning. Särskildt lärorikt är det här att jämföra adelsstånden i Danmark och Sverige. Den danska adeln var allt för fåtalig, allt för skarpt afsöndrad från de öfriga samhällsklasserna och slutligen ekonomiskt allt för svag för att i längden kunna hålla sig uppe och gå i spetsen för staten. Dess ekonomiska svaghet visar sig särskildt däri, att den för att kunna existera såsom stormansstånd, oundgängligen behöfde länsmansinstitutionen i dess dåvarande, ett modernt statslif föga motsvarande skick.

I trots af alla handfästningens bestämmelser rycker så konungadömet fram. Redan 1648 och den närmaste tiden därefter skymtas tecken till att valrikets dagar snart skola vara räknade; konungen söker hålla på sin egenskap af arfherre till Norge. Så krossas adelns förnämste män, Corfitz Ulfeld och Hannibal Sehested, hvilka dock visserligen redan själfva sökt sig en ställning öfver sitt stånd. Just då Ulfeld efter afslutandet af redemptionstraktaten, — en diplomatisk

bedrift, hvarför förf. låter honom all rättvisa vederfaras — tror sig stå på höjden af makt, förbigås han allt mer och ställer sig själf i förbittring däröfver utanför ärendena. Härefter kommer så katastrofen, framkallad eller påskyndad genom den underliga Walter-Vinhofverska skandalen. Förf. visar, huru som hofvet verkligen tog Dina Vinhofvers angifvelse på fullt allvar och i början greps af fullständig panik. Emellertid kan man knappast undgå att af Fridericias skildring finna, att hofvet ej betett sig fullkomligt lojalt mot Ulfeld och att denne ej vederfarits riktigt »fair play». Förf. tycktes själf hafva samma mening, ehuru han ej alldeles decideradt utsäger den. Hvad Ulfelds senare bana angår, vill det synas, som om förf. ansåge hans uppträdande vara enbart eller åtminstone i alldeles öfvervägande grad förestafvadt af personliga grunder, af begäret att blifva återinsatt i sina rättigheter och värdigheter.

Redan före krigets utbrott visar det sig, att konungen lägger i dagen en ganska stor själfrådighet. Den omständigheten, att han för en längre tid förlägger residenset till hertigdömet visar fallenheten för att emancipera sig från och sätta sig öfver riksrådets myndighet. Härvidlag så väl som eljest, där det gäller konungens beslut och åtgärder, framhäfver förf. särskildt drottningens inflytande.

Framställningen af utrikespolitiken, af underhandlingarna före och efter krigsutbrottet, gifver en klar bild af hur fåfängt den danska diplomatien arbetade, hur litet man kunde trygga sig mot Sverige, och man får ett starkt intryck af det oerhördt vågade för en så svag stat som Danmark i att gifva sig i kast med den svenska eröfrarstaten. På grund af landets utarmade ställning och adelns nästan totala oförmåga att gå i spetsen för företaget var det ej underligt, att allt föll tillsamman, så fort den svenske konungen nalkades. Intet har lyckats i diplomatiskt hänseende, ingen framstående härförare finnes, ej ens fälttågsplan är uppgjord, och hären skingras som agnar för vinden. Endast på ett ställe hade man från dansk sida kunnat i militäriskt hänseende reda sig: det var på den skånsk-halländska gränsen. Det vill synas oss, som om förf. knappast tillbörligt uppskattat den skånska härafdelningens gärning. Det han säger är, att »Felttoget i Skaane var endt ganske vist uden Tab, men ogsaa uden Fordele, der kunde erstatte, hvad der dels var tabt, dels snart skulde tabes i Vestdanmark». Det torde dock vara att begära väl mycket af Urup och Gyldenlöve, att de med »ufærdigt Artilleri» och »utilstrækkelig Hær» skulle kunna vinna några sådana fördelar. Jämför man emellertid fälttåget i Skåne och Halland 1657 med Gustaf Horns krig, så blir skillnaden stor. Denna gång hade man lyckats bevara Skåne för svensk invasion, och efter slaget vid Kattarp hade man stått som segrare i Syd-Halland. En intressant fråga härvid är, om den uppfattning är riktig, som finnes uttryckt i Dansk Biografisk Lexikon, art. Ulrik Christian Gyldenlöve, och med förbigående af Axel Urup vill gifva Gyldenlöve äran för det hela. Dels väl på grund af bristande utrymme har Fridericia ej berört denna sak.

Karl Gustaf och hela hans politik är framställd med stor opartiskhet, och förf. gör full rättvisa åt hans lysande strategiska och politiska egenskaper. Hvad angår den mycket omtvistade frågan om fredsbrottet i augusti 1658 och början af det andra kriget med Danmark, är Fridericias framställning den, att Danmark ej gifvit direkt anledning för Karl Gustaf att åter igen anfalla detsamma, om än den svenske konungen trodde sig hafva skäl att frukta revancheplaner från dansk sida. Emellertid finner Fridericia förklaringsgrunden till Karl Gustafs fredsbrott ej så mycket i några åtgärder eller i någon underlåtenhet från Danmarks sida som i den allmänna europeiska ställningen, sådan den blifvit genom Leopold I:s val till tysk kejsare. Karl Gustafs förhållande till Fredrik III under sommaren 1658 bestämdes ej blott af underhandlingarna i Köpenhamn och deras resultat; det rönte i än högre grad inverkan af förhållandena i Tyskland. Det var ej blott en enbart nordisk fråga, som Karl Gustaf ville lösa med svärdet, det var på sätt och vis en europeisk. Fridericia karakteriserar ställningen så: »Han, Krigerfyrsten, hvis hele Magt og Autoritet beroede paa hans Hær, han, der var henvist til at stole paa sig selv, idet hans Forsög paa at sikre sig ved Alliancer med England og Frankrig ikke havde fört til Maalet, befandt sig i en cul de sac, og det en, som var meget snæver og trykkede haardt . . . . blev Leopold valgt og allierede sig med Brandenburg, vilde de Baand, der holdt Karl Gustaf i hans cul de sac, blive strammede endnu fastere. Paa to Maader kunde de brydes, enten kunde han vende sig mod Danmark eller mod Brandenburg. Herom stod Valget, herpaa beroede hans Vaklen.»

Vid framställningen af Köpenhamns försvar emot svenskarne framträder som ett viktigt moment konung Fredriks välbetänkta åtgärd, då han strax vid belägringens början gifver Köpenhamn nya privilegier, gör staden till ett nytt riksstånd så att säga. Det är sedan icke blott för fäderneslandet i allmänhet som Köpenhamns borgare strida, de hafva nu någonting ännu handgripligare att försvara, nämligen privilegierna, och detta har kraftigt bidragit att sporra dem till de största ansträngningar. Förf. framhäfver med rätta det politiskt kloka i konungens handlingssätt härvid.

Men i och med detta har det gamla statsskicket fått en hård stöt. I själfva verket var det väl så, att efter det andra kriget och just på grund af hvad som händt var hvarje fortsättning af ett adelsvälde omöjlig. Riksståndens antal var så att säga ökadt genom konungens förlänande af privilegier åt Köpenhamn, och valriket kunde väl svårligen längre upprätthållas, då Sönderjylland och nu därtill Bornholm undandragits riksrådets myndighet och Norge kunde anses som arfrike. Vi se också, hurusom konungen allt mer förbigår riksrådet.

En särdeles intressant del af d:r Fridericias arbete är framställningen af de skiftande och invecklade diplomatiska förhandlingarna under det andra krigets senare del jämte fredsförhandlingarna. Förf:s forskningar i holländska, engelska, franska och tyska arkiv hafva satt honom i stånd att här gifva en särdeles klar

och uttömmande skildring; den historiska litteraturen har hittills icke ägt någon framställning af denna tid, som härvidlag kan uthärda någon jämförelse med den förevarande. Särskildt är för första gången Hannibal Sehesteds verksamhet, efter att de svenska och danska underhandlarne med förbigående af de främmande medlarne tagit saken i egna händer, mera i detalj belyst.

D:r Fridericias arbete är, som ofvan sagts, skildringen af en stat, som, sedan länge tvinande, ändtligen störtas för att därefter återupprättas under nya former. Sista afdelningen af verket behandlar därför statshvälfningen 1660. Den ståndpunkt förf. här intager är den, att de ofrälse stånden alldeles ej velat ersätta adelsväldet med oinskränkt envälde, utan att hos dem idén om ett konstitutionelt statsskick, om ständerförfattning och ståndsprivilegier, därunder inbegripen en viss skattebevillningsrätt, varit ganska utpräglad. Skulden för kväfvandet af dessa idéer faller då på konungen och hans omgifning; då ständerna åt konungen lämnat i uppdrag att låta »formera en recess», enär styrelsen tydligtvis ej längre kunde göras efter den i närmaste sammanhang med valriket stående handfästningen, så svek konung Fredrik sitt folks förtroende och tog själf all makten. Med revolutionärt våld hade man definitivt beröfvat adeln makten; med ett svek tog konungen den.

Genom förevarande arbete har d:r Friderica icke blott häfdat och ökat sitt anseende såsom forskare på den diplomatiska historiens område; han har äfven visat sig mäktig uppfattningen och framställningen af den inre historien under en viktig öfvergångsperiod. Skildringen af Danmarks inre och yttre förhållanden har blifvit till en helgjuten bild af den danska staten och dess öden under adelsväldets sista dagar; den är gjord med en skicklighet, som bådar godt för förf:s kommande arbeten i Nordens historia.

A. S.

I. **Trolleholm.** Försök till en godsbeskrifning. Af Carl Trolle Bonde. 6 + 312 sid. + 2 stamtaflor. Berlingska Boktryckeri- och Stilgjuteri-aktiebolaget. Lund. 1892.

II. **Kjesäter.** Anteckningar ur Familjearkivet och Gårdshandlingarna m. m. Af Carl Trolle Bonde. 16 + 220 sid. Berlingska Boktryckeri- och Stilgjuteri-aktiebolaget. Lund 1893.

III. **Hesselby.** Arkivalier rörande egendomen och dess ägare samt Bondegrafven i Spånga kyrka. Af Carl Trolle Bonde. 4 + 406 sid. E. Malmströms boktryckeri. Lund 1894.

Ätten Bonde är icke blott ur genealogisk synpunkt en af de allra främsta i landet utan äfven såsom jordägande torde den inom den svenska adeln hafva få medtäflare så väl i afseende på godsens

antal som storlek. Få torde dessutom de svenska familjer vara, som kunna uppvisa en mera än 500-årig oafbruten besittning af samma gods. Det gamla Bordsjö i Småland innehades nämligen redan 1364 af Peder Tordsson (Bonde), från hvilken den nuvarande innehafvaren härstammar i 14:de led. Utom Bordsjö äger Bondeätten: Trolleholm, Katrineholm, Herrestad, Kjesäter, Hesselby, Säfstaholm, Hörningsholm, Toftaholm, Askeryd, Vibyholm, Finsta, Hansta, Eriksberg, Gimmersta, Nygård m. m.

De trenne sistnämnda jämte stora underlydande innehafvas af friherrliga ätten Bonde, alla de öfriga af grefliga ätten Bonde af Björnö. Flera af dessa den grefliga ättens gods hafva i en af släktens medlemmar grefve Carl Trolle Bonde fått en lika intresserad som kunnig historiker. Redan för åtskilliga år sedan (1876) dokumenterade han sig på detta område med utgifvandet af den illustrerade katalogen öfver porträttsamlingen vid Vibyholm, i hvilket arbete äfven förekommer en kortfattad historik öfver stället och dess ägare. Till detta arbete har nu grefve Trolle Bonde lagt trenne nya värdefulla arbeten, monografier öfver lika många af ättens gods. Då dessa arbeten tilldragit sig mycken uppmärksamhet inom den numera rätt stora för topografi intresserade allmänheten torde de vara väl förtjänta af ett något utförligare omnämnande.

I.

Trolleholms hufvudgård är belägen i Torrlösa socken, Onsjö härad och Malmöhus län och är jämte det underlydande godset, öfver 15,000 tunnland, fördelade på 9 socknar i 3 härad, ett af södra Sveriges största gods. Med tillhjälp af Styffes klassiska arbete Skandinavien under Unionstiden har författaren funnit gården, som då kallades »Kattsnave» och »Kattisnabbe», omnämnd i handlingar från 1420-talet, och då tillhörigt väpnaren Erik Nilsson. Efter honom känner författaren intet om gården förrän vid 1471 då där fanns boende en Magnus Svensson; med full säkerhet kan dock ej sägas, att denne varit ställets ägare. I Riksarkivet har emellertid anmälaren funnit ett pergamentsbref dateradt 1444 $^{25}/_{4}$, där gården *Kattisnabe*, *Kattisnabe Mölle*, *skogen Läppene och* $^{2}/_{3}$ *af Faderstorp m. m. pantsättes till riddaren Klas Nilsson till Ellinge*, *af en Magnus Eriksson i »Löwitzstadh a vapn»*, som förde en fyrdelad sköld, i 2 och 3 fälten trenne kronor. Den förmodan ligger nära till hands, att nämnde Magnus Eriksson var son till den på 1420-talet på gården bosatte Erik Nilsson, men några bevis för detta antagande finnas ej. Genom gåfva eller på annat sätt öfvergick Kattisnabbe sedermera till Herrevads klotser, men kom därefter genom byte till Tage Ottosson Thott, som bebyggde gården samt kallade den *Eriksholm* efter sin aflidne broder Erik Thott. Hans afkomlingar innehade godset till slutet af 1600-talet, då det genom köp kom till Trolle-släkten. Den siste manlige ägaren af denna släkt (Fredrik Trolle) var den närmaste

anledningen till att gårdens namn ändrades till Trolleholm; äfven var det han, som gjorde gården till fideikommiss för sin dotter Vivika Trolles afkomlingar af grefl. ätten Bonde af Björnö, inom hvilken ätt godset allt sedan förblifvit. Sådana äro de yttre konturerna af egendomens historia, för hvilken författaren utförligt redogör. Dessutom lämnar han en fullständig framställning af godsets kamerala indelning, jordmån, odlingshistoria m. m. Såsom afslutning meddelas ett s. k. »arkiv registratur» upptagande utdrag ur äldre handlingar rörande Trolleholm och underlydande gårdar.

Det hela gör intryck af att vara utarbetat med största noggranhet och må till författarens stora beröm framhållas att endast fullt exakta uppgifter tagits med. Den stora fullständighet med hvilken författaren redogör äfven för det underlydande godset, ja för hvarje liten utgård eller hemman, gifver boken ett värde ur rent statistisk synpunkt, som man ej är van att finna i arbeten af denna art.

II.

Kjesäter, beläget i V. Vingåkers socken i Södermanlands län af Oppunda härad, är äfvenledes kändt ända från medeltiden. Redan 1381 nämnes det i ännu bevarade handlingar. Sedan det under mer än 350 år varit tillhört olika släkter, kom det år 1741 till Bondesläkten och har utan att vara fideikommiss allt sedan förblifvit i dess ägo. Äfven öfver detta gods och dess utveckling lämnar författaren en mycket detaljerad, uteslutande på äldre, till stor del i familjearkivet bevarade handlingar grundad beskrifning. Från Riksarkivets otryckta pergamentsbref har en notis hämtats. Sid, 3 anföres utdrag af ett gåfvobref (i Riksarkivet) dat. 1469 8/9 däri Kjesäter nämnes. Detta utdrag har dock i tryck utgifvits på ett mindre bokstafstroget sätt, så till vida nämligen att däri finnas icke så få läsfel, hvilka, om de icke missleda dock lätteligen kunna inverka störande på omdömet om arbetet i dess helhet. Anteckningarna om Kjesäter uthärda dock lyckligt »kritikens eld», ty boken i öfrigt bär prägel af grundlighet och kritiskt tillvägagående. Uppställningen är närmast densamma, som användts vid Trolleholmsboken, den är dock rikligare utstyrd med illustrationer än förenämnda arbete, där man med afseende på den ståtliga af n. v. ägaren uppförda borgen skulle önskat sådana i själfva texten och icke såsom nu är fallet blott en vignett på titelbladet.

Författaren meddelar i företalet, huru han anser att ett topografiskt arbete bör uppställas.

Då detta företal innehåller icke oviktiga fingervisningar för topografiske skriftställare må följande rader däraf här meddelas: »Läsning af vårt lands äldre topografiska litteratur har emellertid hos mig kvarlämnat det intrycket, att för andra utanför stående de mest konkreta afdelningarna i en sådan beskrifning de för en särskild ort, befolkning och tid mest kännetecknade uppgifterna tillika äga

det mest bestående intresset trots den privata natur de ofta äga och *måste* äga. Med stöd af denna ofta förnyade erfarenhet har jag därför låtit min framställning helt enkelt bestå i ett införande — så vidt möjligt kronologiskt ordnadt — af alla tillgängliga uppgifter och anteckningar om Kjesäters gods».

Att så förstå det topografiska skriftställeriet är onekligen det bästa i de fall, då ett så rikligt material förefinnes som här. Men skulle man i allmänhet vilja meddela själfva handlingarna nästan in extenso skulle säkert blott helt få godsmonografier utkomma i bokhandeln, ty hvilken förläggare skulle väl vilja bekosta tryckningen af dylika lyxböcker? Vare det långt ifrån anmälarens afsikt att härmed uttala något ogillande; tvärt om delar han fullkomligt grefve Bondes åsikt. Ett topografiskt arbete, som vore skrifvet i afsikt att *roa publiken* skulle med all säkerhet icke gillas af våra dagars kritiska topografer.

III.

Hesselby, som i 8 generationer tillhört Bondesläkten, är beläget i Spånga socken i Stockholms län, och har ända sedan början af 1600-talet och till våra dagar endast under några år varit ur släkten.

Det framställningssätt som användts i denna sista godsmonografi är om möjligt ändå mera konkret än i boken om Kjesäter. Utom några korta biografiska notiser om ägarne af Bondesläkten meddelas endast aftryck af de handlingar, hvilka på ett eller annat sätt kunna tjäna till upplysning om Hesselby och underlydande gods. Intressanta äro äfven de kortfattade redogörelserna för andra gods som samtidigt innehades af Hesselby ägare. Till skillnad från de båda förutnämnda godshistorikerna, där det ekonomiska ställes i första rummet är vid beskrifningen öfver Hesselby det historiska elementet mera tillgodosett. Synnerligen värdefull är »Hässleby trägårdsbook 1742—1773», som meddelas sid. 149—189. Den innehåller utom en del notiser rörande händelser timade inom Bondesläkten, redogörelser för väderlek, skörd i trädgården, förteckningar öfver frukträd m. m. af största intresse för den, som studerar våra trädgårdsförhållanden i äldre tider.

Såsom afslutning meddelas en illustrerad redogörelse för Bondegrafven i Spånga kyrka.

* * *

Slutomdömet om dessa trenne godsbeskrifningar blifver att de i viss mån inleda en ny riktning inom den topografiska litteraturen, samt att de just till följd af sin uppställning göra ett allt igenom tillförlitligt intryck. Likväl torde den anmärkningen kunna göras,

att egentliga forskningar ej verkställts annorstädes än i familjearkivet. När detta är så rikt och så väl vårdadt, som det grefliga Bondeska, kan anmärkningen måhända vara oberättigad, men icke desto mindre torde ett och annat, som hänför sig till ofvan omtalade gods, kunnat anträffas äfven i andra arkiv, om undersökningar gjorts.

F. U. W.

Tysk Gustaf Adolfs-litteratur.

Att Gustaf II Adolf varit en af de väsentligaste orsakerna till att Tysklands politiska enhet först i våra dagar, den religiösa ännu ej blifvit verklighet, därom äro både protestanter och katoliker ense. Men medan de förra härutinnan finna en anledning till tacksamhet mot den svenske konungen, emedan detta enhetsverks genomförande för 250 år sedan skulle varit liktydigt med deras egen undergång, se katolikerna i denna omständighet en källa till ständig grämelse. Gustaf Adolfs-minnet, som i Sverige för länge sedan afkylts till ett vetenskapligt diskussionsämne, fortlefver alltså i Tyskland som ett religionspolitiskt agitationsmedel. Häraf följer ock, att i fråga om objektivt vetenskapligt betraktande af detta ämne vi ha mindre att lära af tyskarne än de af oss. De i Tyskland förlidet år firade Gustaf Adolfs-festerna ha haft en ganska påtaglig partipolitisk färg; det har varit på en gång ett kärlekens och ett hatets jubileum, och många af de inlägg, som 300-årsminnet framkallat, ha fått karakter af stridsskrifter. — »Gustav Adolf, Deutschlands Erretter — nicht Eroberer», »Gustav Adolf, Deutschlands Eroberer — nicht Erretter» — så lyda ofta de motsatta deviserna på de båda lägrens minnesskrifter.

Då det moderna Tyskland är byggdt på religiös fördragsamhet, har våra dagars *ultramontanism* vid sina angrepp på Gustaf Adolf utbytt det sjuttonde århundradets kyrkliga argument mot nutidens nationalitetsidéer och i stället för hans tro tagit hans politiska afsikter till anfallspunkt. Därför förneka ock de ultramontana författarne det 30-åriga krigets religiösa karakter; tillståndet i Tyskland vid början af 1600-talet var det bästa möjliga, och de båda religionspartierna hade så närmats till hvarandra, att den stund ej syntes aflägsen, då de skulle uppgå i hvarandra och därmed ock ett starkt, politiskt enadt Tyskland återställas. Då kom Gustaf Adolf — objuden — och gjorde denna utsikt till religiös och politisk enhet om intet genom att åter väcka religionshatet till lif och locka en mängd redan undergifna riksständer till uppror mot kejsaren. Och allt detta endast för att vinna nya landområden åt sitt rike och tyska kejsarkronan åt sig själf; ty sådana voro Gustaf

Adolfs verkliga afsikter, hur mycket han än med religionens täckmantel ville undanskyla deras brottsliga egoism:

Det är Droysen, som här får tjäna som auktoritet, hur litet han än lärer vara nöjd därmed; en annan Gustaf Adolfs-forskare, Wittich, missbrukas på samma sätt i fråga om Magdeburg. Af dennes åsikt, att skulden för Magdeburgs brand ej drabbar Tilly, utan det protestantiska partiet i staden, sluter man — trots Wittichs allvarliga reservation mot en sådan slutsats —, att detta parti med Falkenberg i spetsen härutinnan handlat efter Gustaf Adolfs anvisningar. Så framdeduceras Gustaf Adolf som Magdeburgs mordbrännare, och Tilly rehabiliteras i samband därmed till en lika god som stor människa. Särskildt lofordas hans utmärkta disciplin, hvaremot det gamla talet om Gustaf Adolfs krigstukt stämplas som en lögn från början till slut.

Medan 1600-talets katolska författare ofta med vördnad sågo upp till Gustaf Adolfs personlighet, ha deras efterföljare i våra dagar knappt ett ord af erkännande. Han är på sin höjd en talangfull egoist; den samvetslösa komedi han drifver med religionen ökar blott det vedervärdiga i hans företeelse. Höjdpunkten af ultramontan fanatism intager en katolsk flygskrift, kallad »*Gustav Adolf, König von Schweden, Ein trauriges Jubiläum*». Den anonyme författaren upphetsar sig här till en konvulsivisk extas, ur hvilken sådana invektiv som »Attila» och »Tysklands mordbrännare» framslungas.

Om dylika utbrott endast bevisa, hur djupt ultramontanismen förvarar den känslan, att Gustaf Adolf mer än de fleste satt mått och gräns för dess herravälde i världen, så kunna däremot sådana arbeten som J. Burgs[1] samt P. Sagets och A. E. Steins[2] med sin lärda apparat och sin föregifna opartiskhet lätt nog vilseleda okritiska läsare. Man ser ju stundom t. o. m. så respekterade namn som Geijer och Ranke citeras, och med särskild förkärlek åberopas — i objektivitetens namn — sådana »protestantiska» författare som Gfrörer, Klopp och Leo, män, hvilka dock i själ och hjärta voro katoliker eller slutade med att rent af öfvergå till den romerska kyrkan. Sin egentliga styrka äga dock dessa författare mindre i förmågan att framdraga användbara citat och fakta än i konsten att negligera de oanvändbara.

Den ultramontana uppfattningen af Gustaf Adolf återgår i allt väsentligt i en från tidningen »Vorwärts» förlag i Berlin utgången *socialdemokratisk* skrift, kallad »*Gustav Adolf, Ein Fürstenspiegel zu Lehr und Nutz der deutschen Arbeiter*», endast att religionen här fått lämna rum för nationalekonomien liksom Tilly för Wallenstein. Sverige skildras som en »junkerliche Militärmonarchie» och Gustaf Adolf som detta junkerväldes blinda redskap.

---

[1] *Gustav Adolph im Lichte der neureren Geschichtsforschung.* Essen 1894.

[2] *Gustav Adolf, Deutschlands Eroberer — nicht Erretter.* Osnabrück 1895.

Af de *protestantiska* minnesteckningarna märkes närmast ett tjugotal småskrifter,[1] mestadels afsedda för folket och af dess lärare författade. Som exempel på dessa folkböcker må särskildt nämnas G. Fischers och A. Thomas arbeten, det senare en vacker, trohjärtad berättelse, som genom talrika utdrag ur de samtida folkvisorna om »der Leu aus der Mitternacht» ökar det stämningsrika intrycket, utan att allt för mycket förlora den historiska grunden. Gifvetvis utan någon vetenskaplig betydelse, i detalj ej alltid exakta, äga dock dessa småskrifter ett stort intresse såsom uttryck af den rörande kärlek och vördnad, Tysklands protestantiska befolkning ännu ägnar Gustaf Adolf.

Flere af dessa skrifter äro utgångna från de tyska Gustaf Adolfs-föreningarna och sluta med redogörelser för dessa föreningars storartade verksamhet för de i främmande länder kringspridda och kämpande lutherska församlingarnas understöd och förkofran. I detta Gustaf Adolfs-minnets förknippande med det aktuella arbetet för lutherska lärans fredliga utbredning har man säkert att söka en af orsakerna till den moderna ultramontanismens ursinniga hat mot Gustaf Adolf. Och en tjänlig utgångspunkt för dess anfall bjudes den i denna nästan till kult gränsande hängifvenhet, som inom dessa föreningar ägnas den svenske konungen. En af dessa skrifter[2] föreslår att inrätta vissa aftonsångsgudstjänster årligen till »Gustav-Adolf-Stunden», ägnade åt hugfästandet af den evangeliska kyrkans strider och öden, och i de för detta ändamål publicerade föredragen har naturligtvis äfven Gustaf Adolfs-minnet en plats.

Men Gustaf Adolf har ej blott bibehållit sig i det tyska protestantiska folkets tacksamma hågkomst; hans bild har äfven oskadad genomgått det nittonde århundradets vetenskapliga skärseld. Därom vittnar den märkvärdiga samstämmigheten hos de tyska historieforskare, som i festtal eller minnesteckningar sagt sitt ord vid fjolårets jubileum. Bland de hithörande namnen må anföras professorerna H. Prutz,[3] H. von Treitschke,[4] Max Lenz,[5] D. Schäfer[6] och J. O. Opel.[7] Hit bör ock räknas dr. C. Feys stridsskrift »*Gustav Adolf im Lichte der Geschichte*» (Leipzig 1894), som framkallats af och punkt för punkt bemöter de ultramontana angreppen.

Att Tyskland år 1630 stått nära både religiös och politisk enhet och att Gustaf Adolfs uppträdande gjort denna möjlighet om intet, därom äro som sagdt de protestantiska och de ultramontana

[1] Anm. har herr biblioteksamanuensen Kr. Setterwall att tacka för att tillfälle beredts honom att taga kännedom om dessa och de följande minnesskrifterna.

[2] *Gustav-Adolf-Stunden*. Sammlung von Vorträgen über das Gustav-Adolf-Werk. — Utgifven af Fr. Blanckmeister. Leipzig 1894.

[3] *Rede auf Gustav Adolf*. Königsberg.

[4] *Gustav Adolf und Deutschlands Freiheit*. Föredrag. Leipzig 1895.

[5] *Gustav Adolf, dem Befreier, zum Gedächtniss*. I decemberhäftet af »Preussische Jahrbücher» 1894.

[6] Festtal. I »Beilage zur Allg. Zeitung». München. 17 och 18 december 1894.

[7] *Zur Erinnerung an Gustav Adolf*. Leipzig 1894.

författarne — med få undantag — ense. Men så mycket skarpare skilja de sig åt, när det gäller att bedöma värdet af den enhet, som då gick förlorad.

Medan Ferdinand II och Wallenstein från ultramontant håll karakteriseras som målsmän för en nationell tysk enhet och de tyska furstar, hvilka förenade sig med Gustaf Adolf i kamp häremot, som upprorsmakare, så stämpla motsidans författare de habsburgska planerna som ett revolutionärt försök att åstadkomma »en all andlig frihet, vårt tyska jag förintande enhet, danad af spanska jesuiter och fädernelandslösa condottierer» (Treitschke). Då Gustaf Adolf stäckte dessa planer, räddade han sålunda ej blott den protestantiska tron, utan själfva den tyska nationaliteten från undergång. Gustaf Adolf — säger Prutz — är den människa, vi närmast ha att tacka för, att vi ännu äro protestanter och att vi ännu äro tyskar. — Och denne räddare var i själfva verket oändligt mera tysk än Tysklands kejsare. Den svenske konungen — säger Opel — skref och talte tyska med vida större innerlighet och uttryck än någon af hans tyska samtida, och Lenz påvisar, hur den svenska nationen var tysk till bildning, tro och åskådning. De germanska Östersjöfolken utgjorde en andlig amfiktyoni, som utanför det politiska området hade allt gemensamt. Från tre håll hotades denna protestantisk-germanska kulturkrets — från det barbariska Ryssland, det katolsk-slaviska Polen och det spansk-österrikiska Habsburg. Det är Gustaf Adolf, som ur denna dödliga fara räddat germansk tro och germanskt folkväsen, och verkningarna däraf förspörjas än i dag äfven utanför Tyskland. Om tysk kultur ännu lyckats bibehålla sig i Östersjöprovinserna gent emot de förnyade anloppen öster ifrån, så har den därför främst Gustaf Adolf att tacka. Schäfer uttalar den åsikten, att om denne konung fört kampen mot Ryssland med mindre energi och undvikit att göra denna makt till en dödsfiende genom att alldeles utstänga den från hafvet, så skulle möjligen — till lycka för Europa och särskildt för Tyskland — både Finland och de södra Östersjöprovinserna ännu befunnit sig i Sveriges hand.

Gustaf Adolf har gjort om intet de habsburgska enhetssträfvandena, men han har på samma gång lagt grunden till den verkliga, nationella sammanslutning, som våra dagar sett förverkligad. Liksom han i allmänhet väckte det försoffade tyska folket till ett högre, själfmedvetet lif, så är det ock han, som först framställt tanken på en evangelisk nationell stat och i en evangelisk politik visat vägen till dess förverkligande. Ty detta var kärnan i detta »corpus evangelicum», denna stora protestantiska sammanslutning han ville uppställa gent emot det spansk-romerska tvångsväldet. På denna grundtanke är det, som Fredrik Vilhelms, Fredrik II:s och Vilhelm I:s Preussen uppbyggts, och därför förtjänar ock Gustaf Adolf en plats bland den preussiska statens och det tyska rikets grundläggare. Att inom det moderna Tyskland katoliker och protestanter fredligt bo vid hvarandras sida, det är ock ett arf från Gustaf Adolf, som hos det tyska folket först inplantat toleransens grundsatser.

Den i tyska arbeten om Gustaf Adolf oundvikliga frågan om motiven för hans ingripande i tyska kriget har gifvetvis ej heller här blifvit förgäten. Medan folkböckerna i allmänhet vilja ge det religiösa motivet hufvudvikten, äro fackmännen — som sig bör — ense i att betona de religiösa och politiska faktorernas oskiljaktiga sammanhang och samverkan. Om den inom vissa tysk-protestantiska kretsar så ängsligt fruktade politiska sidan af Gustaf Adolfs motiv uttala både Prutz och Schäfer den förnuftiga anmärkningen, att han skulle varit en dålig konung, ifall han inlåtit sig på ett sådant äfventyr som det tyska kriget utan tanke på Sveriges bästa.

En speciell undersökning af denna fråga föreligger i dr. E. Gutjahrs »*König Gustaf II Adolfs von Schweden Beweggründe zur Teilnahme am deutschen Kriege*» (Leipzig 1894). Förf., som för detta ändamål sammanställt och skärskådat Gustaf Adolfs uttalanden under åren 1629—1630, ådagalägger på detta sätt ofullständigheten i Droysens kännedom om de svenska källorna och stannar vid det resultat, att Gustaf Adolf ledts af så väl politiska som religiösa motiv, men att de senare varit de bestämmande. Förf. hade ej behöft gå så långt hvarken framåt eller tillbaka för att finna ytterligare bidrag till sin samling. En annan författare, B. Rogge,[1] som ock uppträder mot Droysen, går med godt skäl tillbaka till 1624, då Gustaf Adolf första gången stod beredd att ingripa i tyska kriget, ja, ända till 1619, då Sverige ännu ej var direkt hotadt.

Den säkraste vägen att finna visshet i denna fråga är emellertid att tränga in i tidens och Sveriges politiska läge och Gustaf Adolfs egen ställning och personlighet. Det är också på denna väg, som flere af dessa författare kommit till det rätta svaret genom att påpeka sådana enkla fakta, som att hos denne furste innerligt troslif och skarpt politiskt omdöme varit förenade, att Sveriges försvar sammanfallit med reformationens och att dennas undergång skulle varit liktydigt med förlusten af Sveriges nationella oberoende.

Följdriktigast synes denna fråga utredd i ett i »Düna-Zeitung» (20—24 dec. 1894) tryckt föredrag af Fr. Bienemann jun. om Gustaf Adolf, särskildt i hans förhållande till Livland. Förf. påvisar här, hurusom konungens inblandning i tyska striden framgått ur alldeles samma grunder som det föregående polska kriget, i hvilket de religiösa och politiska faktorernas sammanhang måste springa äfven den blindaste i ögonen. Han bedömer i öfrigt Gustaf Adolfs förhållande till Livland med en opartiskhet och en rättvisa, som man ej är van att vänta från detta håll: »Wir danken Gustav Adolf einen neuen Morgen im Dasein Livlands, wir danken ihm die Möglichkeit, dass hier auf erneuerten, festgefügten Culturfundamenten fortgebaut werden konnte, die Begründung einer geordneten Verwaltung in Schule, Kirche, Recht. Wir danken ihm auch nach einer verworrenen, zuchtlosen Zeit das stramme Regiment, das er wohl gelegentlich ausgeübt hat. Und wir beklagen, dass seine feste Hand

[1] *Gustav Adolf, Deutschlands Erretter — nicht Eroberer.* Dresden.

uns bei der Ausgestaltung des Begonnenen nicht noch eine Strecke Weges weiter geführt».

I fråga om Gustaf Adolfs sista planer ha konjekturerna ägt fritt spelrum. Än har han eftersträfvat tyska kejsarkronan, än att utbryta ett protestantiskt välde under svensk hägemoni, än ett skandinaviskt kejsardöme. Treitschke delar den af Winter i Onckens Allgemeine Geschichte uttalade uppfattningen, att Gustaf Adolf dött i rätta ögonblicket, för att han ej från Tysklands välgörare skulle förvandlas till dess fiende. Prutz, Fey, Rogge m. fl. tillbakavisa dessa anklagelser för endast supponerade afsikter. Och mer än en uttalar den tanken, att om konungen verkligen hyst cæsariska tankar, dessas förverkligande visst icke skulle varit till olycka för Tyskland.[1] »Gustav Adolf hat deutscher gedacht und gefühlt als der habsburgische Ferdinand», säger Thomas, och en annan förf.[2] erinrar dem, som fröjda sig åt den svenske konungens tidiga död, att det först härigenom blef möjligt för fransmännen att tränga in i riket och där öka oredan och för kejsaren att rädda sina arfländer åt trostvånget.

Till sist några ord om L. Frohnhäusers *»Gustav Adolf und die Schweden in Mainz und am Rhein»* (Darmstadt 1894). Det är ett tämligen utförligt arbete, byggdt på akter ur stadsarkivet i Mainz och storhertigliga statsarkivet i Darmstadt. Ehuru lokalt begränsadt, äger detta ämne och de resultat, förf. framlagt, tillräcklig betydenhet för att förtjäna uppmärksamhet.

Gustaf Adolfs tåg åt sydväst hösten 1631 och hans åtgärder för att försäkra sig om Mainlinien anser förf. redan rättfärdigade af den betydelse denna fästningskedja fick i nödens stund, när slaget vid Nördlingen var förloradt. Öfvergången af Rhen, hvilken som vapenbragd jämnställes med själfva segern vid Breitenfeld, framställes mycket detaljeradt och med betydande afvikelser från äldre skildringar.

Ett bland de vanligaste ultramontana angreppen mot Gustaf Adolf angår krigstukten. Flere af de förstnämnda författarne ha uppträdt mot dessa angrepp, särskildt Fey, som bland annat visat, att den ryktbara »Schwedentrank» varit en uppfinning af de kejserlige och äfven af dem använd samt att namnet tillkommit för att håna svenskarne. Genom sin ingående undersökning af tillståndet i Rhentrakten och särskildt i Mainz under den svenska tiden (1631—1636) blifver Frohnhäuser synnerligen vittnesgill i denna sak. Också bekräftar han vid mer än ett tillfälle Gustaf Adolfs oaflåtliga omsorger om krigstuktens vidmakthållande, men på samma gång finner man äfven, huru just under vistelsen nere vid Rhen den svenska hären började bemängas med detta roflystna slödder, som med tiden skulle beröfva hela hären dess goda rykte. Det är på dessa element och de båda hårda belägringarna 1635, som förf. skyller den förfärliga förödelse Mainz undergick under den svenska tiden; den

---

[1] Se t. ex. E. Sparfeld, *Gustav Adolf, König von Schweden.* Leipzig.

[2] E. Blümel, *Gustav Adolf, König von Schweden.* Eisleben.

egentliga svensken visade sig i regeln som »en from, stilla och godmodig människa».[1]

Det *svenska folkets* andel i Gustaf Adolfs världshistoriska bragd har ej blifvit oberörd i de minnesskrifter, det protestantiska Tyskland ägnat sin räddare. Mer än en af de ofvan nämnda författare uttalar i varma ord sin erkänsla för hvad detta folk offrat och lidit för den stora saken. Man har talat om den daning höga sedliga hos Gustaf Adolfs svenskar, utan hvilken ett sådant verk ej varit möjligt, och man har påpekat, hurusom den svenska nationen var den första, som frigjorde sig ur denna dufna dådlöshet, hvari den lutherska reformationen, olikt den kalvinska, till en början fjättrat sina anhängare, och stod upp till kraftig, segerviss handling. Och då dessa författare erkänna, att det moderna Tyskland har en främmande hand att tacka för bevarandet af sina viktigaste grundförutsättningar, så göra de det utan förödmjukelse, emedan de tillika erkänna, att detta ömsesidiga gifvande och mottagande af insatser de olika folken emellan just är en af de starka krafter, hvarmed de kristna folkens utveckling drifves fram.

[1] Såsom ofvan antyddes, förekomma naturligt nog enstaka misstag i dessa tyska skrifter. Bland de lustigaste är, när själfva Treitschke låter adeln i början på Gustaf Adolfs regering representeras af de »stolta namnen Lagerqvist, Örnflycht och Ehrenrot!»

A. Rfs.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antikvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets-, Hist. och Antikvitets-akademien genom H. Hildebrand. **XIII**, 1. O. Montelius, Orienten och Europa. — **XIV**, 3. T. J. Petrelli och E. G. Liljedahl, Standar och dragonfanor från valplatser i Tyskland och kejserliga arflanden. — **XV**, 2. H. Hildebrand, Skara domkyrka.

Försvarsvännen 1894, 22. Ur svenska flottans annaler. 2. En episod från slaget vid Hogland. — **23—26.** En landsförrädare. [Karl Henrik Klick.]

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1894, 8.** J. Bager — Sjögren, En skolresa genom Harz. — J. Ottosen, Sofokles Antigone. — N. Erdmann, Claes Livijn. En karaktersbild från århundradets början. — **1895, 1.** E. Tegnér, En svensk adelsdam från slutet af sextonhundratalet.

Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif. H. 51. (1894). L. Fr. Läffler, De östskandinaviska folknamnen hos Jordanes.

Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. II, 8. (1894). Hummel-Gjörwell af K. F. W—r. — Ur en autografsamlares [Jur. stud. G. Lindqvist] portfölj. [Bref från A. E. v. Rosen, M. af Pontin och C. H. Anckarsvärd.] — Calendarium Gyldenstolpianum. — Litteratur: C. M. Carlander, Svenska bibliotek och Ex-Libris, anm. af F. U. W. [Wrangel]: C. Lagerberg, Ätterna Lagerberg, anm. af —l. — Rechenskap på brudednar som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm) [1651—1663.]

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. H. Hjärne, Norska frågans nuvarande läge.

Nyt Tidsskrift. 1894, November. J. E. Sars, Forhandlingspolitikens udsigter. — **December.** J. E. Sars, Vor politik. — **1895, Januar.** S. Ibsen, Konsulatsagens omrids.

Værg dit Land 1894, 4—5. 2 Felttogsdögn. Erindringer fra Krigen 1814. (Af Optegnelser fundne i Oberst J. C. Blichs efterladte Papirer). — **8.** Den norske Hær i 1814. — **26.** Gustaf Adolf og hans Bedrift. Af A. C. D. — H. D. Lowzow, Slaget ved Uddevalla 1677. — **27.** Gustaf Adolf og hans Bedrift. Af A. C. D. — Kampene ved Lier, Matrand og Skottened 1814.

Danske Magasin. Femte Række. Bd 3: 1. L. Koch, Breve fra Slutningen af det 18. Aarhundrede. — P. C. Bang, Beretning om Nakskovs Overgivelse 1658. — Fire Breve fra Christiania, skrevne af Joh. Fred. Bartholin i Aarene 1763—82. Meddelte af C. F. Bricka (Sluttes).

— 3: 2. Fire Breve fra Christiania, skrevne af Joh. Fred. Bartholin i Aarene 1763—82. Meddelte af C. F. Bricka. (Slutning). — Depeche af 12 (23) April 1767 fra Gehejmeraad C. v. Saldern og Gereralmajor Filosofof til den russiske Regering. Meddelt af Edvard Holm. — C. F. Bricka. Efterretninger om den danske Flaade i Efteraaret 1657. — Smaastykker: E. Holm, Et par Breve vexlede mellem Kong Christian VI og Kronprins Frederiks Hofmarskal Adam Gottlob Moltke angaaende Prinsens formentlige Udsvævelser. — A. Leigh-Smith, Et Brev om General Armfeldts Tilbagetog over Tydalsfjeldene i Januar 1719. — C. S. Christiansen, Udsigt over en Del af Brevstoffet i Jens Bircherods Dagböger. — H. Fr. Rördam, Aktstykker til Universitetets Historie i Tidsrummet 1661—1732. (Fortsættes.)

Militært Tidsskrift 1894, H. 4. A. Tuxen. Den paatænkte Overgang til Skaane 1809.

Personalhistorisk Tidsskrift. Tredie Række. Bd 3: H. 4. S. A. Sörensen, Jörgen Rohweder, kaldet Steinberg. En dansk Partigjænger under Torstenson-Fejden.

Vort Forsvar. **Aarg. 14. (1894). 8 April.** A. Meyer, Gamle Minder [Freden i Brömsebro.] — **1 Juli.** Svenskerne paa Kronborg. — **2 December.** F. Barfod, Gustaf Adolf.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1895,** 1. E. Schybergson, Myntrealisationen år 1840. — M. G. Schybergson. Från den finska publicistikens historia 1850—1861. — I bokhandeln: H. Schück, Ur gamla papper. 2, anm. af I. L—d.

Historiallinen Arkisto. 13 (1894). Supplement till professor Algot Scarins bref. Af M., G. Schybergson. — Tabeller rörande Finlands handel åren 1570—1622.

Baltische Monatsschrift. 1894, 11—12. Propst Glücks Berichte aus Marienburg an den grafen Dahlberg vom Jahre 1701. (Schluss.) Mitgetheilt von Dr. Fr. Bienemann junior. — Weshalb die Moscowiter niemals in Livland festen Fuss fassen werden. Eine Betrachtung vom 6 Jan. 1701. — **1895,** 1. Beilage: Mut. Sinowjew, Ueber die livländische Landschafts-Organisation. Eine Studie.

Düna Zeitung 1893. N:o 63, 64. Fr. Bienemann, Die schwedische Regierung und die Wasserverbindungen Livlands gegen Ende des siebzehnten Jahunderts. — **1894. N:o 275—278.** Fr. Bienemann, Gustav Adolf und Livland.

Rigasche Stadtblätter 1893. N:o 27, 28. A. Poelchau, Kirchen-Visitation in Kattlekaln 29 Aug. 1666 und Kirchenvisitation vom Jahre 1662. — **43—51.** W. Heine, Beiträge zur Geschichte der Stadt Wolmar.

Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht der kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1893. Das Schreiben des Erbprinzen Johann von Schweden an den Ordensvogt Heinrich Lüdinghausen gen. Wolff auf Sonneburg 1561, 16 Juli.

Allgem. evang. luther. Kirchenzeitung. 1894: N:o 49. Gustav Adolf.

Allgem. Militär Zeitung. Jahrg. 69: N:o 98—100. Zum 300 jährigen Geburtstage des Königs Gustav Adolf von Schweden.

Allgemeine Zeitung. (München) **1894, 17 u. 18 December. (Beilage** Nummer 290, 291.) D. Schäfer, Zum Gedächtniss Gustav Adolfs.

Baltische Studien. Herausgegeben von der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Alterthumskunde. **Jahrg. 44.** E. Lange, Greifswalder Professoren in der Sammlung der Vitæ Pomeranorum. — G. Jacob, Das Wendische Rügen in seinen Ortsnamen dargestellt. — M. Wehrmann, Geschichte der Bibliothek des Marienstifts Gymnasiums in Stettin. — E. Bahrfeldt, Der Wittenfund von Gross-Cordshagen. — H. Waterstraat, Geschichte des Elementarschulwesens in Stettin.

Daheim. Jahrg. 31: N:o 10. R. Fey, Gustav Adolf als Glaubensheld.

Deutsche Litteraturzeitung. 1894, 40. Urkunden und Aktenstücke zur geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 8 (12 der ganzen Reihe), anm. af B. Erdmannsdörffer. — **41.** R. Fester, Die Augsburger Allianz von 1686, anm. af Th. Lorentzen. — **42.** Die eigenhändigen Briefe König Karl XII. Gesammelt und herausg. von E. Carlson, anm. af Schirren. — **45.** Mecklenburgisches Urkundenbuch. Bd 16. 1366—1370, anm. af Karl Koppmann. — **48.** W. Struck, Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634, anm. af Theodor Lorentzen. — **1895, 2.** Berichte und Akten der hansischen Gesandtschaft nach Moskau im Jahre 1603. Herausg. von O. Blümcke, anm. af Th. Schiemann. — **3.** E. R. Dænell, Die Kölner Konfederation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfandschaften, anm. af Wilhelm Stieda.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von L. Quidde. **Bd 11: H. 2.** P. Scheffer-Boichorst, War Gregor VII Mönch? — H. Prutz, Kritische Bemerkungen zum Process des Templerordens. Zur Abwehr und zur Verständigung. — K. Häbler, Die Finanzdecrete Philipp's II und die Fugger. — W. Sickel, Die Verträge der Päpste mit den Karolingem und das neue Kaiserthum. — Kleine Mittheilungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur Deutschen Geschichte.

Die Grenzboten. Jahrg. 53: N:o 50. Gustav Adolf.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1894, 1. Aus dem Tagebuche des Fürsten Christian des Jüngeren von Anhalt-Bernburg. Aufzeichnungen, die Zerstörung Magdeburgs, die Unterredung des Fürsten Christian mit dem Administrator Christian Wilhelm von Brandenburg und den Entsatz Magdeburgs durch Pappenheim betreffend. Mitgetheilt und mit Erläuterungen versehen von Max Dittmar.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1894, December. Köhler, Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahr 1814, anm. af Köttschau.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Fr. Meinecke. Neue Folge. **XXXVIII, 1.** Z. Kaerst, Alexander der Grosse und der Hellenismus. Th. 1. — B. Gebhardt, Wilhelm von Humboldt's Ausscheiden aus dem Ministerium 1810. — R. Koser, Zum Ursprung des siebenjährigen Krieges. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten.

Kirchliche Monatsschrift. 1894: H. 3. T. O. Radlach, Die Gustav Adolf-Litteratur besonders bis zum Jahre 1832 und das von Gustav Adolf der Kirche zu Bellingen i. d. Altmark am 18 Juli 1631 geschenkte Kollektenbecken. Ein Beitrag zur Gustav Adolf-Jubelfeier.

Leipziger Zeitung. 1894: N:o 147. (Wissensch. Beilage) R. Dietrich, Gustav Adolf in Lied und Dichtung.

Literarisches Centralblatt. 1894, 39. Urkunden und Actenstücke Zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 15, anm. af K.—L. — J. Juel, Dansk Gesandt i Rusland 1709—11. En Reise til Rusland under Tsar Peter. Dagbogsoptegnelser. — **40.** A.

Zettersten, Svenska flottans historia 1522—1634. — **43.** G. Irmer, Hans Georg von Arnim, anm. af W—ch [Wittich]. — **44.** R. Fester, Die Augsburger Allianz von 1686, anm. af K. Brsg. Aeltere Universitätsmatrikeln. 2. Universität Greifswald. Hrsg von E. Friedländer. Bd 2 (1646—1700.) Publicationen aus den preuss. Staatsarchiven. Bd 57, anm. af K. — **48.** G. Fagniez. Le père Joseph et Richelieu (1577—1638), anm. af Th. S. — **51.** O. Vaupell, Den nordiske Syvaarskrig 1563—70. — **53.** D. Schäfer, Geschichte von Dänemark. Bd 4. — **1895, 2.** Hanserecesse. Abth. 3. Hanserecesse von 1477—1530. Bearb. von Dietr. Schäfer. Bd 5, anm. af K. — L. — **3.** Berichte und Acten der hansischen Gesandtschaft nach Moskau im Jahre 1603. Herausg. v. O. Blümcke, anm. af K. Brsg.

Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-clubs. 16. R. Lahmer, Georgswalde in der Schwedenzeit 1706—1707.

Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. 1894. März, April. Die eigenhändigen Briefe König Karls XII. Gesammelt und herausgegeben von Ernst Carlson, anm. af M. Hoffmann.

Neue Zeit. Jahrg. 12. Bd 2: N:o 52. (1893—1894.) Gustav Adolf.

Protestantische Kirchenzeitung für das evangl. Deutschland. 1894: N:o 50. In Gustav Adolfs Gedächtniss.

Streffleurs Österreichische Militärische Zeitschrift. 1894, October. Karl XII.

Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. Neue Folge. Bd 10: H. 1. K. Obser, Gustav Adolf von Schweden am Oberrhein im Jahre 1620.

Törtenelmi Tár. 16. C. Wibling, Dipl. Correspondenz aus Schwed. Archiven 1654—58.

The English Historical Review. 1895, January. J. E. Gilmore, The early history of Syria and Asia Minor. — W. E. Rhodes, Edmund Earl of Lancaster. P. 1. — J. A. Dodd, Troubles in a city parish under the protectorate. — W. O'Connor-Morris, Disputed passages of the Campaign of 1815. — Notes and documents. — Reviews of books. — Correspondence. — Periodical notices. — List of recent historical publications.

Le Correspondant. 1894, 25 Decémbre. E. Lecanuet, La jeunesse de Montalembert. Le voyage en Suède 1828—1829.

Revue Alsace. 7. F. Mossmann, Les Suèdois à Colmar.

Revue du droit public. Sept.—Okt. J. Ask, Le conflit norvégien.

Revue Historique. 1895, Janvier—Février. H. Sée, Étude sur les classes serviles en Champagne du XI:e au XII siècle: (suite et fin.) — — A. Taphanel, Saint Cyr et La Beaumelle, d'après des documents inédits. — H. Pirenne, L'origine des constitutions urbaines au moyen âge: suite. — Necrologie: J. Darmesteter, Duruy par G. Monod. — Bulletin historique: France par A. Molinier et G. Monod; Angleterre (moyen âge), par Ch. Bémont. — Comptesrendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Gustavus III and his contemporaries 1746—1792. An overlooked chapter of eighteenth century history from original documents. By R. NISBET BAIN. Vol. I, II. London 1894.

En bok om Gustaf III och hans samtida, utgifven i främmande land i två starka volymer, är redan genom sitt omfång ägnad att i Sverige ådraga sig uppmärksamhet. Härtill kommer, att detta arbete uppgifver sig hvila på »original documents», att dess författare, »assistant keeper» vid British Museum och bekant såsom utgifvare af slavisk »folklore», är en flitig medarbetare i den ansedda tidskriften English Historical Review samt att han där redan 1887 offentliggjort en studie öfver Gustaf III:s mord. För svenska läsare förefaller boken lockande redan genom sitt yttre skick: dess blåa engelska klotband är siradt med Gustaf III:s välbekanta namnchiffer och med den stämpel — tre kronor inom en serafimerkedja — som prydde permarna af konungens egna böcker.

En svensk läsare — det må genast erkännas — skall icke heller känna sig besviken genom bekantskapen med detta verk, så ägnadt att väcka hans nyfikenhet. Men visserligen måste han därvid ihågkomma den gyllene regeln, att »allt skall dömas efter sin art». Det faller af sig själf, att ett arbete i svensk historia, skrifvet för ett främmande lands publik, måste äga en helt annan karakter, än om det vore närmast afsedt för svenskar med nödiga förkunskaper. Den som ägnat ett närmare studium åt det här skildrade tidehvarfvet, kan knappast vänta att i denna för den stora allmänheten afsedda framställning finna något väsentligt nytt, liksom han heller ej blifver öfverraskad af misstag i detaljer. Det faller lätt i ögonen, att de »original documents», som åberopas, icke utgöras af nu först framdragna arkivaliska urkunder, utan fastmer af den tryckta, i främsta rummet samtida, litteraturen. Men allt detta hindrar icke, att ett arbete af denna beskaffenhet kan vara resultatet af flitig forskning och samvetsgrann pröfning af materialet. Genom denna egenskap kan herr Bains bok i viss mån förtjäna nam-

net af originalarbete. Den äger därjämte förtjänsterna af populär form, betydande stilistisk talang och ett mer än vanligt åskådligt framställningssätt.

Med tanken på hvad man i författarens hemland i våra dagar känner om konung Gustaf och hans samtida, nämner författaren sin skildring »ett förbisedt kapitel af det adertonde århundradets historia». Hans uppgift har sålunda varit att för den stora kretsen af engelska läsare ställa i dagen den bleknade bilden af den siste svenske konung, hvilken — såsom hans ord lyder — »tillhört Europa snarare än Sverige». Om han ej undgått att i en viss grad bländas af de egenskaper, som, enligt Carlyle's såsom motto använda ord, gjorde konung Gustaf till »a shining sort of man», så skall det ej rättvisligen kunna nekas, att han sökt intaga en opartisk ståndpunkt. Hvarken konungens samtida belackare eller hans lofprisare, ej heller den senare historieforskning, hvars motsatta poler, såsom förf. riktigt anmärker, representeras af Beskow och Fryxell, hafva i honom funnit en okritisk eftersägare. Om hans allmänna uppfattning snarare närmar sig den förstnämndes och hans framställning omisskänneligen färgas af en personlig sympati, som helst låter de ljusa sidorna i detta skiftande lif komma till sin rätt — ej är det Gustaf III:s landsmän, som skola klaga öfver att hans minne på detta sätt återupplifvas inför en af världens stora kulturnationer.

Att det behöfver återupplifvas, liksom öfverhufvud allt som rör Sveriges historia, sedan vårt land upphörde att göra sin röst hörd i den europeiska konserten, är ty värr en sanning, vare sig det gäller England eller Frankrike, Tyskland eller Italien. På sin höjd ådrager Sveriges historia sig ett kuriositetens intresse, så vida det icke gäller Gustaf II Adolf eller Karl Johans uppträdande 1813 och 1814; och länge får man leta i utlandets litteratur, innan man finner något exempel på att våra dagars forskning sysselsätter sig med Sveriges angelägenheter och historiska personligheter. Äfven de som en gång ådragit sig Europas uppmärksamhet, synas glömda.

Till dem hörde ovedersägligen Gustaf III, hvars framgångsrika revolution 1772 redan i hans ungdom på honom fäste samtidens ögon. Den franske ambassadören Vergennes' berättelse därom spriddes från »Gazette de France» genom Europas press, såsom en triumf för den franska politiken. Nederlagets bitterhet kändes djupt af Englands sändebud i Sverige, Sir John Goodricke, som skyndade att vederlägga Vergennes' berättelse. Redan själfva revolutionsåret utgafs i London »A parallel between the English constitution and the former government of Sweden, containing some observations on the late revolution in that kingdom». Följande året offentliggjordes »State papers relating to the change of constitution in Sweden». Några år därefter (1778) utgaf C. F. Sheridan, ett af statshvälfningens ögonvittnen — han var nämligen 1772 engelsk legationssekreterare i Stockholm — sin bekanta »History of the late revolution in Sweden», som var afsedd för en större allmänhet och snart upplefde en ny upplaga.

Men herr Bain har haft andra föregångare än Sheridan. Med nästan samma titel som Sheridans bok hade redan 1776 utkommit en anonym skrift, hvars författare angaf sig såsom »a gentleman, who was a Swede». Med skäl borde denne »gentleman» tala om, att han upphört att vara svensk; ty en gröfre smädeskrift, ej blott mot revolutionens anstiftare, utan mot hela nationen och dess andliga och materiella tillstånd och kultur har väl ej skrifvits på ett främmande språk. Författaren var ett från Åbo universitet vilsekommet förolyckadt subjekt vid namn Georg G:son Ståhlberg. Hans skrift synes nästan genast, och med rätta, hafva sjunkit i glömskans flod: nästan ingenstädes finner man den citerad.[1] Större uppmärksamhet torde Ristells »Characters and anecdotes of the court of Sweden» hafva väckt. De utkommo i London 1790 och samma år i tysk och fransk öfversättning; först 1820 öfversattes dessa anekdoter till svenskan. Som bekant var vinsten ringa för vår inhemska litteratur. — Delvis tjänade Ristells anekdoter till källa för John Brown's »The Northern courts, containing memoirs of the sovereigns of Sweden and Denmark since 1766» (London 1817). Författaren hade 1808 besökt Sverige och uppgifver själf att han erhållit politiska uppdrag från de med Gustaf Adolfs regering missnöjda att verka för Englands understöd af en eventuell revolution.[2] En dryg del af denna bok afhandlar Gustaf III:s regering. Den formligen vimlar af falska uppgifter och smädelser, ej så mycket mot konungen som mot hans omgifning. Att en sådan skrift ännu 1829 kunde öfversättas till svenskan, kan ej annat än väcka förvåning.

Om författaren till »Gustavus III and his contemporaries» velat hålla sig till dessa nära till hands liggande, mera samtida engelska källor — och synnerligen många andra skrifter i ämnet äger ej Englands litteratur — så hade han handlat såsom andra hands författare vanligen pläga; och hans arbete hade ej förtjänt annat än att med dem sjunka i glömskan. Men han har gjort bättre än så: Sheridans bok, som alltid behåller sitt värde, är den enda af de nämnda, som han upptager bland sina källor. Med tystnad har han

---

[1] Några notiser rörande denne obskure skribent torde dock ej sakna intresse. Ståhlberg blef (enligt Åbo universitets studentmatrikel, utg. af Lagus i samlingen Skrifter, utg. af Svenska litteratursällskapet, XI: 4) student i Åbo 1759 och anställdes efter resor i Ryssland och Östersjöprovinserna såsom språkmästare vid Åbo universitet. Han hade önskat en förnämligare anställning och inveckladess snart i en förbittrad skriftväxling med de akademiska myndigheterna, hvilket föranledde hans aflägsnande från Åbo och öfverflyttning till Uppsala universitet (1775). Äfven där kom han genast i tvist med rektorsämbetet och begaf sig sedan till England. Hans ofvannämnda, i hög grad osammanhängande skrift innehåller åtskilliga bidrag till hans egen biografi i Sverige och Finland. Bl. a. berättar han den osannolika anekdoten, att konung Gustaf, då Ståhlberg tilltvingat sig företräde hos honom, blef så förskräckt att han — hoppade ut genom fönstret! Ståhlbergs vidare öden äro okända; mannen torde knappast hafva varit fullt tillräknelig.

[2] Jfr Schinkel, Minnen IV, s. 373.

förbigått så väl Ståhlbergs som Ristells och Browns skrifter; och detta hedrar hans kritiska omdöme. Bland engelska källor nämnas i stället Bland Burgess Papers, lady Minto's Memoirs of Sir Hugh Eliot samt Sydney Smith's af Barrow utgifna brefväxling. Några denna sistnämnda samling tillhörande, ännu otryckta bref till engelska ministern i Sverige Liston, förvarade i British Museum, äro, så vidt vi kunnat finna, den enda *otryckta* källa, som författaren anför.

Så mycket större är mängden af de tryckta skrifter, som han begagnat, så väl svenska som utländska — bland de senare företrädesvis franska och ryska. Det är i själfva verket en alldeles öfverraskande beläsenhet och litteraturkännedom, som hans bok röjer. Ej blott större arbeten citeras, äfven tidskriftsuppsatser och akademiska afhandlingar hafva kommit till användning.

Nu är det visserligen sannt, att anförandet af en vidlyftig källförteckning ej alltid utgör en garanti för källornas noggranna studium. Man kunde ock väl här blifva tvifvelaktig, då man bland anförda källskrifter finner Adlerbeths »Anteckningar» karakteriserade därigenom, att författaren är »a warm admirer of Gustavus», eller då Schröderheim, såsom memoirförfattare hedrad med namnet »the Swedish S:t Simon, nämnes »the king's one indispensable friend», fastän hans anteckningar och bref nogsamt visa, att det efter 1786 var slut med hans gunst. Den aktade forskare, som anföres under namnet »Silfverstol*fe*» (I, s. VII) torde kanske ej vilja vidkännas författareskapet till de uppsatser, som där citeras under hans namn. — Men å andra sidan skall det erkännas, att dylika misstag i förordet i regeln icke äga motsvarighet i texten. Där karakteriseras Adlerbeth riktigt sålunda (1783): »to day the kings admiring friend, to morrow his conscientious foe»; och utgifvaren af »Historiskt Bibliotek» slipper att bära ansvaret för uppgifterna hos de ofvannämnda författare, hvilka där anföras under sina riktiga, eller åtminstone endast lindrigt vanställda namn. Fullkomligt orättvist vore att anse lärdoms- och citatskryt såsom i ringaste mån karakteristiskt för författarens arbete. De källor, han citerar, har han verkligen användt, ehuru naturligtvis i mer eller mindre omfattning. Att Odhners historia för början af Gustaf III:s regering och Gustavianska papperen för dess senare del företrädesvis kommit till användning, må ingen förtänka författaren. Hans framställning och gruppering gå dock sin egen väg, äfven om man på sina ställen utan svårighet igenkänner — lätt förklädda gamla bekanta.

Efter en kort inledning om Sveriges öden efter Karl XII:s död, säkert väl behöflig för författarens landsmän, och ett par kapitel om Gustafs ungdom och hans giftermål — den stela och tystlåtna Sofia Magdalena figurerar här under den romantiska rubriken »The Maid of Denmark», efter mönstret af »The Maid of Norway», den norska prinsessan Margareta, som en gång skulle blifvit drottning af Skotland och möjligen förenat Skotlands och Englands kronor — samt en skildring, huru han under sin utländska resa 1770—71 tog Paris »by storm», följer berättelsen om statshvälf-

ningen 1772, dess förberedelse under den sista och uslaste af frihetstidens riksdagar, dess lyckliga genomförande och närmaste följder. Ämnet är tacksamt och ofta förut behandladt; och författaren har löst sin uppgift på ett förtjänstfullt sätt. Berättelsen om Tolls uppträdande i Kristianstad och om själfva statskuppen d. 19 aug. är gjord med ett lif, en åskådlighet och ett godt lynne, som gör denna del af arbetet högst läsvärd. Scenen på rikssalen efter revolutionen, då konungen höll sitt berömda strafftal, hvilket i utdrag meddelas, är återgifven med mycket dramatiskt lif. Äfven i skildringen af de yttre accessoirerna vid detta tillfälle och andra historiska uppträden under konung Gustafs tid, då ceremonielet och utstyrseln spelade en så stor roll, finner man prof på denna förmåga att åskådliggöra, som är den konstnärliga fantasiens gåfva, men som ej alltid faller på den historiske forskarens lott.

Såsom det stora politiska missgreppet under konung Gustafs regering betecknas i författarens slutbetraktelse öfver revolutionen 1772, att konungen icke, i stället för att nöja sig med hederstiteln »den förste medborgaren i ett fritt folk», begagnade sin seger öfver partierna genom att införa den absoluta monarkien — åtminstone för ett årtionde. Detta synes vara en favoritidé, till hvilken förf. flera gånger återkommer. Sveriges offentliga förhållanden voro för djupt sjunkna, menar han, för att kunna fördraga den grad af frihet, som lämnades af 1772 års i många punkter obestämda författning. Enligt denna uppfattning heter det äfven, att om Gustaf III ej visat eftergifvenhet för gängse känslostämningar 1772, så hade hvälfningen 1789 varit öfverflödig och Ankarström ej utfört sin blodiga gärning; Vasaätten kunde ännu mycket väl hafva suttit kvar på Sveriges tron.

Sådana hypotetiska profetior — vaticinia post eventum — måste man lämna i sitt värde. Men svårligen torde väl någon svensk historiker, äfven med den välvilligaste uppfattning af Gustaf III, vilja i främsta rummet göra 1772 års författning ansvarig för olyckorna under hans sista regeringsår. Den hade nog sina ofullkomligheter, och konungen kan nog hafva bittert känt både dess verkliga brister och hvad han ansåg såsom sådana. Men andra politiska missgrepp, sedan de första lyckliga åren voro öfver, voro i och för sig tillräckliga att förklara hvad som öfvergick Gustaf III. Ej lär hans statskonst utåt hafva blifvit försiktigare, ej heller den inre styrelsen mindre ägnad att framkalla missnöje hos dem, hvilkas intressen träddes för nära, om enväldet från början lagts i hans hand. Otvifvelaktigt voro våldsåtgärderna 1789 en nödvändighet under de omständigheter, som Gustaf III:s politik själf framkallat; men denna politik var icke en historisk nödvändighet. Han kunde hafva ledt Sveriges öden i andra banor, utan att bryta löftena från 1772 och säkerligen äfven utan att hans historia därpå hade blifvit lidande. Författningens brister kunde i fred hafva afhjälpts, innan fäderneslandet bragtes i fara 1788; konungen ägde därtill genom sina lysande personliga egenskaper förutsättningar som ingen annan.

Framställningen af konung Gustafs ingripande i Sveriges inre historia har, såsom naturligt är, i författarens skrift måst maka åt sig för skildringen af hans yttre politik, hans personlighet och omgifning. Gustafs historia är rik på spännande situationer; konsten har endast varit att välja. Författaren har med insikt och smak gjort sitt val, särskildt med afseende på den allmänhet, för hvilken han närmast skrifvit.

Åt Gustaf III:s yttre politik ägnas, såsom tillbörligt är, mycken uppmärksamhet. Så väl förvecklingarna efter statshvälfningen 1772, konungens debut inom den europeiska politiken, som hans uppträdande såsom den sjunkande franska monarkiens riddare, hvilket bildade dramats slutakt, äro utförligt skildrade. Upprepade öfversikter af växlingarna i Europas politiska ställning under hela Gustaf III:s regering ställa denna i en så att säga internationell belysning. Framställningen röjer vidsträckt beläsenhet inom den historiska litteraturen.

För den stora allmänheten torde väl dock vissa scener ur Gustafs historia i Sverige befinnas särskildt lockande. Så det underhållande kapitlet »Le roi s'amuse», som skildrar hofvets lif; så redogörelsen för de bedröfliga och skandalösa familjeuppträdena med anledning af Gustaf IV Adolfs födelse. Lifligt — och med starka uttryck af ovilja mot Anjalamännen — berättas tilldragelserna 1788, särskildt episoden af konungens ankomst till Göteborg och tillbakavisandet af det danska anfallet. Dramatiskt framställas de stormiga uppträdena vid riksdagen 1789; Gefle riksdag, konungamordet och konungens dödsbädd äro äfven skildrade med lif och åskådlighet, allt efter samtidas berättelser.

Såsom titeln angifver, vill förf. i sitt arbete teckna ej blott konung Gustaf utan äfven hans samtida. Karakteristikerna af de handlande personerna, så väl bland samtida regenter som bland konungens undersåtar, äro i allmänhet gjorda med skärpa och en viss träffsäkerhet. Bland samtidas stridiga omdömen har det haft sina svårigheter, icke minst för en främling, att finna det rätta. Om än öfverdrifter och ensidigheter ej saknas, har det dock ofta lyckats öfverraskande väl. Med afseende på den talangfullt skrifna, något panegyriskt hållna teckningen af konungens egen personlighet kan riktigheten väl ifrågasättas af uttrycket, att han var »a typical Vasa». Trots Gustaf III:s gärna upprepade tal om Vasarnas blod, var detta hos honom ganska utspädt, och han hade — atavismen i långt framfarna leder i all ära — i sitt skaplynne mera af Fredrik II och Lovisa Ulrika än af de båda stora vasakonungarna med Gustafs-namnet. Konungens lysande talargåfva är föremål för författarens lifliga beundran. Både sant och vackert heter det: »There were two points, as to which this essentially mercurial nature was as constant as the polar star — patriotism and prerogative».

Det må förlåtas en främling, om hans teckningar af ämbetsmännen Liljencrantz — »Sveriges Colbert» — och Liljestråle förefalla svenska läsare något sublimerade. Samtiden skulle säkert hafva

förvånats öfver ett så uteslutande gynnsamt omdöme öfver Toll och att se honom skildrad ej blott såsom ett utmärkt regeringsmaktens verktyg, utan som en stor statsman. I allmänhet är förf. mild i sina omdömen, ej blott om konungen utan ock om hans män. Hans broder hertig Karl affärdas däremot utan förskoning. Till kejsarinnan Katarina II:s karakteristik finnas förträffligt valda bidrag.

Såsom ett bihang följer en öfversikt af Sveriges litteraturhistoria ända från fader Stjernhjelms dagar. Om denna torde i allmänhet gälla, att den är hämtad ur andra hand; hvad som ej direkt rör det gustavianska tidehvarfvet kunde saklöst varit borta. Emellertid saknar den icke sina förtjänster. Af intresse är det att erfara att, enligt förf:s åsikt, Oxenstjernas öfversättning af Milton är »the happiest foreign version of the great epic». Intressant är äfven jämförelsen mellan Thorilds skrifsätt och Carlyle's »Sartor Resartus». Thorild reduceras för öfrigt till mera måttfulla proportioner än hans svenska beundrare torde finna billigt. Notisen om Gustaf III:s »intimacy» med Bellman, Lidner, Hallman och Kexél (II: 293) undgår ej att väcka svenska läsares munterhet.

Att misstag, större och mindre, förekomma i ett arbete af detta slag, är både förklarligt och ursäktligt. Här må endast ytterligare påpekas en särskild art af misstag, hvilka synas vara oundvikliga i alla utländska arbeten om Sverige och som ej undgå att på ett alldeles specielt sätt stöta svenska ögon. Det är det oriktiga återgifvandet af svenska ord och namn. Ett praktstycke i denna väg erbjuda de etymologiska förklaringarna af *»indelna»* och *»rothaalhare»* (I: 174). Konung Adolf Fredrik nämnes ömsom med sitt verkliga namn, ömsom Fredrik Adolf. Det i svenska adelns genealogier okända namnet »Oxenskjold» får tjäna såsom skyddande förklädnad för en dam, om hvilken en apokryfisk och skabrös anekdot berättas (I: 223). Ortnamnen »Skinning», »Christianshaven» och »Hogbars» väcka undran, och underligt äfven för svenska ögon förefaller det, att konung Gustaf på vägen *till* Italien valde marcherouten Nürnberg—Quedlinburg (I: 264). Komiskt är misstaget, att förf. gjort den idylliska Brunnsviken vid Haga till byn Brunswick (Braunschweig). Möjligen har han antagit, att någon af Sveriges från Tyskland stammande konungar gifvit platsen detta namn. »Boltenstjerna» för Boltenstern, »Wiedemann» för Weideman, »Hentzel» för Güntzel äro relativt obetydliga fel, äfvenså att bröderna Karl och Fredrik Axel v. Fersen förväxlas, då tal är om deras döttrar som »reigning belles» vid hofvet. Svårare är förväxlingen af de båda i konungamordet inveckláde bröderna Jakob och Johan von Engeström, af hvilka förf. endast tyckes känna den sistnämnde, memoirförfattaren.

Dock vore det orättvist att påstå, att Bain's arbete i detta afseende svårare försyndar sig än mängden af andra utländska skrifter, hvilkas namnförvridningar göra ondt i svenska ögon. Hans föregångare Sheridan, som dock vistats i Sverige, talar om »count Brake» och »senator Ralling» (Kalling) och dessa namn hafva gått

igen i litteraturen. Romantiskt, nästan som den sköna Zuleika i Österlandets sagor, klingar i Sheridan's berättelse namnet Suder Zelia. Det betyder — Södertelje.

T.

Sveriges medeltid, kulturhistorisk skildring af HANS HILDEBRAND. Första delen I, II. III + 1025 sid. Stockholm, Norstedt & Söner, 1879—94.

Femton år hafva förflutit sedan det verk, hvars första dels sjette häfte nu lämnats i allmänhetens händer började utgifvas, och det program, som då uppställdes, angaf tydligt att det hela måste få en sådan omfattning att det fordrades mångsidiga djupgående forskningar och mångårigt sträfsamt arbete för att efter den uppgifna planen kunna fullt afslutas. En trogen och i hvarje detalj genomförd framställning af vår medeltids kulturförhållanden är också en uppgift, hvars hela vidd ingen kan fullt uppfatta, som ej i någon mån försökt genomtränga det dunkel, hvaraf dessa i många att ej säga de flesta fall hos oss ännu omtöcknas. Att genomsöka dessa tusental af oftast helt och hållet privata, alltid mer eller mindre svårlästa köpe- och gåfvobref, arfskiften, domar och dylikt är redan i och för sig något afskräckande, hvarföre ock ur dessa urkunder hitintills endast utletats, hvad som tjänat att belysa våra politiska och kyrkliga förhållanden. Hvad de i öfrigt kunna meddela, har, om det också icke alldeles undgått forskares uppmärksamhet, icke kommit till allmänhetens kännedom. Det är dock just i dessa källor, som kulturhistorikern till största delen måste söka sitt material. Hvad som därur kan hämtas måste antecknas, ordnas och grupperas för att sedan jämföras med de upplysningar, som våra gamla lagar, krönikor och andra urkunder lämna, och sedan hvarje särskild grupp bearbetas. Detta arbete försvåras i väsentlig grad däraf, att olika landsdelar icke blott hade olika lagar och olika seder utan ock, att lagarna och deras tillämpning ofta förete skärande motsatser, hvilka visst icke alltid hade sin grund ensamt i de maktägandes sträfvan att ställa sig själfva öfver lagen, utan ofta kunde äga helt andra om ock ej alltid genast märkbara anledningar. Vår medeltids kultur har ock lika litet som någon annan tids utvecklats ensamt ur rent nationella förutsättningar. Beröringen med grannarna och det öfriga Europa under krigsföretag, köpfärder, pilgrimsresor och ständiga budväxlingar emellan andliga myndigheter och institutioner utöfvade på dem en stark inverkan. Men i hvad mån denna i allmänhet gjort sig gällande, hvilka insatser böra tillskrifvas det främmande och det rent nationella, äfvensom den omdaning, som af dessa elementers nötning emot hvarandra framkallats, och huru främmande tillsatser

småningom nationaliserats, därom har man ännu icke kunnat komma till en önskvärd klarhet. Denna kan ej heller vinnas utan en grundlig utredning af de olika faktorerna i medeltidens lif icke blott såsom de visa sig i våra egna urkunder utan äfven sådana de efter jämförelse med liknande företeelser inom andra länder böra rätteligen tolkas. Det fordras således icke blott en fullständig insikt i våra egna utan äfven en grundlig omsikt i andra länders kulturförhållanden för att kunna skildra vår medeltid i detta afseende. Det relativt obetydliga som genom smärre specialutredningar och enstaka kulturbilder hittills kunnat åstadkommas, har länge visat behofvet af en fullständig svensk kulturhistoria, och det har därför varit en sann glädje att någon ägt mod och kraft att börja ett sådant verk.

Riksantikvarien Hildebrand, som tagit sig detta före, är väl också den i vårt land, som äger de bästa förutsättningar att kunna bringa det till genomförande. Han äger den omsikt i forn- och medeltidens allmänna och speciella förhållanden, som är första villkoret för att kunna rätt bedöma dessa, sådana de visat sig hos oss. Han är dessutom ställd på en sådan plats, att en stor del af de inhemska källorna nästan kunna sägas flöda rundt omkring hans egen arbetsstol, hvilket är ett annat icke mindre viktigt villkor för att ensam kunna utföra ett värf, som med de ringa förarbeten, som finnas, måste anses såsom en full lifsgärning. Han synes också — såsom lätt kan skönjas — vid hvarje urkund icke hafva förbisett något, som ställdt i sitt rätta sammanhang kunnat bidraga att belysa de särskilda detaljundersökningar, hvaraf hans verk består. Detta är af vikt, ty eljest inträffar ofta nog, såsom säkerligen hvarje kulturforskare erfarit, att man under bearbetningen erinrar sig en länk i sin bevisning, som man verkligen en gång funnit, men då icke ansett äga sådan betydelse att den jämte källan antecknats. Då man ej kan och ej får dessförutan ensamt lita på sitt minne föranleder ett sådant förbiseende lätt ett nytt besvärligt sökande. Dessa rikhaltiga anteckningar, när allt skall »ab ovo» undersökas, medföra dock en olägenhet, att framställningen lätt erhåller en sådan bredd, som för dem, hvilka mest älska en liflig framställning i allmänna drag och mindre bekymra sig om tillförlitligheten af de uppgifter, hvarpå den stödjes, blifver mindre tilltalande, men som däremot för verkliga forskare gifver det hela en karakter af trovärdighet och sanning, som för dem är hufvudsaken. Att på en gång motsvara dessa olika fordringar är därföre icke lätt, ja knappast möjligt, ty här gäller det att icke falla i Charybdis, när man vill undvika Schylla. Så t. ex. torde den synnerligt värdefulla, och man kan nästan säga uttömmande, framställningen af vår medeltids myntförhållanden med de talrika upplysande afbildningarna af olika mynt, som lämnats i det nu föreliggande häftet, synas alltför vidlyftig för dem, som icke närmare syssla med numismatiska studier, medan de med denna vetenskap något förtrogna emottagit den med synnerlig tacksamhet. Detsamma kan sägas om de lämnade redogörelserna för olika mått, mål och vikt i olika orter under olika tider, och om

varuprisen. I detta fall äger verket en alldeles särskild betydelse och vikt för fackmän och forskare i medeltidens häfder. De hafva här fått en särdeles nyttig uppslagsbok och behöflig vägledare för egna studier, hvilken bör blifva af synnerligt värde helst om, såsom man får hoppas, verket afslutas med ett fullständigt register. För att nu välja ett exempel bland många, kan man med denna hjälpreda vid handen, när det gäller ett testamentariskt förordnande eller ett skifte efter en afliden person, bilda sig en ganska tydlig föreställning om hans förmögenhet, icke blott i förhållande till hans samtids mynt- och varuvärden, utan äfven till våra egna. Att författaren uppräknar och redogör för arten och beskaffenheten af de olika ting, med för vårt nutida språk mer eller mindre främmande benämningar, som i dylika handlingar förekomma, är af så mycket större värde, som vi ännu ej äga någon fullständig svensk hjälpreda i detta fall, och för de latinska namnen äro hänvisade till Du Canges Glossarium, hvars upplysningar och förklaringar ofta tarfva stor varsamhet, när de skola tillämpas på svenska förhållanden.

Att arbetet slutligen fått ett särskildt, för alla fattligt värde genom sina rika efter originalen utförda illustrationer, behöfva vi endast antyda. Det intager genom dem en alldeles egenartad ställning i vår historiska litteratur.

Att ingå i en detaljerad granskning af själfva arbetet eller att undersöka om och hvilka invändningar tilläfventyrs skulle kunna göras emot en eller annan af de åsikter, författaren uttalat, eller de resultat, hvartill han kommit, ingår ej i planen för denna anmälan. Det torde också kunna betviflas, att hvad särskildt det rent kulturhistoriska angår, någon svensk man själf samlat så rikt material, att han med full tillförsikt kan göra det. Dessutom är verket ännu ej afslutadt, och därföre äro några bestämda uttalanden för tidiga innan författaren själf sagt sitt sista ord, men en anmärkning vilja vi icke undertrycka, och denna gäller de långa afbrotten emellan verkets särskilda häften. Hvad man fått har väckt en berättigad längtan efter fortsättningen, och äfven den, som till deras fulla betydelse kan uppskatta de svårigheter, som möta vid ett så vidlyftigt materials insamlande och bearbetning, kan ej undgå att uttala en önskan, hvilken utan tvifvel är allmän hos alla, som hysa intresse för vår medeltid, den nämligen, att det måtte förunnas författaren att åt denna gren af sin mångskiftande verksamhet få ägna en mindre splittrad tid än hittills varit fallet. Då af del 2 redan 2 häften utkommit åren 1884 och 85 må man kunna hoppas, att fortsättningen icke skall alltför länge fördröjas.

G. Djurklou.

Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634. Von d:r Walter Struck. 106 sid. Stralsund 1893.

Slaget vid Nördlingen har från tyskt håll redan mer än en gång monografiskt behandlats och senast år 1885 varit föremål för en utförligare skildring i G. Droysens *Bernhard von Weimar*. Att under sådana förhållanden göra samma arbete om igen kan synas vanskligt nog, helst där intet nytt källmaterial af nämnvärd betytydelse tillkommit. Ett resultat, som lönar mödan, kan i sådant fall ej gärna påräknas under annan förutsättning, än att författaren tilltror sig att kunna prestera en ny värdemätning af det gamla materialet. I denna mening är det ock, som d:r Struck företagit sitt arbete.

Förf. begynner sålunda med att mönstra och klassificera de olika källorna och omsorgsfullt väga deras inbördes vikt och värde. En dylik noggrann källbehandling är här så mycket bättre motiverad, som få hufvudpunkter i det 30-åriga krigets historia ha ett mera förvirradt och motsägelserikt material att bjuda forskaren. Också blir den tillförlitliga återstod, som framgår ur den sålunda sofrade massan. ganska ofullständig; af den weimarianska flygelns verksamhet t. ex. blir det omöjligt att skapa en sammanhängande och trovärdig bild.

Förf:s bemödande att sammanföra allt det hithörande materialet har underlättats däraf, att det mesta redan föreligger tillgängligt i spridda publikationer. Ett bidrag, som ej återfunnits i förf:s källförteckning, är den i åttonde delen af Swedish Intelligencer inryckta skriften »A very exact Relation of the proceeding of Gustavus Horne in the yeare 1634, written by an eye-witnesse to his friend in England», daterad Frankfurt am Main $^{10}/_{20}$ september 1634. Emellertid utgör denna berättelse endast en bekräftelse på Horns af förf. följda relation. På samma ställe, del. 7, återfinnes ock under det riktiga datum $^{2}/_{12}$ september von Griesheims berättelse, som i källförteckningen är daterad $^{3}/_{12}$ s. m. Den sid. 20—21 omnämnda skriften »Schlacht und blutiges Treffen» finns i svenska riksarkivet som bilaga till Axel Oxenstiernas bref till regeringen af den 5 sept. 1634, något som bekräftar förf:s förmodan om tiden för dess affattande och — som det synes — äfven Fuchs' antagande rörande dess officiella natur.

Den nya värdering af källorna, hvarigenom Struck skiljer sig från sina närmaste tyska föregångare, särskildt Droysen, träffar i synnerhet Horns och spanioren Don Diego de Aedos relationer. Den senare var en civilist i kardinalinfantens tjänst, och hans berättelse om slaget utgör en del af hans beskrifning om infantens resa. Diegos relation trycktes liksom Horns redan 1635, men föll sedan i glömska, tills den år 1884 åter bragtes i dagen.

På denna källa byggde nu Droysen hufvudsakligen sin framställning af slaget och det t. o. m. i punkter, där Horns motsatta

uppgifter bekräftades af konung Ferdinands. Att ha reducerat Diegos berättelse till dess verkliga värde och gjort rättvisa åt Horns af Droysen misskrediterade relation är hufvudresultatet af Strucks arbete. Hans kritik ådagalägger, hurusom den spanska berättelsen åtminstone till en stor del är byggd på hörsägner och följaktligen full af motsägelser, att den är skrifven utan militäriskt sakförstånd och med utpräglad spansk tendens samt att den mestadels står i strid med de pålitligaste bland de öfriga källorna. Om Horns berättelse blir omdömet i det mesta raka motsatsen. Mot Droysens uppgift att sträfvandet att kasta skulden på hertig Bernhard gett färg åt hela denna berättelse framhåller Struck, att denna tendens väl kan förklara förtigandet af några enstaka besvärande fakta, men ingenstädes bevisat sig i framläggandet af några falska uppgifter.

Själfva skildringen af slaget kan ej bli af något större intresse för svenska läsare, som redan äro förtrogna med den i Hornska relationen härskande uppfattningen af stridens gång. En sak, som särskildt förtjänar uppmärksammas, är förf:s af en större karta belysta utredning af de i afseende på detta slag så betydelsefulla, men på samma gång så ytterst oklara terrängförhållandena. I dessa terrängförhållanden i förening med fiendens numerära öfverlägsenhet ser förf. nederlagets allmänna orsaker. De båda flyglarnas vinkelställning med återtågslinier, som korsade hvarandra, innebar en fara, som utvecklade sig till en olycklig verklighet, då weimarianerna, oförmögna att efter sin anförares löfte uppehålla fienden, tills Horns flygel passerat, just på den ödesdigra korspunkten stötte emot hans trupper och ryckte dem med i sin flykt. Medan Droysen anser, att högra flygeln äfven utan denna sammanstötning och ensamt af den påträngande fienden skulle bragts i upplösning, ger sålunda Struck hertigens flygel skulden till att återtåget urartade till flykt, liksom han förut framställt honom själf som rätta orsaken till det ödesdigra angreppet. Det enda förf. har att lägga Horn till last är dels att han mot bättre vetande och vilja gifvit efter för sin kamrats stridsifver, dels att han ej tidigare afstått från de upprepade gagnlösa angreppen på Allbuch.

A. Rfs.

Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Af Carl Gustaf Malmström. Andra upplagan, delvis omarbetad. Andra delen 455 sid. Stockholm 1895. P. A. Norstedt & Söners förlag.

Den nya upplagan af riksarkivarien Malmströms stora arbete öfver frihetstidens politiska historia, hvars andra del nu efter tvenne års förlopp följer den första, är icke ett blott omtryckande i en

behagligare utstyrsel af den äldre upplagan, utan därjämte en omarbetning, som afsett att gifva äfven den tidigare frihetstiden samma uttömmande behandling, som redan i den första upplagan kommit de senare epokerna af perioden till del. Dessutom har naturligtvis tillfället tagits i akt att med synnerlig omsorg samla och tillgodogöra för den nya upplagan alla bidrag, som senare forskning i vare sig inhemska eller utländska arkiv bragt i dagen.

Den tid, som den nu föreliggande delen omfattar, är frihetstidens jämförelsevis mest tilltalande epok. Skildringen begynner med 1726—27 års riksdag, då det äfventyrliga holsteinska partiet föll från sin maktställning och dess lättsinniga planer ledo ett förkrossande nederlag till följd af den farliga förbindelsen med Ryssland och de krigiska äfventyr, hvari partiet ville inveckla riket. I stället träder den lugna och lyckliga tiden af Horns regering, då en försiktig och insiktsfull politik bevarade den yttre freden och partistormarna i det inre gått till hvila. Sverige gick raskt framåt i välmåga, såren efter kriget läktes hastigt nog, handel och industri började under regerings och ständers nitiska vård och med moderat tillämpning af merkantilismens läror blomstra upp å nyo; en lefnadsgladare och hoppfullare stämning trädde i stället för dysterheten från krigets sista tid och med denna följde en frisk företagsamhetsanda i alla riktningar och snart nog en återvaknande ungdomlig hänförelse för Sveriges stora minnen och begär att återställa dess forna glans.

Till denna del har författaren sparat öfversikten af det inre tillståndet efter krigets slut och arbetet på dess förbättring. Stiltjen inom den stora politiken ger ett lämpligt tillfälle att dröja en stund härvid. Men scenen förändras snart. Läsaren får följa författaren vid skildringen af de stora parlamentariska partiernas uppkomst i nära samband med den allmänna europeiska politiken ända till krigspolitikens seger. Vi stå vid vändpunkten af frihetstidens utveckling, då Horns visa ledning ger vika för det lättsinniga skrytets, den öfvermodiga revanchetankens och partiintressenas våldsamma och hänsynslösa framträngande till dominerande makt. Och så följer efter en tids vacklan det olycksaliga fredsbrottet, som för alltid skulle störa den lugna utvecklingen af frihetstidens Sverige. Skildringen af själfva kriget med dess namnlösa elände få vi först i nästa del.

Det är en intressant period med bjärta skiftningar af ljus och skugga, hvarmed vi å nyo få göra bekantskap. Den nu utkomna delen innebär dock ej jämförd med den förra upplagan en så grundlig omarbetning som den första delen, frihetstidens grundläggning. Framställningen har blifvit rikare och fylligare; en och annan detalj framstår i annan dager. Särskildt har skildringen af riksdagarna 1726—27 samt 1731 vunnit genom omarbetningen. De begynnande meningsstriderna angående rikets ekonomiska politik före och under 1731 års riksdag äro rikare belysta. De ofrälse ståndens hållning till det afgörande beslutet om truppernas sammandragning i Finland

på våren 1741 får en något annan prägel. Konung Fredriks personliga politik är liksom i den föregående delen klarare och fullständigare skildrad efter hans egna i Marburg förvarade papper, t. ex. hans vacklan under de diplomatiska förhandlingar, som polska tronföljdskriget framkallade (s. 159 o. f.). Den ryska politiken har blottats i mer betydande mån genom begagnandet af ryska ministerberättelser. Bestuschew synes i själfva verket hafva opererat med ganska stor oskicklighet i den svenska partikampen och framträder knappast såsom vuxen sin plats. Han misskänner hela tiden oppositionens styrka och faran för Horns hela ställning och politik under riksdagarna 1734 och 1738, liksom han ej tillräckligt skattar hattpartiets kraft vid 1741 års riksdag att kunna framdrifva en krigsförklaring. Han träder i förbindelse med motståndarne till krigspolitiken och söker med penningar motarbeta Frankrikes guld och inflytande, men det hela lamt och med flera obetänkta åtgärder, som störa i stället för att befordra hans vänners arbete. Bestuschew representerar tydligen den uppfattningen beträffande Rysslands nordiska politik, att det vore bäst att hålla jämvikt mellan partierna utan att allt för mycket gynna ettdera, så att båda bestodo med ungefär lika styrka och söndersleto hvarandra. Men misslyckandet häraf och faran för Ryssland från hattpartiets sida skulle snart framkalla en mer bestämd och ingripande politik, hvars olyckliga verkan först efter kriget får tillfälle att framträda.

Det ligger i naturen af ett sådant arbete som riksarkivarien Malmströms, att det väsentligen är de politiska företeelserna, som skildras. Det inre kulturarbetets långsamt vunna resultat kunna i jämförelse härmed blott beröras och måste träda i bakgrunden för spårandet af de politiska partimeningarnas uppkomst, för de rivaliserande personligheternas täflan och den utländska politikens skiftningar, som spela en mer betydande roll i Sveriges öden än under någon föregående period. Detta är naturligtvis ingen brist, då en begränsning är nödvändig och af författaren uttryckligen gjorts till den politiska historien. Men visserligen framstår till följd häraf den tid, som denna del omfattar, eller öfverhufvud den tidigare frihetstiden i något ofördelaktigare dager än den vid en mer allsidig betraktelse erhåller. En och annan sida af den inre utvecklingen hade kanske, äfven med den begränsning, som är vald, kunnat mer framhållas, såsom t. ex. Finlands raska uppsving i folkkrafter och odling under regeringens ifriga medverkan efter den stora ofredens slut.

Sådan som denna del nu föreligger kan den hos läsaren endast bekräfta det intryck som den föregående gaf i fråga om forskningens grundlighet och omfattning, framställningssättets klarhet och detta måttfulla, objektiva bedömande af händelser och personligheter, som redan från början åt Malmströms verk bestämt dess plats inom den historiska litteraturen i Sverige.

L. S.

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria på uppdrag af Södermanlands Fornminnesförening utg. af Joh. Wahlfisk. VIII. Föreningens n. v. styrelse och ledamöter. — Från Föreningens sammanträden 1890—94. Karl Gustafs stads manufakturverk och dess s. k. Tyska församling 1658—1749. — Folkvisor. — Ett svenskt tapisseri från 1400-talet. — Sägner och sagor. — Folktro, vidskepliga föreställningar och bruk. — Byordning från 1824 — Bref från Joh. Leioncrona till prof. Joh. Schefferus.

Göteborgs Högskolas Årsskrift. 1895, 1. L. Stavenow, Studier i ståndsriksdagens senare historia. Preteståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval.

Kongl. Bibliotekets Handlingar, 17. Årsberättelse för år 1894. — Svenska historiska planscher. 3. [1667—] 1669—1718.

Nordisk Revy. Utgifven af Erik Thyselius. 1895: 7—8. L. Meyer, Unionssagen i Norge.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. 1895, 2. J. Clausen, Nogle breve fra Atterbom. — K. Hildebrand, Folkrätt och diplomati på Machiavellis tid. — E. v. Ehrenheim, Anteckningar om Grönsö och Utö; F. v. Ehrenheim, Etsningar från Grönsö och Utö; C. Trolle-Bonde, Trolleholm, Kjesäter och Hesselby, anm. af Ludvig Looström. 3. A. U. Bååth, Några forntidsbilder från de norska kolonierna i Västerhafvet. — E. Wrangel, Hvad folket sjunger.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. 1895, 2. O. Levertin, Konturer till en Bellmanskarakteristik. — A. Erdmann, Karl Michael Bellman. — 4. P. Meijer Granqvist, Marskalk och madame »Sans Gêne.» En historisk vidräkning för dagen.

Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. Bd. 5: H. 2. J. Paludan, Om Periodedeling i den danske Litteraturs Historie. — E. Holm, Den store Votering om den politiske Stilling udadtil i Efteraaret 1718. — J. C. H. R. Steenstrup, Nogle Bidrag til vore Landsbyers og Bebyggelsens Historie. — H. D. Lind, Underslæb paa Bremerholm under Korfitz Ulfeldts Finansstyrelse. — J. B. Löffler, Fra hvilken Tid skriver Hovedmassen af vore Brudstenskirker sig? — Litteratur og Kritik: E. R. Dænell, Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfandschaften, Hansisch-dänische Geschichte 1367—1385, anm. af Kr. Erslev. — M. Mackeprang, Fortegnelse over fremmed historisk Litteratur fra Aaret 1893 vedrørende Danmarks Historie. — Smaastykker.

Museum. 1895, 3. C. I. Anker, Mordet paa Gustaf den Tredie.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. 1895, 2. R. F. v. Willebrand, Till Bellmans hundraårsminne. — I bokhandeln: H. Em. Aspelin, Vasa stads historia. 1. 2, anm. af M. G. Schybergson. — L. Stavenow, Minnestal vid Göteborgs högskolas Gustaf Adolfs fest den 8 dec. 1894. anm. af M. G. S. — 3. C. G. Estlander, Den sista striden inom Finska nationen i Upsala. — P. Nordmann, Gustaf Filip Creutz och Göran Magnus Sprengtporten. — I bokhandeln: Uplands fornminnesförenings tidskrift. Bd 16, anm. af A. O. F. — 4. M. G. Schybergson, Johan Henrik Kellgrens minne i Finland. — I bokhandeln: Östgötalagen med förklaringar utgifven af A. O. Freudenthal, anm. af H. B. — L. Stavenow, Studier i ståndsriksdagens senare historia, anm. af M. G. S.

Baltische Monatsschrift 1895, 2. A. Bergengrün, Eine neue Darstellung der livländischen Geschichte.

Düna Zeitung 1895. N:o 9. C. Löwis of Menar, Gustav Adolfs Belehnungen in Livland.

Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft 1894. W. Reiman, Zweiter Nachtrag zum »Codex livo-esthonicus.» [Berör tiden 1704—1708.]

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1894. A. Seraphim, Verzeichniss der Liv-, Est-und Kurländer auf der Universität Greifswald. 1. 1457—1645. Excerpirt und mitgetheilt aus dem 1 Th. der gedruckten Matrikel. — Fr. Bienemann jun., Zur Geschichte der Belagerung Dorpats 1704. Major v. Brömsen's Observationsjournal. — Fr. Bienemann jun., Ein polnischer Index der schwedischen Anhänger in Livland vom Beginn des XVII Jahrhunderts. — C. v. Löwis of Menar, Alt-und Neu-Dünamünde.

Gubener Zeitung. 1895, N:o 17. Der Ueberfall zu Starzeddel am 6 Juni 1645. Der letzte Schwedenkampf in der Niederlausitz.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Fr. Meinecke. Neue Folge. XXXVIII, 2. J. Kaerst, Alexander der Grosse und der Hellenismus. Th. 2. (Schluss.) — K. Haebler, Die Columbus-Literatur der Jubiläumszeit. — Miscellen: Zur Vorgeschichte der Revolutionskriege. — Literaturbericht (bl. a. Ältere Universitätsmatrikeln: 2: Universität Greifswald. Herausgegeben von E. Friedlaender. Bd 1—2, anm. af Luschin v. Ebengreuth; O. Vaupell, Den nordiske Syvaarskrig 1563—1570, anm. af Fritz Arnheim.) — Notizen und Nachrichten. — Erklärungen. — 3. J. Haller, Die Protokolle des Konzils von Basel. — M. Ritter, Untersuchungen über die pfälzische Politik am Ende des Jahres 1622 und zu Anfang des Jahres 1623. — Miscellen: Literaturbericht (bl. a. Malmström, Bidrag till Svenska Pommerns historia 1630—1653: Sylwan, Sveriges periodiska literatur under frihetstidens förra del (till midten af 1750-talet): Varenius, Om riksföreståndarskap enligt Sveriges och Norges grundlagar, anm. af Fritz Arnheim. — Notizen und Nachrichten (bl. a. J. Juel, En Rejse til Rusland under Tsar Peter.)

Literarisches Centralblatt, 1895, 8. E. Seraphim, Geschichte Liv-Est- und Kurlands. Bd 1. — 9. J. A. Fridericia, Adelsvældens sidste Dage, anm. af K.—L. — 14. Hanserecesse. Abth 3. Bearb. von D. Schäfer. Bd 5, anm. af K.—L.

Magdeburgische Zeitung. 1894, 9 December. M. Dittmar, Gustav Adolf im Urtheil seiner Zeitgenossen und der Nachwelt.

Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung. Bd 16: H. 1. W. Struck, Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634, anm. af A. Huber.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. N. F. Jahrg. 3: H. 4. v. Stälin, Schwedische Schenkungen in Bezug auf Theile des heutigen Königreichs Württemberg und an Angehörige zu demselben gehöriger Familien während des dreissigjährigen Krieges.

The English Historical Review. 1895, April. W. E. Rhodes, Edmund, Earl of Lancaster. P. 2. — R. C. Christie, Vanini in England. — C. H. Firth, The »Memoirs» of sir Richard Bulstrode. — B. H. Baden-Powell, The permanent settlement of Bengal. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. R. Breyer, Die Legation des Kardinalbischofs Nikolaus von Albano in Skandinavien, anm. af K. Norgate.) — Correspondence. — Periodical notes. — List of recent historical publications.

Revue d'histoire diplomatique, publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. 1895, 1. Liste des membres de la société d'histoire diplomatique. — C. Schefer, La politique coloniale et la politique européenne de la France au XIX:e siècle. — J. du Hamel de Breuil, Le mariage du prétendant (1719.) — Horric de Beaucaire, Un collaborateur de Richelieu et de Mazarin, Bernard du Plessis-Besançon (1600—1670.) — La cour de Sicile en 1809 par un diplomate anglais (suite et fin.) — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie. — 2. H. Pouget de St.-André, La question de Madagascar. — H. du Bourg, Missions diplomatiques de Claude du Bourg. — Horric de Beaucaire, Un collaborateur de Richelieu et de Mazarin, Bernard du Plessis-Besançon (1600—1670); (suite.) — R. Bittard des Portes, Les derniers jours d'une mission diplomatique en Suède (Août 1790 — Avril 1792.) — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1895, Mars—Avril. A. Bouché-Leclercq, Les lois démographiques d'Auguste. — H. Pirenne, L'origine des constitutions urbaines au moyen âge: suite et fin. — E. Welvert, Questions révolutionnaires: M:lle de Labarrère et les conventionnels Pinet et Cevaignac. — Bulletin historique: France (travaux sur l'antiquité romaine), par C. Jullian: France (temps modernes), par Ch. Bémont et G. Monod; Italie (temps modernes), par P. Orsi; Nécrologie: G. B. de Rossi, par A. Pératé. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 26 februari 1895.

Sedan f. d. riksarkivarien Malmström öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1894.

Historiska Föreningen har under året i Sverige och grannrikena räknat närmare 1,000 medlemmar, som erlägga årsafgift. Antalet medlemmar, som en gång för alla erlagt afgift, har ökats med två, konsul John Rettig i Gefle och grosshandlar A. Abramsson i Stockholm. Antalet »ständiga medlemmar» uppgick vid årets slut i allt till 62 och Föreningens grundfond har därmed ökats till 4,650 kronor.

Någon förändring i Föreningens styrelse har ej ägt rum under året. Den har haft sina sedvanliga sammanträden för att utse funktionärer och ordna den litterära verksamheten.

Äfven förlidet år har Föreningen måst inskränka den senare till utgifvande af Hist. Tidskrift, hvars 14:de årgång utkommit med ett omfång af något öfver 30 ark, utom den sedvanliga bibliografien öfver svensk historisk litteratur under det senast gångna året, samt med bidrag af öfver 20 författare.

Om den ekonomiska ställningen upplyser revisionsberättelsen.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1894, få undertecknade efter verkställdt uppdrag, härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från 1893	kr.	9,421: 52.
863 afgifter à 5 kronor	»	4,315: —
8 afgifter genom postprenumeration à 4,54	»	36: 32.
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	»	50: —
2 ständiga ledamotsafgifter	»	150: —
Afgifter från Danmark för 1893	»	147: 90.
» » Norge » »	»	150: 45.
Redovisning från Samson & Wallin	»	71: 60.
» » Fritze	»	271: 30.
För försålda häften (af Föreningens publikationer)	»	59: —
Räntor	»	300: —
Summa inkomster	kr.	14,973: 09.

Utgifterna:

Å Redaktionskonto	kr.	2,320: —
Å Boktryckarekonto	»	2,977: 21.
Å Distributionskonto	»	234: 18.
Å Diversekonto	»	608: 80.
Summa utgifter	kr.	6,140: 19.
Behållningen till 1895 utgör således	»	8,832: 90.
Summa	kr.	14,973: 09.

Af behållningen äro insatta

I Sveriges Riksbank:

Å depositionsräkning	kr.	1,800: —

I Stockholms Handelsbank:

Å depositionsräkning	kr.	3,500: —
Å folioräkning	»	3,500: —
Kontant i kassan	»	32: 90.
Summa	kr.	8,832: 90.

Ofvanstående räkenskaper för räkenskapsåret 1894, äfvensom säkerhetshandlingar, äro af undertecknade, utsedde revisorer, granskade och riktiga befunna, hvarför full decharge åt styrelsen tillstyrkes.

Stockholm den 25 Febr. 1895.

Harald Wieselgren. Bibliotekarie.

Otto Bergström. Kapten.

Med anledning af denna revisionsberättelse erhöll styrelsen ansvarsfrihet för år 1894.

Styrelsens medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes kapten O. Bergström och bibliotekarien H. Wieselgren samt till deras suppleanter amanuenserna d:r S. Bergh och d:r B. Lundstedt.

Amanuensen d:r S. Bergh höll ett föredrag om »Rangstriderna inom adeln på 1600-talet».

Öfversikter och granskningar

Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteafsöndringarna och de förbudna orterna. Akademisk afhandling af S. Clason. VIII + 279 sid. text, 72 sid. bilagor.

Reduktionen bildar ännu ett så godt som oskrifvet blad i sextonhundratalets svenska historia. Ämnet är så inveckladt, källorna så rikt flödande och svårbehärskade, att man icke kan undra på, om de författare, hvilka i öfversiktliga arbeten behandlat denna period, måst nöja sig med att lämna endast en konturteckning af den mäktiga inre omhvälfning, som reduktionen representerar.

Här föreligger sålunda en både tacksam och mödosam specialuppgift för forskaren i Sveriges inre historia. Den har tydligen också lockat ofvan anförda afhandlings författare. Han har, som han själf säger i sitt förord, önskat »att här draga ett strå till stacken». För detta ändamål riktade han då först sin uppmärksamhet på den reduktion, som Karl X Gustaf inaugurerade, men gjorde snart den enligt vår mening fullt riktiga iakttagelsen, att en nöjaktig utredning af kronogodsens och kronoräntornas reduktion förutsatte en noggrannare kännedom om deras abalienation än den, som kunde hämtas ur den tryckta litteraturen i ämnet. Resultaten af den preliminära undersökning, som häraf föranleddes, har förf. framlagt i sin ofvan citerade afhandling.

Hvad hr Clason här lämnat, är sålunda en allmän öfversikt öfver afsöndringen af kronans gods och räntor, hvari han dels sammanfört de bidrag till ämnets belysning, som den tryckta litteraturen gifvit vid handen, dels inflätat sina egna, ganska djupgående undersökningar. En viss ojämnhet vidlåder onekligen framställningen, och viktiga spörsmål lämnas understundom obesvarade, men såväl det ena som det andra kan åtminstone till en god del förklaras ur arbetets karakter af inledning till en följande undersökning öfver reduktionen. Det är således icke abalienationen i och för sig, utan densamma, för så vidt den från reduktionshistorisk synpunkt äger betydelse, som fjättrat författarens uppmärksamhet.

Sedan hr C. i ett inledande kapitel med stöd bl. a. af Forssells för kännedomen af femtonhundratalets inre historia grundläggande arbeten i allmänna drag karakteriserat »förläningarna i den nya Vasastaten», öfvergår han till den detaljerade behandlingen af ämnet och skildrar då i de följande kapitlen hertigdömena, gref- och friherrskapen samt frälsedonationerna. Vid framställningen af de båda senare abalienationsformerna har förf. haft god hjälp af Forsgréns och v. Bonsdorffs arbeten öfver samma ämnen.

Särskildt utförlig är behandlingen af frälsedonationerna. Detta ligger redan i själfva sakens natur, då vi här ha den abalienationsform, som i sig innesluter både hufvudmassan af förläningarna och de mest växlande besittningsvillkoren. Då vidare Forsgréns afhandling behandlar endast gref- och friherrskapen och icke går längre än till och med Johan III, under det att v. Bonsdorffs, som äfven omfattar donationerna och frälseköpen, afser endast Finland och rör sig på en tidrymd begränsad till Kristinas regering, så har förf. här haft ett godt tillfälle — som han ock begagnat — att framlägga själfständiga resultat af sina egna forskningar.

I donationsväsendets utvecklingshistoria bildar som bekant 1604 års riksdagsbeslut i Norrköping en märkesten. Förf. har därföre också fördelat sin framställning af frälsedonationerna i tvenne skilda kapitel, det ena afseende besittningsvillkoren före, det andra efter tillkomsten af sagda beslut. Om förf:s tolkning af själfva beslutet skola vi längre fram yttra oss.

Sedan förf. därefter i tvenne kapitel behandlat olika donationsformer och innehållet af de ekonomiska friheter, som därmed voro förknippade, afslutar han detta parti af sin afhandling med att lämna en mängd summariska uppgifter rörande donationer och förläningar. Dessa torra tabeller och siffror, hvilkas åstadkommande helt säkert kostat förf. mycken möda och arbete, föra emellertid ett vältaligt språk om abalienationens både omfattning och art.

Så t. ex. gifva de tydligt vid handen, hurusom, under det antalet förläningar på lifs- eller behaglig tid allt ifrån Gustaf II Adolfs sista tid befinner sig i ett stadigt nedgående, de *ärftliga* förläningarna eller donationerna, som förf. kallar dem, däremot ökas. Man väljer således alltmera en form för afsöndringen, som ger densamma en varaktigare karaktär, och undersöker man då de proportioner, i hvilka denna ökning försiggår, så får man en liflig föreställning om den slösaktighet, med hvilken särskildt drottning Kristina handhade sitt rikes tillgångar. Under det att donationsafkortningen i Sverige och Finland från c. 163,000 daler vid Gustaf II Adolfs död år 1644 vuxit blott till c. 184,000 d. s. m., har motsvarande afkortning år 1650 sprungit upp till öfver 417,500 d. s. m. och år 1653 till öfver 664,000 d. s. m. Under förmyndarnes 12 regeringsår steg sålunda afkortningen med c. 21,000 d. s. m., under Kristinas 9 däremot med c. 480,000. I genomsnitt taget bortdonerade Kristina således hvarje år mer än 2 1/2 gånger så mycket som förmyndarne under hela deras funktionstid. Och särdeles karakte-

ristiskt är att ställa denna hennes verksamhet under belysning af reduktionskrafven vid 1650 års riksdag, en rörelse, för hvilken hon knappast kan anses främmande. Under de sex föregående åren utgör afsöndringen i genomsnitt c. 39,000 d. s. m. per år, d. v. s. nära dubbelt mot hela förmyndartiden. Men under de 3 räkenskapsår, som följa på 1650 års riksdag, mer än fördubblas denna afsöndring och stiger till c. 82,000 d. s. m. per år eller nära fyra gånger så mycket som under hela förmyndartiden. Man undrar icke på, om vid Karl Gustafs anträde till regeringen tiden befanns »mogen för en reduktionsriksdag».

Den andra hufvudafdelningen af förf:s arbete behandlar förpantningar, försäljningar och byten. Här får förf. tillfälle att grundligt belysa det omtvistade spörsmålet om förmyndarnes godsförsäljning och särskildt värdet af den köpetaxa, som därvid lades till grund, jämförd med den, som användes under Gustaf II Adolf. Denna tvistefråga bildade som bekant ett väsentligt moment i den Fryxell-Geijer-Bergfalkska striden. Hr. C. ställer sig nu i *denna punkt* bestämdt på Fryxells sida.

Gustaf Adolfs köpetaxa innehöll, att för hvar 3 daler, som hemmanet gaf i *viss* ränta, skulle köparen betala 100 daler. Förmyndarne ändrade detta så, att för hvar 4½ daler, som hemmanet gaf i *viss och oviss* ränta, skulle köparen betala 100 daler. Skälet till ändringen var, att då enligt Gustaf Adolfs köpetaxa de ovissa räntorna icke inräknades i köpet men ändock uppburos, gaf detta köparne anledning att åt sig utsöka sådana hemman, hvilkas vissa ränta var låg, ovissa däremot hög. Förhållandet mellan den vissa och ovissa räntan varierade nämligen högst betydligt på olika hemman.

Förändringen afsåg således att trygga kronan mot en förlust. Det oaktadt har den skarpt klandrats, och förnämligast af tvenne anledningar. Den ena, att den skulle åsamkat kronan förlust genom höjningen i procentberäkningen. Kronan finge nu i stället för 3 % på det kapital, den på detta sätt — i form af minskad uppbörd — förvärfvat sig, betala 4½ %. Den andra åter går därpå ut, att förmyndarnes åtgärd att lägga äfven den ovissa räntan till grund för köpet väsentligen skulle bidragit att fästa denna vid jorden och gifva den varaktig karaktär. Båda anmärkningarna hvila på det antagandet såsom sin förutsättning, att Gustaf Adolf sålt endast den vissa räntan, och att om köparne under hans tid uppburit äfven den ovissa, så har detta icke berott på rätt utan på gunst och nåd.

Oriktigheten af denna förutsättning och därmed äfven af de båda anmärkningarna har hr C. på ett öfvertygande sätt och med stöd af köpebrefvens lydelse visat. Dessas omnämnande af viss eller oviss ränta i samband med procentberäkningen har alls intet att göra med frågan om den ränteuppbörd, till hvilken köpet berättigade. Beräkningen af de vissa eller ovissa räntorna hade endast den betydelsen att jämte procentsiffran utgöra det medel, hvarigenom själfva köpesummans storlek bestämdes. Hvilka räntor åter köparen ägde uppbära, afgjordes så väl under Gustaf Adolfs som för-

myndarnes tid af de adliga privilegierna. Detta är just innebörden af den bestämmelse, som finns i både Gustaf Adolfs och förmyndarnes köpebrefsformulär, att godsen i (den adlige) köparens hand skulle antaga frälse natur och *efter privilegiernas lydelse* innehafvas och besittas.

Förhållandet förtydligas ytterligare, om man erinrar sig att, ehuru vid förmyndarnes godsförsäljning hela ovissa räntan innefattades i kapitalberäkningen, åtnjöts dock intill 1644 endast hälften däraf utaf köparen. Den andra hälften kunde således omöjligen anses »såld» därföre, att den inräknats vid kapitalberäkningen. Häraf framgår då ohållbarheten af den uppfattning, som sätter causalsammanhang mellan dessa båda fakta. Dessa frälseköp få således icke betraktas såsom en vanlig kapitalplacering hos kronan mot 3 eller 4½ procents ränta. En dylik uppgörelse hade icke varit tänkbar på en tid, då den reguliera räntan var c. 7 %. Frälseköpen voro i stället en affär, hvars utslag bestämdes af helt andra och mångahanda faktorer: privilegiiväsendets utveckling, de adliga ekonomiska friheternas stigande eller sjunkande betydelse, alltefter som nya börder åtogos eller förut åtagna afskaffades, allt eftersom ridderskapet och adeln på riksdagar eller andra möten efterskänkte eller häfdade sina rättigheter enligt privilegierna.

Å andra sidan är klart, att då nya räntor innefattades i kapitalberäkningen, måste procentsiffran höjas i proportion därefter. Detta har icke åsamkat kronan någon förlust. Tvärt om har, såsom förf. också visar, förmyndarnes köpetaxa varit för kronan ekonomiskt fördelaktigare än Gustaf Adolfs.

Förmyndarnes godsförsäljning synes således icke förtjäna det myckna klander, för hvilket den blifvit föremål. Den väsentligaste anmärkning, som mot densamma kan riktas — en anmärkning, som förf. kanske icke nog betonat — är, att preskriptionstiden för kronans återlösningsrätt vid drottningens myndiga år sattes så kort som ett år, hvilket under dåvarande penningenöd var så godt som liktydigt med att omöjliggöra rättens utöfning. Bestämmelsen kan f. ö., som förf. också erkänner, knappast anses förenlig med § 60 af 1634 R. F. Här torde således hänsynen till nödvändigheten af att erhålla köpare spelat in mer än tillbörligt.

Den sista afdelningen af förf:s arbete, om de förbudna orterna, är till allra största delen byggd på egna forskningar och representera ett ganska omfattande arkivaliskt arbete. Följa så en del ämnet belysande bilagor, bland hvilka särskildt n:r X förtjenar uppmärksammas på grund af den förtjänstfulla utredning af hithörande kamerala förhållanden, som däri är innesluten.

Förf. har till sist en utförlig och omsorgsfull beskrifning öfver det otryckta och tryckta materialet för afhandlingen. Mot den vidlyftiga litteraturförteckningen torde en anmärkning kunna göras med hänsyn till den princip, efter hvilken den är uppställd. I densamma äro nämligen endast de arbeten upptagna, som i afhandlingen citeras. Härtill har tydligen bidragit förf:s önskan att kunna på ett ställe

samla i arbetet förekommande förkortningar. Följden har emellertid blifvit, att under det allmänt kända uppslagsböcker såsom Anreps ättartaflor och Du Cange upptagas, saknas ett sådant verk som Botins: Om svenska hemman och jordagods. Riktigare hade otvifvelaktigt varit att i litteraturförteckningen upptaga de arbeten, som för ämnet äga betydelse, oafsedt om någon direkt hänvisning till dem kunnat göras eller ej.

Efter denna öfversikt af arbetet må några mera fristående och speciella anmärkningar anföras. Förf. uppställer, liksom före honom v. Bonsdorff, en skillnad mellan donationer och förläningar, bestående däri, att med de förra skulle förstås sådana abalienationer, som vore gifna under arfsrätt. De senare däremot skulle innefatta endast hvad man brukar kalla förläningar på beställning och på lifs eller behaglig tid. Att en sådan skillnad ofta förekommer i tidens handlingar, är ovedersägligt, men förf. torde öfverskatta dess betydelse, då han säger, att dess förbiseende gör den äldre litteraturen i ämnet mindre användbar. Och vidare, under det v. Bonsdorff erkänner, att äfven donationerna äro förläningar, saknas ett sådant medgifvande hos förf., hvilken snarare uttalar sig på ett sätt, som ger anledning till en motsatt uppfattning.

Gent emot detta må då framhållas, att denna distinktion hvilar på ett kameralistiskt uttryckssätt, som icke blifvit allenahärskande och icke representerar någon statsrättslig skillnad. Äfven vid donationerna har länskarakteren bevarats och kronans äganderätt upprätthållits. Rättast torde sålunda ha varit att skilja mellan ärftliga förläningar eller donationer å den ena sidan, förläningar i inskränkt bemärkelse å den andra. Uttrycket förläning förekommer således — äfven på midten af 1600-talet, hvad förf. bestrider — i tvenne bemärkelser, en inskränktare, den i hvilken förf. tar ordet, och en vidsträcktare, omfattande äfven donationerna. Man har alltså att i hvarje fall tillse, i hvilkendera meningen ordet tages, och ett uraktlåtande häraf kan lätt — däri har nog förf. rätt — föranleda åtskilliga missuppfattningar, t. ex. rörande betydelsen af de sifferuppgifter kronoräkenskaperna innehålla.

Komma vi så till förf:s tolkning af 1604 år beslut och dess relation till landslagens bekanta förbud mot minskning af kronans inkomster. Som bekant spelade detta senare en viktig roll såsom utgörande den rättsliga basis, på hvilken Karl XI:s reduktion ytterst hvilade, och öfverensstämmelse mellan detsamma och Norrköpings besluts stadgande om rätt för konungen att bortdonera gods under arfsrätt för donatariens manliga bröstarfvingar har man funnit i bestämmelsen där sammastädes om skyldighet för innehafvaren att vid hvarje regentskifte söka konfirmation. Efterträdarens i landslagen inneslutna befogenhet att återtaga, hvad företrädaren förminskat, skulle således vara såverad genom denna hvarje ny regent förbehållna pröfningsrätt.

Förnekas åter rättsgiltigheten af denna utgångspunkt med de slutsatserna, som däraf förja, så framstår reduktionen till sin rätts-

liga karakter i en väsentlig olika dager. Dessa spörsmål innesluta således en preliminärfråga af en viss vikt för uppfattningen af reduktionens rättsliga sida.

Hr C. söker nu först göra gällande, att bestämmelsen om skyldigheten att söka ny regents konfirmation ingalunda finge uppfattas såsom medförande fri pröfningsrätt för denne. Inlämnades behörig ansökan om konfirmation, så hade konungen skyldighet att densamma bifalla. Konfirmationen vore således på det hela taget en tom formalitet af endast kontrollerande betydelse. Som skäl härför, anföres hufvudsakligen, att annars skulle ärftligheten i det donationsväsende, som Norrköpings beslut reglerade, väsentligen rubbats, och vidare, att den motsatta åsikten saknar stöd i samtida uttalanden. Men vid bedömandet af förläningsväsendets utveckling har man att fasthålla icke ärftligheten utan kronans äganderätt som den historiskt gifna utgångspunkten. Då sedermera abalienationen tenderar till allt större varaktighet, har man således icke rätt att ur ärftligheten *såsom princip* deducera fram inskränkningar i kronans eganderätt. Man måste i stället på positiva historiska bevis stödja de begränsningar i denna, som man trott sig finna.

Nu lämna emellertid den tidens handlingar ett vittnesbörd, som ganska tydligt talar emot hr C:s åsikt om konfirmationens formalitetsnatur. Man finner nämligen, hurusom vid de underhandlingar om nya privilegier, som några år efter Norrköpings riksdag fördes mellan Karl IX och adeln, så väl denna senare som rådet yrka på införandet af en bestämmelse om, att sökt konfirmation icke skulle få vägras.[1] Ett sådant yrkande vore ju fullkomligt oförklarligt, om hr C:s uppfattning af Norrköpings beslut vore riktig. Det vann icke heller konungens bifall, och först i 1617 års privilegier inflöt en dylik bestämmelse. Men ej heller denna får fattas som ett definitivt uppgifvande af konungens pröfningsrätt. Gustaf II Adolf lofvar endast att för sin del ej *göra bruk* af denna rätt, och själfva löftet utgår naturligtvis från rättens förefintlighet såsom sin förutsättning.

Af samma uppfattning uppbäres äfven det Gustaf II Adolfs yttrande, som förf. anför s. 138, att konungen väl kunde bortgifva gods, »på det de, som godsen bekomma, må desto trognare vara honom och hans familj, ty han väl kunde tänka, att kommer en annan familj till regementet, då ogillar den Kungl. Maj:ts bref och revocerar godsen under kronan igen.»

Men förf. går ett steg längre, då han söker göra troligt, att landslagens förbudsstadganden icke böra anses stå i strid med det ärftliga länsväsendet, så som han fattat det, och han finner ett afgörande bevis för, att äfven Karl IX hyllat denna mening i den omständigheten, att dessa stadganden finnas i dennes bekanta lagförslag bibehållna vid sidan af bestämmelser, som otvetydligt afse att lagfästa ett ärftligt länsväsende.

---

[1] Se S. Berghs afhandling: Karl IX och den Svenska adeln 1607—1609.

Nu är för det första icke visadt, att Karl IX här hyllat samma uppfattning af länsväsendets ärftlighet som förf. Att ett ofullbordadt lagförslag, som aldrig blef lag, icke innehöll något stadgande om konfirmationsansökan, afgör icke den saken, särskildt om man erinrar sig konungens ofvannämnda hållning i den samtida privilegiifrågan. Men äfven om så vore, som förf. antager, bevisar detta ingenting med afseende på Karl IX:s uppfattning af landslagen. Från det sätt, hvarpå en ny lag anses böra formuleras, kan man icke utan vidare sluta till tolkningen af den gamla. Om det nya lagförslaget vid sidan af en allmän förbudsregel uppställer ett undantag, bevisar detta icke undantagets rättsgiltighet under den gamla ordningen, som därom intet innehöll.

Till slut antyder förf. möjligheten af, att i tidens rättsmedvetande vitsord skulle kunna tillerkännas ett vanligt riksdagsbeslut gent emot landslagen. För att hr C. häraf skulle kunna betjäna sig till stöd för sin teori, fordras då först att uppvisa ett densamma bekräftande riksdagsbeslut. Men äfven om detta skett, är dock åtskilligt att anmärka vid själfva satsen. Frågan om landslagens vitsordande kraft torde helt visst ha besvarats olika i den mån, uppfattningen af riksdagen som uppbärande svenska folkets andel i lagstiftningen trängt igenom. 1604 var denna utveckling ingalunda afslutad, och man torde äfven i Sveriges historia kunna finna fiktioner snarlika dem, hvarpå Englands är så rik, fiktioner afsedda att bringa öfverensstämmelse mellan lagens bud och tidens kraf.

En ofullständighet vidlåder arbetet så tillvida, som där emellanåt utan vidare användas termer och omnämnas sakförhållanden, hvilka kunnat tarfva närmare förklaring och definiering. Så t. ex. talar förf. ofta — som naturligt är — om säterfriheten, utan att dock försöka bestämma det till grund härför liggande sätesgårdsbegreppet. Frågan, ehuru svår och omtvistad, är dock af den vikt och det nära sammanhang med ämnet, att den ej bort alldeles förbigås.

Ett annat exempel erbjuder uttrycket kyrkotionde, hvilket förf. använder omväxlande med kronotionde utan att angifva, att dessa båda termer för honom äro identiska. Ett dylikt angifvande hade varit desto lämpligare, som den nyare kameralistiken synes skilja dem emellan, och kronotiondens förhållande till den medeltida fördelningen af tionden icke tillfyllestgörande förklarar uttrycket kyrkotionde. Är det nu så, att kronotionde är en modern term, kyrkotionde åter den gamla benämningen, kunde detta ju nämnts jämte en förklaring på den senare termen.[1] I förbigående må påpekas, att förf:s uppgift om, att kyrkotionden 1649 togs från förläningshafvarne, ej är fullt korrekt. I kammarens bref af 24 aug. 1649 står uttryckligen, att »alle kyrkotionder, som äro förlänte på lön och beställning, skola under denna revokation icke förstås.»

Norrköpingsbeslutgods fingo, som uttrycket lyder, icke gå i bak- och sidoarf. Detta förklarar förf. därhän, att godsen icke finge öfver-

[1] Den form för tiondens uppbörd, som § 43 af 1617 års priv. antyder, har kanske gifvit anledning till namnet.

gå till den *ursprunglige* donatariens förfäder eller syskon. Men *inom densammes manliga afkomma* skulle bak- och sidoarf således få äga rum. Satsen är enligt vår mening fullt riktig och torde kunna stödjas på beslutets egna ord, men torde dock förtjänat någon utredning i stället för att som nu stå som ett naket påstående.

En annan fråga, som kanske meriterat en undersökning, är den om arfsföljden på Norrköpings beslnts villkor medfört individualsuccession, d. v. s. godsets odelade öfvergång till den närmast i arfslinien stående, eller om det kunnat delas mellan sönerna. Norrköpings beslut synes förutsätta det förra, men de olika tolkningar, som framställdes rörande 1680 års bestämmelse om de reduktionsfria 600 d. s. m., utvisa, att äfven det senare förekommit.

Men äfven om vi i ett eller annat afseende äro af olika tankar med förf., måste vi dock rättvisligen erkänna hans arbetes gedigenhet och värde såsom helhet betraktadt. Det utmärkes af en enkel och klar stil samt representerar ett i förhållande till gradualafhandlingarnas vanliga mått mycket omfattande arkivarbete, desto mer förtjänstfullt, som materialet varit ganska svårbearbetadt. Så väl själfva forskningen som den slutliga utarbetningen präglas — så vidt vi kunna finna — af synnerlig noggrannhet och omsorg, och arbetet bildar därför ett mycket beaktansvärdt bidrag till Sveriges inre historia.

O. V.

Geschichte des Deutschen Volkes, von THEODOR LINDNER. I—II. XII + 342, X + 388 sid. Stuttgart 1894.

Den tyska historiografin börjar att jämsides med den intensivt drifna detaljforskningen åter vända sig till sammanfattande framställningar af tyska folkets öden. Det är därvid ej längre den rent politiska sidan, som ensam, eller i det närmaste ensam, lägger beslag på uppmärksamheten, utan man beaktar jämväl flitigt kulturens öfriga sidor, iakttager på alla områden de för särskilda tidrymder karakteristiska dragen och söker genom att sammanställa dessa få fram hvarje skedes riktiga totalbild. Möjligen kan där blifva en frestelse att nödvändigt vilja se utmärkande tecken och likheter, äfven där sådana knappast finnas, men ett eller annat dylikt missgrepp betyder föga gent emot det viktiga betonandet, att kulturens olika sidor — de politiska, ekonomiska, sociala, konstnärliga etc. elementen — under hvarje tidrymd så nära sammanhänga, att totaluppfattningen af tidens historia måste grundas på en granskning af dem samtliga.

Det för närvarande mest bekanta arbete, som företräder denna riktning, prof. Karl Lamprechts bredt anlaggda »Deutsche Geschichte», artar sig sålunda att blifva en omfattande tysk kulturhistoria, för hvilken skildringen af den rent politiska utvecklingen egentligen tjänar såsom en det hela sammanfattande ram. Medan detta arbete håller på att utkomma, har Tysklands politiska utveckling från den stora folkvandringen ända till nutiden förtjänstfullt skildrats i prof. Theodor Lindners »Geschichte des Deutschen Volkes». Här är visserligen den politiska sidan förhärskande, men förf. har oupphörligen beaktat både alla icke direkt politiska faktorer, hvilka betydelsefullt ingripit i denna utveckling, och de verkningar som de politiska händelserna öfvat å kulturens öfriga områden. Härigenom, och tack vare ett särdeles lyckligt framställningssätt, har prof. Lindners arbete fått en frisk liffullhet, som många äldre liknande skildringar sakna. Att ett betydande material sammanförts inom ett ganska begränsadt utrymme, inverkar ej störande, ens för den vidsträcktare publik, till hvilken förf. adresserat sin skrift lika mycket som till de fackbildades kretsar.

För svenska läsare är prof. L:s skrift af stort intresse icke blott såsom god skildring af ett centralt kapitel i det europeiska statssystemets historia utan ock på grund af den direkta beröring, hvari förf. kommit med Sveriges öden. Den främmande häfdatecknarens uppfattning af våra förhållanden kan ju mången gång gifva oss goda vinkar, då han ofta med friare blick än vi själfva bedömer företeelserna hos oss. Naturligtvis får man ej i ett mera kortfattadt, öfverskådligt arbete, sådant som detta, vänta några definitiva domar vid ännu dunkla spörsmål öfver svenskars och tyskars beröring med hvarandra. T. ex. frågan om äldre svensk och tysk rätts inverkan på hvarandra, eller den just nu lifligt debatterade om Karl Johans hållning under befrielsekriget 1813, äro alldeles för speciella för att hafva uppmärksammats. Sveriges insats i 30-åriga kriget och dess däraf följande beröring med romerska rikets politik hafva däremot vunnit behörigt afseende. Särskildt vill anm. påpeka prof. L:s sympatiska teckning af Gustaf Adolfs person och gärning, en karakteristik som väl får anses såsom nästan mönstergill. Om kanske detsamma ej skulle gälla vid de korta ord förf. ägnat åt Karl XII, är detta mindre underligt, så länge det nästan synes vara en trossats inom den svenska historiografin att härleda denne konungs handlingar blott ur omättlig krigslusta. Lyckligt har emellertid förf. markerat det spänningsfulla ögonblick, då Europas öde hängde på Karls val af väg ur Sachsen.

C. H. H.

Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia. Af R. Kjellén. (Skrifter utgifna af Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. IV,1). VII + 191 sid. Upsala 1895.

Förf. har 1890 i Upsala ventilerat en akademisk afhandling under titeln *Studier rörande ministeransvarigheten* I, II. Till en, så vidt vi veta, ännu icke utgifven tredje studie angående samma ämne, *Om Sveriges riksrättsform*, sluter sig ofvan anförda undersökning såsom »den historiska delen». Förf. vill i densamma ådagalägga, dels huru i Sverige ministeransvarighetens idé småningom vuxit fram, dels huru den domstolsform kommit till och utvecklats, inför hvilken ansvaret utkräfves. Uppgiftens natur gör det nödvändigt att gå från det ena enstaka fallet till det andra, stundom skilda åt af en och annan människoålder; någon enhetligt sammanhängande utveckling föreligger icke. På samma gång får förf. anledning att redogöra för sin uppfattning af svenska riksrådets ställning under olika tidsskeden.

Det första temat eller påvisandet af ministeransvarighetsbegreppets utveckling möter så till vida svårigheter som man ej hos oss kan tala om ministeransvarighet i egentlig mening förr än efter 1809. På 1400-talets regerande råd kan ett sådant begrepp ej appliceras, och efter det nya rikets grundläggande genom Gustaf Vasa gäller det 1500-talet igenom och därutöfver, som en statsrättslig grundsats, att det var konungen personligen, som för sin regering var ansvarig inför ständerna. Bar det någon gång på sned, trädde konungen själf i brèchen och erbjöd sig att nedlägga regeringen eller grep folket in — genom uppror. Detta förhållande har naturligtvis icke undgått förf., men han framhåller det icke synnerligen starkt, och vi kunna icke gå in på hans åsikt, att någon förändring i uppfattningen inträdde 1600, lika litet på den skillnad han fastslår mellan Erik XIV:s afsättning och Sigismunds eller att i afseende då den senare »en aning om konungens oansvarighet skulle blicka oss till mötes» i 1600 års förfaringssätt; konungen var ju då redan formligen afsatt. Liksom ständernas dom 1569 beseglade en revolution, så gjorde ock renuntiationsakten 1605. Olikheten i tillvägagåendet betingades naturligt nog däraf, att vid det senare tillfället konungen bodde i ett annat rike. Hela Karl IX:s regering bars sedermera upp af föreställningen om konungens personliga ansvar.

Det låter sig sålunda svårligen göra att tillämpa ministeransvarighetens idé på det råd, hvars öde afgjordes i Linköping 1600, detta råd, i hvilket representanterna för rikets gamla adel, de gamla jorddrottsätterna, voro självskrifna medlemmar och knappast några andra upptogos. 1500-talets rådsansvar och 1800-talets ministeransvar synas oss vara två vidt skilda saker. De riksråd, som ställdes inför ständernas domstol 1600, själfva utgörande så att säga

blomman af ständerna, dömdes närmast såsom deltagare i en interimsregering, såsom brytare af de med hertigen och ständerna ingångna föreningarna. När mot dem äfven åberopades deras rådslag, må därvid erinras, dels att somliga af dessa gällde hvad lagen räknade som högförräderi, dels att riksråden själfva icke hade någon ställning som ministrar. Vi kunna därför icke med förf. »i det drama, som spelades i Linköping marsdagarna 1600,» finna »alla specialbetingelserna för en typisk ministeransvarighet i modern mening», utan att därför förbise eller förringa betydelsen af det faktum, som förf. så starkt framhåller, att mot de anklagade äfven åberopades andra punkten i landslagens konungaed.

För 1634 års RF. var tanken på någon ministeransvarighet fullkomligt främmande, och när rikets råd 1680 å nyo ställdes inför en utomordentlig domstol, var det icke som ministrar utan som ledare af regeringen under en konungs minderårighet. Ännu mindre kan man under enväldet tala om en sådan statsrättslig grundsats. På sin höjd skulle man frestas att se en tillämpning af densamma i förfaringssättet mot Görtz efter Karl XII:s död, liksom en gång förut mot Göran Persson.

Under frihetstiden borde man ju kunnat vänta att finna ministeransvarighetens idé realiserad, och oförnekligt är det också, att den under nämnda period verkligen började arbeta sig fram. Men äfven då var det ett regerande råd, som visserligen var redoskyldigt inför redofordrande ständer, men såsom fullmäktige åt »principaler» intog en alldeles säregen ställning. Men äfven på detta område, liksom på andra, var frihetstiden, såsom antydt, vägbrytande för nya uppfattningar och ett konstitutionellt statsskick. Under Gustaf III:s tid trädde det konstitutionella ansvaret återigen alldeles tillbaka i skuggan. Det förefaller oss därför, som om förf. under sökandet efter sitt objekt i prejudikaten från gångna tider understundom funnit hvad han *velat* finna.

Men liksom rådsansvaret i en annan mening än ministeransvaret åtminstone tidtals uti vår historia är en realitet, så är det ock fallet med ständerdomen, det andra hufvudtemat för förf:s undersökning, och i den omsorgsfulla granskning han ägnar de fall, då denna anlitats, ligger enligt vårt förmenande största förtjänsten uti hans arbete. Man skall tills vidare i fråga härom städse ha att gå tillbaka till hans redogörelser vid behandlingen af hvarje enskildt fall, och man skall af hans ofta träffande reflexioner och intressanta sammanställningar hafva åtskilligt att lära. Till de fall, han uppräknar och genomgår, torde emellertid några anmärkningar kunna anknytas.

Sin utgångspunkt tager förf. i Johan III:s anklagelse mot rådsherrarne på 1590 års riksdag, då, såsom han riktigt anmärker, det likväl ej kom till någon dom af den anledning, att de anklagade ej voro personligen instämda till svaromål. Längre fram på sommaren anställdes visserligen ett förhör åtminstone med en och annan af rådsherrarne i närvaro af den då församlade finska och lifländska

adeln, hertigen m. fl., men till någon dom kom det ej heller den gången.[1]

Efter detta uppslag och efter en öfversiktlig behandling af rådets ställning under medeltiden[2] öfvergår förf. till de enskilda fall, då ständerna verkligen fungerat som domstol, början de med den ryktbara domen öfver Gustaf Trolle 1517. Nästa fall, som möter, är domen öfver vestgötaherrarne 1529. Själfva domen fälldes af ett ständerutskott — så vidt vi förstå, skedde äfven den egentliga rannsakningen inför detta utskott; det är, som förf. framhåller, ett nytt drag, betydelsefullt för framtidens praxis.

De två följande af förf. anförda fallen, 1534 och 1546, målen mot bergsmännen från klockupproret och mot rådsherren mäster Kristoffer, synas oss icke böra räknas till ständerdomar i den mening förf. tager begreppet. De höra tydligen till en annan ordning och äro närmast besläktade med de sid. 83 n. 2 uppräknade domstolsformerna. Med samma skäl kunde man eljest till ständerdomstolar hänföra t. ex. den talrikt sammansatta rätt af rådet och adeln, som på herredagen i Lödöse 1528 dömde i en arfstvist mellan konungen och några hans fränder. Att magistraten i en och annan stad den tiden kallades att förstärka rätten, var, som bekant, ytterst vanligt.

Liksom Erik XIV i allmänhet gärna anlitade rikets ständer, så höll han äfven på att göra ständerdomen till ett fruktansvärdt vapen mot sina politiska motståndare. Icke mindre än tre gånger fick den tjänstgöra under hans korta regering, första gången öfver en furstlig person, konungens egen broder — det var ett nytt prejudikat. Äfven nu synes den egentliga rannsakningen skett inför en trängre krets af ständerna, men förstärkt af konungens nämnd, ett karakteristiskt drag, som förf. vederbörligt framhåller. Men när han utsträcker jämförelsen till Gustaf Vasas tid och säger, att båda regenterna »hafva användt sin *ordinarie öfverrätt* som stomme i riksdagsdomstolen», kunna vi ej längre följa honom. Vi känna ej rådet som »ordinarie öfverrätt» under Gustaf Vasas tid. Fruktbarare hade varit att följa nämndens förutsättningar tillbaka till densamma.

Efter att hafva redogjort för ständernas dom öfver Erik XIV — så vidt vi kunna finna, måste äfven då ett utskott hafva fungerat — och förslaget att för tvisterna mellan Johan och Karl i öfverensstämmelse med Gustaf Vasas testamente organisera en ständernas domstol kommer förf. till det stora »precedensfallet år 1600». Vi ha redan antydt hvilken betydelse i fråga om tillämpningen af ministeransvarighetens idé han tillmäter detsamma och vår egen afvikande åsikt. Han ägnar åt detta fall en utförlig undersökning både i fråga om domstolens sammansättning[3] och verksamhet, likaså

[1] Förmodligen är det detta ständermöte, som Fryxell förlagt till sommaren 1591 och som förf. har svårt att komma till rätta med.

[2] Det hade varit intressant, om förf. hade försökt utreda, *när* den af Hans Brask anförda rådseden varit i bruk.

[3] Hvad förf. menar med de 13 »kyrkofurstar», som skulle beseglat domen (sid. 50 n. 2) är ej godt att veta. Omkring hälften utgjordes af fattiga kyrkoherdar.

åt de följande ständerdomstolar, som Karl IX lät fungera. Det skulle föra för långt att här gå in i någon detaljgranskning. Sidan 88 sammerar förf. resultaten af sin undersökning, så långt den hittills blifvit förd: ständerdomstolen har under nydaningstiden »utbildat sig till gestalten af ett särskildt forum vid högförräderimål, där den anklagade varit af högre stånd eller också åtalet gällt hela grupper af individer.» Däremot torde hvad den förra delen angår ej vara något i hufvudsak att erinra (ministeransvarighet talas här icke om). I fråga om »kollektivåtal» äro vi däremot af en annan tanke. Då fallet 1534 räknas bort, återstår endast ett par från Karl IX:s tid. De förklaras enklast såsom beroende på det exceptionella anlitande af ständerna i alla möjliga frågor, som utmärkte denne konungs regering, och de fingo ju ingen betydelse för framtiden. Själfva det juridiska elementet, hvilket förf. längre fram i sin summering postulerar »som stomme», är väl också något tvifvelaktigt, om man bortser från de 8 åren af nämndens tillvaro.

Förf. öfvergår därefter till 1634 års RF. och dess statsrätt. Vi äro med honom ense däri, att så mycket än i denna lag talas om ämbetsmanna-ansvar, talas där ingenting om ministeransvarighet. Hufvudintresset i undersökningen vänder sig om tolkningen af den ryktbara nionde paragrafen, hvilken ju kan sägas innehålla uppslaget till vår nuvarande riksrätt, för så vidt den tjänade Gustaf III till förebild vid hans anordning af den utomordentliga domstolen. Vi tro att förf. har rätt i den nya tolkning han uppställer af paragrafen, nämligen att den där beskrifna domstolen icke utesluter utan bör tänkas förenad med en ståndernas sammankomst, dock, ville vi tillägga, icke nödvändigt en allmän riksdag, utan eventuelt äfven ett utskottsmöte. I tolkningen och tillämpningen för öfrigt af den onekligen oklart affattade paragrafen har förf. däremot icke lyckats öfvertyga oss. Meningen torde i stället vara denna: om rättsfall af den angifna arten inträffa, hvilka ej »bekvämligen» kunna afgöras utan ståndernas sammankallande, och K. Maj:t då på samma gång (»tillika») kallar de fyra hofrätterna, hvilka enligt föregående paragrafer under normala förhållanden döma konungens dom och sålunda borde vara med (därpå syftar »alltså»), så utöfvas domsrätten af vissa grupper bland ständerna jämte de fyra hofrätterna.[1] Om hans mening, att äfven riksförmyndare borde svarat inför denna utomordentliga rätt, se nästa stycke.

I det följande påpekar förf. med rätta betydelsen för framtiden af det *initiativ*, som ständerna togo 1675, då de begärde att få granska förmyndarnes förvaltning, hvilket ledde till att de 1680 af konungen skötos framföre, när det gällde att döma samma förmyndare. I afseende på redogörelsen för själfva den stora kommissionen af 1680 äro vi åter i ett par fall af annan tanke. Förf. anser sålunda, att förmyndarne borde svarat för en domstol, sådan

[1] Vid redogörelsen för denna riksrätt måste något tryckfel insmugit sig, då det heter (s. 95), att utskottet af adeln skulle i styrka variera »mellan 18 och 34 allt efter landshöfdingarnes större och mindre talrikhet».

som § 9 i 1634 års RF. stadgade, att riksrådens jäf sålunda var berättigadt, och att man vid rättens sammansättning »öfvergifvit lagens grund». Oafsedt att denna RF. aldrig blifvit af myndig konung stadfäst, torde saken vara ganska omtvistlig. Så vidt vi kunnat finna, innehåller nämnda regeringsform ej ett ord om förmyndares ansvar, allra minst i civilmål, och det torde väl ej vara så alldeles betydelselöst, som förf. menar, hvad 1660 års additament stadgar, att förmyndarne skulle ansvara inför *samtliga* rikets ständer. Förf. anser vidare (s. 133), att någon bekräftelse af ständerna denna gång icke kommit i fråga i annan form än att de »iklädt sig borgensförbindelse för sina deputerades beslut för den möjliga händelsen af en rekonventionstalan». Sekreta utskottet har dock vid 1682 års riksdag gifvit en formlig bekräftelse på den stora kommissionens domar,[1] och utskottets svar på den sekreta propositionen, hvari detta skedde, stadfästes sedermera af samtliga ständerna i riksdagsbeslutet — alldeles i öfverensstämmelse med den tidens riksdagsformer. Författarens slutomdöme om förmyndarräfsten kan måhända i sammanhang härmed förtjäna anföras: den var till sin innebörd en stor rättvisa väfd samman af små orättvisor. Resultatet af sammanväfningen är onekligen märkligt. Under redogörelsen för 1680 års omhvälfning framhåller förf. för öfrigt med allt skäl betydelsen däraf, att i sammanhang med rådsmaktens störtande konungens oansvarighet för första gången formligen erkändes.

Åt frihetstiden ägnar förf. en utförlig och intressant skildring, påpekande å ena sidan periodens formgifvande betydelse för vårt statsskick (riksdagens initiativ, protokollsgranskningen, åtskilliga ansvarsbestämmelser för rådet, riksrådens skiljande från sina ämbeten), å den andra riksrådens egendomliga ställning till rikets ständer och frånvaron af all verklig konstitutionalism. Att gå in i någon detaljdiskussion af hans åsikter om rådets ställning skulle emellertid blifva för vidlyftigt.[2] Förf. redogör därefter för de »precedensfall», som förekommo, dels för kommissionen öfver Görtz, i hvilken äfven ständerna deltogo, dels för de två fall, då särskilda kommissioner tillsattes för att döma riksråd, nämligen Vellingk 1727 och Åkerhielm 1747; ständerna använde för öfrigt, som bekant, metoden att »licentiera» riksråd, som förlorat deras förtroende.

Gustaf III fann sig, vid sin något ytliga imitation af statsskicket under Gustaf Adolfs dagar, äfven föranlåten att tillskapa en särskild »rikets rätt», aldrig kallad till verksamhet, men märkvärdig såsom närmaste förebilden för 1809 års organisation. Gustaf III åter hade vid denna paragraf, liksom för så många andra i sin re-

---

[1] »Hvarföre ständernas secreta utskott icke allenast approberar, gillar och för rättvist erkänner, så väl hvad som ber:de befullmechtigade commision dömbt och sententierat hafver, som ock hvad den förra commisionen, hvilken på riksdagen anno 1675 till den samma commissionens continuation giorde en begynnelse» o. s. v.

[2] Det ser ut, som om förf. s. 152 hänförde § 41 i 1720 års RF. på rådet, men riksråden voro väl inga »konungens ämbetsmän».

geringsform, tagit 1634 års till mönster, med den skillnad, att i stället för där förekommande ständerelement här upptagas administrativa, så väl civila som militära. Förf. uttalar på ett par ställen, ehuru med någon tvekan, såsom en sannolik förmodan, att kommissionen öfver Görtz, hvilken bl. a. som medlemmar räknade en ledamot ur hvart kollegium och ett par officerare, tjänat som förebild. Det ligger måhända närmare tillhands att tänka på C. E. Lewenhaupt's memorial 1766, som för att döma rikets råd föreslår en domstol genom lottning utsedd bland medlemmar af hofrätterna och kollegierna, generalitetet och amiralitetet, samt dessutom lagmän och magistratspersoner.

Vi måste härmed sluta vår granskning, så frestande det än vore att dröja vid flera af de intressanta frågor, som här beröras. Författarens framställning är talangfull, men han ligger, synes det, mera för det spekulativa än det rent historiska författarskapet. Han går ej alldeles fri från felet — ett fel åtminstone efter vår mening, att skrida till sin undersökning rustad med vissa historiska konstruktioner, för hvilka han vill söka stöd i de historiska fakta — en farlig metod, och han röjer en viss ovana vid arkivstudier, t. ex. i fråga om bedömandet af handskrifters relativa värde m. m. d.[1] Förf. har för öfrigt utbildat en originell stil, men den är ej fri från affektation och självsvåld samt tyckes i sin jakt efter tillspetsade vändningar och pikanta uttryck särdeles väl lämpa sig för journalistiken, kanske icke fullt så mycket för den historiska framställningen. Den är dessutom stundom mättad af en självmedvetenhet, som i vårt tycke verkar störande.

[1] Se t. ex. s. 24 angående akterna om 1567 års riksdag, s. 30 om projekten till ständerdomstol 1585, s. 47 om Sven Spinke och Sven Svenske (det står aldrig Sven Svenske). — Underlåtenheten att begagna Svenska Riksdagsakter III gör att framställningen s. 32 och s. 61 behöfver beriktigas.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Antikvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets- Hist.- och Antikvitetsakademien genom H. Hildebrand. V, 4. H. Schück, Två svenska biografier från medeltiden. — XIV, 2. B. Sahlin, De nordiska guldbrakteaterna.

Femte delen af Antikvarisk Tidskrift är med ofvan anförda häfte fullbordad.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. genom A. Kock. XI. Ny Följd VII, 3. N. Beckman, Bidrag till kännedomen om 1700-talets svenska. — E. H. Lind. Några anmärkningar om nord. personnamn. — E. H. Lind, Bibliografi för 1893. — Anmälningar. — VII, 4. A. Kock, Några grammatiska bidrag. — E. Hellquist, Ordförklaringar. — E. Wadstein, Norska homiliebokens nedskrifningsort. — Jon Jonsson, Fáeinar athugasemdir um forn ættnöfn. — Anmälningar (Bugge, Runskrifter I, 2; Sv. Akademiens ordbok 1). — XII. Ny Följd VIII, 1. S. Bugge, Den danske vise om Gralver kongens sön i sit forhold til Wolfdietrich-sagnet. — E. Wadstein, Bidrag till tolkning och belysning af skalde- och eddadikter III. — J. Þorkelsson, Sera Gottskalk Jonsson i Glaumbæ og syrpa hans. — Anmälningar m. m.

Jämtlands läns Fornminnesförenings Tidskrift. I, 4 (1895). P. Olsson, Fornhandlingar rör. Jämtlands län (forts.). — S. J. Kardell, Om Jämtlands och Härjedalens kyrkors räkenskaper åren 1628—31. — P. Olsson, Hällmålningarna vid sjön Skärvången (med pl.). — Förteckning på föredrag vid föreningens möten. — Sammandrag af föreningens räkenskaper för 1894. — Föreningens styrelse och ledamöter 1894.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. 1895, 4. C. S. A. Bille, Parlamentarismen i England og House of Lords. — D. Schäfer, Geschichte von Dänemark, anm. af H. J. Huitfeldt-Kaas.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. Årg. 16. (1895.) Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — C. R. Nyblom, Bellmans-minnets innebörd. — K. Warburg, Bellmansdikten i Danmark. Föredrag i Göteborgs Kongl. Vet. o. Vitterhetssamhälle. — A. Lindgren, Bellmansmusiken. — L. Weibull, Bellman såsom skald bedömd af sin samtid. — L. Weibull, Tvenne dikter om Bellman. — J. Flodmark, Hvilka voro de poetiska arbeten, som Bellman ämnade utgifva 1772? — R. Steffen, Anteckningar till Bellmansdiktens historia. — **Bihang:** H. Schück, Lars Wivallius, hans lif och dikter. 2. Dikter.

Svensk Tidskrift. Utgifven af Frans von Schéele. 1895, 3. E. Metzger, Framtidskampen mellan den hvita och den gula rasen. — H. Hjärne, Unionskrisen.

Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **Bd. 5:** H. 3. E. Holm, Frederik II af Preussen og Dronning Juliane Marie. — C. V. Christensen, De jydske Kirkebögers Bidrag til Belysning af Krigen i Jylland 1657—59. — J. C. Johansen, Dr. J. J. Dampe og Attentater paa Enevælden i 1820. — G. Bang, Nogle Bemærkninger om Ejler Brokkenhus's historiske Kalenderantegnelser. — Litteratur og Kritik: M. Mackeprang, Fortegnelse over dansk historisk Litteratur fra Aaret 1894 vedrörende Danmarks Historie. — Smaastykker.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udgivne af Generalstaben. **Bd 7:** H. 1. Aktstykker og Breve af blandet Indhold, nærmest vedrörende Perioden Juni—August 1813. — Tillæg til Niels Rosenkrantz's egenhændige Breve til Frederik VI. Januar 1812—April 1813. — Den bevægelige Armédivision Juni—Juli 1813. — Aktstykker, nærmest vedrörende den bevægelige Armédivision.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1895, 5.** P. E. Fahlbeck, Nyare åsikter om det mänskliga äktenskapet. — G. Cygnæus, Från Johan Henrik Kellgrens ungdomsår. — I bokhandeln: N. Erdmann, Carl Michael Bellman, anm. af R. v. W. — **6.** T. Carpelan, Åbo i sjuttonde århundradet. — I bokhandeln: Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857, utgifna af F. U. Wrangel och O. Bergström, anm. af M. Stackelberg.

Archiv für hessische Geschichte und Altertumskunde. Neue Folge. Bd 2: 1. (1895). L. Frohnhäuser, Gustav Adolf und die Schweden in Mainz und am Rhein.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von L. Quidde. **Bd 12: H. 1. (1895.)** W. Sickel, Die Verträge der Päpste mit den Karolingern und das neue Kaiserthum. (Schluss.) — F. Rühl, Chronologie der Könige von Israel und Juda. — B. Gebhardt, Wilhelm von Humboldt als Gesandter in Wien, 1810—1813. Kleine Mittheilungen: K. Maurer, Ueber Recht und Verfassung des alten Gothenburg. 1603—12. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 8: H. 1. G. Irmer, Hans Georg von Arnim, anm. af C. Spannagel. — K. Spannagel, Minden und Ravensberg unter brandenburgisch-preussischer Herrschaft von 1648 bis 1719, anm. af O. Krauske. — Politische Korrespondenz Friedrichs des Grossen. Bd 21, anm. af K. Treusch von Buttlar.

Die Gegenwart. Bd 47, N:o 25. L. Meyer, Die Unionsfrage in Norwegen.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1894, H. 2. Th. Schütze, Die Haupt-oder Amtleute des Schlosses und Amtes Sandau. — G. Hertel, Nachrichten über Bottmarsdorf während des dreissigjährigen Krieges. — M. Dittmar, Zur Bevölkerungsstatistik des magdeburgischen Landes im Jahre 1634. — M. Dittmar, Die Zerstörung Magdeburgs im Jahre 1631. Offene Antwort an Herrn Professor Dr. Wittich.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Fr. Meinecke. Neue Folge. **XXXIX, 1.** M. Lossen. Römische Nuntiaturberichte als Quellen der Geschichte des Kölnischen Krieges. — O. Krauske, Friedrich Wilhelm I und Leopold von Anhalt-Dessau. — H. v. Sybel, Neue Mittheilungen und Erläuterungen Zur Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. G. Irmer, Hans Georg v. Arnim, anm. af H. Diemar; Th. Lorentzen, Die schwedische Armee im dreissigjährigen Kriege und ihre Abdankung, anm. af Meinardus; H. Landwehr, Die Kirchenpolitik Frie-

drich Wilhelm's, des Grossen Kurfürsten, anm. af B. Erdmannsdörffer). — Notizen und Nachrichten. — 2. R. Pöhlmann, Aus dem hellenischen Mittelalter. — P. Bailleu, König Friedrich Wilhelm II und die Genesis des Friedens von Basel. — Literaturbericht (bl. a. A. F. Pribram, Franz Paul Freiherr v. Lisola, 1613—1674, anm. af Haller). — Notizen und Nachrichten.

Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. Jahrg. 16. (1894.) A. Wohlwill, Zur Geschichte der Beziehungen zwischen Hamburg und Gustaf Adolf 1630—1632. — Ett bref från Adler Salvius (på tyska) dat. Hamburg d. 15 Mars 1639.

Wissenschaftliche Beilage der Leipziger Zeitung. 1894, Nov. 1. P. Meyer, Pufendorf.

The English Historical Review. 1895, July. N. Pocock, The condition of morals and religious belief in the reign of Edward VI. — E. Armstrong, The constable Lesdiguières. — D. W. Rannie, Cromwell's major-generals. — J. R. Tanner, John Robert Seeley. — Notes and documents. — Reviews of books. — Periodical notices. — List of recent historical publications.

The Fortnightly Review. 1895, August. Norway and Sweden. 1. E. Sars, The case for norwegian liberalism. — 2. C. Siewers, A king's scheme of scandinavian unification.

Le Correspondant. 1895, Juin 25. De Lagrèze, Le conflit Suédo-Norvégien.

Revue d'histoire diplomatique, publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1895, 3.** Discours du vice-président de la société à l'assemblée générale du 31 Mai 1895. — Rapport du secrétaire général. — Compte-rendu du trésorier. — D'Antioche, Les négociations masquées. — E. Müntz, Les annexions de collections d'art ou de bibliothèques et leur rôle dans les relations internationales. Principalement pendant la Révolution Française. (Suite.) — Ed. Engelhardt, Une république fondée par Louis XIV. — H. de Beaucaire, Un collaborateur de Richelieu et de Mazarin. Bernard du Plessis-Besançon (1600—1670). (Suite et fin.) — G. Syveton, L'erreur de Goertz. — Grouchy, Portraits des généraux et des ministres de l'empereur Alexandre en 1805. Tirés des mémoires de Langeron (Affaires étrangères, Russie, 22). — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1895, Mai—Juin. R. Waddington, Le renversement des alliances en 1756. Premier article. — J. Guiraud, Jean Baptiste de Rossi, sa personne et son oeuvre. — P. Hunfalvy, Réflexions sur l'origine des Daco-Roumains. — A. D. Xénopol, Observations sur l'origine des Daco-Roumains. — E. Daudet, Récits de la Chouannerie. — Bulletin historique: France, par A. Molinie et G. Monod. — Allemagne et Autriche par W. Liebenam. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet—Aout,** R. Waddington, Le renversement des alliances en 1756. Suite et fin. — A. Waddington, Une intrigue secrète sous Louis XIV. Visées de Richelieu sur la principauté d'Orange (1625—1630). — G. Depping, Madame, mère du Régent et sa tante l'Électrice Sophie de Hanovre. Nouvelles lettres de la princesse palatine. Suite. — R. de Kerallain, Les Français au Canada. La jeunesse de Bougainville et la guerre de Sept ans. — Bulletin historique: France, Époque moderne, par Ch. Bémont et G. Monod. — Italie: Cesare Cantù, par P. Orsi. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar

Hedvig Charlotta Nordenflycht. Ett skaldinneporträtt från Sveriges rococo-tid. Af JOHN KRUSE. Akad. afh. Lund 1895, VIII + 415 sid. (däraf sid. 337—415 Bilagor samt Register).

Det är i vår kulturhistoria en intressant period, under hvilken fru Nordenflychts diktning infaller. Det fransk-klassiska inflytandet hade, särskildt i de tongifvande kretsarne, undanträngt det gammalsvenska. Sederna hade blifvit förfinade, men därför icke mera moraliska. Åskådningssättet tenderade till rationalism eller indifferentism. På litteraturens område hade Dalin, nära ett årtionde innan fru Nordenflycht såsom skaldinna blef bekant, börjat sin reformatoriska verksamhet. Han ansågs redan såsom den förnämste littaratören; och på samhällets höjder, där han mest och helst vistades, gällde den franska klassicismen såsom det högsta. Därnedanför florerade dock alltjämt länge, om än slutligen nästan obemärkt, en mera gammaldags, med den karolinska sammanhängande kulturriktning, hvars målsmän inom litteraturen voro Ol. Kolmodin, J. G. Hallman Göstafsson m. fl. »dii minores». Af det yngre släktet stodo Ol. Celsius d. y., And. Hesselius, Odel och t. o. m. Bellman i mycket kvar på denna äldre ståndpunkt; likaså bland smakdomarne, om än med något olika skiftning, Abr. Sahlstedt och äfven Gjörwell. — De så olika begåfvade båda drottningarna Ulrika Eleonora och Lovisa Ulrika beteckna, äfven i sitt förhållande till litteraturen, det gamla och det nya: den förra, som på allt sätt uppmuntrade den gammaldags religiöst-moraliska litteraturen, hade slutligen varit den karolinska kulturriktningens främsta yttre stöd; den senare blef en af de förnämsta faktorerna för den fransk-klassiska riktningens stadgade herravälde hos oss, liksom för irreligiositetens kringgripande.

Hvilken ställning intog nu fru Nordenflycht till dessa tidsströmningar? Denna fråga kan debatteras; den är icke fullständigt utredd i ofvannämnda, annars så grundliga arbete. Det synes anmälaren som om fru Nordenflycht från början stått den äldre riktningen närmast och alljämt i det hela, oaktadt sitt sysslande med

filosofiska spörsmål i upplysningstidens anda och tillfälliga lutande åt skepticism, kvarstod på den äldre ståndpunkten, äfven sedan hon, delvis genom Creutz och Gyllenborg, blifvit närmare invigd i den nya litteraturriktningen. Hon blef aldrig någon fullblodig Voltaireau; därtill var hon för mycket »précieuse». Ej heller blef hon någon verklig anhängare af Rousseau, med hvilken hon annars hade flera beröringspunkter, och som hon — trots hans angrepp på kvinnokönet, bemött i hennes »Fruntimrets Försvar» — alltid beundrade; hon var snarare alljämt »för-Rousseauan».

Fru Nordenflycht tillhörde icke heller de högre, tongifvande kretsarne, icke en gång genom bekantskapen med de nämnda unga grefvarne. I dessa kretsar gjorde man sig snarare lustig öfver den bedagade, men älskogskranka skaldinnan; och hennes ovänskap med Dalin hade väl just sin grund i det gyckel, denne dref med den »ömma herdinnan».

J. Kruses omfattande arbete behandlar fru Nordenflychts lefnad och diktning jämsides med hvarandra och framställer dessa mot en rätt bred, i de flesta fall väl tecknad kulturhistorisk bakgrund.

Af fru Nordenflychts lefnad får läsaren en ganska rik bild. Förf. har icke skytt någon möda att uppsöka för denna skildring intressanta orter och aktstycken. En mängd nya notiser har han här att meddela.[1]

Att fru N. bibehöll sitt eget namn efter äktenskapet har framkallat en förvåning, som förf. finner »kanske icke alldeles oberättigad» (s. 97). Det var emellertid under hela förra århundradet den vanligaste sak, att adelsdamer, och äfven andra fruntimmer, också såsom gifta bibehöllo sitt fädernenamn. Atterboms och Fryxells »förvåning» är verkligen alldeles oberättigad och t. o. m. svårförklarlig.

Utförligt behandlar förf. de hos skaldinnan så inflytelserika vännerna: mekanikern Tideman, hennes ungdomsledare och under ett par år trolofvade; prästen Fabricius, som blef hennes make; filosofen Klingenberg, hennes älskvärde kusin, samt ekonomen Fischerström, föremålet för hennes sista, olycksdigra böjelse. Något kunde nog här och där i teckningen af dessa män vara att tillägga.

Vid fru N:s besök hos familjen Cronstedt på Fullerö dröjer förf. med förkärlek; skildringen däraf är en rätt fin kulturhistorisk bild. Den »Cronstedtska poemboken», en skänk af fru N. till Fulleröns »Minerva», har han fullständigt begagnat. — Vänskapen med den älskvärda grefvinnan Taube-De la Gardie på Sjö slutade i en svartsjuka, som kanske förkortade bådas lefnad. »Hildur till Adil» blef fru N:s rörande afskedssång till Fischerström. Icke närmast

[1] Till belysning af ett visst familjedrag kunde tilläggas, att fru N. sannolikt ägde en syster, som icke intagits i riddarhusgenealogierna; år 1768 befinnes en Anna Catharina Nordenflyckt, mjölnaren Anders Öbergs hustru, hafva dött vid 49 års ålder (se Inrikes Tidn. f. 11 juli d. å.). Sannolikt hade denna redan tidigt gjort ett för stort snedsprång och därtill, i olikhet med systern Margaretha Elisabeth N., med en ofrälse.

till följd af ett självmordsförsök, utan efter ett långvarigt lidande slutade »Herdinnan i Norden» sin lefnad.

Genom att ständigt vid skildringen af fru N:s lefnad hänvisa till hennes diktning, hvarpå talrika prof meddelas, har förf. lyckats att synnerligen tydligt framställa hennes karakter med dess oerhörda känslofullhet och dess stora mottaglighet för intryck. Anmälaren är emellertid böjd för att anse hennes känslolif hafva varit mera lättrördt än egentligen djupt; hon var, såsom också Fryxell (del 45) karakteriserar henne, trängtande och längtande, men icke allvarligt sökande efter lösning på lifvets gåtor, icke verkligt »djupt religiös», hvilket J. Kruse menar. Emellertid betonar förf. med rätta, att denna känslighet, åt hvilken hon i dikten gaf ett omedelbart personligt uttryck, var fru Nordenflychts nya insats i den svenska poesien. Ett annat nytt drag hos fru N. var sträfvandet efter kvinnans »emancipation», hvilket förut endast svagt framträdt i vår litteratur. Vid detta dröjer förf. upprepade gånger; den öfversikt, han meddelar af föregående sträfvanden i denna riktning, skulle emellertid kunna tarfva en komplettering, äfven hvad fru Brenner beträffar. Andra äldre och samtida svenska författarinnor, hvilka fru N. visserligen tyckes ignorerat, har förf. till det mesta lämnat ur sikte.

Den jämsidiga framställningen af lefnaden och diktningen har måhända förorsakat, att denna senare i sin helhet icke så tydligt framträder. Det är icke heller så mycket af fru N:s diktning, som förf. slutligen (s. 318 f.) anser hafva något värde, åtminstone »rent ästetiskt sedt». För sin tid ägde dock många sådana kväden, som vi nu finna torra och tröttande, en betydelse. Detta synes emellertid förf. annars erkänna, och han går t. o. m. så långt, att han instämmer med Atterbom däri, att fru N:s inflytande, väl icke på litteraturen i sin helhet, men på skaldekonsten särskildt, varit större än Dalins. Detta kan likväl betviflas. Det inflytande fru N:s diktning *rönt* af Dalins, liksom af andra svenska samtidas, har förf. för öfrigt icke närmare undersökt; men väl framdragit en mängd intressanta aktstycken rörande hennes och Dalins personliga förhållande till hvarandra. Däremot har förf. gjort rätt detaljerade öfversikter af den äldre svenska poesien på de olika områden fru N. beträdde, det moraliserande, naturbeskrifvande etc. Bl. a. är J. Freses (ej »Freese»!) betydelse för fru N. väl påvisad. Några af de inflytelserikaste äldre skalderna, såsom Spegel och Ol. Kolmodin, äro emellertid i dessa öfversikter utglömda.

Om fru N:s betydelse för tillfällighetsdiktningen får man icke någon riktig föreställning. Mera än förf. påpekat uppträdde hon, sannolikt af ekonomiska skäl, såsom tillfällighetskvädare äfven efter 1753 (eller Tankebyggarordens stiftelse). Förf. har åsyftat att (s. 394 f.) fullständiga den af S. Leijonhufvud och S. Britelli lämnade bibliografien öfver fru N:s särskildt tryckta tillfällighetsdikter; men man saknar däri icke blott en stor del af de sedan i Qwinligt Tankespel (1744—1750) tryckta — hvilka nästan alla först torde

utkommit separat — utan äfven rätt många efter 1750 utgifna. Sådana äro bl. a. kvädet öfver den latinske panegyrikern och »stora poeten» Lithou 1754 (som redan många år före fru N. fick en statspension, och hvars »Encomium Stockholmiæ» utkom med fru N:s öfversättning i stort vackert tryck 1749), vidare dikten öfver modern fru Christina N. 1756 och den rätt vackra öfver Ol. Adlerberg 1757 samt »Elegien» öfver lilla fröken De la Gardie 1756, hvilket poem såsom »ridiculiseradt» omtalas i det s. 277 meddelade brefvet från Gjörwell.

I afseende på den fransk-klassiska poesiens första inflytande hos oss har förf. uteglömt J. G. Werwing, som annars öfversatte just från den af fru N. så ofta anlitade m:me Deshoulières. Äfven rörande m:lle (ej madame!) Scudérys m. fl:s betydelse för vår vitterhet kunde tillägg göras. Det utländska inflytandet på fru N. — och detta är ju hufvudsaken — har förf. med synnerlig förtjänst uppvisat. På tal om hennes skalderevy »De svenske poeter» kunde dock de danske föregångarne Reenberg, Sorterup och Fr. Horn omtalats. Reenbergs inverkan på den svenska diktningen under 1700-talets förra del förtjänar en ingående undersökning. Sorterups kväde »Cacoëthes carminificum» har t. o. m. samma meter, som fru N. användt i sin revy.

Bland bokens intressantaste partier är skildringen af fru N:s förhållande till de öfriga medlemmarne i Tankebyggarorden och i hennes trängre litterära krets. Till en äldre, utmärkt framställning (G. Göthes) af detta sällskap gör förf. flera viktiga tillägg. Nya bidrag till kännedom om tidens litterära strömningar framdrager förf. särskildt ur Gjörwells och Sam. Älfs brefväxlingar. Fru N:s bref till den senare, 29 stycken, meddelar han också för första gången. Älf var i flera litterära afseenden hennes rådgifvare. Bl. a. ville hon lära af honom att skrifva »heroisk vers» d. v. s. hexameter, nämligen efter Palmfelt-Nicanders antikiserande metod, hvaraf Älf synes varit en anhängare. Det poem hon hösten 1757 sände Älf att genomse var därför icke, såsom förf. tror (s. 349 not 1), kvädet öfver storfurst Paul, utan säkerligen den först i Tankespelet intagna parafrasen af Davids 145. psalm, hvilken sedan, tydligen i Älfs omarbetning, ingick i fru N:s »Andelige Skaldeqwäden». Historien om Uppsala-disputationen »De hexametro latino ad suecanæ linguæ indolem minus congruente» och fru N:s förhållande därtill är heller icke hos förf. fullständigt utredd.

På tal om fru N:s ställning till Abr. Sahlstedt hade varit skäl påpeka icke blott det lilla i hennes »Utvalda Arbeten» s. 153 införda, för S. smickrande stycket; utan ock dennes omdömen om flere fru N:s dikter i boken »Om tankar i vittra arbeten». Då han här på ett par ställen klandrar »Åminnelsen af Irene» samt öfversättningen af Gracians Criticon, utsätter han icke författarinnans namn.

J. Kruse har äfven framdragit och meddelat några hittills okända eller utan förf.-namn gående poem af fru N., såsom hennes folkvisartade dikt vid Adolf Fredriks första intåg i Stockholm. Ett

par visor, moraliska kväden och epigram af »en qwick Fru», hvilka förekomma i samlingsband från 1700-talet (jfr ock Bergii Småsaker d. VIII flerst.), skulle också kunnat undersökas.

På det hela har förf. med stor samvetsgrannhet genomgått allt möjligt, för ämnet användbart material, och han har äfven visat kritisk sans vid dess sofring. Hans arbete torde vara den jämförelsevis utförligaste, fullständigaste och noggrannaste monografi vi äga öfver någon svensk skald. Kanske har han blott medtagit alltför mycket. Vissa partier i texten, t. ex. om den Nordenflychtska familjens affärer, hade saklöst kunnat flyttas till bilagorna. Många af noterna kunde strukits och flera till en sammanförts; deras mängd verkar nu tröttande och stundom störande.

Om än icke J. Kruses monografi gifver någon ny och förändrad belysning öfver föremålets skaldeindividualitet, är detta vackra och omsorgsfulla arbete dock icke blott en högst ovanlig företeelse i vår afhandlingslitteratur, utan ett af våra bästa bidrag till kännedomen om frihetstidens diktning och hela odling.

Arbetets utstyrsel är vårdad och elegant. Det prydes af välgjorda bilder, efter numera å Bergiilund, en gång sannolikt i skaldinnans hem hängande oljeporträtt, nämligen fru N:s eget samt Klingenbergs, Fischerströms, Creutz' och Gyllenborgs. Dessutom bifogas två musikbilagor.

E. Wrgl.

Svenska riksrådets protokoll, med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet, genom SEVERIN BERGH. VII. 1637—1639. IV + 664 sid. Norstedt & Söner, Stockholm, 1892—1895.

Sedan Historisk Tidskrift senast — våren 1892 — anmälde ett par delar af »Svenska riksrådets protokoll», har ytterligare utkommit i tvänne häften ännu ett band af denna intressanta urkundspublikation. Hvarje vän af vår häfdateckning skall helt visst med stor tillfredsställelse konstatera, att härigenom en ny länk lagts till den gamla, säkerligen för mången redan så välbekanta kedjan. Betydelsen af att på detta sätt dessa rådsprotokoll göras lätt tillgängliga måste skattas synnerligen högt. Deras utomordentliga rikedom på upplysningar rörande så godt som alla samtida svenska förhållanden gör dem till en verklig guldgrufva för hvarje forskare i tidens historia, en grufva, där en hvar, äfven den mest ensidige specialist, lätteligen skall finna nytt stoff och nya uppslag. Just denna deras mångsidighet gör också naturligtvis deras offentliggörande i tryck så mycket betydelsefullare, ty endast så skall man för dem

kunna hoppas på den allmänna och allsidiga behandling de förtjäna. Detta offentliggörande skall därjämte äfven för den, som går djupare i tidens häfder, visa sig vara i hög grad betydelsefullt; hvar och en, som har någon erfarenhet om historisk forskning, vet helt visst genom egna rön, huru viktigt det är att hafva sin källa så tillgänglig, att man gång på gång kan gå tillbaka till densamma och gå den igenom, för att åter och åter komplettera och måhända äfven justera den första granskningens resultat.

Utgifvandet af band VII har verkställts af samma hand, som förut redigerat band IV—VI, och är detta en borgen nog för ett omsorgsfullt och noggrannt arbete. Därjämte har utg. försett äfven detta band med ett synnerligen utförligt och upplysande register — det upptager 56 sidor — hvilket naturligtvis i hög grad underlättar bokens användning. — Likaledes lämnar utg. i ett intressant förord, utom en redogörelse för de begagnade protokollens beskaffenhet och ett referat af en sekreterares uttalande om protokolleringsprinciperna, äfven en öfversikt öfver de resor, som både regeringen och enligt dess uppdrag enskilda rådsmedlemmar företogo inom landet under de behandlade åren, och hvilka för en mängd af rådsprotokollen medfört växlande dateringsort, och har han till densamma dessutom lagt en del uppgifter om åtskilliga andra, ännu i behåll befintliga protokoll öfver ransakningar o. d., som nämnde rådsmedlemmar på sina rundresor låtit verkställa.

Äfven de nu utgifna protokollen äro föröfrigt icke uteslutande *råd*sprotokoll i egentlig mening. Vi syfta härmed icke på det bekanta förhållandet, att de utom riksrådens *egna* öfverläggningar äfven naturligtvis referera — och detta ofta mycket ingående — de förhandlingar, som vid olika möten förts med inför rådet inkallade medlemmar af utskott från ständerna eller enskilda grupper af dem, såsom t. ex. vid prästmötet sommaren 1637, vid riksdagen 1638, det viktiga utskottsmötet i Vesterås jan. 1639 o. s. v., ty här är det ju en verklig rådsförsamling, som är konferensernas ledare och medelpunkt. Men äfven andra förhandlingar finnas af rådets sekreterare protokollerade; så t. ex. en konferens i kansliet d. 4 juli 1637, då kanslern och Per Banér ensamma öfverlade med biskopar och prästerskap, en liknande i Göteborg d. 10 april 1639 emellan kanslern och marsken samt en del ombud från stadens råd och borgerskap, ja, för påföljande dag refereras t. o. m. en öfverläggning å samma ort emellan en del stadsrepresentanter och en från nyssnämnda regeringsherrar utsänd deputation, bland hvars medlemmar ingen torde varit riksråd [1], och den 24 okt. 1637 likaledes förhandlingarna emellan tvänne därtill deputerade protokollsekreterare och den siebenbürgske gesandten Meerbott. Äfven på andra sätt lämna protokollen upplysningar utöfver hvad man kunnat vänta af egentliga rådsprotokoll, såsom t. ex. deras meddelande d.

[1] Johan Oxenstierna kan, trots Ugglas uppgifter, ej gärna hafva blifvit det förrän tidigast på hösten samma år. Se prot. sid. 580 ff.

19 juni 1638, att kanslern var »allena tillstädes i kansliet», eller d. 21 aug. 1639 att »rådet konfererade med hvarandra secrete och i sekreterares frånvaro», andra att förtiga. Däremot har utg. ur sin publikation uteslutit en del protokoll öfver verkliga rådsförhandlingar i tvänne revisionssaker — den ena behandlad under nov. 1637, den andra under okt.—dec. 1638 — hvilka »icke ansetts vara af tillräckligt allmänt intresse för att in extenso aftryckas», och i stället endast lämnat ett kort referat af tvisternas innehåll; man kan dock, synes det, sätta ifråga, om icke vid en publikation sådan som den förevarande absolut fullständighet varit att föredraga, äfven fastän omfånget därigenom något måst ökas.

Om de egentliga rådsförhandlingarne kan för öfrigt anmärkas, att antalet vid dem närvarande riksråd ofta finnes vara mycket växlande. Än är regeringen ensam, än deltager med henne endast en eller ett par rådsmedlemmar, än åter är församlingen långt mera fulltalig. Exempel finnas både på att man beslutit inhämta de frånvarandes betänkande — så d. 7 febr. 1637 — och på att man beslutit till förhandling upptaga vissa ärenden, först då ett större antal infunnit sig (se t. ex. prot. den 26 maj 1638 samt marskens yttrande d. 9 dec. 1639).

Det har mot föregående band af arbetet anmärkts, att där icke jämte protokollen äfven upptagits de s. k. rådslag, som vid viktiga tillfällen afgåfvos. Äfven från den tid band VII omfattar föreligger ett dylikt, nämligen det bekanta rådslaget af d. 5 nov. 1638 om kronogodsens försäljning. I konsekvens med det föregående är äfven detta förbigånget, och här är bristen onekligen mindre, eftersom, såsom utg. också anmärkt, det finnes tryckt redan förut [i Handl. till Skand. Hist. XXI]. Emellertid kan det icke nekas, att rådslag och rådsprotokoll stå i ett så nära samband med hvarandra, att det vore önskligt, om de senare kunde åtföljas af de förra; och man kan ock ifrågasätta, om icke lämpligen vid tillfälle för ändamålet kunde utgifvas ett supplement, innefattande rådslag under den dittills behandlade perioden.

Det säger sig själft, att här icke kan lämnas någon ens tillnärmelsevis fullständig öfversikt af protokollens rika och intressanta *innehåll.* Hvad de stora hufvuddragen beträffar, lär för öfrigt icke lätteligen någon bättre kunna åstadkommas än den, som redan föreligger i Odhners bekanta »Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare»: tvärtom ger ett studium af protokollen blott ytterligare anledning att allt fort hänvisa till detta arbete såsom ett för tidens historia grundläggande »standard work». En och annan antydning om hvad som mest sysselsatt rådet under de nämnda åren torde dock tillåtas oss.

Bland den mängd *utrikesärenden,* som det stora kriget i Tyskland förde med sig, sysslade man kanske mest med frågan om *den franska alliansens förnyande.* Bland argument mot densamma hördes äfven det, att »Fransosen är diversæ religionis med

vår» och att man därför kunde hafva skäl att upphäfva förbundet efter det tyska kriget vore »anstäldt pro defendenda religione», och det är till svar härpå som kansleren fälde sitt bekanta yttrande, »att den (d. v. s. religionen) intet är vår principalis scopus. Utan heter det »salig K. M:t hade andre store causas belli. Det är visst, att religonen intet bör propageres armis, utan dess arma äre spiritualia, såsom preces et lacrymæ, utan den är principalis scopus, att regnum Sueciæ och consortes religionis nostræ må blifva i säkerhet och de uti sitt esse conserverade tam in statu ecclesiastico quam politico. Toucheres derföre i detta fall icke så högt religionen som mera status publicus, under hvilken resorterer ock religionen.» Finge sålunda religiösa betänkligheter icke afhålla från att söka hjälp, där den kunde fås, så vore dock krigets ändamål alltjämt att åt Sverige och dess tyska trosförvandter bereda en så väl i politiskt som religiöst afseende tryggad ställning, och till att härvid samarbeta med Frankrike hade man, såsom på utskottsmötet 1639 erinrades, salig konungens eget föredöme, ehuru man ingalunda var blind för, att konungen i Frankrike »till sin religion är med kejsaren ense att träda uti påfvens och den babyloniske skökans fotspår». Tyngre vägde då *mot* traktatens ratifikation, hvilken från svensk sida gång på gång fördröjdes, andra skäl, såsom känslan af att de båda kronorna i mycket hade olika intressen, obenägenheten att binda sig vid att framgent endast med Frankrike »traktera om fred» samt misstro till den franska politikens ordhållighet — »slute vi bundet, så måste vi hållat», men »därom är alldeles ingen tvifvel, att så framt Fransosen kan sno sig i medler tid ur kriget, han det intet underlåter» —, men å andra sidan talade åter *för* alliansen, att man nu ej såge någon »apparence att komma ur kriget» och därför måste fortsätta det med kraft. Rådets beslut växlade allt efter krigslyckan; helst ville det se tiden an, men när denna blott förde med sig återtåget från Torgau, nödgades man omsider ratificera.

Med den franske residenten i Stockholm, baron Rorté, fördes för öfrigt särskildt under slutet af 1638 och början af 1639 ganska omständliga förhandlingar rörande ett projekteradt stillestånd i Tyskland. Att arméen därunder »blifver oss en svår ko att hålla på stall», var ett af de skäl, som kraftigt talade mot förslaget, men allt hängde naturligtvis på de blifvande stilleståndsvillkoren, och kunde man därvid betinga sig dels en försäkran om arméens underhåll »utan kronans besvär», dels rätt att behålla hvad man innehade, så vore ett stillestånd särskildt såsom en förberedelse till fred ej att förkasta.

En mycket viktig roll spelade under de ifrågavarande årens rådsdebatter äfven den *pommerska* frågan. Den interimsregering, som efter Bogislaus' död fört Pommerns styrelse, drefs i mars 1638 genom Brandenburgs okloka hållning att nedlägga sin myndighet, hvadan en fullständig anarki hotade inbryta öfver landet, och då naturligtvis svenska regeringen ej med korslagda armar kunde åse detta, fattade man d. 30 maj efter ganska långa öfverläggningar det

viktiga beslutet att »Sveriges krona skall antaga regementet», åtminstone till dess en allmän fred komme till stånd.

Med stor uppmärksamhet och misstro följde man underrättelserna från *Danmark*. De förnämsta direkta tvistepunkterna voro dels tullförhållandena i Öresund, hvarifrån trakasserier mot svenska fartyg ständigt inrapporterades, dels den danska oppositionen mot de licenter, som svenskarne ansågo sig berättigade att upptaga från sin skans vid Warnemünde utanför Rostock. Att man efter Nördlingerslaget nödgats erkänna den danske prins Fredrik såsom styresman öfver Bremen och Verden samt till honom — i slutet af 1636 — utrymma sina besittningar därstädes, bidrog ej heller till grannsämjan, och likaså betraktade man, naturligt nog, med mycken misstro Kristians försök att draga allt flere af de nordtyska städerna till en för Sverige menlig neutralitet. Den danska frågan var ock ett af de förnämsta öfverläggningsämnena på utskottsmötet i Västerås 1639, och förhandlingarna, liksom äfven mötesbeslutet, bära nogsamt vittne om den ständernas villighet att för en uppgörelse med »juten» underkasta sig de största offer, hvilken de sedermera ådagalade i handling 1644. Redan nu tänkte man sig in i möjligheten att »saken till ett örlig med Danmark komma skulle» — det var med hänsyn därtill, man så starkt dref på Göteborgs, Kalmars och Jönköpings befästande (jfr prot. sid. 547—548) —, ja, t. o. m. den blifvande krigsplanen var förberedd, såsom framgår af kanslerns yttrande d. 24 jan. 1639, att, om dansken »ville taga sig något före, skrifva vi Banéren till, *att han vänder vapnen*, och vi göra, hvad vi kunne här hemma».

Att här ingå på rådsprotokollens referat öfver förhållandet till och förhandlingarna med åtskilliga tyska furstar, England, Holland, Siebenbürgen m. fl. tillåter icke utrymmet. Bland enstaka tilldragelser på utländsk botten, som väckte stort uppseende inom rådet, märkes särskildt hertig Bernhards af Weimar död. Kanslern fann den så betydelsefull. att han, heter det, »optalde 3 casus, som hafva satt honom och vårt fädernesland uti tämmelig perplexitet: 1. sal. Kongl. M:ts dödlige frånfälle, 2. Nortlingerslachten och 3. hertig Berendts död, befruktandes de conseqventier, som därefter följa ville».

En af de *inrikes angelägenheter*, som togo den mesta uppmärksamheten i anspråk, var *förhållandet till enkedrottningen*. Mellan henne och regeringen rådde alltjämt en stark spänning, hvars upphof kansleren daterade från det motstånd, som man kort efter konungens död rest mot hennes vilda planer rörande makens lik. Tvisterna funno ständigt ny näring; än var det hennes slöseri och vanskötsel af lifgedinget — hvars finanser hon behandlade ungefär på samma sätt som sedermera dottern Kristina rikets — som med nödvändighet påkallade regeringens ingripande, helst hennes fordringsegare ofta vände sig till denna med sina klagomål; än oroades man af hennes envishet att midt under brinnande krig vilja resa till Preussen till sin broder kurfursten, som vid denna tid räknades till Sveriges fiender, och oron ökades än mer, då hon 1638 helt hastigt

trots föreställningar begaf sig till Göteborg och på återvägen i Norrköping lät hemta den danske gesanten upp i sin vagn till en privat konferens, allt under det ryktet visste förmäla om ett planeradt möte mellan henne och den danske konungen. För regeringen framstodo dessa företag såsom så mycket vådligare, som den ständigt ansåg sig ha skäl att klaga öfver drottningens bitterhet mot Sverige och allt svenskt; och den sparade icke heller på mycket skarpa föreställningar. Saken upptogs t. o. m. till behandling på Vesteråsmötet. Rådets handlingssätt i hela frågan blir förklarligt nog, då man finner, att det ansåg sig redan af konungen hafva fått drottningens vård sig speciellt ålagd — konungen skulle hafva gjort det, »läggandes denne orsak därtill, att Hennes M:t var den eländeste människa» —, och att det t. o. m. fruktade för hennes förstånd (se prot. d. 12 aug. 1639).

På den *inre förvaltningen* ådagalades stor ifver. *Bergsamtet* trädde som bekant i verksamhet 1637, och bergshandteringen främjas genom flere förordningar och andra åtgärder, ej minst 1639, då regeringen större delen af året uppehöll sig i bergslagsorterna Vesterås, Örebro och Köping. Samma år inkallas en saltsjudare, som efter att hafva »proberat det vattnet uti Östersjön och funnit däruti mera salt än uti saltbrunnerne uti Hessen»(!) fick upprätta ett saltsjuderi, hvilket emellertid sedermera tog en ynklig ände. För att *landtregeringen* skulle blifva mera effektiv delar man landshöfdingedömen och sänder Per Brahe såsom generalguvernör till Finland, där han 1637 begynte sin välsignelsebringande verksamhet. På hans förslag börjar man rådslå om *utskrifningens* utbytande mot ständigt knekthåll, ehuru det ännu är långt till beslutet därom. Det uppblomstrande *indelningsverket* befordrades däremot och togs särskildt i skydd mot den ånyo begynnande godsförsäljningen. För *kronoparkernas* förvaltning, för *skjuts-* och *postväsendet*, för *myntväsendet* o. s. v. vidtagas viktiga åtgärder, och med representanter för olika *städer* hållas flera gånger öfverläggningar, under hvilka deras förhållanden och missförhållanden äro föremål för en nitisk och ingående behandling. — Af stort intresse äro äfven de protokoll, som behandla *ecklesiastika* spörsmål. Man spårar i dem efterdyningar af 1636 års strid mellan regeringen och biskop Rudbeck och öfverhufvud af föregående slitningar mellan verldslig och kyrklig myndighet. »Eliæ acter», sade kanslern, då Rudbeck erinrade om denne, »och Episcopi Arosiensis äre fast andre och åtskillige; Elias hafver mäst hörat för religionen skuld, men Episcopus vill stabiliera sin förmente jurisdiktion och hafver foten på rådstugan med.» Äfven på detta område lägger regeringen i dagen ett erkännansvärdt nit; den inkallar som bekant ett särskildt prästmöte 1637, den ifrar för församlingarnas delning — »kunde icke obilligt göras en multiplikation af prästegällen i riket, på det att Guds välsignelse måtte blifva dess större och folket med större flit informerade i Guds ord» —, den lade särskildt i dagen mycken omsorg för de provinser, där man befarade den största bristen på andlig vård, såsom »Lappmarken,

Estland och Ingermanland, där som ett bestialiskt lefverne föres», och var för den skull angelägen om att få både superintendent i Narva och — biskop i Luleå. Därjämte uppgjordes med prästmötet en bestämd plan för ordnande af skolväsendet i riket.

Om de *finansiella svårigheter*, med hvilka man hade att kämpa, hafva protokollen mycket att förmäla. De ökades 1637 och följande år i högst väsentlig grad, ty efter motgångarna i Tyskland kräfde Banérs armé betydande understöd både i folk och pengar. På 1638 års riksdag lyckades man ock, trots ett på vissa håll ganska starkt motstånd, genomdrifva förhöjda bevillningar: till grund för utskrifningen lades en strängare norm än 1635; utom boskapsskatten, som stod kvar, beviljades en extra råghjälp, lilla tullen skärptes, tiondeuppbörden likaså o. s. v. Det var, när icke ens dessa medel räckte, som man skred till de bekanta, viktiga besluten om gods- och ränteförsäljning åt frälset. Anm. har annorstädes — i sin afh. om »Reduktionens förhistoria» — haft tillfälle att närmare beröra denna sak; ett förnyadt studium af rådsprotokollen har ej ändrat hans uppfattning, att försäljningen var en nödvändighet, att sålunda regeringen, då hon på Västeråsmötet berörde frågan, med full rätt kunde säga sitt: »*vele vi icke låta vår stat falla, så hafve vi nödgats gått och sälja gods ifrån kronan, på det icke måtte allt ramla öfver ända*», samt att förmyndarnes försäljningsvillkor voro fullt så fördelaktiga för kronan som Gustaf Adolfs. Därjämte satte de, som bekant, en mycket betydelsefull skranka mot ohejdad abalienation genom de viktiga bestämmelser, hvilka från försäljningen undantogo såsom s. k. *förbudna orter* allt det kronan syntes böra behålla för egen del, och hvilka såsom sådana frikallade högst betydande delar af landet.

— Mycket kunde vara att ytterligare erinra om, men det sagda må vara nog. Det behöfver knappt tilläggas, att till den tillfredsställelse, hvarmed man studerar detta protokollsband likasåväl som dess föregångare, äfven naturligtvis anknyter sig en liflig önskan, att till vår häfdaforsknings gagn dess utgifvare länge såsom hittills måtte fortsätta sitt betydelsefulla värf.

Med denna önskan vill anm. förbinda äfven en annan. Såsom protokollen visa, hände det icke sällan, att rådet höll sina sammanträden icke i »kanslikammaren», utan i »räknekammaren». Det finns ock exempel på, att rådsprotokollen icke referera förhandlingarna på sistnämnda rum, utan hänvisa till hvad »cammarprotokollet dietim utviser» [se band VI: 771]. Just från 1640 börja dessa kammarprotokoll efterhand blifva allt utförligare, och om anm. icke tager miste, finnas i dem refererade viktiga rådsdebatter öfver den inre styrelsen, t. ex. i dec. 1640, hvilka annorstädes ej äro berörda. Med hänsyn så väl härtill som ock till den stora rikedom på upplysningar rörande vår inre historia, som äfven eljest kammarprotokollen innehålla, skulle det vara mycket önskligt, om från ett eller annat håll, offentligt eller enskildt, åtgärder kunde vidtagas för att göra äfven dem i tryck tillgängliga. Historien om våra

finanser och vår kultur under storhetstiden skulle där vinna ett material, som åtminstone tidvis värdigt skulle kunna ställas i jämbredd med rådsprotokollens.

S. C.

Furst Otto von Bismarck. Tyska rikets grundläggare i hans anföranden, bref och samtal af O. H. DUMRATH. 244 sid. + 4 portr. Stockholm 1895, W. Billes bokförlags aktiebolag.

Om »järnkansleren» har redan en hel litteratur hunnit uppstå och detta icke blott i Tyskland utan äfven i de flesta andra land. Furst Bismarcks lif och verksamhet ha behandlats dels i sammanhang med kejsar Wilhelms, dels ock särskildt. Af de äldsta arbeten. om furst Bismarck, som anm. känner till, må nämnas Hesekiels och Hockers. Dessa verk innehålla intressanta och belysande notiser och uppgifter, men de kunna näppeligen tillerkännas något högre litterärt värde i afseende på själfva framställningssättet och ännu mindre hvad själfva behandlingen af ämnet angår. I sistnämnda hänseende äro de alltför mycket lofprisande och i följd däraf alltför okritiska för att kunna tillfredsställa högre anspråk på en biografi. För kännedomen om furst Bismarcks personlighet innehåller d:r Moritz Busch's beryktade bok, som på sin tid i hela Europa väckte en så oerhörd sensation, ett rikt och ovärderligt material. Dock är ej heller detta arbete i litterärt hänseende af högre rang.

Den spirituellaste men på samma gång elakaste skildring, man har om furst Bismarck både som enskild person och statsman, torde väl vara Julian Klasczo's arbete »Zwei Kanzler». Det utmärker sig för en stor kännedom om personer samt ställningar och förhållanden, men ännu mera för en stor psykologisk skärpa och en ironi, som genom det sätt, hvarpå den användes gör den sällsammaste verkan. I framställningens elegans och ännu mindre i dess djup kunna de franska författarne, som skrifvet om Bismark, trots flera mer eller mindre aktningsvärda bemödanden, icke ens i den aflägsnaste mån mäta sig med Klasczo. Den polske författarens elakhet är nämligen på ett nära nog beundransvärdt sätt förenad med viss rättvisa i bedömandet af Bismarck såsom personlighet och statsman.

Det utförligaste och grundligaste arbete af populärt slag, som finnes om Bismarck, torde vara amerikanaren Charles Lowe's »Prince Bismarck». Detta utmärker sig äfven för en ovanlig opartiskhet, hvilket endast i relativ grad kan tillerkännas Klasczo's skrift liksom Heinrich von Sybel's framställning »Die Begründung des deutschen Reichs».

Detta år har en svensk författare, nämligen herr O. H. Dumrath, utgifvit en längre biografi öfver furst Bismarck. Den

närmaste anledningen till denna skrifts författande tyckes ha varit, att Bismarck 1875 vardt åttio år gammal. Herr Dumrath anger, att Sybel's stora arbete om det nya tyska rikets upprättande i första rummet legat till grund för hans framställning och därnäst Poschinger's och Hans Blum's. Dessa källor äro ju goda. Men det hade visserligen ej skadat om herr Dumrath för sitt arbete äfven rådfrågat andra och mera lättlästa källor, t. ex. ett par af ofvannämnda skrifter. Därigenom torde hans eget arbete för den större allmänheten hafva blifvit mera njutbart än nu är förhållandet. Sådant det föreligger, kan det nämligen icke kallas vetenskapligt, men icke heller i egentlig mening populärt. Det är för litet på djupet gående för att tillfredsställa fordringarna i förstnämnda hänseende; och det är för litet smält och i vissa detaljer äfven för litet utarbetadt för att tillfredsställa fordringarna på en verkligt god, populär framställning. Emellertid har herr Dumrath i åtskilliga andra bearbetningar visat sig vara i besittning af godt omdöme och aktningsvärd förmåga hvarigenom han kan sägas med framgång hafva utöfvat dylikt författareskap, och äfven nu ifrågavarande bok bär i flera hänseenden vittne därom. Särskildt för personer, som äro någorlunda bevandrade i vårt århundrades historia, är den ganska njutbar. Den utgör nämligen i det hela taget en rätt förtjänstfull studie på grund af de arbeten, som han enligt sin egen utsago i första rummet begagnat.

A. H--ld.

Anteckningar om Bondesläkten af Carl Trolle-Bonde. I. II. *Riksrådet och Riksmarskalken grefve Carl Bonde samt hans närmaste anhöriga.* VIII + 597 ss. + 36 porträtt och 4 utsikter. Uppl. 150 numrerade exemplar. Lund 1895. Berlingska Boktryckeri- och Stilgjuteri-Aktiebolaget.

Det är en ur flera synpunkter märklig publikation, med hvilken den flitige utgifvaren af handlingar ur grefliga ätten Bondes rikhaltiga arkiv, grefve Carl Trolle-Bonde, nu riktat den svenska historiska litteraturen. Visserligen innehåller ej föreliggande arbete annat än undantagsvis några upplysningar af den vikt eller den art, som i så rikt mått förefinnas t. ex. i Fred. Ax. v. Fersens skrifter, men i dess ställe äro dessa tvenne volymer uppfyllda af smådrag och detaljer ur högadelns lif så väl i Sverige som i utlandet under senare hälften af 1700-talet och har därför stort kulturhistoriskt intresse. Arbetet är sammansatt af dagböcker (så väl Carl Bondes som hans frus, Ebba Bondes), resejournaler, brefväxlingar samt några promemorior, allt hufvudsakligen ordnadt i tidsföljd. Boken börjar med en kort inledning skrifven af riksmarskalken grefve Bonde, som

redogör för skälen till, att han börjat och sedermera fortsatt sin dagbok. Han säger däri bl. a.: »Skulle denna skrift föröka antalet af onyttiga arbeten, så må den gärna tillika med min egen varelse blifva begrafven i glömska. — För min del kan jag likväl ej anse det vara utan någon fördel, om hvar människa innan dess afgång ur världen, besynnerligen de, som varit lyckans skiften underkastade och de, som ägt del i stora händelser, ville meddela deras efterkommande en berättelse om deras lefnad.»

Det är tack vare denna lofvärda åsikt, som vi nu få tillfälle att blicka in i det intimare lifvet på samhällshöjderna under den tid, då Carl Bonde var: scholaris, akademisk medborgare, extra ordinarie tjänsteman, legationssekreterare i Dresden och i London, turist, hofman, president i Vasa hofrätt, riksråd och riksmarskalk. Där dagboken är afbruten eller ofullständig, har utgifvaren på ett lyckligt sätt inflikat ett eller flera upplysande bref från släktingar eller intimare vänner. Man tröttnar ej att genomgå dessa släktanteckningar från början till slut, och snart sagdt på hvarje sida finner man detaljer af intresse. De personer, hvilka känna närmare till de stora herrgårdarne i Södermanland, Uppland och Skåne, skola här få många af dessa små upplysningar, hvilka den moderne topografen ej föraktar, och hvilka förläna hans annars skäligen torra framställningar en njutbar form.

Anteckningarna från ungdomsåren på landet och i Upsala äro kanske mera än minnena från vistelsen i utlandet af intresse, dock sakna ej vissa uttalanden om främmande länder sitt värde. Omdömet om Paris är ägnadt att väcka förvåning: »att skratta och roa sig hålles för oanständigt» — — — »ett slags kall höflighet bevisas främlingen, hvilket gör sammanlefnaden tung och besvärlig». I Paris var han tillsammans med »Taraval, en målare», och i Rom träffade han Sergel, »en beskedlig karl». Resejournalen är likväl delvis stöpt i samma form som de flesta dylika man finner i de gamla adelsarkiven, snarare under än öfver medelmåttan.

Anteckningarna från Stockholmslifvet under olika tider ha åtminstone för oss svenskar mera intresse. Författarens stil är också ledigare, när han talar om sina vänner och bekanta. En fläkt af humor muntrar här och hvar upp de annars kanske något enformiga detaljerna ur grefvens hvardagslif. Anekdoter om Bellman, Svedenborg, »censor librorum» von Oelreich m. fl. finnas meddelade på flera ställen. Revolutionen 1771 behandlas något utförligare, likaså meddelas en ny version af det famösa utropet »Je suis sauvé», som man tillagt Gustaf III vid mottagandet af underrättelsen om Danmarks krigsförklaring 1788. Grefve Bonde uppgifver, att konungen sagt: »Ah tant mieux, j'ai gagné!» Sannolikt är dock hvarken den ena eller den andra versionen fullt trovärdig. Gripande äro Bondes bref från Vasa till systern Fredrika med underrättelsen om hans hustrus och trenne barns död under en koppepidemi. Ett ganska karaktäristiskt uttalande finner man i ett bref från riksrådet C. Scheffer till Bonde med anledning af den förres sjukdom och ålder: »Det som mest

skulle fägna mig i detta lifvet tyckes försvinna och hvad som till äfventyrs torde oss förestå, är jag glad att icke blifva vittne till.»

De sista kapitlen innehålla detaljer om riksmarskalkens död samt upplysningar och bref rörande barnen, mest om döttrarna och deras män. Häri lämnas flera icke oviktiga underrättelser om med grefliga Bondeska ätten befryndade personer.

Hvad som förlänar denna publikation stort värde och gör den i hög grad användbar för forskare och kompilatörer, är att den af utgifvaren försetts dels med talrika noter, dels med flera med mycken omsorg utarbetade register. Särskildt beder jag få påpeka såsom efterföljansvärdt utgifvarens sätt att angifva hvilka källor han användt vid uppställandet af de olika registren samt det praktiska betecknandet af dessa källor med vissa bokstäfver.

I typografiskt hänseende kan sägas att dessa »anteckningar» stå »hors concours». Bokens utstyrsel är nämligen den mest raffinerade. Redan omslaget, som prydes af Bondeättens urgamla vapensköld, lofvar något alldeles särskildt. Förväntningarna blifva ej heller gäckade, ty texten är öfverallt interfolierad med porträtt (36 stycken) af de i dagboken eller brefven omtalade personerna, dock endast för så vidt deras konterfej finnas i den storartade Bondeska porträttsamlingen på Vibyholm. Somliga af porträtten äro särdeles vackra, alla äro af intresse. De öka i högst väsentlig mån bokens värde och komma sannolikt att göra de 150 exemplaren ännu mera begärliga för samlare.

Af titeln på bokens omslag synes framgå, att detta arbete endast är en del af en serie och att vi möjligen hafva att förvänta en fortsättning? eller kanske en historik från släktens början? Jag kan ej bättre afsluta dessa rader än med en önskan att omslagstiteln ej måtte bedraga.

F. U. W.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets- Hist.- och Antiqvitetsakademien genom H. Hildebrand. **XVI, 1.** C. Silfverstolpe. Vadstena klosters uppbörds- och utgiftsbok 1539—1570. — **XVI, 2, 3.** B. Sernander, Några arkeologiska torfmossefynd. — A. Kock. Belysning af några svenska ord och uttryck.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. genom A. Kock. **Bd. 12. Ny Följd. 8, 2.** K. B. Wiklund, Om kvänerna och deras nationalitet. — M. Nygaard, Kan oldn. er være particula expletiva? — A. Kock, Till frågan om u-omljudet i fornnorskan. — O. Klockhoff. De nordiska framställningarna af Tellsagan. — A. Nordfelt. En fransk-svensk etymologi. — Anmälningar m. m.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. H. 22. (1895.) W. Berg, Dragsmarks kloster.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. **XIX.** Årsberättelse för år 1894. — B. Taube och S. Bergh, Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i svenska riksarkivet. 3 (Holland. England, Frankrike, Spanien, Portugal, Italien, Turkiet, Marokko och Nordamerikas Förenta stater.)

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1895, 5.** K. B. Wiklund, Nationaliteterna i Norrland. Litet historia och några framtidsvyer. — K. F. Johansson, Några drag ur de indiska helvetesföreställningarna. — **6.** O. Sylwan. Frihetstidens politiska press. En studie. — J. L. Ussing. Hvad kan og hvad skal oldtidens kunsthistorie?

Nytt Juridiskt Arkiv. 1895. Afd. 2: Tidskrift för lagstiftning: Bihang. H. Forssell, Fjärde artikeln af fredstraktaten i Kiel d. 14 jan. 1814. En rättshistorisk kontrollanalys.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1895, 6.** I. Fehr, Johan Amos Comenius. — **7—8.** E. Svensén, Atlantis. — B. Schöldström, Bellmaniana. Strödda anteckningar. — **10.** O. Levertin, Svenskt familjelif i slutet af 1700-talet.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 9. C. Snoilsky. Minne af skalden Michael Choræus. — C. T. Odhner, Gustaf III och Katarina II efter freden i Värälä.

Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. D. 2: 9. 1895, November. C. G. von Brinkman om sig själf och åtskilliga samtida. Meddeladt af K. F. W-r. [K. F. Werner.] — K. Warburg, Adam Lewenhaupt. — F. U. Wrangel, Carl Gustaf Ridderstolpe. — H. Rosman, »Peder Månssons vapenbok». — Rechenskap Anno 1663—1678. på brudednar.

som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm). Fortsättning på andra delen.

Svensk Tidskrift. Utgifven af Frans von Schéele. **1895, 4.** L. Wahlström, General Gordon. — **5.** L. Wahlström, General Gordon. — **6.** T. Holmberg, Huru skall undervisningen i historia göras fruktbringande för lifvet? — **7.** C. G. Malmström, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. D. 2. Andra uppl., anm. af C. H. H.

Nyt Tidsskrift. **1894/95, 6.** J. Sörensen, Selvstændighedens æresfölelse. — J. E. Sars, Vor politik. — **8—9.** J. E. Sars, Nogle reflexioner i anledning af den politiske krise. — **15—16.** J. E. Sars, Vor unionella forsvarspligt.

Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Histories og det danske Sprogs Oplysning. **Femte Række. Bd. 3: H. 3.** H. Fr. Rördam, Aktstykker til Universitetets Historie i Tidsrummet 1661—1732 (Slutning.) — H. J. Huitfeldt-Kaas, Bidrag til den dansknorske Hærs Historie i Midten af det 17 Aarhundrede. — O. Nielsen, Nogle Aktstykker til Oplysning om Kjöbenhavn i Midten af det 17 Aarhundrede.

Museum. 1895: 7—9. Magister, Provst Jörgen Mikkelsen Hulbechs Beretning om Krigsbegivenhederne i Danmark i Aarene 1709—15. Meddelt af J. C. W. Hirsch.

Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. 2 Rekke. Bd 10: H. 3. (1895). C. Wibling, Lunds domkyrkas grund.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1895, 7—8.** P. Molin, Finska spår i Ångermanland. — I bokhandeln: Björneborgs skola 1640—1895, anm. af g.; L. G. Tidander och J. P. Velander, Svenska stormän från fattiga hem, tjugofem lefnadsteckningar från olika områden af svensk odling, anm. af H. G—d. — **9.** T. Hartman, Professor A. E. Afzelii förvisning. — I bokhandeln: H. Hildebrand, Sveriges medeltid. 1: 6, anm. af Th. Waenerberg. — **10.** I bokhandeln: Jakob Teitts klagomålsregister emot adeln i Finland år 1555—56, anm. af R. Hausen. — C. G. Malmström, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. D. 2. Andra uppl., anm. af M. G. S. — Y. Nielsen, Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14 August 1814, anm. af M. G. S. — Y. Nielsen, Der Vertrag von Moss vom 14 August 1814 und die schwedisch-norwegische Union, anm. af M. G. S. — **11.** I bokhandeln: Svenska riksrådets protokoll. 7. 1639. H. 2, utg. genom S. Bergh, anm. af M. G. S.

Historiallinen Arkisto. 1895. S. Ingman, Kaarlo IX:nen Jäämeren politiikka vuosilta 1603—1613. — K. v. Bonsdorff, Lisiä vuosina 1656—58 pidettyjen maakuntakokousten historiaan. — Suomen historiallinen kirjallisuus vuosina 1890—1894.

Acta et Commentationes Imp. Universitatis Jurievensis. 1894, N:o 2. B. Cordt, Mittheilungen aus dem Briefwechsel des Grafen Jacob de la Gardie.

Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1894. W. F. von den Brincken, Notata zur Liefländischen und Kurländischen Historie auss glaubwürdigen Manuscriptis zusammen getragen, veröffentlicht von H. Diederichs. [1601—1735.]

Altpreussische Monatsschrift. 1895, Juli—September. K. Benrath, Geschichte des Hauptvereins der Gustav-Adolf-Stiftung für Ostpreussen.

1844—1894. Festschrift zum fünfzigjährigen Jubiläum, anm. af Kalweit. — Såsom bihang till detta häfte medföljer en samli kunder som finnas i italienska arkiv; de beröra Polens historia åren 1632—1780. Flera af dessa urkunder innehålla åtskilligt går Gustaf II Adolfs och Karl XI:s historia.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1895: 1. Wittich, Noch einmal die Zerstörung Magdeburgs. — M. Ditt Der erste Versuch zur Wiederrichtung des magdeburgischen Sch stuhls nach dem 10/20 Mai 1631. — M. Dittmar, Aktenstücke Geschichte der Gegenreformation in Magdeburg.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. V Sybel und Meinecke. Neue Folge. XXXIX, 3. R. Oldenburg, Heinrich Sybel †. — Fr. Meinecke, Heinrich von Sybel †. — G. v. Bel Die städtische Verwaltung des Mittelalters als Vorbild der spät Territorial-Verwaltung. — D. Schäfer. Zur Geschichte der Begr dung der schwedisch-norwegischen Union. — Miszellen. — Litera bericht (bl. a. Protokolle und Relationen des brandenburgischen Ge men Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Hera v. O. Meinardus. Bd 2 und 3, anm. af C. Spannagel.) — Notizen Nachrichten.

D. Schäfers uppsats vänder sig emot N. Edéns bok, »D schwedisch norwegische Union und der Kieler Friede».

Deutsche Litteraturzeitung. 1895, 7. M. Toeppen, Beiträge z Geschichte des Weichseldeltas, anm. af M. Perlbach. — 8. G. Hübsch Das Hochstift Bamberg und seine Politik unmittelbar vor dem ersten Einfalle der Schweden 1631. — 10. E. Seraphim, Geschichte Liv-, Est und Kurlands. Bd 1, anm. af A. Bergengrün. — B. v. Quistorp, Ge schichte der Nordarmee im Jahre 1813. Bd 1—3. — 16. Hanse-Recesse Abth. 3: 1477—1530. Herausg. v. D. Schäfer. Bd 5, anm. af P. Hass 20. Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (Jastrow). Bd 13—16 anm. af W. Bernhardi.

Literarisches Centralblatt, 1895, 21. N. Edén, Die schwedisch norwegische Union u. der Kieler Friede. — 22. G. Hübsch, Das Hoch stift Bamberg und seine Politik unmittelbar vor dem ersten Einfall der Schweden 1631. — 25. Aus baltischer Vergangenheit. Heraus v. G. v. Hansen. — 30. A. D. Jörgensen, Peter Schumacher Griffen feld. D. 1—2. — 31. A. F. Pribram, Franz Paul, Freiherr von Lisola 1613—1674, und die Politik seiner Zeit. — 32. Jahresberichte der Geschichtswissenschaft von J. Jastrow. Jahrg. 16. 1893. — G. Björlin Der Krieg in Norwegen 1814. — 34. Lindner, Geschichte des deutschen Volkes. Bd 2. — 35. K. Spannagel, Minden und Ravensberg unter brandenburgisch preussischer Herrschaft von 1648—1719. — 39. E Hildebrand, H. Wieselgren och A. Börtzell, Svenska skriftprof från Erik den Heliges tid till Gustaf III:s. H. 1, anm. af —tt—.

Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs. Jahrg. 17 H. 4. (1894.) L. Wintera, Ein Act politischer Tragödie innerhalb der Mauern von Braunau. [Handlar om Gustaf Erikson, Erik XIV:s son.

Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. Neue Folge. Bd 10 H. 3. F. Bresch, Stadt und Thal Münster im Elsass im dreissig jährigen Krieg. [Handlar om svenskarnas occupation af denna trakt.

The English Historical Review. 1895, October. H. B. Simpson The office of Constable. — E. H. R. Tatham, Erasmus in Italy. — J. G. Alger, An Irish absentee and his tenants, 1768—1792. — W. B Duffield, The war of the Sunderbund. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. J. Juel, En Rejse til Rusland under Tsar Peter, 1709—1711, anm. af W. R. Morfill; N. Bain, Gustavus III and

his contemporaries, anm. af R. Garnett.) — Periodical notices. — List of recent historical publications.

The New Review. 1895, April. The case for Sweden. By A Swedish M. P.

Nouvelle Revue. 1895; 1:er Novembre. C. Schefer, Charles XII, roi de Suède.

Revue d'histoire diplomatique, publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1895, 4.** J. Korzeniowski, Souvenirs du prince Stanislas Poniatowski. — G. Salles, Les origines des premiers consulats de la nation française à l'étranger. — M. Boutry, Le cardinal de Tencin et le duc de Saint-Aignan à l'ambassade de France à Rome. — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1895, Septembre—Octobre. J. du Hamel de Breuïl, Un ministre philosophe: Carvalho, marquis de Pombal. Premier article. — M. Boudet, Thomas de la Marche, bâtard de France. — J. Loutchitsky, De la petite propriété en France avant la Révolution et de la vente des biens nationaux. — Bulletin historique: France, par A. Molinier et G. Monod. — Pay-Bas par P. J. Blok. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Novembre—Décembre.** F. de Rocca, Les assemblées politiques dans la Russie ancienne. — G. Depping, Nouvelles lettres de la princesse palatine: Madame mère du Régent, et sa tante Sophie, électrice de Hanovre: suite et fin. — R. de Kerallain, Les Français au Canada. La capitulation du fort Guillaume-Henri (1757). — Bulletin historique: France; époque moderne, par Ch. Bémont et Louis Farges. — Allemagne et Autriche-Hongrie; publications relatives à l'histoire romaine (1892—1893), par W. Liebenam. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue internationale des Archives, des Bibliothèques et des Musées. 1895. B. Lundstedt, Notice sur les bibliothèques publiques de Suède.

———

Rättelser.

Sid.	109 not 1	läs	$^{25}/_{7}$
»	113 r. 16 uppifr.	»	skånska dragonregementet
»	425 » 12 »	»	ofullkomligt
»	428 » 8 nedifr.	»	dessa folk
»	57 Gr. r. 8	»	1765
»	74 Gr. r. 10 »	»	1772

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

FEMTONDE ÅRGÅNGEN

1895

STOCKHOLM 1895

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och Granskningar.

Sid.

Bilagor.

15.

Bibliografi 1894.

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

Tillägg till 1892.

2547. **Douglas, Breugel, C. v.,** Het geschlacht Rumpf. (C. C. Rumpf var holländsk resident i Sverige 1674–1706.)
De Nederlandsche Heraut. Jaarg. 6, s. 81—103; 7, s. 250—259.

2548. Handlingar till frågan om Helgeandsholmens ifrågasatta reglering med anledning af tillämnadt uppförande å holmen af riksdags- och riksbankhus. [Urkunderna samlade och utgifna af *V. Gyllensvärd.*] 63 s. + 1 karta. 4:o.
Bihang N:o 27 till Beredningsutskottets utlåtande och memorial för år 1892.

2549. **Mikkelsen, Michael, A.,** The Bishop Hill Colony. 80 + (1) s. Baltimore.
John Hopkins University Studies. Ser. 10: 1.
Boken innehåller en skildring af en svensk sekt »Janssenisterna», deras uppkomst i Sverige och huru de sedermera hafva utvecklat sig i Amerika.

Tillägg till 1893.

2550. Mecklenburgisches Urkundenbuch. Herausgegeben von dem Verein für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Bd 16. 1366—1370. (2) + 666 + (2) s. 4:o. Schwerin.
Innehåller en hel del bref af konung Albrecht af Mecklenburg.
Se nedan »Recensioner» 2912.

2551. Zwei Actenstücke zur Geschichte der russisch-schwedischen Beziehungen i. d. Jahren 1592 und 1593. Mitgetheilt von *B. Cordt.* 15 s. Jurjeff (Dorpat).
Acta et commentationes Imp. Universitatis Jurievensis (olim Dorpatensis).

2552. Акты и письма къ исторіи балтійскаго вопроса въ 16 и 17 столѣтіяхъ. Г. В. Форстенъ. [Handlingar och bref hörande till baltiska frågans historia under 16. och 17. årh., utg. af G. V. Forstén.] Вып. 2. (1) + III + 183 + (1) s. С.-Петерб.
Записки Историко-филологическаго факультета Имп. С.-Петербург. университета. Ч. 31.

2553. **Köhler, G.,** Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahre 1814 in Verbindung mit der Kriegsgeschichte der freien Stadt Danzig. Th. 1: bis zum Jahre 1734. X + 506 + (2) s. + 14 skizz. u. plän. Th. 2: von 1734—1814. V + 532 + (2) s. + 6 skizz. u. plän. Breslau, W. Koebner.
Se nedan »Recensioner» 2925.

2554. Nachrichten und Urkunden zur Chronik von Hersfeld. Gesammelt und verzeichnet von *Louis Demme.* Bd 2: Betrifft die Zeit von Beginn des 30jährigen bis zu Beginn des 7jährigen Krieges. 360 s. Hersfeld, H. Schmidt.

2555. **Röckl, Seb.,** Quellenbeiträge zur Geschichte der kriegerischen Thätigkeit Pappenheims von 1627 bis zur Schlacht bei Breitenfeld. Th. 3. 72 s. Schulprogramm. München (Wilhelms-Gymnas.).

2556. **Donaubauer, Stephan,** Nürnberg um die Mitte des dreissigjährigen Krieges. Von Oktober 1631 bis Mitte Juni 1632. [Inaug. Diss. Erlangen.] 176 s. Nürnberg, Bieling-Dietz Hofbuchdr.

2557. **Brunner, G. A.,** Geschichte des Erzstifts Magdeburg von 1608—1638. Herausgegeben von *E. Neubauer.*
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1893, s. 367—390.

2558. **Neubauer, E.,** Die Christian Wilhelms Aufnahme in Magdeburg betreffenden Instruktionen.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1893, s. 185—242.

2559. **Diemar, Hermann,** Der Antheil der Hessen an der Schlacht bei Lützen 1632.
Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte und Landeskunde. Neue Folge. Bd 18, s. 327—353.

2560. **Philippi, Fr.,** Die Belagerung Osnabrücks durch die Schweden 1633.
Mittheilungen des Vereins für Geschichte und Landeskunde von Osnabrück. (1893.) Bd 18, s. 257—290.

2561. **Schütze, Th.,** Einige geschichtliche Nachrichten über die Stadt Sandau.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1893, s. 248—263.
Berör svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget, Karl XI:s tyska krig 1675 samt svenskarnas fälttåg 1758 under Hamilton.

2562. **Buchwald, Gustav, v.,** Bilder aus der volkswirthschaftlichen und politischen Vergangenheit Mecklenburgs. (1631—1708.) Vorwiegend nach ungedruckten Quellen. Festschrift zur Feier der Goldenen Hochzeit Ihrer Königlichen Hoheiten des Grossherzogs und der Grossherzogin von Mecklenburg-Strelitz. V + 138 s. Neustrelitz, Jacoby.
Berör Sveriges förhållande till Mecklenburg.
Se nedan »Recensioner» 2926.

2563. **Janetschek, C.,** Ein Brief aus dem Schwedischen Feldlager vor Brünn 1645.
Notizen bl. Mähr. Schles. Ges. 1893: 16.

2564. **Bang, P. C.,** Beretning om Nakskovs Overgivelse 1658.
Danske Magazin. Femte Række. Bd. 3, s. 71—88.

2565. **Haumant, Emile,** La guerre du Nord et la paix d'Oliva (1655—1660). XIV + 319 s. Paris, Colin et C:e.

2566. **Krämer, F. J. L.,** Benjamin Raule en de Groote Keurvorst in 1675.
De Navorscher (Nijmegen) 1893, s. 55—61.
Berör Sveriges förhållande till Holland.

2567. Посольство графа П. А. Толстаго въ Парижѣ въ 1807 и 1808 гг. Отъ Тильзита до Ерфурта. Издано подъ редакціею Н. К. Шильдера. [Grefve P. A. Tolstojs beskickning till Paris 1807 och 1808. Från Tilsit till Erfurt. Utgifven under redaktion af N. K. Schilder.] LXXVIII + 822 + (1) s. С.-Петерб.
Сборникъ Имп. русскаго историческаго общества. Т. 89.

2568. Erinnerungen des Generals-Majors L. N. H. v. Buchwald an seine Commandantschaft zu Altona im Dezember 1813. Mitgetheilt v. *A. Wetzel.*
Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. Bd 23 (1893), s. 121—208.

2569. **Varenius, Otto,** Unionsförfattningen ur svensk och ur norsk synpunkt. Kritisk framställning. (1) + 68 s. Upsala, Akad. bokh. Pr. 25 öre.
Motsvarar frånsedt några smärre förändringar afd. 3 af »Nyare unionell litteratur» af O. Varenius. (Se N:o 2415.)

2570. **Vogt, Benjamin,** Unionen. Foredrag holdt i Drammens konservative Forening den 4de November 1893. 31 s. Kristiania. Pr. 25 öre.

2571. **Kinberg, August,** Gotländska slägter. Genealogiska och biografiska anteckningar. D. 1. Sluthäft., s. 155—196. 4:o. Visby, Nybergska bokh. Pr. 1.

2572. Slägten von Krusenstjerna. 76 s. Sthlm. Ej i bokhandeln.

2573. **Toeppen, M.,** Die Elbinger Geschichtsschreiber und Geschichtsforscher in kritischer Uebersicht vorgeführt. VIII + 200 + (1) s.
Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. H. 32 (1893).

2574. **Ahlén, Abraham,** Åhus och dess slott samt utgräfningarne derstädes 1892—1893. 31 s. Lund.
Ur Skånska Samlingar för 1893. De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

2575. **Klingspor, Carl Arvid,** Löfsund. 19 s. Nyköping.

2576. **Peterson, Richard,** Från gamla Söderköping, dess kyrkor, kloster och kapell. 22 s. Söderköping.

2577. **Rabe, Pehr Reinhold,** Om eganderätten till Helgeandsholmen och vattnet deromkring. Utlåtande. 63 s. Sthlm.

2578. **Tidander, L. G. T.,** Mariefred förr och nu. Anteckningar. 32 s. Mariefred.

2579. **Jacobs, Henry Eyster,** A history of the evangelical lutheran church in the United States. XVI + 539 s. New-York, The Christian Literature Co.
American church history. Vol. 4.
Innehåller en framställning af de religiösa rörelserna i »Nya Sverige».

2580. **Bienemann jun., Fr.,** Die schwedische Regierung und die Wasserverbindungen Livlands gegen Ende des siebzehnten Jahrhunderts.
Düna Zeitung 1893: N:o 63 u. 64.

2581. **Ehrström, Erik,** Öfversikt af det finska skråväsendets historia. 110 s. Helsingfors.
Öfvertryck ur Juridiska Föreningens Tidskrift 1892—93.

2582. Das Hauss Riga Dunamünde undt die Spilwe wie auch die Newe Schantz. 1624.
Rigasche Stadtblätter 1893, s. 115—119, 123—129.

2583. **Heine, Wilhelm,** Beiträge zur Geschichte der Stadt Wolmar.
Rigasche Stadtblätter 1893, s. 343—347, 351—355, 359—363, 367—372, 375—381, 383—388, 391—399, 401-405, 409—415.

2584. **Poelchau, A.,** Kirchen-Visitation in Kattlekaln 29 Aug. 1666, und Kirchenvisitation vom Jahre 1662.
Rigasche Stadtblätter 1893, s. 213—217, 221—224.

2585. **Seraphim, August,** Liv, Est und Kurländer auf der Universität zu Königsberg in Pr. Th. 1. 1544—1710. Ein Beitrag zur baltischen Bildungsgeschichte.
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 16, s. 1—261.

1894.

2586. Historisk Tidskrift utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand.* Årg. 14, 1894. 366 + 120 + (2) s. + Bilagor. Sthlm, Pr. för medlemmar 5.
Innehåll:
Kjellén, R., Samuel Åkerhielm d. y. och de ryska stämplingarna i Sverige åren 1746—49.
Hammarskjöld, A., Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 4—7 (med 1 karta).
Schück, H., Våra äldsta reformationsskrifter och deras författare.
Öfverste Nils Djurklows (1641—1714) egenhändiga lefnadsteckning. Meddelad af *G. Djurklou.*
Djurklou, G., Jöns Gerekesson ärkebiskop i Uppsala 1408—1421.
Hildebrand, E., Brytningen i Sveriges historia 1594.

2587. Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka.* Foreningens Sekretær. Bd 4: H. 3, s. 483—813 + (2). Bd 5: H. 1, 273 + (1) s.

2588. Kongl. Bibliotekets Handlingar. 16. 14 s. + s. 77—160. Pr. 1,25.
Inneh. Årsberättelse för år 1893. C. Snoilsky, Svenska historiska planscher 2. 1635—1666.

2589. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utgifna af *C. T. Odhner.* XVIII, s. 157—257. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2911.

2590. **Läffler, L. Fr.,** De östskandinaviska folknamnen hos Jordanes. Förberedande meddelande. 14 s.
Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. 13: 9.

2591. **Berg, Wilhelm,** Den skandinaviska halföns befolkande. En öfversigt af den jemförande fornforskningens resultat beträffande detta ämne.
Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening. Bd 1, s. 106—133.

2592. **Styffe, C. G.,** Om konung Olof Haraldssons vikingatåg in i Sigtunafjärden, och den väg han tog för att komma därifrån.
Uplands Fornminnesförenings Tidskrift. 16, s. 3 - 16.

2593. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. Med Udtog af de hidtil utrykte, udgivet ved *Kr. Erslev* i Forening med *William Christensen* og *Anna Hude* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. Bd 1: H. 1 (1085—1327). XXI + (1) + 240 s. København, Gad.

2594. Udsigt over en Del af Brevstoffet i Jens Bircherods Dagböger. [1260—1708.] Ved *Carl S. Christiansen.*
Danske Magazin. Femte Række. Bd 3, s. 156—182.

2595. **Kjellén, Rudolf,** Om dateringen af Alsnö och Skeninge herremöten under Magnus Ladulås.
Historisk Tidskrift 1894, s. 247—260.

2596. **Daenell, Ernst Robert,** Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfandschaften. Hansisch-dänische Geschichte 1367—1385. XIII + (1) + 174 s. Leipzig, Duncker & Humblot.
Leipziger Studien aus dem Gebiet der Geschichte. Bd 1: 1.

2597. **Djurklou, G.,** Jöns Gerekesson ärkebiskop i Uppsala 1408—1421. Kulturbild från konung Eriks af Pommern dagar.
Historisk Tidskrift 1894, s. 189—226.

2598. Hanserecesse von 1477—1530. Bearbeitet von *Dietrich Schäfer.* Bd 5: 1504—10. XIII + 785 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot.

2599. **Hult, Karl,** Olaus Petri, hans reformatoriska verksamhet och karakter. 36 s. Sthlm, Beijer. Pr. 20 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 11.

2600. **Rundgren, C. H.,** Minne af kyrkoreformatorn Laurentius Andreæ.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 8, s. 45—280.

2601. Svenska hjältar under de sista fyrahundra åren, skildrade af framstående historiska författare, och ur deras arbeten samlade och utvalda. Ny upplaga utgifven af *J. R. Spilhammar.* 1. Från Gustaf Vasa till Karl X Gustaf. 152 s. + 15 pl. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 2.

2602. Das Schreiben des Erbprinzen Johann von Schweden an den Ordensvogt Heinrich Lüdinghausen gen. Wolff auf Sonneburg 1561, 16 juli.
Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1893, s. 95—96.

2603. [**Hildebrand, Emil,**] Om ursprunget till k. Erik XIV:s nämnd. Af *Hd.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 350—356.

2604. Veranlassung der Absetzung Erichs XIV. 1568.
Aus baltischer Vergangenheit, s. 138—140.

2605. Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. D. 3: H. 1. (1593—94.) Med understöd af statsmedel utgifven af Kongl. Riksarkivet genom *Emil Hildebrand.* 510 + (1) s. + 1 facs. Sthlm, Norstedt. Pr. 10.

2606. **Hildebrand, Emil,** Brytningen i Sveriges historia 1594.
Historisk Tidskrift 1894, s. 227—246.

2607. **Ingman, Santeri,** Kaarlo IX:nen Jäämerenpolitiikka (Karl IX:s ishafspolitik). 1. Akad. afh. (1) + 110 + (1) s. Helsingissä.

2608. Berichte und Akten der Hansischen Gesandtschaft nach Moskau im Jahre 1603. Von *Otto Blümcke.* XIII + (1) + XXIV + 255 + (1) s. Halle a. S., Verlag d. Buchhandlung d. Waisenhauses.
Hansische Geschichtsquellen. Bd 7.

Gustaf Adolfs-litteratur.[1]

2609. **Alin, Oscar,** Tal till minne af Gustaf II Adolfs födelse hållet i Upsala universitets aula den 9 december 1894. 16 s. Upsala, Akademiska bokhandeln. Pr. 35 öre.

2610. **Estlander, C. G.,** Gustaf Adolfs minne i Finland.
Finsk tidskrift 1894. Bd 2, s. 403—409.

2611. **Forssell, Hans,** Gustaf II Adolf. En minnesteckning. 108 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 2918.

2612. **Fryxell, Anders,** Gustaf II Adolf. Till ungdomens tjänst utgifven. Illustrerad upplaga. IV + 440 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4.

2613. **Gustaf II Adolf.** Minnesblad på 300-årsdagen af hjeltekonungens födelse. 24 s. Fol. Sthlm, Chelius. Pr. 1.
Innehåller bl. a. uppsatser af *Otto Sjögren*, *Emil Svensén* och *L. G. Tidander*.

2614. **Gustaf II Adolf** och Wallenstein.
Ute och Hemma 1894, s. 481—493.

2615. **Gustaf Adolfsfesten** 1894.
Historisk Tidskrift 1894, s. 360—362.

2616. **Kajerdt, R.,** Tal vid Gustaf II Adolfs minnesfest å Westerviks allmänna läroverk den 8 December 1894. 10 s. Westervik, C. O. Ekblad & Comp. Pr. 15 öre.

2617. **Kuylenstierna, Oswald,** Gustaf II Adolf och hans svenska folk. (1) + 97 + (1) s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2919.

2618. **Lengquist, J. A.,** Till Gustaf II Adolfs minne. Predikan vid vespergudstjensten i Vexiö domkyrka d. 9 dec. 1894. 10 s. Vexiö, A. Quiding. Pr. 25 öre.

2619. **Lundskog, August,** 1594 * 9 December * 1894. Gustaf II Adolfs personlighet och lifsgärning. Minnestal. 25 s. Sthlm, Hultberg, Pr. 35 öre.

2620. **Lövgren, Nils,** Gustaf II Adolf, hans person och betydelse. Några minnesord till jubelfesten för menige man. (2) + 100 s. Sthlm, Fosterlands-Stiftelsens förlag. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2920.

2621. **Minne** från Gustaf II Adolfs-festen December 9 1894. 32 s. 4:o. Sthlm, Plansch och Litteratur aktieb. Pr. 1.

2622. **Minne,** Gustaf Adolfs, i Finland. 15 + (1) s. + 1 portr. Fol. Helsingfors.
Innehåller bl. a. uppsatser af *M. G. Schybergson*, *R. F. v. Willebrand*, *Carl von Bonsdorff*, *J. W. Ruuth* och *L. Mechelin*.

2623. **Ohlsson, Alfred,** Tal vid Gustaf-Adolfsfesten i Halmstads högre Allmänna läroverk den 8 dec. 1894. 16 s. Halmstad, Victor Ahlberg. Pr. 50 öre.

2624. **Oldberg, Svante,** En liten krönika om Gustaf II Adolfs födelse. Samt program för högtidligheterna på 300-årsdagen af hjältekonungens födelse. 14 s. Stockholm, Fosterländska förbundet. Pr. 10 öre.

[1] I denna bibliografi finnes icke upptagen någon Gustaf Adolfs-litteratur, som kan räknas till vitterhet eller dramatik.

2625. **Ossbahr, C. A.,** Ett minne från Gustaf II Adolfs likbegängelse.
Ord och Bild 1894, s. 569—579.

2626. **Petrelli, T. J.,** och **Liljedahl, E. S.,** Standar och dragonfanor, från valplatser i Tyskland och kejserliga arfländerna under sextonhundratalet hemförda af svenska trupper. Efter Olof Hoffmans målningar och Eskil Roske Inventarium beskrifna. (1) + 144 s. + 8 pl.
Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. D. 14: 3.

2627. **Rogge, Bernh.,** Gustaf II Adolf. Ett kristligt hjeltelif. Bearbetad öfversättning af *H. O. P.* 120 + (1) s. + 1 portr. + 1 pl. Sthlm, Fröléen. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2921.

2628. **Scherini, P. H.,** Vid vesper-gudstjenst i Östra Husby kyrka å Gustaf Adolfs-dagen d. 9 dec. 1894. 15 s. Norrköping, Wallberg & K:s boktr. Pr. 25 öre.

2629. **Stavenow, Ludvig,** Gustaf II Adolf, hans personlighet och hans betydelse. 53 s. Sthlm, Beijer. Pr. 30 öre. Två upplagor.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 16, 17.
Se nedan »Recensioner» 2922.

2630. **Stavenow, Ludvig,** Minnestal vid Göteborgs högskolas Gustaf-Adolfs-fest den 8 dec. 1894. 15 s. Göteborg, Wettergren & Kerber.

2631. **[Tingsten, Lars Herman],** Gustaf II Adolf vid Nürnberg. Af *L. T—n.*
Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1894, s. 625—637.

2632. **Weibull, Martin,** Gustaf II Adolf. Jemte en geografisk öfversigt af svenska väldet under dess storhetstid. 256 s. Sthlm, Hiertas bokförlag. Pr. 3,50.
Ordagrant aftryck ur Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar. D. 4: Sveriges storhetstid.

2633. **Weibull, Martin,** Gustaf II Adolf och Christian IV 1624—1625. Program. 34 + XIII s. 4:o. Lund.
Se nedan »Recensioner» 2923.

2634. **Wieselgren, Harald,** Gustaf II Adolf.
Ord och Bild 1894, s. 531—568.

2635. **Ålund, O. W.,** Gustaf II Adolf. Ett trehundraårsminne berättadt för ung och gammal. (4) + 348 s. + illust. + kartor. Sthlm, Bonnier. Pr. 2,75.
Se nedan »Recensioner» 2924.

2636. **Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning. Gustaf Adolf nummer. Den 8 December 1894.** 4 s. St. fol.
Innehåller bl. a. artiklar af *Harald Hjärne, Henrik Schück, Karl Warburg* och *Wilhelm Berg.*

2637. **Ny Illustrerad Tidning 1894: N:o 49. Den 8 December.** Festnummer med anledning af Gustaf Adolfs jubileet. 12 s. Fol.
Innehåller bl. a. artiklar af *Harald Wieselgren* och *C. A. Ossbahr.*

2638. **Nya Dagligt Allehanda.** Gustaf-Adolfs-festnummer. 9 dec. 1894. 4 s. Fol.
Innehåller bl. a. en längre uppsats af *Emil Hildebrand.*

2639. **Barfod, Frederik,** Gustaf Adolf.
»Vort Forsvar» 1894, 2 December.

2640. **Bauer, Heinrich,** Gustav Adolf.
Gartenlaube 1894: N:o 48.

2641. **Bienemann jun., Fr.,** Gustav Adolf und Livland.
Düna Zeitung 1894: N:o 275—278.

2642. **Blümel, Ernst,** Gustav Adolf König von Schweden. Ein Gedenkbuch zur 300 jährigen Geburtstagsfeier des Retters der deutschen evangelischen Kirche. Herausgegeben vom christlichen Verein im nördlichen Deutschland. (2) + 226 s. + 1 portr. Eisleben, Christl. Ver.

2643. **Burg, Joseph,** Gustav Adolph im Lichte der neueren Geschichtsforschung. Dritte Auflage. 47 + (1) s. + 1 portr. Essen a. d. R., Fredebeul & Koenen. [Katolsk uppfattning.]

2644. **Dalhoff-Nielsen, V.,** Gustaf II Adolf.
Illustreret Tidende (Kjöbenhavn). Bd 36, s. 147—149.

2645. **Diefenbach, Johann,** Leuchtkugeln für die Verangenheit und Gegenwart. Eine Illustration zur 300 jährigen Geburtstagsfeier des Schweden-Königs Gustav Adolf. Dritte Auflage. 39 s. Frankfurt a. M., A. Foesser Nachfolger. [Katolsk uppfattning.]

2646. **Dietrich, R.,** Gustaf Adolf in Lied und Dichtung.
Wissenschaftl. Beilage der Leipziger Zeitung 1894: N:o 147.

2647. **Egelhaaf, G.,** Gustav Adolf.
Mährisches Tagblatt. (Olmütz.) 1894: N:o 281.

2648. **Fey, Carl,** Gustav Adolf im Lichte der Geschichte. Eine Antwort auf die ultramontanen Verlästerungen des Schwedenkönigs. 48 s. Leipzig, C. Braun.
Flugschriften des evangelischen Bundes. 100, 101.

2649. **Fey, R.,** Gustav Adolf als Glaubensheld.
Daheim. Jahrg. 31: N:o 10.

2650. **Fischer, Gottlieb,** Gustav Adolf oder »jeder Zoll ein König». Ein Lebensbild zum 300 jährigen Geburtstag des Heldenkönigs für unser evangelisches Volk. Vierte Auflage. (21 bis 30 Tausend.) 47 s. + 1 portr. + 1 pl. Herborn, Buchhandlung des Nassauischen Colportagevereins.

2651. **Friederichs, C.,** Gustav Adolf König von Schweden. Zur Jubelfeier des dreihundertjährigen Geburtstages Gustav Adolfs am 9 Dezember 1894. Dem deutschen Volke erzählt. 2:te Auflage. 48 s. Hamburg, Verlag der Agentur des Rauhen Hauses.

2652. **Frohnhäuser, Ludwig,** Gustav Adolf und die Schweden in Mainz und am Rhein. Zur Erinnerung an die 300 jährige Wiederkehr des Geburtstags Gustav Adolfs. IV + 232 s. + 4 pl. + 1 karta. Darmstadt, Bergsträsser.

2653. **Gerok, K.,** Gustav-Adolf-Segen. Festpredigt. Aus Anlass des Gustav-Adolf-Jubiläums wieder aufgelegt. Dresden.

2654. **Gustav Adolf.**
Allgem. evang. luther. Kirchenzeitung 1894: N:o 49.

2655. **Gustav Adolf.**
Neue Zeit. Jahrg. 12. Bd 2: N:o 52. (1893—1894.)

2656. **Gustav Adolf.**
Die Grenzboten. Jahrg. 53: N:o 50.

2657. **Gustav Adolf,** König von Schweden. Ein trauriges Jubiläum. 1594—1894. 64 s. Berlin, Verlag der Germania. [Katolsk uppfattning.]
Katholishe Flugschriften. N:o 85.

2658. **Gustav Adolf** og hans Bedrift. Af *A. C. D.*
»Værg dit Land» 1894. Aarg. 1, s. 105—107. 118—116.

2659. **Gustav-Adolf-Festspiel,** Ein pommersches, von 1631.
Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Alterthumskunde. 1894, s. 177—182.

2660. **Gustav-Adolf-Stunden.** Sammlung von Vorträgen über das Gustav-Adolf-Werk. Ein Handbuch für die Freunde desselben. Herausgegeben von *Frans Blanckmeister*. VIII + 357 s. Leipzig, Fr. Richter.

2661. **Gutjahr, Emil,** König Gustaf II Adolfs von Schweden Beweggründe zur Teilnahme am deutschen Kriege auf Grund besonders der schwedischen Quellen aus den Jahren 1629 und 1630. Der evangelischen Schule ein Beitrag zur. 300-jährigen Gedenkfeier an Gustaf Adolfs Geburt. 72 s. Leipzig, Dörffling & Franke.

2662. **Ich** kann nicht zusehen des Knaben Sterben. Eine Sammlung Gustav-Adolf-Festpredigten namhafter Kanzelredner der Gegenwart. Herausgegeben von *O. Pfennigsdorf* und *Ew. Stier*. 68 s. Cöthen (Anhalt).

2663. **In** Gustav Adolfs Gedächtniss.
Protestantische Kirchenzeitung für das evang. Deutschland. 1894: N:o 50.

2664. **Jordan, Rich.,** und **Totzke, A. C.,** Gustav Adolf. Der Held des 30-jährigen Krieges und Befreier des protestantischen Glaubens. Festschrift zu seinem dreihundertjährigen Geburtstage. Für Schule und Haus. (2) + 96 s. Neuwied & Leipzig, Heuser's Verlag.

2665. **Kaiser, Paul,** Gustav Adolf. Ein christliches Heldenleben. Zur Jubelfeier des dreihundertjährigen Geburtstages Gustav Adolfs am 9 Dezember 1894. Dem deutschen evangelischen Volke dargeboten. 88 s. Bielefeld u. Leipzig, Velhagen u. Klasing.

2666. **Lenz, Max,** Gustaf Adolf dem Befreier zum Gedächtniss.
Preussische Jahrbücher 1894. Bd 78, s. 507—516.

2667. **Mehring, Franz,** Gustav Adolf. Ein Fürstenspiegel zu Lehr und Nutz der deutschen Arbeiter. 52 s. Berlin. Verlag der Expedition des Vorwärts. [Socialdemokratisk uppfattning.]

2668. **Möller, Caius,** Gustav Adolf.
Ueber Land u. Meer (1894). Jahrg. 37: N:o 9.

2669. **Müller, Otto,** Gustav Adolf, der grosse Schwedenkönig und evangelische Held. Ein Volksbüchlein zur Jubelfeier seines dreihundertjährigen Geburtstages am 9 Dezember 1894. Zwölfte Auflage. 80 s. Berlin, Verlag der Deutschen evangel. Buch- und Tractat-Gesellschaft.

2670. **Opel, J. O.,** Zur Erinnerung an Gustav Adolf. (2) + 54 s. Leipzig. Carl Braun.

2671. **Prutz, Hans,** Rede auf Gustav Adolf. Gehalten am 9 December 1894 in der Festversammlung des Ostpreussischen Hauptvereins und des Stadtvereins der Gustav-Adolf-Stiftung zu Königsberg i Pr. 16 s. Königsberg, Hartungsche Verlagsdruckerei.

2672. **Radlach, T. O.,** Die Gustav Adolf-Litteratur besonders bis zum Jahre 1832 und das von Gustav Adolf der Kirche zu Bellingen i. d. Altmark am 18 Juli 1631 geschenkte Kollektenbecken. Ein Beitrag zur Gustav Adolf-Jubelfeier.
Kirchliche Monatsschrift 1894, s. 135—152.

2673. **Rasche, Emil,** Gustav Adolf. Geschichtliche Darstellung seines Heldenslebens. Zur 300 jährigen Jubelfeier des Geburtstages Königs

Gustav Adolf von Schweden am 9 Dezember 1894. **Für Jugend und** Volk bearbeitet. 80 s. + 1 portr. Dresden, A. Köhler.

2674. **Reinöhl, Paul,** Gustav Adolf. Ein Christ und Held. Jubelgabe für das deutsche evangelische Volk zum 9 Dezember 1894. 31 + (1) s. Esslingen, A. Lung.

2675. **Reuss, Rudolf,** Gustav Adolf, König von Schweden. Ein evangelisches Lebensbild aus dem dreissigjährigen Kriege. (2) + VI + 28 s. + 1 portr. Strassburg, J. H. E. Heitz.

2676. **Rogge, Bernhard,** Gustav Adolf, der Retter des deutschen Protestantismus. (Eine Säkularerinnerung.)
Daheim-Kalender 1895 (1894), s. 109—134.

2677. **Rogge, Bernhard,** Gustav Adolf Deutschlands Erretter — nicht Eroberer! Ein Wort über die wahren Zwecke und Ziele des Glaubenshelden. 26 s. + 1 portr. Dresden, Gustav Adolf-Verlag.

2678. **Rogge, Bernhard,** Gustav Adolf-Flugblatt. Leben und Thaten des Glaubenshelden. Für Schülen und Vereine zur Feier seines 300-jährigen Geburtstages am 9 Dezember 1894. 15 s. Dresden, Gustav Adolf-Verlag.

2679. **Runze, F. W.,** Gustav Adolf. Zur Jubelfeier seines dreihundertjährigen Geburtstages am 9 Dezember 1894. 20 s. Erfurt, Neumann.

2680. **Saget, P., & Stein, Alf E.,** Gustav Adolf, Deutschlands Eroberer — nicht Erretter, vorzugsweise im Lichte seiner eigenen und zeitgenössischer Aeusserungen. 110 s. Osnabrück, B. Wehberg. [Katolsk uppfattning.]

2681. **Schulz, R.,** Zur Feier des 300 jährigen Geburtstages Gustav Adolfs, Königs von Schweden. 9 Dezember 1894. Ein Lebensbild des gottbegeisterten Streiters für die reine Lehre des Evangeliums. 22 s. Leipzig, Theod. Thomas.

2682. **Schäfer, Dietrich,** Zum Gedächtniss Gustav Adolfs.
Beilage zur Allgemeinen Zeitung. (München.) 1894, 17 u. 18 December. (Beilage-Nummer 290, 291.)

2683. **Spannenberg, L.,** Gustav Adolf. Gedenkblatt zur 300 jährigen Geburtstagsfeier des grossen Heldenkönigs. 17 s. Bielefeld, A. Helmich.
Pädagogische Abhandlungen. H. 23.

2684. **Sparfeld, Eduard,** Gustav Adolf König von Schweden, der heldenmütige Kämpfer für Deutschlands Religionsfreiheit. Ein Volksbuch für alle Stände. 2:te Auflage. XIV + 481 s. + 1 portr. Leipzig, R. Friese.

2685. **Steinke, A.,** Gustav Adolf. Festschrift zu seinem 300 jährigen Geburtstage. 12 s. Graudenz, Jul. Gaebel's Buchhandlung.

2686. **Stenglin, F. v.,** Gustav Adolf, König von Schweden. Zum 300-jähr. Geburtstage des Königs. Berlin.

2687. **Thoma, Albrecht,** Das Leben Gustav Adolfs fürs deutsche Volk. Mit vielen Bildern. 110 s. Karlsruhe, Reiff.

2688. **Treitschke, Heinrich von,** Gustav Adolf und Deutschlands Freiheit. Vortrag gehalten am 9 December 1894 in der Sing-Akademie zu Berlin. 29 s. Leipzig, Hirzel.

2689. **Ueberschaer, Max,** Das Gedächtniss des Gerechten bleibet im Segen! Festschrift zur Feier des dreihundertjährigen Geburtstages des grossen Schwedenkönigs und Retters der Glaubensfreiheit Gustav Adolf

in Kirche und Schule am 9 Dezember 1894. (4) + 31 s. + 1 pl. Magdeburg, Gebrüder Geitel's Verlag.

2690. **Was** ist Gustav Adolf den Deutschen: Glaubensheld oder Eroberer? Befreier oder Verwüster? 38 s. Paderborn, Verlag der Bonifacius-Druckerei. [Katolsk uppfattning.]

2691. **Winter, Georg,** Die Wahrheit über Gustav Adolf.
Die Gegenwart 1894, s. 277—278.

2692. **Zum** 300 jährigen Geburtstage des Königs Gustav Adolf von Schweden.
Allgem. Militär-Zeitung. Jahrg. 69: N:o 98—100.

2693. **Illustrirte Zeitung.** Bd 103: N:o 2684. (1894, December 8.) Gustav-Adolf Nummer.
Innehåller bl. a. en artikel om Gustaf Adolf af *P. Kaiser;* en hel del porträtt och illustrationer m. m.

2694. **Bienemann jun., Fr.,** Zur Geschichte und Kritik der hist.-politischen Schrift »von Eroberung der Hauptstadt Riga 1621».
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 16, s. 262—320.

2695. Einige Documente aus der Zeit des Schwedenkrieges (1626—1635) mitgetheilt v. *F. Dittrich.*
Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands. Jahrgang 1893. Bd 10, s. 626—655, 742—747.

2696. **Toeppen, M.,** Beiträge zur Geschichte des Weichseldeltas. VIII + 129 s. + 1 karta. 4:o. Danzig, Bertling.
Abhandlungen zur Landeskunde der Provinz Westpreussen. Herausgegeben von den Provinzial-Kommission zur Verwaltung der Westpreussischen Provinzial-Museen. H. 8.
Innehåller bl. a. flera skrifvelser från Gustaf II Adolf och Axel Oxenstierna.

2697. **Sehested, Thyra,** Cantsler Christen Thomesen Sehested. En Beretning. (2) + 233 s. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 3.
Berör bl. a. mötet mellan Gustaf II Adolf och Christian IV i Ulfsbeks prestgård 1629.

2698. Tägliche Aufzeichnungen des Pfarrherrn Joachim Garcæus in Soran und Brandenburg aus den Jahren 1617—1632. Auf Grund der von Erich Niederstadt nach dem Original angefertigten Abschrift mit einer historischen Einleitung und erläuternden Anmerkungen herausgegeben von *Otto Tschirch.* (1) s. + s. 18 — 111 + (1) s. + Bilaga + (2) s. Brandenburg a. H., P. Hæckert.

2699. Форстенъ, Г. В., Балтійскій вопросъ въ 16 и 17 столѣтіяхъ (1544—1648). [Den baltiska frågan i 16. och 17. århundradet (1544—1648).] Т. 2. Борьба Швеціи съ Польшей и Габсбургскимъ домомъ (30-лѣтняя война). [Sveriges strid med polska och habsburgska husen (30-åriga kriget).] IX + 630 + (2) s. С.-Петерб.

2700. **Lorentzen, Theodor,** Die schwedische Armee im dreissigjährigen Kriege und ihre Abdankung. VI + (1) + 216 s. Leipzig, Veit & Comp.

2701. **Zwiedineck-Südenhorst, Hans von,** Geschichte und Geschichten neuerer Zeit. XI + 223 s. Bamberg, Buchner.
Neue Ergebnisse der Wallenstein-Forschung 1630—1634, s. 65—101.

2702. Aus dem Tagebuche des Fürsten Christian des Jüngeren von Anhalt-Bernburg. Aufzeichnungen, die Zerstörung Magdeburgs, die Unterredung des Fürsten Christian mit dem Administrator Christian

Wilhelm von Brandenburg und den Entsatz Magdeburgs durch Pappenheim betreffend. Mitgetheilt und mit Erläuterungen versehen von *Max Dittmar*.
Geschichts-Blätter för Stadt und Land Magdeburg 1894. s. 90—128.

2703. **Wittich, Karl,** Pappenheim und Falkenberg. Ein Beitrag zur Kennzeichnung der lokalpatriotischen Geschichtsschreibung Magdeburgs. VI + (1) + 141 s. Berlin, Baensch.
Se nedan »Recensioner» 2930.

2704. **Düning, Adalbert,** Stift und Stadt Quedlinburg im dreissigjährigen Kriege. (2) + 65 s. + 1 portr. Quedlinburg.

2705. **Münscher, Friedrich,** Geschichte von Hessen. Für Jung und Alt erzählt. XI + 550 + (1) s. + 1 portr. Marburg, Elwert'sche Verlagsbuchhandlung.

2706. Piccolominis bref om slaget vid Lützen. (Se N:o 2320).
Historisk Tidskrift 1894, s. 87—90.

2707. **Gotthold, Christian,** Die Schweden in Frankfurt am Main. 4. (Progr.) 40 s. 4:o. Frankfurt.

2708. **Irmer, Georg,** Hans Georg von Arnim. Lebensbild eines protestantischen Feldherrn und Staatsmannes aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges. XII + 397 s. + 1 portr. Leipzig, Hirzel.
Se nedan »Recensioner» 2934.

2709. **Wittich, Karl,** Wallenstein's Katastrophe. Th. 1—2.
Historische Zeitschrift 1894. Bd 72, s. 385—440; Bd 73, s. 211—283.

2710. **Fagniez, Gustave,** Le Père Joseph et Richelieu (1577—1638). T. 1. (1) + 605 s. + 1 portr. + 1 pl. + 3 fac-simile. T. 2. 514 s. + 1 portr. Paris. Hachette.
Se nedan »Recensioner» 2927.

2711. **Mossmann, F.,** Les Suédois à Colmar.
Revue Alsace 7, s. 261—268.

2712. **Fischer, Ernst,** Georg Derfflinger. Bruchstück seines Lebensbildes.
Beiheft zu Mil. Wochenblatt 1894, s. 397—451.

2713. **Sörensen, S. A.,** Jörgen Rohweder, kaldet Steinberg. En dansk Partigjænger under Torstenson-Fejden.
Personalhistorisk Tidsskrift 1894, s. 287—301.

2713½. **Grolig, Moriz,** Die Cimburg zur Schwedenzeit.
Jahres-Bericht des k. k. zweiten deutschen Obergymnasiums in Brünn für das Schuljahr 1893—1894, s. 1—15.

2714. **Larsen, Axel,** Dansk-norske Heltehistorier. 1648—1700. 185 + (1) s. + 16 pl. och portr. Köbenhavn, Gyldendal. Pr. 3.
De, hvilkas biografier förekomma i denna bok, äro följande: Ulrik Kristian Gyldenlöve, Henrik Bjelke, Hans Schack, Jens Kofoed Pedersön, Niels Pallesen Rosenkrans, Kurt Sivertsen Adelaer, Ulrik Frederik Gyldenlöve och Niels Jul.

2715. **Fridericia, J. A.,** Adelsvældens sidste Dage. Danmarks Historie fra Christian IV:s Död til Enevældens Indförelse (1648—1660). (11) + 550 + LXVII s. Kjöbenhavn, Philipsen. Pr. 10.

2716. **Spannagel, Karl,** Minden und Ravensberg unter brandenburgisch-preussischer Herrschaft von 1648 bis 1719. VIII + 248 s. Hannover und Leipzig. Hahn'sche Buchhandlung.
Innehåller bl. a. om underhandlingarna mellan Sverige och Brandenburg 1648 - 50 angående Mindens afträdande till Brandenburg.

2717. **Crohns, Hjalmar,** Sverges politik i förhållande till de federativa rörelserna i Tyskland 1650—54. Akad. afh. (1) + 203 s. Helsingfors.

2718. **Malmström, Oscar,** Bidrag till svenska Pommerns historia 1653—1660. Läroverksprogram. 46 s. 4:o. Helsingborg, Svensson.
Se nedan »Recensioner» 2938.

2719. **Wibling, Carl,** Dipl. Correspondenz a. Schwed. Archiven 1654—58.
Törtenelmi Tar 16, s. 678—709.

2720. **Pribram, Alfred Francis,** Franz Paul Freiherr von Lisola 1613—74 und die Politik seiner Zeit. VIII + 714 s. + portr. Leipzig, Veit & Co.
Berör bl. a. Karl X Gustafs krig och Trippelalliansen.

2721. **Pavie, Eusèbe,** Cerisantes (Marc Duncan II). 112 s. Angers, Lachèse et C:ie.
Cerisantes var en af drottning Kristinas gunstlingar och svensk minister-resident i Paris.

2722. **Arndt, Wilhelm,** Schweden, Brandenburg, Magdeburg 1657, 1658.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschiche 1894. Bd 7: H 1, s. 1—48.

2723. Svenskerne paa Kronborg.
»Vort Forsvar» 1894, 1 Juli.

2724. **Zahrtmann, M. K.,** Til Belysning af Bornholmernes Opstand mod de Svenske 1658. De danske Kilder.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). 1894, s. 223—242.

2725. Eine schwedische Denkschrift aus dem Jahre 1661 über die Wiederanknüpfung der diplomatischen Beziehungen zwischen Schweden und Brandenburg. Mitgeteilt v. *F. Arnheim.*
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 1, s. 193—207.

2726. **Landwehr, Hugo,** Die Kirchenpolitik Friedrich Wilhelms, des Grossen Kurfürsten. Auf Grund archivalischer Quellen. XII + 385 s. Berlin, Hofmann.
Innehåller bl. a. en framställning af ett förslag, som Bengt Skytte framlade för Friedrich Wilhelm om anläggandet af ett »Universal-universität» på brandenburgskt område.

2727. Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll. D. 11. 1672. Utg. af *Severin Bergh.* VI + 476 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 6.

2728. Slaget vid Rathenow 1675.
»Vapenbröderna», s. 37—39.

2729. **Jörgensen, A. D.,** Peter Schumacher Griffenfeld. D. 2. (2) + 564 s. + 1 portr. + 1 karta. Köbenhavn, Gyldendal. Pr. 8.
Se nedan »Recensioner» 2941.

2730. Öfverste Nils Djurklows (f. 1641 † 1714) egenhändiga lefnadsteckning, meddelad af *G. Djurklou.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 131—154.

2731. **Lowzow, H. D.,** Slaget ved Uddevalla 1677.
»Værg dit Land» 1894. Aarg. 1, s. 107—108.

2732. [**Nystedt, Sven Oskar**], Undsättningsförsöket till Pommern åren 1678—1679. Af *S. N—dt.*
Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1894, s. 433 - 456 + 1 karta, 497 - 510.

2733. Briefe Pufendorf's an Falaiseau, Friese und Weigel. Mitgetheilt von *Konrad Varrentrapp.*
Historisshe Zeitschrift 1894. Bd 73, s. 59—67.

2734. Karl XII.
Streffleurs Österreichische Militärische Zeitschrift 1894. Bd 4, s. 84—91.

2735. Die eigenhändigen Briefe König Karls XII. Gesammelt und herausgegeben von *Ernst Carlson*. Autorisierte deutsche Uebersetzung von F. Mewius. XLVIII + 455 s. Berlin, G. Reimer.
Se nedan »Recensioner» 2944.

2736. Brev fra en Student til hans Fader, da Svenskerne laa for Kjöbenhavn i Aaret 1700. Meddelt af *Carl S. Christiansen*.
Museum 1894, s. 275—276.

2737. Die Schlacht bei Narva 1700. [Bericht des schwedischen Grafen Karl Wrangell an seinen Vater.]
Aus baltischer Vergangenheit, s. 66—79.

2738. Das Tagebuch des Generals von Hallart über die Belagerung und Schlacht von Narva 1700. Herausgegeben von Dr. *Fr. Bienemann*.
Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 4, s. 357—438.

2739. Weshalb die Moscowiter niemals in Livland festen Fuss fassen werden. Eine Betrachtung vom 6 Februar 1701.
Baltische Monatsschrift 1894, s. 697—699.

2740. Propst Glücks Berichte aus Marienburg an den Generalgouverneuren Grafen Dahlberg vom Jahre 1701, Mitgetheilt von Dr. *Fr. Bienemann jun.*
Baltische Monatsschrift 1894, s. 607—619, 680—696.

2741. **Sjögren, Otto,** Otto Arnold Paykull. Uebersetzt von Dr. A. Bergengrün.
Baltische Monatsschrift 1894, s. 474—493, 521—536.

2742. **Lahmer, R.,** Georgswalde in der Schwedenzeit 1706—1707.
Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-clubs 16, s. 119—122.

2743. [**Hallendorff, C. H.**], Mühlenfels hos Karl XII i Smorgonie. Af *C. H. H.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 171—172.

2744. **Carlson, Ernst,** Karl XII och Mühlenfels.
Historisk Tidskrift 1894, s. 272—274.

2745. **Miklau, Julius,** Franz II Rákóczy (1676—1735). Ein Lebens- und Charakterbild. 48 s. Brünn, R. Knauthe.
Berör Karl XII:s förhållande till Franz II Rákóczy.

2746. [**Westrin, Theodor**], Peter I och Ryssland på hans tid skildrade af ett ögonvittne. Af *T. W.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 79—87.

2747. Et Brev om General Armfelts Tilbagetog over Tydalsfjeldene i Januar 1719. Ved *A. Leigh-Smith*.
Danske Magazin. Femte Række: Bd 3, s. 154—155.

2748. Донесенія французскаго посла при русскомъ дворѣ маркиза де-ла-Шетарди и распоряженія французкаго правительства за 1741 г., по юнь. [Franska sändebudets vid ryska hofvet, markis de la Chétardie's, berättelser och franska styrelsens instruktioner under år 1741, till Juni.] XXII + 569 + (1) s. С.-Петерб.
Сборникъ Имп. русскаго историческаго общества. Т. 92.

2749. Донесенія и другія бумаги английскихъ пословъ, посланниковъ и резидентовъ при русскомъ дворѣ съ 7 марта 1741 г. по 16 юля 1742 г. [Berättelser och andra skrifvelser från engelska sändebud och residenter vid ryska hofvet från d. 7 Mars 1741 till d. 16 Juli 1742.] XII + 531 s. С.-Петерб.
Сборникъ Имп. русскаго историческаго общества. Т. 91.

2750. **Kjellén, Rudolf,** Samuel Åkerhielm den yngre och de ryska stämplingarna i Sverige åren 1746—1749.
Historisk Tidskrift 1894, s. 1—36.

2751. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 21. [October 1761—Juni 1762.] (1) + 600 s. Berlin, Duncker.

2752. **Bain, Nisbet R.,** Gustavus III and his contemporaries 1746—1792. An overlooked chapter of eighteenth century history. From original documents. Vol. 1. XV + 293 s. Vol. 2. IX + 315 s. London, Kegan Paul, Trench, Trübner & C:o.

2753. Från Tredje Gustafs dagar. Anteckningar och minnen af E. Schröderheim, G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt. Ånyo utgifna af Elof Tegnér. (Se N:o 2033 o. 2382.) H. 11—16: Gustaf Mauritz Armfelt, studier ur Armfelts efterlemnade papper af Elof Tegnér. Ny upplaga. Bd 2. 408 s. Bd 3. 472 + IV s. Sthlm, Beijer. Pr. 6.

2754. **Norelius, Charles,** Kungl. Statsutredningen. Ett bidrag till finansernas historia under Gustavianska tiden. Akad. afh. VII + (1) + 83 s. Upsala, Förf.

2755. Ur svenska flottans annaler. 2. En episod från slaget vid Hogland.
Försvarsvännen 1894, s. 85—86.

2756. En landsförrädare. [Karl Henrik Klick.]
Försvarsvännen 1894, s. 90—92, 94—104.

2757. **Hammarskjöld, Agathon,** Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 4—7.
Historisk Tidskrift 1894, s. 37—78, 279—340.

2758. Ur fältmarskalken Fabian Wredes papper. Historisk publikation af *Carl Wibling*. 75 + (1) s. Lund, Gleerupska Universitetsbokh. Pr. 2.

2759. **Leijonhufvud, C. E.,** Bidrag till Södermanlands reg:tes historia efter år 1772, samlade af Ceal. 2. Tyska kriget 1805—07; Danska och Finska krigen 1808—09.
Södermanlandsposten 1894.

2760. [**Petrelli, T. J.,**] En lifgrenadiers anteckningar om sin fångenskap i Frankrike 1807—1809. Af *T. J. P.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 162—170.

2761. [**Frisenberg,**] Fra Krigen 1807—14. En dansk Officeers Optegnelser udgivne af hans Datter. (2) + 120 s. + 1 portr. Kjöbenhavn, Gyldendal. Pr. 1,50.

2762. **Överland, O. A.,** Illustreret Norges Historie. H. 131—146. Bd 5, s. 2072—2784 + pl. Kristiania Folkebladets Forlag.
Behandlar tiden 1808—1814.

2763. **Tuxen, A.,** Den paatænkte Overgang til Skaane 1809.
Militært Tidsskrift 1894, s. 321—367.

2764. Slaget vid Säfvar 1809.
»Vapenbröderna», s. 39—43.

2765. Hans Järtas berättelse om förberedelserna till 1809 års revolution.
Historisk Tidskrift 1894, s. 341—350.

2766. **Arnheim, Fritz,** Bernadotte und die Nordarmee bis zur Schlacht bei Dennewitz.
National-Zeitung 1893. N:o 418, 421.

2767. **Hirsch, R.,** Die Schweden vor Leipzig 1813.
Die Grenzboten 1894, s. 139—141.

2768. **Meinecke, Friedrich,** Zur Beurteilung Bernadottes im Herbstfeldzuge 1813.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 161—179.

2769. Kancellipræsident Kaas's Breve til Niels Rosenkrantz under hans Sendelse til det franske Hovedkvarter 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 6, s. 341—374.

2770. Frederik den Sjettes Udsoning med Napoleon. Breve fra Kancellipræsident Kaas under hans Sendelse til det franske Hovedkvarter i Maj og Juni 1813. Udgivet af Generalstaben. 56 s. 4:o. Kjöbenhavn, Reitzel. Pr. 1,75.

2771. Frederik VI:s Brevvexling med Statholderen i Norge, Juni—Avgust Maaned 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 6, s. 428—456.

2772. Niels Rosenkrantzs egenhændige Breve til Frederik VI, Juni—Avgust Maaned 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 6, s. 375—416.

2773. **Bræstrup,** Geheimekonferensraad, Efterladte Papierer fra 1813—1814. Udgivne af Tycho Bræstrup. IX + 262 + (1) s. + 1 portr. Kjöbenhavn, Gyldendal. Pr. 3,50.

2774. **Björlin, Gustaf,** Der Krieg in Norwegen 1814. Nach amtlichen Quellen und Aufzeichnungen dargestellt. Autorisierte deutsche Ausgabe. (1) + 354 s. + 3 Kartenbeilagen. Stuttgart, Schickhardt & Ebner, Sthlm, Samson & Wallin.

2775. Hans Järtas tankar om föreningen mellan Sverige och Norge 1814
Historisk Tidskrift 1894, s. 172—183.

2776. Den norske Hær i 1814.
»Værg dit Land» 1894. Aarg. 1, s. 29.

2777. 2 Felttogsdögn. Erindringer fra Krigen 1814. (Af Optegnelser fundne i Oberst J. C. Blichs efterladte Papierer.)
»Værg dit Land» 1894. Aarg. 1, s. 15—16, 18—19.

2778. Kampene ved Lier, Matrand og Skotterud.
»Værg dit Land» 1894. Aarg. 1, s. 116—119.

2779. [**Edén, Nils,**] Den svensknorska unionsförfattningens tillkomst. En öfversikt. 30 + (1) s. Upsala, Akademiska bokh. Pr. 25 öre.

2780. **Edén, Nils,** Kielerfreden och unionen. 143 + (1) s. Upsala, Akademiska bokhandeln. Pr. 1,25.
Se nedan »Recensioner» 2962.

2781. **Edén, Nils,** Die schwedisch-norwegische Union und der Kieler Friede. Autorisierte deutsche Ausgabe, mit einer Vorbemerkung von Fritz Arnheim. XII + 155 s. Tr. i Upsala. Förläggare: Duncher & Humblot i Leipzig.

2782. **Anker, C. J.,** Uddrag af diplomatiske indberetninger om unionens forberedelse og tilblivelse 1814. X + (1) + 100 s. + 1 portr. Christiania, Dybwad. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2963.

2783. **Aubert, L. M. B.,** Kieler-Traktatens Opgivelse som Unionens retslige Grundlag. 55 s. Kristiania.
Gjennemseet Aftryk af »Morgonbladet», udgivet af de konservative Foreningers Centralstyrelse.
Se nedan »Recensioner» 2964.

2784. **Motzfeldt, Axel,** Norge og Sverige i 1809 og 1814. 40 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 80 öre.

2785. **Nielsen, Yngvar,** 1814. Fra Kiel til Moss. En historisk Undersögelse af Mossekonventionen, dens Forudsætninger og politiske Betydning. 87 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2965.

2786. **Nielsen, Yngvar,** 1814. Fra Kiel til Moss. Efterskrift foranlediget ved en Anmeldelse i det svenske Blad »Vårt Land». 15 s. Christiania, Cammermeyer. Pr. 20 öre.

2787. **Sörensen, C. Th.,** Kielertraktaten.
Tilskueren 1894, s. 591—607.

2788. **Lecanuet, E.,** La jeunesse de Montalembert. Le voyage en Suède 1828—29.
Le Correspondant 1894, Bd 4, s. 1021—1041.

2789. **Vogt, Jörgen Herman,** Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1847—1858, udgivne af den norske historiske Forening. H. 1. 112 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 1.60.

2790. **Ask, J.,** Le conflit norvégien.
Revue du droit public 1894, s. 217—261.

2791. **Hjärne, Harald,** Norska frågans nuvarande läge.
Svensk Tidskrift 1894, s. 577—623.

2792. [**Hård, C. G.,**] Skall unionen brista? I unionsfrågan af *H*. 1. Ställningen och dess kraf. 2. Unionsprogram. 30 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 50 öre.

2793. I utrikesministerfrågan af *J*. 20 s. Sthlm, Centraltryckeriets förlagsexpedition. Pr. 25 öre.
Svenska Nationalföreningens skrifter. 5.

2794. **Kjellén, Rudolf,** Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. 2. Unionens historia (1814—91). 88 s. 3. Den nuvarande unionen. 68 s. Sthlm, Beijer. 2: Pr. 40 öre, 3: Pr. 40 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 14, 15, 18, 19.
Se nedan »Recensioner» 2967.

2795. Medan sjön går hög. Några ord till brödrafolket uttalade af »*En svensk unionsvän N:o 2*». (1) + 35 s. Sthlm, Skoglund. Pr. 50 öre.

2796. Skola vi marschera öfver Kölen? Af *En Unionsvän*. 93 s. Sthlm, Fredengren. Pr. 1.

2797. [**Varenius, Otto,**] L'union entre la Suède et la Norvège. 21 s. Sthlm, Förf.

2798. **Garborg, Arne,** Norges Selvstændighetskamp fra 1814 til nu. En oversigt. 86 s. Fagerstrand pr. Hövik, Bibliothek for de tusen hjem. Pr. 1.

2799. **Koht, Halvdan,** Unionen og freden. En historisk udredning av svensk krigspolitik siden 1814. 144 s. Kristiania, Norli. Pr. 1,20.

2800. **Sars, J. E.,** Norsk og svensk synspunkt.
Nyt Tidsskrift 1893—94, s. 444—466.

2801. **Sars, J. E.,** Forhandlingspolitikens udsigter.
Nyt Tidsskrift 1894—95, s. 1—16.

2802. Selvstændighed og Union i en historisk Oversigt. Nogle Ord til norske Vælgere og Unionsvenner i Öst og Vest. Af *en ældre Unionsven*. 87 + (1) s. Kristiania, Norli. Pr. 60 öre.

2803. **Utheim, J.,** Grundloven om Norges Udenrigsstyre. 135 + (1) s. Fagerstrand pr. Hövik, Bibliothek for de tusen hjem. Pr. 1,20.

2804. **Vullum, Erik,** Unionen og dens Fremtid. (1) + 182 s. Bergen, Mons Litleré. Pr. 1,50.

Genealogi, Biografi, Heraldik och Numismatik.

2805. **Adelskiöld, Claës,** John Ericsson.
Lefnadsteckningar öfver Kongl. Svenska Vetenskaps Akademiens efter år 1854 aflidna ledamöter. Bd 3, s. 355—642.

2806. **Bergström, Otto,** Strödda uppgifter om utöfvare af konst och konstslöjd i Stockholm under 1600-talet. Hufvudsakligen ur Tyska församlingens ministerialböcker.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 161—186.

2807. **Calendarium** Gyldenstolpianum.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 212—218.

2808. **Fries, Th. M.,** Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné. 2, s. 55—110. Pr. 75 öre.
Upsala Universitets Årsskrift 1894. Program.

2809. **Hammarskjöld, C. G.,** Carl Johan Schlyter.
Lefnadsteckningar öfver Kongl. Svenska Vetenskaps Akademiens efter år 1854 aflidna ledamöter. Bd 3, s. 643—666.

2810. **Holmberg, D.,** Mynt af guld, silfver och koppar, präglade i Sverige och dess utländska besittningar 1478—1892 samt i Norge efter föreningen med Sverige. 59 s. Sthlm, Förf. Pr. 5.

2811. Hummel-Gjörwell. Af *K. F. W—r.*
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 199—207.

2812. **Lagerberg, Carl,** Ätterna Lagerberg. 105 s. Göteborg, Zachrisson.

2813. **Memorialbok,** Anders Pedersson Linds,.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 186—197.

2814. **Rechenskap** Anno 1648—50, 1651—1663, på brudednar, som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm). Slutet på första delen och början på andra.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift 1894. Bilagor.

2815. **Universitäts-Matrikeln,** Aeltere. 2. Universität Greifswald. Aus der Originalhandschrift unter Mitwirkung von *Hermann Granier* und *Hermann v. Petersdorff* herausgegeben von *Ernst Friedlænder.* Bd 2: 1646—1700 nebst Personen-, Orts-, Sach- und Wortregister. VIII + 532 + (4) s. Leipzig, Hirzel.
Publikationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 57.
Se nedan Recensioner 2971.

2816. **Upmark, Gustaf,** Johan Göransson Rosenhanes stambok.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 148—158.

2817. **Warburg, Karl,** Från Magdalena Rudenschiölds ungdomsdagar. Några meddelanden ur en brefväxling.
Ord och Bild 1894, s. 385—397.

2818. **[Westrin, Theodor],** Ett originalbref af Linné. [22 sept. 1752.] Af *T. W.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 262—266.

2819. **Ättartal,** Svenska, för år 1894 afsedda att utgöra tidskrift för svensk slägtkunskap och slägtforskning samt slägtbok och slägtkalender. [Utg. af *V. Örnberg.*] XV + (1) + 576 s. Sthlm, Förf. Pr. 4,50.
Se nedan »Recensioner» 2972.

Krigshistoria.

2820. **Björlin, Gustaf,** Svea lifgardes traditioner. Genmäle. 11 s.
Historisk Tidskrift 1894. Bilaga.

2821. [**Indebetou, Ivar Daniel Wilhelm,**] Östgöta och Södermanlands tremänningsregemente. Af *W. I.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 155—162.

2822. [**Lagercrantz, Adolph Erik Ludvig,**] Svea lifgardes traditioner. Svar på öfverstlöjtnant Gustaf Björlins genmäle. Af *E. L.*
Historisk Tidskrift 1894. Bilaga.

2823. **Petrelli, T. J.,** Alte brandenburgische Fahnen und Standarten in Schweden.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 235—241.

Litteratur- och Konsthistoria.

2824. **Bref** från Esaias Tegnér till Carl Fredr. af Wingård 1823—1845. Utgifna af *Elof Tegnér.* 86 s. Upsala. Pr. 2.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 14.

2825. **Bref** rörande teatern under Gustaf III. Utgifna af *Eugène Lewenhaupt.* 3. Tillägg, rättelser och register. (3) s. + s. 279—316. Upsala. Pr. 50 öre.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 12: 3.

2826. **Bref,** Johan Henrik Kellgrens, till Abraham Niclas Clewberg. Utgifna af *Henrik Schück.* XXXIX + 135 + (1) + XIX s. Pr. 4 m. 50 p.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 27.

2827. **Bååth, A. U.,** Om fornnordiska trollsånger.
Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening. Bd 1, s. 138—152.

2828. **Erdmann, Nils,** Claes Livijn. En karaktersbild från århundradets början.
Nordisk Tidskrift 1894, s. 641—661.

2829. **Göthe, Georg,** Sergel-porträtt.
Ord och Bild 1894, s. 449—461.

2830. **Levertin, Oscar,** Gustaf III som dramatisk författare. Literaturhistorisk studie. (4) + 264 s. Sthlm, Bonnier. Pr. 5.

2831. **Linder, Ludvig,** Bidrag till kännedomen om Messenii tidigare lif 1579—1608. 66 s. 4:o. Lund.
Meddelanden från det literaturhistoriska seminariet i Lund utgifna af Henrik Schück.

2832. **Ossbahr, C. A.,** S:t Eriks skrin i Uppsala domkyrka. Föredrag hållet i Svenska Slöjdföreningen den 20 Februari 1894.
Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1894, s. 30—58.

2833. **Paludan, J.,** Ere Toveviserne danske eller svenske?
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). 1894, s. 45—62.

2834. **Schück, Henrik,** Våra äldsta reformationsskrifter och deras författare.
Historisk Tidskrift 1894, s. 97—130.

2835. **Sylwan, Otto,** Vår första dagliga tidning [Dagligt Allehanda].
Ord och Bild 1894, s. 496—504.

2836. **Upmark, Gustaf,** Gustaf Vasas porträtt.
Ord och Bild 1894, s. 7—22.

2837. **Warburg, Karl,** Rasmus Nyerups svenska brefväxling. (Ett blad ur den litterära skandinavismens häfder.)
Samlaren, 1894, s. 97—141.

2838. **Wrangel, Evert,** »Versekrig» under frihetstiden.
Samlaren 1894, s. 32—59.

Statsrätt och Juridik m. m.

2839. **Bergfalk, P. E.,** Om utomordentliga penningehjälper till kronan under sekstonde århundradet och början af det sjuttonde. Efterlemnad afhandling. 180 s. Pr. 3.
Upsala universitets Årsskrift 1894.

2840. **Regnéll, A.,** Stadskommunens författning och förvaltning enligt olika länders lagstiftning. En studie. XXVIII + 463 s. Lund, Gleerup. Pr. 5.

Bibliografi och Paleografi.

2841. **Elton, Charles,** Christina of Sweden and her books.
Bibliographica 1, s. 5—30.

2842. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1893. 22 s. Bilaga till Historisk Tidskrift 1894. 50 Separatexemplar.

2843. **Skriftprof,** Svenska, från Erik den heliges tid till Gustaf III efter original i Riksarkivet och K. Biblioteket i ljustryck utförda vid Generalstabens litografiska anstalt samt i boktryck återgifna af *Emil Hildebrand*, *Algernon Börtzell* och *Harald Wieselgren*. H. 1. Medeltiden. 25 pl. Fol. Texten 8:o. V + 64 s. Sthlm, Generalstabens litogr. anstalt. Pr. 15.
Se nedan »Recensioner» 2975.

2844. **Snoilsky, Carl,** Svenska historiska planscher. 2. 1635—1666.
Kongl. Bibliotekets Handlingar. 16, s. 77—160.

2845. **Taube, B.** och **Bergh, Severin,** Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i svenska riksarkivet. 2.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. XVIII, s. 171—257.

Topografi.

2846. **Anteckningar** som beröra Lindesbergs stad med dess tillhörigheter af *A—N*. 96 s. Lindesberg. Förf. Pr. 1,25.

2847. **Burman, Fale. A.,** Koncept-dagböcker förda under resor i Jämtland åren 1793—1802. I utdrag utgifna af *Johan Nordlander*: s. 83—98. 4:o. Sthlm, Fritze.
Norrländska Samlingar. 3.

2848. **Ehrenheim, Erik von,** Anteckningar om Grönsö och Utö. 3. (Se N:r 2102.) 90 s. Sthlm, Förf. Uppl. 60 ex. blott för utdelning.
Se nedan »Recensioner» 2976.

2849. **Ehrenheim, Erik von,** Arnö kyrka.
Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. 16, s. 48—64.

2850. **Friis, F. R.,** Et Par Optegnelser om Uraniborg. Med en Efterskrift. 18 s. Kjöbenhavn.

2851. **Hildebrand, Hans,** Skara domkyrka. Minnesskrift till den restaurerade domkyrkans invigning den 26 oktober 1894. (2) + 115 s. Sthlm. Pr. 75 öre.
Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. 15: 2.

2852. **Hildebrand, Hans,** Skara domkyrka.
Ord och bild 1894, s. 505—515.

2853. **Historia,** Ölands och Borgholms slotts, i sammandrag af *J. M. L.* 3:e uppl. 40 s. + 3 pl. Kalmar, Appeltoffts bokh. Pr. 75 öre.

2854. **Kjellberg, Carl M.,** Den forna kungsgården i Uppsala.
Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. 16, s. 17—35 + 1 karta.

2855. **Lindberg, Gust.,** Kristinehamns stad med omnejd, historia och beskrifningar. D. 1. 67 s. St. 8. Kristinehamn, Förf. Pr. 7,50.

2856. **Nerman, Gustaf,** Stockholm för sextio år sedan och dess framtid. En skildring. (2) + 121 + (1) s. Sthlm. Bonnier. Pr. 2,50.

2857. **Noraskogs arkiv.** Bergshistoriska samlingar och anteckningar. Utg. af *Johan Johansson.* (Se N:o 1785 o. 2461.) H. 5, s. 209—384. Sthlm, Förf. Pr. 3.
Ej i bokhandeln.

2858. **Nordenström, Magn. N.,** Utkast till beskrifning öfver Stöde socken vid Medelpads södra ådal belägen. Författad 1769—. Till trycket befordrad af Johan Nordlander. (1) s. + s. 37—81. 4:o. Sthlm, Fritze.
Norrländska Samlingar. 2.

2859. **Nyman, F. W.,** Alstroemeria. En samling urkunder och skrifter från och om Alingsås och Alströmer. 1. 19 s. Alingsås, Förf. Pr. 50 öre.

2860. **Styffe, C. G.,** Skoklosters kyrka, med afseende på dess förhållande till forna klosterbyggnader och dess förändringar i nyare tider.
Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. 16, s. 65—80 + 1 pl.

2861. **Trolle-Bonde, Carl,** Hesselby. Arkivalier rörande egendomen och dess egare samt Bonde-grafven i Spånga kyrka. 404 s. st. 8. Lund, Förf.

2862. **Wieselgren, Harald,** »Stenen i Grön dal». Föredrag i »Svenska Turistföreningen» på årsfesten den 24 Februari 1894. 7 s. Östersund. Tryckt i 50 exemplar.

2863. **Wolff, Emil,** Studier rörande Göteborgs äldsta författning. (2) + 102 + (1) s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2.

2864. **Wrangel, F. U.,** Blasieholmen och dess innebyggare. (2) + 166 + (4) s. + 1 karta + 20 pl. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 7,50.

2865. **Wrangel, F. U.,** Gamla gatunamn. Ströftåg i staden inom broarna.
Vintergatan. Samling af skrifter på vers och prosa utgifven af »Sveriges författarförening», s. 290—309.

Kulturhistoria.

2866. **Annerstedt, Claes,** Ett blad ur Sveriges kulturhistoria.
Ord och Bild 1894, s. 241—251.

2867. **Berg, Wilhelm,** Bidrag till sporrens historia.
Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening. Bd 1, s. 156—194 + 1 karta.

2868. **Berg, Wilhelm,** Några drag ur skråväsendets historia vid medlet af 1700-talet.
Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening. Bd 1. s. 87—105.

2869. **Berg, Wilhelm,** Wilhelm Kruse. En tidsbild.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 5, s. 429—474 + 1 pl. + 2 kartor.

2870. **Fries, Th. M.,** Naturalhistorien i Sverige intill medlet af 1600-talet. 75 s. Pr. 1.
Upsala universitets Årsskrift 1894. Program.

2871. **Hildebrand, Hans,** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 1: 6. (Slutet.) (Se N:o 571,) s. 705—1025 + VI s. Sthlm. Norstedt. Pr. 7.

2872. **Jacobsson, E.,** Om Bollhusen i Stockholm samt teater- och balettanordningar vid svenska hofvet under 1600-talet.
Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1894, s. 59—96 + 1 karta.

2873. **Kjellberg, Carl, M.,** Fattigdom och fattigvård i Sverige före reformationstiden. Särtryck ur Läsning för hemmet. 40 s. Upsala. Hyckerström. Pr. 60 öre.

2874. **Schück, Henrik,** En äktenskapshistoria från Karl IX:s tid.
Ur gamla papper. Ser. 2, s. 132—143.

2875. **Sylwan, Otto,** Lärgiriga brödragillet.
Samlaren 1894, s. 147—150.

2876. **Syndaregister,** Två svenska frälsemäns, från 1500-talet. [1542—44.]
Historisk Tidskrift 1894, s. 266—272.

Kyrkohistoria.

2877. **Ahnfelt, Otto,** Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet. 89 + (1) s. 4:o.
Acta Universitatis Lundensis 1894.

2878. **Källström, Arvid,** Bidrag till den svenska pietismens historia. 1: Pietismen före konventikelplakatet (1726). (2) + 239 + (1) s. Sthlm. Förf. Pr. 2,50.

2879. **Lundström, Herman,** Bidrag till svenska kyrkans historia ur inrikes arkiv. 1.
Historisk Tidskrift 1894, s. 356—360.

2880. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Kyrkolagar och kyrkolagsarbeten i Estland under det svenska väldets tid. Kyrkohistorisk studie. 30 s. Sundsvall.
Medföljer redogörelsen f[illegible] [illegible]ndsvalls högre allmänna läroverk läsåret 1893—94.

Finland och Östersjöprovinserna.

2881. **Aspelin, H. Em.,** Wasa stads historia. D. 2: H. 2, s. 577—722 + 1 pl. Nikolaistad, Aspelin. Pr. 4 m.

2882. **Aus** baltischer Vergangenheit. Miscellaneen aus dem Revaler Stadtarchiv. Herausgegeben von *Gotthard von Hansen*. VIII + 160 s. Reval, F. Kluge.
Innehåller bl. a. Inventar des Nachlasses der Gräfin Margarethe v. d. Hoya; Die Schlacht bei Narva 1700; Kriegsgefangene in Reval 1700; Reval nach dem Pestjahre 1710; Bündnis des Gubernators Horn mit der estl. Ritterschaft u. der Stadt Reval 1568; Veranlassung der Absetzung Erichs XIV 1568.

2883. **Bergman, E. W.,** Några blad ur Carleborgs grefskaps historia 1652—1659. 61 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och Uppsatser. 8.

2884. **Bidrag** till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom *Reinhold Hausen*. D. 2: H. 1. 274 s. Helsingfors. Pr. 3 mark.
Denna del innehåller: Ålands saköreslängder från 1500-talet. — Ransakningar och domar rörande trolldomsväsendet på Åland 1666—1678. (Början.)

2885. **Bidrag** till kännedomen af vårt land, samlade och utgifna af *K. G. Leinberg*. 6. (2) + 107 s. Jyväskylä, Länkeläs.
Handlingarna röra tiden 1576—1781.

2886. **Bonsdorff, Carl v.,** Åbo stads historia under 17 seklet. H. 3, s. 413—537. Pr. 6 m. H. 4, s. 538—693 + XVI s. Pr. 7 m.
Bidrag till Åbo stads historia, utg. på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser. 2: D. 3, 4.

2887. **Bündnis** des Gubernators Heinrich Horn mit der estländischen Ritterschaft und der Stadt Reval 1568.
Aus baltischer Vergangenheit, s. 130—133.

2888. **Charakter,** Der, der Balten in Vergangenheit und Gegenwart. Antwort auf die Angriffe des Herrn A. Hammarskjöld gegen die Deutschen der Ostseeprovinzen. Von einem baltischen Historiker.
Baltische Monatsschrift 1894, s. 147—172.

2889. **Danielson, Joh. Rich.,** Viborgs läns återförening med det öfriga Finland. (1) + 166 s. Helsingfors, Weilin & Göös. Pr. 2 m. 75 p.

2890. **Dehio, J. W.,** Berichtigungen und Nachträge zu den Mittheilungen über die Medicinalverhältnisse Alt-Revals.
Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 4, s. 439—449.

2891. **Heikel, I. A.,** Filologins studium vid Åbo universitet. (2) + 334 s. Pr. 3 m. 50 p.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 26.
Se nedan »Recensioner» 2977.

2892. **In** welcher Bedrängniss sich unsere Kirche im Jahre 1710 befand.
Baltische Monatsschrift 1894, s. 122—128.
Innehåller 2 bref till Karl XII.

2893. **Klagomålsregister,** Jakob Teitts, emot adeln i Finland år 1555—1556. [Titeln äfven på finska.] Utgifven af *Grotenfelt*. XV + 388 s. Helsingissä, Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainossa.

2894. **Lange, E.,** Greifswalder Professoren in der Sammlung der Vitæ Pomeranorum.
Baltische Studien 1894, s. 1—42.

2895. **Liljenstrand, Axel,** Finlands jordnaturer och äldre **skatteväsende** jemte ett blad ur dess **kulturhistoria.** **Andra** tillökade **uppl.** **VII** + 463 s. Helsingfors, Lindstedt. Pr. 5,50.

2896. **Löwis of Menar, C.,** Ein Miniaturbild Johann Reinholds **von Patkul.** Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1893, s. 37—39.

2897. **Löwis of Menar, C.,** Gedenktafel der Königin Christina **am** rigaschen Pulverthurm.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1893, s. 55—56.

2898. **Mettig, C.,** Aus dem Tagebuche des rigaschen Kaufmanns **Matthies** Finck. [1660—1690.]
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1893, s. 96—100.

2899. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1892. 92 s. **Riga,** N. Kymmel.

2900. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1893. 111 s. Riga, N. Kymmel.

2901. **Scarin, Algot,** Bref. Supplement. Utg. af *M. G. Schybergson.*
Historiallinen Arkisto 13 (1894), s. 292—342.

2902. **Schybergson, M. G.,** Arbeten i finsk lokalhistoria.
Finsk Tidskrift 1894. Bd 2, s. 256—268.

2903. **Schybergson, M. G.,** Mikael Speranski, 2—4.
Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 8—26, 81—102, 181—203.

2904. **Schybergson, M. G.,** Riksdagsmannavalet i Åbo 1771. 32 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. 8.

2905. **Seraphim, Ernst,** Geschichte Liv-, Est- und Kurlands von der »Aufsegelung» des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich. Eine populäre Darstellung. Bd 1: Die Zeit bis zum Untergang livländischer Selbständigkeit. VIII + 425 s. + 4 pl. Reval, F. Kluge.

2906. **Tabeller** rörande Finlands handel åren 1570—1622. Utarbetade af *T. S. Dillner.*
Historiallinen Arkisto 13 (1894), s. I—CL.

Allmän historia.

2907. **Becker, C. F.,** Världshistoria. Omarbetad och till våra dagar fortsatt af Professor *Wilhelm Müller.* Ny svensk illustrerad upplaga. Öfversättning och bearbetning af *O. W. Ålund.* D. 3: 1617—1648. 419 + (3) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 4,50.

2908. **Hermelin, Samuel Gustaf,** Berättelse om Nordamerikas Förenta Stater 1784. Bref till Kanslipresidenten. VII + 58 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,50.

2909. **Hjärne, Harald,** Rysslands äldsta tsardöme.
Svensk Tidskrift 1894, s. 1—20.

2910. **Hjärne, Harald,** Englands parlamentarism.
Svensk Tidskrift 1894, s. 257—285.

Recensioner.

2911. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utgifna af *C. T. Odhner*. 18. (Se N:o 2589.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 305 af *F. Arnheim*.

2912. Mecklenburgisches Urkundenbuch. Herausgegeben von dem Verein für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Bd 16. 1366—1370. (Se N:o 2550.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1365—1366 af *K.—L.*; i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 1424—1427 af *Karl Koppmann*.

2913. **Hoffmann, Max,** Geschichte der Freien- und Hansestadt Lübeck. H. 2. (Se N:o 1965.)
Rec. i Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1893, s. 141—144 af *Karl Koppmann*.

2914. **Dahlmann, F. C.,** Geschichte von Dänemark. Bd 4: 1523—1559. Von *Dietrich Schäfer*. (Se N:o 2280.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1918—1919.

2915. **Berg, Gustaf,** Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den förste, hufvudsakligen i afseende på Småland. (Se N:o 2289.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 14—16 af *L. St* [*Ludvig Stavenow.*]

2916. **Vaupell, Otto,** Den nordiske Syvaarskrig 1563—1570. (Se N:o 1658.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1840—1841.

2917. **Lundström, Herman,** Laurentius Paulinus Gothus. (Se N:o 2309.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 29—33 af *Otto Ahnfelt*.

2918. **Forssell, Hans,** Gustaf II Adolf. En minnesteckning. (Se N:o 2611.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 115—116 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors.*]

2919. **Kuylenstierna, Oswald,** Gustaf II Adolf och hans svenska folk. (Se N:o 2617.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 117 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors*]; i Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1895, s. 618—619 af *N—n.* [*C. O. Nordensvan.*]

2920. **Lövgren, Nils,** Gustaf II Adolf, hans person och betydelse. (Se N:o 2620.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 117 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors.*]

2921. **Rogge, Bernhard.** Gustaf II Adolf. Ett kristligt hjeltelif. (Se N:o 2627.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1894, s. 620 af *N—n.* [*C. O. Nordensvan.*]

2922. **Stavenow, Ludvig,** Gustaf II Adolf, hans personlighet och hans betydelse. (Se N:o 2629.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 115 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors.*]; i Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1894, s. 617—618 af *N—n.* [*C. O. Nordensvan.*]

2923. **Weibull, Martin,** Gustaf II Adolf och Christian IV 1624—1625. (Se N:o 2633.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 114 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors.*]

2924. **Ålund, O. W.,** Gustaf II Adolf. Ett trehundraårsminne. (Se N:o 2635.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 116—117 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors.*]

2925. **Köhler, G.,** Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahre 1814. (Se N:o 2553.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 912—915 af *M. Baltzer;* i Altpreussische Monatsschrift 1894, s. 371—376 af *B.;* i Göttingische gelehrte Anzeigen 1894, s. 985—1001 af Köttschau.

2926. **Buchwald, G. v.,** Bilder aus der volkswirthschaftlichen und politischen Vergangenheit Mecklenburgs (1631—1708.) (Se N:o 2562.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 503—504 af *Schirren.*

2927. **Fagniez, Gustave,** Le Père Joseph et Richelieu (1577—1638.) (Se N:o 2710.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 1040—1044 af *Theodor Kükelhaus;* i Revue d'histoire littéraire de la France 1894, s. 496; i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1727—1729 af *Th. S.*

2928. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Zweite Ausgabe. Bd 1. (Se N:o 1981.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 78—80 af *G. Droysen.*

2929. **Wittich, Karl,** Dietrich von Falkenberg, (Se N:o 1673.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1894. Bd 73, s. 327—328 af *P.*

2930. **Wittich, Karl,** Pappenheim und Falkenberg. (Se N:o 2703.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1894. Bd 73, s. 327—328 af *P.*

2931. **Volkholz, Robert,** Die Zerstörung Magdeburgs (1631) im Lichte der neuesten Forschung. (Se N:o 1982.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1894. Bd 72, s. 557—558 af *K. Wittich.*

2932. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen. Bd 6. (Se N:o 2312.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 59—63 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors.*]

2933. **Malmström, Oscar,** Bidrag till Svenska Pommerns historia 1630—1653. (Se N:o 1979.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 295—298 af *F. Arnheim.*

2934. **Irmer, Georg,** Hans Georg von Arnim. (Se N:o 2708.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1559—1562 af *W—ch.* [*Karl Wittich.*]

2935. **Struck, Walter,** Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634. (Se N:o 2321 o. 2513.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1894. Bd 73, s. 176—177 af *H. Diemar;* i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 1522—1523 af *Theodor Lorentzen.*

2936. Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Herausg. von *Otto Meinardus.* Bd 2, 3. (Se N:o 2324.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 470—472 af *W. A.*

2937. **Zetterqvist, Edvard A.,** Grundläggningen af det svenska väldet i hertigdömena Bremen och Verden. (Se N:o 1685.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1894. Bd 72, s. 134—135 af *F. Arnheim.*

2938. **Malmström, Oscar,** Bidrag till Svenska Pommerns historia 1653—1660. (Se N:o 2718.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H 2, s. 295—298 af *F. Arnheim.*

2939. **Lundqvist, Karl Gustaf,** Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665—1666. (Se N:o 2337.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 16—18 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow*]; i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 302—304 af *F. Arnheim.*

2940. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 12. (Se N:o 2008.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 1265—1267 af *B. Erdmannsdörffer.*

2941. **Jörgensen, A. D.,** Peter Schumacher Griffenfeld. D. 1-2. (Se N:o 2338 o. 2729.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1894, s. 439—460 af *J. A. Fridericia.*

2942. **Fester, Richard,** Die Augsburger Allianz von 1686. (Se N:o 2346.)
Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1894, s. 565—568; i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 1299—1302 af *Theodor Lorentzen;* i The English Historical Review 1894, s. 796—797 af *A. W. Ward*; i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1589—1590 af *K. Brsg.*

2943. **Bergengrün, Alexander,** Die grosse moskowitische Ambassade von 1697 in Livland. (Se N:o 2013.)
Rec. i Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1893, s. 101—103 af *Friedrich Bienemann jun.*

2944. Konung Karl XII:s egenhändiga bref. Utg. af *Ernst Carlson.* (Se N:o 2348 o. 2735.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 20—24 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand*]; i Nordisk Tidskrift 1894, s. 168—171 af *Per Sondén;* i Finsk Militär Tidskrift 1894, s. 290—298 af *G. A. G.*; i Ord och Bild 1894. s. 82—88 af *H. W.* [*Harald Wieselgren*]; i Revue d'histoire diplomatique 1894, s. 465—467 af *R. M.*; tyska upplagan i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 311—312 af *H. von Petersdorff;* i Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen 1894, s. 198—199 af. *R. Prümers;* i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 1337—1338 af *Schirren;* i Mitteilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1894. H. 6, s. 122—127 af *M. Hoffmann.*

2945. **Buchholtz, Anton,** Beiträge zur Lebensgeschichte Johan Reinhold Patkuls. (Se N:o 2350 o. 2519.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894. s. 881—882 af *A. Seraphim.*

2946. **Juel, Just,** En reise til Rusland under Tsar Peter. Dagbogsoptegnelser 1709—1711. (Se N:o 2354.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1406—1407; i Nordisk Tidskrift 1894, s. 272—276 af *Gerh. Hornemann.*

2947. **Lundberg, Bengt,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen från Poltavaslaget 1709 till fredsbrottet 1715. (Se N:o 2355.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894. s. 71—73 af *E. C.* [*Ernst Carlson.*]

2948. **Malmström, C. G.,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra uppl. D. 1. (Se N:o 2365.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 242—243 af *M. G. Schybergson*; i Nordisk Tidskrift 1894, s. 83—85 af *Per Sondén.*

2949. **Jansson, Hjalmar,** Sveriges accession till Hannoverska alliansen. (Se N:o 2367.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 18—19 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow.*]

2950. Från Tredje Gustafs dagar. Anteckningar och minnen af E. Schröderheim, G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt. Ånyo utgifna af *Elof Tegnér.* (Se N:o 2033 o. 2382.)
Rec. i Svensk Tidskrift 1894, s. 249—251 af *C. H. H.*; i Ord och Bild 1894, s. 41—46 af *Georg Nordensvan.*

2951. **Hüffer, Hermann,** Das Zerwürfnis Gustafs III von Schweden mit seiner Mutter Luise Ulrike, der Schwester Friedrichs des Grossen und die Gesandtschaft Anastasius Ludwig Menckens in Stockholm

(1777—1782). Unter Mitwirkung von Fritz Arnheim. (Se N:o 2383.)
Rec. i Revue critique d'histoire et de littérature 1894, s. 334—335 af *A. Chuquet;* i Literarisches Centralblatt 1894, s. 590—591 af *R. H.*

2952. **Fauchille, Paul,** La diplomatie française et la ligue des neutres de 1780 (1776—1783). (Se N:o 2384.)
Rec. i Revue d'histoire diplomatique 1894, s. 124—126 af *H. Doniol.*

2953. **Warburg, Karl,** Karl August Ehrensvärd. (Se N:o 2391.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 2, s. 302—306 af *C. G. E.* [*C. G. Estlander*]; i Historisk Tidskrift 1894, s. 1—4 af *Otto Sylwan;* i Ord och Bild 1894, s. 41—46 af *Georg Nordensvan.*

2954. Svenska beskickningars berättelser om främmande makter år 1793. 1. Preussen [K. E. von Carisien]. — 2. Polen [S. N. Casström]. Utgifna af *C. E. B. Taube.* (Se N:o 2394.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 64—70 af *Fritz Arnheim;* i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 323—326 af *F. Arnheim.*

2955. **Larsson, Hugo,** Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801. (Se N:o 1090.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 42—47 af *M. S.* [*Magnus Sandegren.*]

2956. **Lundin, C. Fr.,** Wismars pantsättande till Mecklenburg-Schwerin. (Se N:o 2049.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 19—20 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow.*]

2957. **Key-Åberg, K. V.,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritanien under Gustaf IV Adolfs krig emot Napoleon intill konventionen i Stralsund den 7 Sept. 1807. (Se N:o 1449.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 47—51 af *M. S.* [*Magnus Sandegren.*]

2958. **Key-Åberg, K. V.,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår (7 Sept. 1807—13 Mars 1809). (Se N:o 1730.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 51—52 af *M. S.* [*Magnus Sandegren.*]

2959. **Wiehr, Ernst,** Napoleon und Bernadotte in Herbstfeldzuge 1813. (Se N:o 2406.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1894. Bd 73, s. 498—501 af *Fr. Meinecke;* i Revue Historique 1894. T. 56, s. 148—151 af *M. Philippson.*

2960. **Quistorp, Barthold von,** Geschichte der Nordarmee im Jahre 1813. Bd 1—3. (Se N:o 2405.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 328—329 af *M. Immich;* i Historische Zeitschrift 1894. Bd 73, s. 498—501 af *Fr. Meinecke;* i Morgenbladet 1894: N:o 268, 278 af *Yngvar Nielsen;* i Literarisches Centralblatt 1894, s. 750—751; i Militär Wochenblatt 1894, s. 799—800, 825—833, 866—869 af *v. Lettow Vorbeck;* i Deutsche Heeres Zeitung 1894, s. 261—263; i Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1894, s. 271—284 af *N—n.* [*C. O. Nordensvan.*]

2961. **Björlin, Gustaf,** Kriget i Norge 1814. (Se N:o 2407.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1894, s. 145—173 af *v. d. L.*

2962. **Edén, Nils,** Kielerfreden och unionen. (Se N:o 2780.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 102—112 af *C. G. H.* [*C. G. Hammarskjöld.*]

2963. **Anker, C. J.,** Uddrag af diplomatiske indberetninger om unionens forberedelse og tilblivelse 1814. (Se N:o 2782.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 497 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson.*]

2964. **Aubert, L. M. B.,** Kielertraktatens Opgivelse som Unionens retslige Grundlag. (Se N:o 2783.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 33—42 af *C. G. H.* [*C. G. Hammarskjöld.*]

2965. **Nielsen, Yngvar,** 1814. Fra Kiel til Moss. (Se N:o 2785.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 33—42 af *C. G. H.* [*C. G. Hammarskjöld*]; i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 429 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson.*]

2966. **Kjellén, Rudolf,** Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. 1. (Se N:o 2418.)
Rec. i Svensk Tidskrift 1893, s. 247—250 af *Otto Varenius.*

2967. **Kjellén, Rudolf,** Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. 2: Unionens historia (1814—1891). (Se N:o 2794.)
Rec. i Svensk Tidskrift 1894, s. 244—249 af *Otto Varenius.*

2968 **Alin, Oscar,** Carl XIV Johan och rikets ständer 1840—41. (Se N:o 2411 o. 2531.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 422—424 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson.*]

2969. Die Matrikel der Universität Rostock. Herausg. v. *A. Hofmeister.* (Se N:o 2434.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 390 af *—n.*

2970. Aeltere Universitätsmatrikeln. 2: Universität Greifswald. Herausg. v. *E. Friedländer.* Bd 1: 1456—1645. (Se N:o 2436.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 740—741 af *W. Stieda.*

2971. Aeltere Universitätsmatrikeln. 2. Universität Greifswald. Herausg. v. *E. Friedländer.* Bd 2. (Se N:o 2815.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1590 af *K.*; i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 298—299 af *H. von Petersdorff.*

2972. Svenska Ättartal för år 1894. Årg. 10. [Utg. af *V. Örnberg.*] (Se N:o 2819.)
Rec. i Svensk Tidskrift 1894, s. 444—445 af *Otto Varenius.*

2973. **Zettersten, Axel,** Svenska Flottans historia 1522—1634. (Se N:o 1481.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1448 - 1449.

2974. **Looström, Ludvig,** Den svenska konstakademien under första århundradet af hennes tillvaro 1735—1835. (Se N:o 996, 1118, 1775 o. 2204.)
Rec. i Ord och Bild 1894, s. 281—288 af *Edv. Alkman.*

2975. Svenska skriftprof från Erik den Heliges tid till Gustaf III:s efter original i riksarkivet och k. biblioteket utförda vid generalstabens litografiska anstalt samt i boktryck återgifna af *Emil Hildebrand, Algernon Börtzell* och *Harald Wieselgren.* H. 1. Medeltiden. (Se N:o 2843.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 53—55. af *—rst—* [*C. Silfverstolpe*]

2976. **Ehrenheim, Erik von,** Anteckningar om Grönsö och Utö. 3. (Se N:o 2848.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 112—113 af *F. U. W.* [*F. U. Wrangel.*]

2977. **Heikel, I. A.,** Filologins studium vid Åbo universitet. (Se N:o 2891.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 2, s. 138—142 af *F. G.*

2978. **Hjelt, Otto E. A.,** Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812. D. 2. 3. (Se N:o 2113 o. 2466.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 341—344 af *L. W. F.*

2979. **Lagus, Gabriel,** Ur Wiborgs historia. D. 1. (Se N:o 2486.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 283 - 293 af *Jac. Ahrenberg.*

2980. **Neovius, Ad.,** Kyrkornas i Borgå stift inventariepersedlar, bibliotek och arkiv. (Se N:o 2490.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 68—70 af *Reinh. Hausen.*

2981. **Seraphim, Ernst und August,** Aus der kurländischen Vergangenheit. (Se N:o 2136.)
Rec i Historisk Tidskrift 1894, s. 4—13 af *Per Sondén.*

2982. Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen, herausgegeben von *Wilhelm Oncken.* Berlin 1879—1894.
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 81—102 af *Aron Rydfors.*

Genmäle.[1]

I det senast utkomna häftet af Hist. Tidskr. (h. 4 för 1894) förekommer en anmälan af min uppsats »Kielerfreden och Unionen», undertecknad C. G. H. Som denna anmälan gestaltat sig till en tämligen utförlig och genomgående kritik af flera bland hufvudpunkterna i det nämnda arbetet, har jag ansett mig böra i största korthet söka bemöta densamma. Jag tar mig därvid friheten att upptaga anmälarens anmärkningar till besvarande i en ordning, som något afviker från hans egen framställning, men som synes mig för sammanhangets och öfverskådlighetens skull vara att föredraga.

Gent emot min tolkning af Kielertraktatens art. IV erinrar anm. helt kort, att han i en föregående uppsats[2] uttalat en annan uppfattning i denna fråga, nämligen »att Kieltraktatens ordalag, så obestämda de än äro, icke synas peka åt det håll, att Norge skulle blifva en del af Sverige, utan snarare antyda ett motsatt förhållande». (Observera försiktigheten i detta uttalande!) Med anledning häraf bör måhända nämnas, att denna uppsats ingalunda varit mig obekant. Den utkom innan min ännu hunnit lämna trycket. Men då jag ej kunde finna, att herr C. G. H:s framställning i minsta mån lyckades rubba beviskraften i den af Alin och andra författare verkstälda utredning, hvarpå min åsikt var grundad, så hade jag ingen anledning att ägna någon särskild uppmärksamhet däråt.

Med större utförlighet dröjer anm. vid den frågan, huruvida fredsfördragets bestämmelser folkrättsligen ägde för norrmännen förbindande kraft. Hans ståndpunkt är äfven därvidlag, så vidt jag kan förstå, rakt motsatt min, i det han anser, att Karl XIII *icke* på grund af traktaten allena rättsligen kan anses hafva blifvit Norges suverän eller norrmännen hans undersåtar, utan att dessa själfva hade folkrättslig befogenhet att afgöra, om de ville foga sig efter Kielerfredens stadgande eller icke, äfvensom att i senare fallet konstituera en suverän norsk stat (sid. 105—107. Jfr anm:s föreg. uppsats sid. 37).

De skäl, med hvilka denna uppfattning motiveras, förefalla emellertid något egendomliga. De bestå egentligen i ett antal pa-

---

[1] Med detta meningsutbyte måste diskussionen i Hist. Tidskr. anses vara afslutad.

[2] Hist. Tidskr. för 1894. h. 2.

ralleler. Bland dessa torde jag genast kunna utmönstra åtskilliga såsom absolut icke träffande in på saken i fråga. Så den om spanske konungen och de nederländska staterna före 1648. För det första voro dessa *stater*, vid Spaniens sida delar i den habsburgska familjemonarkien, hvilken endast sammanhölls af den gemensamme härskaren, och deras resning hade karakteren af en revolution mot denne hittillsvarande härskare och hans ätt. Det är naturligtvis något helt annat än ett genom en traktat afträdt områdes vägran att underkasta sig den tillträdande maktens välde. För det andra erkändes förenta Nederländernas själfständighet långt före 1648 väl ej af Spaniens konung, men af andra europeiska suveräner. Och för det tredje borde man ej kunna jämföra den betydelse för »praktiken eller vetenskapen», som den spanske konungens intill 1648 vidhållna anspråk på Nederländerna kunna äga, med den, som jag velat tillskrifva Kielerfredens stadgande om Norges afträdelse. Spaniens nuvarande ställning till Holland är väl ändå något annat än Sveriges till Norge. — Än omöjligare äro parallelerna med grefvens af Paris anspråk på Frankrike och Sigismunds på Sverige efter fördrifvandet. I båda fallen var det en erkändt suverän stat, som genom en revolution fördref sin konung och hans ätt, och hvars suveränitet äfven med den nya styrelsen kvarstod och erkändes, oberoende af de fördrifnes personliga anspråk. Norge 1814 däremot var en del af den danska staten, som af denna stats suverän afträdts till en annan suverän men vägrade underkasta sig detta förfogande.

Återstår då jämförelsen med Englands australiska kolonier, som för öfrigt ej heller den är utan sina brister, eftersom ju dessa koloniers ställning till moderlandet är en helt annan än den, som Norge intog i det danska riket. Anm. supponerar, att de blefve af England afträdda till Frankrike, men nekade att underkasta sig och förklarade sig själfständiga,[1] och han säger sig vara öfvertygad därom, att vi i så fall »litet hvar skulle stå med våra sympatier på deras sida». Märk »våra sympatier»! Hvad ha de med den saken att göra? En rättsfråga, en juridisk fråga får ju aldrig afgöras efter sympatier, utan helt enkelt genom tillämpning af lagens bud på föreliggande fall. Och på samma sätt får ej heller denna folkrättsligtvetenskapliga fråga, om enligt folkrätten norrmännen genom freden i Kiel med för dem bindande verkan gjordes till den svenska kronans undersåtar, afgöras efter nutida sympatier — eller antipatier —, utan efter de vid tiden för detta fördrag erkända och tillämpade mellanfolkliga rättsregler. Men i stället för att objektivt utreda

[1] Det sätt, hvarpå anm. karakteriserar detta australiernas supponerade (och norrmännens år 1814 verkligen igångsatta) motstånd mot fredsfördragets genomförande förtjänar också att påpekas. Det betyder ju, säger han, endast att de »vägrat att låta sig såsom liflösa ting borttransporteras», att de »icke ville låta sig bortgifvas såsom viljelösa saker». En dylik karakteristik kan visserligen vara lämpad att uppkalla den ömsinte läsarens medkänsla för folken i fråga, men knappast att underlätta en lugn utredning af frågan från vetenskaplig synpunkt. Ty statshögheten öfver ett områdes invånare lär väl vara af helt annan art än äganderätten till ting.

dessa regler och efter dem döma, söker anmälaren stöd för sina »sympatier» i ett citat ur Bluntschlis år 1868 utgifna arbete »Das moderne Völkerrecht». Stödet synes mig vara mera än svagt. Ty å ena sidan lemnar citatet alldeles icke någon upplysning om den år 1814 gällande och tillämpade folkrätten; det är »das *moderne* Völkerrecht», som Bluntschli här vill angifva, och hvari han på grund af några folkomröstningar, som på hans tid förekommit, tilltror sig att insätta plebiscitet såsom allmän regel vid landafträdelser. Och å andra sidan lär man väl få anse äfven detta försök att i *vår* tids folkrätt gifva plats åt den nämnda regeln numera vara afvisadt icke blott af praktiken utan också af vetenskapen. Själf yttrar anm. i sin föregående uppsats (sid. 36): »Ännu i dag äro meningarna bland folkrättslärare icke enhälliga om behofvet af ett uttryckligt eller tyst godkännande från invånarne i ett afträdt område för afträdelsetraktatens rättsliga verken.» Det är i själfva verket alldeles för litet sagdt. Det är så långt ifrån, att nutidens folkrättslärare skulle vara enhälliga i att erkänna plebiscitet såsom folkrättslig regel vid afträdelser, att de tvärtom mycket mera närma sig enhällighet i sitt bestämda *förkastande* af denna teori. Jag ber att såsom exempel få nämna Heffter-Geffcken (Das Europäische Völkerrecht der Gegenwart, 8 uppl., sid. 397), Martens (Völkerrecht, tysk uppl. af Bergbohm, I, sid. 356—359), Bulmerincq (Völkerrecht, i Marquardsens Handbuch des öffentlichen Rechts, sid. 378—379), Stoerk (Option und Plebiscit, en utmärkt specialafhandling i denna fråga), Holzendorff (i Handbuch des Völkerrechts II, sid. 269—272), samt ändtligen Matzen, som uttalat sig just angående Kielerfreden och Norge (i Nordisk Tidskrift för 1878, h. 1, sid. 85). — Huru kan då anm. komma med detta citat?

Vill man verkligen objektivt och efter vetenskapens regler söka svaret på den förutnämnda frågan, då har man icke att hålla sig till en eller annan teoretikers funderingar 50 år senare, hvilka ännu i dag närmast te sig såsom »fromma önskningar»,[1] utan till hvad som betraktades såsom gällande mellanfolklig rätt och såsom sådan praktiserades på den tid, som det här gäller. Och rörande den saken har jag den förmånen att kunna citera några rader af anm. själf i hans förut anförda uppsats, i hvilka jag tillåter mig att göra ett par kursiveringar. Det heter där: »Det var ganska naturligt och *i full öfverensstämmelse med praxis vid afträdelsetraktater*, att den svenska regeringen ansåg, att *Carl XIII genom Kieltraktaten blifvit Norges konung* och att det var *norrmännens plikt att erkänna honom* såsom sådan och lyda honom. Om de bland statsmän vid denna tid rådande åsikterna i dylika ämnen lämna Wienkongressens förhandlingar ojäfaktiga vittnesbörd. Teorien om folkomröstning, mer

[1] Martens yttrar om Bluntschlis arbete: »Das Werk dieses . . . Gelehrten . . . leidet . . . an dem bedenklichen Fehler, dass seine Thesen anstatt formulirter Grundsätze des geltenden Völkerrechts oftmals *pia desideria* des Autors bieten.»

eller mindre frivillig, för att sanktionera afträdelser var antagligen icke känd och i alla händelser icke erkänd.»

Slutsatsen torde vara klar. Om det obestridligen var, och väl äfven i alla tider hade varit, gällande praxis i fråga om landafträdelser, att det afträdda områdets invånare i och genom traktatbestämmelsen allena och oberoende af deras eget samtycke ansågos blifva den tillträdande statens undersåtar, och om detta likaså obestridligt bland tidens statsmän och regenter, de, som förvaltade staternas höghetsrättigheter, var den härskande uppfattningen, då måtte väl detta vara ett uttryck för tidens folkrätt, för så vidt man öfver hufvud taget skall kunna tala om en sådan. Och då måste denna regel gälla Norges afträdelse såväl som hvarje annat områdes, d. v. s. Karl XIII genom traktaten i Kiel folkrättsligen hafva blifvit Norges konung, norrmännen hans undersåtar och deras vägran att underkasta sig varit oberättigad samt gent emot själfva rättsfaktum utan verkan. Med andra ord, Norges förening med Sverige var, efter folkrättens kriterier, ovillkorligt afgjord och konstituerad, och Sverige ägde att utan vidare sätta den i verket.

När den svenska regeringen i sitt förhållande till Kristian Fredrik och norrmännen genast ställde sig på denna ståndpunkt, så voro följaktligen dess anspråk folkrättsligt giltiga.

Min uppsats har till uppgift att visa, att den ståndpunkten ej heller sedermera öfvergafs, utan tvärt om ligger till grund för hela Sveriges handlingssätt under de med Mosskonventionen börjande förhandlingarna, och att det således är på grundvalen af dessa rättsanspråk, som unionen och dess författning blifvit uppbyggd. Hvad beträffar den svenska regeringens hållning under tiden före den 4 nov. synes anm. i hufvudsak vara med mig ense. Men däremot anser han, att själfva unionsaftalet betecknar en »Kielerfredens Opgivelse», dels i och för sig, på grund af sin beskaffenhet, dels också på grund af sättet för dess tillkomst. Sverige skulle genom detta aftal hafva »släppt anspråket på den för Norge för framtiden bindande krafter af det förra rättsfaktum» (Kielerfreden) »för att i stället hålla sig till det senare» (unionsaftalet).

Först härledes detta, som sagdt, omedelbart ur själfva unionsförfattningens beskaffenhet. Enligt min åsikt är fredsfördragets innebörd den, att Norge lägges under Sveriges krona, norrmännen blifva dess undersåtar. Men, anmärker anm., eftersom den nuvarande föreningen ej är sådan, att Norge kan sägas vara någon den svenska kronans tillhörighet eller norrmännen dess undersåtar, så komma på så sätt Kieltraktaten och unionen i ett »skarpt sakligt motsatsförhållande i ett väsentligt stycke», och den förra kan icke sägas vara »konstituerande rättsakt för denna senare förening».[1]

---

[1] Anm. finner detta motsatsförhållande så användbart för att drifva min åsikt in absurdum, att han t. o. m. därur härleder, att Kielerfreden, för så vidt den har den af mig häfdade betydelsen, måste anses uppgifven redan genom Mosskonventionen. Huru han kommit till denna slutsats, torde blifva svårt att förklara, då han ju synes vara ense med mig därom, att

Det för anm. framträdande »motsatsförhållandet» torde bero på att han icke fullständigt satt sig in i min tankegång. Jag har i min bok resonnerat ungefär sålunda: Allt ifrån fredstraktaten är Norge (rättsligen) förenadt med Sverige såsom èn under dess krona liggande särskild landsdel. Någon närmare organisation af denna förening har traktaten, såsom naturligt är, icke stadgat; det är åt den svenska kronan öfverlåtet att efter eget skön uppgöra en sådan. När så Sverige griper sig an härmed, så beslutar det sig för att ordna saken så, att det så att säga genom afsöndring af ett stycke af den svenska statsmakten skapar en särskild norsk statsmakt, naturligtvis oupplösligt förbunden med den svenska och stående under Sveriges kronas suveränitet. Anm. talar om en »ny förening», som genom unionsaftalet skulle hafva uppstått (»denna senare förening»). Han förbiser, att från min synpunkt sedt någon sådan alldeles icke kommit till, af den enkla anledning, att den gamla aldrig blifvit upplöst. Anm. har under sin sträfvan att uppvisa motsägelsen i min tankegång halkat öfver in i sin egen, enligt hvilken Norge såsom en suverän stat beslutit unionen. Men det är just detta, som jag bestridt. Jag har på det uttryckligaste betonat (a. a. sid. 126—129), att om också unionsfördraget (Norges Grundlov) uppgjordes i form af en öfverenskommelse mellan den svenska statsmakten och representanter för Norges folk (stortinget), så beror dock dess giltighet, teoretiskt sedt, endast på den svenska kronans bekräftelse, efter som denna var den myndighet, som allena ägde att ordna Norges styrelse; och vidare att Norge genom samma unionsfördrag icke gjordes till en stat rätt och slätt, utan till *en stat förenad med Sverige*, d. v. s. att dess statliga värdighet är oupplösligen sammanknuten med och beroende af dess förening med Sverige. Suveränt blef Norge icke, lika litet som det varit det förut. Unionsaftalet är intet internationellt fördrag, utan en organisativ akt inom den med Norge utvidgade svenska statskroppen. För en rent statsrättsligt-vetenskaplig betraktelse är den norska statsmakten till sin grundkarakter och upprinnelse intet annat än ett ur den svenska utbrutet stycke, som ställts för sig och fått namnet norsk. Nu har visserligen denna norska statsmakt genom unionsfördraget försetts med så utsträckta rättigheter, att den i hvad som angår Norges inre styrelse ur praktisk politisk synpunkt kan sägas icke på något sätt vara den svenska underordnad. Men gent emot utlandet har den svenska kronan såsom sådan förbehållit sig hela sin makt. I förhållande till andra suveräna stater framträder Sverige-Norge såsom *en* makt, för hvilken *Sveriges krona* med bindande verkan beslutar och hvars erkända suverän hon och ingen annan är. Sålunda är Kielertraktatens bestämmelse, att Norges folk-

---

konventionen är en öfverenskommelse af rent preliminär, provisorisk natur, hvilken innehåller *löften* af den svenske konungen om den unionella ställning, som Norge längre fram under vissa förutsättningar skulle komma att erhålla, men alldeles icke själf inför någon sådan redan nu. Unionen hade i Mosskonventionen ännu icke kommit till; huru skulle då »motsatsförhållandet» kunna inträda redan här?

rättsliga ställning skulle vara sådan, att det skulle ligga under Sveriges krona, äfven genom den unionella anordningen förverkligad.

Den af anm. anmärkta motsatsen synes mig således icke existera.[1]

Också förefaller det, som om han själf icke vore så alldeles säker på, att den är olöslig. Ty ehuru ett dylikt motsatsförhållande, om det verkligen hölle streck, i och för sig borde vara tillräckligt för att motbevisa mitt påstående att Kielerfreden fasthållits såsom grundval för föreningen, så är anm. dock mycket angelägen att till yttermera visso ådagalägga, att Sverige också genom *det sätt*, hvarpå man vid unionsaftalets uppgörande förfor, släppt alla anspråk på traktatsbestämmelsens för Norge bindande kraft. Mot hans framställning i denna punkt kan jag i allmänhet nöja mig med att hänvisa till hvad jag redan i det recenserade arbetet (sid. 84—96) sökt lifligt betona. Om de norska folkrepresentanterna också försökte att genom de yttre formerna för stortingets uppträdande gifva sig sken af att företräda ett suveränt Norge, så kunde dock detta i och för sig icke rubba det folkrättsliga faktum, att ett sådant icke existerade. Endast ett uttryckligt erkännande först och främst från Sveriges och därjämte äfven från öfriga suveräna makters sida kunde gifva Norge suveränitet. Något sådant kom aldrig på minsta vis i fråga, utan Sverige tog sig, om det också lät stortingets orättmätiga förfarande passera utan att ingripa däremot, dock noga till vara för att uttala något godkännande af detsamma och af den förutsättning, hvarpå det hvilade. Och ändtligen och framför allt: stortinget uppgaf själf, om också utan att erkänna det, just i de allra viktigaste på samma gång sak- som formfrågor objälpligen sin suveränitetsprincip, när det bl. a. nödgades lägga den svenska regeringens förslag till grund för den nya grundlagens utarbetande, nödgades häri gifva de svenska kommissarierna den mest ingripande del, ja, efter arbetets fullbordan formligen inhämtade deras, »å Kongl. Maj:ts vägnar» afgifna, antagande af grundlagen, *innan* det skred till sitt konunga-»val.»[2]

I öfverensstämmelse härmed var också, såsom jag tror mig hafva ådagalagt, den svenska regeringens uppfattning af den 4 nov:s hän-

---

[1] Anm:s jämförelse med Pommerns ställning till Preussen är mer än besynnerlig. Huru kan anm. komma tillbaka till westphaliska freden? — Jag har sagt, att Norges förening med Sverige folkrättsligen beror på den *sista* internationella öfverenskommelse, som bestämt öfver Norge, nämligen Kielerfreden. För Pommern-Preussen finna vi motsvarigheten, icke i westphaliska freden, utan i Preussens fördrag med Danmark af 1815. — Jag har mig icke bekant, om Preussen efter detta fördrag utfärdade någon särskild regeringsordning för Pommern. Men antag, att så hade skett, och att det skett efter öfverenskommelse mellan preussiska regeringen och Pommerns landständer, — skulle icke ändock nyssnämnda fördrag förblifva den rättsakt, som folkrättsligen konstituerar Pommerns förening med Preussen?

[2] Jfr a. a. sid. 86—87, 94—95. Anm. har icke omnämndt dessa omständigheter. Det synes dock hafva bort vara allt skäl att göra detta, åtminstone i samband med den uppgiften, att det »i det hela synes vara förf:s mening» att »formerna blefvo mest öfverensstämmande med stortingets ståndpunkt». Så, som den nu står, är den uppgiften på sin höjd en half sanning.

delser alldeles otvetydigt den, att hon däri ingalunda såg någon ny förening, något statsförbund med ett suveränt Norge, utan endast ett Norge afvunnet erkännande och en i samband därmed genomförd organisation af den förening, som fredstraktaten i Kiel rättsligen knutit. Anm. halkar mycket lätt öfver de bevis, som jag härför anfört. Mig synes det, som skulle den saken hafva förtjänat en större uppmärksamhet. Det är och förblir dock ett något besynnerligt företag att i en rättshandling af denna vikt söka konstruera in en betydelse, som den handlande själf uppenbarligen icke velat gifva den. Det är detsamma som att påstå, att den svenska regeringen låtit förleda sig att samtycka till något, hvars verkliga innebörd den icke begripit. Men en stats suveränitet är icke någonting sådant, som en teoretiker kan på advokatmanér processa sig till genom att för en annan stats handling utfinna en tolkning, som varit för denna själf främmande. Suveränitetsattributet kan endast tillkomma den stat, åt hvilken öfriga suveräner på ett fullt direkt och otvetydigt sätt, i ord eller i gärning, tillerkänt detsamma.

De omständigheter, hvilka anm. å sin sida anför för att bestyrka, att den svenska regeringen i händelserna af 4 nov. skulle sett detsamma som han, synas mig vara ingenting mindre än bevisande. Hvad först beträffar det af prof. Aschehoug till anm. meddelade förhållandet, att Karl Johan efter den 4 nov. lät Kristian Fredriks regeringshandlingar i tysthet bestå och icke företog sig att göra om dem, så måtte det väl ändå vara väl starkt att tvärt emot de många bestämda vittnesbörden i motsatt riktning däri se ett erkännande af dennes konungavärdighet. Om Karl Johan, för att undvika onödigt bråk, i sin utöfning af regeringsmakten helt enkelt tog till utgångspunkt den faktiska situation, som förefanns, så är detta en opportunitetssak, hvari man icke har skäl att inlägga någon rättslig betydelse. Anm. förtäljer, efter ett norskt statsrådsprotokoll, att Karl Johan haft för afsikt att bekräfta de ämbetsutnämningar, som skett efter den 14 aug. (Mosskonventionen), men ej de tidigare, af Kristian Fredrik gjorda, som han således skulle betraktat såsom legitima. Om så är, så talar det minst lika mycket mot anm. som för honom. Ty hade Karl Johan härvidlag utgått från den principen, att Norges suveränitet före den 4 nov. skulle erkännas, då skulle han lika litet hafva ifrågasatt att bekräfta statsrådets ämbetsutnämningar som Kristian Fredriks, eftersom ju statsrådet efter Eidsvoldskonstitutionen varit dennes laglige företrädare. Ändtligen söker anm. göra den af Karl Johan den 11 nov. utfärdade, af norsk statssekreterare kontrasignerade kungörelsen om Essens utnämning till generalguvernör till ett stöd för sig, samt anser densamma vara ett afgörande bevis mot Alins framställning, enligt hvilken Essen omedelbart »installerats», såsom man i rapporterna till konungen uttryckte sig, på grund af Karl XIII:s utnämning af den 13 febr. Han förbiser, att själfva det norska statsrådsprotokollet därvidlag jäfvar honom. Det heter här, synbarligen i anslutning till Karl Johans egna vid tillfället använda ordalag: »Hans Kongelige Höihed *tilkjendegav* nu

Statsraadet, at Hans Excellence Rigets Herre, Feltmarschal Greve af Essen nu *indtraadte* i Statsraadet som Norges Statholder . . .»[1] Att man betraktade den tidigare utnämningen såsom i och för sig giltig, är däraf uppenbart, om det också var ganska naturligt, att de norska statsråden skulle förmå Karl Johan att bekräfta den genom en ny, som afgafs i de former, hvilka den nyss antagna grundlagen stadgade.

Till slut förklarar sig anmälaren icke vara »i stånd att fatta» den af mig framhållna praktiska betydelsen däraf, att Kielerfreden fasthålles såsom föreningens rättsliga grundval. Måhända beror detta i någon mån därpå, att han för ett ögonblick åtminstone synes förbise en rätt viktig punkt i min framställning. Det är visst icke, såsom han tyckes tro, min mening att påstå, att unionskontraktet ovillkorligen förlorar sin giltighet blott och bart därigenom, att Norge rättsstridigt bryter däremot.[2] Men jag har framhållit, att det alltid är så, »att om den ena parten i ett kontrakt förbryter sig däremot, så *är den andra berättigad* att betrakta detsamma som annulleradt. Skulle sålunda Norge bryta . . . unionskontraktet, så *kan* Sverige förklara detta för annulleradt». Eller, såsom anm. litet längre fram och här fullkomligt riktigt återger min mening, »om Norge bröte unionen, så kunde Sverige anse denna annullerad och därigenom återfå alla sina rättigheter efter freden i Kiel».

Icke borde väl detta vara så obegripligt. I det supponerade fallet — att Norge bröte unionen — *kan* Sverige naturligtvis förklara, att det ämnar med tillgängliga medel uppehålla det kränkta aftalet. Men det kan efter mitt förmenande *också* förklara sig anse unionskontraktet upphäfdt genom den andra partens kontraktsbrott, t. ex. af den anledning, att det anser kontraktet för dåligt för att förtjäna upprätthållas. *Om* nu Sverige beslöte sig för det senare, då synes det mig, som om Sveriges och Norges inbördes ställning skulle blifva en helt annan, ifall det annullerade aftalet, såsom anm. anser, utgjort det enda band, som hållit de två hvar för sig suveräna staterna tillsammans, än den blir, ifall Sveriges rättsanspråk på att hafva Norge med sig förenadt hafva en af detta aftal oafhängig grund. I förra fallet är det ett internationellt fördrag, som trädt ur kraft; de båda parterna intaga helt enkelt sina platser såsom suveräna stater, och Sverige har inga folkrättsliga anspråk på att Norge skall ingå en ny förening. I senare fallet åter är det endast en viss organisationsform för Norges ställning till svenska kronan, som visat sig omöjlig att upprätthålla. Den svenska kronans i Kiel vunna och folkrättsligen giltiga anspråk på Norge bestå fortfarande och kunna

---

[1] Alin, Den Svensk-Norska unionen I, Bil n:o 101. Kursiveringarna af mig.

[2] Förmodligen har anm. kommit till detta resultat på grund af den af honom citerade satsen: »Norge kan . . ., om det bryter unionskontraktet, bringa detta ur giltighet.» Jag medgifver gärna, att denna — för korthetens skull — fått en formulering, som *kan* misstydas, om satsen läses alldeles isolerad. Men sättes den in i sitt sammanhang med det närmast föregående (det som här ofvan i texten med ett par kursiveringar återgifves), så borde något missförstånd icke behöfva ifrågakomma.

förverkligas äfven i andra former än de hittills använda; Sverige kan stödja sig på mellanfolklig rätt, om det vill fordra, att föreningen i en ny, mer eller mindre förändrad form skall upprätthållas. Skillnaden förefaller ögonskenlig.

Äfven här har anm. uppdragit en parallell. År 1866 påstod Preussen, att tyska förbundets förbundsfördrag blifvit brutet och förklarade det för upphäfdt, men, anmärker anm., efter krigets slut fordrade det alls icke, att den gamla förbundsförfattningen skulle återställas, utan genomdref en ny organisation af Tyskland. Jämförelsen passar alls icke in på föreliggande sak redan af den anledningen, att Preussen och de öfriga tyska staterna till hvarandra stodo i förhållandet af ett rent internationellt förbund mellan suveräna makter, således något helt annat än Sveriges och Norges unionella ordning. Det är därför alldeles naturligt, att de tyska staternas ställning till hvarandra efter förbundsfördragets upphäfvande måste blifva en helt annan än Sveriges och Norges efter ett norskt unionsbrott.

Anm. finner det »förvånande», att jag såsom stöd för mitt resonnemang kunnat anföra ett par yttranden[1] af Karl Johan från det kritiska året 1821, och att jag härvid karakteriserat denne såsom den mest kompetente i fråga om att angifva den svenska regeringens uppfattning af Kielerfredens betydelse för unionen. De citerade yttrandenas uppgifter vore oriktiga, argument, som tillskapats för att försvara konungens hot med en statskupp. — Det har icke varit min mening att underskrifva hvarje uttryck i dessa aktstycken. Äfven den frågan, huruvida stortingets befarade handlingssätt skulle utgjort hvad konungen förklarade sig däri skola se, nämligen ett brytande af unionsfördraget (Norges Grundlov), må här lämnas därhän. Men så mycket måtte väl dessa akter i alla fall duga till att bevisa, som jag ur dem deducerat, nämligen 1:o) att Karl Johan fortfarande fasthöll vid sin uppfattning af traktaten såsom föreningens rättsliga grundval, och 2:o) att han hade klart för sig, att *om* norrmännen toge sig för att bryta unionsfördraget (hvilket *han* nu ansåg, att stortinget skulle göra, om det handlade såsom han befarade), Sverige då å sin sida kunde förklara unionsförfattningen upphäfd utan att därigenom prisgifva den rätt till Norge, som det i alla fall genom traktaten ägde. Det syntes mig icke vara ur vägen att påpeka, att det »tankeexperiment», som gaf sig såsom slutsats af min undersökning, och om hvilket jag lika lifligt som anm. önskar, att det aldrig måtte blifva annat än ett tankeexperiment, — att detta icke varit främmande för unionens stiftare själf.

[1] Hvarför talar anm. om blott *ett* yttrande af Karl Johan från år 1821, som jag skulle åberopat? Jag har citerat *två*, nämligen dels instruktionen för Sandels af 10 maj, dels också noten af 1 juni till Sveriges beskickningar hos stormakterna. Det är ju ett rätt anmärkningsvärdt faktum, att samma tankegång genomgår *båda* dessa skrifvelser och således icke gärna kan bero på en ögonblicklig uppbrusning.

Härmed äro hufvudpunkterna i anm:s långa kritik bemötta. Ett par detaljer återstå visserligen, emot hvilka jag kunde hafva skäl att opponera mig, men som de för själfva saken äro af föga eller ingen betydelse, så torde jag ej behöfva på dem inlåta mig.

Upsala den 1 febr. 1895.

Nils Edén.

Åtföljer Hist. Tidskr. 1895.

Erinringar mot hr N. Edéns genmäle.

Ofvanstående svaromål föranleder till några anmärkningar, hvarvid anm. dock beder få uttryckligen betona, att han icke får anses godkänna det, hvarom han ej yttrat sig.

1. Vid tiden för Wienkongressen var utan tvifvel den i makternas råd förhärskande teorien den legitimistiska, enligt hvilken furstarnes, resp. regeringarnes, förfogande öfver folken lika visst medförde rätt att råda öfver dessa, som en egares förfogande öfver sina kreatur medför rätt till dem — rättighetens beskaffenhet var väl olika, men förfogandets kraft var lika ovillkorlig — och enligt hvilken hvarje rubbning, som utgick från folken, medförde ett tillstånd som borde undanrödjas i och för återställande af det förra tillståndet. I strid härmed stodo nu åtskilliga tilldragelser och statsbildningar, äldre än 1814, t. ex. Nederländernas resning, Portugals affall 1640, Nordamerikanska fristaternas uppkomst, strängt taget äfven spaniorernas kamp emot konung Josef — denne var ju likväl erkänd af Europas nästan alla makter. Efter 1814 hafva likartade tilldragelser många gånger ägt rum och den teorien, om än ej oemotsagd, dock mer och mer trängt sig igenom, att faktiska statsbildningar, som visat sig äga kraft att lefva och bestå, också äga rätt att lefva och anspråk att erkännas. Härom brukar talas hos alla folkrättslärare, särskildt vidlyftigt hos engelska och amerikanska, säkerligen äfven i de af hr E. uppräknade upplagor. Då en statsbildning visar sig äga lifskraft och blir bestående, brukar dess själfständighet räknas, icke från tiden för moderstatens eller andra staters erkännande, utan från tiden då den uppträdt såsom själfständig. Jfr ett par af ofvan anförda exempel.

Från den legitimistiska ståndpunkten sedt, blef nu Carl XIII rättsligen Norges konung genom Kieltraktaten. Anm. har i sina båda uppsatser uttalat, att Sverige grundade sina anspråk på denna, och äfven i den första uppsatsen framhållit det såsom naturligt, att Sverige skulle så göra; att Norge bestred traktatens förbindande kraft för sig och ansåg sig kunna bilda en egen själfständig stat; samt att striden om Carl XIII:s konungarätt före 4 nov. 1814 icke blef afgjord och icke heller blir det. Att den norska statsbildningen visade sig äga lifskraft, att Sverige fann sig föranlåtet erkänna den såsom själfständig ehuru i förening med Sverige, och att den allt-

sedan består såsom sådan, torde väl icke många förneka. Hr E., som i sitt resonnemang är tydlig legitimist, gör normännen till upprorsmakare. Att vid bedömande af det påståendet äfven den moraliska synpunkten drages in i betraktelsen, det får hr E. ursäkta. Det sätt, hvarpå anm. därvid citerat Bluntschli's ord, torde för den som erinrar sig i hvad form det skett finnas fullt försvarligt. I afseende å den legitimistiska ståndpunkten, för hvilken allenast gäller furstarnes, resp. regeringarnes rätt, i juridikens former öfverflyttad från den ene till den andre, har anm. tagit sig friheten framkomma med de för hr E. så missbagliga parallelerna. Hr E., som påtagligen förbiser hvad i dem är det väsentliga och det likgiltiga, söker framhålla vissa olikheter mellan jämförelselederna. På dem behöfver anm. ej inlåta sig, då läsare i allmänhet nog förstå, hvad det är, som parallelerna skola belysa och hvad som därvidlag har betydelse. Blott det kan han ej underlåta att uttala sin förundran öfver att, om man får döma efter hr E:s senaste yttranden, ett folks åtgärd att göra uppror emot och fördrifva sin erkända öfverhet för honom tyckes medföra ett tillstånd af annan och respektablare art att bedömas på ett annat och mildare sätt än om befolkningen i ett afträdt land vägrar erkänna den öfverhet, till hvilken landet afträdes.

2. Hr E. synes låta unionen och förmodligen äfven norska grundlagen komma till genom Sveriges ensidiga åtgöranden. Det är Sverige, som, när det »griper sig an» med att organisera föreningen, beslutar sig för att bilda den nuvarande unionen. Norrmännens åtgöranden samt underhandlingarne och aftalet med Norge synes hr E. betrakta blott såsom bidragande motiv för Sverige att, när det grep sig an med saken organisera på sätt som skedde. Påståendet är ett utmärkt exempel, huru långt en formalistisk kammarteori kan komma i orimlighet, när den icke bryr sig om verkligheten.

3. Anm. har i sin uppsats anmärkt, att hr E:s resonnemang i hans bok innebar en stor motsägelse. Naturligtvis försvinner denna, om hr E. ändrar mening i en af de punkter, hvarur motsägelsen framgår. Hr E. står fortfarande fast vid att Norge genom Kieltraktaten blef en under Sveriges krona liggande särskild landsdel. Men under det han i sin bok (sid. 51) uttalade att Norge, ifrån att hafva varit ett under Sveriges krona lydande konungarike, genom unionsfördraget blef en själfständig stat i förening med Sverige, så har han nu en annan mening. Unionsaftalet — han kallar det, underligt nog, för aftal — är endast en organisationsakt inom den svenska statskroppen. Norge ligger ännu i dag under Sveriges krona.

Anm. erkänner fullkomligt, att motsägelsen ej längre finnes. Den är häfd därigenom, att hr E. låtit drifva sig till en ståndpunkt, som anm. trott det vara omöjligt för någon att intaga gentemot riksakten och norska grundloven, den att Norge fortfarande ligger under Sveriges krona. Hr E. har dock gjort det. Ett bemötande af ståndpunkten torde vara öfverflödigt,

Parallelen med Preussen och Pommern var uttryckligen anförd blott för den händelse, att hr E. skulle söka förklara sin motsägelse på ett visst angifvet sätt, och hade betydelse blott för denna händelse.

4. I afseende å sättet och formerna för unionsaftalets tillkomst samt senare yttranden därom kan anm. hänvisa till sin förra uppsats. Af hvad hr E. sagt å de af honom åberopade sidor af hans bok framgår, att Norge måste gå in på att en förening bildades och hvad som därför var nödvändigt, hvilket anm. också uttalat i sin uppsats, — men intet af betydelse därutöfver.

5. Hr E. har sökt bevis i några Carl Johans yttranden, icke samtidiga med 1814 års tilldragelser, anm. i Carl Johans handlingssätt dagarne omkring den 4 nov. och därefter. Hvar den största bevisningskraften ligger, må läsarne döma. — Att Carl Johan ville gifva nya fullmakter åt de af norska statsrådet efter Mosskonventionen utnämnde ämbetsmän berodde antagligen därpå att det stötte hans monarkiska känsla, att ämbetsmännen icke skulle hafva kungliga fullmakter. — I afseende å Essens riksföreståndareutnämning finnas två uttalanden af Carl Johan, båda af samma dag, den 11 nov. 1814. Det ena, det af hr E. åberopade, gifver icke klart besked, om det än, därest det vore det enda, kunde synas gifva något stöd åt hr E:s uppfattning. Det andra är fullt klart, att utnämningen skedde den dagen, den 11 nov. I dylika fall brukar man tolka det oklara uttrycket efter det klara. Hr E. tyckes anse den motsatta tolkningsmetoden vara den rätta, eftersom han följer den. Med det klara uttalandet stod i full harmoni Carl Johans begäran om ny fullmakt för sig själf såsom norsk generalissimus, något som Alin (Den svensk-norska unionen I sid. 114) mycket riktigt påpekat.

6. Det är angenämt att finna, att hr E. icke hyser den åsikt att unionsfördraget förlorat sin giltighet därigenom att endera parten rättsstridigt bryter däremot, angenämt ock att hr E. synes modifierat sin uppfattning om sin teoris värde i praktiken. Talet om den garanti, den skulle gifva emot unionens brytande, är tystnadt. Hvad hr E. nu håller fast vid, därom behöfver ej mycket sägas. Blir det så olyckligt, att det kommer till våld, så beror det på hvem som segrar och i hvad mån segraren finner de politiska förhållandena och klokhetens bud göra det möjligt och rådligt att begagna segern. Hvad betydelse Kieltraktaten darvid kan hafva i diplomatiska förhandlingar, därom har anm. sagt sin mening. Parallelen med Preussen år 1866 torde för flertalet läsare kunna belysa, att den segrande kan genomföra en ny organisation utan att behöfva eller ens kunna åberopa någonting anologt med hr E:s teori om Kieltraktaten. Och däraf följer, att teorien icke har den af hr E. påstådda praktiska betydelse för händelsen af ett unionens brytande af endera parten.

7. Hr E. har utan tvifvel omnämnt noten af 1 juni 1821, sedan han citerat stycken ur instruktionen af 10 maj s. år. Anm., som ej förstod eller förstår, att ett påstående får större bevisnings-

kraft därföre att det upprepas tvänne gånger kort efter hvartannat. sysselsatte sig med den handling, hvarur hr E. hämtat sina citat och som han således syntes fästa mest vikt vid. Det är sant, att Carl Johan däruti talade om att återinträda i fullheten af de rättigheter, Kieltraktaten förlänat honom, lika sant som att han där sade att han aldrig uttryckligen afstått från den absoluta makt, hvilken alla Europas stater garanterat honom — en garanti, som nog ej lämnats af någon enda — o. s. v. Men hvilken bevisningskraft om ett påståendes sanning — och därom är ju frågan — ligger väl däruti, att det förekommer i en dylik handling?

C. G. H.

'ts

HS

